This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

367.3 KF717

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

ONDER REDACTIE VAN H. A. LESTURGEON.

3e JAARGANG.

1899

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

HARVARD COLLEGE
JAN 13 1919
LIBRARY

TYP. ZUID-HOLL. BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ, 'S-GRAVENHAGE.

INHOUD.

I. ARTIKELEN.

Blz.

Ahmad en Nuhamad (Eene episode uit de geschiedenis van). Door dr. H. H. JUYNBOLL 34

Atjeh. Door K. 3

Atjeh-politiek (Onze tegenwoordige). Door L. W. A. KESSLER. 105

Atjeh (Bij wie de fout schuilt in zake). Door K. . 180

— (Geschiedvervalsching in zake). Door L. W. A. KESSLER. 215

Atjeh-legende (De oude). Door L. W. A. KESSLER. 407

Atjeh. Door L. W. A. KESSLER 461

Atjeh-paragraaf in de Troonrede (De). 627

Atjeh (Minister Pierson over den toestand in). Door*** 640

Atjehsch sultanaat (Het). Door L. W. A. KESSLER 821

Cuba (De tabaksindustrie op) 611

China (Onze handel met). 433

Chineesche Rijk (De ontbinding van het) 221

Congo-Staat (De). 143

Djagaraga. 15 en 16 April 1849. Door L. W. A. KESSLER. 255

Djambi. Door L. W. A. KESSLER. 695

Blz.

Filippijners (De zaak der). Door prof. dr. H. KERN 69

Goud (Eene lezing over het). 512

Handelspolitiek in Oost-Azië (Onze). 562

Indische Kroniek. Door J. F. SCHELTEMA. 118, 147, 191

Indische aangelegenheden in de Eerste Kamer . . 327

Indisch landvoogd van het jaar 1708 (Een). Door S. KALFF 356

Indisch Officier (Fragment uit het dagboek van een). Door L. K. 523

Indische begrooting voor 1900 (De) . . 674, 721, 771

Japan (Lucifersfabrieken in). 537

Java (De scheepvaart van — in 1898). 165

Kiai-Modjo (De gevangenneming van). Schets uit den Java-oorlog. Door J. P. SCHOEMAKER . . 277

Koloniaal Verslag van 1899 (Uit het). . . . 378, 678

Lispeth. Een verhaal uit Britsch-Indië. Naar RUDYARD KIPLING. 237

Madoereesch (Eene nieuwe spraakkunst van het). Door prof. dr. H. KERN. 264

Maleisch schrijver (Een). Door J. VAN DISSEL. . . 170

Maleisch in leer en in werkelijkheid (Het). Door dr. A. A. FOKKER 441

Oost-Indische ambtenaren (Het rapport der Commissie in zake de opleiding van) 416

Oost-Indische bezittingen (Het behoud onzer). Door vice-admiraal NORMAN MAC LEOD . . . 1, 74, 333

Blz.

Palembangsche expeditie (De 2de). Door J. P. SCHOEMAKER 570

Pensioensregeling der Europeesche ambtenaren in Nederlandsch-Indië 541

Radermacher en zijne stichting (Jacob). Door S. KALFF 474

Rooseboom (Gouverneur-Generaal). 323

— (Naar aanleiding van de benoeming van generaal — tot Gouverneur-generaal). Door * * * 401

Semarang (Het vrijwilliger-ruitercorps van). Herinnering uit den opstand op Java van 1825—1830. Door J. P. SCHOEMAKER. 53

Spoorwegaanleg op Noord-Sumatra. Door * * *. . 817

Suriname (De toestand van — in 1898). 748

Vreemde Oosterlingen (Gelijkstelling van — met Europeanen). Nalezing. Door mr. M. C. PIEPERS 660

Vrouw (De — in de oud-Indische litteratuur). . . 227

II. VARIA.

Atjeh-zaak (Hoe deskundigen over de — denken) . 625
Australië (Het rijke) 190
Beri-beri een simulatie-ziekte! 316
Besmettelijke ziekten (Inentingen tegen). 452
Bloedregens op Java 454
Borneo (De petroleum-industrie op) 310
Ceylon 189
China (De ontwikkeling van) 318
Consulaatwezen (Ons) 765

Blz.

Ethnographisch Museum (Eene belangrijke aanwinst van 's Rijks) 188
— — (Eene schenking aan 's Rijks) 254
Filippijnen (Tabak op de). 248
— (Tabakscultuur op de). 395
Historische herinnering (Een) 622
Indigo-onderzoek. 313
Indische ambtenaren en particulieren 383
Java-thee-cultuur in 1898 (De). 249
Koffieveilingen (Geen — in Indië meer?) 760
Koloniale school (Een). 317
Koloniale jaarcijfers. 455
Monier-Williams (Prof.) 319
Monumenten op Midden-Java 453
Muskieten 320
Pensioen (Vergelding van tijdelijke diensten met) . 829
Perzië (Eene lezing over). 182
— (Handel met). 391
Pestgevaar 766
— (Weermiddelen tegen) 831
Slavenhandel (Vermomde). 244
Socin (Albert). 456
Sterke drank in tropische legers 836
Sumatra-tabak in 1898. 246
Taal in Indië (Onze) 764
Vrouw (De — in de Indische litteratuur) 186
Waterstaatsambtenaren in Indië (Subalterne) . . . 769
West-Indische eilanden (De). 387

III. KOLONIALE LITTERATUUR.

BALCKE (W.). Beschouwing over de toekomst van Deli 757
Ethnographische publicaties 142

Blz

GONGGRIJP (J. R. P. F.). Kitab Ambtsal. Maleisch-Hollandsch lees- en leerboek. 690
HUNTER (Sir WILLIAM WILSON). A History of British India 308
Maandcijfers en andere periodieke opgaven betreffende Nederland en Ned. Oost-Indië. Nieuwe volgreeks n°. 1 309
Nederlandsch-Indië onder het regentschap van Koningin Emma. 1890—1898. 132
ROO (Dr. L. W. G. DE). Indische dienst en Europeesch personeel 755
VORSTMAN (Mr. R.). De rust op Celebes. Een waarschuwend woord 140
WONG TANIE. Open Brief aan de leden van de Eerste en de Tweede Kamer der Staten-Generaal 689

IV. BOEKAANKONDIGINGEN.

BLAVATSKY (H. P.). De geheime leer 400
CREMER (A. F.). Op expeditie tegen de Dajaks. Met platen van J. VAN OORT 397
DIJK (A. G. VAN) en P. F. C. SCHARP DE VISSER. De geschiedenis van ons land van 1702—1848 . 398
Gazette coloniale (La) 459
HOLDSWORTH (ANNIE E.). Dolores. Uit het Engelsch vertaald door G. P. VAN ASPEREN VAN DER VELDE 398
JAFIR. Max van Heelstra. 692
Politieke vragen. Beschouwingen betreffende de practijk van het staatsleven en eenige daarmede samenhangende onderwerpen in Nederland en Ned.-Indië 457

Blz.

ROUFFAER (G. P.) en dr. H. H. JUYNBOLL. De batik-kunst in Nederlandsch-Indië en hare geschiedenis 400

SABBE (Dr. MAURITS). Aan 't Minnewater. Brugsche schetsen, met etsen en penteekeningen van EMILE REINDERS 397

STEINMETZ (Mr. S. R.). Der Krieg als sociologisches Problem 458

Wetgeving voor Nederlandsch-Indië. Uitgegeven onder leiding van mr. J. A. NEDERBURGH . . 400

V. NAMEN DER SCHRIJVERS.

DISSEL (J. VAN) 170

FOKKER (Dr. A. A.) 441

JUYNBOLL (Dr. H. H.). 34

KALFF (S.) 356, 474

KERN (Prof. dr. H.). 69, 264

KESSLER (L. W. A.) 105, 215, 255, 407, 461, 695, 821

NORMAN MAC LEOD (Vice-admiraal) . . 1, 74, 333

PIEPERS (Mr. M. C.) 660

SCHELTEMA (J. F.). 118, 147, 191

SCHOEMAKER (J. P.) 53, 277, 570

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

P Neth 367.3

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

JANUARI 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Pagz.

I. Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen. III. Door Vice-admiraal NORMAN MAC-LEOD . . 1

II. Atjeh. Door K. 3

III. Eene episode uit de geschiedenis van Ahmad en Nuhamad. Door Dr. H. H. JUYNBOLL . . 34

IV. Het vrijwilliger-ruitercorps van Semarang. Herinnering uit den opstand op Java van 1825—1830. Door J. P. SCHOEMAKER 53

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^en^ en den 15^en^ van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing ƒ 1.50; ƒ 2.50; ƒ 4.50; ƒ 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde ƒ 12.—; ƒ 20.—; ƒ 35.— en ƒ [illegible].

JAN 13 1919
LIBRARY

Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen.

III.

1622—1628. De naijver op de Spanjaarden en Portugezen gaf aan de zeemacht meer werk dan de Engelschen. In 1622 werden 12 schepen, met 1000 Nederlanders bemand, onder Cornelis Reyersz. van Batavia uitgezonden, met last om zich zoo mogelijk van Macao meester te maken, of anders een punt te bezetten, vanwaar men den handel der Spanjaarden met China kon bemoeilijken, ja zelfs de Chineesche schepen dwingen alleen naar Batavia te varen! Toen dit eskader in Mei op de Chineesche kust kwam, werd het met nog 4 Nederlandsche schepen onder Jacques Le Fêbre, van de defensievloot, versterkt, en ook 2 Engelsche, van die vloot, voegden zich er bij, van wier hulp Reyersz echter niet gediend wilde zijn. De expeditie tegen Macao mislukte geheel en al. Nadat de stad gedurende 2 dagen beschoten was, werden 600 man gedebarkeerd, die eene batterij namen, doch vervolgens door een fort beschoten en eindelijk, door een uitval, met een verlies van 130 dooden en 130 gewonden teruggeslagen werden.

Reyersz. wendde zich nu naar de Visschers-eilanden (Pescadores), maar was daar niet veel gelukkiger, tengevolge van de aanspraken van het Chineesche rijk op

deze eilanden. De tocht had echter ten slotte de vestiging der factorij op Thai Wan (Formosa) ten gevolge.

In 1623 zonden de Staten eene vloot van 10 schepen uit, onder den Admiraal Jacques L'Hermite (die in 1609 hoofd van het kantoor te Bantam was geweest), met last om zoo mogelijk veroveringen te maken in de Spaansche bezittingen op de Westkust van Zuid-Amerika, en vervolgens zich naar de Filipijnen te richten. Den 29en April van Goeree uitgezeild, ging zij den 2en Februari 1624 straat Le Maire door en bereikte den 9en Mei Callao, dat echter te sterk bezet bleek om aangetast te kunnen worden, zoodat men zich bepaalde tot eene blokkade, die 3 maanden duurde. De Admiraal L'Hermite stierf in dien tijd, waardoor het bevel overging op den 2en bevelhebber Gheen Huigen Schapenham. Gedurende de blokkade werden nu en dan schepen langs de kust uitgezonden, die o. a. Guayaquil verbrandden. De Spanjaarden ondervonden hier het gemis van eene scheepsmacht. Ofschoon te land sterk, konden zij eene blokkade, een bombardement en strooptochten niet verhinderen, en dat hunne uit Manila komende schepen niet genomen werden, was grootendeels aan toeval te danken.

Na te vergeefs eenigen tijd op die schepen gewacht te hebben, stak Schapenham naar de Molukken over, Manila er aan gevende, omdat hij geen victualie genoeg meer had. Door twee prijzen, die hij in den Stillen Oceaan gemaakt had, was zijne vloot nu 12 schepen sterk. Het voortdurende gehaspel om het nagelen-monopolie was voor een groot gedeelte oorzaak dat dit flinke eskader verder niets tegen de Spanjaarden uitrichtte, maar de twijfelachtige eer genoot in Mei en Juni 1625 in de buurt van Ambon nagelboomen te helpen vernielen. De schepen dezer „Nassausche vloot", zooals zij genoemd werd, kregen vervolgens verschillende bestemmingen en keerden op verschillende tijden, sommigen zelfs met lading van de Compagnie, naar Nederland terug.

Reeds in 1623 weigerden de Engelschen verder aan gesamenlijke expedities deel te nemen en in 1624 verklaarde de vertegenwoordiger van de Engelsche Compagnie dat zij zich niet langer aan het tractaat wilde houden. De blokkade van Bantam werd dus door onze „vrienden" zelven verbroken, doch daarentegen door den G. G. de Carpentier, die den in Februari 1623 vertrokken J. P.zn Coen was opgevolgd, verscherpt.

Welke vrienden de Engelschen van ons waren, blijkt ook uit hun in hetzelfde jaar beraamden aanslag op het fort te Ambon, waar zij met de Nederlanders in vrede leefden. Deze gemeene streek had de veroordeeling en onthoofding van 9 Engelschen ten gevolge.

Eene andere poging, om zich tegenover de Compagnie macht te verschaffen was, zich te vestigen op een eiland in Straat Soenda en daar te stichten wat zij een anti-Batavia noemden. De Carpentier was hun vóór, door Sebesi en nog een eiland (Seboekoe of wel Krakatao) in bezit te nemen en op het eerstgenoemde een fortje te bouwen, waarna de Engelschen zich vestigden op Lagoendi. Zij stierven daar echter in grooten getale en de overgeblevenen kwamen in 1625, op hun verzoek, aan boord van *Nederlandsche* schepen, te Batavia terug, dankbaar voor de verleende hulp.

Lang duurde echter deze betere stemming niet. De welverdiende executie op Ambon deed het geheele Engelsche volk en zelfs Koning James I om wraak roepen, en terwijl onderhandelingen tusschen beide Staatsregeeringen gevoerd werden over vervolgen en straffen der rechters en over schadevergoeding (die tot 1654 duurden), gaf de Koning représaille brieven uit tegen de V. O. I. C. en vroeg de Engelsche gezant de verbreking van het tractaat van 1619. In 1626 en 1628 werd herhaaldelijk door de Engelschen beslag gelegd op Compagnieschepen. Om hen eenigzins tevreden te stellen werd het tractaat zóó gewijzigd, dat zij verlof kregen om in den Archipel

forten te bouwen, waarvan zij echter geen gebruik maakten. Evenwel verlieten zij in het laatst van 1627 en begin 1628 Batavia en vestigden in Bantam hun hoofdkantoor.

Bantam en Mataram. 1627—1646.

In 1627 kwam J. Pz. Coen terug, voor de tweede maal benoemd tot Gouverneur-Generaal. Het gebrek aan militaire macht, zoo te water als te land, werd in dit jaar en het volgende ernstig gevoeld, toen Bantam en Mataram op nieuw zeer krachtige pogingen in 't werk stelden om ons van Java te verdrijven.

Nadat de Engelschen zich van Batavia naar Bantam verplaatst hadden, zocht de Pangéran toenadering met ons.

De peperhandel der Nederlanders begon op nieuw. Maar terwijl de betrekkingen weer aangeknoopt worden, zendt de Pangéran een groot aantal prauwen naar de rivieren van Batavia en Ontong Djawa (Tji-liwoeng en Tji-dani), met geen ander doel dan het vermoorden van den Gouverneur-Generaal en wat daarop had kunnen volgen. Gelukkig werd de aanslag ontdekt en verijdeld, niet zonder vermoeden dat de Engelschen in het complot waren. Evenwel bleven 500 Bantammers ten zuiden van de stad aan den overkant der rivier liggen en Batavia verontrusten; door eene patrouille van 20 ruiters en 100 infanteristen werden zij verdreven. In plaats van de in 1620 gevraagde bezetting van 1100 man, was het garnizoen maar 332 man sterk, waarbij 200 gewapende burgers gevoegd konden worden.

Een veel ernstiger aanval had Batavia in Augustus 1628 te verduren. De Panoembahan van Mataram, die sedert een paar jaren den titel van Soesoehoenan had aangenomen, trad eindelijk openlijk op als vijand van de Nederlanders. De aanval geschiedde bijna tegelijk van de zee- en landzijde: eerst eene poging om met de bemanning van 66 met hoornvee, rijst, klappers en suikerriet geladen prauwen, ongeveer 1000 koppen, het kasteel

te overrompelen, waarvan het garnizoen nu 529 man telde. Deze aanval, die in den nacht van 24 op 25 Aug. plaats had, werd gelukkig afgeslagen. Den volgenden dag kwamen nog 27 prauwen, gelukkig te laat om het eerste echelon te ondersteunen, zoodat zij op $2^1/_2$ mijl beoosten Batavia, in de rivier van Maroenda bij Tjilintjing, landden. Het landleger kwam nog een dag later aan. Onmiddelijk liet Coen een groot gedeelte van de stad, ten zuiden van 't kasteel, dat meest uit bamboezen huizen bestond, verbranden, om zijn te verdedigen omtrek kleiner te maken. Reeds den dag daarop nam de voorhoede der Javanen, 800 à 1000 man, bezit van dit geraseerde gedeelte, en begon zich daar in te graven, doch door een uitval werd zij weder verjaagd; de vijand bepaalde zich vervolgens vooreerst er toe, zich in de nabijheid der stad te verschansen. Intusschen liet Coen de schepen van Bantam en Onrust opkomen, het garnizoen met 200 matrozen versterken, de burgerij wapenen, de blanke vrouwen naar boord zenden en het fort in beteren staat van tegenweer brengen. Eerst in den nacht van 10 op 11 September naderde de vijand weer en groef hij zich, op pistoolschotafstand, in. Zijne macht was aangegroeid tot 7 à 8000 man met 1 à 2000 koelies; 4800 man waren over land, de overigen te water aangekomen. Den 21^{en} trachtte hij eene voorliggende redoute (Hollandia) te nemen, maar hij werd den 22^{en} door een uitval niet alleen van daar, maar zelfs uit al zijn stellingen verdreven. Hij bleef daarna ten Oosten van de stad liggen, terwijl zijne macht door sterfte, honger en desertie aanmerkelijk afnam.

Den 21^{en} October wordt besloten de Javanen geheel te verslaan. Daartoe rukken uit: 24 ruiters, 420 man infanterie, 210 gewapende burgers, 210 Japanners en vrije inlanders (orang mardhika), 700 gewapende Chinezen, 42 kanonniers en 1261 pioniers en bijloopers, terwijl 9 vaartuigen met 150 matrozen op de rivier

ageeren. De Japanners zijn 't eerst op de vijandelijke werken. De Javanen vluchten. 's Nachts worden vaartuigen naar de Maroendoe-rivier gezonden; van de 200 prauwen der Javanen worden 150 genomen of verbrand.

Op den 23en wordt een troep uitgezonden om de vijandelijke werken te slechten, maar deze tast, zonder daartoe order te hebben bekomen, den vijand op nieuw aan. Het blijkt dat deze juist op den 22en eene aanzienlijke versterking van eenige duizenden mannen heeft gekregen, zoodat de onzen nu overhaast op de vlucht geslagen worden. Het beleg wordt nu, ook van den zuidwestkant, hervat, maar gebrek aan rijst en groote sterfte blijven den vijand verzwakken, zijne aanvallen worden afgeslagen, en den 3en December breekt hij het beleg op.

De Soesoehoenan had den ondervonden tegenspoed te wijten aan het ongelijktijdig aanvangen der operatiën, aan gebrek aan geschut en gebrek aan leeftocht. Hij doet in 1629 eene nieuwe expeditie voorbereiden, waarbij de gemaakte fouten zullen vermeden worden. Wegen worden voor vervoer van geschut geschikt gemaakt, groote voorraden rijst in kustplaatsen versameld. Maar ook de Nederlanders zitten niet stil: zij versterken de stad met borstweringen van klapperboomen langs de rivier aan de west- en de gracht aan de oost-zijde, en maken kleine blokhuizen van klapperboomen, als voorwerken, om de nadering te bemoeilijken. Had in het vorige jaar de zeemacht, hetzij omdat er niet aan gedacht was, hetzij uit gebrek aan vaartuigen, het vervoer van troepen te water niet belet, nu werden jachten om de oost uitgezonden om langs de kust te kruisen. Den 4en Juli verbranden deze bij Tegal 200 prauwen en een grooten voorraad opgestapelde padi; den 20en doen zij hetzelfde bij Cheribon. Door deze actie der marine was reeds de expeditie voor een groot deel onmogelijk gemaakt.

Toen den 21en Augustus het Mataramsche leger over land voor Batavia kwam, had het dadelijk gebrek aan rijst. Evenwel worden aan de oost-, zuid- en westzijde der stad naderingswerken gemaakt, pogingen gedaan om de blokhuizen te bestormen, en batterijen gemaakt die bewapend worden met geschut dat den 14en en 15en September, door karbouwen getrokken, aankwam. Den 20en, eene maand na de berenning, viel het eerste schot uit eene aanvalsbatterij. Er waren ongeveer een twaalftal stukken opgesteld, waaronder eenige 24 ponders.

De gemoederen bleven intusschen in de belegerde stad zeer kalm en alles ging zijn gewonen gang, niettegenstaande men behalve door den vijand van buiten, ook door inwendige, namelijk moeraskoorts en dysenterie geplaagd werd, die in acht maanden 774 Europeanen wegnamen, waaronder ook, op den 20en September, de Gouverneur-Generaal Coen. Den 22en werd met groote plechtigheid het lijk van den stichter van Batavia in het stadhuis begraven: een waardig mausoleum voor dezen grooten, hoewel dikwijls eenzijdigen ambtenaar.

Lang kon de vijand het niet meer uithouden. Ook in het Javaansche leger was de sterfte, door ziekte en gebrek aan voedsel, enorm. Den 2en October werd het geschut weer opgeladen en den 7en brak het leger op, om een „miserable thuysreyse" aan te vangen. De wegen lagen „met doode lichaemen bestroyt" en rondom de stad vond men „menichvuldige graffsteden".

Was het mislukken van dezen Javaanschen veldtocht voor een groot gedeelte aan het optreden der zeemacht te danken, ook in volgende jaren werden de diensten harer „jachten" op de kust van Java vereischt. 1) De

1) Ten allen tijde waren de schepen op hunne reizen door jachten vergezeld geweest, die veelal gebruikt werden om in onbekende vaarwaters vóór te zeilen en te looden. Gaandeweg werden zij in Indië bestemd tot het afhalen van kleine ladingen en ook voor

Soesochoenan van Mataram, ofschoon naar 't scheen van verdere onderneming tegen Batavia afgezien hebbende,

---

kleine oorlogsdiensten, en langzamerhand vormden zij de eigenlijke oorlogsmarine voor gewonen dienst, die slechts in bijzondere gevallen met grootere schepen versterkt werd.

In 1603 waren de jachten 96 voet lang, 26 wijd en 10 hol; van 1604—1606 werd door de Bewindhebbers beschreven dat hunne bestemming zou zijn om in O.-I. *zoo tot den handel als anders* gebruikt te worden; in laatstgenoemd jaar werden er 4 aangebouwd, 100 voet lang, 26 wijd en 10 hol.

In 1608 werden aangebouwd: 1 van 80 voet lang, 19 wijd en 9 hol; met een *doorgaand* boevennet (bovendek) en een spiegel, en 1 van 70 voet lang, 16 wijd en 8 hol, met een boevennet *achter den mast* en een spiegel;

in 1610: 2 jachten.

In 1616 werd bepaald dat de mindere schepen of jachten 130 voet lang, 32 wijd en bij den overloop 12 voet hol zouden zijn.

In 1617 waren er 29 schepen en 6 jachten in O.-I.

In 1619 werd besloten 2 jachten te bouwen *om ten oorlog te gebruiken*, groot 80 en 100 last, diepgaande 8 en 10 voet.

In 1620 werd de aanbouw van 6 *fluyten* vastgesteld, n.l.

2 lang 105 voet, wijd 22, hol 11,

2 lang 96 voet, wijd 20, hol $10^3/_4$ en

2 lang 80 voet, wijd 17, hol $10^1/_2$, allen zonder „verdeck of ander windvanck", elk met een spiegel. In dit jaar waren in Indië aanwezig: 5 schepen, „ter defensie gebruyckt" (d. w. z. voor oorlogsdienst, in verband met het contract met de Engelschen), 33 andere, en 12 „jachten en fregatten" (de naam fregat werd in dien tijd aan zeer kleine vaartuigen gegeven). Wanneer men opmerkt dat in 1622 geen fluyten worden opgegeven, maar het aantal jachten 18 bedraagt, (behalve 13 fregatten), dan ligt de veronderstelling voor de hand, dat de 6 nieuwgebouwde fluyten onder de jachten geteld zijn. Was bij de jachten met een doorgaand boevennet de breedte gelijk 0.24 à 0.26 maal de lengte, en bij de kleine, die alleen achter den mast een boevennet hadden, deze verhouding 0.23, bij de fluyten bedroeg zij slechts 0.21, vermoedelijk omdat, door het ontbreken van een verdeck of anderen windvanck, de stabiliteit geen grootere breedte vereischte, terwijl de bezeildheid hierdoor winnen kon.

In 1628 werden door de Compagnie 3 *oorlogschepen* aangebouwd, lang 150 voet, wijd 38 (b = 0.253 l), hol $14^1/_2$, *twee* boevennetten, en behalve nog andere vaartuigen werden toen ook besteld 2

liet niet na, ons voortdurend door strooptochten te land en te water nadeel toe te brengen, om welke reden men de kust door jachten liet bekruisen, die tevens onderzoek deden naar het opslaan van rijst op kustplaatsen, voor eventueele nieuwe onderneming tegen Batavia. Intusschen zond de Soesoehoenan wel eens een gezantschap, waarbij hij dan er op aandrong dat de regeering ook een gezant zou zenden. Dit had herhaaldelijk plaats, zonder dat het tot een vredestractaat leidde. In 1632 werden eenige Nederlanders, die met geschenken naar Mataram op reis waren, door den Lakhsamana van Djapara verraderlijk gevangen genomen, en toen in Febr. 1633 de bemanning van het op Boompjes-eiland vergane schip *Schiedam* hetzelfde lot onderging, bedroeg het aantal in Mataram gevangen Nederlanders wel 80. Onverwacht werden op het jacht *Batavia*, dat bij den hoek van Krawang op wacht lag ter beveiliging van het vaarwater, op den 16en Juli twee dezer gevangenen door eene prauw teruggebracht, maar toen men hen, met een ambtenaar, naar de prauw terug zond en deze verzocht te Batavia te komen, werden alle 3 gevankelijk naar Tegal gebracht. Den 18en Augustus bracht men hen echter weer terug, vergezeld van een vrede aanbod, waarover tot 15 October onderhandeld werd, toen het echter zoo mooi bleek te zijn, dat de regeering het niet vertrouwde. Gedurende

---

jachten van 150 last, lang 135, wijd 27½ à 28 en hol 10½ voet, en 2 van 50 last, lang 100, wijd 20 en hol 7½ voet. Dit laatste model scheen goed te bevallen, want in 1632 werden die afmetingen nog behouden. Men bouwde in dit jaar ook grootere jachten, van 120 voet lang, 25 wijd en 10½ hol (b = 0.21 l), maar wellicht liet hiervan de stabiliteit te wenschen over, want in 1636 werden de afmetingen weer gewijzigd, nl. l = 122, b = 28, h = 11½ voet.

Zeer kleine vaartuigen werden, uiteen genomen, in grootere geladen, om in Indië ineen gezet te worden, bijvb. „sloepen" van 82 voet lang, 18 breed en 7 hol, die alleen een verdeck achter den mast hadden, 5¼ voet hoog

In 1637 begon de Compagnie schepen met 3 dekken te bouwen.

de onderhandelingen kruisten verscheidene oorlogsprauwen van Demak en Pekalongan op die kust. De Soesoehoenan zocht middelerwijl de vriendschap van den Portugeeschen onderkoning van Goa, die hem herhaaldelijk hulp toezeide.

Met Bantam was het niet beter gesteld. De Pangeran toonde zich steeds ter kwader trouw, werd door de Engelschen opgestookt, gaf eene schuilplaats aan van Batavia weggeloopen slecht volk en versterkte zijne stad, zoo men meende tegen de Compagnie, terwijl ook de Bantammers het vaarwater onvrij maakten en in zee Nederlanders aanrandden. Zoo raakten wij in 1633 weer geheel in oorlog met Bantam.

In October van dat jaar lag de *Nassau* bij den hoek van Krawang gestationneerd en nam eene Bantamsche prauw, die met specerijen, verboden waar, van Ambon kwam. Het verzoek van den Pangeran om teruggave werd geweigerd. Den 21en derzelfde maand zond men *de Son* met 9 tinggangs naar Krawang om zoo mogelijk nog meer van die Bantammers aan te houden. De Pangeran wreekte zich door te verbieden dat Bantamsche visschers naar Batavia gingen om te verkoopen, gedroeg zich vijandig tegen onze ambtenaren en liet 7 prauwen vernielen, die bij Ontong Djawa steenen haalden, waarbij 18 menschen gevangen genomen werden. In de rivier bij Ontong Djawa werden 30 Bantamsche oorlogsprauwen gelegd. Toen in den nacht van 14 op 15 November 3 jachten, 7 sloepen en 3 tinggangs met 200 soldaten en een paar stukjes daarheen gezonden waren, vonden deze echter niets, hoewel een achtergebleven sloep door Bantammers overrompeld en uitgemoord werd.

De regeering trachtte zich te wreken door nu 4 jachten: de *Sterre*, *Mane*, *Negapatnam* en *Mocha*, met een sloep en 3 tinggangs naar Straat Sunda te zenden om te kruisen op Bantamsche vaartuigen, van Sumatra overstekende; in 2 weken werden er 13 genomen en vernield. Eenige dagen later vernielden de genoemde jachten Tanara

en maakten zij 16 Bantamsche tinggang buit. Daarentegen was bij Sebesi de *Medemblik* door de Bantammers aangevallen en eenig volk daarvan vermoord geworden.

Nu besloot men tot een ernstiger tuchtiging. Den 12en December werden, onder bevel van den kapitein Jochem Roelofszoon van Deutecom de schepen *'s Hertogenbosch*, *de Gouden Leeuw*, *Heusden*, *der Goes*, de fluit *Warmont* en de jachten *Sonne*, *Mane*, *Sterre*, *Mocha*, *Negapatnam* en *Macao* met 4 sloepen, 16 tinggang en 250 soldaten naar de baai van Bantam gezonden om te demonstreeren. Dit bracht op de hoofdplaats grooten schrik te weeg; de vrouwen en niet weerbaren vluchtten. Vier dagen, gedurende welken tijd een paar honderd schoten over en weer gedaan werden, die weinig of geen kwaad deden, bleef dit eskader voor Bantam en daarna werden de 6 jachten en de kleine vaartuigen naar Straat Soenda gezonden, waar ze Anjer en 3 andere kustplaatsen verwoestten. Bantam bleef geblokkeerd door de schepen die anders toch te Batavia zouden liggen. Evenals tegenwoordig eene blokkeerende vloot door torpedobooten verontrust behoort te worden, zonden de Bantammers 's nachts branders af.

Men trachtte het platboomde schip *Batavia* met springhoogwater zoo na mogelijk bij den wal te brengen en door daarop geplaatste mortieren de stad te bewerpen, maar dit mislukte door den te grooten afstand, zoodat men zich vergenoegde met eene beschieting van de aarden werken met 24 pondskogels.

De blokkade eindigde, toen den 15en Augustus 1634 de Commandeur Vlack met de schepen *'s Hertogenbosch*, *Leyden*, *de Leeuwinne*, *'t Gulden Zeepaert*, *der Veer* en *Nieuwe Hoorn*, benevens de jachten *Souburch*, *Pardel* en *Cameleon* naar Voor-Indië en Soerate vertrok. Maar de vijandschap was daarmede nog niet geeindigd, al hadden de Bewindhebbers last gegeven dat men zou trachten met Bantam vrede te sluiten, hetgeen óók bemoeilijkt

werd door het voortdurend stoken van de Engelschen.

Den 10en November werden eenige kleine vaartuigen, die de visscherij en prauwvaart beschermden, door 2 Bantamsche tinggangs overvallen; twee ervan werden uitgemoord, terwijl de anderen aan den haal gingen. Twee dagen later gebeurde nog erger. Toen werden 4 van onze tinggangs door 19 Bantamsche overvallen. Het volk liep weg en kwam in een moeras terecht, waar 24 man vermoord werden; 17 kwamen over land terug, 21 bleven vermist en 7 gevangen; onder deze laatsten was de vendrig, die de flotille gekommandeerd had, en van wien de regeering met verontwaardiging rapporteerde dat hij „ampon" geroepen had.

Een karakteristiek bewijs, dat de sterkte der scheepsmacht, in verband met de vele diensten buitenaf, nog te wenschen over liet, vindt men in de mededeeling aan de Bewindhebbers, dat de schepen op het oogenblik te veel werk hadden om „revengie" te kunnen nemen.

Dit blijkt ook hieruit, dat het mogelijk was, dat Mataram in Februari 1634 tusschen Cheribon en den hoek van Krawang 50 à 60 oorlogsprauwen liet kruisen om onze scheepvaart te verontrusten, hetgeen niet belette dat men trachtte hem te vriend te houden en hem in October van hetzelfde jaar weder een gezant met geschenken zond.

Zoo leefde men nog verscheidene jaren tusschen oorlog en vrede met de Javaansche vorsten.

In Januari 1637 werden de schipper en 5 opvarenden van de *Prins Willem*, die op Paloe Babi verging op zijn reis naar Holland, vermoord en het schip uitgeroofd. De Pangeran zond in December daarna eenigen der geroofde goederen terug. In 1639 trachtten de Bantammers nog in de nabijheid van Batavia te rooven, maar men wist dit te beletten. In 1641 waren onze gevangenen, waarvan 43 overleden en nog 40 in leven waren, nog in Mataram; de Gouverneur-Generaal van Diemen kon

echter schrijven, dat wij overigens met Mataram in vrede waren, hetgeen in het volgende jaar ook van Bantam gezegd werd. Toen evenwel in 1642 vernomen werd, dat een hadji en andere Javanen met een Engelsch schip naar Mekka op reis gingen, hield men dat schip aan en nam de bedevaartgangers gevangen, om te trachten onze gevangenen daartegen uit te lossen. En toen in hetzelfde jaar 7 schepen naar Palembang en Djambi eene reis maakten, gaven deze duchtig klop aan eene Javaansche flotille van 80 vaartuigen, die zij ontmoetten. Zij dwongen daarna den sultan van Palembang, om een voor ons voordeelig contract te sluiten en brachten vervolgens Djambi op dergelijke wijze tot rede.

Eerst in 1645 werd werkelijk vrede gesloten met Bantam. In hetzelfde jaar overleed de kundige en bekwame Gouverneur-Generaal van Diemen, en in 1646 de Soesoehoenan van Mataram. De dood van dezen had ten gevolge dat door zijn zoon en opvolger vrede gesloten werd met den Gouverneur-Generaal van der Lijn. De gevangenen werden nu eindelijk over en weer uitgeleverd, en bij het contract werd bepaald dat de Compagnie den Soesoehoenan in geval van oorlog zou bijstaan, wanneer zijne vijanden ook die der Compagnie waren.

Malaka. 1629—1641.

Al hadden de Portugezen reeds meer dan honderd jaren Malaka bezeten, toch was deze plaats steeds genoemd geworden, wanneer er sprake was van het kiezen van een „generael rendez-vous", een hoofdvestiging der O. I. C. En ook toen Djakatra (Batavia) eindelijk de zetel van het bestuur geworden was, bleef men toch het bezit van Malaka wenschen als belangrijke stapel- en handelsplaats, en station tusschen Voor-Indië en China. Maar om Malaka te kunnen vermeesteren was vermindering van Portugal's en versterking der Compagnie's macht ter zee noodig. In het eerste werd de Compagnie geholpen door „den tand des tijds", voor

het tweede behielp zij zich met de tijdelijke vriendschap van inlandsche staten.

In 1629 ondernam Sultan Iskander Moeda van Atjeh eene reusachtige expeditie tegen Malaka, om zich daarvan meester te maken. Vier maanden lang lag eene vloot van 30 groote en 380 kleine vaartuigen voor de versterkte stad, waartegen 100 stukken geschut in batterij gebracht werden. De Atjehers slaagden er niet in, tot eene bestorming te kunnen geraken, en eindelijk kwam eene Portugeesche flotille van 39 schepen en vaartuigen, met hulpbenden van Djohor en Patani opdagen, die de stad ontzette, de Atjehsche vloot in eene rivier deed vluchten en de Atjehers verstrooide of door de Djohorezen en Patanezen gevangen deed nemen. In een bericht hierover werd gezegd: „Vele syn van opinie dat bijaldien de Atshynder met 3 of 4 van onze jachten waere gesecundeert geweest (omt ontset uut Goa haer aencomptste te beletten) Mallacca sonder twyffel geïncorporeert soude hebben." En de Gouverneur Generaal Specx maakte in een brief aan de Bewindhebbers, over deze zaak sprekende, eene overeenkomstige opmerking, waarbij hij echter ook twijfel opperde of, bij de tegenwoordige gesteldheid van 's Comp.'s macht, het bezit wel voordeelig zou zijn.

In April 1630 bezocht dezelfde Portugesche flotille onze vestiging te Djambi en bracht ons daar aanzienlijke verliezen toe. „In haesten" werden toen 5 schepen van Batavia gezonden, maar toen deze te Djambi kwamen, was de vijand, die evenwel ook zware verliezen geleden had, reeds weer naar Malaka vertrokken. Te geringe machtsontwikkeling deed dus in 1629 een voordeel missen, dat eerst veel later verkregen werd, en ook in 1630 schoot zij te kort.

Intusschen werd Straat Malaka voortdurend door kleine eskaders van jachten bekruist. In 1630 door de *Zeeburch*, *Zalm*, *Diemen*, *Cleyn Arnemuyden*, *Westzanen* en *Negapatnam*, en vervolgens door de *Goes*, *Diemen*, *Koukercken*,

Zalm, *Broeckerlanden*, *Westzanen* en *Macau*, onder den Commandeur Matthijs Jansen van Vlissingen. Menige prijs werd door deze schepen opgebracht of vernield.

Van Juli 1631 tot Februari 1632 kruisten de *Grootenbroeck*, *Diemen*, *Zalm*, *Westzanen*, *Koukercken* en *Cotchin*, die bemand waren met 300 matrozen en 100 soldaten, onder Commandeur Carel Lievense.

De Gouverneur-Generaal Specx ried evenwel het in bezit nemen van Malaka nog af, om de groote kosten aan dat bezit verbonden. Maar in hetzelfde jaar 1632 bleek dat de macht der Portugezen reeds aanmerkelijk begon te verzwakken, toen de Onderkoning van Goa den Soesoehoenan van Mataram wel hulp beloven, maar nimmer geven kon.

De bekruising van Straat Malaka, die later in eene geregelde blokkade der stad overging, werd onder den Gouverneur-Generaal Brouwer in 1633 en volgende jaren steeds met 4, 5 of 6 jachten volgehouden en onder den G.-G. van Diemen met meer kracht voortgezet. In 1636 kruisten er 8 jachten, met 412 koppen, en in 1637 negen. In laatstgenoemd jaar werden door de blokkeerende vaartuigen 3 Portugesche schepen in brand geschoten, 1 genomen en 9 verjaagd, waarvan 5 door hunne eigene bemanning verbrand werden.

Jaarlijks kwamen dergelijke feiten voor. In 1638 begonnen, tengevolge van de strenge en goed onderhouden blokkade, in Malaka levensmiddelen te ontbreken. In dit jaar werden 6 prijzen gemaakt, ter waarde van *f* 59339, maar 12 Portugeesche vaartuigen ontsnapten aan de kruisers.

Met Atjeh bleef men steeds onderhandelen over een gesamenlijk optreden tegen Malaka, maar het bleef bij beloften, die niet nagekomen werden. Daarentegen waren de Djohorezen goede bondgenooten, die den Portugezen veel afbreuk deden. Deze vriendschap was den Atjehers een doorn in 't oog en leidde in 1640 tot hunne geheele

weigering om ons te helpen, tenzij wij Djohor „afsneden."

Intusschen trad de regeering zelve steeds krachtiger tegen Malaka op. In 1639 werd aan den Directeur-generaal Lucasz, die op Ceylon ageerde, bevolen met al zijne macht naar Malaka te gaan. Hij werd ziek en droeg bij zijn vertrek naar Batavia, het militaire bevel over aan den majoor Adriaen Antheunissen. Deze vertrok den 18en Maart 1640, na de verovering van Gale, met de oorlogsjachten *Rynsburch*, *Valkenburch* en *Bredamme*, van Ceylon naar Malaka. Hij deed Atjeh aan en verzocht den Sultan te vergeefs om mede te gaan. Zijne naar Batavia bestemde schepen werden verwisseld met de *Utrecht*, *Welsingh*, *Waterloose Werve* en *Jager*, en met deze zette hij, den 20en Mei, als Commandeur de reis naar Malaka voort.

Den 3en Augustus landde hij, geassisteerd door 5 à 600 Djohorezen, aan de noordzijde van Malaka. 200 Portugezen en 500 inlanders trachtten de landing te beletten, maar werden op de vlucht gejaagd; 4 metalen stukken uit de verlaten buitenwerken vielen in onze handen. De Portugezen braken de brug over de rivier af, de onzen versterkten zich in de voorstad en verbrandden 7 galjassen en 5 kleine vaartuigen. De uitvallen der belegerden werden afgeslagen. Langs de rivier werden batterijen opgeworpen, met de hulp der Djohorezen werd weer een brug gemaakt, verder werd een eilandje in de rivier bezet, waarop men 2 metalen halve kartouwen plaatste, om de stad te beschieten.

In den nacht van 7 op 8 October gelukte het aan eenige met rijst geladen vaartuigen, door de blokkade heen te komen. De schippers der schepen welke dien nacht de wacht hadden gehad, werden daarvoor gesuspendeerd en met verlies van 4 maanden gage gestraft.

Van 3 Augustus tot 9 November had men 40.000 pond kruit verschoten, met 1734 kogels van 24 en 827 van 18 pond. In de stad nam het gebrek steeds toe, en men hoopte dat zij weldra uitgehongerd zou zijn, waarom

nog niet tot eene bestorming werd overgegaan. Daarbij kwam dat men veel te lijden had van pernicieuse koortsen. Van de 2000 man, waaronder 1200 soldaten, die voor Malaka lagen, was een derde gedeelte ziek. De Commissaris de Meere en verscheidene andere officieren overleden, o. a. op den 18en November de Commandeur Antheunissen, den 1en December de opperkoopman P. van den Broecke en den 3en Januari 1641 de Commandeur Jacob Çoper, die door Minne Willemsen Kaertekoe in het bevel werd opgevolgd.

De Regeering te Batavia, die steeds door berichten op de hoogte werd gehouden, zond de *Cleene Vos* en *Amsterdam* met 100 soldaten en 70 matrozen tot versterking; later een nieuwen Gouverneur, Johan van Twist, met de *Franeker*, *Duyve* en *'t Quelpaert*, geladen met provisie en munitie. In het laatst van November was men nog 1707 koppen sterk, waaronder 115 inlanders en 471 zieken. Gelukkig kreeg men nog 600 Djohorezen er bij.

Den 26en December deden de Portugezen nog eene poging om uit te breken met 5 galjassen en 7 bantings, om rijst te gaan halen. Aan de bantings gelukte het, maar van de galjassen werd er één prijs gemaakt, één vloog in de lucht en de 3 overigen werden na het scherpe gevecht, dat ons 18 dooden en 30 gewonden kostte, weer naar binnen gejaagd. Het gelukte hun den 2en Januari toch, naar buiten te komen. Hiervan trokken de belegeraars partij, daar zij berekenden dat door hun vertrek en de geleden verliezen de bezetting genoeg verminderd was om nu niet veel tegenstand meer te bieden.

Den 9en Januari werd een vast- en bededag gehouden. De stad werd vervolgens opgeëischt, doch de eisch afgewezen. In den nacht van 13 op 14 Januari werd eene brug over de rivier gelegd en vóór het aanbreken van den dag rukten 650 man, in drie troepen verdeeld,

op naar de stad en tegen het bolwerk São Domingo, waarin eene bres geschoten was. De vijand werd met handgranaten van het bolwerk verdreven en krachtig vervolgd. „Alles ter neder houwende" namen de onzen drie „punten" in, waarna de witte vlag hun te gemoet kwam en de stad om 10 uur werd overgegeven. Het verlies was 30 man aan dooden, waaronder twee schippers en een luitenant, en 60 aan gekwetsten. De Djohorezen hadden geen deel genomen aan de bestorming, doch door hunnen arbeid belangrijke diensten bewezen.

Het gebrek in Malaka was groot, in 5 maanden en 12 dagen waren 7000 menschen zoo gestorven als weggeloopen, men had „honden, katten, ratten ende beestenhuyden" gegeten. Van de Nederlanders waren 1000 man gesneuveld of door ziekte omgekomen.

Toen de Gouverneur-Generaal de hoogst belangrijke verovering van Malaka, met zijne muren van 30 voet hoog en 24 voet dik, zijn 7 bolwerken en 70 metalen stukken, behalve de ijzeren, met groote vreugde aan de Bewindhebbers rapporteerde, voorspelde hij hun dat zij nu beheerschers van geheel Indië konden worden, maar hij drong daarbij op nieuw aan op versterking, thans met 6000 man.

Goa en Ceilon. 1636—1646.

De Compagnie voerde den oorlog tegen de Portugezen niet op kleine schaal. Behalve het verkrijgen van een vast punt in de Chinesche Zee (op Formosa) en het veroveren van Malaka, lag ook het bekomen van den kaneelhandel van Ceilon in hare bedoeling, en was zij van veroveringen op de kusten van Voor-Indië niet afkeerig, terwijl daarenboven door eene blokkade van Goa aan den Portugeschen handel niet minder afbreuk kon worden gedaan dan door die van Malaka.

In 1636 werd eene geheel tot oorlog uitgeruste vloot („defensievloot") van 7 schepen en 3 jachten van Batavia uitgezonden om Goa te blokkeeren. Zij kwam daar den

9en November aan. Het vlak bij gelegen Wingoerla werd als ververschplaats gebruikt. Den 21en Januari 1637, 's morgens vroeg, kwamen met den landwind 9 galjoenen, 10 fregatjes en veel kleinere vaartuigen de rivier uit, zóó verrassend, dat een onzer schepen, dat dicht bij de rivier lag, zijn touw moest kappen om onder zeil te gaan. De overigen, die verder af lagen, lichtten hunne ankers. Er ontwikkelde zich een artillerie gevecht, wat ten gevolge had dat een der galjoenen zwaar gehavend naar binnen gesleept werd; de overige Portugezen zeilden met den zeewind de rivier weder in. Den 11en Februari kwamen zij met 6 galjoenen, 1 karak en 40 fregatjes; het gevecht bleef dien dag onbeslist, zoodat de Portugezen buiten bleven. Den 12en werd het voortgezet, maar ook nu werd van geene zijde eenig belangrijk voordeel behaald. De Portugezen hadden meestal het voordeel van den wind, doch maakten daarvan geen gebruik om op de onzen af te houden, en dezen bedierven hunne zaak door slecht manoeuvreeren. Het bleek dat wij op deze kust nog geen overmacht bezaten.

De Gouverneur-Generaal van Diemen drong er reeds in 1636 op aan dat men hem die verschafte. In 1637 schreef hij met zijne Raden aan de Bewindhebbers: „Gantsch ernstich ende op fondamentale redenen hebben UEd. per onse jongste advysen geremonstreert de nootsaeckelyckheid der *versterckinge Uwer Ed. navale macht* in India, alsoo den welstandt van de Compagnie eenelyck met Goddelycker hulpe ende segeningh *dependeert aen* de dominie ter see ende dat tegen vrienden en vijanden *by alle occasien mogen prevaleeren*." In verband hiermede werd het uitzenden van 8 „kloeke" *oorlogschepen* noodig geacht.

De Portugezen waren omstreeks dezen tijd meester van de geheele kust van Ceilon, waar zij, sedert het begin der 16e eeuw, gaandeweg terrein veroverd en sterkten gebouwd hadden. Het binnenland vormde het

rijk van Kandi, toen bestuurd door den Maharadja Radja Singa. Deze, de veroveringen der Portugezen moede, riep in 1636 de hulp van den Nederlandschen Gouverneur-Generaal tegen hen in, door tusschenkomst van het Hoofd onzer vestiging te Paliakata op de kust van Koromandel. Aan den bevelhebber van het eskader, dat in Augustus 1637 ter blokkade naar Goa vertrok, den Commandeur Westerwolt, werd de instructie gegeven om in overleg met genoemden Gouverneur van Paliakata het een of ander tegen Ceilon te ondernemen Hij had 17 schepen, bemand met 1430 koppen, onder zijn bevel. Den 27en October kwam hij voor Goa en stelde de blokkade in; onderweg had hij met een jacht twee gecommitteerden naar Paliakata gezonden, die vandaar met een brief van den Gouverneur aan den Maharadja naar Ceilon gingen, van laatstgenoemden afgezanten en een brief voor Westerwolt medekregen en in 't laatst van December bij de vloot voor Goa terugkwamen. In zijn brief ried Radja Singa den Nederlandschen admiraal aan, 3 schepen naar Batakalo (op de oostkust) te zenden om daar het fort te vermeesteren, maar nog liever met de geheele macht naar Kolombo te gaan om die plaats te nemen, waartoe dan de Maharadja te land zijn hulp zou verleenen.

Op het oogenblik werd Goa geblokkeerd door 8 schepen, nl. de *Utrecht*, 42 stukken en 150 koppen; de *Vlissingen*, 38 st. 140 k., *'t Wapen van Rotterdam*, 38 st. 130 k., de *'s-Gravenhage*, 34 st. 110 k., *Harderwijk*, 36 st. 115 k. *Veere*, 30 st. 105 k., *Texel* 24 st. 77 k., *Breda* 24 st. 77 k.; verder het jacht *de Valk* van 16 st. en 40 k., 2 jachten van 8 st. en 1 fregat van 6 st. en 20 k. Onder deze bemanningen zijn begrepen 35 soldaten op het admiraalschip, 20 op elk der andere groote schepen, 12 op de *Texel* en de *Breda* en 6 op *de Valk*.

Den 4en Januari 1638 vóór den dag, gingen 6 Portugesche schepen, resp. met 76 stukken en 400 koppen, 50 st. en 350 k., 35 st. en 250 k., 26 st. en 200 k.,

26 st. en 200 k. en 24 st. en 200 k., onder zeil om de rivier van Goa uit te loopen. De Nederlandsche schepen lichtten het anker en gingen insgelijks met den landwind naar zee In de formatie van eene halve maan wachtten zij onder klein zeil den vijand op. Buiten gekomen, deelden de Portugezen zich in tweeën. Hun admiraal stuurde naar de *Utrecht*, die de admiraalsvlag, hun vice-admiraal naar de *Rotterdam*, die de schoutbijnachtsvlag had waaien. Door den flauwen wind en de ongelijke bezeildheid duurde het lang eer men elkander onder schot kreeg, en toen nog maar met enkele schepen. Van 9 tot 12 uur werden op grooten afstand schoten gewisseld. Met den zeewind wordt het beter; de Nederlanders krijgen de loef en zenden twee als branders ingerichte jachten op den vijand af, die vóór den wind afhoudt. De *Utrecht* nadert den Portugeschen admiraal, die 's morgens zijne andere schepen vooruit geloopen was en nu ook, om hen weer te bereiken, afhoudt. Westerwolt maakt meer zeil en loopt met vaart den vice-admiraal te boord, met den boegspriet tusschen zijn groot- en bezaanswant. De Portugees kapt zijn want en komt daardoor vrij; hij scheen met zijn 350 koppen liever niet door 150 Hollanders geënterd te worden. De *Utrecht* is nu echter onder het vuur van meerdere schepen gekomen en krijgt veel averij. Langzamerhand wordt het gevecht eene mêlée. De *Vere* nadert een der Portugesche schepen, dat tegelijkertijd door de *'s Gravenhage* wordt aangevallen. Terwijl de Portugesche admiraal dat schip te hulp wil komen, klampt de *Vlissingen* (vice-adm.-vlag) zich aan hem vast, waarop de admiraal zijn schip verlaat en op een ander overgaat. Het gewezen admiraalschip wordt nu door de *'sGravenhage* en *Vlissingen* in brand geschoten, maar daardoor geraakt de *'sGravenhage*, die aan zijn lijkant lag, ook in brand. De *Vlissingen* laat een anker vallen om vrij te komen, maar bij 't opzwaaien pakt een van zijn stukken in een poort

van het brandende schip, en zóó verbranden ze alle drie.

De overige schepen vervolgen hun landwaartschen koers: de Portugezen, vluchtende, vooraan en de rivier van Goa in, door de *Rotterdam*, *Vere* en *Texel* tot onder het vuur van een fort gejaagd wordende.

De Nederlanders hadden in dit gevecht de meerderheid in aantal schepen en geschut; van de Portugezen waren twee schepen van grooter charter dan één der Nederlandsche, maar vooral hadden zij eene overwegend talrijker koppensterkte. Was het waarschijnlijk dat een artillerie-gevecht in het voordeel der Nederlanders zou afloopen, integendeel hadden de Portugezen kans op overwinning, wanneer zij durfden enteren. Dat zij dit evenwel vermeden, is wellicht hieraan toe te schrijven, dat hunne bemanning voor een groot gedeelte uit inlanders bestond. Het gelukte hun niet de blokkade te doen opheffen en de Nederlanders konden zich daarom, hoewel 2 schepen verloren hebbende, met recht de overwinning toeschrijven.

Op Ceilon hadden de Portugezen de lucht gekregen van de samenspanning van den Maharadja met de Nederlanders; zij bereidden daarom eene groote expeditie voor naar Kandi, die in Maart vertrok. Kandi werd uitgeplunderd, maar op den terugmarsch viel het Portugesche leger in een hinderlaag en werd vernietigd.

Tegen het einde der moeson, in April, verliet Westerwolt Goa. Hij nam den 14en Mei na eene korte beschieting het fort te Batakalo in, waarvan de bezetting maar 50 man sterk was, en sloot daarop een contract met Radja Singa, waarbij natuurlijk het monopolie van den kaneelhandel bedongen, en verder bepaald werd dat de forten, die door de Nederlanders en Ceilonezen gesamenlijk zouden veroverd worden, door eerstgenoemden zouden bezet blijven.

Den 4en Juni vertrok Westerwolt naar Batavia, een garnizoen van 100 man achterlatende, en twee dagen later

strandden zeven Portugesche schepen, die met troepen, na het opheffen der blokkade uit Goa gezonden waren, nabij Kolombo, tengevolge waarvan ongeveer 1000 Portugezen in handen van den Maharadja vielen.

Den 28en Juli zeilde de Commandeur Caen met 12 schepen en 1315 koppen naar Goa om dit voor de derde maal te blokkeeren. Deze blokkade duurde tot Februari 1639, toen hij naar Kolombo ging. In afwachting van het leger van Radja Singa, om gesamenlijk te opereeren, bleef hij eenige dagen voor Kolombo liggen, maar toen de Maharadja niet kwam opdagen, zeilde hij naar Trinkonomale, dat zich, na een bombardement van twee dagen, overgaf. Hiertoe bepaalden zich de operatiën in deze moeson.

In 1639 werden 28 schepen, waarvan 20 oorlogschepen, naar Goa gezonden. In de vorige jaren was er, door de blokkade tot bijna aan het einde van de n. o. moeson vol te houden, slechts weinig tijd overgebleven om nog vóór het doorkomen van de z.w. moeson veel op de westkust van Ceilon te verrichten; men voorkwam dit nu, door rechtstreeks 11 schepen, onder de leiding van den directeur-generaal Lukasz daarheen te zenden, bemand met 624 matrozen, 644 europeesche en 252 inlandsehe soldaten, terwijl de 9 overige schepen, onder den commandeur Cornelis Simonsz van der Veer, voor de blokkade van Goa werden aangewezen.

Toen van der Veer op de hoogte van Goa twee jachten ontmoette, die eenige dagen te voren bij Wingoerla waren geweest, vernam hij dat onder een fort van Goa drie galjoenen lagen, die echter niet slagvaardig waren. Dit was eene schoone gelegenheid om de Portugezen eene belangrijk verlies toe te brengen. Den volgenden dag zeilde hij met den zeewind de rivier in, twee jachten latende vooruit zeilen om te looden, die met „vaentgens" de geloode diepte moesten seinen. Bij het passeeren van het fort werden de schepen fel beschoten; zij vonden de

3 galjoenen op de gemelde plaats liggen, één daarvan slechts was bemand en bewapend; het had 80 stukken. Twee schepen kregen order het op zij te liggen en te ankeren; een daarvan werd zóó beschoten dat het boven water vol gaten was en 60 man, bijna de geheele equipage, dood of gewond had. Het galjoen wilde zich, na sommatie, niet overgeven, waarop van der Veer een der onbemande galjoenen voor zijn boeg liet drijven en alle drie deed verbranden. 'S nachts lichtte hij de ankers en ging weer naar zee.

Van der Veer vernielde den 6en December in de rivier van Karli 12 Portugeesche vaartuigen en sneuvelde bij die gelegenheid, door een geweerkogel in het hoofd getroffen.

Het doel voor Ceilon was, evenals het vorige jaar, Kolombo van twee zijden aan te tasten; voor 't geval dat de troepen van den maharadja weer wegbleven, zouden 200 man van Batakalo overland marcheeren. De Portugezen hadden echter de bergpassen bezet, zoodat noch Ceilonezen, noch onze troepen Kolombo konden bereiken. De vloot lag weer te vergeefs voor Kolombo te wachten tot Februari 1640; zij zeilde toen naar Negombo, 7 mijl benoorden Kolombo, waar geland werd. De Portugezen vielen de gelande troepen aan, doch maakten daardoor den weg uit het binnenland vrij, zoodat spoedig de landingstroepen met die van Batakalo en van Radja Singa vereenigd waren. Een paar dagen later was het fort door storm genomen. Na eenige moeielijkheden met den maharadja over het bezet houden van de forten, vertrok de directeur-generaal Lukasz den 21en Februarij voor ziekte naar Batavia (1), de leiding der zaken aan den commandeur Coster overlatende. Deze sloot met Radja Singa een verbeterd contract, en ging vervolgens met zijn schepen langs Kolombo naar Gale, waar hij den 8en Maart aan-

(1) Hij overleed op reis.

kwam. Dadelijk deed hij 700 man landen, die slaags raakten met uit Kolombo gezonden troepen en met de uitvallende bezetting. De onzen versloegen de Portugezen wel, maar waren hierdoor zeer verzwakt. Gelukkig kwamen twee dagen later 8 schepen, die de blokkade van Goa medegemaakt hadden, voor Gale. Van deze werden nog 350 man geland, en nu werd, den 13n Maart, de vesting bestormd en veroverd.

Ingevolge het laatste contract werd den 24n April Trinkonomale aan Radja Singa overgeleverd. Het schijnt dat deze echter nog geen vertrouwen in de Hollanders stelde, want de brave Coster, die hem in Julij en Augustus een bezoek bracht, werd op zijne terugreis naar Gale door de Singalezen vermoord.

Men had Kolombo gedurende de z.w.-moeson niet (kunnen) blijven blokkeeren. Hierdoor kreeg een Portugeesch eskader, in October 1640 van Goa afgezonden, gelegenheid om er 400 man aan land te zetten, die, vereenigd met 250 man van Jafnapatnam en een gedeelte van het garnizoen van Kolombo, naar Negombo marcheerden en dit heroverden. De Portugezen liepen vervolgens tot nabij Gale het land af.

Voor het oogenblik trok dus de Compagnie nog weinige voordeelen van hare bezittingen op Ceilon en de macht der Portugezen bleek nog niet geheel gebroken. Toch schreven Gouverneur-Generaal en Raden aan de bewindhebbers, dat zij zich sterk maakten hen uit Indië te verdrijven en de Nederlandsche Compagnie meester van den handel te doen worden; maar daartoe waren meer schepen en troepen noodig. In 1640 vroegen zij eene macht van 4000 koppen, waaronder 2000 à 2500 soldaten. Meer en meer begint het onderscheid tusschen „koopman" en „soldaat" zich te doen gelden.

In September 1641 werd weer eene vloot naar Ceilon en Goa gezonden: 10 schepen met 1147 koppen voor de blokkade; 6 schepen met 455 koppen naar Ceilon.

Voor Goa werd een Portugeesch schip genomen, bij welke gelegenheid de Commandeur Quast eene wond bekwam, tengevolge waarvan hij overleed. Intusschen had de onderkoning bericht ontvangen van den voorloopigen wapenstilstand, gesloten tusschen den in 1640, bij de vernieuwde afscheiding van Spanje, opgetreden Portugeschen Koning João de Braganza en de Staten-Generaal. De Onderkoning haastte zich, nu aan het bestuur te Batavia voor te stellen ook in Indië de vijandelijkheden te staken, en verzocht daartoe aan den bevelhebber der Nederlandsche blokkadevloot, Blaeu, den opvolger van Quast, om gezanten met een zijner schepen naar Batavia te zenden, aan welk verzoek door Blaeu gevolg werd gegeven, die echter inmiddels den oorlog voorzette. In Januarij 1642 vertrok hij met 4 schepen naar Ceilon, terwijl hij er 4 voor Goa liet.

Hoewel de 5 schepen, in September van Batavia naar Ceilon gezeild, daar nog 3 anderen kruisende hadden aangetroffen en de geheele macht dus nu 12 schepen telde, konden deze echter niet meer dan 600 man debarqueeren, wat niet genoeg was om tegen Kolombo iets van belang uit te richten. Door de waakzaamheid der Portugezen werd ook het hernemen van Negombo belet.

Toen de Portugesche gezanten te Batavia aangekomen waren, weigerde de Gouverneur-Generaal van Diemen, den aangeboden wapenstilstand aan te nemen. Evenals in 1619 met de Engelschen, was ook nu met de Portugezen het voortzetten van den oorlog meer in het belang der Compagnie, omdat zij de *overmacht ter zee* bezat. Er werden dan ook in 1642 nogmaals 7 schepen ter blokkade naar Goa gezonden, maar in October werd te Batavia het bericht ontvangen van het tienjarig bestand, dat door den Koning van Portugal den 16en November 1641, en door de Staten-Generaal den 22en Februarij 1642 geratificeerd was, en hiermede namen voor het oogenblik de krijgsverrichtingen een einde.

Het groote doel, dat van Diemen zich op Ceilon had voorgesteld, was niet bereikt. De compagnie was in Indië machtig, maar toch waren de bewindhebbers te zuinig. Hadden zij den Gouverneur-Generaal de versterkingen gezonden, waarop hij voortdurend aandrong, dan zouden de kosten daarvan ruimschoots vergoed zijn geworden door het bezit van den kaneelhandel, en wellicht van Goa. Thans bezat de Compagnie buiten den Archipel: op de kust van Malabar: een versterkte factorij te Wingoerla,

op Ceilon: Gale;

op de kust van Koromandel: Paliakata met een fort en eenige andere factorijen;

in de bocht van Bengalen: eene factorij aan de Hoegli;

op het Maleische schiereiland: Malaka;

op Formosa: 2 forten, te Thai-Wan en Wan-Kan.

Bij het contract met Portugal werd bepaald op welke plaatsen elke der 2 natiën, hetzij alleen, hetzij met de andere samen, zou mogen handel drijven.

Met den vrede der Portugezen was het in 1643 alweer gedaan. Het tractaat hield o. a. in, dat de beide Regeeringen elk zouden blijven in het bezit van de plaatsen en landen, welke zij op het oogenblik van den vrede bezet hadden. De Compagnie nu, had op Ceilon niets anders verkregen dan Gale, maar de regeering te Batavia meende dat men de Portugezen wel zou kunnen overreden om haar daarbij ook de vlakten van Safragam en Matoera, waar de kaneel groeide, af te staan. Zij zonden zelfs een Lid van den Raad van Indië, Pieter Boreel, naar Ceilon en Goa, met het doel om dit te bewerkstelligen, en om tevens den vrede af te kondigen in de bezittingen op de vaste kust van Azië. Maar al de pogingen van Boreel mislukten. Noch de Gouverneur van Kolombo, noch de Onderkoning te Goa, waren te bepraten, en toen Boreel den 22en April 1643 Goa verliet, heesch zijn schip de roode vlag en wierp het eenige kogels op den

Portugeschen wal, ten teeken dat de oorlog weer begonnen was.

De Bewindhebbers hadden eindelijk aan het herhaald verzoek om uitzending van schepen en troepen voldaan. In 1642 vertrokken 13 schepen met 4500 man naar Indië, ofschoon het vrede was, altans zijn moest. Maar deze macht werd gezonden, zooals de XVII Heeren schreven, opdat „Comps recht allen t'halven onverbreeckelijck gemeynteneerd werde, waaromme U.E. oock nae vermoogen met schepen ende volck, omme Comps standt overal in Indien wel te verseeckeren, seconderen sullen"; een beginsel, dat in het laatst den 19de eeuw nog wel eens aan de „bewindhebbers" herinnerd mag worden.

In Augustus en September 1643 werden van Batavia weer twee eskaders naar Voor-Indië en Ceilon gezonden. Het eene, 11 schepen sterk, onder Klaas Klaaszoon Blocq, om Goa te blokkeren; het andere, 9 schepen met 1550 koppen, onder den Raad van Indië François Caron, naar Ceilon. Dit eiland werd echter zoo goed verdedigd, dat er weinig kans scheen daar eenig voordeel te behalen. Alleen door eene fout van de Portugezen, die de Nederlanders bij Negombo lieten landen, in plaats van hun de landing te beletten (1), gelukte het Caron de daar aanwezige Portugeesche troepen met overmacht te verslaan en Negombo te nemen, dat op nieuw door de onzen versterkt en flink bezet werd. Maar Kolombo bleef in handen der Portugezen. Na het garnizoen van Gale op 900 koppen te hebben gebracht, keerde Caron in Maart 1644 naar Java terug. Het voorkomen van strooptochten in de onder Gale ressorteerende kaneellanden en het bezit van Negombo waren de resultaten dezer expeditie.

---

(1) Zal men in Nederland altijd blijven vasthouden aan het denkbeeld om eene eventueele landing op onze kust *niet* af te slaan, maar eerst na de landing, zooals men zich voorstelt, met den vijand „af te rekenen"?

Ook werden in dit jaar verscheidene Portugeesche schepen bij Malaka en Goa prijsgemaakt. Maar ongelukkig genoeg hield Blocq de blokkade van Goa niet zóó lang vol, als in verband met de moeson mogelijk was. Hij hief haar den 26en April op, en gaf daardoor aan een, juist vóór het invallen van de z.w.-moeson, uit Portugal aankomend eskader gelegenheid om te Goa binnen te loopen. De Onderkoning zond dadelijk eenigen van deze schepen met 400 man troepen naar Kolombo, om den Gouverneur aldaar in staat te stellen eene poging te doen om Negombo te hernemen. Na evenwel gedurende 7 weken 7000 projectielen (waaronder met kruit gevulde klappers, bij wijze van granaten) op de sterkte verschoten, en op den 23en Juli driemaal te vergeefs storm geloopen te hebben, braken de Portugezen hun beleg weer op.

Inmiddels had de Onderkoning, den ernst der Bataviasche Regeering ziende, vredesvoorstellen gedaan, maar zij wilde deze niet aannemen, zonder zeker te zijn dat zij zooveel mogelijk voordeel zou behaald hebben op het oogenblik dat, zooals te verwachten was, uit Nederland een uitdrukkelijk gebod om vrede te maken zou ontvangen worden. Zij zond dus in Augustus 1644 weer 10 schepen, met 2049 koppen, uit, onder Blocq, bij wien de Raad van Indië Joan Maetsuycker als vertegenwoordiger der Regering ingescheept was, om een voordeeligen vrede te bedingen of anders den oorlog voort te zetten.

Na Gale aangedaan te hebben, waar gunstige berichten ontvangen werden, kwam deze vloot den 28en September voor Goa. De vredesonderhandelingen werden aanstonds hervat; den 13en October kwam Maetsuycker met groote staatsie aan den wal en den 10en November was men het over de voorwaarden eens. Negombo en Gale bleven natuurlijk in handen der Compagnie; de grensscheidingen der aanhoorige landen werden getrokken halverwege tusschen Negombo en Kolombo, en Kolombo en Gale; de genomen schepen werden teruggegeven of vergoed. Als

[illegible] de Portugezen van alles voorzien [illegible] dat zij om twee hunner schepen [illegible] terugzenden, van Maetsuycker [illegible] kabels kochten!

[illegible] na een vermoeienden strijd van 7 jaren, [illegible] haar doel bereikt om vasten voet op Ceilon [illegible] en althans een groot gedeelte der kanceel- [illegible] bezitten. Dat het behaalde voordeel niet grooter [illegible] hadden de Portugezen te danken aan hunne sterke [illegible], maar wat de Compagnie verkreeg, dankte [illegible] haar *vloot*, aan welke de Portugezen geene konden [illegible] overstellen die hare operatiën belette.

[illegible] werd het bezit van Negombo ernstig bedreigd, [illegible] in 1646 de gouverneur van Ceilon, Jan Thijssen, [illegible] het afkondigen van het [illegible] bestand met Portugal, de onverklaarbare [illegible] beging openlijk te kennen te geven [illegible] in oorlog was met den Maharadja [illegible]. Gevolgen hiervan waren eene ernstige nederlaag van de Nederlandsche troepen, hun door de Ceilonezen [illegible] en eene opvordering van Negombo [illegible] op grond dat bij de voorloopige [illegible] jaar te Goa aangegaan [illegible] hadden Negombo slechts [illegible] te houden en daarenboven [illegible] eene inmiddels door de Staten- [illegible] regeering gesloten overeen- [illegible] voor de Compagnie was dan [illegible] bedongene. Opnieuw werd [illegible] Maetsuycker naar Ceilon gezonden; [illegible] Thijssen werd ontslagen en het gelukte [illegible] te winnen. Toen kwam het bericht van [illegible] Portugezen in Brazilië tegen het bewind [illegible] compagnie, en dit was eene afdoende [illegible] de eischen van Portugal geen gevolg te [illegible] Negombo toch in 1646 behouden bleef.

NORMAN MAC-LEOD.

Atjeh.

Si Gam 1), de schrijver van het artikel in de *Java-Bode* van 17 en 18 October jl. zegt o. m.: „Nog steeds zuchten wij onder de rampzalige gevolgen van ons eigen werk der vernietiging. De destijds uitgeweken bevolking heeft zich meerendeels in de Onderhoorigheden gevestigd, daar in handel en landbouw middelen van levensonderhoud gevonden en, ofschoon de Atjeher in het algemeen zeer gehecht is aan zijn geboortegrond in den engeren zin des woords, niets noopt nu die geëmigreerden om naar de plaatsen terug te keeren, waar èens hunne huizen stonden en waar thans niets meer staat, terwijl hunne velden en tuinen tot wildernis geworden, hunne vruchtboomen omgehouwen zijn.

Tijgers en ander wild gedierte dalen tot dichtbij de benedenstreken af; grondeigenaars, die hunne rijstvelden door anderen laten bewerken, doen dit op voorwaarden, die de meest welsprekende getuigenis afleggen van de verwoesting: drie of meer jaren lang is het product alleen voor den bewerker, die daarna $^1/_5$ deel aan den eigenaar te leveren heeft. Vroeger deelden landheer en landbouwer den oogst gelijkelijk. Jaren van moeitevollen bestuursarbeid

1) Volgens den oud-resident Swaving niemand anders dan dr. Snouck Hurgronje.

zullen noodig zijn om die in enkele oogenblikken vernielde welvaart te herstellen, en misschien zal daarvoor invoer van vreemde elementen van bevolking volstrekt noodig blijken."

En verder:

„In Groot-Atjeh is helaas in den loop der jaren op dit gebied 2) veel gezondigd en nog steeds ondervinden wij daarvan de treurige gevolgen. In de Sagi der XXV Moekims hebben wij, dank vooral ook aan de medewerking van vrij ijverige oelèëbalangs, reeds nu een zeer dragelijken toestand. Minder gunstig blijft het nog in de XXVI, vroeger door onze verwoestingen herhaaldelijk ontvolkt; de oelèëbalang van de eene helft dezer Sagi T. Tjoet Toengkoeb, hoewel geene vijandelijkheden plegend, blijft nog steeds buiten onze sfeer, en ook menige kleinere oelèëbalangspost wordt door een ander dan den naar Atjehsche begrippen rechthebbende waargenomen. Het meest vruchtbare terrein vinden echter de bendenhoofden voor hunne woelingen in de Sagi der XXII Moekims: de jeugdige panglima Sagi, Panglima Polim, geeft nog altijd gehoor aan de raadgevingen van hen, die hem van de Compagnie verwijderd trachten te houden; het hoofd der V Moekims volgt zijn voetspoor; de oelèëbalang der VII Mockims, T' Moeda Ba'ét, werd wegens zijn dubbelzinnig gedrag verbannen. Zoo moet ons bestuur daar zelf de oelèëbalangs-functie uitoefenen of werken met „waarnemende" hoofden, die bij de bevolking niet het prestige der echte adat-hoofden genieten".

Wat volgt hier uit?

1°. Dat er na de verovering der XXII en XXVI Moekims immers geen sprake van kon zijn, dat de Atjehers voor de „politiek van verzoening" niet ongevoelig

---

2) Wat de activiteit en stabiliteit onzer politiek betrof.

waren, zooals X[3], de schrijver van de „Indische Omtrekken" in het *Algemeen Handelsblad* van 25 September a. p. ons mededeelde.

2°. Dat Groot-Atjeh volstrekt niet onderworpen was 3) en

3°. Dat de heer G. Scherer 4) volkomen gelijk had met zijne bewering, dat het civiel bestuur de Atjeh-zaak niet heeft verknoeid, maar dat de oorzaak der ellende dieper lag en ontstaan was doordat de oorlogspartij, die door de tochten van generaal Van der Heijden naar de XXII en XXVI Moekims, uiteengeslagen en naar Kemala gevlucht was, zich daar weêr vereenigde en versterkte, om van daaruit Groot-Atjeh onveilig te maken. Al ware de generaal Van der Heijden op Atjeh gebleven, dan nog zouden de zaken precies hetzelfde geloopen zijn [*Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 April 1891].

Met het oog op den tegenwoordigen toestand in Atjeh vinden wij het niet van belang ontbloot hier in herinnering te brengen, hoe die deskundige destijds over een tocht naar Pedir dacht. In het bovengenoemd schrijven leest men daaromtrent:

„Toen de gouverneur Tobiaa Atjeh in 1884 verliet, was de toestand aldaar nagenoeg dezelfde als in 1881.

Het was er onveiliger geworden, doch zooals toen is opgemerkt, een flinke tocht naar Pedir en desnoods Kemala, ware genoeg geweest om de oorlogspartij weêr uit elkaar te slaan en voor jaren hare hereeniging op onze grenzen te verhinderen en weder eene periode van rust en veiligheid voor Groot-Atjeh te doen aanbreken."

K.

3) Brief van den generaal Van der Heijden van 17 December 1879 aan den Gouverneur-Generaal Van Lansberge.

4) Later lid in den Raad van Ned.-Indië, thans gepensionneerd.

Eene episode uit de geschiedenis van Ahmad en Muhamad.

De geschiedenis van Ahmad en Muhamad is zeer populair in Nederlandsch-Indië, zooals uit de talrijke handschriften, in het Javaansch, Maleisch en Sundaneesch voorkomende blijkt. Of het verhaal uit Oost-Java afkomstig is, zooals de hoogleeraar dr. A. C. Vreede vermoedt, of uit West-Java, gelijk dr. J. Brandes beweert 1), is nog niet uitgemaakt. Zeker is het echter, dat zoowel in de Sundalanden als op Bali deze geschiedenis bekend is. Volgens P. L. van Bloemen Waanders (Tijdschr· Bat. Gen. VIII, p. 154) zou het verhaal uit het Indisch in het Arabisch overgebracht en later weder in zeer onzuiver Kawi overgezet zijn. Nu is het waar, dat in de Indische sprookjesverzameling Kathâsaritsâgara eene episode voorkomt, die sterk doet denken aan een overeenkomstig verhaal in de Sĕrat Ahmad Muhamad, maar verder biedt dit verhaal geen overeenkomst aan met den Kathâsaritsâgara. De bedoelde episode vindt men in een handschrift van het Javaansche gedicht, dat in mijn bezit is en ook in de Maleische en Sundaneesche bewerkingen. Eene Maleische

1) Catalogus der Jav. en Mad. Hss. cod. 1985 (1) en Tijdschr. Bat. Gen. XXXV, p. 451—452.

bewerking wordt vertegenwoordigd door Cod. 3249 Warner (uit het legaat van der Tuuk). Eene Sundaneesche bewerking in proza is uitgegeven door Mr. Grashuis in zijne Soendaneesche Bloemlezing (1891); eene andere Sundaneesche bewerking vindt men in een Hs. der Leidsche Bibliotheek (cod. 2023 Warner).

Het bedoelde verhaal is dat van den knuppel-uit-den-zak, het tafeltje-dek-je en de zevenmijlslaarzen. In de meeste Javaansche Hss. wordt dit verhaald als volgt:

Javaansche tekst:

Wontĕn sor ing pandan sari, putra ĕjim karo sanak, kapaten ramane mangko, tilar kasakten titiga, endong kalawan panah katiga kaos puniku, pan sami andum warisan.

Sadina den waris-waris, nanging durung kalĕrĕsan, ujare sanake anom: „Panahe mangke de nira, kaos hanang manira, bĕnĕr kang kĕkalih iku, endonge puniku sapa?"

„Yakti durung bĕnĕr iki, marene isun kang bisa, kalawan saprayogane, sira endong isun panah, kaose iku sapa, adi ruwĕd hatinisun, kang siji dadi kapiran.

Kang rayi mangke ningali, lamon ana wong lumampah, akampuh jingga amirong, anyana lamon manusa." Sami awas tumingal, ya ta putra ĕjim iku, angawe marang ki Amad.

Ki Amad den parĕpĕki, dining ĕjim sakaliyan: „Manira iki tĕtakon, ĕjim pakanira tuwan, utawi si manusa, warnane anom mabagus, mara ta sira linggiha."

„Apan isun dudu ĕjim, sayaktinisun manusa, manira mangko, sira iki wong punapa?" Putra ĕjim mangucap: „Jim mati wong tuwanisun, pan lagi awĕwarisan. Sadina sun waris-waris, nanging durung kabĕnĕran, kalawan saprayogane, titiga ing katah ira, tansah malang satunggal, tuwan warisna karuhun, manawa luwih budiña.

Karane dika kon mampir, warisĕn duwek manira,

titiga katahe mangko, suwene sun waris ika, nanging malang satunggal, tĕka ruwĕd hatinisun, kang siji dadi kapiran. Karana tuwan punika, manusa luwih budiña, linuwih saking jim mangko, bangkite kang ĕjim ika, nora pada manusa, punapa sakecanipun, kuda mĕgat truh tinĕmbang."

Pan ki Amad garjita mangke amuwus: „Apa kasaktene iki, endong lawan kaos iku, panahe puniku malih?" Putra ĕjim muwus alon:

„Kasaktene kaos manira sun tutur, yen manusa ngangge iki, sayaktine bisa mabur, pan kadi laku ning ĕjim, kalangkung saktine kang wong.

Panah iku saktine kĕlangkung-langkung, yen den panahakĕn mangkin, ing uwuha nulya wangsul, marang tangkulake malih, mapan iku hidĕp nguwong.

Endong iku, saktine mangke sun tutur, singa kang den cipta dadi, apa kang sinĕdya iku, wus ana ing endong iki."

Ki Amad amuwus alon:

„Putra ĕjim mangkene ing karsanisun, endong sira kang duweni, kaos adi nira iku, panah sun lĕpaskĕn mangkin, pada buruněn wong roro.

Sapa gancang anyandak panah karuhun, iku ingkang anduweni, endong lawan kaos iku, tinggalkĕn ing kene dingin, panah buruněn roro.

„Ñata wuwuh manusa budinipun, linuwih saking jim iki, ñata bĕnĕr ujar isun." Putra ĕjim anyarĕngi, panah pinĕntang pan alon:

Pinanahkĕn anuli sami binuru, ki Amad angrasuk mangkin, kaose puniku sampun, endong tangkulak cinangking, panah inguwuh pan alon.

Nulya wangsul panah mring tangkulak ipun, wus sinimpĕn ing kĕkandi, ki Amad anulya mabur, muluk angĕmbara iki, ĕjim maningali gawok.

Putra ejim, sakaro andulu, tingkahe ki Amad iki, langkung manahe gĕgĕtun, adine amuwus aris: „Payu rinĕbut wong roro!"

Kakang ira, ñawalani arinipun: „Aja ta mangkana yayi, karsanira hyang agung, kita kagaḍuhan mangkin, manusa kang duweni mangko."

Putra ĕjim, sakaro pan sami mantuk.

Vertaling.

Onder een pandanusboom waren twee djinn's 2), broeders, wier vader gestorven was. Hij had drie voorwerpen nagelaten, die met eene bovennatuurlijke macht begaafd waren: een pijlkoker, een pijl en schoenen. Zij wilden deze erfenis verdeelen en waren hiermede reeds den geheelen dag bezig, maar konden niet tot een resultaat komen. De jongste broeder zeide: „Neem gij den pijl en laat ik de schoenen nemen. Dat gaat goed, maar wie krijgt nu den pijlkoker?"

„Dat is natuurlijk niet goed. Ik weet iets beters: neem gij den pijlkoker en laat ik den pijl nemen, maar wie krijgt dan de schoenen? Broeder, ik ben in verlegenheid, hoe één ding in vele te verdeelen. Ga gij nu eens kijken. Als er iemand aankomt, met een vermiljoenrood staatsiekleed om het lijf geslagen, weet dan, dat het een mensch is."

Beiden keken scherp, de zonen van den djinn en wenkten Amad toe. Zij naderden hem (en zeiden): „Wij vragen u, of gij een djinn zijt, of een mensch, gij met uw jong en schoon uiterlijk. Kom hier wat zitten."

„Ik ben geen djinn, inderdaad ben ik een mensch, maar wie zijt gij?"

De zonen van den djinn zeiden: „Wij zijn djinn's. Onze vader is gestorven en wij hebben juist van hem geërfd. Den geheelen dag zijn wij aan het verdeelen, maar wij zijn nog tot geen besluit gekomen. Er zijn drie erfstukken. Steeds zit ons een ding in den weg. Verdeel

2) Een djinn is een soort van geest. Het is eene verbastering van *„genius"*.

gij nu eens voor ons, misschien zijt gij wijzer. De reden, dat wij u verzocht hebben, bij ons te komen, is om onze bezittingen voor ons te verdeelen, ten getale van drie. Hoe lang wij ook verdeelen, een zit ons in den weg. Daardoor zijn wij in verlegenheid, hoe één ding in vele te verdeelen. Gij zijt toch een mensch, wiens verstaud dat van een djinn overtreft. Het verstand van een djinn evenaart dat van een mensch niet...." 3)

Amad sprak verheugd: „Waarin bestaat de tooverkracht van pijlkoker, schoenen en pijl?" De zonen van den djinn zeiden zacht (langzaam):

„Ik zal u zeggen, waarin de tooverkracht van onze schoenen bestaat: als een mensch deze aantrekt, kan hij werkelijk vliegen, evenals een djinn, zoo iemand bezit een groote tooverkracht.

Deze pijl is ook zeer toovermachtig: als hij wordt afgeschoten en dan geroepen wordt, keert hij dadelijk terug naar zijn pijlkoker, want deze beschouwt hij als een mensch.

Nu zal ik u de tooverkracht van dezen pijlkoker uitleggen: alles, wat men zich voor den geest haalt, gebeurt; alles, wat men zich wenscht, is in dezen pijlkoker." Amad sprak zacht (langzaam):

„Djinn-zoon, nu is mijn verlangen, dat gij den pijlkoker verkrijgt en uw jongere broeder de schoenen. Den pijl zal ik nu afschieten. Loopt gij beiden er om het hardst om.

Wie van u het eerst den pijl vangt, die zal hem krijgen. Laat den pijlkoker en de schoenen maar hier en loopt om het hardst om den pijl."

„Het verstand van een mensch is inderdaad grooter dan dat van een djinn. Mijne woorden zijn waar." De zonen van den djinn gingen samen. De boog werd langzaam (zachtjes) door hem gespannen.

---

3) De laatste woorden zijn onvertaald gelaten, daar zij letterlijk vertaald onzin zijn. Zij duiden op de volgende versmaat *Mĕgatruh.*

De pijl werd door hem afgeschoten. Daarop liepen zij om het hardst. Amad nu trok de schoenen aan, nam den pijlkoker in zijn hand en riep zacht (langzaam) de pijl.

Dadelijk keerde de pijl naar zijn koker terug. Na hem in zijn tasch geborgen te hebben, vloog Amad dadelijk naar boven en verhief zich in de lucht. De djinn's waren, dit ziende, verbaasd.

De zonen van den djinn waren, toen zij Amad zoo zagen handelen, zeer getroffen. De jongste broeder sprak zacht (langzaam): „Welaan, laten wij beiden het hem ontweldigen!" De oudere broeder verzette zich tegen zijnen jongeren broeder (zeggende): „Zeg dat niet, broeder, het is de wil van de Godheid, dat wat wij eerst bezaten, bezit nu een mensch"

De beide zonen van den djinn keerden daarop terug.

Thans volgt de Maleische tekst.

Sabĕrmula maka tĕrsĕbutlah pĕrkataän orang yang ampuña tjarita ini: Maka ada suwatu jin bĕranak duwa orang laki-laki maka matilah ĕma' bapa'ña maka tinggal iya anakña kaduwa bĕrsaudara itu sĕrta dĕngan pusakaña tiga warna. Adapun maka yang tĕrsĕbut namaña pusaka itu pĕrtama pana(h) dan kaduwa endong dan katiga kaos itula(h) yang di tinggalkan ole(h) ayahña dan bondaña di dalam katinggalan pusaka itu. Maka bĕr(mu) pakatla(h) iya kaduwa bĕrsaudara itu maka kata adi'ña: „Hai kakang, marila(h) kita bĕrbagai dari pusaka ini sakarang."

Maka kata abañgna: „Ya adinda, baïkla(h), jikalau adinda hĕnda(k) bĕrbagai daripada pusaka ini, kakanda turut juwa kapada adinda ini." Maka lalu di bahagaila(h) pusaka itu maka kata adi'ña: „Kakang ambil pana(h) ini, aku ambil endong." Maka kata abangña: „Kaos itu siyapa yang ampuña?" Maka sahut abangña itu: „Marila(h) aku yang bahagai." Maka lalu di ambilña pusaka itu tiga biji sĕraya di bahagaiña kapada abangña itu maka di bĕri kaos kapada adi'ña maka di ambilña endong itu

kapada abañgna maka bĕrkata adi'ña: Pana(h) itu siyapa yang ampuña?" Maka kata abangña itu: „Jikalau aku ambil daripada pana(h) itu, maka lĕbi(h)la(h) satu dĕngan aku. Jikalau aku bĕrikan pana(h) itu kapada adi'ku maka iya lĕbi(h)la(h) satu. Maka tiyadala(h) sama satu jadi sa orang duwa, sa orang satu maka tiyadala(h) iya sama bagaiña daripada pusaka yang tiga itu." Maka anak jin kaduwa itu tiyadala(h) iya bĕrdaya lagi kaduwaña itu. Maka lalu iya bĕrhẽnti di bawa(h) pohon pandan di tĕnga(h) jalan. Maka adala(h) iya mĕlihat Ahmad itu lagi bĕrjalan. Maka bĕrkatala(h) anak jin kaduwa itu: „Ini(lah) manusiya rupaña." Maka sigĕrala(h) anak jin kaduwa itu mĕmanggilkan Ahmad itu sĕraya kata: „Hai orang muda marila(h) singgah tuwanhamba di sini dĕhulu, karana hamba hĕnda' bĕrtañakan kapada tuwanhamba". Maka Ahmad itu bĕrhĕntila(h) iya maka kata Ahmad itu: „Apakah yang tuwan hĕnda' tañakan ini akan hamba?" Maka kata anak jin kaduwa itu: „Adapun hamba ini bĕrtaña kapada tuwanhamba apa tuwanhamba ini jinkah tuwan apa manusiyakah tuwanhamba ini?" Maka sahut Ahmad itu: „Adapun hamba ini sabĕnar-bĕnarña manusiya dan nama hamba ini Ahmad." Maka Ahmad itu bĕrtaña kapada anak jin kaduwa itu: „Adapun tuwanhamba ini orang manakah tuwan dan dari manakah tuwan dan apakah kĕrja tuwan di sini?" Maka sahut anak jin kaduwa itu:

„Adapun hamba ini sabĕnar-bĕnarña anak jin kaduwa bĕrsaudara dan ayah hamba dan bonda hamba suda(h) mati tinggal hamba kaduwa bĕrsaudara. Maka adala(h) iya mĕninggalkan tiga rupa pusaka kapada hamba ini suwatu pana(h) kaduwa endong katiga kaos. Maka inila(h) pusaka dari pada bapa' hamba. Maka sabab hamba mĕmanggil kapada tuwanhamba sunggu(h) ini tuwanhamba manusiya lĕbihkah juga akalña karana hamba minta' tulung bĕhagai kapada tuwan dari pusaka ini karana satĕngah hari suda(h) hamba bĕhagai tiyada juga bolih putus." Maka kata Ahmad: „Pa (lees *ba*)gaimana bolih tuwan mĕmbagai?"

Maka sahut anak jin kaduwa itu: „Dĕmikianla(h) hamba bĕhagai itu: Adapun hamba mĕmbagai itu maka hamba bĕrila(h) saudara hamba itu pana(h), hamba ambil endong, kaos itu siyapa yang ampuña? Maka jadila(h) lăbi(h) dan jikalau ada itu hamba ambil kaos, (saudara) hamba ambil endong, pana(h) itu siyapa yang ampuña? Jikalau hamba ambil duwa niscaya tiyada sama bagaiña, jika hamba bĕrikan saudara hamba duwa itipun tiyada sama bagaiña. Maka tiyadala(h) dapat sama-samaña duwa dĕmikian itula(h) yang hamba bĕhagai sampai ka tĕnga(h) hari ini. Maka tiyadala(h) bolih putus itu. Adapun sakarang ini, maka tulungla(h) bĕhagaikan dĕngan karana Allah Ta'âla, karana tuwan itu manusiya di labihkan Allah Ta'âla akalña itu daripada sakalian jin dan saitân akan budi bicara tuwanhamba". Maka sahut Ahmad itu, sĕraya kataña; „Hamba hĕnda' bĕrtañakan akan tuwanhamba dari pada pusaka ini yang tiga di dalam satu-satuña apaka(h) ini kuwasaña pusaka tuwanhamba itu." Maka sahut anak jin kaduwa itu: „Nanti hamba caritakan kapada tuwanhamba ini, sopaya tuwanhamba bolih dapat mĕngarti daripada kuwasaña pusaka yang tiga itu. Adapun pana(h) hamba ini jikalau tuwanhamba panahkan musu(h), maka iya mĕngamuk dĕngan sĕndiriña dan jikalau iya kita panggil, maka iya pulangla(h) sĕndiriña kapada tĕmpatña itu dan endong hamba ini apa-apakah barang kahĕnda' kita, maka kita mĕrogo adala(h) kapadaña dan kaos hamba ini jikalau manusiya sakalipun, yang mĕmakai akan diya sapĕrti jin lakuña tĕrbang ka udara pana(h) 4) itu tuwan pana(h)-kan karanaña jin dan saitân samuwaña ta'luk kapadaña dan jikalau tuwanhamba panahkan ka laut niscaya kĕringla(h) ayar laut itu."

Maka Ahmad pun bĕrkata: „Baiklah tuwanhamba nanti hamba tulung bĕhagai." Sabab Ahmad itu tĕlah mĕndĕngar caritraña anak jin kaduwa itu, maka Ahmad itu tĕrlalu

4) Hier is de tekst corrupt, want over de *panah* is reeds boven gesproken.

hairân. Maka Ahmad itu tĕla(h) bĕrkata: „Marila(h) tuwanhamba kaduwa." Maka anak jin itu datangla(h) iya kaduwa itu. Maka kataña Ahmad itu: „Tuwanhambala(h) yang ambil kaos ini dan kakanda tuwan ambil endong ini, daripada itu bolihlah hamba kĕrja jadi bĕrbĕtulan. Adapun daripada pana(h) ini nanti hamba panahkanla(h) ka udara. Maka barula(h) tuwanhamba kaduwa ini mana yang dapat, maka iyala(h) yang ampuña."

Maka kata anak jin kaduwa itu: „Bĕnarlah sapĕrti kata tuwanhamba ini". Maka di tinggal pusaka yang kaduwa itu. Maka Ahmad itu lalu iya mĕmanahkanla(h) anak pana(h) itu. Maka 5) anak jin kaduwa itu tĕrlalu suka hatina mĕndĕngar caritraña. 6) Ahmad itu sĕraya kataña anak jin kaduwa itu: „Sungguhla(h) manusiya ini, maka lĕbihla(h) akalña daripada jin." Maka kataña Ahmad: „Burula(h) tuwan daripada pana(h) ini sakarang." Maka Ahmad itupon mĕmana(h) [ka] dĕngan anak pana(h) itu ka udara. Maka anak jin kaduwa itupun mĕmburula(h) iya kaduwa daripada anak pana(h) itu. Satĕlah itu, maka anak jin pada mĕmburu daripada anak pana(h) itu, maka Ahmad itupun sigĕrala(h) iya mĕmakai kaos dan endong itu. Maka pana(h) itupun sigĕrala(h) iya di panggil kombali. Datanglah anak pana(h) itu, maka iya masukla(h) kapada tĕmpatña itu. Lalu Ahmad itu tĕrbangla(h) iya ka udara sapĕrti laku jin rupaña Ahmad itu. Maka anak jin kaduwa itupun hairânla(h) iya mĕlihat kalakuwanña Ahmad tĕrbang itu. Maka kata adi'ña: „Marila(h) kakang sakarang ini kita buru manusiya itu." Maka sahut kakangña: „Janganlah adinda kita bañak-bañak bicara, karana suda(h)la(h) untungña dĕngan taqdîr Allah manusiya itu mĕndapat lantaran daripada kita itu." Satĕlah itu, maka anak jin kaduwa itu pulangla(h) iya ka rumahña sĕrta iya tĕrkĕnangkan akan pusakaña itu.

---

5) Ook hier is de volgorde niet goed.

6) Juister zou zijn: *kataña*. Ahmad doet geen verhaal.

Vertaling.

De verteller van dit verhaal zegt: Er was een djinn, die twee zonen had. Na den dood van hunnen vader en hunne moeder bleven die beide kinderen achter met drie erfstukken. Die erfstukken nu waren: 1°. een boog (pijl) 7), 2°. een pijlkoker en 3°. schoenen. Dat was de nalatenschap, die hun vader en hunne moeder nagelaten hadden. Zij beraadslaagden met elkaar en de jongste broeder zeide: „O broeder, laat ons deze erfstukken verdeelen." De oudste broeder zeide: „Goed, broeder, als gij deze erfstukken wilt verdeelen, vind ik dat goed." Toen werden die erfstukken verdeeld en de jongste broeder zeide: „Broeder, neem gij den boog (pijl), ik neem den pijlkoker." De oudste broeder zeide: „Wie krijgt dan de schoenen?" Toen antwoordde de oudste broeder: „Laat ik de verdeeling maken." Daarop nam hij de drie erfstukken en verdeelde deze. Hij gaf de schoenen aan zijnen jongeren broeder en nam zelf den pijlkoker. Toen zeide zijn jongere broeder: „Wie krijgt dan den boog (pijl)?" De oudere broeder zeide: „Als ik den boog (pijl) neem, dan heb ik één ding te veel. Als ik den boog (pijl) aan mijnen jongeren broeder geef, dan heeft hij één ding te veel. En het is niet gelijk, zoodat de een twee en de ander één ding krijgt, en de verdeeling van de drie stukken kan niet zoo geschieden, dat ieder evenveel krijgt." Toen wisten de beide zonen van den djinn niets meer te bedenken. Daarop vertoefden zij onder een pandanus-boom midden op den weg. Daar zagen zij Ahmad aankomen. De beide zonen van den djinn zeiden: „Dat schijnt een mensch te zijn." Daarop riepen de beide zonen van den djinn vlug Ahmad, terwijl zij zeiden: „O jong mensch, kom eens hier bij ons, want wij hebben u iets te vragen." Daarop

---

7) *Panah* beteekent in het Maleisch „boog" en *anak panah* „pijl." Hier is echter blijkbaar een pijl bedoeld.

bleef Ahmad staan en hij zeide: „Wat wilt gij mij vragen?" De beide zonen van den djinn zeiden: „Wij vragen u, of gij een djinn zijt of een mensch?" Ahmad antwoordde: „Ik ben inderdaad een mensch en mijn naam is Ahmad." Daarop vroeg Ahmad aan de beide zonen van den djinn: „Wie zijt gij en vanwaar komt gij en wat doet gij hier?" De beide zonen van den djinn antwoordden: „Wij zijn inderdaad beiden kinderen van een djinn, broeders, en onze vader en moeder zijn gestorven en hebben ons beiden achtergelaten. Zij hebben ons drie erfstukken nagelaten: 1°. een boog (pijl), 2°. een pijlkoker en 3°. schoenen, dit is de erfenis van onzen vader. De reden nu, waarom wij u geroepen hebben, is omdat, al zijt gij een mensch, uw verstand toch het onze overtreft. Daarom verzoeken wij uw hulp in het verdeelen van deze erfstukken, want reeds den halven dag zijn wij aan het verdeelen en toch zijn wij nog tot geen resultaat gekomen." Toen zeide Ahmad: „Hoe hebt gij dat verdeeld?". De beide zonen van den djinn zeiden: „Wij hebben het aldus verdeeld: Bij het verdeelen heb ik aan mijnen broeder den boog (pijl) gegeven, terwijl ik zelf den pijlkoker nam, maar wie krijgt nu de schoenen? Deze schieten over en als ik zoo verdeel, dat ik de schoenen neem en mijn broeder den pijlkoker, wie krijgt dan den boog (pijl)? Als ik twee dingen neem, is de verdeeling zeker niet gelijk en als ik mijnen broeder twee dingen geef, is de verdeeling ook niet gelijk. Wij kunnen dus geen gelijke deelen krijgen en daarom zijn wij aan het verdeelen tot den middag toe zonder dat wij tot een resultaat kunnen komen. Help gij ons dus in het verdeelen om Gods wil, want gij zijt een mensch, wiens verstand en doorzicht God grooter gemaakt heeft dan dat van alle djinn's en duivelen." Ahmad nu antwoordde, terwijl hij sprak: „Ik wil u vragen omtrent ieder van deze drie erfstukken, wat ieder voor toovermacht heeft." De beide zonen van den djinn zeiden: „Wij zullen u dat verhalen, opdat gij de toovermacht van deze drie erfstuk-

ken inziet. Als deze pijl van ons afgeschoten wordt op vijanden, dan richt hij van zelf eene slachting onder hen aan en als wij hem roepen, dan keert hij van zelf naar zijne plaats terug in onzen pijlkoker, alles wat wij maar wenschen, als wij er de gedachten op richten, dan is het daarin en onze schoenen, zelfs als een mensch deze aantrekt, kan hij evenals een djinn de lucht invliegen en als iemand dezen pijl afschiet, dan worden daardoor alle djinn's en duivelen aan hem onderworpen en als gij er mede schiet in de zee, zal zeker 't water der zee opdroogen."

Ahmad nu zeide: „Goed, ik zal u helpen in de verdeeling." Want Ahmad was bij het hooren van het verhaal der beide zonen van den djinn zeer verbaasd. Toen zeide Ahmad: „Komt gij beiden maar hier." Daarop kwamen de beide zonen van den djinn. Ahmad sprak: „Neem gij de schoenen en laat uw oudere broeder den pijlkoker nemen, dit kan ik juist tusschen u verdeelen. Wat den pijl betreft, dien zal ik in de lucht schieten. Dan moet gij beiden hem achterna loopen en wie van u hem vangt, die is de eigenaar ervan."

Toen zeiden de beide zonen van den djinn: „Gij spreekt de waarheid." Zij lieten de beide erfstukken liggen. Daarop schoot Ahmad de pijl af. De beide zonen van den djinn waren zeer verheugd bij het hooren van deze woorden van Ahmad, terwijl zij zeiden: „Dit is werkelijk een mensch, daar zijn verstand dat van een djinn overtreft." Toen zeide Ahmad: „Loopt nu de pijl achterna." Ahmad schoot de pijl de lucht in. Toen liepen de beide zonen van den djinn de pijl achterna. Terwijl zij dit deden, trok Ahmad snel de schoenen aan en (nam) den pijlkoker. Toen riep hij den pijl snel terug. Zoodra de pijl kwam, ging hij naar zijne plaats. Daarop vloog Ahmad de lucht in, evenals een djinn. De beide zonen van den djinn waren verbaasd, toen zij zagen, hoe Ahmad wegvloog. De jongste broeder zeide: „Kom, broeder, laat ons dien mensch achtervolgen." Zijn oudere broeder ant-

woordde: „Denk er maar niet te veel over, broeder, want het is nu eenmaal ons lot en Gods raadsbesluit, dat deze mensch ons erfdeel krijgt." Daarop keerden de beide zonen van den djinn naar hun huis terug, terwijl zij met weemoed terugdachten aan hunne erfstukken.

Bij eene vergelijking van het Maleische verhaal met het Javaansche origineel ziet men, dat beide lezingen over 't geheel weinig verschillen. De Maleische bewerking is uitvoeriger dan het Javaansche gedicht, omdat het laatste door de versmaat gebonden is. Eene kleine afwijking ziet men, waar in 't Javaansch staat, dat de djinn's reeds den geheelen dag aan het verdeelen zijn, terwijl in het Maleisch staat: tot den middag. Overigens dragen de drie erfstukken in het Maleische verhaal dezelfde namen als in het Javaansche. Wenden wij ons thans tot de Sundaneesche bewerkingen. Van een hiervan is, zooals boven reeds opgemerkt werd, de tekst reeds uitgegeven in de Soendaneesche Bloemlezing van Mr. G. J. Grashuis, p. 110—111. De vertaling van dit stukje luidt als volgt:

Men verhaalt, dat er twee zonen van eenen djinn waren, die 3 dingen geërfd hadden. Hun vader was dood en had hun drie voorwerpen nagelaten, bestaande uit: 1°. een pijlkoker, 2°. schoenen, 3°. een pijl. Daar de zonen van den djinn slechts met hun beiden waren en er waren drie voorwerpen, waren zij in de war en konden ze niet verdeelen, omdat die voorwerpen niet gesplitst konden worden. De oudste broeder nam den pijlkoker en de jongste den pijl, maar wie kreeg dan de schoenen? Zoo was het gesteld met de zonen van den djinn. Daarop zagen zij een mensch onder een lontarboom, waarop zij hem naderden en vroegen: „Wie zijt gij? Een djinn of een mensch?" Toen antwoordde hij: „Ik ben een mensch, genaamd Raden Ahmad, afkomstig uit het rijk Sam (Syrië)." Vervolgens vroeg hij op zijn beurt en zij antwoordden:

„Wij beiden zijn zonen van eenen djinn; onze vader is dood en hij heeft ons de drie erfstukken nagelaten, die gij hier ziet. Wij zijn slechts met ons beiden. Bij het verdeelen kunnen wij tot geen resultaat komen. Nu vragen wij u om hulp in het verdeelen." Raden Ahmad sprak: „Goed, ik zal het verdeelen en met gemak. Maar ik wil onderricht worden omtrent de toovermacht van deze erfstukken." De zonen van den djinn zeiden: „Als deze schoenen aangetrokken worden door een mensch, kan hij vliegen als een djinn en kleine dingen zien. Als deze pijl het bevel krijgt, om eene slachting aan te richten en afgeschoten wordt, houdt hij niet op, hoe lang 't ook duurt, zoolang nog niet de vijanden verdelgd zijn, eerst als hij geroepen wordt, gaat hij zeker in zijn koker. Zoo groot is zijn toovermacht. Wat betreft de toovermacht van den pijlkoker, alles wat men verlangt is reeds klaar in den pijlkoker. Zoo groot is zijn toovermacht."

Raden Ahmad sprak: „Laat het zoo geschieden: ik zal nu de erfstukken vasthouden. Als ik den pijl afschiet, moet gij beiden hem achterna loopen. Wie van u hem het eerst grijpt, die zal den pijl krijgen. Wat de schoenen en den pijlkoker betreft, daarvan is ieder voor één van u." Daarop schoot hij hem af en zij beiden liepen hem achterna. Terwijl zij daarmede bezig waren, trok Raden Ahmad de schoenen aan en nam den pijlkoker. Daarop vloog hij naar de hoogte, terwijl hij den pijl riep, dien hij afgeschoten had, zoodat Raden Ahmad alle drie de erfstukken kreeg.

Men ziet, dat deze Sundaneesche bewerking veel korter is dan de Maleische en dan het Javaansche origineel, waarvan het eene vertaling zou zijn volgens de voorrede *(asalna tina tëmbang basa Djawa, di pindahkön kana basa Sunda)*.

Het eenige verschil in de voorstelling is, dat hier van een *lontar*-boom gesproken wordt in plaats van een *pan-*

danus, zooals in de Javaansche en Maleische redactie. Behalve deze Sundaneesche bewerking is er nog eene andere, die eene vertaling van de Maleische heet te zijn. Deze redactie vindt men in cod. 2023 en luidt als volgt:

Kacaritakön aya sahiji jin ari bapakna gös ninggal dumeh tinggal anak duwa, sarta pusakana 3 rupa: panah sahiji, kaos hiji, kantong hiji. Ari gös kitu eta anak jin ngomong ka adina sarta ngomongna: „Eta pusaka bapa, hayu urang bagikön. Ari eta kantong kör adi." Ari kakang „panah kör kula; ari kaos taya nu boga." Tĕpi ka tĕngah cacan putus. Tuluy örön di handapön pandan, di sisi jalan. Ari gös nyööng Ahmad kör ngaliwat, maka anak jin duwaan tuluy nyĕlukan, omonganana: „Coba ajĕngan sindang höla, nun, sakĕdap, rek aya nu di taroskön ka ajĕngan." Maka Ahmad tuluy örön nyampörkön anak jin sarta narek: Naon, sampeyan nitah örön ka kaula?" Maka jawab anak jin: „Ari nu matak ajĕngan di haturanan calik nyuhun kĕrĕna Alah, jöng döi manusa, atawa jin?" Maka jawab Ahmad: „Ari kaula sabĕnĕrna manusa. Ari ngaran kaula Ahmad. Sampeyan urang mana?" Maka jawab: „Ari kaula sabĕnĕrna jin. Ari bapa kaula gös paeh, ninggalkön pusaka 3 rupa 1 panah 2 kantong 3 kaos nya iyö rupana. Maka sabĕnĕrna nu matak ngahaturanan calik teyamah, dek nĕda tulung pangbagikön." „Pusaka kumaha gös di bagikön atawa tacan?" Ĕnggös di bagi-bagi nĕpi ka tĕngah powe tacan putus kumaha ngabagina nu matak tacan putus, nĕpi ka tĕngah powe, nun, pĕtana di bagikön: ari panah ka pun adi, ari kaula abageyan kantong, jadi hĕntö kabageyan sa urang sahiji di löwih adi kaula tö boga, panah jadi salah; ari di bagikön kaos öwöh nu boga. Kitu sawabna datang ka tĕngari. Ari ayöna coba tulung bagi masi bĕnĕr, nyuhunkön kĕrĕna Alah, krana ajĕngan manusa di löwihkön Alah subhanahu wa taäla, ti sakabeh jin budi ajĕngan teh." Maka jawab Ahmad: „Naon pangawasana eta pu-

saka bapa sampeyan?" Maka jawab anak jin: „Ari pangawasana pusaka teh: iyö panah lamun di panahkön ngamuk sorangan, lamun di cělukan datang sorangan. Ari iyö kantong, lanun urang aya kasusah gös di sadiyakön, lamun manusa make iyö kaos sapěrti jin bisa hiběr cara jin." Maka Ahmad heran, ngadenge carita anak jin, maka jawab Ahmad: „Coba kaula ngabagikön pusaka sampeyan. Ari kaos sampeyan anu boga, kantong ku adi sampeyan. Ari panah ku kaula di panahkön buru ku duwaan. Singsaha anu mönangkön nya eta nu boga." Maka jin ngadenge Ahmad löwih suka sarta omongna: „Běněr manusa di löwihkön akalna, ti sakabeh jin." „Coba buru iyö panah" Maka Ahmad tuluy manahkön panah, maka anak jin kaduwa tuluy muru panah. Ari Ahmad göwat make kaos jöng endong. Ari panah göwat di cělukan. Tuluy datang döi kana endongna. Maka Ahmad tuluy hiběr. Maka anak jin kaduwa heran nyööngkön lakuna Ahmad. Maka ngomong adina: „Hayu kakang urang buru manusa teh." Maka jawab kakangna: „Ulah, krana gös untungna, mönang lantaran si urang." Maka duwa jin tuluy pulang ka imahna, sarta manyösöl hatena.

Deze Sundaneesche redactie heeft zooveel overeenkomst met de Maleische, dat eene vertaling overbodig is. Alleen dient hier gewezen te worden op de omstandigheid, dat in plaats van *endong*, zooals de Javaansche, Maleische en de door de Grashuis uitgegevene Sundaneesche redactie hebben, hier het woord *kantong* gebruikt wordt. Voor *endong* vindt men in het Javaansche woordenboek: „iets dat over de schouder gedragen wordt, en bepaald een degenkoppel, en pijlkoker." In Dr. van der Tuuk's Kawi-Balineesch Woordenboek staat echter: „naam van een zak, die ook *kakasang* en *kakandi* nu en dan heet, waaruit men alles wat men wenscht, halen kan." *Kantong* beteekent in het Sundaneesch „tasch, zak, buidel."

Het eigenaardige van dit verhaal is, dat men het m. m, ook in de letterkunde van andere volken aantreft, o. a. in de Indische fabelverzameling Kathâsaritsâgara, tarangga III, 45, (vertaling van Tawney, I, 14). Ook in Lanman's Sankrit Reader is het te vinden (pag. 45, n°. XXII: King Putra and the seven-league boots). De inhoud van dit verhaal is in korte trekken weergegeven in dit Tijdschrift, jaargang 1843, I, p. 255—256. Daar zijn de 3 voorwerpen een staf, een schotel en schoenen. Wie de schoenen aan heeft, bezit de kracht te vliegen; al wat met den staf geteekend wordt, ontstaat op hetzelfde oogenblik, en welke spijs men ook in den schotel mag wenschen, die is aanstonds daar. Ook in de Ksemendra's Brhatkathâmañjarî, II, 48, vindt men dit verhaal en in de Jâtaka's, n°. 186 (vertaling I, p. XVI vlg.). Verder herinnert het sterk aan een van Grimm's sprookjes (n°. 197): Tafeltje dek je, ezeltje strek je en knuppel uit den zak. De pijlkoker in het Javaansche en Maleische en het eerste Sundaneesche verhaal vervult dezelfde rol als de schotel in de Indische en de tafel in de Duitsche fabel. Dit blijkt duidelijk uit eene volgende episode in de geschiedenis van Ahmad en Muhamad, waarvan de Javaansche tekst luidt:

Sang kakung angaras angra(ng)kul: „Duh, mas mirah isun gusti, mangke pun kakang angalap, dĕdaharan sing kĕkandi." Anyipta saking kĕkasang, wĕwadahe saryya rukmi. Piring pinggan alusalus, talam sĕlaka lan kĕndi, samya isi dĕdaharan, sĕkul ulamipun asrih. Sang dyah agawok, tumingal, angalĕm sajroning ati.

Vertaling.

Haar minnaar (Ahmad) kuste en omhelsde haar, zeggende: „O mijne geliefde, nu zal ik spijzen halen uit den zak." Hij deed ze, door zijne gedachten er op te concentreeren, uit den zak komen, schotels van goud, fijne borden en kommen, een zilveren schenkblad en een kruik, alles

gevuld met spijzen, rijst en schoonen visch. De prinses was, dat ziende, verbaasd en prees hem in haar hart.

De Maleische tekst heeft hier (p. 39):

Maka Ahmad itupun sigĕra iya mĕmalu (l. *mĕmĕluk*) tuwan putĕri sĕraya kataña: „Janganla(h) tuwan susa(h) hati. Sakarang ini kĕla' kakanda hĕnda(k) mĕnc|ar]ita makanan." Maka Ahmad itupun mĕñipta makanan kapada endongña. Sakutika itu juga, maka kaluwarla(h) makanan enda(h)- enda(h) rupaña daripada makanan itu sĕrta dĕngan tĕmpatña sakalian itupun daripada ĕmas dan perak. Maka tuwan putĕri itupun tĕrlalu iya hairân sabab iya mĕlihat daripada makanan itu di kaluwarkan Ahmad sĕrta pikirña tuwan putĕri: „Tĕrlalu amat kuwasaña sangat iya kuwasa sunggu(h) ini."

De Sundaneesche bewerking, uitgegeven door Mr. Grashuis, heeft hier: Gös kitu Siti Bagdad ngalahir ka Raden Ahmad hayang dahar, tuluy mundut kana kasaktian endong, beh susuguh dahar lööt. (Daarop zeide Siti Bagdad, dat zij wilde eten. Toen nam hij den wondermachtige zak en dadelijk onthaalde hij op eten en drinken). De andere Sundaneesche redactie is hier veel uitvoeriger:

Maka Ahmad imut sarta bari nyiyuman: „Heh nyai, ulah susah-susah di atas dahar lööt. Ari ayöna akang neyang kadaharan." Maka nitah kantongna. Maka pada harita kaluwar kadaharan, löwih aheng sarta wadahna ĕwas jĕng perak löwih aheng, di kaluwarkön ku Ahmad, sarta mikir: „Löwih tĕmĕn kusumah Ahmad."

Vertaling.

Ahmad glimlachte en kuste haar (zeggende): „O geliefde, wees niet bekommerd over eten en drinken Ik zal nu spijzen zoeken." Toen beval hij het aan zijn zak en op hetzelfde oogenblik kwamen er zeer lekkere spijzen uit en de schotels waren van goud en zilver, zeer schoon.

Zij werden te voorschijn gebracht door Ahmad en zij dacht: „Ahmad is toch zeer wondermachtig,"

Ten slotte kan nog gewezen worden op het Bulusche verhaal *Naasarĕm biya se siyow mahatuari wewene* (verhaal van de negen zusters), waarvan eene vertaling te vinden is in de Mededeelingen van het Zendelinggenootschap, XXX, p. 295—303. Hier is sprake van een kleed, dat allerlei spijzen verschaft.

Dr. H. H. JUYNBOLL.

Het vrijwilliger-ruitercorps van Semarang.

Herinnering uit den opstand op Java (1825—1830).

Het oproer, dat in de maand Juli 1825 te Djocjakarta in de Vorstenlanden losbarstte, breidde zich snel uit en bedreigde ook de stad Semarang,

Reeds in het begin van Augustus gewerd het bestuur de tijding, dat de prins van Serang, die de zijde des opstands had gekozen, in het regentschap Demak — oostelijk van Semarang — plunderend en verwoestend was doorgedrongen en zich in de dessa's ten zuiden van Demak had genesteld, heinde en verre schrik verspreidend en overal het volk oproepend, om aan den heiligen oorlog deel te nemen.

Dat bericht deed den angst der Semarangers ten top klimmen, te meer daar de stad bijna geheel van troepen was ontbloot. Het grootste gedeelte van het garnizoen, dat kort te voren met de krijgskas naar de Vorstenlanden vertrok, was bij Pesangang vernield en verstrooid geworden.

Deze voor de onzen zoo noodlottige gebeurtenis had het aanzien en het overwicht des prinsen aanmerkelijk verhoogd, en eerlang zag hij zich omringd door eene dweepzieke schare, bereid om onder de vanen van den hoofdmuiteling Dipo-Negoro, den Javaanschen Messias, de wapenen tegen ons op te vatten.

De prins van Serang wordt ons beschreven als een man van omstreeks veertig jaren, van middelmatige grootte, welgevormd van gestalte, zooals gemeenlijk de inboorling van Java is. Men herkent in hem terstond den Javaan van rang, wiens stamvader waarschijnlijk behoorde tot den Hindoe-adel, vroegere overheerschers van Java, van wie — naar beweerd wordt — de Javaansche adel afstamt. Hij had een week uiterlijk en droomerige oogen, met hoog opgetrokken wenkbrauwen, maar oogen die vonken schoten en den tijgerblik kregen van een despotieken wreedaard, zoodra zijn gemoed in beweging kwam.

In hooge mate dweepziek, achterdochtig en heerschzuchtig, daarbij vooringenomen tegen alles wat Europeaan heette, was hij voor den blanke een zeer gevaarlijke vijand.

Deze prins was één der vurigste aanhangers van Dipo-Negoro, die, in den tijd waarin ons verhaal een aanvang neemt, zich reeds een machtige en fanatieke partij had gevormd, die geheel midden-Java overstroomde.

Het zal geen betoog behoeven, dat het bloedbad bij Pesangang aangericht, op zulk een tijdstip eene algemeene verslagenheid te Semarang moest verwekken en de stad in rep en roer bracht.

Gelukkig dat de generaal Van Geen, die als overwinnaar van Celebes terugkeerde, en op den 31^{en} Augustus te Semarang aankwam, terstond maatregelen trof, om de stad tegen een „coup de main" te dekken.

Alle middelen, welke beleid, doortastendheid en tegenwoordigheid van geest weten te ontwikkelen, werden door hem te baat genomen om de plaats te beveiligen.

De voornaamste toegangen werden versperd en door palissaden afgesloten, batterijen aangelegd en de woningen nabij de toegangswegen gecréneleerd en tot blokhuizen ingericht.

Al deze maatregelen herstelden den moed en de geestkracht te Semarang, zoodat het vertrouwen en de kalmte in de geschokte gemoederen allengs terugkeerden.

De burgerij wapende zich en richtte op eigen kosten eene compagnie vreemde Oosterlingen op, om met haar de wachten te betrekken.

Reeds den 27en Augustus hadden achttien jongelieden der aanzienlijkste families een ruitercorps gevormd, dat onder commando van den 1en luitenant Bornemann der Djajang-Secars (inl. bereden gendarmerie) patrouilledienst verrichtte.

Ten einde hun corps een militair uiterlijk te geven, ook om het prestige tegenover den inlander, kwamen de vrijwilligers overeen, een uniform vast te stellen, dat bestond uit: een mouwvest en pantalon van grijs linnen en hooge laarzen; een panamahoed met opgeslagen rand en eene oranje kokarde; een ceintuur van rood vlaggedoek; een z. g. buikband, tevens dienende tot berging van een koppel pistolen. De ruitersabel werd hun van Gouvernementswege in bruikleen afgestaan. Zij maakten een goed figuur op hunne prachtige Makassaarsche paarden, die chefs van handelshuizen, procuratiehouders en eerste employés.

Voortdurend was de helft van het ruitercorps in dienst, zoowel bij dag als bij nacht. Het paradeplein was als verzamelplaats aangewezen; aldaar waren in een magazijn reserve-paarden gestald, die om beurten steeds getuigd en gezadeld stonden. Intusschen waren eenige transport- en oorlogsschepen op de reede aangekomen, welke terstond mariniers en matrozen ontscheepten, om de verdedigingswerken te voltooien, waaraan de burgerij met onbezweken ijver en groote inspanning arbeidde. Middelerwijl was de prins van Serang van zijn kant ook niet werkeloos gebleven; hij had de omstreken van Demak bezet en de verbinding langs den grooten postweg naar Soerabaja verbroken.

De alverwoestende stroom des opstands zwol daardoor ook in het Semarangsche op bedenkelijke wijze en 's vijands oproerkreten galmden den Europeanen steeds dreigender tegen.

De generaal Van Geen meende het gevaar af te wenden door een gedeelte der beschikbare macht tegen de muiters te doen oprukken.

Te dien einde werd eene colonne samengesteld ter sterkte van een compagnie Sumanoppers, onder kapitein De Lassasie, 50 matrozen, 100 Madureesche piekeniers, het vrijwilliger-ruitercorps met 40 Djajang-Secars onder den 1en luitenant Bornemann en twéé veldstukjes onder den 1en luitenant Hojel, die onder bevel van den kapitein Buschkens in den nacht van 2 September naar Mintering oprukte.

Den ganschen nacht werd doorgemarcheerd, zoodat de colonne met het krieken van den dag Mintering bereikte; de vrijwilligers reden vooruit om het terrein te verkennen en de Djajang-Secars werden zijwaarts vooruitgeschoven om de flanken te doorzoeken en te beschermen.

Nabij de kampong gekomen, welke nog in het halfduister lag, vertraagden de vrijwilligers den gang hunner paarden; de diepste stilte heerschte alom.

Die stilte kwam verdacht voor, vooral omdat men geen enkelen kampongbewoner op den weg ontmoette, welke lieden anders reeds vroeg in den morgen hunne vruchten en groenten ter markt plachten te brengen. Men vermoedde eene hinderlaag.

Eenige vrijwilligers stegen van 't paard en naderden behoedzaam en aandachtig luisterend de kampong, wier huizen zij te vergeefs poogden te ontdekken. Naderbij gekomen ontwaarde men niets dan rookende puinhoopen, vernielde paggers en verschroeide boomen en tusschen de smeulende aschheuvels de afgrijselijk verminkte lijken van mannen, vrouwen en kinderen.

Geen huis was gespaard; nergens werd een levend wezen gezien.

Zoo boette Mintering hare trouw aan het Nederlandsche gezag!

Na de colonne een groote rust gegeven te hebben, hervatte Buschkens den marsch in de richting van Gombo,

in de hoop eenige vijandelijke benden te zullen verrassen.

De gansche omtrek vertoonde de ruwste sporen van een allesverwoestenden opstand; telkens stuitte de colonne op onthoofde lijken, waarvan de koppen met uitgestoken oogen en afgesneden tong op staken langs den weg waren geplaatst.

Zulk een vandaalsche barbaarschheid was wel het krachtigste dwangmiddel, om de bevolking de partij des opstands te doen kiezen.

Op $1^1/_2$ uur van Mintering ontdekte de voorhoede den vijand, wiens sterkte op 12 à 13000 man werd geschat. Buschkens, die gemeend had eene ordelooze bende te zullen ontmoeten, was zeer verwonderd zulk een groote legermacht te zien, die hem in diepe colonnes en in drie liniën geschaard afwachtte en het gevecht aanbood.

Nauwelijks had Buschkens den vijand in 't oog gekregen, of hij liet de beide veldstukjes op den weg plaatsen, in 't centrum der infanterie; de Djajang-Secars dekten den linker-, de vrijwilligers, onder Bornemann, den rechtervleugel.

De vijand daarentegen rukte de onzen te gemoet en deed gedurende den opmarsch een gedeelte zijner achterste linie rechts en links uitschuiven, om de colonne te omvatten. Deze aanvalswijze, door sommige tactici de tangvormige genoemd, gaf doorslaande bewijzen van het krijgsbeleid des prinsen, wiens hoofden ondanks ons kanon- en geweervuur de manoeuvre met bewonderenswaardige juistheid volvoerden.

Buschkens zag terstond het gevaar, dat zijne kleine macht bedreigde, doch hij hoopte den ongeoefenden vijand, die over vlak en onbedekt terrein moest voortrukken, door geschut- en geweervuur aan 't wankelen te brengen. Ten einde eene overvleugeling te voorkomen, gaf hij de ruiterij bevel op de vleugelafdeelingen te chargeeren.

Aan dien last werd onmiddellijk gevolg gegeven.

Bornemann plaatste zijne vrijwilligers op éene lijn, niet

alleen om de frontbreedte te vermeerderen, maar ook om bij zijne dappere, doch ongeoefende ruiters gedrang te voorkomen.

Na de zijnen nog eens herinnerd te hebben aan de parades tegen lansstooten en klewangslagen, commandeerde hij: „Voorwaarts in draf!"

Op 200 passen van den vijand gekomen, renden de vrijwilligers in volle vaart en met opgeheven sabel onder luide „hoera's" op hem in.

Terzelfdertijd deden ook de „Djajang-Secars" op den linkervleugel een woedende charge.

Het kanongebulder mengde zich in de aanvalskreten der ruiters, het trompetgeschal en de „Allah-il-Allahs" der rebellen.

De schok was hevig; de lange lansen werden met de sabel geweerd, en de paarden met de sporen aanzettend, sprongen de ruiters te midden der vijandelijke drommen.

De opstandelingen, meest nieuwelingen en gepreste dessalieden, weken voor de onstuimigheid van den aanval, plantten de verwarring in hunne achterste gelederen over en verdrongen elkaar zoodanig dat zij ter nauwernood hunne klewangs en lansen konden gebruiken.

Beducht voor de paarden en, huns ondanks, nog beheerscht door het prestige van den Europeaan en de vrees voor de uniform, bleven de bedremmelde rebellen doof voor de stem hunner aanvoerders en verspreidden zij zich in alle richtingen.

Gedurende het gevecht bespeurde Bornemann, dat een bende van den uitersten rechtervleugel eene omtrekkende beweging maakte en de colonne in den rug bedreigde.

Onmiddellijk liet hij „verzamelen" blazen en stoof aan de spits der vrijwilligers als een wervelwind op die bende los.

Maar deze, ruim voorzien van geweren, opende een hevig vuur; de lansdragers knielden en velden de pieken.

De meeste paarden, door het heftig schieten en het vervaarlijk gegil des vijands verschrikt, sloegen op hol

en stortten zich blindelings in de gevelde pieken.

Niets kon den onstuimigen loop der beangste dieren tegenhouden, die aan het krijgsgedruisch nog niet gewend, schichtig en onhandelbaar geworden, hunne berijders den dood tegemoet wierpen.

Men hoorde in de eerste oogenblikken slechts het gebriesch en het hoefgestamp der verschrokken rossen, die wild dooreen sprongen, het wapengekletter, nu en dan overstemd door het moordgeschreeuw des vijands, en daartusschen kreten van woede, van vertwijfeling en scheldwoorden.

Toen Bornemann achter zich het onstuimig getrappel der rennende paarden, schrikkreten en verwenschingen hoorde, en kort daarop de vrijwilligers hem als razenden voorbijholden, begreep hij terstond wat er gaande was.

Hij schreeuwde hun toe, dat zij zich zouden laten vallen, maar het scheen alsof de ruiters door een stormwind werden medegevoerd en zij op hunne paarden waren vastgekluisterd.

Zijn schrik sloeg over tot woede, toen hij zijne kleine, dappere schare als het ware verzwolgen zag door de menigte rebellen. Hij besloot eene poging tot redding te wagen, en zich op den nek van zijn paard vooroverbuigende, rende hij de vrijwilligers na.

Bijgestaan door zijnen trouwen trompetter Wiromedjo, een oud gediende, stortte hij zich te midden van de woedende en tierende hoop, vertrapte de voorsten onder den voet, sabelde om zich heen alles neer, deed zijn paard met behendigheid wenden en keeren, en drong al strijdende door een woud van geweren en lansen, om voor zijne vrijwilligers een doortocht te banen.

De kloeke Wiromedjo stond zijn officier dapper ter zijde en pareerde menigen lanssteek en klewanghouw, welke dezen bedreigde.

Intusschen duurde de wanhopige worsteling tusschen den vijand en de ruiters nog steeds voort.

Het was een verwarde strijd, een ongelijke kamp tusschen een bende fanatieke woestelingen en een handvol vrijwilligers, die als wanhopigen zich op hunne steigerende paarden verweerden, totdat vele lans- en klewangwonden hunne krachten verlamden.

De een na den ander werd van het paard gesleurd en op de meest barbaarsche wijze gedood.

Te vergeefs beproefde Bornemann en zijn trompetter door geducht houwen rechts en links de vrijwilligers te ontzetten. Overstelpt en afgemat door de menigte rebellen, van alle kanten bedreigd en aangevallen, moesten zij hunne pogingen opgeven.

Met een geweldigen sprong redde Bornemann zich uit het gedrang, den braven trompetter toeroepende: „Wiromedjo toeroet!"

Honderden lansen en vele geweerschoten werden beiden achterna gezonden, maar als door een wonder waren zij, behoudens enkele schrammen, ongedeerd gebleven.

Een schelle kreet van woede en teleurstelling weerklonk toen de rebellen hunne geduchten vijanden zagen ontsnappen.

Onder de ren blies Wiromedjo op bevel van zijn officier het signaal „verzamelen!"

Helaas, slechts weinigen konden aan dat signaal gehoor geven! Met de uiterste krachtsinspanning en veel moeite gelukte het aan sommigen door den levenden muur heen te breken, dank zij de verwarring, die de paarden der vermoorde ruiters veroorzaakten.

Deze dieren, door het gebrul der opgewonden rebellen geheel wild geworden, en getergd door kris- en lanssteken, joegen alles omverwerpend en vertrappend her- en derwaarts, steigerden of sloegen achteruit en brachten in de dichte drommen zulk eene onbeschrijfelijke verwarring, dat het aan eenige vrijwilligers mogelijk was, door de verbroken gelederen, al vechtende eenen uitweg te vinden.

Slechts zes vrijwilligers waren aan de slachting ont-

komen; voor en na meldden zij zich op hunne met lansteken en schuimvlokken bedekte paarden bij den luitenant Bornemann; al de overigen waren gedood.

* * *

Intusschen had Buschkens, die tegenover de verpletterende overmacht onmogelijk kon stand houden, eene rugwaartsche beweging gemaakt. Het was toen middag geworden en de hitte werd ondragelijk. De matrozen marcheerden aan 't hoofd; de beide stukken voor de laatste afdeeling en de Djajang-Secars en de vrijwilligers dekten de flanken.

Het duurde niet lang, of de zeelieden moesten de kanonnen trekken, aangezien de koelies, door den regent van Demak geleverd, allen waren gevlucht.

De vijand vervolgde de colonne met vuur en meende zoo'n geringe macht gemakkelijk te kunnen vernietigen.

Geruimen tijd werden de vervolgers op eerbiedigen afstand gehouden, maar ongelukkigerwijs stuitte de colonne op een afgebroken brugje, dat hersteld moest worden, daar de hooge en steile oevers voor de paarden en de stukken onoverkomelijke hinderpalen vormden. Gedurende dat oponthoud drong de vijand zóo sterk op, dat de Madureezen en Sumanappers niet dan met veel moeite bij elkaar konden worden gehouden.

Vooral het gezicht van de afgehouwen hoofden der Europeanen welke de rebellen in hunne voorste gelederen op lanspunten droegen, veroorzaakte onder de saamgeraapte hulptroepen een verderfelijken schrik.

De stukken, welke de vermoeide matrozen niet meer konden voorttrekken, moesten achtereenvolgens worden vernageld en achtergelaten.

De hulptroepen begonnen hoe langer hoe onrustiger te worden en brachten telkens wanorde in de gelederen.

Wat Buschkens ook deed, hij vermocht de verslagenheid zijner inlanders niet te weerstaan; de zucht naar zelfbehoud was bij die lieden sterker dan de krijgs-

tucht, waaraan zij, in waarheid, nog niet gewoon waren.

Gelukkig, dat de matrozen en de ruiters op hunne plaatsen bleven en door welgerichte schoten de rebellen telkens terugdreven.

De toestand werd echter steeds hachelijker en Buschkens zag zich weldra genoodzaakt ook de infanteriepatronen, op elfhonderd na, in 't water te werpen.

Zoo kwam de colonne onder gestadige verliezen in de nabijheid van Dempit, een kampong ongeveer $1^1/_2$ uur zuidelijk van Demak.

De onzen waanden zich reeds gered, maar de prins van Serang, de voordeelen beseffende, welke de overmacht hem aanbood, trachtte van den moeilijken toestand der uitgeputte colonne gebruik te maken, om eenen algemeenen aanval te doen.

Het dof gedreun der „gongs", het oorverdoovend getier der muiters, vooral de wilde gebaren der voorvechters, die onder een woesten krijgsdans en het zwaaien hunner klewangs vooraan gingen, waren wel in staat om in de gelederen onzer hulptroepen schrik en angst te verspreiden.

Alles ijlde door en over elkander naar voren, en noch de koelbloedigheid der officieren, noch de standvastige moed der matrozen konden de wanorde bedwingen.

Het helsch geschreeuw en getier des vijands vermengden zich met honderden verwarde kreten onzer inlanders, die, elkaar verdringend, de marschdiscipline geheel verstoorden.

Te vergeefs beproefde Buschkens door bevelen en dreigementen de paniek tegen te gaan; te vergeefs plaatste Bornemann zich met zijne ruiterij dwars op den weg; niets kon de rampzalige verwarring en wanorde herstellen, welke ten laatste ook een deel der matrozen medesleepte.

Op het gezicht der ontzaglijke massa's, welke de colonne onder woest krijgsgehuil en ontzettend rumoer van koperen „brengs" en van „gongs" van alle kanten als een vloedgolf

dreigden te verzwelgen, verbijsterden de hulptroepen dermate, dat zij om strijd zich op de paarden der officieren en der Djajangs-Secars wierpen.

Het was een tooneel van de grootste verwarring.

Het ware den vijand op dat moment niet moeilijk geweest, om de gansche colonne neer te sabelen, hadde niet in dat beslissend oogenblik een handvol matrozen, die den terugtocht dekte, weerstand blijven bieden en door goed gerichte schoten, de voorvechters tot staan gebracht. Door den opofferenden moed der officieren en der zeelieden, gelukte het een deel der colonne te redden.

Gelukkig, dat eenige trouw gebleven Sumanappers met de streek bekend, het overschot langs verborgen paden van een dicht begroeid terrein naar Boeijarang geleidden, alwaar de heer Harrarr, opzichter der koffietuinen te Demak, met een troep gewapende inlanders een brug bewaakte.

Het verlies der onzen gedurende dien noodlottigen terugtocht was ontzettend.

Bijna de helft der matrozen en de meeste Madureezen waren gesneuveld en het grootste deel der Sumanappers viel den vijand in handen.

Het verpletterend bericht der nederlaag, dat zich spoedig door Semarang verspreidde, veroorzaakte groote verslagenheid en schokte vooral de ouders en bloedverwanten der gesneuvelde vrijwilligers. Geheel de stad treurde om den dood harer edelste burgers; alom heerschten rouw en droefheid; zorg en angst vervulden aller gemoederen.

Vele families, die in de omstreken op buitenverblijven woonden, haastten zich hunne goederen van waarde te redden en naar de stad te vluchten.

De eerste zorg van den generaal Van Geen was de burgerij gerust te stellen; hij liet terstond zoo veel manschappen afzonderen als gemist konden worden, om een nieuwe colonne te formeeren, die onder den luitenant-

kolonel Phitzinger nog in den avond van dien noodlottigen dag naar Boeijarang vertrok.

Nauwelijks was deze colonne op marsch, of het bestuur gewerd de zeer verontrustende mededeeling, dat de regent van Semarang Adipatti-Soero-Adie met de opstandelingen heulde en in zijnen „dalem" een grooten voorraad wapens en buskruit verborgen had; tevens dat duizenden inlanders dagelijks aan den arbeid werden gesteld, om den voorraad te vermeerderen, en dat des regents oudste zoon, Radhen Soekoor, naar den prins van Serang was overgegaan.

Zoodra de generaal en de resident Domis van des regents samenspanning en toerusting kennis bekwamen, beraamden zij plannen, om den hoogst gevaarlijken vijand, die op de Javaansche volksklasse grooten invloed uitoefende, onschadelijk te maken.

Maar goede raad was duur, wijl de kleine macht, welke het bestuur in deze ernstige dagen ten dienste stond, te zwak was om geweld van wapenen te gebruiken.

Beide autoriteiten, terecht beducht voor de onberaden handelingen eener beangste burgerij, besloten de te treffen maatregelen zoo geheim mogelijk te houden.

Er werd overeengekomen den regent den volgenden dag uit te noodigen ten residentiehuize te dineeren.

De sluwe regent bedankte beleefd voor die invitatie, voorgevende door eene lichte ongesteldheid verhinderd te zijn.

Deze weigering bracht beide autoriteiten in geen geringe verlegenheid; men moest dus tot eene andere list zijn toevlucht nemen.

Den volgenden dag zond de generaal luitenant Bornemann naar den „dalem" met de mededeeling, dat Z. H. E. G. den regent oogenblikkelijk om een onderhoud verzocht, ten einde omtrent de te nemen maatregelen van verdediging te beraadslagen.

Toevallig ontmoette Bornemann op zijnen weg den

regent, die, gezeten in een prachtige, met vier paarden bespannen equipage, omgeven was van een talrijken gewapenden stoet.

De officier hield het rijtuig staande, maakte voor den regent een hoffelijke buiging, deelde hem het verzoek van den generaal mede en haastte zich, ofschoon daartoe niet uitgenoodigd, in het rijtuig plaats te nemen.

Gelijk al de Javanen van rang, was de regent uitermate gehecht aan vormen en bijzonder gesteld op onderscheiding en moest dus het gedwongen oponthoud, ten aanschouwe van het gevolg, hem niet alleen ontstemmen, maar ook zijn achterdocht opwekken.

Slim als hij was, wist hij zijne ergernis en ontroering spoedig te verbergen, maar het ontging Bornemann niet, dat de Regent verbleekte en de zaak maar half vertrouwde.

De ongedwongen houding en de luchthartige toon van den officier stelden het inlandsch hoofd blijkbaar gerust, en wellicht achtte hij zich door zijn talrijk gevolg genoegzaam beschermd.

Intusschen rolde het rijtuig langs den Bondjongschen weg in galop voort en was het residentiehuis — een grootsch gebouw — spoedig bereikt.

De lieden van het gevolg bleven op den grooten weg vóór het erf staan en stegen van hunne paarden.

Behalve de twee schildwachten, die voor het residentiehuis als gewoonlijk op post stonden, was er niets wat bij den regent eenig kwaad vermoeden of achterdocht kon opwekken.

De generaal en de resident ontvingen hem met de gebruikelijke plichtplegingen en geleidden den regent naar een der binnenvertrekken.

Het gesprek, dat beide autoriteiten met hem hielden, had met gesloten deuren plaats en duurde vrij lang.

Wij weten niet wat er gesproken is, doch het bestuur scheen voldoende termen gevonden te hebben den regent in hechtenis te doen nemen.

Op een afgesproken teeken verscheen een verborgen wacht, wier commandant, een officier, werd bevolen den regent te arresteeren, maar tevens om den gevangene met de meeste onderscheiding te bejegenen.

Het laat zich denken met welk een gemengde gewaarwording van woede, angst, teleurstelling en spijt de regent zich tusschen de bajonetten plaatste.

Aan het gevolg was quasi namens hem reeds vergunning gegeven om „in te rukken", zoodat de gevangenneming zonder stoornis en opzien plaats had.

's Avonds werd Adipatti-Soeroe-Adie naar één der oorlogsschepen gebracht en den volgenden morgen naar het fort Oranje gezonden.

Vóordat de inlandsche bevolking het gebeurde vernam was ook des regents tweede zoon, Radhen Saleh, gearresteerd.

De toestand der Europeanen te Semarang, omringd als zij waren door fanatieke en talrijke vijanden en waarschijnlijk ook bedreigd door een dweepzieke menigte binnen de stad, bleef nog immer hoogst bedenkelijk en vorderde van het bestuur het uiterst beleid en de grootste omzichtigheid.

De prins van Serang, die in de nabijheid reeds vele vaste punten bezette en wiens leger tot op 25000 man was gebracht, had de colonne-Phitzinger bij Boeijarang teruggeslagen en maakte zich gereed Demak af te loopen.

Geen wonder, dat het geloof van den Javaan in de goddelijkheid van den hoofdmuiteling Dipo-Negoro door den tegenspoed der onzen werd versterkt.

De gansche residentie Semarang weergalmde van des vijands triomfkreten, welke ook het weifelmoedig deel der bevolking tot deelneming aan den „heiligen strijd" opwekten.

Semarang scheen verloren!

Vele Europeanen maakten zich reeds gereed om naar de schepen te vluchten en met vrouw en kinderen naar Batavia te vertrekken.

Maar als de nood het hoogste is, is redding nabij!

In den avond van den 10en September weerklonk onverwachts aan het zeestrand tromgeroffel en hoorngeschal, welke de nadering van eene sterke troepenafdeeling aankondigden. De sultan van Sumanap had op verzoek der Regeering een bataljon „Barissans" ter versterking naar Semarang gezonden.

Het waren 450 fiksche krijgers, die de expeditie van Celebes hadden medegemaakt, en onder geleide van den 1en luitenant der artillerie Van Geen, zoon van den generaal, in aantocht waren.

De aankomst dezer troepen, die op Europeesche wijze waren geoefend en bewapend, deed de kwellende onrust te Semarang spoedig ophouden.

Een onophoudelijk gejubel begroette de bruine krijgers, vooral in de Heerenstraat, waar zich een tallooze menigte bewoog, om de redders te verwelkomen.

Den volgenden dag ontscheepte ook de majoor Sollewijn met de onder zijne bevelen staande troepen, die van de Borneo-expeditie terugkeerden.

Semarang herademde!

Dank zij die belangrijke versterkingen kon de generaal den prins van Serang met meer nadruk de kracht onzer wapenen doen gevoelen.

Op den 15en September 1825 werd het vijandelijk leger bij Demak geheel verslagen, een beslissende zegepraal voor de onzen, welke Semarang van een wissen ondergang redde en meer kracht bijzette aan de verdediging der Vorstenlanden.

De opstand, welke ons gezag zoo geducht deed waggelen en onze vanen in kruitdamp en bloed doopte, eindigde eerst in 1830.

Van het vrijwilliger-ruitercorps zij nog gezegd, dat de zes overgebleven vrijwilligers zich in den namiddag van den 14en September bij den generaal meldden, om andermaal hunne diensten aan te bieden.

Zij werden allen als guides ingedeeld bij dien opperofficier en hebben zich bij Demak zeer onderscheiden.

Een hunner, de heer Bremner, werd in een gevecht met 's vijands achterhoede door een lanssteek in het bovenbeen gewond.

Wij beoogen met dit opstel eene welverdiende hulde te brengen aan de nagedachtenis van mannen, die geheel vrijwillig en belangeloos zich schaarden om Neerlands oorlogsbanier, eene toewijding en vaderlandsliefde, die het meerendeel van het corps met den dood bezegelde.

De namen der leden van het vrijwilliger-ruitercorps, welk blijkens besluit van den Gouverneur-Generaal van Neêrl.-Indië dd. 3 September 1825, N°. 8, was gehomologeerd, waren:

Brandt,	gesneuveld.	Willis,	gesneuveld.
Barrow,	„	Hammin,	„
Andreas,	„	Linsey,	„
Jacobi,	„	Bremner,	gewond.
Cameron,	„	Spencer,	
Sutton	„	Jessen,	
Lorch,	„	Chatoor,	
Macmaster,	„	Goldsmith,	
Cramer,	„	Marterase,	

J. P. SCHOEMAKER.

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. AMSTERDAM.

Officieel Leverancier van Z. M den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

MAGAZIJNEN VAN:

Engelsche en Fransche Heeren Mode-, Sport- en Reis-artikelen.

OVERKLEEDEN naar Maat.

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

In abonnement ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ. en buiten abonnement.

E. BOSWINKEL & Co.,

ROKIN 72,

AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN

Indische Comestibles,

Specerijen voor de Rijsttafel.

VERKOOP EN DETAIL

EEN MERKWAARDIG BOEK.

Heden verscheen:

GÖSTA BERLING

DOOR

MARGARETHA MEIJBOOM.

Naar het Zweedsch van

SELMA LAGERLÖF.

Het „N. v. d. Dag" zegt o. a.: „Het is een kunstwerk van den eersten rang."

PRIJS IN 2 DEELEN . . . . Ing. f 5.50
" " 2 . . . . geb. - 6.50

Amsterdam. " H. J. W. BECHT.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en

Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

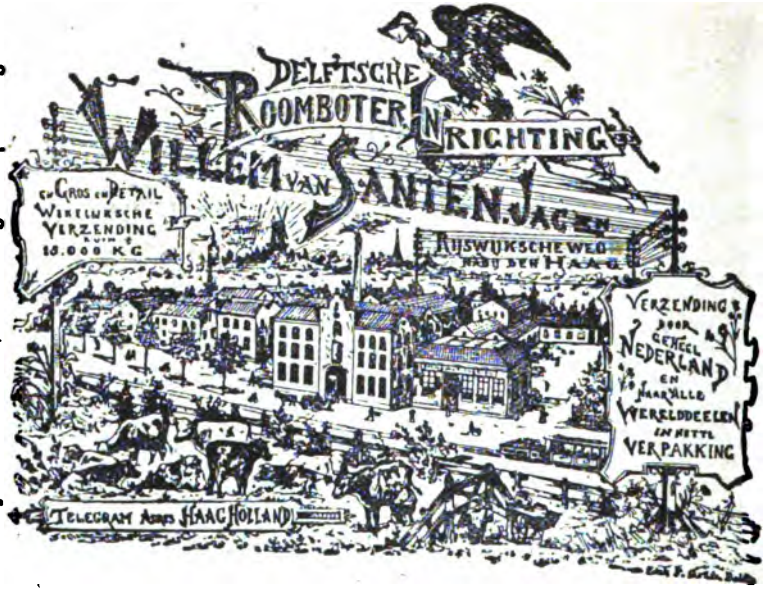

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG. per week.

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen,** welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2, Schoumburgstraat 2, Den Haag.

Voor Leesgezelschappen.

Nieuwe Uitgaven 1898 van H. J. W. BECHT, Amsterdam.

J. ZANGWILL.	Kinderen v. h. Ghetto 2 dln.	f 5.50
— — —	Kleinkinderen v. h. Ghetto, 2 dln.	„ 5.50
———	Oude Vrijster's Club	„ 4.50
———	Ghetto Treurspelen	„ 2.25
CYRIEL BUYSSE.	Mea Culpa.	„ 2.40
———	Schoppenboer	„ 3.25
———	Uit Vlaanderen	„ 2.75
FREDERIC BRETON.	Belofte	f 2.40
JAFIR.	Max van Heelstra	„ 2.40
FALKLAND.	Schetsen, 2e bundel.	„ 2.25
EGB. C. v. d. MANDELE.	Thera	„ 2.40
C. P. BRANDT v. DOORNE.	Mathilde, 2 dln.	„ 4.90
———	Twijfel	„ 2.40
———	Huiselik Leed.	„ 1.50

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

FEBRUARI 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. De zaak der Filippijners. Door Prof. Dr. H. KERN 69

II. Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen. IV. Door Vice-admiraal NORMAN MAC-LEOD . . 74

III. Onze tegenwoordige Atjeh-politiek. Door L. W. A. KESSLER 105

IV. Indische Kroniek. Door J. F. SCHELTEMA . 118

V. Koloniale Literatuur 132

VI. De Congo-Staat 143

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^en^ en den 15^en^ van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

De zaak der Filippijners.

Volgens de dagbladen is de toestand op de Filippijnen „kritiek". Dat wil zeggen, de inboorlingen die na herhaalde opstanden het Spaansche juk hebben afgeschud zijn niet geneigd hun nek te krommen onder het juk der Noord-Amerikanen. Deze laatsten, ten minste de Jingo's onder hen, vinden zulks heel raar en ongepast. Zij beweren in hun oorlog tegen Spanje een rechtsgrond te hebben om het land in te palmen van lieden die *ook* tegen Spanje gestreden hebben, en zij laten zich bij een vredesverdrag door Spanje een grondgebied afstaan, dat feitelijk niet meer in 't bezit der Spanjaarden was. Wat de 7 millioen menschen, die van ouder tot ouder dat gebied bewoond en oorbaar gemaakt hebben, wenschen, komt niet in aanmerking; die worden beschouwd als vee of nog minder. En toch zijn het de Filippijners geweest, die op verscheiden eilanden aan het Spaansche gezag een einde gemaakt en het door eene eigen regeering vervangen hebben; eene regeering die dadelijk de hand geslagen heeft aan de hervorming van 't hooger onderwijs; een wet op den leerplicht voorbereidt; geregeld de belastingen int; tucht en orde handhaaft, en wel op zulk eene wijze dat er minder gruwelen en buitensporigheden zijn gepleegd dan bv. gedurende de groote Fransche omwenteling. Daar-

entegen hebben de Noord-Amerikanen niets anders gedaan dan dat zij eenige oude Spaansche schepen in brand hebben geschoten. Anders hebben zij geen enkel gevecht tegen de Spaansche troepen op Luzon geleverd, en zoo de bevelhebber van Manila de stad aan hen bij kapitulatie heeft overgeleverd, dan was het omdat Manila onvermijdelijk anders in handen der opstandelingen zou gevallen zijn.

Om zich een denkbeeld te vormen van den huidigen staat van zaken op de Filippijnen heeft men meer noodig dan de schaarsche berichten in de Europeesche en Amerikaansche nieuwsbladen. Zelfs indien al die berichten juist waren, zouden ze ons niets leeren omtrent de denkbeelden, gevoelens en plannen van Aguinaldo en de zijnen. Wie zich daaromtrent wil inlichten, zal wel doen met kennis te nemen van hetgeen men aantreft in de kolommen der dagbladen, welke aan de belangen der Filippijnsche onafhankelijkheid gewijd zijn.

Een van die bladen is de in 't Spaansch geschreven *Independencia*. Opdat een ieder kunne oordeelen in welken geest dit blad geschreven wordt, deelen wij hier een hoofdartikel mede uit het nommer van 30 November laatstleden. Het artikel, den titel voerende *Vrede en Oorlog*, luidt in vertaling als volgt:

„Vóór de bekendmaking van den vermoedelijken uitslag van 't Congres te Parijs in zake de Filippijnen, heeft de Filippijnsche gecommitteerde daar ter stede in besliste termen de houding der Filippijnen verklaard: „„De Filippijners zullen niet dulden dat zij zelven en hunne haardsteden als koopwaar gekocht en verkocht worden; zij zijn bereid om te vechten tot het uiterste ter verdediging van hunne rechten.""

„Wij hebben meer dan eens gezegd, en al heeft men het steeds eene ongepaste aanmatiging beschouwd van een volk dat pas geboren is, wij herhalen het, dat de Filippijners niet geneigd zijn om met hunne onafhankelijkheid te transigeeren. Dit is het programma van het land, hierin

zijn regeering en volk één van zin. Dit is voorzeker niet de weg tot vrede, maar het is de weg des rechts.

„O, wij zijn de eersten om den vrede te verlangen. Dat hij kome, spoedig kome! Laten er geen beroeringen op dezen bodem zijn, wij willen niet meer bloed, wij hebben reeds veel vergoten. In de worsteling vallen veel nuttige menschen, veel voortreffelijke geesten, veel brave harten. Het zweet, niet het bloed, is hetgeen de velden moet besproeien, hetgeen moeder natuur moet bevruchten. Onder den vrede bloeit en groeit alles; onder den oorlog verarmt en verwelkt alles.

„Maar het is noodig dat men ons niet in onze rechten aantast. Ter verdediging daarvan hebben wij gestreden tegen Spanje, ter verdediging daarvan zullen wij weder ten strijde gaan, indien wij hiertoe getart worden. Nooit zal onze zwakheid en onze hulpeloosheid ons doen versagen. Wij zullen enkel voor ons recht kampen, niet uit overmoed of berekening. Wij zoeken de onafhankelijkheid, omdat wij de slavernij haten, omdat wij gevoeld hebben wat de pijn is der ketenen, en wij zullen voor dit ideaal ons leven weten op te offeren.

„Onze rechten zijn onbetwistbaar. Spanje is door ons overwonnen over het geheele gebied waar wij heerschen. Luzon en een gedeelte der Bisaya-eilanden en van Mindanao zijn ons door de kracht onzer wapenen. Wij zijn daarbij min of meer door het lot begunstigd. Amerika heeft ons zijdelings geholpen door de blokade van Manila en onze zegepraal verhaast, maar ook zonder haar zou de omwenteling tot stand zijn gekomen en vroeger of later gezegevierd hebben.

„Spanje hield op hier te heerschen van 't oogenblik af dat de geest van het land tegen haar in verzet was gekomen. Wij hielden de onafhankelijkheid voor verzekerd — zooals onze afgevaardigde de heer Agoncillo in een zijner verklaringen zeer juist gezegd heeft — vóór de oorlogsverklaring aan Spanje door de Vereenigde Staten.

„De provincies, die nog aan Spanje onderworpen zijn, maken nu reeds deel uit van onze nationale eenheid door hunne gezindheid. Spanje oefent geen gezag over de rest van den Archipel uit dan dat van vrees en schrik *).

„En Spanje wil over dezen geheelen Archipel beschikken? Hoe kan zij iets afstaan, wat haar niet meer toebehoort? Op welk recht kan zij zich nog beroepen? Of hoe kan Amerika zich toeëigenen wat zij niet van Spanje ontvangen heeft? Welke regelen van goddelijk of menschelijk recht zullen zulk een verkoop rechtvaardigen? Daargelaten dat het verkoopen van volken, in 't volkenrecht, een dier theorieën is, welke bestemd is om te verdwijnen, omdat ze indruischt tegen de begrippen der hedendaagsche beschaving. Volken verkoopt men niet zooals paarden of huizen. Zoo men zich beijverd heeft den slavenhandel af te schaffen, omdat die den verkoop van personen in zich sloot, waarom behoudt men dan den verkoop van geheele volken, die toch vrij moeten blijven, wanneer zij geen deel uitmaken van deze of gene natie?

„Neen, nooit zullen wij den ongerijmden verkoop van ons grondgebied zonder protest laten. De Filippijners hebben hun programma, waar zij niet van zullen afwijken; wat ook het lot zij, dat hen wacht, zij zullen zich verzetten behandeld te worden als koopwaar.

„Washington heeft deze toepasselijke woorden uitgesproken: „„Wat kan het ons schelen, meer of minder stuivers voor elk pond thee te betalen? Wij handelen alleen over ons recht"." Hetzelfde zeggen wij. Wat kan het ons schelen ons te wagen in een strijd, welks uitkomsten wij niet vermogen vooruit te zien! Wij strijden alleen voor ons recht."

Tot zoover het artikel der *Independencia*. In hoever de

*) Na den datum van het artikel heeft ook Ilo-ilo zich overgegeven. Noot van den vert.

Filippijners de noodige volharding bezitten om het met onloochenbaar goeden wil en onmiskenbaar beleid ondernomen werk der vestiging van een inheemsch bestuur tot een goed einde te brengen, kan alleen de tijd leeren. De vraag is ook, of men hun den tijd zal laten zich tot een onafhankelijk en algemeen als zoodanig erkend gemeenebest te ontwikkelen. In eene eeuw als de onze, die rijker is aan voorbeelden van schromelijke rechtsverkrachting dan eenige eeuw te voren, mag men het ergste vreezen.

H. KERN.

Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen.

IV.

De Molukken en Ambon. 1650—1656.

Nadat in 1644 het eindigende octrooi der Oost-Indische Compagnie, na lang beraad en vele moeielijkheden, voor den tijd van 25 jaren hernieuwd, in 1645 vrede met Bantam en in 1646 met Mataram gesloten was, en op Ceilon niet meer behoefde gestreden te worden, trad dus, nog vóór het gewichtige vredejaar 1648, voor de Compagnie een tijdperk van rust in, dat evenwel niet lang zou duren.

Reeds in 1650 brak een opstand uit in de Molukken. Aanvankelijk was deze gericht tegen den Sultan van Ternate, maar hij wijzigde zich spoedig in uitgebreide pogingen om het juk der Compagnie af te schudden, zoodat, vooral toen het rijk van Makasar de opstandelingen ter hulp kwam, een oorlogstoestand ontstond, die vijf jaren duurde, voordat het gezag der Compagnie en de rust weer geheel hersteld waren. Het was eene voortdurend maritieme expeditie.

De jonge Sultan van Ternate, Mandarsaha, die de Compagnie genegen was en haar zooveel inwilligde als hij kon, haalde zich hierdoor het ongenoegen op den hals van zijne sengadjies en andere hoofden, waarvan de kapitan-lawoet-ketjil Saïdi een der voornaamste was.

Hij werd door hen afgezworen en naar de Soela-eilanden verbannen, terwijl een broeder van hem, een onbeduidend persoon, in zijne plaats werd gesteld.

De Regeering te Batavia besloot haren bondgenoot te helpen en zond den Raad van Indië Arnout de Vlaming van Outshoorn, die onlangs Gouverneur van Ambon geweest was, nu met den titel van Superintendent over de Oostersche gewesten, om de rebellen te straffen. Den 22en Dec. 1650 vertrok hij met de schepen *Nassau*, *Griffioen*, *'t Sas van Gent*, *Leeuwerck*, *Smient* en *Gulde Gans*, waarop 500 „cloecke" soldaten ingescheept waren. Zijne reis, waarop hij Boeton aandeed, duurde 3 maanden.

Met de *Smient* vooruit zeilende, vernam hij op Ternate de door het jacht de *Wolf* aangebrachte tijding dat ook een opstand was uitgebroken in het gouvernement van Ambon, waar de stedehouder van den Sultan van Ternate, kimelaha Madjera en andere hoofden, op den 11en Maart 1651 onze sterkten van Laäla, Lissidi, Manipa, Amblauw, Noesa Tello, Asahoedi, Hitoemaha, Boanow en Sonoa hadden overrompeld en uitgemoord en ook Loehoe en Kombello aangevallen, daarbij 159 Nederlanders, vrouwen, kinderen en slaven doodende. Nadat zijne schepen aangekomen waren, ging de Vlaming met de geheele macht, behalve de *Nassau* en de *Gans*, naar de Ambonsche wateren.

Reeds den 11en April kwam hij voor Kombello, op de Westkust van het schiereiland Howamohel (op de tegenwoordige kaarten Klein-Ceram genoemd). De inwoners vluchtten naar het sterke Erang, ten N. van Kombello; deze negrie en Lissidi werden verwoest, Manipa en Amblauw ondergingen hetzelfde lot en werden zooveel mogelijk onbewoonbaar gemaakt; ook in de bocht van Kajeli had een dergelijke strafoefening plaats.

Als redenen voor den opstand werden aangevoerd: de vrees dat alle inwoners Christenen moesten worden of dat zij als slaven zouden worden weggevoerd, de meening

dat de Nederlanders tot de vijanden van Mandarsaha behoorden, en het uitroeien der nagelbosschen. Deze laatste reden was wellicht de eenige ware, maar de zaak werd er voor de opstandelingen niet beter op, want wat de Compagnie in vrede moeilijk kon verkrijgen, achtte zij zich nu gerechtigd zich met geweld te verschaffen.

De Vlaming keerde naar Batavia terug over Boeton, waar hij den Radja, die een vasal van Mandarsaha was, als vriend ontmoette.

Inmiddels was in het noorden de toestand verbeterd; Makian, het belangrijkste nageleiland bij Ternate, onderwierp zich en erkende Mandarsaha weder; vele rebellen waren naar Halmaheira (toen, evenals nu, ten onrechte Gilolo genoemd) gevlucht, op Motir werd een houten „wambas" gebouwd, met 3 stukjes en 12 soldaten bezet. Tusschen Ternate en Tidore kwam vrede, die bevestigd werd doordat Mandarsaha eene dochter van den Sultan van Tidore tot vrouw nam. Eindelijk nog, werd Mandarsaha overgehaald om eene reis naar Batavia te doen, waar hij den 13cn October aan boord van de fluit *Borchout* aankwam. In Januari 1652 sloot hij met de Regeering een contract, waarbij hij Howamohel afstond, en tegen betaling van een jaargeld toestemde in het uitroeien der nagelboomen. Hij kon van nu af als een vasal der Nederlandsch-Indische Regeering beschouwd worden.

Den 8en Februari 1652 vertrok de Vlaming weer van Batavia met de jachten *Hulst*, *Snoeck*, *Delfshaven*, *'t Sas van Gent* en *Leeuwerck*, de bark *Amsterdam*, de fluitschepen *het Witte Paert*, *Zandijck*, *Maeslant*, *Overschie*, *Uitgeest* en *Berckhout*, de galjooten *Onrust* en *Japara* en 4 open sloepen, terwijl 600 blanke soldaten, 60 Papangers en eenige andere inlanders op zijne vloot ingescheept waren.

Sultan Mandarsaha ging met de Vlaming mede naar de Molukken.

Door slecht weder verongelukte de *Maeslant*, die eene

lading rijst voor de Molukken inhad, in Straat Boeton.

Het eiland Boeroe aandoende, vernam de Vlaming dat de onderkoopman, een soldaat en een matroos van de fluit de *Gans*, die daar water haalde, vermoord waren. Tot straf verbrandde hij 7 kampongs en vernielde de vruchtboomen, tuinen en vaartuigen.

Den 4en April kwam hij voor Loehoe en den 18en met al zijn schepen voor Loki, de voornaamste vastigheid der opstandelingen.

Het sterke Loki, naar de gewoonte der alfoeren op een weinig toegankelijk punt gelegen, werd onneembaar geacht; de Vlaming liet zijne schepen daarvóór liggen en ondernam intusschen een tocht met kora-kora's naar Laäla, dat hij vernielde. Aan den wal, onder Loki, werd een tijdelijke versterking opgeworpen en met 200 man bezet.

Den 4en Mei ging hij met de fluit *Uitgeest*, het jacht *Hulst* en 14 kora-kora's naar Erang, waar hij den volgenden dag aankwam. Weldra voegden zich de fluit *Berckhout* met de jachten *Sas van Gent* en *Leeuwerck* en de bark *Amsterdam*, die in de baai van Ambon voor het kasteel gelegen hadden, op bekomen last bij hem; alle vaartuigen der rebellen, waaronder 4 kora-kora's van den kapitan-lawut en eene menigte kleine prauwen werden daarop verbrand. Terwijl 3 schepen Erang bleven blokkeeren, gingen de overigen naar Asahoedi, op de N.-W. kust; men vond daar echter niemand; overal was de bevolking naar het gebergte gevlucht. Van Asahoedi stak hij met 7 kora-kora's, waarop 40 Europeesche soldaten ingescheept waren, naar Boanow over, in den nacht. Ook daar vluchtte de bevolking, zoodat de Vlaming zich van de negri Sonoa kon meester maken, die hij liet plunderen en verbranden.

Nog denzelfden dag kwam hij naar Asahoedi terug Het jacht *Hulst* en 130 soldaten daar latende, met last om de sagoboomen om te kappen, zette hij den vernielingstocht

langs de noordkust van Serang voort, overal prauwen verbrandende, zoomede de kampongs Lisabata en Hatuwee. Na 16 dagen kwam hij weer voor Asahoedi, waar de gebleven macht de sagoboomen vernield had. Hetzelfde geschiedde op Kelang en Manipa.

De vermoeiende tochten maakten dat officieren en manschappen rust noodig hadden. De Vlaming zelf werd door koorts aangetast en ging over Kombello naar Hila op de noordkust van Ambon, waar hij zijne beterschap afwachtte. Sultan Mandarsaha liet hij met het jacht de *Snoek* naar Ternate vertrekken,

Nauwelijks hersteld, besloot de Vlaming een beslissenden aanval op Loki te laten doen en dien zelf bij te wonen. In den nacht van den 17en werd, langs een door met den dood bedreigde inlanders aangewezen steil pad, de hoogte door 400 soldaten beklommen, met het gevolg dat Madjera en zijn volk, met den dag onze troepen ziende, op de vlucht sloegen en hunne elf versterkingen in handen der onzen lieten, die door de hun tot belooning toegezegde plundering een goeden buit behaalden. Madjera ontkwam naar Erang.

De Vlaming zou hem tot daar vervolgen. Een tocht, dwars door het bergachtige en moeielijk begaanbare landschap Warnoela was daarvoor noodig. De Vlaming liet zijn vlag, met de wimpel er onder, waaien van het jacht dat voor Erang lag, alsof hij daar aan boord gebleven was, en gaf den bevelhebber last te landen, wanneer hij door rook of schieten iets van zijn aantocht bemerkte. Den 23en Julij ving de tocht aan. Den volgenden dag werd Hoelang genomen. Een volgende kampong, Tabinalo, vond men verlaten. Doormarcheerende langs een smal pad, stuitte de voorhoede op het versterkte Noela, waar zij zich onvoorzichtig in gevecht begaf en groot verlies leed, van 23 dooden en 57 gekwetsten, o. a. door steenworpen. Van den hoofdtroep werden vrijwilligers gevraagd om te stormen, maar slechts een klein aantal meldden zich

aan. Voor het oogenblik moest men terug naar Tabinalo. (De commandant der voorhoede, luitenant Harman van Outhoorn, werd voor zijne roekeloosheid niet gestraft, omdat hij, zegt het rapport van de Bewindhebbers, „verscheyden sware wonden in zijn lichaam becomen had, (de Vlaming) hetselve had overwogen, zoodat syn E. hem met eene particuliere berispinge en dat sich in toecomende voorsichtiger te dragen had, hadde laten passeeren, hetwelck onses (der Indische regeering) oordeels niet te misprijzen zij, om andere in diergel. voorvallen niet te discourageren". Maar de Vlaming deed nog meer dan hem *berispen*, hij *bevorderde* hem tot kapitein-luitenant.) Van Tabinalo bereikte hij langs een ander pad het westerstrand aan de zijde van Erang bij de schepen. Daar werd raad gehouden en besloten met zoo groot mogelijke macht naar Tabinalo te gaan, zich daar te versterken, de nagel- en vruchtboomen te vernielen en den vijand in benauwdheid te houden, waardoor hij misschien genoopt zou worden Noela te verlaten. De Vlaming was intusschen weer ziek geworden en bleef aan boord van de *Leeuwerck*. Het plan gelukte; de vijand vluchtte, alles achterlatende, zoowel uit Noela als uit Erang, op den 30en Julij. Al zijn versterkingen werden geslecht en de sagoboomen omgehakt.

De Kimelaha Madjera, zijn volk ziende verloopen van honger, trok met den kapitan-lawut-ketjil Saïdi naar Manipa, vandaar naar Boeroe en verder naar Makasar. De Sultan aldaar scheen niet veel met hem op te hebben, wel daarentegen de Portugezen, die zich beijverden den Sultan tot hulp aan Madjera aan te zetten en daardoor van ons te vervreemden.

Vele Ambonsche opstandelingen onderwierpen zich. De radja's van Iha en Nolat en de Imam van Lisaloewan werden naar Ambon overgevoerd om terecht te staan. De wapens der bevolking werden, tegen betaling, ingenomen. Eene vreeselijke strafoefening, waarbij menschen

verdronken, in 't water doodgeslagen, onthoofd en gevierendeeld werden, volgde over hen die schuldig bevonden werden aan de moorden van 1651.

Maar hiermede was het nog niet uit. Soela-Besi, vanwaar Saïdi was overgebracht geworden, en andere plaatsen wilde de Vlaming nog bestraffen. Aan boord van de *Leeuwerck* komt hij, met de witte vlag, voor Soela-Besi; men weigert echter, met uitvluchten, aan boord te komen. Daarop hijscht hij de roode vlag, de bevolking vlucht; troepen worden geland, eenige aanplantingen vernield. Eenige hoofden komen aan boord, maar de kimelaha blijft in verzet; de Vlaming eischt zijne uitlevering. De hoofden beloven het, gaan naar den wal en komen weer terug zonder den kimelaha, waarop zij in gijzeling worden gehouden. Eindelijk komt ook de kimelaha; hij geeft zijn kris over, maar ontvlucht weer, wordt gevat en ten slotte voor goed a/b van de *Leuwerck* gevangen gezet. De Sengadji van Soela-Mangoli werd door de Vlaming in zijne plaats aangesteld.

Terwijl hij de *Leuwerck* naar Ambon zond om den gevangen kimelaha daar af te geven, ging hij per kora-kora over Boeroe naar Manipa. Ook hier vluchtte het volk naar eene hoogte, waarop zich eene versterking bevond, die echter, van twee zijden bekropen, ons zonder verlies in handen viel.

Onvermoeid voortgaande, begaf de Vlaming zich verder naar Boanow, waar intusschen de *Leuwerck* weer van Ambon was aangekomen. Den 21en December, 's avonds in donker, in een kora-kora een riviertje opgevaren zijnde, had hij een moeielijken tocht door mangi-mangi en sagobosch tot onder de rots, waarop, als naar gewoonte, de bevolking zich versterkt had. Het was al bijna dag toen hij hier met een klein gedeelte van zijn troep aankwam. Hij verdeelde dit echter in tweeën, liet de eene helft beneden en beklom met de 30 anderen de steilte. Toen de dag was aangebroken, werden de Boa-

nowers van twee kanten beschoten en lieten, evenals zoovele anderen vóór hen, hunne wijkplaats in handen van De Vlaming, die bij dezen tocht maar één man verloor, waarschijnlijk een verdwaalde, wiens lijk zonder hoofd werd gevonden.

Manipa onderwierp zich op denzelfden tijd vrijwillig.

Mandarsaha, den 21en Junij van Ambon vertrokken, kwam den 6en Julij op Ternate aan, waar hij zijn gezag weer aanvaardde. De Ternataansche rebellen bleven op Halmaheira, waar zij door het jacht *Delfshaven* geblokkeerd werden, terwijl overigens niet veel tegen hen uit te richten viel.

De radja's van Iha en Nolat werden in het fort van Ambon onthoofd, evenzoo de kimelaha van Soela en tien Ternatanen, terwijl de imam van Lisaloewan levend werd geradbraakt.

Intussehen had het schip de *Zeeland* tijding aangebracht dat de Makasaren werkelijk Madjera zouden bijstaan. De Sultan zou hem voorgesteld hebben dat Madjera alles zou behouden wat hij veroverd had, maar wat hij met hulp van Makasar zou veroveren, zou dat rijk toekomen.

De Vlaming, die zich nauwelijks rust gunde, was in Februarij 1653 weer in den Ambonschen archipel op reis, toen hij bericht ontving dat vijf Makasaarsche prauwen in de rivier Wai-Sama op Boeroe lagen. Terstond toog hij met 200 man daarheen, landde, marcheerde van het strand twee uren langs de rivier, en stuitte toen op eene versterking aan de overzijde, die hij, na de rivier doorwaad te hebben, na een aanmerkelijken tegenstand innam. Langs de rivier vervolgens naar het strand terugkeerende, vond hij twee prauwen, die hij verbrandde.

Daar harde Zuidelijke winden hem beletten bij Boeroe te blijven, ging hij onder Manipa ankeren om de verwachte Makasaren op te wachten. De daarbij genomen tactische beschikkingen zijn merkwaardig genoeg om vermeld te worden. De sloepen *Cleyn-Ambon* en *Zumatra*

moesten kruisen tusschen Manipa en Amblauw; zoodra zij vaartuigen van om de West zagen komen, moest de eene langs de 3 Gebroeders naar Tandjong Sial gaan, waar kora-kora's gestationneerd waren, om deze te waarschuwen en tevens bericht te zenden naar Ambon, terwijl de andere sloep het bericht zou brengen aan de schepen bij Manipa. Bij dit eiland lagen, westelijk, de jachten *Sas van Gent* en *Haring*, en oostelijk, tegenover Kelang, de *Amsterdam*, om den doorgang tusschen Manipa en Kelang te bewaken, terwijl voor het Erangsche strand de fluit de *Wolff* lag, om het oog te houden op straat Nassau, tusschen Kelang en Serang; dit vaartuig had nog de sloep de *Diamant* en eene prahoe-tinggang bij zich. Na deze maatregelen genomen te hebben, waardoor een aanval op Ambon van om de West voorkomen werd (van om de Zuid, uit volle zee, scheen die niet verwacht te worden), begaf de Vlaming zich den 7en Maart met de *Leuwerck* en eene sloep naar Ambon, om daar eenige zaken af te doen.

Een paar weken later ging hij er weer met de *Zeeland* op uit, om het werk op de kust van Serang na te gaan, dat steeds voor een groot deel uit vernielen der nagelboomen bestond.

Den 27en Maart kwam, tusschen Boeroe en Manipa, de Makasaarsche vloot, 40 prauwen sterk, elk met ongeveer 50 koppen, in 't zicht, koersende naar Ambon. De *Zeeland*, *Sas van Gent*, *Amsterdam* en eenige sloepen lagen haar echter in den weg, zoodat zij haar koers veranderde en den volgenden dag, nergens een doorkomen vindende, maar Asahoedi liep, waar de Makasaren zich in een moerassig riviertje versterkten. Eenige prauwen ontsnapten en keerden terug, enkele anderen werden door onze kleine vaartuigen hier en daar achterhaald en verbrand. De Vlaming, die stilte gehad had, kwam 4 of 5 dagen na de Makasaren voor Asahoedi ten anker. Hij trachtte hen te overreden weer heen te gaan,

maar dit gelukte niet. Hij beschoot hen toen zooveel mogelijk, richtte aan de rivier een paar blokhuizen op, om hen op te sluiten, verbrandde zeven prauwen en nam eene benteng. Daarop den Majoor Verheiden als commandant achterlatende, ging de Vlaming zelf voor eenigen tijd naar Ambon. Van Makasar was een gerucht meegekomen, dat Madjera weldra met 50 prauwen zou volgen.

Op het bericht, dat de Sultan van Tidore de rebellen van Ternate openlijk tegen ons en hunnen vorst begon te ondersteunen, besloot de Vlaming zelf daarheen te gaan. Den 22en Junij ondernam hij een tocht naar Ternate met het schip *Banda*, het jacht *Amsterdam*, 2 roeijachten en 100 soldaten, over Boeroe en Soela. Door slecht weer raakten de vaartuigen verspreid; de *Banda* verzeilde op eigen gelegenheid naar Ternate, de *Amsterdam* naar Batavia (!) De Vlaming had zich ingescheept op een van de twee roeijachten en kwam daarmee op Soela terecht, waar hij twee maanden bleef. Toen de moeson bedaarde ging hij met één jacht naar Ternate, het andere achterlatende om nog wat nagelboomen te vernielen, waarna dit hem volgde. Op Ternate hield hij besprekingen over een oorlog tegen Tidore, in de hoop daardoor ook dit eiland in de macht der Compagnie te brengen en er de nagelboomen, steeds ten bate van haar monopolie, te kunnen uitroeien!

Intusschen kwam Madjera, niet met 50, maar met 12 prauwen, op Kélang aan. De Vlaming, hiervan verwittigd, liet zijn plan tegen Tidore voorloopig varen en ging, na contracten gesloten te hebben waarbij uitroeiing der nagelen op Motir en Batjan bedongen werd, naar Asahoedi, waar 1500 Makasaren en 3500 opstandelingen door ons geblokkeerd werden. Op nieuw trachtte hij eerstgenoemden te bepraten om heen te gaan, maar zij bleven weigeren, zoodat de blokkade werd voortgezet.

Nadat de Vlaming te Ambon besloten had tot eene expeditie naar Papoea, dat toen reeds onder Tidore be-

hoorde, vertrok hij den 25en September over Boeton naar Makasar, waar hij den 4en October, en vandaar naar Batavia, waar hij den 30en October aankwam.

Reeds den 8en November verliet de bewegelijke Superintendent Batavia weder, met de *Leeuwarden*, *Veere*, *Arnemuyden*, *Amsterdam*, *Charlois*, de fluit *Sandyck*, een sloep en drie tinggangs, waarop den 6en December nog volgden het jacht *Cochin* met 3 sloepen, den 26en Januarij 1654 de galjoot *de Goede Hoop* en de *Roode Vos*, den 25en Februarij de *Pellicaen* en den 6en en 8en Maart de *Schiedam*, *Banda*, *Hillegersberg*, *Patientie*, de *Gulde Gans* en het jacht *Concordia*, dat de reis over Solor deed. Deze 23 vaartuigen hadden, behalve hunne gewone bemanning, 677 soldaten aan boord.

Makasar aandoende, trachtte de Vlaming te vergeefs de hoofden te overreden om aan onze zijde te blijven. Hunne vloot was reeds naar Ambon vertrokken. Ten einde daar zoo spoedig mogelijk aan te komen, scheepte hij zich over op het roeijacht *Amsterdam* en vervolgde daarmee de reis, langs Boeton. Hier overtuigde hij zich van de goede gezindheid van den Radja, bij wien bij een sergeant en 11 soldaten met een tamboer en een trompetter, in garnizoen achterliet, om de genegenheid van de Compagnie te bewijzen, waartegen evenveel of meer Boetonnezen met de Vlaming medegingen, terwijl de gewapende macht van Boeton den eed van trouw aan de Compagnie aflegde.

De Makasaarsche vloot, 40 prauwen sterk, was drie weken te voren Boeton gepasseerd. De *Leeuwarden* en *Veere* hadden den 28en en 29en December aan het oosteinde van Straat Boeton een ontmoeting met negen Makasaarsche prauwen. Den eersten dag werden 10 daarvan door 3 roeivaartuigen met 100 soldaten aangevallen, waarbij een prauw genomen en de overigen vernield werden. Maar den tweeden dag liet de aanvoerder der sloepenexpeditie, schipper Gerrit Roos, van de *Veere*, die zich

in de groote boot van de *Leeuwarden* bevond, zich tot eene onvoorzichtige vervolging van de 9 anderen verleiden, met het gevolg, dat de schijnbaar vluchtende vijand hem aanviel, en van het hem vergezellende roeijacht of tinggang, de *Vier Manshoofden*, de geheele bemanning, op 5 na, doodden, terwijl hij zelf ter nauwernood door een opkomend koeltje ontkwam.

Den 30en kwam de Vlaming met de *Amsterdam* voor Ambon ten anker.

Den 11en Januarij 1654 ankerden de *Leeuwarden* en *Veere* voor Manipa. De Vlaming had zich over haar lang wegblijven niet weinig ongerust gemaakt. Intusschen hadden de *Arnemuyden* en *Charlois*, die de *Amsterdam* op geringen afstand gevolgd waren, bij Waisama 40 Makasaarsche prauwen ontmoet en een daarvan in den grond geschoten, van welker bemanning 37 man te Ambon werden opgebracht; deze gevangenen bevestigden het bericht, dat de Makasaarsche vloot 40 prauwen telde, elk met 50 koppen bemand. Een groot aantal dezer vaartuigen werd in de rivier Romaïte, op Boeroe, gejaagd, waar zij zich met aarden wallen en palissaden versterkten en door de *Arnemuyden* en *Charlois* ingesloten gehouden werden.

De Vlaming was den dag na zijn aankomst te Ambon nogmaals ernstig ziek geworden, maar scheepte zich spoedig op de *Leeuwarden* in en begaf zich daarmede naar Manipa.

Den 25en, voor Tomelehu liggende, zond hij den schipper Gerrit Roos met de jachten *Veere*, *Arnemuyden* en *Coutchin*, de sloep *Wahoeti* en 2 tinggangs, met 60 soldaten, naar Soela om tegen Makasaarsche prauwen te waken, daar met laatstgenoemd jacht een bericht van den Radja van Boeton was ontvangen, dat nog 93 vaartuigen gereed lagen om naar de Ambonsche wateren te vertrekken. Asahoedi en Kelang bleven bezet. Manipa en de kust van Hitoe werden op verschillende plaatsen van garnizoen voorzien.

Roos had in last, aan de Zuidkust van Soela-Taliabo post te vatten, maar ontmoette reeds bij Soela-Besi 22 Makasaarsche vaartuigen, waarvan één door de tinggangs genomen en vernield werd, terwijl de overigen in een riviertje vluchtten en zich versterkten.

Intusschen ontsnapten de in de rivier van Romaïte gevluchte prauwen aan de kruisers en landden zij op de Ceramsche kust bij Ajer-mejrah, 4 of 5 mijl van onze sterkte te Kombello, die door haar bezetting, uit vrees van haar niet te kunnen behouden, verlaten werd, zooals reeds vroeger voorgenomen was. Ongeveer 1000 Makasaren deden den 29en Maart 1654 een strooptocht naar Loehoe, waarop zij vele kampongs verbrandden. Den 29en Julij werden zij door eene kolonne van 128 man aangevallen en verslagen, hetgeen ons 14 dooden, waaronder 5 officieren, en 50 gewonden kostte.

De Vlaming riep nu, geen voldoende troepenmacht bezittende om de Makasaren te verjagen, den Sultan van Ternate te hulp, die met 12 kora-kora's en 1000 man aankwam. Met hunne hulp tastte de Vlaming den 20en September de Makasaren bij Laäla aan, doodde er 700 en maakte 400 gevangenen. De hoofdmacht te Asahoedi durfde hij echter nog niet aanvallen.

Intusschen zond hij Gerrit Roos met eene bijzondere opdracht naar Makasar, met de jachten *Vos* en *Harinck*, de fluit *de Beyr* en 2 sloepen. Het doel was, geschenken aan den Sultan van Makasar te brengen en te trachten hem te overreden van verdere verrichtingen in het Ambonsche af te zien, of anders zoo noodig Makasar te blokkeeren om het uitloopen van eene nieuwe vloot te beletten. Roos kwam, over Solor en Bima, den 8en September te Makasar aan. De Sultan nam de geschenken aan, maar zeide, tot bescherming van het Mohamedaansche geloof verplicht te zijn, zijne krijgsmacht bij Ambon te onderhouden. Het blokkeeren van Makasar werd door Roos ondoenlijk geacht, doch hij gaf in overweging de baai van Bima

te blokkeeren, ten einde aan Makasar den toevoer van rijst van Sumbawa af te snijden.

Inmiddels komt de Vlaming, die met onvermoeiden ijver overal zelf bij wil zijn om de zaken in orde te maken en te houden, ook te Makasar. Hij heeft den Sultan van Ternate, Mandarsaha, medegenomen en Boeton aangedaan, dat thans door den Radja Ali bestuurd wordt. Hij beval dezen aan, zich trouw te gedragen en liet aan de rivier twee fortjes maken. Mandarsaha bleef op Boeton achter. Van Makasar zendt hij Roos naar Bima, om dat te blokkeeren en gaat daarna met 2 roeijachten naar Batavia, waar hij den 6en November aankomt.

Den 21en vertrekt hij weder met de schepen *Erasmus*, *Goutsblom*, *Post* en *Saphier* en de galjoot de *Boterbloem*. Voor Bima komende, vindt hij Roos weer vertrokken; deze had water ingenomen, maar niets te doen gevonden en was daarna naar Boeton gegaan, om de Vlaming te rejoigneeren.

Op Boeton vond deze den toestand geheel veranderd. Mandarsaha had Radja Ali, over wiens willekeurig bestuur de bevolking zeer ontevreden was, afgezet. Een hoekom (rechter) werd in zijne plaats aangesteld en den 21en December beëedigd.

Op een tocht, door Roos rond het eiland ondernomen met eenige roeijachten, werd eene Makasaarsche vestiging, Tibore, aangetast en vernield, en ontmoette men, na dit verlaten te hebben, toevallig 40 Makasaarsche prauwen, die in de rivier van Tibore eene schuilplaats zochten en daar opgesloten werden. Aan Roos opdragende hier te blijven kruisen, ten einde het opkomen van Makasaarsche vaartuigen naar Ambon te verhinderen, ging de Vlaming zelf met 10 roeijachten en 6 kora-kora's, in gezelschap van den Sultan van Ternate, over Taboekan, Gapi, Soela, Boeroe en Manipa naar Ambon op reis, overal schikkende en regelende. De Sultan bleef echter achter, zoodat de Vlaming zonder hem op Soela kwam,

waar hij een gedeelte der Ternataansche vloot, onder het hoofd Dowane aantrof, dat in September naar Boeton had moeten volgen, maar door onwil der roeiers niet verder dan Soela had kunnen komen. Hij gaf Dowane last naar Boeroe over te steken en liet voor Mandarsaha de order achter, evenzoo te doen, toen hij aan boord van *de Post* zijn reis voorzette, den 16en Februari 1655.

Mandarsaha was o. a. vergezeld door zijn jongeren broeder Kalamata. Deze, ontevreden dat hij niet tot Radja van Boeton benoemd was, wilde zich hierover wreken. Te Kajeli aangekomen, liet hij Dowane vermoorden, en dacht zijn broeder hetzelfde lot toe. Mandarsaha werd gelukkig bij tijds gewaarschuwd en ontkwam naar Manipa.

Nauwelijks te Ambon teruggekeerd, ging de Vlaming, op dit bericht, den 6en Maart weer naar Boeroe, waar zijne pogingen om de Ternatanen tot onderwerping aan Mandarsaha te bewegen, vruchteloos waren. Het jacht *Hulst* bracht hem onderweg bericht van Roos dat de Makasaarsche vloot steeds in de Tibore-rivier lag; maar weldra ontsnapte deze aan de kruisers, en vertoonden zich eenigen harer vaartuigen in de nabijheid van Boeroe, waar zij echter in handen vielen van de roeijachten, die hier geposteerd waren, zoodat er geene de Ambonsche eilanden bereikten. Roos kwam in Mei of Junij, ziek door het lang in zee zijn, van zijn kruispost te Ambon terug.

Het was nu weder tijd voor den Superintendent om een bezoek te brengen aan Ternate, waar het betrekkelijk rustig was, omdat men, in het Ambonsche de handen vol hebbende, zich sedert eenige maanden onthield van vijandelijkheden tegen de Spanjaarden en Tidorezen. De Vlaming bepaalde zich vooreerst tot eene demonstratie tegen Asahoedi en vertrok vervolgens met Sultan Mandarsaha naar Ternate. Onderweg ankerde hij bij Makian, waar hij eene overeenkomst trof voor het uitroeien der nagelboomen. Op Ternate bracht hij een bezoek bij den Spaanschen gouverneur in het fort Gamalama, waar hij

een zeer goed onthaal vond. Van Ternate keerde hij weder naar Asahoedi.

Nu besloot hij een ernstigen slag op de Makasaren te doen. In den nacht van den 28en op den 29en Julij liet hij 800 Europeanen en evenveel inlanders landen en den vijand van drie kanten aanvallen. Zijne sterkten werden genomen en hij vluchtte naar 't binnenland. De kapitanlawoet Saïdi stelde zich op het bergje Kalike op, doch werd daar den 6en Augustus in den vroegen morgen door 352 Europeanen en 350 inlanders aangetast, gewond, gevangen genomen en vervolgens wreed vermoord. De Makasaren verspreidden zich, velen werden gedood of gevangen.

De opstandelingen op Kélang onderwierpen zich nu ook uit eigen beweging, zoodat alleen nog op Amblauw en op Boeroe, waar Kalamata nog was, verzet overbleef. Om eene mogelijke nieuwe expeditie van Makasaren te keeren, zond de Vlaming den onder-admiraal Roos in observatie naar Gapi, terwijl hij zelf den 11en September zich naar Boeton begaf.

Daar zag het er treurig uit. De Makasaren waren 5 maanden geleden gekomen met (zoo gezegd werd) 700 prauwen en 20.000 man, hadden het fortje bestormd, welks bezetting zich met het fort in de lucht deed vliegen, en zich van het eiland meester gemaakt.

Daar Roos in last had zich voor Makasar bij hem te voegen, ging de Vlaming nu daarheen, met het plan om met al zijne schepen iets van belang tegen Makasar of Bima te ondernemen. Hij werd echter teleurgesteld, daar hij de schepen niet bij elkander kreeg en slecht weer hem hinderde.

Met verschillende opdrachten gaf hij zijnen schippers weer rendez-vous te Soela en keerde zelf daarheen terug. Den 15en December ankerde hij voor Mangoli. Kalamata was van Boeroe naar hier overgestoken en had er eenig kwaad gesticht, maar na de Vlaming's komst verdween

hij en vertoonde zich later bij Boeton en te Makasar. Den 3en Januarij 1686 kwam de Vlaming weer te Ambon.

De Bataviasche regeering verleende aan de Ambonezen amnestie. Eenige boeten werden opgelegd, die meestal in heerendienst voldaan werden De Vlaming regelde de Ambonsche zaken en verliet dit eiland voor goed op den 24en Mei. Met Makasar was intusschen vrede gesloten, waarbij echter, naar de Vlaming's oordeel, van onze zijde te veel was toegegeven.

Op zijne terugreis bezocht de Vlaming nog Solor en Timor, trachtte ook hier zijn krachtigen arm te doen gevoelen, had daarbij echter weinig succes, en kwam, de tijding medebrengende dat zijn brave vice-admiraal en medewerker Gerrit Roos in Februarij bij Koepang met een prauwtje omgeslagen en verdronken was, den 14en Augustus te Batavia terug.

———

De Kaap. 1652.

Terwijl de zeemacht der Compagnie haar gezag in de Molukken bevestigde, was zij ook werkzaam om het in een ander deel der wereld uit te breiden. Belangrijk is de zending van Johan van Riebeek, in 1652, naar de Kaap de Goede Hoop.

Dit punt werd gewoonlijk door de schepen der Compagnie aangedaan om verversching te bekomen, en de Nederlanders waren in den regel met de inboorlingen, de Hottentotten, op een goeden voet. Niettemin achtten de Bewindhebbers het gewenscht, zich meer zekerheid te verschaffen, terwijl ook de berichten, door de Indische regeering betreffende het Kaapland gezonden, het hunne bijdroegen tot het denkbeeld om aan de Kaap eene vestiging daar te stellen. Van Riebeek werd daarom met drie schepen, de *Dromedaris*, *Reiger* en *Hoop* uit Nederland uitgezonden, met den last aan de Kaap een fort te bouwen. Hoewel de oorlog met Engeland nog niet verklaard was, was toch in October 1651 de „acte van

navigatie" door het Engelsche Parlement afgekondigd en was van Riebeek, toen hij in Maart 1652 aan de Kaap kwam, op tegenstand van de Engelschen bedacht. Zijne met eene sloep uitgevoerde verkenning leerde hem echter dat de kust vrij was en terstond toog hij aan den arbeid. Den 6en April ankerde hij in de Tafelbaai, en reeds den 9en had hij de plaats bepaald waar het fort zou komen, het tracé op het terrein gemaakt en begonnen 100 man het „af te steken". Het werd een gebastionneerd vierkant van 24 rijnlandsche roeden (90 meters) zijde, met een der polygoonshoeken aangeleund aan een riviertje, met het doel het water der rivier door de gracht om het fort te leiden. Voorloopig wierp men den wal 4 voet hoog op, met, waar het meest noodig geacht werd, eene borstwering van 6 voet. Reeds den 20en werden 5, uit de schepen geloste kanonnen opgesteld, achter vaten, die den dienst van schanskorven moesten doen; den 22en volgden 3 andere stukken. Nadat den 7en Mei 2 schepen, de *Walvisch* en de *Olifant*, waren aangekomen, met 4 maanden reis van Tessel, kregen den 15en de 4 bastions de namen van Dromedaris, Reiger, Walvisch en Oliphant, terwijl aan het geheele fort die van de Goede Hoop gegeven werd.

Intusschen waren gaandeweg koortsen, dysenterie en koortsige huidziekten onder het volk gaan heerschen, en leed het door gebrek aan verversching, daar de inboorlingen nog schaars vee aanbrachten en men vooreerst geen andere groenten had dan die in het land gevonden werden. De *Walvisch* had op de reis 45, de *Olifant* 85 man verloren. Den 10en Junij had men dan ook nog maar 50 man aan 't werk. Maar toch was men aan den wal reeds gedeeltelijk onder dak en kon op den 6en Junij de eerste Kaapsche Nederlander in het fort geboren worden. Dit was een kind van den „Zielkentrooster" (dominee), wiens vrouw, evenals die van Van Riebeek en eenige anderen, mede uitgekomen was naar

een land, waar nog alles gemaakt moest worden om te kunnen wonen. De spoed waarmede gewerkt werd is te meer opmerkelijk, als men weet dat herhaalde zuidoosters de communicatie tusschen wal en schepen belemmerden en dat men over het algemeen veel hinder van slecht weer had. Ook het groeien van de gezaaide groenten werd hierdoor vertraagd, maar toch verheugde men zich op den 19en Junij in het genot van radijs, latuw en tuinkers, dezelfde producten die thans nog bij ons na den winter het eerst verschijnen.

Maar wij mogen ons bij van Riebeek niet langer ophouden.

Ceilon en Ve Indië 1652—165

De uitgebreide handel en de oorlogen der Compagnie stelden steeds hoogere eischen aan hare zeemacht. De reparatiën, die te Onrust plaats hadden, waar een hulk lag om de schepen aan te kielen, waren niet voldoende om de oude schepen bruikbaar te houden; de Indische regeering ging er toe over om zelf te laten bouwen, namelijk twee jachten van ongeveer 100 lasten, de *Cabeljau* te Djapara en de *Schelvis*, te Rembang. Tevens beklaagde zij zich aan de Bewindhebbers over het gebrek aan schepen. In het begin van 1653 waren er, de kleine vaartuigen niet medegerekend, 10 te Batavia, 14 te Ambon, Banda en Solor, 2 te Djapara, 3 bij Arakan, 8 in de wateren van Formosa, Tonkin, Japan en Siam, 7 op de kust van Koromandel, Bengalen en Pegoe, 1 bij Mauritius, 5 op de kust van Malabar, Soerate en Perzië en 6 bij Ceilon; 12 waren verspreid en 19 op reis naar Nederland; de 8 laatstvertrokkenen hadden eene lading in van bijna 3 millioen guldens, inkoopsprijs.

Maar in den loop van 1653 kwamen 15 schepen, jachten en fluiten uit, met 1202 koppen, waaronder 589 soldaten, terwijl er tegen den aanvang van het nieuwe jaar nog 11 tegemoet gezien werden.

Deze versterking was te meer welkom, omdat men

sedert 1652 weer in oorlog was. De in dat jaar in Europa uitgebroken oorlog met Engeland had natuurlijk ook in Indië gevolgen In 1653 werden bij Batavia één, en in de Perzische golf vier Engelsche schepen genomen. Op een gerucht, dat er drie Engelsche schepen in straat Soenda gezien waren, zond de Regeering dadelijk 3 schepen, 4 jachten en eene fluit, die te Batavia lagen, naar Bantam om dit te beschermen, maar het bleek een loos alarm te zijn geweest.

Ook met de Portugezen was het weer oorlog. De Compagnie verlangde niets liever. Daarom werd, zoodra het in 1642 gesloten tienjarig bestand verstreken was, het eerste voorwendsel aangegrepen om de vijandelijkheden te hervatten. De Maharadja van Kandi koos daarbij onze zijde. Goa werd weder door onze kruisers geblokkeerd.

Den 8en Januarij 1653 werd eene „pagar" der Compagnie, bij Angretotte, tusschen Kolombo en Gale, door de Portugezen genomen; Radja Singa bedreigde daarentegen Kolombo; een aanslag der Portugezen op Negombo werd door hem verijdeld.

In Mei moesten onze kruisers de blokkade van Goa opbreken, en dadelijk maakten de Portugezen daarvan gebruik om 12 vaartuigen met versterking naar Kolombo te zenden. In 't najaar trokken de Singalezen naar Kandi terug. Over en weer werd niet veel belangrijks uitgevoerd, maar de Portugezen deden hun best Kolombo te behouden, waarop de Compagnie, zoowel als Radja Singa, voortdurend bleven azen.

In de wateren van Voor-Indië trok in 1654 een eskader tegen de Engelschen en Portugezen te gelijk op. In December was de Raad van Indië Rycklof van Goens met de schepen *Muyden*, *Sluys*, *Avenhorn* en *Cabbelau* naar Soerate gecommitteerd om daar orde op de zaken te stellen Bij zijne aankomst vernam hij dat twee Engelsche particuliere schepen binnen Diu lagen en dat een En-

gelsch oorlogsjacht, de *Falcon*, buiten Diu kruiste op onze schepen die van Bassora verwacht werden. Onmiddellijk werd, met advies van den raad van Soerate, besloten eenige schepen met spoed te lossen en op de Engelschen uit te zenden, met welk doel de jachten *Muyden*, *Sluys* en *Cabbelau* en de sloep de *Maecht van Dort* naar Diu vertrokken. Zij vonden daar een aantal Portugeesche vaartuigen, waarvan zij er een, met rijst geladen, bemachtigden. Van een inlandschen visscher, dien zij voor een spion hielden en naar Soerate medenamen, vernam men dat 11 dagen geleden 3 Engelsche jachten over Sindh naar Perzië vertrokken waren, om de *Endeavour*, die door onze schepen daar geblokkeerd was, te ontzetten en mede te nemen en daardoor hunne macht voor Diu te versterken.

Dit was inderdaad het geval. De Directeur onzer vestiging te Gameron in Perzië liet de jachten *Popkensburgh*, *Gouden Leeuw* en *Zijdworm* (een prijsgemaakt Engelsch schip) kruisen om de *Endeavour* in het oog te houden en andere te verwachten schepen zoo mogelijk te nemen. Door een storm beloopen, leed de *Zijdworm* belangrijke schade; de beide anderen kregen den 3en Januarij des morgens de zoo even bedoelde 3 Engelsche schepen, nl. de *Welcome* van 32, de *Dove* van 24 en de *Falcon* van 26 stukken, in 't zicht. Hoewel zwakker, aarzelden zij niet, er op aan te sturen. Eerst 's avonds kwamen zij bij elkander. Gedurende 11 glazen werd in den nacht gevochten, totdat met een gunstigen wind vriend en vijand naar de neutrale reede van Gameron zeilden en daar te samen ankerden. Wij hadden 3 dooden en 18 gekwetsten; de Engelschen 50 gesneuvelden, behalve vele gekwetsten. Gedurende het gevecht was ook de *Endeavour* op de reede geankerd, zoodat de Engelschen nu veel te sterk waren, om met onze drie scheepjes, die te samen slechts 81 koppen telden en bijna geen munitie meer hadden, iets verder tegen hen te ondernemen. Men twijfelde echter

niet, toen zij met *f* 400,000 aan comptanten en 40 balen zijde vertrokken. of zij zouden onze vloot, die van Batavia verwacht werd, in den mond loopen, zooals dan ook weldra geschiedde.

Op het vernemen van het spionnenbericht besloot de raad van Soerate de geheele aldaar aanwezige zeemacht naar Sindh en zoo noodig naar Perzië te zenden, ten einde de *Leeuw* en *Popkensburgh* niet in handen der Engelschen te doen vallen of c. q. ze hen weder te ontnemen. De Fiskaal Joannes Grevenraedt werd terstond met de *Saphier* en *Avenhorn* naar Diu gezonden, om aan de drie daar kruisende vaartuigen den last over te brengen, zich naar Sindh te begeven. Aan boord van de *Maecht van Dort* naar Soerate terugkeerende, werd hij door een flotille van 16 kleine Portugesche vaartuigen (zoogenaamde fregatten) te samen met ongeveer 100 koppen bemand, aangevallen en gevangen genomen, hoewel men zich onder den wal, in neutraal vaarwater (van den Grooten Mogol) bevond. Grevenraedt werd in Goa gevangen gezet en overleed daar, naar men vermoedde door vergiftiging.

Toen de *Muyden*, *Sluys*, *Cabbelau*, *Saphier* en *Avenhorn* voor de baar van Sindh kwamen, vonden zij daar geen Engelsche schepen. Zij haastten zich dus, de lading in te nemen die voor Perzië gereed lag, om vervolgens de Engelschen in de Perzische golf te gaan opzoeken, maar op den 2en Februarij kwamen hun reeds de *Welcome*, *Dove*, *Falcon* en *Endeavour* te gemoet, die allen te gelijk op de *Muyden* aanstuurden, „die de vlagge voerde, met meyninge den admiraal door cracht ter eerster instantie alsoo in de gront te arbeyden". Doch zij werden zóó goed ontvangen, dat twee der aanvallers op de vlucht gingen, door de *Sluys* gejaagd wordende. Een der beide andere Engelschen, de *Endeavour*, heesch de witte vlag, terwijl de vierde, de *Falcon*, uit vrees voor brand, door 't volk verlaten werd. De *Sluys* gaf ten onrechte de jacht op de *Welcome* en *Dove* op, om de *Endeavour* in bezit

te nemen, maar deze werd aan de andere zijde ook door de *Saphier* geënterd, en ten slotte raakten de twee nederlandsche bemanningen met elkander aan 't vechten om den prijs, hetgeen, naar 't schijnt, door de Engelschen kalm werd aangezien. De geheele dag werd „verquist" met plunderen en „suijpen van Persiaensche wijn", totdat eindelijk de *Endeavour* onder hen wegzonk. De *Falcon* werd door de onzen in bezit genomen en de beide overigen ontkwamen gedurende den nacht naar de rivier van Soerate.

In het rapport van de Regeering te Batavia aan de Bewindhebbers wordt betreffende deze zaak opgemerkt „dat het in dese vlote aan een goet hooft over deselve ontbroken, en ider maer syn eygen passie en drift gevolcht heeft, welck versuym den Coopman Pieter de Bije, wesende opperhooft van 't Comptoir Chindi meer als den Schipper van Muyden te imputeren sy, alsoo d°. de Bije door den Suratsen raedt daer toe gequalificeert was, en met Muyden in zee geweest is, gevende syn flauwe advisen ende cleen bescheyt van deze rescontre genouchsaem te kennen, hy hem die saeck niet seer ter herten getrocken of immers d'selve qualyck beleyt heeft, gemerckt, voor het begin van de slach met den anderen niet eens geresolveert hebben, hoedanich sy den vyandt souden aentasten". Het is merkwaardig, dat men een „Coopman" bijna alleen de schuld geeft van tactische fouten en scheeps-wanorde; zou het zijn omdat men de ambtenaren intellectueel hooger achtte dan de „Schippers"? Die van de *Sluys* en *Saphier* werden geexcuseerd, omdat zij zich later, in het aanstonds te verhalen treffen met de Portugezen, „vroom" gedroegen. Het voordeel was in elk geval verkregen dat twee Engelsche vaartuigen zich in de rivier van Soerate opgesloten hadden en zich dus niet met de Portugezen konden vereenigen, terwijl de vloot der Compagnie met een vaartuig, de prijsgemaakte *Falcon*, die nu, niet ongeestig, *Conyn* genoemd werd, vermeerderde.

De *Muyden* en *Saphier* kwamen den 19en Februarij met hun prijs in de z.g. kom van Soehali aan den mond der Soerate-rivier ten anker. Op den 17en waren de *Sluys*, *Avenhorn* en *Cabbeljauw* naar Gameron vertrokken; zij ankerden daar ter reede op den 6en Maart.

Op den 18en April waren alle schepen weer te Soerate bij elkander. De vloot bestond nu uit de *Muyden*, *Sluys*, *Avenhorn*, *Cabbeljauw*, *Saphier*, *Leeuw*, *Popkensburgh*, *Conyn*, *Weesp*, *Hulst* en *Zijdworm*, onder de vlag van den Commissaris Rijckloff van Goens; zij had eene lading in, ter waarde van *f* 741.301. Van Goens vertrok den volgenden dag naar Batavia, via Wingoerla en Ceilon.

Op de hoogte van Akra ontmoette hij 64 vaartuigen („fregats"), waarvan hij er 37 vernielde, verbrandde of op de klippen joeg en 3 prijsmaakte, die met peper en pinang geladen waren. Eenige dagen later leden de Portugezen een nog veel aanzienlijker verlies.

De onderkoning van Goa had in Maart 2 galjoenen en 3 jachten, met vivres en 1000 man, naar Kolombo gezonden. Deze schepen ontmoetten bij Negombo onze kruisers de *Winthont*, *Dromedaris* en *Renocer* en raakten met hen slaags. De schipper van de *Winthont*, „op het welck de vlagh van de groote stengh wayde" (die dus het commando voerde) sneuvelde. Het einde van het gevecht was, dat beide partijen, resp. naar Kolombo en Negombo, afhielden.

Wij hadden op het oogenblik niet de overmacht, maar de vijf Portugeesche schepen bleven niet lang in Kolombo en maakten haast om naar Goa terug te keeren; men meende zelfs dat zij zich niet den tijd gunden hunne ladingen geheel te lossen. Op hunne terugreis ontmoetten twee van hen, op den 1en Mei, even voordat zij Goa zouden bereiken, de vloot van Van Goens. Deze tastte hen aan en joeg ze, na eenige uren vechtens, op strand, waar zij door hunne bemanning verlaten en door de onzen

in brand gestoken werden, die daarop de reis vervolgden.

Den 3en Mei, op den achtermiddag, kwamen weer twee Portugeesche schepen in 't zicht, waarop jacht gemaakt werd. Tegen den avond had men ze bereikt, vuurde er bijna den geheelen nacht op en joeg ze onder den wal, waar zij ankerden. Van Goens was van oordeel dat zij te sterk bemand en te goed bewapend waren om ze door enteren te kunnen nemen, en wilde ook zijne schepen, die zulk eene kostbare lading in hadden, niet te veel blootstellen. Hij richtte dus het slechtste vaartuig, de *Zijdworm*, tot brander in en liet dezen op het grootste der beide Portugeesche schepen afzakken. Dit kapte toen zijn anker en dreef op de klippen; het volk verliet het en weinige uren later was het stuk gestooten en gezonken. Het vierde schip werd den volgenden morgen zoodanig beschoten dat het volk er zelf den brand in stak en aan den wal vluchtte.

Den 6en, des avonds, werd het vijtde schip gezien met nog een klein scheepje er bij. In de duisternis werd geankerd en den 7en 's morgens zag men dat de Portugees trachtte de Portugeesche vesting Onor te bereiken. Men tastte hem echter aan, waarop hij zich overgaf, onder voorwaarde dat de bemanning vrijgelaten zou worden.

Aan het niet bijeenblijven hadden deze Portugeesche schepen hun ondergang te wijten; zij maakten het de Nederlandsche vloot, die wel talrijker was, maar minder krachtige schepen telde en zich ter wille harer lading sparen moest, gemakkelijk. Het verlies was belangrijk, want uit den brief van Van Goens aan den Directeur van van Soerate, waarin hij zegt dat „daarmede dan de Portugese navale macht in India teenemael geslagen en verdistrueert is", mag men opmaken dat hij wist dat zich geen meerdere oorlogschepen van dezen vijand in Indië bevonden.

In 1654 viel verder op Ceilon weinig meldenswaardigs voor. Ons veldleger bleef zich aan de rivier van Alican,

tusschen Kolombo en Gale, ophouden, maar zoowel daar als op andere plaatsen heerschte veel ziekte onder de troepen, zoodat velen naar Koromandel en Java geévacueerd werden. In het laatst van het jaar bedroeg de sterkte 1237 man, waaronder 101 Javanen. De troepen waren verdeeld als volgt: 277 in Gale, behalve 38 stadsburgers, 260 in Negombo, 80 in Matoera, 30 in Kandi bij den Maharadja, en 489 aan de rivier van Alican, tegen de Portugezen, die aldaar, op hunne grens met het gebied van Gale, eene sterkte hadden.

In het voorjaar van 1655 werd deze sterkte, met hulp van de schepen die van Batavia naar Soerate gingen, veroverd, maar daar men er weinig gewicht aan hechtte, werd zij geslecht, en in hare plaats een klein werk (halve maan) aangelegd. Verder viel te land niets belangrijks voor.

Ter zee werd echter nog een niet gering voordeel behaald. Op den gewonen tijd, de kentering der moesons, wanneer onze blokkade tijdelijk werd ingetrokken, beproefden de Portugezen weer eene versterking naar Kolombo te zenden; 2 „pataches" en 6 „fregats" uit Goa kwamen den 18en Mei in het gezicht van Gale. „Sonder langh sammelen" werden de jachten het *Conyn* en de *Roode Leeuw* er op uitgezonden, die „haer debvoir soo wel deden dat se des volgenden daechs daer bij geraeckt een tegen de strant joegen dat aen stucken stiet, 2 binnen de baey brachten ende het vierde, gelyck uyt de Cormandelse brieven verstaan, omtrent Billigam van het jacht de *Conyn* gejaecht wordende door prangen van seylen omsloech, becomende van deselve 111 blanke portugesen ende 140 swarten gevangen, besyden 60 portugezen, 1 kind ende 3 slavinnen, mitsgaders goed getal Cannaryns van de 2 andere verdronken ofte int gevecht omgekomen, ende syn de vordere 4 mede beneden geraeckt ende verdreven soodat voor die tyd van deselve macht niet een vaartuygh behouden binnen Colombo sy

gekomen, synde gemand geweest met 400 blancke coppen". Er was ook een nieuwe bevelhebber voor Kolombo aan boord, die dus zijne bestemming niet bereikte, hetgeen wellicht van belangrijken invloed op de volgende gebeurtenissen is geweest.

Om te trachten een goed einde aan den oorlog te maken, werd den 14en Augustus, „na voorgaende gehouden vast ende bededach", de heer Gerard Hulft, eerste Raet ende Directeur Generael van Indie, met eene vloot naar Ceilon gezonden, bestaande uit de schepen *Goes*, *Mars*, *'t Wapen van Hollant*, *'t Wapen van Amsterdam*, *Erasmus*, *Vlissingen*, *Sirickzee*, *Naerden*, *Goutsblom*, *Maecht van Enckhuysen*, *Worcum* en *Haes*, die, behalve het gewone varend volk, 1050 europesche en 150 inlandsche soldaten aan boord hadden. Kort na zijne aankomst sloeg hij het beleg voor Kalitoera, tusschen de rivier van Alican en Kolombo gelegen; op den 14en October, na een beleg van 15 dagen, gaf deze sterkte zich bij capitulatie over. Een uit Kolombo tot ontzet gezonden afdeeling kwam te laat en werd twee dagen later verslagen; hetzelfde lot onderging een andere troep in een paar gevechten, zoodat van de 650 man slechts 160 in Kolombo terugkwamen.

Vervolgens begon, op 21 October, het beleg van Kolombo. Radja Singa verleende daarbij hulp met werkvolk, daarbij steeds het verlangen te kennen gevende om te deelen in de eer der verovering. De scheepsmacht onderhield de communicatie over zee met Gale, Kalitoera en de kust van Koromandel, den aanvoer van munitie, en belette zooveel mogelijk den toevoer der Portugezen.

Den 9en November waren reeds verscheidene batterijen opgeworpen. Hulft meende reeds nu de stad door storm te kunnen nemen en eischte haar schriftelijk op. Voor de bestorming waren nauwkeurige beschikkingen genomen. Twee jachten, de *Maagd van Enkhuizen* en de *Workum*, waren aangewezen om zoo dicht mogelijk bij het Water-

kasteel te ankeren en dit te bombardeeren; twee andere, de *Goes* en *Erasmus*, hadden landingtroepen aan boord en moesten bij hen ankeren; sloepen werden gereed gehouden om de troepen aan den wal te brengen. Stormkolonnes waren voor bepaalde punten aangewezen: afdeelingen matrozen daarbij met stormladders en handgranaten. Men had de volgende seinen bepaald: een roode vlag met wimpel er boven, aan den vlaggestok op de kampanje: *landen;*

de wimpel aan de bezaansroede: *het schip is in zinkenden staat;*

de Prinsenvlag op het fort: *„een teken van overwinninge, ende dat Godt ons genade bewesen heeft";* maar men moest dan niet verder trekken, voordat ook de Prinsenvlag woei van het hoofdkwartier aan het strand, ten bewijze dat men van de landzijde ook in de stad was gekomen. (Tot recht verstand bedenke men dat de baai van Kolombo, waarbinnen de schepen moesten ageeren, door een landtong van de zee gescheiden was, en het hoofdkwartier bewesten de stad aan het zeestrand lag, terwijl de schepen in de baai zich ten noorden bevonden.)

Men dacht 11 November te stormen, maar door stilte konden de schepen niet naderen, zoodat men zich bepaalde tot bombardeeren. Den 12en 's morgens kwamen de *Maagd* en *Workum* op hare plaats. Kort daarna wordt order tot stormen gegeven. De eerste aanval van de landzijde wordt afgeslagen; van het strand dringt men binnen, maar kan het niet houden; de *Maagd* wordt lek geschoten, door het volk verlaten en door de Portugezen tegen den wal gehaald; de *Workum* laat zich tot buiten schot zakken. Hulft moet zijne pogingen als mislukt beschouwen.

Typisch is een brief van Radja Singa, op denzelfden dag ontvangen, waarmede hij verzoekt dat de stad hem dadelijk zal overgeleverd worden, zoodra zij vermeesterd is. Alsof het den Hollanders dáárom te doen was!

Een denkbeeld van de drukte, die in de vloot heerschte,

geven de bewegingen der schepen gedurende de tweede helft van November, in December en Januari. Behalve de reeds genoemde, waarmede Hulft uitging, tellen wij nog in deze wateren de *Schelvis*, de *Wesel*, de *Delph*, de *Bruijnvisch* en de „sloep" *Langerak*. Middelerwijl vielen de *Avenhorn* en *Kampen* uit Perzië, bestemd naar Batavia, te Gale binnen. De *Bruijnvisch* wordt met tijdingen naar Batavia gezonden; het jacht *Popkensburgh* brengt munitie aan en wordt daarna met de *Workum* op kruistocht gezonden om versterking uit Goa tegen te houden; den 26en gaan de *Mars* en *Vlissingen* ook op kruispost. Het jacht de *Romeyn* komt uit Soerate met eene lading tarwe voor Batavia. Begin December wordt de *Vlissingen* naar de kust van Malabar gezonden en op haar post door de *Erasmus* vervangen. In Januari 1656 worden *Ter Goes*, *Mars*, *'t Wapen van Holland*, *Amsterdam*, *Vlissingen* en *Erasmus* met de „ladingschepen" *Naarden*, *Zierikzee*, *Goutsblom* en *Haas* naar Goa gezonden, om de schepen, die van Thai-Wan en van Soerate en Perzië komen moeten, in te wachten, terwijl de *Workum*, *Popkensburgh*, *Schelvis*, *Zeerob* en eenige kleine vaartuigen voor Kolombo blijven. De *Patientie* uit Bengalen, de *Swarte Bul*, *Winthont* en *Vlielandt* uit Thai-Wan komen achtereenvolgend te Gale aan, en worden allen door den Gouverneur van Gale naar Kolombo gezonden.

Door eene merkwaardig geregelde beweging wist men dus den handel en den oorlog voort te zetten, zonder de operatiën tegen Kolombo te verzwakken. Daarbinnen begon dan ook den 7en December reeds gebrek te heerschen. Onzerzijds werd het aanleggen van belegeringswerken voortgezet, terwijl de Portugezen hunne vesting ook meer versterkten.

In Februarij waren honger en ziekte belangrijk toegenomen. Iederen dag ontvluchtten inlanders de geteisterde stad, om bij de belegeraars hulp te zoeken, maar dezen joegen hen terug, om daardoor den toestand zooveel te

minder houdbaar te maken. In April begon men de rijst per rantsoen uit te deelen; beri-beri heerschte.

Radja Singa werd nog door belegeraars en belegerden beiden als vriend beschouwd; de Portugezen schreven hem brieven om hulp. Evenwel werd den 8en April gevolg gegeven aan een reeds lang opgevat voornemen: een staatsiebezoek van het Nederlandsch opperhoofd aan den Maharadja. Met groote praal had de ontvangst plaats, waarbij den vorst eene kostbare hoeveelheid geschenken namens de Compagnie werden aangeboden Radja Singa gaf mondeling zijne toestemming om het tractaat, indertijd met den Commandeur Westerwolt aangegaan, te vernieuwen. Reeds te lang aan zijne gewichtige taak ontrokken, keerde Hulft den 9en te paard naar Kolombo terug. Den 10en inspecteerde hij voor de zooveelste maal de belegeringswerken, in het bijzonder den aanleg van eene mijngalerij over de gracht, in de onmiddellijke nabijheid van den vijand. Hier, zelf een stuk gereedschap in de hand nemende om den werklieden een voorbeeld te geven, gaf hij zich te veel bloot, en werd daarbij door een kogel getroffen die door de rechterlong ging en binnen weinige oogenblikken zijn dood tengevolge had. De tweede bevelhebber, Adriaan van der Meyde, was zijn opvolger.

Onze kruisers verjoegen een transport, dat uit Goa naar Kolombo gezonden was. Toen deze tijding ontvangen was, den 18en April, eischte Van der Meyde de stad ten tweeden male op. Het antwoord was weigerend, en de beschieting begon op nieuw. Herhaalde beschikkingen tot stormen werden den 27en gemaakt, maar oneenigheid onder de leden van den raad was oorzaak dat hiervan niets kwam. Eindelijk wordt, op den 5en Mei, het bastion São João bestormd en genomen en, onder een hevig kruisvuur van drie andere punten, ten koste van 290 gekwetsten en 86 dooden, waaronder 7 hopmannen, behouden. Toen daarna het geschut van St. Jan op de stad

gericht werd, boden de Portugezen zelf capitulatie aan. Opmerkelijk is, dat het antwoord daarop gegeven werd in naam van Zijne Keizerlijke Majesteit van Ceilon, de Hoogmogende Heeren S. G , de Edele Heeren Bewindhebbers der O.-I.-C., den Edelen Heer Gouverneur-Generaal Maetsuycker en de Edele Heeren Raden van Indië.

De overgave geschiedde op den 13en Mei. Het garnizoen trok uit met vliegende vaandels, slaande trommen en brandende lonten, en werd bij het kwartier van den opperbevelhebber van der Meyden ontwapend.

Honderd en vijftig jaren was Kolombo in het bezit der Portugezen geweest.

In de kerk São Francisco werd den volgenden Zondag eene dankpredicatie gehouden.

Men vond in de stad nog 6 à 7 last bedorven rijst en nog 6500 pond goed buskruit. De bewapening bestond uit 128 kanonnen, benevens 1 mortier en 6 bassen.

Hadden de Nederlanders reden om met hunne verovering, bijna even belangrijk als die van Malaka, tevreden te zijn, Radja Singa was het niet, toen hij slechts de eer genoot dat zijn titel bij de capitulatie genoemd was. Aanstonds verbood hij den toevoer van levensmiddelen uit het binnenland naar Kolombo, drong aan op overlevering van Negombo en Kolombo, toonde zich meer en meer verbitterd en beging zelfs wreedheden tegen Compagnie's onderdanen. Over en weer werden menschen opgelicht of gedood en gevechten geleverd.

Deze toestand zou nog jaren lang voortduren.

Onze tegenwoordige Atjeh-politiek.

De *Java-bode* van 24 November a. p. bevat een zeer lezenswaardig artikel van den oud-resident A. H. Swaving, die daarin optreedt tegen den oud-luitenant-kolonel G. B. Hooijer, naar aanleiding van diens recensie in *De Militaire Spectator* 1), over zijn stuk *Atjeh, Flores-Lombok.* 2) De heer Swaving verwijt den voornoemden recensent diens verzet tegen zijne stellige afkeuring van de *Tartarentochten* 3) van generaal Van der Heijden in de XXII en XXVI Moekims, welk verzet toch geheel in strijd is met des recensents bijdrage *Waarom de toestand op Noord-Sumatra zoo hoopvol is*, te vinden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 October a. p., in welk stuk Hooijer doet uitkomen, dat kolonel — thans generaal — Van Heutsz, als een wervelwind door de vruchtbare velden van Pedir trok, *en daar niet achter zich liet verwoeste velden en verbrande kampongs.*

1) 64ste Jaargang No. 6.

2) *Tijdschrift van het Binnenl. Bestuur*, deel XI (1895, bladz. 43).

3) Dat woord — zegt de heer Swaving — is niet van mij, doch van wijlen den oud-majoor H. A. A. Niclou. Zie *De Militaire Spectator* van 1893, waarin hij meende te hebben bewezen, dat de wijze van agressieve politiek na 1877, een bijna onherstelbare ramp was èn voor ons èn voor Atjeh, en waarin hij uitdrukkelijk schreef, dat de generaal had gehandeld op last van hooger hand.

Ook toont de heer Swaving aan, hoe Si Gam 4) in zijn stuk *De Pedir-expeditie*, voorkomende in de *Java-bode* van 17 en 18 October tevoren, het vroeger branden, verwoesten en vernietigen in Groot-Atjeh volstrekt afkeurt en hoe hij de schreeuwers, die meenen dat valsche beginselen van humaniteit ons van dat verdelgingswerk weerhouden, aan de kaak stelt.

Dat thans het besparen der eigendommen van de bevolking, bij de Pedir-expeditie in practijk gebracht, 5) tot onverdeelde tevredenheid stemt, brengt ons onwillekeurig de vroegere zwakheid der Regeering in herinnering, die zelfs geen afkeurend woord deed hooren over het verbranden van kampongs in Groot-Tobah, in Mei 1878, en aldus onze afschuwelijke oorlogvoering tot een gewoonte deed worden. Toen er dan ook in het laatst van 1879 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal eene zwakke poging werd gedaan om het ophangen van krijgsgevangenen te doen laken, werd het onmiddellijk gesmoord. Een oorlog *moest* wreed gevoerd worden, beweerde wijlen jhr. F. de Casembroot, en met zachtheid komt men niet ver, zeide jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg.

En wat zegt thans de heer R. A. van Sandick in *De Indische Gids*? Dat het besparen der eigendommen van de

---

4) De heer Swaving heeft de overtuiging, dat het stuk van Si Gam geschreven is door dr. Snouck Hurgronje, en wij hebben geen reden daaraan te twijfelen.

5) Wij teekenen hierbij aan, dat generaal Deijckerhoff reeds in September 1893 schreef: „O, wat had generaal Van Swieten gelijk! Niet branden, niet tuchtigen, niet plunderen, maar straffen. Niet wij moeten meer vechten, maar zij onderling, om niet steeds door hen [de Atjehers] gehaat en veracht te worden." En later, in Januari 1894: „Dat het branden en verwoesten te Atjeh niet alleen geld, goed en bloed heeft gekost, maar op dat oogenblik het grootste bezwaar was dat men overwinnen moest. Men kan niet begrijpen — schreef hij — hoeveel moeite het thans kost om het vertrouwen te winnen en te doen winnen. De Atjehers zijn altijd bevreesd, dat er wat achter zit, en elke vestiging van ons hindert hen."

bevolking in Pedir de proef op de som is, dat *zij* groot ongelijk hadden, die aandrongen op het voeren van een verdelgingskrijg. 6)

Wel een afdoend bewijs, dat wij onder generaal Van der Heijden volstrekt niet „op den goeden weg" waren. Zie hierover het *Algemeen Handelsblad* van 28 en 31 dezer, nrs. 22157 en 22160, waarin voorkomen de artikelen getiteld *Een verjaardag* en *De goede weg*, gericht tegen de Redactie van *Het Centrum*. 7)

Verder veroordeelt de heer Swaving het optimisme van den heer Hooijer, waar deze in zijn bovengenoemd artikel zegt: „Nu eerst kan kolonel Van Heutsz met recht zeggen, dat het verzet gebroken is, en de Pedirsche hoofden en bevolking de bijl er bij nederleggen, en dat die goede gezindheid blijvend wezen zal, heeft hij recht te verwachten, omdat hij als een wervelwind over het land trok, zonder te verwoesten en te vernietigen".

Die veroordeeling grondt de heer Swaving op het stuk van Si Gam zelf, waarin van zoo 'n optimistische beschouwing geen sprake is, en deze o. m. schreef: „*Dat alles neemt niet weg, dat wij nagenoeg in elk dier land-*

---

6) In het Koloniaal Verslag van 1879, bladzijde 8, leest men in het schrijven van den Gouverneur-Generaal van 25 Maart 1879: „Aan den oorlog moet een einde komen, hetzij de verwachte onderwerping verkregen wordt, hetzij aan den vijand zoodanige tuchtiging toegebracht wordt, dat er geen twijfel bestaat omtrent onze overmacht en zijne nederlaag en wij onze krijgsmacht kunnen terugtrekken binnen de grenzen voor onze definitieve verdediging aan te wijzen."

7) De vraag, of generaal Van der Heijden den Atjeh-oorlog zou hebben ***kunnen*** beëindigen, is niet voor beantwoording vatbaar, en te zeggen: dat men den generaal ***daartoe niet de gelegenheid heeft gelaten***, [Red. ***Hand.***], gaat niet aan, omdat de generaal niet tegen zijn zin Atjeh heeft verlaten. Wie daar meer van wil weten, verwijzen wij naar dit Tijdschrift, jrg. 1897, blz. 197.

schappen onze vijanden hebben, en dat de kusthoofden soms alle zeemanschap noodig hebben om de verhoudingen te bemantelen, en te voorkomen dat daaruit voor hen onwelkome verwikkelingen ontstaan".

Dat die gulle bekentenis niet overdreven is, bewijzen de dertiendaagsche excursie in het Passagansche en het feit, dat dr. Snouck Hurgronje, die van af 1892 in zijne verschillende adviezen beweerd heeft, dat onze machtigste vijanden in Atjeh de oelama's, de geestelijke hoofden, zijn, nog geen enkel heeft weten over te halen, onze zijde te kiezen, en zoolang dit niet gebeurt, zal de vrees voor onze overmacht ook het Atjehsche volk niet tot eene *vrijwillige* onderwerping brengen.

Ofschoon volgens den heer Swaving ook door Si Gam te licht geoordeeld wordt over de gevolgen van hetgeen vroeger en later [na den afval van Toekoe Oemar] in Atjeh is gebeurd, en ofschoon ook hij meent dat de mannen, die daar het gezag in handen hebben of nog zullen krijgen, nog heel wat last zullen ondervinden van den haat, den wrok en van het negatief vertrouwen, toch valt z. i. thans alleszins aan te nemen, dat de tactiek-Van Heutsz-Snouck Hurgronje ons tot een goed einde zal voeren, als consequent op de tegenwoordige wijze wordt voortgegaan, als wij maar geduld hebben en als maar over veel geld of liever over veel militaire macht kan worden beschikt.

Zeker, een ruime beurs en soldaten genoeg, dat is het waar hier de spil om draait! Maar de overtuiging, dat wij tegenover een geheel volk stonden en het Indische leger véél te zwak is om daaraan langs den weg van *wapengeweld* een einde te maken — overwegingen dus van hoogere orde, om Nederland te behoeden voor de rampen die zouden voortvloeien uit het voortdringen in 's vijands land — waren juist de redenen welke den generaal Van Swieten drongen om, na het innemen van den Kraton,

zich te bepalen tot het beveiligen onzer positie, om en in de nabijheid van Kota-Radja, en de verzekering van de gemeenschap naar zee.

Bij het stelsel van afwachten — zoo redeneerde Zijne Excellentie — had de guerilla geen recht van bestaan, en door onze onneembare stelling waren wij er zeker van, den vijand, zoo hij den strijd bleef volhouden, telkens het hoofd te zien stooten, hetgeen de vrijwillige onderwerping, al was het ook na lange jaren, eindelijk ten gevolge moest hebben. Bovendien voldeedt dit stelsel volkomen aan het mandaat van den opperbevelhebber en Regeeringscommissaris, wiens lastbrief hem voorschreef:

„Trachten vasten voet aan wal te bekomen; zich duurzaam vestigen, zoodat het volk ziet dat het voor immer is; zich niet met de verovering van het binnenland inlaten; met de vasalstaten tractaten sluiten, waarbij hun onder zekere voorwaarden het behoud van het zelfbestuur wordt toegezegd".

Dat laatste toont tevens de onbillijkheid aan, om den generaal er een verwijt van te maken, dat het Rijk destijds verbrokkeld werd, instede van het als één en ondeelbaar te beschouwen.

Dat wijlen generaal Pel, de opvolger van den generaal Van Swieten, die taak heeft kunnen volbrengen, blijkt uit zijn brief van 30 April 1875 aan den Gouverneur-Generaal, waarbij hij rapporteerde: „*Wij hebben op het oogenblik eene volkomen veilige positie in Kota-Radja en eene veilige gemeenschap met zee*". En wat lager: „*Onze militaire positie laat ons thans toe eene afwachtende houding aan te nemen*". En nog wat lager: „*Ik erken dat er voor het oogenblik geen periculum in mora is*", om daaraan de beschouwing vast te knoopen: of dit uit een politiek oogpunt voldoende is. 8)

---

8) ***Beschrijving van den Atjeh-oorlog***, door E. B. Kielstra. Bijlage IV, deel II.

Toen bestond dus reeds een streven tot afwijken van het doel van den oorlog, *dat vestigen zonder meer beoogde;* wèl een bewijs hoe schadelijk de aftreding van Loudon als Gouverneur-Generaal en van Fransen van de Putte als minister van Koloniën is geweest. 9)

Weinige regels verder zien wij in dien brief weer een hinken op twee gedachten en van de weinige consequentie van het staatkundig doorzicht. Na gewezen te hebben op de gemakkelijke manier waarop de Maleische vorsten aan de Oostkust van Sumatra zich te Bila, Panei, Assahan en Batoe Bahra gevestigd hebben, raadt generaal Pel ons hun voorbeeld te volgen. „*Ik geloof*," zegt hij, „*dat wij, behoudens wellicht eenige wijziging in de uitvoering, de tactiek der vroegere Maleische vorsten ook hier met vrucht kunnen toepassen. Ik ben zelfs geneigd verder te gaan en te beweren, dat op die wijze het netelige Atjeh-vraagstuk het best zou zijn op te lossen, omdat wij dan ons doel bereiken op de minst kostbare manier.*"

En toch heeft men zonder goede reden van die minst kostbare manier afgeweken om een vijand, onmachtig om iets ernstigs tegen onze macht te ondernemen, in zijn schuilhoeken te gaan opzoeken en daarbij onze troepen af te matten en aan noodelooze vermoeienissen prijs te geven, instede van de Atjehneezen te overtuigen, dat Nederland onherroepelijk stelling had genomen op den zetel der voormalige sultans, dat het zijn gezag daar zou blijven

---

9) Men wil, dat generaal Pel reeds in Februari 1874 er geen geheim van maakte, dat hij het met de politiek van generaal Van Swieten niet eens was. Is dat zoo, dan vragen wij: of dat vereerend voor hem was, nu het gebleken is, dat door zijn stelsel — geweld van wapenen — de eindbevrediging des lands niet te bekomen is?

Is het zoo, dan betreuren wij het ten zeerste, dat hij ook niet met open kaart heeft gespeeld *vis à vis* zijnen onmiddellijken chef, want zoo generaal Van Swieten geweten had, dat hij, Pel, het niet met hem eens was, dan had hij hem zeker niet tot zijn opvolger voorgedragen.

handhaven en men zijn geduld niet zou uitputten [Jaargang 1874, blz. 240, van dit Tijdschrift].

Dat men thans, na vijfentwintig jaar modderen, toch nog niet begrijpt of wil erkennen, dat door roekeloos af te wijken van de instructie van Februari 1874, duizenden menschenlevens en millioenen schats in den Atjeh-oorlog onverantwoordelijk zijn opgeofferd, is treurig en waar. Want terwijl men uit Atjeh schrijft: „*Van Heutsz is, als wijlen de luitenant-generaal Van Swieten, in de eerste plaats staatsman; het zwaard is hem middel, geen doel*," en daarmede dus stilzwijgend erkent, dat Van Swieten, die *chevalier sans peur et sans reproche* in de Atjeh-zaak, verongelijkt, gegriefd en miskend is, lezen wij in het *Algemeen Handelsblad* van 21 November a. p. onder het opschrift *Voorheen en thans*: „De *Sumatra-Courant* van 24 September schrijft o. a.:

„Ons Atjehsch legertje is niet log en loom meer, kruipt niet meer langzaam en angstvallig eenige kilometers ver buiten de geconcentreerde stelling — die, Goddank, niet eens meer bestaat — om dan bij het minste onraad zich gelijk een slak in haar huisje binnen die stelling terug te trekken. Men heeft moeite om te gelooven dat men nu in Atjeh nog met hetzelfde leger van '73 en '74 doende is, waarmee men geen stap durfde te doen alvorens met groote angstvalligheid over dien stap gedelibereerd te hebben, — dat vijfenveertig dagen noodig had om van Kwala Gighen in den zoogenaamden Kraton te komen. En voor zóo'n kunststuk moest, nota bene, nog wel een generaal uit Holland komen, — zoo oordeelde men ten minste in de hoogste kringen," enz.

Is dat overnemen *zonder een enkel woord van afkeuring* niet een onomstootelijk bewijs van verregaande partijdigheid of onkunde?

Dat men er ook nog steeds op uit is om alles wat wijlen generaal Van Swieten gedaan heeft zooveel mogelijk te verkleinen, bleek ons weer uit het artikel *De inneming*

van den Kraton in het *Algemeen Handelsblad* van 26 dezer, n°. 22155, waarin aan het slot wordt gezegd: „dat de 24e Januari een merkwaardige datum blijft als eene herinnering aan het begin van onze duurzame vestiging te Atjeh, maar omdat wij verleerd hebben, in het nemen van een vesting of het vangen van een Atjehsch hoofd, de beëindiging van den strijd te zien, zoo heeft de inneming van den Kraton, vijfentwintig jaren geleden, voor ons dan ook geen schaduw meer van de beteekenis die men er destijds aan hechtte".

Volgens onze vaste overtuiging zal het feit: de inneming van den Kraton, door den onpartijdigen geschiedschrijver met gulden letters in de annalen worden opgeteekend, omdat daardoor het *staatkundig doel* van den oorlog bereikt was; een gevolg van het groot succes der militaire verrassing bij de landing van de 2e expeditie op Atjeh. 10) Was men later van de instructie van den opperbevelhebber en Regeeringscommissaris niet eigendunkelijk afgeweken, dan waren er bovendien geen duizenden menschenlevens en honderden millioenen schats nutteloos opgeofferd; dan ware er in Groot-Atjeh niet zóo gebrand en vernield, waardoor volgens Si Gam jaren van moeitevollen bestuursarbeid zullen noodig zijn om die in enkele oogenblikken vernielde welvaart te herstellen; dan ware Poeloe Weh meer dan waarschijnlijk al lang geëxploiteerd, en

10) De Atjehers hadden zich natuurlijk voorbereid op eene landing op dezelfde plek, waar de eerste expeditie voet aan wal had gezet. Daar hadden ze zich duchtig versterkt; 't geheele strand was als 't ware één doorloopende versterking, waarvan de vermeestering ons zeker duur te staan ware gekomen. Generaal Van Swieten, overtuigd dat men nooit ofte nimmer in de kaart van zijn tegenpartij moet spelen, maakte eerst een demonstratie met de geheele transportvloot, die hij verzamelde voor dat gedeelte van het strand, waar wij verwacht werden. 's Nachts werd opgestoomd, en den 9en December 1873 had de ontscheping der troepen plaats op een punt ten oosten van de Atjeh-rivier, waarbij geen noemenswaardige tegenstand werd geboden. [Pietro, in *De Avondpost* van 6 Februari 1897.]

zaten wij reeds meer dan vijfentwintig jaren, door onze vestiging aan de geheele kust, op de geldkist, hetgeen generaal Van Heutsz en dr. Snouck Hurgronje thans dringend noodig achten, om de Atjehsche bevolking tot onderwerping te brengen.

Dat wij in onze overtuiging niet alléen staan, kan o. m. blijken uit de verklaring van den oud-gouverneur van Atjeh, den heer P. F. Laging Tobias, in de *Arnhemsche Courant* van September 1886 n°. 43, waar hij zegt: „*Eene geconcentreerde stelling van den beginne af te Atjeh ingenomen, zou ons waarschijnlijk veel ellende hebben bespaard en ons op den duur het doel doen bereiken*". En van den heer E. B. Kielstra, die in zijne voordracht op 7 November 1883 in het *Indisch Genootschap* zeide: „dat de „„AFWACHTENDE HOUDING"" *het eenige stelsel was dat overeenstemde met onze financieele en militaire krachten*". Dat deze dan ook nog in diezelfde voordracht, het stelsel van generaal Pel en Van der Heijden in bescherming neemt en nu nog — volgens de *Deli-Courant* — de schrijver is der vele oorlogzuchtige artikelen in het *Algemeen Handelsblad*, is velen onbegrijpelijk.

Terugkomende op hetgeen de heer Swaving voor de tegenwoordige tactiek in Atjeh absoluut noodig acht, mogen wij ook niet vergeten, dat, niettegenstaande thans het Indische leger eene sterkte van meer dan 41000 man heeft, met eene uitmuntende bewapening, wij in Atjeh toch nog altijd staan tegenover een weerbaar, strijdlustig volk, dat zijne onafhankelijkheid tegenover eene in zijn oog onbillijke agressie verdedigt, waardoor de zedelijke kracht aan hare zijde is. Het is nog steeds voorzien van wapens en heeft een onmetelijk binnenland achter zich, waardoor ons grootste militair succes voor hen nooit meer dan eene tijdelijke beproeving is geweest. 11)

11) Wijlen generaal Meijer, voormalig chef van den staf bij de

Dat Si Gam dit alles ook wel weet en het vechten nog lang niet uit is, blijkt genoegzaam uit zijne verdediging van het stelsel-Van Heutsz. Want wie zich sterk gevoelt, wie er van overtuigd is, dat hij op vasten grond staat, weet andere argumenten te berde te brengen, krachtiger, zakelijker en overtuigender, dan die door hem in die artikelen zijn ten beste gegeven.

Zoo gaat het immers te ver met te zeggen: dat stilzitten tegenover de plannen van Toekoe Oemar in het Pedirsche beraamd, voor ons gelijk zou staan met het afstand doen van ons gezag over de Pedirstreek en het in de waagschaal stellen van het sedert Oemar's afval in Groot-Atjeh genomen terrein! Volgens deze redeneering zou men immers verplicht zijn, zich hoe langer hoe meer uit te breiden, want niets belet de hoofden van verzet om zich — zoo noodig — elders te vestigen en daar weer plannen te beramen 12) die Si Gam voor ons gezag gevaarlijk acht.

Dat de rust in Atjeh thans niet anders kan gehandhaafd worden dan door hen, die de onrustige elementen om zich vereenigen, onophoudelijk te vervolgen, willen wij gaarne aannemen, maar om Panglima Polim en andere hoofden van verzet op éene lijn te willen stellen met

troepen in Atjeh en Onderhoorigheden, zegt in een zijner aanteckeningen: „Wanneer een geheel volk de guerilla voert op een terrein zooals in Atjeh, dan kan een geregeld leger met groote massa's daar weinig tegen uitrichten. Het kan wel den vijand terugdrijven, het uit zijne schuilplaatsen werpen, deze vernielen, maar de guerilla ten onder brengen niet. Deze trekt zich terug op voor ons niet te genaken punten en komt te voorschijn als zijn kans weder schoon wordt."

12) Volgens den schrijver had Toekoe Oemar zich in het begin van het vorige jaar bij de agitatoren in het Pedirsche gevoegd, waar hij het terrein voor het najagen zijner oogmerken gunstig achtte. Volgens anderen echter zou dat gebeurd zijn op uitnoodiging der uit Groot-Atjeh teruggedrongen hoofden des vijands, om het verzet te rekken.

ketjoes of roovers, gaat niet aan. Hij, de pretendent-sultan, Toekoe Oemar en al de hoofden der geestelijke partij, onze vijanden, blijven zich nog vrijelijk bewegen in het gebied van de hoofden der Atjehers. En wie waarborgt ons, dat onder de nu onderworpen hoofden geen verraders zijn? Alex, de bekende schrijver in het *Algemeen Handelsblad*, verlangt zelfs geen enkel Atjeh-hoofd tot bondgenoot, omdat zij nù ons, dàn weer de tegenpartij ter wille zijn. [*Insulinde* van 22 Maart 1898.]

Wel wordt in het *Bat. Nieuwsblad* van 14 December a. p. gezegd, dat men door spionnenberichten is te weten gekomen, dat Toekoe Oemar meer en meer de bevolking tegen zich krijgt door het opleggen van haçil, zoowel in voeding als in geld; maar in een volksoorlog mag men aan dergelijke berichten niet te veel waarde hechten.

Zoo zien wij ook Si Gam beweren, dat een der grootste voordeelen van het tegenwoordige stelsel is de verdwijning van de beri-beri, doch hij verzwijgt daarbij, dat de evacuatiën van zieke militairen niet verminderd zijn, wat voor de aanvulling der troepenmacht in Atjeh toch de hoofdzaak is.

Wat wij van Si Gam [dr. Snouck Hurgronje] vooral zijner onwaardig vinden, is, dat hij bij zijn schrijven de toevlucht neemt tot rediculiseeren der handelingen van den generaal Deijkerhoff als gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, en dit te meer omdat hij zeer goed zal weten, dat het laatste woord nog niet gesproken is over de ruwe wijze waarop generaal Vetter aan het stelsel „*Verdeel en heersch*", dat toch door het opperbestuur gesanctionneerd was, een einde heeft gemaakt. 13) Ook

---

13) Si Gam zegt: „Oemar had zijnen bondgenoot niet weinig te bieden: een grooten geoefenden troep, gewapend met Beaumontgeweren van de Compagnie, met de noodige daarbij behoorende „*Deijkerhoff-pastilles*" — zooals de soldaten de door generaal Deijkerhoff met milde hand verstrekte patronen noemen — verder

zelfs de felste tegenstanders van het door den generaal Deijkerhoff gevolgde stelsel zullen moeten erkennen, dat diens positie op 29 Maart 1896 in Atjeh, in geen enkel opzicht te vergelijken is met de positie van den generaal Vetter op 29 Augustus 1894 op Lombok. En daarom hadden wij ook van dezen generaal verwacht, dat hij, als legercommandant, het hem gegeven voorbeeld door zijn voorganger, generaal Gey van Pittius, toen hij op Lombok alles verloren had, zou hebben gevolgd, namelijk: met al de kracht, die in hem was, te pleiten voor de handhaving van den generaal Deijkerhoff in zijne betrekking van gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, waar volstrekt niets tegen kon zijn, omdat er volgens de telegrammen van 29 en 30 Maart 1896 14) geen *periculum in mora* bestond door den afval van Toekoe Oemar en ook de veiligheid in en om Kota Radja niets te wenschen overliet. 15)

---

eenig uit de Deijkerhoff-periode overgespaard kapitaal en eene rijke dosis ervaring in Compagnieszaken."

14) Den 29en Maart 1896 telegrapheerde generaal Deijkerhoff van Atjeh den Gouverneur-Generaal, in zeer kalme bewoordingen, dat Toekoe Oemar volgens betrouwbare berichten de zijde der orang-moslemin had gekozen en zich zou gereed maken aanvallend op te treden. Onder mededeeling, dat hij de noodige maatregelen tot tegenweer had genomen, verzocht hij twee bataljons infanterie en een batterij artillerie *gereed te houden*.

Den 30en, dus den volgenden dag, verzocht hij twee bataljons infanterie — waarvan zoo mogelijk een van Sumatra's Westkust — te zenden met de boot, die 31 Maart van Padang naar Oleh-leh zou vertrekken, en een batterij artillerie.

15) Tot de aftreding van generaal Deijkerhoff als gouverneur van Atjeh had Toekoe Oemar nog geen vijandelijkheden gepleegd.

Men noemt hem een *verrader*, maar dat zegt generaal Verspyck ook van Toekoe Neq, het hoofd van Marassa, die den 27en Januari 1874 van zijne onderwerping openlijk deed blijken en ons steeds trouw is gebleven.

[*Generaal Van Swieten en de Waarheid*, door den luitenant-generaal G. M. Verspyck. 's Gravenhage, Henri J. Stemberg, 1880.]

Door juist op tegenovergestelde wijze te werk te gaan, door generaal Deijkerhoff *onmiddellijk* uit zijne betrekking te ontslaan en hem alzoo in het oog van het leger te vernederen, had — en heeft het nóg al den schijn, dat het veranderen van stelsel geen gevolg is geweest van den drang der omstandigheden, maar dat zulks dienen moest in het belang der partij van geweld, omdat hun „*toujours en avant*" koning moest blijven kraaien, waarvan generaal Deijkerhoff een beslist tegenstander was.

Laat ons verder bedenken, dat de ware oorzaak van Toekoe Oemar's afval nog in het duister ligt. Ook deze duisterheid zal eenmaal door het licht van *l'histoire vraie* worden verdreven.

Maar genoeg over al die ongerechtigheden!

Reeds vroeger schreven wij dat naijver en partijschappen alles bedorven hebben en dat thans de Regeering als het ware genoodzaakt is, helaas te volharden bij het tegenwoordig stelsel, om, zoo het niet te laat is, te trachten op de eene of andere wijze aan den noodlottigen oorlog voor goed een einde te maken.

Maar wanneer zal dat einde komen?

Laat ons toch gedachtig blijven aan de waarschuwing van den generaal Van Swieten, namelijk: dat wij het Frankrijk van vóór 1870 niet mogen naäpen door de leus te parodieeren „*La France est assez riche pour payer sa gloire*".

Wij achten onze tegenwoordige staatkunde ten aanzien van Atjeh bovendien geen „*gloire*", maar het voortgaan op een weg die naar machteloosheid en smaad geleidt, en ons financieel, materieel en moreel achteruitvoert.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Infanterie O.-I. L.

Breda, 31 Januari 1899.

Indische Kroniek.

Het doel van deze kroniek is telkens een overzicht te geven van hetgeen in de afgeloopen maand met betrekking tot Nederlandsch Indië aan voorvallen, wetgeving, beschouwingen op allerlei gebied, meest de aandacht trok of verdiende te trekken. Vanzelf zullen zich daardoor dikwijls in nauw aangesloten rij tal van onderwerpen ter bespreking voordoen welke onderling weinig ander verband houden dan hun meerder of minder gewicht in de oogen van hen die met belangstelling den loop der zaken van den Oost-Indischen archipel volgen, waartoe zekerlijk de lezers van dit tijdschrift gerekend mogen worden.

Ditmaal het tijdvak, te zijner behandeling afgebakend, wat ruim stellend, wenscht de kroniekschrijver aan te vangen met de gedachtenwisseling waartoe de Indische begrooting voor dit jaar aanleiding gaf in de Eerste Kamer der Staten-Generaal en wel bepaaldelijk met de motie van den heer Fransen van de Putte, voorgesteld ter oorzake der reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur, een reorganisatie welke op dien naam geen aanspraak mag maken, zoomin als indertijd de zoogenaamde reorganisatie van het Indische politiewezen onder een anderen Minister. Ook nu weder in het versleten

gewaad der oude inrichting een nieuw stukje voering hier en een paar steken daar, om een scheur, die wat erg armoedig staat, te hechten, lapwerk, welks hoogste verdienste is dat er mede naar zuinigheid getracht wordt — getracht nog maar. Geen spoor van den nieuwen levensgeest waaraan het Binnenlandsch Bestuur zoo dringend behoefte heeft, zoo broodnoodig in dezen tak van dienst meest. Daarentegen wel een afwijken, telkens verder, terwijl de sleur van het oude dat afgedaan moest hebben, behouden blijft, — een afwijken, telkens verder, van beginselen welke de kern onzer suprematie uitmaken, de beginselen welke onze verhouding tot de inlandsche hoofden en de bevolking nog steeds heeten te beheerschen. De quaestie door den heer Fransen van de Putte aangeroerd, is herleid tot het enkele geval der regentenfamilie van Besoeki, maar de waarheid ligt dieper en de waarschuwing tegen het schendén van beloften welker vervulling ons een eerste plicht moest zijn, ware het slechts in ons eigen belang, heeft een veel ruimer strekking voor hen die weten hoe de staat van het inlandsche hoofd langzaam maar gestadig wordt verkleind tot den staat van den inlandschen ambtenaar. Door dit te ontkennen met drogredenen welke de politieke beteekenis van zulke achteruitstelling ontkennen omdat de kwade gevolgen tot nu toe uitbleven, zijn wij bezig het stof op te gooien dat ons beletten zal duidelijk te zien wanneer die kwade gevolgen zich vroeger of later doen gevoelen.

De zuinigheid welke bij dergelijke plannen van zoogenaamd reorganisatie steeds zal moeten voorzitten om ze aannemelijk te maken, bedriegt ook de wijsheid wanneer de tractementen der ambtenaren en beambten bij het Binnenlandsch Bestuur zoo laag blijven dat emolumenten, wettig en helaas! soms onwettig, een overwegenden invloed op hun doen en laten kunnen uitoefenen, den goeden niet te na gesproken. Een brief uit Deli aan een Nederlandsch dagblad, *De Telegraaf* van 6 Januari, wees

onlangs op eenige misstanden ten residentiekantore te Medan.

Het invoeren over geheel Java van de opium-regie zal ook in dit opzicht reinigend werken, gelijk eene algeheele zuivering der Indische maatschappelijke atmospheer van haar verwacht wordt. De opiumschandalen beginnen een omvang te bereiken, welke zou dwingen tot beteugeling van het kwaad op welke wijze dan ook, had Minister Van Dedem niet reeds de hand aan het werk geslagen, aan het werk dat zijn nagedachtenis zal doen voortleven onder die der weldoeners van Indië.

* * *

Anderen, op het weldoen van Indië bedacht, gaven in de laatste kwarteeuw telkens nieuwe recepten voor het beëindigen van den Atjeh-oorlog. Telkens waren wij dan op den goeden weg en telkens begon na een zeker tijdsverloop twijfel te rijzen of aan dien goeden weg wel ooit een eind zou komen. Een nieuwe goede weg was altijd gauw genoeg gevonden, maar de veelheid der goede wegen werd in hooge mate benauwend voor hen die zich bij het bewandelen van een weg en van een goeden weg vooral, een doel voorstellen.

De Pedir-expeditie is afgeloopen en wij kunnen het van alle kanten hooren dat wij thans zijn op den eenigen goeden weg. Het moet dezelfde weg heeten sedert April 1896 gevolgd, maar nu is het toch vreemd waar te nemen hoe het meest uitstekende van de Pedir-expeditie wordt geacht te zijn het afwijken van de beginselen welke voorzaten in de dagen van Lampisang en wat toen volgde tot overste, nu generaal Van Heutsz het bevel in handen kreeg. Het meest uitstekende van den eenigen goeden weg sedert 1896 gevolgd, is dus dat men er van afweek in 1898. Toen branden en over de kling jagen om .... er schrik in te brengen; tegenwoordig pacificatie in de eerste plaats om .... den Atjeher voor ons in te nemen. Ik constateer het feit dat de Atjeh-politiek van generaal

Vetter, een politiek van ruw geweld, verlaten werd voor de Atjeh-politiek van generaal Van Heutsz, een politek van verstandig beleid, en het is een voldoening voor hen die steeds partij kozen tegen de sabreer-manie van de Vetter-periode, thans te zien hoe het nieuwe régime recht doet wedervaren aan de stelling: geen verzet kweeken door onzekerheid omtrent onze bedoelingen, gevolg van optreden heden te vuur en te zwaard, morgen volstrekte verslapping; maar toenadering bewerken door vertrouwen in te boezemen, door ons belang te maken het belang van den Atjeher.

Intusschen is een expeditie onder den gouverneur Van Heutsz naar de Westkust vertrokken om den invloed van Toekoe Oemar te breken en hem in handen te krijgen, hoewel reeds twee en een half jaar geleden zijn macht zoo onherroepelijk gebroken was dat op zijn gevangenneming niet de minste prijs gesteld werd!

En gelijk de *Wereldkroniek* onlangs een jubelnummer uitgaf ter gelegenheid van het vijfentwintigjarig bestaan der nationale instelling van den Atjeh-oorlog (om den heer Tak van de *Kroniek* na te praten) zoo werd den 24en Januari, ter herdenking der inneming van den Kraton, te 's Gravenhage een Kraton-feest gevierd, in Mei te volgen door een feest ter herinnering onzer vestiging op Sumatra's noordwestkust.

* * *

Zoo optimistisch kunnen de jongste gebeurtenissen in Atjeh niet beschouwd worden of nog blijder tijding dan het succes van onze wapenen en van ons overleg is het ingang vinden meer en meer der waarheid dat Nederland, indien het al niet de kosten van den Atjeh-oorlog geheel voor zijn rekening dient te nemen, daarin dan toch behoorlijk dient bij te dragen. De nota-Van Kol heeft daartoe het hare gedaan en op goede gronden is de billijkheid van dien eisch ook geenszins te loochenen.

De inlander steeds het kind van de rekening! Alle

goede wegen en betere wegen naar den eindpaal der onderwerping van Atjeh bewandeld zonder ooit het eind te bereiken, werden op zijn kosten aangelegd en weder verlaten. Hij betaalde voor alle fouten en keert aan de menschen die de fouten begingen, nog hoog pensioen uit ook: belooning voor bewezen slechte diensten. En bleef het slechts bij Atjeh, waar het geld, *zijn* geld over den balk gegooid is, zonder evenredig nut! De werken in de Solo-vallei geven daarvan in aansluiting tot de Demaksche waterwerken, de versterking van Tjilatjap enz. enz. opnieuw een recht verkwikkelijk beeld. Ook van het *laisser aller*, dat meer kwaad doet dan het rechtstreeksch begaan van misslagen. De verontschuldiging niet gewaarschuwd te zijn, is ongeldig. Maar het zal mijn tijd wel uithouden vóór de bom barst, dacht de een, en die later leeft, later zorgt, dacht de ander. Zoo staan wij nu voor een misrekening van zulken omvang als toch waarlijk bij de meest onvoldoende voorbereiding, de minst uitgewerkte plannen, de onzekerste gegevens, de slechtste leiding van het werk niet noodig ware geweest, had men geluisterd naar de eerste alarmkreten. En nu is Leiden in last; millioenen zijn uitgegeven zonder dat men weet of het wel ergens toe zal dienen; velen zijn op eens broodeloos. Onder de beste omstandigheden, zelfs indien het werk hervat wordt, geldverspilling, vertraging der irrigatie van 232.000 bouws grond.

Toch moest men vernemen dat Indië in de Solo-werken zijn „modelwerken" heeft, dat men, dank zij den bijzonderen capaciteiten van den nu afgetreden chef dier werken, „alle bezwaren te boven gekomen is". Wèl mocht, naar aanleiding van zulke pogingen om de schuld van het „ergerlijk geval", naar de nomenclatuur van *De Tijd*, en het *is* een ergerlijk geval, te wentelen op de schouders van anderen dan die des heeren Pierson, door het mislukken van het werk door hem ondernomen, o. a. toe te schrijven aan tegenwerking der ingenieurs

aan hem ondergeschikt, wèl mocht in *De Telegraaf* gesproken worden van onhandige vrienden. En het was ook niet te onpas dat de hoofdingenieur Slinkers in de *Javabode*, gelijk de oud-hoofdingenieur De Gelder in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, opkwam tegen hetgeen den Indischen Waterstaat in verband met dit ergerlijke geval werd aangewreven.

Aan de andere zijde komt weder Prange's *Nieuwsblad* in een zeer lezenswaardig artikel *à charge* op met een herinnering aan het slot, die de overweging waard is in zoo ruim mogelijken kring en hier in haar geheel volgt:

„De geschiedenis van deze belangrijke en kostbare werken komt op treurige wijze overeen met die van vroegere, waarvan wijlen de heer A. J. W. van Delden in zijn *Blik op het Indisch Staatsbestuur* o. a. schreef:

„Onder het vroegere, in 1854 gesloten régime werden o. a. voltooid vele schoone bruggen en waterleidingen in de residenties Kedoe en Bagelen, die tot navolgenswaardige voorbeelden hebben gediend aan latere ingenieurs; de Willemskerk en het paleis te Buitenzorg, die nu nog door eenvoudigheid en fraaie lijnen ieders bewondering trekken.

„Onder dat régime kwamen tot stand een deel der bevloeiings-werken van Demak, het marine-établissement te Soerabaja en de groote werken in de delta van dat gewest, waarop nu nog gewezen wordt als het nuttig en vernuftig voortbrengsel van toenmalige bouwmeesters.

„Dat in deze richting niet meer gedaan is, wijte men niet aan de mannen van dien tijd, maar alleen aan de beperkte middelen, waarover hun de beschikking gelaten werd.

„Laat ons thans nagaan op welke werken het hervormd departement met ruimte van personeel en nog ruimer geldmiddelen, kan wijzen in tegenstelling van het grooter beheer.

„Wat heeft het gedaan ten opzichte van de groote kunst- en stuw-werken, bestemd om nutteloos wegstroo-

mend water aan den landbouw en de nijverheid dienstbaar te maken?

„Heeft het onder andere niet jaren lang een nutteloozen strijd gevoerd over de opstuwing van de Sampean-rivier? Eerst een paar jaren geleden is die strijd geëindigd en werd het leggen van den dam te Sitoebondo aangenomen."

Gelijk de schrijver van het bovenbedoeld artikel aanvangt te zeggen, heeft de schorsing der werken in de Solo-vallei, op last van het Opperbestuur, nu reeds zooveel millioenen uitgegeven zijn, over het algemeen een ongunstigen indruk gemaakt op Java.

Men staat nu evenwel voor een *fait accompli* ten aanzien der voltooide gedeelten van het werk en, wat ook verder gebeure of niet gebeure, het schijnt wenschelijk dat, nademaal de verlegging van de Solo-monding volgens de meening van den directeur der Burgerlijke Openbare Werken De Meijier, zoo niet definitief, dan toch voorloopig van de irrigatieplannen afgescheiden kan worden, de verbetering der afwatering van het meest noodlijdend gedeelte, de Bengawan Djero-streek, zoo spoedig mogelijk tot stand kome.

Volgens het woord van den oud-ingenieur Van Sandick in *De Locomotief*, de onverantwoordelijk uitgegeven, in half gegraven kanalen veranderde twaalf millioen, die wij nimmer terug zullen zien, betreurend (een nadeel, nog in het niet verzinkend bij de hopelooze gedachte dat de zaak der irrigatie van Java minstens tien jaar achteruitgezet is), zal men nu, volgens het woord van den heer Deen in de *Deli-Courant*, eerst naar middelen moeten zoeken om van het roekeloos verspilde geld te halen wat er van te halen is.

Die taak en vooral ook de taak om het plan dat bij den aanleg der werken in de Solo-vallei voorzat, te verwezenlijken zoo het kan, op deugdelijker grondslag, naar de draagkracht der Indische geldmiddelen, berust thans bij de commissie, welker samenstelling alle ver-

trouwen geeft op beter behartiging ten deze van 's lands belang dan te voren, onder de lichtzinnige en onbekookte voorbereiding en uitvoering, ten rechte door alle deskundigen gewraakt, en onder het hoogst onvoldoende toezicht der directie bij het Departement te Batavia.

* * *

Een andere zaak, welke vele pennen en tongen in beweging bracht, was het wetsontwerp tot machtiging om de bestaande overeenkomst met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij te wijzigen zoodanig dat het contract met nog tien jaar verlengd zou worden, dat is tot 31 December 1915, tegen een verlaging van *f* 250.107,68 der jaarlijksche subsidie. De heer Van der Kemp, oud-directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, leidde de bespreking dezer aangelegenheid in ter jongste vergadering van het Indisch Genootschap, op den voet eener memorie door hem opgesteld voor de Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw, welke onder overlegging daarvan een adres had gericht aan de Tweede Kamer, met het verzoek bedoeld wetsontwerp niet in behandeling te nemen alvorens de Nederlandsch-Indische nijverheid, landbouw en handel gelegenheid hadden gehad zich ter zake uit te spreken. De bespreking ter vergadering van het Indisch Genootschap scheen de meening te rechtvaardigen van het Amsterdamsche *Handelsblad* hetwelk een antwoord op de vraag of het voordeel der contractsverlenging, aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toe te kennen, voldoende wordt opgewogen door de verlaging der subsidie, beschouwt als zoo afhankelijk van persoonlijke opvattingen dat voorlichting van buiten weinig invloed kan hebben. Zuiver persoonlijke opvattingen mogen echter geen richtsnoer zijn waar het een vraagstuk geldt van zulk overwegend belang en het is werkelijk niet onnoodig, vóór de beslissing valt, te wikken en te wegen, ook betreffende de eischen welke der maatschappij gesteld mogen worden tot

uitbreiding van haar dienst, in verband met de eischen van het toenemend verkeer. De tarieven voor het vervoer van reizigers *zijn* hoog, wat daartegen ook gezegd moge worden. Alleen tusschen Batavia, Semarang en Soerabaja, waar men in concurrentie moest treden met de Staatsspoorwegen, hielden zij gelijken tred met de veranderde voorwaarden van trafiek. Duidelijk bleek dit toen de Paketvaart nog een geregelde lijn op China en Japan onderhield, later vervallen omdat zij, zonder subsidie, met het oog op aandeelhouders welke zooveel vette jaren gekend hebben en aan hooge dividenden gewoon zijn, niet bestand was tegen buitenlandsche mededinging, een mededinging welke haar drong retourbilletten, eerste klasse, uit te geven tusschen Batavia en Yokohama voor weinig meer dan den prijs der billetten, enkele reis, eerste klasse, tusschen Batavia en Oleh-leh bijvoorbeeld. Een goede atlas waarop men de afstanden kan vergelijken, geeft naderen uitleg.

Een en ander, ook beschouwd in betrekking tot de diensten welke de Koninklijke Paketvaartmaatschappij zou kunnen verrichten bij uitbreiding harer vloot, ter vervanging der peperdure Gouvernementsmarine, een artikel van den heer Deen in de *Deli-Courant* vestigde er nog onlangs de aandacht op, doet het wenschelijk achten dat de Regeering, alvorens zich voor tien jaar langer aan de maatschappij te binden, zich wel verzekere van de noodige waarborgen dat de bezuiniging van twee en een halve ton 's jaars ten slotte niet leide tot een nieuwe illustratie van het *pennywise poundfoolish* zoo dikwijls op haar van toepassing.

Een Minister die zich steeds zulk een goed man van zaken betoond heeft, zal trouwens de eerste zijn om dit te beseffen en dat Z. E. als man van zaken ook de beste wegen weet te kiezen om een doel te bereiken, blijkt nu alweder uit het verloop der lotgevallen van de mijnwet. Men heeft kunnen vernemen dat de heer Cremer zou

aftreden als minister van Koloniën wanneer hij in zake de mijnwet, dat wil zeggen in zake het heffen van belasting naar de bruto- in stede van naar de netto-winst, zijn zin niet kreeg. Men heeft ook kunnen vernemen dat de heer Cremer daarvan *geen* portefeuille-quaestie zou maken. Sedert is de mijnwet in den gang van haar geboorte een nieuwe phase ingetreden. De wijze van behandeling in vertrouwelijke bijeenkomst van eenige weinigen beslist vaak over de wijze van behandeling in het openbaar door velen. Naar thans verluid wordt, zou de mijnwet er zoo goed als „door" zijn, daar de Minister zich ten deze heeft kunnen verzekeren van den steun der anti-revolutionnairen. Een toenadering, gegrond op wederzijdsche achting, zoo niet liefde, waarvan de allerbeminnelijkste coquetterie naar aanleiding van de offerfeesten op Lombok reeds zulk een aardig blijk gaf. Mijnheer Pompelinette had de krulletjes zijner wettige gade, de *tirebouchons* die hij in den grond van zijn hart niet kon uitstaan, slechts *crèvecoeurs de mon amour* te noemen en mevrouw Pompelinette vlijde haar hoofd tegen zijn mannelijken boezem, om hem straks zelfs den huissleutel ter hand te stellen. Minister Cremer, op wiens begrooting zekere gelden zijn uitgetrokken voor het doen vieren van *offer*feesten op Lombok, noemt deze voortaan, zonder te lachen, *volks*feesten, en dr. Abraham Kuyper is geheel verteederd, zegt, blozend van vreugd: „ik ben met hart en ziel de uwe." Wat al niet ligt in een woord!

En als de band zoolang wil houden, gooit de anti-revolutionnaire partij met betrekking tot onze Indische mijnwet, de Kamer nog „om" ook.

* * *

Verscheidene Indische bladen bespraken weder de vervanging van den Gouverneur-Generaal, ietwat voorbarig, daar wij van niemand minder dan van den minister van Koloniën de verzekering ontvingen dat jhr. Van der

Wijck tot het einde dezes jaars te Buitenzorg zal blijven zetelen.

Behalve de heeren Groeneveldt, Henny die uitgebreide relaties heeft, Sweerts de Landas Wijborgh die hoog staat aangeschreven, De Meester die nog toonen moet wat hij waard is als koloniaal hervormer, trad in de organen der pers laatstelijk op als nieuwste candidaat de heer Cremer. Zij die de candidatuur stelden, schijnen vergeten hoe sedert 1866 als een precedent dat geen navolging verdiende, het geval werd aangehaald van mr. P. Mijer. Men wil nu eenmaal niet dat een minister van Koloniën zichzelf het pad baant, in waarheid of in schijn, naar den onderkoninklijken troon. En de aanbeveling welke Minister Cremer medekrijgt, dat hij het, voortgaand op den weg door den heer Pijnacker Hordijk eerst bewandeld, misschien voor een ton zou willen doen, voor ƒ 32,000 minder dan zijn voorganger, is al van heel gering gehalte. De tijd moge nimmer komen dat de hoogste waardigheid, of welke waardigheid dan ook, in Nederlandsch-Indië bij afslag wordt toegewezen. Dan alweder zou de zuinigheid zekerlijk de wijsheid bedriegen.

En de aanstaande landvoogd, die een zware taak op zich neemt, want de politieke erfenis van jhr. Van der Wijck is niet onder het voorrecht van boedelbeschrijving te aanvaarden — de aanstaande landvoogd, wie hij ook zij, moge er blijk van geven, zooals mij onlangs uit Indië geschreven werd, een hart voor Indië te hebben en dit aan Nederland te durven toonen; moge in Nederlandsche regeeringskringen belangstelling voor Indische zaken wekken!

Belangstelling voor Indische zaken! Wij hooren er elken dag van, ook in Nederlandsche regeeringskringen, naar den uitslag echter minder om Indië dan om Nederlandsche partijschappen te dienen. Die belangstelling, die liefde doet denken aan den glimlach om een veinzenden mond, en Indië, de hand op den zak houdend, mag wel

zeggen, wanneer het tusschenbeide van hier wordt toegelonkt:

> The smile on your face is the deadest thing,
> Alive enough to have strength to die.....

Geen andere verklaring noodig van het afsterven bij het einde des vorigen jaars, *De Indische Tolk* in het graf volgend, der driejarige *Insulinde*, het weekblad gewijd aan koloniale zaken, waarin niemand genoeg deel neemt om er van te willen hooren indien het niet onmiddellijk de beurs raakt.

Overbodig is zulk een weekblad alles behalve, zou men anders zeggen, ter verspreiding van eenige meerdere kennis omtrent koloniale zaken. Hoe het daarmede staat, werd o. a. op eigenaardige wijze aangetoond in *De Amsterdammer*, alias het groentje, door den heer J. F. N(iermeyer) uit R(otterdam) die, sprekend over breuken, over sterk en zwak, over de ramp van Krakatau, om een in het wild gedreven examenwoede te kenschetsen, verhaalt hoe examinatoren met groote nauwgezetheid vasthouden aan het opdreunen der namen van plaatsen op de kust van Bantam, meer dan vijftien jaar geleden door de vloedgolf verzwolgen, terwijl slechts een enkele dier plaatsen, op ongeveer dezelfde plek herbouwd, ongeveer denzelfden naam draagt. Zoo de examinatoren! Wat dan van de geëxamineerden te verwachten en van hen die zich heelemaal niet kunnen onderwerpen aan eenig examen in de aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië?

Onkunde kweekt vrees en de vrees, lezen wij in het verhaal van den ridder der droevige figuur, heeft tal van oogen. Daarom misschien dat men zoowel ziet in de zoogenaamd pan-islamistische woelingen. Werkelijke gevaren dreigen elders dan in het opvoeden te Constantinopel van eenige mahomedaansche jongelieden die op Java thuis behooren. Voor Java in het bijzonder leze men daarop eens na het opstel van mr. Piepers in dit tijdschrift

(November-nummer) over de gelijkstelling van vreemde oosterlingen met Europeanen; voor Borneo de verslagen der Britsche Noord-Borneo-maatschappij; voor Sumatra hetgeen in den vreemde gepubliceerd wordt over onze machteloosheid in den Atjeh-oorlog, ook al à propos van Poeloe Weh; voor Celebes bijv. de pas verschenen brochure van mr. R. Vorstman, aandringend, tot behoud van ons gezag, op een vasten wil bij „onkreukbare rechtvaardigheid, gepaste billijkheid en sympathieke zachtheid."

Sedert Japan zich zijn kracht bewust werd meer dan te voren, in den strijd met China, door machtsuitbreiding naar buiten nieuwe ontwikkeling zoekt; sedert wij op de Philippijnen een buurman gekregen hebben die sterkte paart aan bemoeizucht, mogen wij bedacht zijn op ernstige gebeurlijkheden. Van der Capellen, den 1en Maart 1820 als Gouverneur-Generaal aan den toenmaligen minister van Koloniën schrijvend, achtte het een zeer opbeurende omstandigheid, terwijl zich in verschillende richtingen rondom Java donkere wolken schenen te vergaderen, dat het eiland een diepe rust genoot, welke het Gouvernement in staat stelde om met minder bezorgdheid dan anders het geval zou kunnen zijn, „deszelfs oplettendheid naar buiten te vestigen."

Er zijn verschijnselen, tallooze teekenen duiden er op, verschijnselen vooral merkbaar in de ontevredenheid welke onder de Indo-Europeanen hand over hand toeneemt, waarop met ernst en nadruk gewezen wordt door mannen die een stem mogen hebben en Indië kennen, hoe verschillend van richting overigens (ik noem slechts het Kamerlid Van Kol en den voorzitter der vereeniging van Solosche landhuurders, jhr. Van Nispen), een ontevredenheid van hooger beteekenis voor ons politiek bestaan dan de zoogenaamd pan-islamistische woelingen, en welke haar redenen heeft, telkens nieuw voedsel krijgt, nu onlangs weder door het plotseling, buiten eigen schuld,

broodeloos geraken van vele nijveren, vroeger in dienst bij de werken der Solo-vallei, dat de rustige rust, ideaal van Indische regeeringskunst, waarop Van der Capellen wees als een „opbeurende omstandigheid", in haar omneveling bij de „donkere wolken", welke zich rondom onze bezittingen vergaderen, ook binnen onze bezittingen „donkere wolken" zal doen samenpakken. Het toenemend pauperisme met de gevolgen van dien, waar de Indo-Europeaan den strijd om het bestaan elken dag krachtiger moet aanbinden, zonder middelen tot dien strijd, stemt tot nadenken. Door geweld en druk van benauwdheid alleen kan men op den duur niet regeeren, het kleine Nederland allerminst, zelfs bij huldiging eener onbeperkte heerschappij, welke in ons quasi-constitutioneel stelsel den koloniën elke bemoeienis met de wijze van haar bestuur ontzegt.

Of moet ten opzichte van Nederlandsch-Indië goed gemaakt worden de regel, dien Montesquieu aangaf in *L'Esprit des Lois*: „Comme il faut de la vertu dans une république, et dans une monarchie de l'honneur, il faut de la crainte dans un gouvernement despotique. Pour la vertu, elle n'y est point nécessaire et l'honneur y serait dangereux.....?"

J. F. SCHELTEMA.

Amsterdam, 29 Januari 1899.

Koloniale Literatuur.

Nederlandsch-Indië onder het regentschap van Koningin Emma. 1890—1898. — Batavia, G. Kolff & Co.

„Aan Hare Majesteit Wilhelmina Koningin der Nederlanden wordt dit werk, waarin beschreven staat, wat de Regeering Harer Doorluchte Moeder voor Nederland's Oost-Indische Koloniën is geweest, eerbiedig opgedragen door Medewerkers en Uitgevers".

Zoo luidt de opdracht van bovenstaand werk. In den trant van het door het *Nieuws van den Dag* ter gelegenheid van de Inhuldiging uitgegeven gedenkboek wil het de herinnering bewaren aan het in velerlei opzicht gelukkig tijdperk van het regentschap der Koningin-Moeder, ook wat Indië betreft.

Dat het eerst thans verschijnt, ettelijke maanden na de Inhuldiging, vindt zijn oorzaak in verschillende omstandigheden, niet het minst in de overweging, dat een gedenkboek over een zeker tijdperk moet streven naar volledigheid, maar dat deze onmogelijk wordt gemaakt door den eisch om op den sluitingsdag zelf van dat tijdperk het licht te zien. Door het uitstel is het thans mogelijk geworden o. a. de belangrijke gebeurtenissen in de Pedirsche gewesten gedurende de laatste maanden van het regentschap nog te vermelden.

In eene korte inleiding wijst de heer dr. J. F. van Bemmelen, die zich met de redactie van het geheel belastte, op het feit dat, zoo getuigd mag worden van velerlei verbetering in de acht jaren van het regentschap, en van nog meer verwachting voor de toekomst, dit slechts mogelijk was, in de koloniën gelijk in het moederland, onder een verlicht, vrijzinnig en rechtvaardig bestuur.

Prof. De Louter schetst wat er in die jaren op het gebied van wetgeving en bestuur is tot stand gebracht en verricht. Kenmerkte zich het bewind van den Gouverneur-Generaal Pijnacker Hordijk op staatkundig gebied door een schier onafgebroken rust, geheel anders is het geweest onder den tegenwoordigen landvoogd, den heer Van der Wijck. Vooreerst zag hij zich genoodzaakt een einde te maken aan de overmacht van de op Lombok gevestigde Balineesche regeering.

De schrijver wijdt aan deze korte, doch hevige worsteling, aan het vreeselijk drama dat er in den zomer van '94 op Lombok is afgespeeld, slechts een paar nietszeggende regelen. Geen woord over de beteekenis welke deze strijd vooral uit het oogpunt van de historische ontwikkeling van ons gezag heeft gehad; geen woord ook over de — achteraf beschouwd — schier ongelooflijke lichtzinnigheid in den aanvang der expeditie, die ons op zulke zware offers kwam te staan *); geen woord ook over het beleid van den opperbevelhebber, generaal Vetter, waaromtrent de *volle* waarheid nog altijd niet bekend is. IJverige verdedigers van den generaal hebben wel getracht de beruchte telegrammen weg te goochelen, maar, trots hun stellig beweren, is er toch nog altijd een zekere twijfel gebleven, die velen aan het bestaan van eene Vetter-legende doet gelooven. In eene historische schets, van de hand van een man als prof. De Louter,

*) De verliezen aan onze zijde bij deze expeditie bedroegen 175 dooden (onder wie 15 officieren) en 503 gewonden (onder wie 30 officieren).

had men in elk geval toch iets meer mogen verwachten dan de volgende zeer onvolledige vermelding der feiten:

„De troepen vertrokken in Juli 1894 en vonden aanvankelijk bijna geen tegenstand. Nadat zij echter de hoofdplaatsen van den vijand bezet en in het binnenland doorgedrongen waren, werden zij onverwachts overvallen door een slechts schijnbaar ontmoedigden vijand en genoodzaakt met zware verliezen terug te trekken naar het strand waar zij deerlijk gehavend aankwamen. Desniettemin verloor het overschot den moed niet en gelukte het den opperbevelhebber, generaal-majoor Vetter, spoedig den dapperen vijand voorbeeldig te straffen en zich meester te maken van zijn Rijk en zijne schatten. De vorst werd gevangen genomen en naar Batavia gevoerd, waar hij in 1895 overleed, Lombok zelf na eenige aarzeling onder rechtstreeksch bestuur gebracht en aldus een nieuw gebied aan Nederlands koloniaal Rijk toegevoegd".

Uit!

Nu is het onze aandacht niet ontgaan, dat in het hoofdstuk „Leger" de oud-kolonel W. C. Nieuwenhuyzen een vrij uitvoerig relaas heeft gegeven van het aanvankelijk zoo noodlottig beloop der expeditie, doch hij heeft zich, blijvende binnen de grenzen zijner taak, enkel bepaald tot eene beschrijving der krijgsverrichtingen.

De kolonel glijdt over het punt in quaestie heel luchtig heen: „De reconstructie der expeditie (na den overval) had spoedig plaats. De zwaar beproefde opperbevelhebber werd in zijne positie gehandhaafd en moest met de ter zijner beschikking gestelde ruime middelen het initiatief hernemen".

In een historisch gedenkboek had men wat minder oppervlakkigheid mogen verwachten omtrent eene zaak, die juist uit het oogpunt van geschiedenis van belang is. Wilde men geen ruimte laten aan critiek — eene opvatting voor welke veel te zeggen valt —, dan had o. i.

toch in elk gevat de quaestie niet onvermeld mogen blijven.

* * *

Een van de gewichtigste feiten uit de periode, waaraan dit gedenkboek is gewijd, is ongetwijfeld de algeheele verandering der Atjeh-politiek, het breken met het sedert 1884 gevolgde stelsel van beperkte occupatie van Groot-Atjeh. Het stelsel van de „actieve beheersching der drie sagi's" is sedert consequent toegepast geworden, en wel met uitnemend succes. „Door de groote krachtsinspanning en doortastende aanvoering van het dappere Indische leger", constateert prof. De Louter, „is het gelukt den vijand niet slechts terug te drijven buiten de grenzen onzer vroegere bezetting, doch ook deze aanzienlijk uit te breiden en hem zelfs in zijne laatste schuilhoeken en steunpunten te bedreigen. Zoo is zoowel in het oosten als het westen van Insulinde Nederlands heerschappij bevestigd en versterkt".

Kolonel Nieuwenhuijzen herinnert in zijn opstel aan de rol, welke Pedir in den Atjeh-oorlog heeft vervuld Groot-Atjeh moge tot dusver het centrum van het verzet in dien oorlog zijn geweest, Pedir heeft dat verzet hoofdzakelijk gevoed. Eene Atjehsche beeldspraak luidt, dat Groot-Atjeh het hoofd, Pedir (d. i. de Pedir-streek) het hart en Pasei (d. i. de Pasei-streek) de voeten van Atjeh vormt. Reeds de Gouverneur-Generaal Van Lansberge besefte de beteekenis van Pedir. Na de offensieve optreding onzer troepen in Groot-Atjeh in 1878 en 1879 en nadat hij aan den gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden had geschreven, dat aan den oorlog een einde *moest* komen, gaf hij den opvolger van dien gouverneur, die dit offensief optreden met een gunstig resultaat had bekroond, in overweging, ook Pedir aan te tasten; doch de generaal-majoor Van der Heyden, die in Mei 1878, als leider der van Segli naar Telok Kadjoe marcheerende colonne van den majoor Coblijn, met Pedir kennis had gemaakt,

wist den Gouverneur-Generaal van Lansberge, onder aanhaling o. m. van Von Moltke's gevleugeld woord: „erst wägen und dann wagen", dat plan uit het hoofd te praten. Negentien jaren later zou aan het denkbeeld van dien Gouverneur-Generaal uitvoering worden gegeven.

* * *

Het hoofdstuk „Onderwijs" in het gedenkboek is bewerkt door den heer W. P. Groeneveldt, oud-vice president van den Raad van Ned.-Indië, vroeger directeur van het departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid te Batavia.

Bij het begin van 1890 waren er in Indië 141 openbare lagere scholen (waaronder 25 alleen voor meisjes) met 11 916 leerlingen en 434 onderwijzers en onderwijzeressen, terwijl het jaar 1897 begon met 162 scholen (waaronder 51 alleen voor meisjes), 14.280 leerlingen en 518 onderwijzers en onderwijzeressen. In 1894 werden nieuwe reglementen voor het lager onderwijs vastgesteld, voornamelijk met het doel om de leerplannen dier scholen en de programma's der akte-examens in overeenstemming te brengen met de wijze waarop een en ander in Nederland geregeld is.

Het aantal bijzondere scholen voor (meestal meer uitgebreid) lager onderwijs bedroeg 16 in het begin van 1890 met 2354 leerlingen; bij den aanvang van 1897 waren deze cijfers respectievelijk 19 en 2970. Slechts bij uitzondering kwam het voor, dat bijzondere scholen subsidie uit 's lands kas ontvingen, en dit is zoo gebleven, ondanks de in 1891 vastgestelde bepaling, dat ook scholen op godsdienstigen (dus niet-neutralen) grondslag voor zulke subsidiën in aanmerking kunnen komen; bij het begin van 1897 waren slechts 2 bijzondere scholen gesubsidieerd, namelijk de z.g. scholen met den Bijbel te Batavia, die te zamen ƒ 5765 's jaars ontvingen.

Het overzicht, dat de heer Groeneveldt van den loop van zaken op onderwijsgebied gedurende het achtjarig

tijdvak geeft, wijst op een verblijdenden vooruitgang.

Dezelfde schrijver behandelde „Land- en Volkenkunde"; hetgeen op dit gebied viel te vermelden, toont hoeveel in de laatste jaren voor de vermeerdering onzer kennis van land en volk in den archipel is gedaan.

Dr. J. L. A. Brandes, ambtenaar voor de beoefening van Indische talen te Batavia, leverde eene bijdrage over taal- en oudheidkunde; dr. M. Treub, directeur van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, wijdde een hoofdstuk aan de studie der levende natuur; dr. R. D. M. Verbeek, hoofdingenieur van het mijnwezen te Batavia, behandelde mijnwezen en aardkunde; dr. J. P. van der Stok, directeur van het Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia, meteorologie en aardmagnetisme; mr. W. B. Bergsma, oud-chef van de afdeeling Statistiek ter Algemeene Secretarie te Batavia, protestantsche zending en maatschappelijk werk; B. G. Schweitz, pastoor te Batavia, katholieke missie; dr. J. G. Kramers, chef der negende afdeeling van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, Europeesche cultures; J. D. de Meyier, directeur der B. O. W. te Batavia, burgerlijke openbare werken; mr. N. P. van den Berg, president der Nederlandsche Bank, vroeger president der Javasche Bank, geldmiddelen, munt en bankwezen; W. P. Groenveldt, opium-regie; H. Dyserinck, oud-schout-bij-nacht, Marine.

Uit deze opsomming ziet men, dat dr. Van Bemmelen er in geslaagd is, uitstekende medewerkers te vinden; de meeste hunner zijn corypheeën op hun gebied. Vraagt men ons naar een totaalindruk, dan zouden wij zeggen: het geheel is wat erg droog. Als „book of reference" kan het zeer goede diensten bewijzen, maar het is geen werk om er lang voor zijn genoegen in te zitten lezen. Doch kon het wel anders? De schrijvers waren gebonden aan de acht jaren van het regentschap en moesten daarom wel in hoofdzaak hun toevlucht nemen tot dorre cijfers en feiten, waarvan vele van zeer betrekkelijke waarde. Het tijdvak

is, wat de meeste der behandelde onderwerpen betreft, te kort voor eene breede historische behandeling. Dat ging beter met het gedenkboek van het *Nieuws van den Dag*, dat over eene periode van eene halve eeuw loopt, welke uitteraard veel rijker was aan groote momenten en gebeurtenissen.

Het hoofddoel echter, dat redacteur en uitgevers zich stelden, nl. de aandacht te vestigen op het verblijdend leven in alle takken van menschelijke werkzaamheid, die tot ontwikkeling onzer O.-Indische koloniën kunnen bijdragen, is vrijwel bereikt.

In een slotwoord behandelt dr. Van Bemmelen nog eenige speciale punten, die in een gedenboek als dit niet mochten worden overgeslagen.

In de hoofdplaatsen van Ned.-Indië, vooral van Java, wordt de samenleving steeds meer op Europeeschen leest geschoeid: verbeterde verkeersmiddelen en hygiënische toestanden, electrisch licht, en vooral hooger geestelijk leven. De Pers, die men gevoegelijk de barometer der beschaving zou kunnen noemen, gaat in O.-Indië steeds vooruit. Bepaaldelijk de dagbladpers is in vele opzichten op een hooger peil gekomen.

Het stoomvaartverkeer in de wateren van onzen archipel geschiedde gedurende het regentschap op voortreffelijke wijze, dank zij de *Kon. Paketvaartmaatschappij*, wier vloot zich uitbreidde van 29 tot 36 schepen. Zoowel bij de geheel onvoorziene ramp, die de expeditie naar Lombok trof, als bij de verwikkelingen op Atjeh, ten gevolge van Toekoe Oemar's plotselingen afval, kon de Pakketvaart terstond voldoen aan de spoed-eischen van het Gouvernement.

Het verkeer tusschen den archipel en het moederland werd steeds levendiger en sneller, dank zij de verplichting tot een vasten en korteren vaartijd, die ten behoeve van den postdienst door de stoomvaartmaatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* werd aanvaard, volgens de

wet van 8 April 1893. Die uitbreiding en versnelling van het verkeer beschouwt dr. van Bemmelen terecht als een zeer gewichtigen factor in den ontwikkelingsgang van ons koloniaal leven. „Hoe grooter de gelegenheid wordt om zich telkens geestelijk en lichamelijk te sterken door een bad in 't koelere klimaat en 't intensievere maatschappelijk en geestelijk leven van Europa, hoe sterker aantrekkingskracht de koloniën zullen uitoefenen op de Nederlandsche jeugd.

Daar de eigenaardigheden van het Germaansche ras de mogelijkheid schijnen buiten te sluiten van de vorming eener blijvende zuiver Europeesche bevolking in tropische gewesten, zullen de belangen van koloniën en moederland beide het best gediend zijn door de voortdurende en krachtige wisselstrooming van jonge en energieke elementen."

* * *

In eene bespreking in *Hoyman en Schuurman's Exportblad* klaagt de heer O. Kamerlingh Onnes over eene belangrijke leemte in het werk, waarop zijne aandacht als vakman begrijpelijkerwijs het eerst is gevallen.

„Ziedaar nu een *standaardwerk* vóór ons", schrijft hij, „een blijvend werk over den rijken schat van koloniën welke Nederland met de eerste Staten van Europa op koloniaal gebied aanzien geven, *en in dit werk geen gezaghebbend woord over Scheepvaart, Handel en Nijverheid.*

Het is zóo treurig, dat men er liefst over zoude zwijgen.

Het is zoo verregaand ontmoedigend, voor wie ons koloniaal bezit in de naaste toekomst geheel afhankelijk beschouwt van de handelspolitiek die Nederland in Azië zal volgen, dat wij er haast niet aan mogen denken, dat in het Kroningsjaar een werk hét licht zag in Ned.-Indië, dat zoude worden *opgedragen* aan de jonge Koningin, en waarin was weggelaten, veronachtzaamd, uitgewischt, *vergeten*, al wat kon herinneren aan het bestaan van Nederlandsch-Indië niet enkel als deel van ons Neder-

land, maar als schitterend erfdeel ook uit den tijd toen *scheepvaart en handel* hier en ginder voorgingen.

Voorzeker dit gedenkboek maakt ook melding van verschillende zaken op het gebied van handel en scheepvaart, maar het gaat er zoo tusschen door. Dat wat wij zochten: eene toelichting van de groote beteekenis die voor Nederlandsch-Indië als handelscentrum bij kundig beheer is — moet zijn — weggelegd, de uiteenzetting der handelsverhoudingen met het verre Oosten, met Australië en Zuid-Afrika; over dat alles, zoo dubbel waard in een boek over de koloniën aan de Koningin opgedragen, te zijn toegelicht, als aanwijzing of zoo mogelijk als leiddraad voor het toekomstig regeeringsbeleid, van dat alles niets en niets."

De rust op Celebes. Een waarschuwend woord door mr. R. Vorstman. — Leiden, A. H. Adriani.

De heer Vorstman, voormalig advocaat te Makassar, vond aanleiding tot het schrijven dezer brochure in het feit, hem van geloofwaardige zijde ter oore gekomen, dat de regent van Lebakkang, in eere hersteld, naar zijn land is mogen terugkeeren.

Men zal zich herinneren, dat de oud-regent van Lebakkang verdacht was van aanzetting tot moord; dat er, na eene langdurige instructie, geen termen werden gevonden hem te doen terechtstaan; dat hij niettemin op dezelfde verdenking, doch zonder aanvoering van bewijs, na door den gouverneur van Celebes (den voorganger van den tegenwoordigen titularis, baron Van Hoëvell) onrechtmatig in het fort Rotterdam te zijn vastgezet, verbannen werd naar Bandoeng (Preanger Regentschappen), en dat vervolgens op zeer bedenkelijke wijze, immers op aansporing van het bestuur van Celebes, bij gelegenheid van een

klacht over een drukperszaak een officieel onderzoek uitgelokt werd naar den loop van het gebeurde, welk onderzoek niet het gewenschte gevolg had, doch maar al te veel het licht deed vallen op eene reeks averechtsche handelingen van gouvernementsambtenaren.

Door den terugkeer van Pasawie (zoo heet de oud-regent) zou een groot onrecht zijn hersteld en zou de politieke toestand op Celebes ongetwijfeld hebben gewonnen.

Deze zaak echter, reeds vroeger door hem besproken, laat de heer Vorstman thans rusten; wel vond hij in het bericht van Pasawie's rehabilitatie aanleiding tot het bekend maken van eene zaak, welke hij tot dusver om vele redenen geheim hield, en wel die van Daeng Sisila c. s., die even onrechtmatig verbannen werden als de oud-regent van Lebakkang.

De schrijver publiceert over deze quaestie een uitvoerig adres, door hem, i. d. 18 Februari 1895, als gemachtigde van de betrokken Inlanders tot den Gouverneur-Generaal Van der Wijck gericht, en waarin, onder aanvoering van tal van redenen, op intrekking van het desbetreffend verbanningsbesluit wordt aangedrongen. Op dit verzoekschrift evenwel mocht hij nooit eenig antwoord ontvangen. Hij neemt dus aan, dat ook de gevolgen van het zonderling misverstand, waarvan Daeng Sisila c. s. het slachtoffer werden, nog voortduren.

Daartegen in het bijzonder, ook tegen ondoordachte bestuursmaatregelen op Celebes in het algemeen, meent de heer Vorstman te moeten waarschuwen. Het „beter laat dan nooit" kan hier nog redden. Zoodra zoowel de oud-regent van Lebakkang als Daeng Sisila c. s. weer naar hun geboortegrond zijn teruggekeerd, vervallen ook twee redenen van wraak, die anders slechts op eene geschikte aanleiding wacht om te voorschijn te treden. Zoolang dat niet geschied is, zegt schrijver, sta ik er niet voor in, dat het garnizoen van Makassar niet telkens

uitstapjes zal moeten doen naar Pangkadjene en omstreken; kosten en opofferingen, die het bij wijs beleid geen groote kunst is achterwege te laten. Op Celebes vooral zij men niet uit de school van Kamerun. Van onze Germaansche broeders kunnen we op het gebied van koloniale bestuurstactiek niets leeren; wel omgekeerd.

Mist men de tactiek om aan een vasten wil onkreukbare rechtvaardigheid, gepaste billijkheid en sympathieke zachtheid te paren, dan zal het, na niet lang tijdsverloop, met ons gezag op Celebes gedaan zijn, luidt de sombere profetie, waarmede de schrijver zijne brochure besluit.

Ethnographische publicaties.

De firma H. Kleinmann en Co. te Haarlem heeft op zich genomen de uitgaaf van publicaties uit 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Onder meer zullen verschijnen: *Mededeelingen uit 's Rijks Ethnographisch Museum*, jaarlijks een deel van 16 vel druks met 12 platen, welke gedeeltelijk in kleuren-, licht- en steendruk uitgevoerd, reproducties geven van de in die instelling aanwezige voorwerpen, welke niet voor afzonderlijke publicatie geschikt zijn.

Voorts zijn onder handen genomen eene monographische bewerking van het Javaansch „Battik" naar aanleiding van het rijke, in het Museum zelf en in andere Nederlandsche wetenschappelijke instellingen en bij particulieren aanwezige materiaal, met tal van zwarte en gekleurde platen; alsmede een ethnographisch album der Congostreek, gebaseerd op het rijke materiaal dat het Museum, dank zij den offervaardigheid van een aantal in genoemde landstreek levende of geleefd hebbende landgenooten, bezit.

De Congo-Staat.

De jongste aflevering van het *Journal of the Royal Statistical Society* behelst eene belangrijke rede, door den heer Leonard Courtney als president der *Statistical Society* in hare December-vergadering gehouden, over wat hij noemde een „experiment in uitbreiding van handelsbetrekkingen", t. w. de geschiedenis van den Congo-Vrijstaat. Gelijk de heer Courtney opmerkte is er een zeker streven onder de beschaafde mogendheden merkbaar om hunne oeconomische ontwikkeling te bevorderen, niet in de eerste plaats door ruimer toepassing van de gezonde vrijhandelsbeginselen in hun verkeer onderling, maar door zoogenaamde kolonisatie en het openen van nieuwe markten, vooral in Afrika. Nu is de geschiedenis van den Congo-Staat in commercieel opzicht zeer leerzaam.

Het spreekt van zelf dat een Rijk van ongeveer 1 millioen vierkante mijlen oppervlakte (ongeveer zoo groot als geheel West-Europa met inbegrip van Duitschland, Oostenrijk, Frankrijk, Italië, Spanje en Portugal, of 90 maal grooter dan België), en voor een goed deel bevolkt met nog anthropophage negers, wier aantal geschat wordt nu eens op 28 millioen (Stanley), dan weder op 11 millioen (Vierhaudt), niet met één slag productief is te maken. De vraag is slechts of de verloopen jaren grond

geven voor de verwachting dat binnen redelijken tijd behoorlijke rente zal worden gemaakt van het geld, dat voor de inrichting van den Staat gevorderd is. Courtney nu kan voor zoodanige verwachting geen enkelen grond vinden. Het klimaat is moorddadig; de Engelsche consul becijfert in zijn laatste rapport dat 90 pct. der uitkomende Europeanen binnen 3 jaar dood of invalide zijn, en de grootste Belgische maatschappij, aan den Congo gevestigd, kwam tot de conclusie dat haar blank personeel ten getale van 120, in doorsnee slechts 7 maanden dienen kon van de 24 waarvoor zij contracteerde. In de tweede plaats is de bevolking nog volkomen barbaarsch en kan het gouvernement zijn gezag alleen staande houden door te speculeeren op de verdeeldheid der stammen die zijn gebied bevolken.

Doel van de geheele onderneming was uitteraard het scheppen van een nieuw handelsverkeer. In hoever is dit bereikt? Courtney geeft, alvorens deze vraag te beantwoorden, een overzicht van het oeconomisch aspect van het land, en van zijne bestuursorganisatie. Hij stelt den Congo-Vrijstaat voor als een land, dun bezaaid met handelscentra, waar een of meer blanken gevestigd zijn met eene gewapende wacht omringd, aan welke centra de handelsproducten, in hoofdzaak ivoor en rubber, geleverd worden, voor het grootste gedeelte gedwongen, en van waar uit, indien geen voldoende leveringen plaats vinden, expeditics worden uitgezonden om het ontbrekende te gaan ophalen. Het transport geschiedt, ofschoon de spoorweg naar Stanley Pool, ter lengte van 250 mijl, thans geheel gereed en in exploitatie is, naar de spoorweg- en rivierstations in gedwongen arbeid. De slavernij is wel afgeschaft in naam, maar in werkelijkheid volstrekt niet. En van de praktijken, bij den aanleg van den spoorweg (die 2,600,000 pd. st. kostte) voorgekomen, deelt Courtney ergerlijke dingen mede. De spoorweg zal intusschen, naar hij meent, dank zijn zeer hooge tarieven wel rentegevend blijken.

Wat de financiën aangaat is ondanks een jaarlijksch subsidie van koning Leopold, ten bedrage van 40,000 pd. st., en ondanks een zeer drukkend systeem van belastingen, het budget geen enkel jaar sluitend gemaakt kunnen worden. De eerste kosten waren zeer hoog; alleen de voorschotten van koning Leopold worden reeds op 1,200,000 pd. st. geraamd. In 1898 bedroegen de inkomsten volgens de begrooting 470,602 pd. st., de uitgaven 690,079 pd. st., waarvan ruim een derde voor leger en politie. Was dan ook de koning niet blijven helpen, en had België niet reeds meer dan eenmaal renteloos geleend — onder beding dat het in 1901 bevoegd zou zijn den Staat te naasten, waar het echter voorloopig nog weinig lust toe toont, of $3^1/_2$ pct. rente te vorderen — dan was reeds lang een bankroet gevolgd van deze door Europa op het Berlijnsche congres in 1884 gecharterde onderneming, welke reeds nu eene schuld heeft van ten minste 4,500,000 pd. st.

De handelsomzet wijst wel vermeerdering aan, maar de uitvoer wordt in toenemende mate afhankelijk van ivoor en rubber, zooals blijkt uit onderstaande cijfers:

Totale uitvoer	waarvan ivoor	rubber	aandeel dezer beide in het totaal
1895 pd st. 485,426	253,371	127,868	78
1896 „ 603,643	194,126	298,623	81
1897 „ 698,281	240,167	357,075	85

Nu bestaat de ivoorhandel uitsluitend uit export van ivoorschatten die door de inboorlingen verwaarloosd waren; men had het ivoor van gedoode en gestorven olifanten eenvoudig ongebruikt laten liggen. Nieuw ivoor wordt niet of nauwelijks uitgevoerd, en het schijnt dat de voorraad die gevonden wordt vrij spoedig, Courtney noemt zelfs 5 jaar, zal zijn uitgeput. En ten opzichte van de rubber-industrie verzekerde een den Congo-Staat vriendschappelijk gezind autoriteit den heer Courtney, dat in 30 jaar hetzelfde het geval zal zijn. Men neemt

proeven met koffie en cacao; maar voor eene productieve teelt van deze en andere gewassen zou eene ordelijke en onderworpen inlandsche bevolking onmisbaar zijn, die men in afzienbaren tijd in den Congo nog niet vinden zal.

Als een débouché voor de snelgroeiende bevolking van België is de Congo waardeloos. Er wonen slechts 1678 blanken in het geheel, van wie 1073 ambtenaren En wat de waarde van den Vrijstaat voor den handel en de industrie van België aangaat, herinnert Courtney er aan, dat zijn gezamenlijke in- en uitvoeren in 1897 beliepen 1,635,368 pd. st., of nog niet 1 pct. van den Belgischen handel, die in 1896 ruim 230 millioen omzette.

Courtney eindigt zijn beschouwing dan ook met de opmerking, dat België, welks handel van 1886—96 met 24 millioen pd. st. klom, indien het de sommen, welke het besteedde aan den Congo, had aangewend om, door verlaging van zijne tarieven, zijn handelsverkeer met andere Staten te bevorderen, dit verkeer stellig in grooter mate zou hebben zien groeien dan met de 0.7 pct. welke het aan den Congo dankt

In het debat, dat volgde, vond de beschouwing van den heer Courtney warmen steun bij Sir Robert Giffen en Sir Francis Powell.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en

Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co,

ROKIN 72,

AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN

Indische Comestibles,

Specerijen voor de Rijsttafel.

VERKOOP EN DETAIL

EEN MERKWAARDIG BOEK.

Heden verscheen:

GÖSTA BERLING

DOOR

MARGARETHA MEIJBOOM.

Naar het Zweedsch van

SELMA LAGERLÖF.

Het „N. v. d. Dag" zegt o. a.: „Het is een kunstwerk van den eersten rang."

PRIJS IN 2 DEELEN . . . . ing. f 5.50

„ „ 2 „ . . . . geb. - 6.50

Amsterdam. H. J. W. BECHT.

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd**.

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2, Schoumburgstraat 2, Den Haag.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen** van denzelfden dag, **mail-berichten, opgaven omtrent verloven** van Indische officieren en **ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen *f 1.25*, Delft *f 1.40*, voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p. *f 1.65*.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *f 15.—*

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter, ruim 17000 KG. per we

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BĚLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,

voorheen STUMPFF & KONING,

Spui 2, Amsterdam.

—o—

Eenig Depôt voor Nederland van

BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,

VAN

PAUL DECOURCELLE, Nice.

van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,

Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,

even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco

W. P. JAULUS,

Hd. Failleur,

uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,

ELEGANTE COUPE.

17 Nieuwe Spiegelstraat,

AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,

ALBUM- EN

PORTEFEUILLEFABRIEK.

Elias P. van Bommel,

53, KERKSTRAAT 53,

AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

ROKIN 53, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen **MATIGE PRIJZEN,** benevens **GEWONE SIGAREN**

van *f* **30.**— tot *f* **150.**— per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI.**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

Simplex Rijwielen

overal verkrijgbaar.

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

MAART 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. Indische Kroniek. Door J. F. SCHELTEMA . 147

II. De scheepvaart van Java in 1898. 165

III. Een Maleisch schrijver. Door J. VAN DISSEL. 170

IV. Bij wie de fout schuilt in zake Atjeh. Door K. 180

V. Varia. 182

Eene lezing over Perzië. — De Vrouw in de Indische litteratuur. — Eene belangrijke aanwinst van 's Rijks Athnographisch Museum. — Ceylon. — Het rijke Australië.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^en^ en den 15^en^ van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Indische Kroniek.

Generaal van Heutsz is een fortuinlijk soldaat en men mag dit zeggen zonder in het minst te kort te doen aan zijn bekwaamheden, aan zijn goed inzicht van zaken, aan zijn voortvarendheid, aan zijn beleid vooral — ook op het terrein der dubbeltjes, want nog onlangs werd hem onder zijn vele verdiensten ten goede aangerekend, dubbel ten goede waar de Atjeh-oorlog de Indische geldmiddelen zoozeer bezwaart, dat hij er steeds naar streeft de uitgaven binnen de nauwste grenzen te dringen, indien gevochten moet worden, de kosten daarvan op de onrustzaaiers zelf te verhalen, wat hem althans op de rijke Oostkust uitstekend gelukt is naar de methode van het gaan zitten op de geldkist des vijands. Met dat al, gelijk Guicciardini in zijn *Storia d'Italia* kort en bondig onder woorden bracht, is het geluk, de fortuin, in alle menschelijke handelingen een groote macht, meer nog dan in andere, zekerlijk in handelingen van krijg. De fortuin heeft generaal van Heutsz ook gediend bij zijn verrichtingen ter Westkust, de operatiën in Tenom en Wailah; wij mochten althans vernemen dat Toekoe Oemar dood is en — begraven ook; volgens het *N. v. d. D.* op den 19en Februari. Officieele zekerheid omtrent dit bericht ontbreekt wel is waar nog, maar de geruchten houden aan, en de minister van Koloniën vond aanleiding genoeg

tot persoonlijke mededeeling van het sneuvelen van onzen gewezen bondgenoot bij het gevecht met de hinderlaag onder luitenant Verbrugh, aan H. M. de Koningin, hoewel, wij moesten het zoo dikwijls vernemen toen hij nog leefde en vrijelijk rondliep, 's mans invloed en tegenstand absoluut niets te beteekenen hadden, sedert het schatten aan munitie verslindende, maar colossale en vreeswekkende, immers het „moreel der kwaadwilligen schokkende" bombardement van — het huis waarin hij niet meer woonde, toen generaal Vetter na generaal Deijkerhoff in Atjeh de puntjes op de i's kwam zetten. Toekoe Oemar, ci-devant Toekoe Djohan Pahalawan, panglima prang besar van het Gouvernement, die ons daden gaf, welke prikkelden tot andere daden, waarvan wij goede vruchten hadden te plukken, groot geworden door de fouten der Kompenie, herinnert Bintang Djaoeh in *Eigen Haard*, liet een naam na en een karakter als beeld van den politieken avonturier, herinnert overste G. B. Hooyer in de *N. Rott. Courant.* Die er meer van wil weten, leze beide artikelen, waarin een overzicht gegeven wordt der loopbaan van dezen condottiere, wiens dood een tijdperk zou afsluiten: het tijdperk van tegenstribbelen der eigengerechtigde hoofden, die nu een heer boven zich zullen erkennen, machtiger en grooter dan ooit een sultan over hen was? Iedereen zal het helpen wenschen, evenals de vervulling van het denkbeeld, aangegeven op een plaat van de *Spectator*, de Atjehers voorstellend in hun opgang ter vredesconferentie — iedereen zal het helpen wenschen, al blijft men met het *Centrum*, na al wat geschied is, niet geheel vrij van wantrouwen, trots het jubelen van het Amsterdamsche *Handelsblad*, dat achtereenvolgens elken weg door ons in Atjeh bewandeld, met de meest inconsequente consequentie van hemelhoog prijzen wat de heeren zus of zoo wijzen, „wezenlijk den juisten" weg heeft genoemd. Hoelang blijft de eer van muzick en hoedgezwaai aan den „sedert 1896 ingeslagen weg", waarin, de vorige kroniek wees

er reeds op, bij het einde der Vetter-periode gelukkig al een heele draai kwam?

Teneinde kracht bij te zetten aan hetgeen in diezelfde kroniek gezegd werd omtrent een politiek van pacificatie, geheel naar vroeger begrippen, welke generaal van Swieten deden spreken van het stichten eener groote handelsstad in Atjeh en meer en meer ten grondslag schijnen te liggen aan de tegenwoordige richting, drong *Vooruitgang* er nog eens op aan dat de Regering de exploitatie van Poeloe Weh ter hand zou nemen als een middel om den wereldhandel van Engelsche in Nederlandsche handen over te brengen en de oplossing der Atjeh-quaestie te bespoedigen tevens. *Vooruitgang* bedoelde daarmede, gelijk nog duidelijker bleek uit de polemiek, naar aanleiding van bedoeld artikel gevoerd tusschen de redactie en den heer J. M. H. van Oosterzee, chef der firma de Lange & Co., welke in samenwerking met de Nederlandsche Handelmaatschappij als Atjeh-Associatie een contract heeft voor het leveren van steenkolen en drinkwater te Sabang aan onze zeemacht in de wateren van Atjeh en het depôt van gouvernementssteenkolen aan de Sabangbaai op het eiland beheert, dat de exploitatie van Poeloe Weh geschieden zal niet door het vestigen van een monopolie, hetwelk de prijzen der kolen zal hoog houden en de vreemde scheepvaart afschrikken, maar door concurrentie in de hand te werken tot het verlagen dier kolenprijzen en lokken der vreemde scheepvaart.

* * *

Terwijl in Atjeh Toekoe Oemar achtervolgd werd, hield de Regeering in een anderen hoek van den archipel een anderen gevaarlijken gast in het oog, Goesti Djelantik, dien ons Gouvernement in het bestuur over Karang Asam bevestigde, *bonne mine à mauvais jeu* makend, toen hij zich niet vangen liet om afgezet en anderszins gestraft te worden ter oorzake van zijn aandeel in den loop der zaken op Lombok, vóór en tijdens den overval. Het was een aardige vertooning: wij konden niet bij hem komen en gaven

hem dus verlof, plechtig en waardig, bij gouvernementsbesluit, te blijven zitten waar hij zat. Goesti Djelantik was zoo met de genade der Kompenie ingenomen, dat hij heelemaal vergat dankje te zeggen. Goesti Djelantik had beleefder kunnen zijn. Nu de Pedir-expeditie achter den rug is, de toestanden op Lombok onder resident Liefrinck bij den dag verbeteren, zóo zelfs dat geen ernstige bezwaren schijnen te bestaan tegen den aanleg van een stoomtram op het eiland, nu wil het gerucht dat in April of Mei een expeditie naar Bali gezonden zal worden, naar Karang Asam. Hetzelfde gerucht wees als bevelhebber reeds den overste Christan aan, geen onbekende in Balineesche krijgvoering.

Waarom echter, terwijl het op Bali rustig is als op Lombok, in die oude quaestie te roeren? Goesti Djelantik, behalve de onbeleefdheid voormeld, heeft nu niets meer op zijn geweten tegen ons Gouvernement dan toen hem de onderscheiding ten deel viel eener officieele overdracht van hetgeen hij *de facto* bezat en zich niet liet ontnemen. Hierop terug te komen nu wij sterker meenen te zijn, zou slechts strekken om op die comedie een nog eigenaardiger licht te doen vallen dan te voren. Gelukkig dan ook dat de courant, welke eerst van het gerucht sprak, er op wees hoe noch in den artillerie-constructiewinkel, noch bij de pyrotechnie, noch in de oorlogsmagazijnen, noch bij de intendance zulk een drukte heerscht als anders vóór het vertrek eener expeditie valt waar te nemen, al hetwelk wijst op de vlucht door de Indische pers van een *canard*.

Maar geen *canard* schijnt te zijn het aanstaand aftreden als legercommandant van generaal Swart, die in September a. s. zijn gewichtige taak twee jaar vervuld zal hebben. De *Javabode* meent dat vóór het verstrijken van bedoelden termijn de ondervonden teleurstellingen hem wel eens te machtig konden worden. Die teleurstellingen zouden o. a. betrekking hebben op een besliste weigering

van den minister van Koloniën om op 's generaals lievelingsdenkbeeld in te gaan: de invoering van een lichter geweer voor de niet-Europeesche infanteristen. De Indische specialiteiten zijn het, naar men wil, allen eens met den generaal en het gezond verstand, dat het niet aangaat, wanneer het te verhelpen is, den fuselier te laten marcheeren met een vuurwapen van ongeveer 4.8 kilogram in tropische hitte, terwijl bijv. het Oostenrijksche leger reeds een geweer heeft dat, bij grooter kaliber, slechts 3.3 kilogram weegt. De dubbeltjes zullen wel een woordje medegesproken hebben en, al is men er ook van overtuigd dat verbetering dient te komen, vooral in Indië weet iedereen die verbetering wil, hoe lang de afstand is en hoe moeilijk af te leggen, door zeeën van inkt, over bergen van papier, tusschen een voorstel tot verbetering en de verbetering zelf. Generaal Swart kan er van medepraten ook uit anderen hoofde dan een lichter geweer voor de niet-Europeesche infanteristen. Maar de zaak ligt dieper, en dit moge blijken uit hetgeen ik hier aan een mailoverzicht van de *Javabode* ontleen: „De neiging kan toch niet zijn om van den legercommandant een zuinig administratief bureau-chef te maken; daarvoor alleen zou een beproefd luitenant-generaal niet noodig zijn."

Inderdaad bestaat zulk een neiging wel en geenszins alleen waar het legerbelangen geldt, een neiging om, instede van langzamerhand den weg te effenen tot decentralisatie, alles te centraliseeren. De hoogste kunst van besturen en beheeren in Indië wordt, als noodzakelijk gevolg dier richting, verlaagd tot het gerieven der *powers that be*. Ontwennen de mindere goden der ambtelijke en militaire hierarchie zich aan alle initiatief, een initiatief dat zoo nuttig kan werken bij hen die een open oog hebben voor de behoeften van den dienst welken zij elken dag verrichten, door zich, ter wille van „goed aangeschreven staan" en verdere promotie, steeds in de eerste plaats de vraag te stellen, niet: wat zal goed zijn en behoorlijk, maar: wat zal men

er te Batavia en te Buitenzorg van denken, zoo wordt alle kracht en macht weder ontnomen aan Batavia en Buitenzorg door de allerhoogste overweging: wat zal men er in den Haag van zeggen, op het Plein?

Daar, op het Plein, valt de beslissing, doorsijpelend, via Buitenzorg en Batavia, tot de minste vertakkingen der staatsmachine, bepalend van boven naar beneden, inktwellustelingen kweekend, hoe het zal luiden van beneden naar boven, hoe de bevinding moet wezen op het papier: koud of warm, hoe de werkelijkheid, omgezet in woorden, moet stemmen: tot weenen of tot lachen.

Op dien grondslag rust het gebouw der Indische begrooting, telken jare in een ommezien opgetrokken zonder dat men het zich erg lastig maakt om iets anders dan de mogelijkheid dat Indië ooit een lastpost, wel te verstaan: een financieele lastpost zou kunnen worden; op dien grondslag rust het gebouw der geheele Indische politiek, opgetrokken in de Nederlandsche volksvertegenwoordiging zonder voldoende kennis van Indische toestanden. De kiezers in Nederland zullen het zich te laat beklagen, zegt de *Javabode* in het mailoverzicht hierboven reeds aangehaald, dat zij de deskundigen schier stelselmatig uit het parlement hebben geweerd....

Dit *à propos* van de tegenwerking welke de legercommandant naar luid van de mailberichten moet ondervinden, omdat hij zijn zelfstandigheid wenscht te bewaren, en *à propos* van het leger valt uit dezelfde mailberichten nog te melden dat Japan en, op het voetspoor van Japan, ook China bezig is onze soldaten tot desertie te verleiden, met goeden uitslag, want de ronselaars bieden een hoog handgeld aan. Zonder nu zoo ver te gaan hierin een bewijs te zien der erkentelijkheid van Japan voor de bestrijding der herzienning van art. 109 Regeeringsreglement 1), kan men er wel een nieuw bewijs in

1) Sedert het schrijven van deze kronick is art. 109 Regeeringsreglement herzien in den geest als door Japan gewenscht.

vinden van den ommekeer welke de Oost-Aziatische verhoudingen ondergingen sedert den Sino-Japanschen oorlog. Men vinde er een waarschuwing in tevens!

* * *

Leed de Indische handelswereld in de vorige maand reeds een gevoelig verlies door het overlijden van den heer Groeneveld, president der Javasche Bank, thans hebben wij het overlijden te betreuren van zijn opvolger als zoodanig, den heer H. P. J. van den Berg, die den 8en dezer te Nice bezweek aan een lijden dat hem genoodzaakt had in Europa herstel te gaan zoeken. En in den heer A. Massink is een man heengegaan, wiens naam evenals die van den heer H. J. van Prehn, thans afgetreden als technisch directeur der Bandoengsche kininefabriek, onafscheidelijk verbonden zal blijven aan de eerste pogingen om op Java zelf kinine te bereiden uit den kinabast en daardoor de Indische kina-planters onafhankelijk te maken van de Europeesche kinine-fabrikanten. Hier behoeft niet nader in herinnering gebracht te worden met welken gunstigen uitslag die pogingen bekroond werden, met zulk een gunstigen uitslag inderdaad dat thans reeds sprake is van de oprichting eener derde kinine-fabriek op Java, waartoe de heer J. A. Watering zich derwaarts begeven heeft.

Het opbloeien dezer nieuwe industrie, trots hinderpalen van allerlei aard, trots felle tegenwerking, dank zij een krachtig, beleidvol optreden van het particulier initiatief, en in deze betrekking is vooral ook te noemen mr. C. W. baron van Heeckeren te Semarang, wijst alweder op de waarheid van hetgeen prof. T. A. F. C. Went onlangs aanvoerde in een *Gids*-artikel *(De Strijd tegen de Ziekten der Cultuur-gewassen in Nederlandsch Indië*, Januari jl.) om te staven dat niet alleen de planters in onze koloniën in zekeren zin als baanbrekers optreden bij de bestrijding van de kwalen der cultuur-gewassen, waarin wij de koloniën van andere Europeesche mogend-

heden ver vooruit zijn, maar dat daarvan hoofdzakelijk aan het particulier initiatief alle eer toekomt. En hij vindt aanleiding om er op aan te dringen een afzonderlijk plantenpatholoog te belasten met het onderzoek van de cultuur-gewassen van den inlander, en een subsidie te verleenen aan de proefstations voor de cultuur van suikerriet. „Dat deze laatste eisch ongerechtvaardigd is," lezen wij, „zal zeker niemand meenen die vergelijkt welke sommen in het moederland besteed worden ter bescherming van de beetwortelsuiker-industrie met het volkomen gemis aan ondersteuning van de toch ook voor den inlander zoo belangrijke rietsuiker-industrie op Java."

Men weet welk een verschil van gevoelen bestaat omtrent de vraag of en in hoeverre de suikercultuur, gelijk thans gedreven, den inlander ten goede komt. Om dit nader aan te toonen, in verband met de jongste lectuur betreffende de grondhuur-ordonnantie, twee karakteristieke aanhalingen:

a. uit een artikel van mr. P. Maclaine Pont in de *N. Rott. Ct.*, dat aanbeveelt „de bevolking in de gelegenheid te stellen geld te verdienen, onder andere door, wel verre van „paal en perk te stellen" aan een „zeer ongewenschten concurrentiestrijd tusschen naburige ondernemingen," wel verre van die „ongebreidelde neiging tot vergrooting der aanplantingen voor de fabrieken bedenkelijk te achten" — de Europeesche ondernemers „ongestoord toe te laten" hun aanplantingen te vergrooten en zoo hoog mogelijk tegen elkander de grondhuren te laten opbieden, waarbij de kleine man profiteeren kan;"

b. uit een schrijven aan *De Locomotief* van iemand die zich Piso noemt, eindigend aldus:

„De grootste weldaad, die het Gouvernement van Nederlandsch Indië den Javanen kan bewijzen, is de opheffing van alle ordonnanties van grondverhuur en te decreteeren bij *Staatsblad*, in alle desa's op te hangen:

„Alle schriftelijke grondverhuur van inlanders aan niet-

inlanders is nietig en van onwaarde en eveneens alle schriftelijke grondverhuur van inlanders aan handlangers of bedienden van suikerfabrieken, tabaks of indigo-ondernemingen."

De quaestie der welvaart van den inlander tot nadere bespreking bewarend, zij hier nog slechts gemeld dat van de groote cultures, suiker, na kleurloosheid en onzekerheid in het afgeloopen jaar, eenige verbetering toonde, terwijl ook de vooruitzichten in koffie gunstiger genoemd worden, al „mag men de verwachting niet te hoog spannen" en al zijn de tegenwoordige prijzen weinig loonend, een der redenen waarschijnlijk welke den heer G. F. W. van Maanen van Semarang bewogen in een zeer lezenswaardig artikel een herziening van den canon der erfpachtslanden in overweging te geven, „meer overeenkomstig de opbrengst van den grond," omdat „een blijvende verandering is ingetreden." Een verandering ten kwade wel te verstaan, en daarvan kunnen de aandeelhouders in goud-maatschappijen eveneens medespreken!

Het einde der vorige maand bracht berichten van moeilijkheden waarmede het goud-syndicaat Bwool te worstelen had, en deze maand bracht een bekendmaking van de Nederlandsche Handelmaatschappij, welke vele gemoederen en vele pennen in beweging bracht, gelijk zij hier volgt:

„dat de tot dusver door bekwame deskundigen geleide onderzoekingen (naar de aanwezigheid van edele metalen op vergunningsterreinen in Celebes) geen resultaten hebben opgeleverd;

„dat het meerendeel der terreinen reeds gebleken is niet voor exploitatie in aanmerking te komen, terwijl nog slechts enkele moeten worden onderzocht;

„dat, mochten daar geen aanmerkelijk betere uitkomsten worden verkregen, de onderzoekingen hoogstwaarschijnlijk zeer spoedig zullen worden gestaakt."

Deze mededeeling maakte te meer indruk daar de Ne-

derlandsche Handelmaatschappij, tamelijk gesloten van aard, niet met den ontwikkelingsgang der zaken waarin zij de hand heeft, te koop pleegt te loopen. Men nam het haar kwalijk dat zij door het groot gezag van haar naam aldus de klad bracht in goud-exploratie en goud-exploitatie op Celebes. Men vond dat zij duidelijk behoorde te omschrijven welke terreinen door haar bedoeld werden ... De bekendmaking gaf aanleiding tot groot geschrijf, waarvan de hoofdstrekking: Spreek voor u zelf, niet voor mij!

Le fin mot de l'histoire werd te voorschijn gebracht uit de verontwaardiging der Nederlandsche Handelmaatschappij over de handeling der firma de Lange & Co., waarmede zij een maatschap had gevormd en welke met haar medebelanghebbenden de „naar (haar) overtuiging waardevolle winstparticipatie in de concessie van de Nederlandsche Handelmaatschappij onder het bereik van het publiek wenschte te brengen."

Hoe dit alles zij, de bekendmaking hier bedoeld moge het vertrouwen van het groote publiek geschokt hebben, er bestaat wel haast geen twijfel aan dat, indien zoo niet overal, gelijk sommige goud-jagers schenen te meenen, toch hier en daar op Celebes goud gevonden wordt in voor den exploitant loonende hoeveelheid. Komt na den goudroes een goudontnuchtering, het behoeft hen die weten deelhebbers te zijn in een goede concessie, niet volstrekt moedeloos te maken. *Ni cet honneur ni cette indignité*, zooals een bekwaam man van zaken zich dezer dagen uitdrukte na een plotselinge daling van den koers der aandeelen eener vroeger hemelhoog geprezen maatschappij.

In ieder geval heeft de ondervinding op Celebes, zoover zij dan gaat, de goud-jagers geenszins ontmoedigd. Een correspondentie uit Atjeh aan de *Deli-Courant* deelt mede hoe men daar thans met het edele metaal doende is; op zulke groote schaal dat geheel Atjeh eigenlijk reeds

is aangevraagd, afgedeeld op de desbetreffende kaart in blokjes, toebehoorende aan één Bataviaasche kongsi.

Wel bekome het haar — en den houders der aandeelen!

* * *

De *Semarang-Courant* spreekt weder van zware overstroomingen in het Demaksche. Elk jaar hetzelfde liedje. Na den hongersnood van 1873 besloot men er eindelijk toe iets te doen voor de bevolking, regelmatig getcisterd door droogte in den Oost-moesson, overmaat van nattigheid in den West-moesson. De bekende waterwerken werden aangelegd voor millioenèn schats, de practijk bleef verre beneden de beloften der theorie en — de toestand is niet veel beter dan te voren.

Een meer kenmerkende dan aardige bijzonderheid: de aanleg van de waterwerken in Demak was toevertrouwd aan den ingenieur van Houten, later, als directeur van het departement der Burgerlijke Openbare Werken, mede aansprakelijk voor het schandaal der werken in de Solo-vallei.

Wat de schorsing van den arbeid aan die laatstgenoemde werken betreft, in de kroniek der vorige maand werd reeds de hoop uitgesproken dat het oorspronkelijke doel, de irrigatie der Bangawan Djero-streek, toch bereikt moge worden, zoodat wij ten slotte na al dat gedoe nog kunnen uitroepen met vriend Mephistopheles:

Wenn sich der Most auch ganz absurd geberdet,
Es gibt zuletzt doch noch 'nen Wein.

De misrekening is toch waarlijk de schuld niet der arme bevolking, welke anders ten slotte het gelag te betalen zou hebben. En evenmin is zij de schuld van hen die nu door de schorsing, bij Gouvernementsbesluit van ultimo December des vorigen jaars daadzaak geworden, werkloos, broodeloos zijn. Elke mail brengen de Indische couranten nieuwe berichten van de ellende door die menschen geleden, roerende beden om arbeid ten einde in hun nood en den nood der hunnen te voorzien. Bij den assistent-resident van Soerabaja zijn, volgens de *Soer. Ct.*,

van enkelen aanvragen ingekomen om de gunst van opzending naar Nederland als behoeftige. Het aantal inlanders, plotseling aan den dijk gezet, wordt in de omstreken van Bodjonegoro geschat op twintig duizend. Het *Soer. Hbl.* hoort van groot volksverloop in Sedajoe Lawas en vreest dat men daar dientengevolge moeilijkheden zal ondervinden met de inning der padjekgelden. *De Locomotief* vraagt, als die menschen opstootjes maken en men hen dood schiet, of de Regeering geheel zuiver is van hun bloed; en het blad voegt er schamper aan toe: moet nu de particuliere liefdadigheid maar weder te hulp komen?

Het schijnt wel zoo. Van Gouvernementswege blijft men dat alles lijdelijk aanzien en toch, minister Cremer legde in de Tweede Kamer ten opzichte van het ontslagen werkvolk een verklaring af zoo goed als een belofte. Nadere ongeregeldheden, waartoe de honger allicht drijft alvorens die belofte in vervulling gaat, herinneren aan de waarheid, welke op dezelfde plaats reeds meer dan zestig jaar geleden bij het bespreken van Indische toestanden werd aangeroerd als een stelling welke geen bewijs meer behoefde, door het kamerlid J. van Alphen: „Een zaak van het uiterste gewicht in alle landen .... is het verschaffen van arbeid aan ledige handen."

De opmerking van *De Locomotief*, die er op wijst hoe verdienstelijk minister Cremer zich door de schorsing van den arbeid in de Solo-vallei weder tegenover Deli maakt, want de gedwongen werkloosheid opent een ruim operatieterrein aan de koeliewervers — die opmerking voor haar rekening latend —, moet hier toch geconstateerd worden dat bedoelde heeren terdege zij spinnen bij zulk een stand van zaken. Juvenalis sprak er van hoe men den hongerigen Griek slechts had toe te roepen: ga naar den hemel — en hij ging. Den hongerigen inlander behoeft men slechts een paar ringgits te laten zien en van voorschot te praten — hij zal den verleider volgen naar de hel. Zekere Karnawie uit de desa Sraten Kletjo, die in Deli

geweest was, wist zijn desa-genooten te vertellen dat hij het daar weinig beter bevonden had. Deed Karnawie zijn onderneming op bij de British Deli, dan zal men hem gelijk moeten geven in het licht der onthullingen van den heer Tripp betreffende de mishandelingen waaraan de koelies op de ondernemingen dier maatschappij bloot staan.

Van Sumatra naar Java terugkeerend, een artikel van den controleur Schmalhausen over *De Positie van de Vrouw in de Javaansche Maatschappij*, bracht bevestiging der implicite mededeelingen der kamerleden van Kol en Pijnacker Hordijk toen zij bij de behandeling der Solovallei-quaestie nadruk legden op de nooden der bevolking, van 1886 tot 1896 met 19.5 percent toegenomen, terwijl het oppervlak der bevloeibare sawah's slechts met 4 percent, der sawah's welke van regen afhankelijk zijn, slechts met 5 percent steeg; het oppervlak der tegalans echter met 67.6 percent, „wel een bewijs hoe de bevolking behoefte gevoelt naar meer bouwgrond, dus meer irrigatiewerken."

De controleur Schmalhausen, ruim in staat tot oordeelen, schrijft:

„De Javaan bouwt zijn eigen huis met de middelen die zijn grond hem verschaft, bepaalt zijn kleeding tot een minimum, doet niet aan schoeisel noch verwarming en is tevreden, wanneer hij slechts tweemalen daags een bordje rijst heeft met wat toebehooren; maar zelfs aan deze bescheiden eischen kan al minder en minder voldaan worden."

Men behoeft de Indische couranten slechts na te lezen om nieuwe bewijsgronden te vinden voor de meening dat de inlander in welvaart niet vooruitgaat: hier een moeder die haar kind verkoopt om aan voedsel te komen, daar (in het Djombangsche bijvoorbeeld) diefstal van suikerriet, enkele stokken, door arme stakkerds, die anders van honger zouden sterven.

En om den inlander die nog wat verdient af te schrikken van het denkbeeld door sparen, door zuinigheid tot welstand te geraken, een ten hemel schreiende onzekerheid van bezit, politie- en rechtstoestanden welke den bezitter aan allerlei gevaar blootstellen. Daarop is door kundige hand een schel licht geworpen in een serie artikelen, onder den titel *Desa-Potitie en Justitie* verschenen in *De Locomotief*, 1896/7, later afzonderlijk uitgegeven en nog veel te weinig bekend.

Wat de vreemde oosterlingen soms hebben uit te staan van ambtelijke willekeur, ambtelijke ontkenning van recht en billijkheid, leert ons weder het geval van de Chineezen Lie Hoeat en Kho Soe Koei te Padang, gevangen gezet en maanden lang gevangen gehouden, zonder acces, terwijl, volgens de latere uitspraak van den landraad, geen grond tot strafvervolging had bestaan, slechts sprake had kunnen zijn van een civiel geding!

* * *

Zulke willekeur, ontkenning van recht en billijkheid, aanleiding gevend tot voortdurende klachten over een meten met twee maten, komt echter niet alleen voor waar het geldt vreemde Oostelingen en inlanders, onderworpen soms aan het bijna onbeperkt gezag van ambtenaren, die maar al te vaak zeer onzuivere rechtsbegrippen hebben en daarenboven weten hoe weinig kans op redres bestaat voor den kleinen man tegen hun autoriteit. Het Gouvernement geeft zelf wel eens het voorbeeld. Zoo wees onlangs het Amsterdamsche *Handelsblad* op het misbruik, ambtenaren ontslag te verleenen met ingang van een der eerste dagen eener volgende maand, waarmede niet anders bedoeld wordt dan dat die ambtenaren tractement zullen genieten voor diensten, gedurende een zeker tijdperk, welke zij *niet* bewijzen. Het Amsterdamsche *Handelsblad* verzuimde er bij te voegen dat het gewraakte misbruik, waarop de Indische pers reeds zoo dikwijls de aandacht vestigde, als regel slechts ten goede komt aan hooge

ambtenaren, die eigenlijk een voorbeeld behoorden te geven van eerlijkheid en goede trouw.

Hiervan sprekend, komen wij tot een ander onderwerp hetwelk aanleiding gaf tot veel gedachtenwisseling in den laatsten tijd: de Indische tractementen en pensioenen. Wat de Indische tractementen aangaat, kan men de meening toegedaan zijn: goed geld voor goede waar, daarom niet minder voorstander wezen eener ingrijpende wijziging van het Indische pensioenstelsel. Dr. Samuel Johnson's bekende definitie van het woord pensioen in het midden latend, mag men toch veilig aannemen dat de bedoeling welke oorspronkelijk ten grondslag lag aan het toekennen van landspensioen, geheel wordt voorbijgestreefd, verloren is gegaan. Die bedoeling was in het levensonderhoud te voorzien van landsdienaren, door ouderdom, lichaams- of zielsgebreken buiten staat den lande verdere diensten te bewijzen, een levensonderhoud evenredig aan het gewicht der betrekking vroeger door hen bekleed. Om nog niet te spreken van het onevenredig hooge der pensioenen, waarmede de Indische schatkist bezwaard wordt, zijn de pensioenen voor de meesten reeds bereikbaar in de kracht huns levens. En hoevelen verlaten dan werkelijk 's Lands dienst om, gesteund door de toelage, in den vorm van pensioen, uit de schatkist te ontvangen, in andere dan landsbetrekkingen, als mededingers op te treden dergenen die, niet alleen minder bevoordeeld, daarenboven nog naar de mate hunner belastingplichtigheid de premie aan hun concurrenten toegekend, hebben te betalen!

En terwijl, onder het bestendigen van zulke misstanden, het Indische geld over den balk wordt gegooid, zint de fiscus, welke in de behoefte aan Indisch geld voor zulke doeleinden heeft te voorzien, telkens op nieuwe middelen om de citroen nog wat meer uit te knijpen. Bij het achteruitgaan der welvaart van den inlander, verhooging nog van belastingdruk.

Het zal wel zoo erg niet wezen, hoort men in Holland altijd wanneer zulke dingen ter sprake komen, en die zoo spreken, verschuilen zich gemakkelijk achter de uitspraak van deze of gene „specialiteit", waarop geheel van toepassing is hetgeen door den heer Fokkens werd opgemerkt in zijn lezing over de heerendiensten (*Indisch Genootschap*, 16 November 1897): „Omtrent tal van zaken en toestanden, welke betrekking hebben op de inlandsche bevolking, houdt de meening van velen direct verband met den al of niet gunstigen stand der Indische financiën."

Wij hebben geld noodig, ergo: de bevolking kan het opbrengen ook.

Geheel naar die redeneering is besloten tot een verhooging van den accijns op lucifers en petroleum. Moet men daarin de hand zien van den heer de Meester die hiermede zijn *coup d'essai* leverde, het schijnt dan wel dat hij als financieele specialiteit zijn illustren voorganger Sprenger van Eijk naar de kroon wil steken; eenzelfde onvoldoende voorbereiding, eenzelfde verkrachting van de meest elementaire billijkheid — financiekunst *à la grosse morbleu*, opgedischt met de saus die er zoo heerlijk bij smaakt: cynische fiscaliteit *à tort et à travers*.

De *coup d'essai* van den heer de Meester is, op die leest geslagen, waarlijk geen *coup de maître* geweest. Vinden mijn lezers de calembourg onaardig, ik aanvaard de aansprakelijkheid slechts onder het voorrecht der mededeeling dat hij spontaan ontstond, niet bij voorbedachten rade. De aansprakelijkheid voor een belastingverhooging als die op petroleum en lucifers, zou ik echter onder geen voorrecht hoegenaamd wenschen te aanvaarden. Men oordeele slechts:

Ieder die op 11 Januari 1899 meer dan tien kisten petroleum in zijn pakhuis had of in zijn binnengeloopen schip, moest vijftig cent per hectoliter bijbetalen, ook al was de vroegere accijns, ad twee gulden per hectoliter, reeds geheel voldaan. Voor lucifers had men bij te be-

talen dertig cent per gros doosjes of vijftien gulden per kist.

De nieuwe verordening bezat dus terugwerkende kracht: men werd genoodzaakt de accijnsverhooging bij te passen voor hetgeen vroeger, onder de vroegere bepalingen, was ingevoerd, niettegenstaande art. 2 Alg. Bep. Wetg : „De wet verbindt alleen voor het toekomende en heeft geen terugwerkende kracht."

Men had de leelijke overgangsbepaling, volgens mededeeling van de *Soer. Ct.*, expresselijk geheim gehouden om de importeurs die op het bovenaangehaalde wetsartikel vertrouwden, te kunnen vangen, een listigheid waarboven het Gouvernement verheven moest zijn, zou men denken.

Maar neen: Sinds eenige dagen, lezen wij, als ter bevestiging van dit bericht, in het *Bat. Nbl.* van 16 Januari, loopen politiedienaren en recherche-beambten verschillende Chineesche en inlandsche buurten af, doen huiszoeking en trachten hen die op zulke wijze 1) lucifers in bewaring hebben, te intimideeren, met bedreiging hen voor den landraad of de politierol te trekken, om den naam van den bewaargever mede te deelen.

Zeker: men mag zijn plichten als accijnsschuldige niet ontduiken!

En geld moet er wezen, *hoe dan ook*, zou men in het licht van zulke belastingheffing haast zeggen.

Zeer terecht teekent *Prange's Nieuws- en Advertentieblad* aan, met betrekking tot den verhoogden accijns op petroleum en lucifers:

„Zoodra er een tekort op de Indische begrooting in

1) Op zulke wijze: Zoodra de Chineesche importeurs van lucifers hoorden van de overgangsbepaling, tot den datum van ingang der verordening voor hen geheim gehouden, om hen in hun vertrouwen op recht en billijkheid des te eerder te snappen ten bate van een zoet maar onwaardig winstje voor de schatkist, hadden zij hun voorraad bij partijen van 49 gros doosjes bij vrienden en bekenden in bewaring gegeven.

het vooruitzicht is, wordt naar het eerste het beste redmiddel ten laste der kolonie gegrepen, en wel met een gejaagdheid, een onnadenkendheid, een onbedachtzaamheid, welke bepaald op hem die het wèl meent met dit land, een pijnlijken indruk maakt, en wel te pijnlijker, wanneer men let op de millioenen die in vroegere jaren door de kolonie in de Nederlandsche schatkist gestort en verkregen zijn door een dwang in strijd met recht en billijkheid en met terzijdestelling van de eigene, duurste belangen der inlandsche bevolking.

„Immers hieraan alleen is het te wijten dat nog op dit oogenblik het draagvermogen der inlandsche bevolking zoo gering is, dat werkelijk van de accijnsverhooging op lucifers en petroleum een verminderd debiet te vreezen is, en dat de vroegere *tali api*, het „zeer gemakkelijke middel om vuur te maken", inderdaad kans heeft bij de inlandsche bevolking weder in zwang te komen."

Best mogelijk; de Chineezen te Soerabaja hebben, naar het *Soer. Dbl.* mededeelt, den verkoopprijs van petroleum en lucifers reeds verhoogd. Dientengevolge verminderd debiet en minder inkomsten voor de schatkist

„Onze financieele politiek is niet royaal, dikwijls onwaardig, somtijds onwettig," moge *De Locomotief* worden nagezegd, om er bij te voegen: veelal dom daarenboven, want zij streeft haar doel voorbij, slacht de kip die, behoorlijk gevoerd, gouden eieren zou kunnen leggen.

Het kunststukje door de nieuw aangestelde financieele specialiteit verricht om te debuteeren op het slappe koord onzer Indische politiek, doet vreezen voor de toekomst, maar wij hebben nog een belofte in de proclamatie van Koningin Wilhelmina, uitgevaardigd ter gelegenheid van Harer Majesteits troonsbestijging: „Ik wensch bij het opperbestuur over de bezittingen en koloniën in Oost en West rechtvaardigheid te betrachten...."

J. F. SCHELTEMA.

Amsterdam, 26 Februari 1899.

De scheepvaart van Java in 1898.

De volgende cijfers geven een overzicht van de scheepvaart van Java in het jaar 1898:

Tegen 279 zeil- en stoomschepen met een gezamenlijken inhoud van 468.000 registertonnen in 1897, hebben in het afgeloopen jaar 311 zeil- en stoomschepen, te zamen metende ruim 550.000 registertonnen, op Java en te Padang geladen met bestemming naar vreemde havens.

Eene vermeerdering dus van 32 vaartuigen en ruim 82.000 tons of ongeveer 175 percent, welke vermeerdering geheel ten goede komt aan de stoomvaart, want slechts 51 zeilschepen laadden, dragende ruim 69.000 tons, tegen in 1897 73 zeilschepen met ruim 95.000 tons. Deze cijfers wijzen op eene vermindering van 22 schepen en 26.000 tons of ruim 26 percent in het ladingsvermogen.

De oorzaak van deze vermindering van de zeilvloot is voornamelijk toe te schrijven aan het feit, dat gedurende het eerste halfjaar van 1898 weinig lading voor zeilers te krijgen was, terwijl gedurende het tweede semester, en dus in het tijdvak waarin de suikerafscheep in vollen gang is, minder zeilschepen Java bezochten dan gewoonlijk het geval is.

Het gevolg van die schaarschte aan zeilschipruimte is

geweest, dat in de laatste maanden van het jaar de vrachten opliepen tot 30/- per ton, terwijl zelfs een paar bodems voor suiker tot 32/6 en 35/- per ton zijn afgesloten. Vergelijkt men de vrachtcijfers voor suiker naar Kanaal of Azores v. o. bij de in 1897 betaalde vrachten, dan valt te constateeren dat, met uitzondering der eerste maanden des jaars, de koersen van 2/6 tot 10/- per ton hooger zijn geweest dan de hoogst betaalde vracht in 1897.

De vrachten voor stoomschepen met suiker naar Port-Said v. o. waren verleden jaar aanmerkelijk beter dan in 1897.

Behalve de Spaansch-Amerikaansche oorlog en de schaarschte aan zeilschipruimte, hebben de zeer groote suikeroogst van Java en de algemeen hooge vrachtmarkt in het Oosten veel bijgedragen om de reeders in staat te stellen betere cijfers te bedingen, die bovendien gerechtvaardigd werden door de stijging in den prijs van kolen, tengevolge van den aankoop door de Engelsche admiraliteit van alle disponibele voorraden Cardiff-kolen aan deze zijde van Suez.

Van de 290.000 ton stoomschipruimte, die aan het suikervervoer hebben deelgenomen, zijn ruim 160.000 tons bestemd geweest naar Port-Said v. o.; ongeveer 15.000 tons naar de Atlantische havens van Noord-Amerika; ruim 4000 tons naar Australië; ruim 100.000 tons naar China en 5000 tons naar Japan.

De uitvoer naar China is grooter geweest dan in eenig vorig jaar en overtreft met ruim 28.000 tons dien van 1897. De omstandigheden op de Philippijnen hebben daaraan ongetwijfeld schuld, doch wat de reden van den vermeerderden uitvoer ook geweest moge zijn, het feit, dat ruim 15.000 tons meer geëxpedieerd werden dan het hoogste cijfer dat ooit te voren (in 1895) bereikt werd, bewijst onzen exporteurs, dat in China nog rijke bronnen te exploiteeren zijn. Als men daarvan gebruik

weet te maken, vóórdat de toestanden in Manila weder normaal geworden zijn (iets, wat o. i. nog in een ver verschiet ligt), zal aan een eventueele concurrentie met de Amerikanen beter het hoofd te bieden zijn.

Een ander punt, waarop de aandacht van reeders gevestigd mag worden, is de directe uitvoer van suiker naar Japan.

Nadat de lijn, die de *Koninklijke Paketvaart-Maatschappij* een paar jaren geleden met ingehuurde schepen tusschen Java, China en Japan geopend had, door verschillende oorzaken opgegeven is moeten worden, hebben de exporteurs, zoowel op Java als in Japan, elkaâr hun pruducten via Hongkong en Singapore doen toekomen. Afgezien nog van de overscheepkosten, die aan deze wijze van verzending verbonden zijn, heeft ook een indirecte verzending rekening te houden met de te verzenden hoeveelheden, wat vooral voor Java een groot bezwaar is.

Voor een paar honderd ton stukgoederen vindt men in Japan altijd wel scheepsgelegenheid via Singapore naar Java, doch zelfs voor een kleine partij suiker, b.v. 5000 picols, is het dikwerf zeer moeilijk, ja zelfs onmogelijk gebleken om ruimte te krijgen van Singapore naar Japan. Het vrachtcijfer was daarbij gewoonlijk niet het struikelblok, maar wel het feit, dat de meeste stoomers, die van de Straits op Japan varen, met driekwart lading uit Europa voor de Chineesche en Japansche havens te Singapore aankomen en bijna allen Shanghai moeten aandoen en daarbij rekening moeten houden met hun diepgang, zoodat zij in de meeste gevallen te Singapore zwaargoed moeten weigeren.

De relaties met Japan zijn echter nog niet van dien aard, dat men groote stoomers zal kunnen gebruiken, doch booten van pl. m. 25.000 picols laadvermogen zouden vermoedelijk wel een loonend emplooi, in het suikerseizoen tenminste, kunnen krijgen. Ongelukkig zal

het wel weder de vreemde vlag zijn, die daarvan zal profiteeren!

Een groot voedingsmiddel is der zeilvaart in 1898 ontvallen, n.l. het vervoer van dwarsliggers naar Zuid-Afrika. Werden in 1897 nog elf schepen derwaarts bevracht, in het afgeloopen jaar kwam slechts ééne afsluiting tot stand, zoodat het schijnt, dat in de behoefte van de Afrikaansche spoorwegen momenteel voorzien is. Gedurende acht jaar heeft intusschen dit vervoer aan de schepen, die er zich van meester konden maken, goede voordeelen opgeleverd, en vooral in de eerste jaren waren de betaalde vrachtcijfers van dien aard, dat de vervoerende schepen een prachtig dividend konden uitkeeren.

De Hollandsche lijnen kunnen met voldoening op het gepasseerde jaar terugzien. Ofschoon de koffieoogst aanzienlijk minder was dan in andere jaren, werd dit gebrek aan lading gecompenseerd door grootere zendingen van Deli- en Java-tabak en andere stapelproducten. Alle schepen konden dan ook met nagenoeg volle lading naar Holland terugkeeren en zelfs de zoogenaamde extrastoomers, die in andere jaren soms ter opvulling een Straits- of Ceylon-haven moesten aanloopen, hebben daartoe in 1898 niet hunne toevlucht behoeven te nemen.

De vrachtkoersen der Hollandsche maatschappijen handhaafden zich op de oude basis en waren zelfs in sommige gevallen lager dan de tarieven van Singapore, een feit, dat vroeger nooit vertoond is. De vracht-conferentie, die in 1897 in Ceylon en de Straits in het leven is geroepen, heeft getoond eene levensvatbaarheid te hebben, die onze Java-exporteurs het allerminst verwacht hadden, en zoolang die samenwerking van de leden dier conferentie van kracht blijft, zullen onze maatschappijen voortgaan mooie zaken te maken.

Was de vaart per stoomschip naar Holland in 1898 voordeelig voor de deelnemers te noemen, met die per

zeilschip was het treurig gesteld. Gouvernements-koffie, gedurende tientallen van jaren het groote voedingsmiddel van een vloot, die meermalen over 400 zeilen telde, wordt in de laatste jaren bijna niet meer per zeilschip verzonden; de tabak en de rijst zijn tot de stoomvaart overgegaan, terwijl het vervoer van suiker, sedert er in Amsterdam geen markt meer voor dit product bestaat, naar andere bestemmingen geschiedt. 't Is dan ook niet te verwonderen, dat verleden jaar slechts één zeilschip naar Holland in lading is gelegd, en wel op arak, tot *f* 45 per last.

Het aantal stoomers, dat in 1898 naar Holland in lading is geweest, bedraagt 96, met een inhoud van 195.000 registertons, tegen 95, metende 180.000 tons, in 1897. Acht jaren geleden werden slechts 67 booten met een inhoud van 116.000 tons beladen, zoodat de vermeerdering in dat tijdvak ongeveer 70 percent bedraagt. In datzelfde tijdperk bedroeg de vermeerdering van stoombootruimte onder vreemde vlag ruim 125 percent.

Een Maleisch Schrijver.

Bij het bestaande gebrek aan goede Maleische schrijvers, komt het ons niet ondienstig voor op een ontluikend talent te wijzen, dat wel niet onder de auspiciën van onze hooge Indische Regeering leeft, doch wiens diensten — zoo men met eenig overleg en takt handelt — wel voor onze koloniën zouden kunnen gewonnen worden.

Maleiers hebben in het algemeen talent voor schrijven en doen dit bovendien gaarne. Bewijzen hiervoor vinden wij te over in de reeks van Maleische werken, die — hoe weinig overeenkomende soms met onzen Europeeschen smaak — 't zij in druk, 't zij in handschrift bestaan. De behoefte echter, die de Westerling gevoelt om van elk kunstwerk ook den maker te kennen, schijnt den Maleier vreemd te zijn, van daar dat betrekkelijk weinig namen van Maleische auteurs aan de vergetelheid ontrukt zijn. Abdoellah's naam is zoo wat de eenige, die door elk beoefenaar van die taal gekend wordt, en van wiens doen en laten men wat meer afweet.

Wel hebben de namen van o. a. Radja Ali Ḥadji als schrijver van eene verzameling *Goerindam's*, Sjaich Aboe Bakar als schrijver v. d. *Ḥikajat Sulthān Ibrahim* geen onbekenden klank voor ons, wel worden Ali Musthathir als schrijver van de *Ken Tamboehan*, Çaliḥat als schrijfster v. d. *Sjair Sulthān Abdoe'lmoeloek*, Ḥadji Ibrahim Datoe Kaja als schrijver v. d. *Ḥikajat Radja Damasjk*

genoemd, doch van zoo vele andere verhalen is de naam van den auteur ons niet overgeleverd geworden.

Waar het om literatuur-producten te doen is, laten eigenlijk namen van schrijvers ons koud, doch waar men heden ten dage bijna van geen auteurs hoort gewag maken, daar is de vrees gewettigd, dat er weinig goeds voortgebracht wordt. De nuchtere werkelijkheid doet zien, dat wij gelijk hebben. Wie hart voor de Maleische taal heeft, blijft daar niet onverschillig onder, en kijkt naar middelen ter verbetering om.

Nu ligt het voor de hand, dat van het zoogenaamde „Inlandsch Onderwijs" voor Maleiers een goede invloed kan uitgaan, indien slechts met het oog op het bovenstaande gewerkt wordt, en men als hulp bijv. uit Malakka lieden tracht te recruteeren, die, bij eene deugdelijke kennis van hunne moedertaal, toonen geschikt te zijn voor een zelfstandig werken.

Eén van die lieden zou zeker de Maleier zijn, dien wij hierboven op het oog hebben.

Said Maḥmoed Ibn Almarhoem 'Abdoe'l qādir Alhindi — naar alle waarschijnlijkheid een onderwijzer aan de inlandsche gouvernementsscholen op het schiereiland Malakka — paart aan een groot natuurlijk gezond verstand een grondige kennis van zijn moedertaal.

Uit den voorraad van Singapore-uitgaven — welke wij geregeld uit een lexicografisch oopgunt bestudeeren — kiezen wij een viertal schoolboekjes van zijn hand, die — ofschoon Europeeschen invloed niet te miskennen valt — in goed maleisch geschreven zijn; zelfs daar, waar hij volgens den titel van zijn boek, vertalingen levert, bewijst hij zijn onderwerp meester te zijn, en te begrijpen wat hij neerschrijft. Niet beter kunnen wij doen, dan enkele proefjes aanhalen ter staving van het boven gezegde.

Het eerste werkje, dat wij nu noemen gaan, draagt tot titel:

„Bahoea inilah kitab kadjadian salirah anggota manoe-
„sia." En verder: „dĕngan kahĕndaq toean jang nathir
„bagei sĕkalian tampat pĕladjaran jang didalam Singa-
poera, Poeloe Pinang dan Malakka."

De titel laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. Achtereenvolgens worden de voornaamste deelen van het menschelijk lichaam onderhanden genomen en beschreven. Zoo over de spieren sprekende, zegt hij: (blz. 9)

„Maka bolih di-katakan sĕkalian toelang[2] jang tĕlah
„di-sĕboetkan dalam kitāb ini bĕrgĕraq dĕngan djalannja;
„maka bolih kita katahoei bĕtapa sĕkalian toelang[2] itoe
„bĕrgĕraq, ia-itoe apabila orang mĕnjĕmbĕleh kambing,
„satĕlah di-koeliti, di-bawahnja itoe adalah toelang,
„maka toelang itoe di-lipoeti olih daging jang mérah,
„jang kita makan itoe; maka daging jang mérah itoelah
„daging pĕngantjing jang mĕngoeatkan toelang kita itoe.
„Maka djika di-tiliq dan di-pĕrhatikan daging itoe baik[1],
„nistjaja di-dapati ia itoe tiada pĕdjal, mĕlainkan bĕrtali[3]."

Hoe duidelijk en goed is niet een en ander verteld. Over enkele ziekten voorschriften gevende, vinden wij o. a. over „zonnesteek" (blz. 35):

„Panah matahari — Maka djika sa-orang tĕrkĕna panah
„matahari itoe hĕndaqlah di-pindahkan orang itoe kĕpada
„soeatoe tampat sĕdjoeq sĕrta lĕtaqkan aèr batoe dika-
„palanja, djika orang itoe tĕmpoeqnja lĕmah, bolihlah
„di-bĕri ia minoem sĕdikit whisky, tjampoerkan dĕngan
„aèr batoe; djika bolih panggilkan sigĕra toekang obat;
„maka orang jang gĕloedjoeh kaboeloeran di-atas makan
„minoem, itoelah jang kĕrap dapat pĕnjakit itoe."

Het tweede boekje draagt als titel:

„Bahoea inilah kitab jang di-gĕlari *Oerip Waras*
„ia-itoe pada mĕnjatakan bĕbĕrapa fatwa jang dapat
„mĕmĕliharakan toeboeh kita dari pada sĕkalian pĕnjakit"

Derhalve een boekje over hygiëne.

De voorrede is eigen werk en luidt:

„Bahoea adapon kitāb oerip waras ini açalnja dari „pada bĕhasa inggris, maka dĕngan kahĕndaq toean „J. C. Hall nathir bagei sĕkalian tampat² pĕladjaran jang „di-dalam Singapoera, dan Poeloe Pinang sĕrta Malakka „itoe hamba salinkan dia dĕngan pĕrtoeloengan chāl hamba. „Maka tiadalah poeas hati hamba hĕndaq mĕmĕnoehi „kahĕndaq hamba itoe, karana soekar bĕnar rasanja „hamba mĕntjari bĕhasa jang rĕndah jang mĕnasaboet „dĕngan lograt inggris, karana kabanjaqkan bĕhasa „'elmoe'ṭṭib inggris itoe daripada bĕhasa gĕrika atau jar- „mani, maka hĕndaq pon hamba mĕmindjam bĕhasa itoe, „takoet poela hamba kalau² mĕndjadi gĕndala kĕlaq kĕpada „kanaq² jang di-dalam sakolah² itoe, kārna jang tĕr- „oetama di-pĕrboeat kitāb ini, sĕbab hĕndaq mĕngadjar „kanaq² itoe, maka dari sĕbab itoelah sabĕrapa bolih „hamba pĕrĕndahkan bĕhasanja, istimewa poela djalan „atau qaidahnja, soepaja mĕndjadi kamoedahanlah kĕlaq „kĕpada goeroe² jang hĕndaq mĕngadjar kanaq² itoe. „Maka olih kārna jang dĕmikian koeranglah rasanja „sĕdap di-tĕlinga hamba, bĕtapa poela kĕpada toean „jang lĕbih mafḥoem, mareka ta'dapatiada tjanggoeng „agaqnja pĕrbĕhasa-an kitāb ini, akan tĕtapi fi'lḥal dapat „djoea di-djadikan haloean olih sĕkalian orang² moeda „jang hĕndaq bĕroemah tangga atau bĕrkampong halaman, „djika di-toeroet kiranja tiap² fatwa jang di-njatakan „di-dalam kitāb ini. Sjahadān dari sĕbab 'elmoe atau „fatwa ini mĕndjadi bĕharoe²an kĕpada kita anaq² mĕ- „lajoe itoe nistjaja malas agaqnja hĕndaq mĕmpĕladjari „dia hoebaja² djanganlah kiranja djadi jang dĕmikian „itoe „kārna doenia ini mākin lama sĕmākin bĕsar", „maka ta'dapatiada pĕnglihatan kita pon locaslah kĕlaq, „maka olih kārna jang dĕmikian hamba pĕrboeatkan kitāb „ini di atas soewal djawab, soepaja bolihlah kanaq² „sakolah itoe ḥafathkan sasoeatoe djawab itoe."

Niet tegen te spreken valt, dat deze voorrede goed in elkaar zit en, behoudens de enkele arabische woorden, in zuiver Maleisch geschreven is.

Om een denkbeeld te krijgen van de vragen en antwoorden, halen wij het volgende aan: (blz. 16)

„Apa djalan jang mĕngotorkan oedara dalam kampong[2]
„dan pĕkan tanah mĕlajoe ini?

„Di-atas pĕrkara[2] jang tĕrsĕboet di-bawah ini:

1°. soenggoehpon lĕgah nĕgari[2] tanah mĕlajoe ini, tĕtapi roemah[2] mareka-itoe di-pĕrboeat tĕrlaloe rapat, dan di-bawah roemah mareka ada pĕlĕmbahan, maka di sitoelah tjĕmar[2] bĕrkoempoel dan aèr jang kotor itoe bĕrtakoeng adanja,

2°. maka roemah[2] mareka sĕlaloe di-diami olih bĕbĕrapa banjaq orang, maka orang[2] itoe poela kĕrap tidoer bĕrèmpèt[2] di dalam saboeah bilik,

3°. maka kabanjaqkan mareka salaloe tidoer dengan badjoe jang di-pakeinja sapandjang[2] hari itoe,

4°. sĕmpah[2] didapoer mareka-itoe di-tjètjèrkan kĕpada sabarang tampat sahadja, dan dĕmikian djoea di-pĕrboeat aèr jang di-tjoetji kain kotor itoe, di-boeangkan ka-mana sahadja, enz. enz.

Dapatkah angkau sĕboetkan lagi, apa sĕbabnja jang mĕngotorkan oedara dalam kampong dan doesoen mĕlajoe itoe?

Bolih sahaja sĕboetkan, toean, sapĕrti di-bawah ini:

1°. anaq[2] nĕgeri itoe pada pagi[2] hari pĕrgi mĕmboeang aèr bĕsar di-sĕmaq[2] atau pada sasoeatoe lindoengan jang di-dapati di sisi roemahnja itoe,

2°. tai[2] binatang jang di-pĕrbijarkan bagitoe sahadja, atau hĕndaq di-pĕrboeat badja itoe di-timboenkan mareka sahingga boesoeq di sisi roemah mareka, enz. enz.

Een paar voorbeelden slechts, doch voldoende om het karakter van het boekje weder te geven.

Het derde werk heet:

Bahoea inilah kitāb 'elmoe pĕladang, enz. enz. gelijk aan het 2e boekje.
Een geschrift over landbouw derhalve.
Wij halen wederom de voorrede aan.

„ Sabĕrmoela katahoeilah olih kamoe sĕkalian moebatdi jang moethāla'a kitab-koe ini, adapon sĕbab-nja maka koe-oesahakan diri-koe mĕnjalin bāb ini daripada bĕhasa inggris pada bĕhasa kita itoe, kārna koe-lihat tiadalah soeatoe pon pĕkĕrdja-an jang tĕraula daripada bĕrladang itoe, bagei kata mareka-itoe jang tĕrdahoeloe zamānnja: „ djika bĕrboedi pada tanah, nistjaja ada kabadjikannja", tambahan poela daripada zamān poerbakala inilah pĕkĕrdja-an bĕbĕrapa aulija dan orang bĕsar, maka kita mĕlajoe inipon pada awalnja itoelah djalannja mareka mĕntjahari nafaqah mareka-itoe dan kahidoepan mareka-itoe itoepon, tĕroetama daripada tjoetjoeq tanam djoega sapĕrti jang tĕrsĕboet di-dalam Sĕdjarah Mĕlajoe: „Wān Ampoeq dan Wān Madni bĕrladang di boekit Sĕgoentang, maka anaq radja Çoerān jang bĕrtiga soedara itoepon pĕrkĕnankan Si-Pĕladang, dan toeroen katiganja di boekit Sĕgoentang sĕrta bĕrgĕlar jang toewa Nila Pĕhalawan, jang tĕngah Kisna Pandita, jang boengsoe Nila Oetama". Maka daripada pantjaran itoelah mĕlajoe kita ini, sĕbab itoe hingga pada zamān ini kabanjaqkan kita mĕlajoe gĕmar bĕrladang, akan tĕtapi koe-lihat kabanjaqkan mĕmpĕrboeat adas pĕdas, ja'ani saqĕdar dapat oebi kĕladi padalah pada pikiran mareka-itoe. Maka sĕkalian itoe olih sĕbab tiada mareka-itoe mĕngatahoei fatwa bĕrladang itoe djadi malaslah mareka, hĕndaq mĕloeaskan tanam tjoetjoeq ma-

reka-itoe, mĕlaïnkan mĕmĕnoehi ladang mareka dĕngan oebi kaldi dan tĕboe pisang, maka sahabis[2] oesaha mareka-itoe bĕrsawah atau bĕrbĕndang atau hoema. Adapon sĕkalian itoe datangnja kārna tiada mĕngatahoei 'elmoe pĕladang, dan hĕndaq di-kadji pon tiada tampat pĕngadjiannja mĕmadaidlah mareka itoe dĕngan kabodohan mareka. Maka lama-kalama-an hilang oesaha timboellah oesah, ja'ani „oesah bagitoe djangan bagini" dan di-tamatkan dĕngan 'ādat datoeq nènèq, maka tinggallah mareka bĕrkaloeboeng dĕngan 'ādat datoeq nènèq itoe, dan di-kĕrasi poela dĕngan dlaraboe 'lmitzal, ia-itoe: „bijar mati anak, djangan mati 'ādat". Sjahadān olih sĕbab sĕkalian pĕrkara inilah di-pinta olih nathir bagei sĕkalian tampat pĕladjaran akoe mĕnjalinkan kitāb ini, soepaja loepoetlah kĕlaq ragi kabodohan itoe; maka dĕngan bĕbĕrapa daja oepaja tĕlah soedahlah akoe mĕnjampoernakan kahĕndaq toean pĕnghoeloekoe itoe di-atas qĕdar pĕndapatankoe, sĕrta haraplah akoe modahmodahan dapat kiranja di-pĕladjari apalah olih sĕkalian kanaq[2] di-dalam tampat pĕladjaran itoe adanja."

Verder lezen wij over de „'elmoe pĕladang" (blz. 5)

„Adapon niatkoe mĕngarang kitāb ini dari ḥāl tanam „mĕnanam, maka oesahlah koe-landjoetkan di sini, „kārna tĕlah mĕmadailah dĕngan nama kitāb ini, maka „pĕladang itoelah jang mĕngaloewarkan rĕzĕqi kita saka-„lian manoesia dan binatang. Adapon ḥaq pĕladang itoe „hanjalah tanah bĕnih dan badja. Maka lain daripada „itoe di-pĕrgoenakan mareka djoewa aèr oedara dan „panas matahari, akan tĕtapi pĕrkara jang tĕrsĕboet itoe „boekannja di-dalam ma'aloem kita.

„Sjahadān adapon tanah itoe ada bĕrbagei[3], ia-itoe ada „tanah hidoep, ada tanah mati, olih kārna jang dĕmikian „itoe hĕndaqlah di-katahoei olih pĕladang akan djĕnis[3] „tānahnja itoe dan tanam[3]-an jang bĕrsatoedjoean dengan

„ tanahnja, maka inilah niatkoe hĕndaq mĕntjĕritĕrakan „ kĕpadamoe dalam kitāb ini dari ḥāl djĕnis² tanah dan „ badja, dan bĕtapa di-pĕrgoenakan olih pĕladang itoe „ akan mĕnjoeboerkan tanam²-an mareka-itoe."

Noodeloos zou het zijn om uit dit, in vele opzichten, goed geschreven boekje meerdere proeven aan het oordeel van den malaicus te onderwerpen, wij gaan liever over op het vierde boekje, dat op het titelblad heeft staan:

„ Bahoea inilah ḥikajat jang kadoea bagei 'elmoe kadjadian, ia-itoe jang mĕnjatakan çifat dan ka-ada-an doenia."

Het eerste deel staat op dit oogenblik niet tot onze beschikking, zoodat wij alleen uit dit 2e deeltje het een en ander kunnen teruggeven. Het bestaat wederom uit vraag en antwoorden, en houdt zoowat in een „ physique amusante."

De eerste vragen brengen ons direct daar, waar wij wezen moeten:

„ Apakah artinja djĕnis² 'elmoe kadjadian itoe?

„ Ia-ita mĕnjatakan pada kita akan sĕbab dan çifat „ tiap² sasoeatoe isi bĕnda itoe.

„ Apakah di-nama-i bĕnda itoe?

„ Barang socatoe jang kita lihat, ia-itoe bĕrnama bĕnda „ ada-nja."

Verder blz. 126.

„ Bageimanakah boedaq² main djongkang-djangkit itoe? „ Di-ambilnja sakĕping papan atau kajoe, di-lĕtaqkannja „ mĕlintang di-atas soeatoe kajoe atau batang² kajoe; „ kamoedian doedoeqlah ia saorang sabĕlah, laloe di-djong- „ kang-djangkitkannja naik toeroen."

Zoo ook op blz. 160.

„ Adakah sĕgala manoesia itoe sama qoeat atau koeasa?

„Tidaq, ada jang sapoeloeh tërlëbih qoeat daripada jang lain.

„Tjoba, kata orang manakah itoe jang tërsangat qoeat?

„Ia-itoe ada sa-orang bërnama Sjimson jang tërsangat „qoeat adanja, maka sëkali përistiwa di bawah olih „moesoeh²nja akan dia kadalam sëboeah roemah bër- „hala, kärna hëndaq di-përboeat main² akan dia, sërta „di-olok²kannja, sëbab matanja kadoea itoe tëlah di- „kaloearkan mareka. Adapon dalam roemah itoe adalah „pënoeh dëngan orang daripada laki² dan përampoean, „kira² tiga poeloeh riboe banjaqnja, maka pada masa „itoe bërsëroelah Sjimson itoe mëminta do'a këpada Allah, „katanja: „Ja toehankoe, tambahilah kiranja gagah koe „pada sëkali ini sahadja, bolih akoe mënoentoet bela „kadoea bidji matakoe ini." Maka satëlah itoe di-pëloeq „olih Sjimson itoe akan kadoea tiang roemah bërhala „itoe, satoe dëngan tangan kanannja, dan satoe dëngan „tangan kirinja, sambil katanja. „Biarlah akoe mati „bërsama² dëngan moesoehkoe ini," laloe di-tariqnja „kadoea tiang itoe dëngan saqoeat hatinja, sampai ia „tërtoendoeq, maka sakoenjoeng² roeboehlah itoe ka-atas „sëgala orang² itoe, laloe binasalah mareka-itoe sëkalian."

Sober en helder is alles gesteld.

Dat een schrijver, door den eigenaardigen trant der boven aangehaalde boekjes, zich niet in al zijn kracht kan toonen, is aan geen twijfel onderhevig, doch hoe laag bij den grond — uit een literarisch oogpunt altijd — de onderwerpen ook zijn, Said Mahmoed geeft de bewijzen van groote vaardigheid in het gebruik zijner moedertaal. Eentonigheid is hem geheel vreemd, integendeel zijn *copia verborum* is verbazend rijk.

Ieder malaicus zal — wanneer hij de moeite neemt, om datgene nauwgezet door te lezen, waaruit wij de bovenstaande proefjes mededeelden, — erkennen moeten,

dat Said Mahmoed iemand is van buitengewonen aanleg. Waar een schrijver reeds in zulk schijnbaar eenvoudig, doch in werkelijkheid moeielijk werk toont tegen zijn taak volkomen opgewassen te zijn, daar kan het niet anders, of van zoo iemand is zeer veel goeds te verwachten, zoodra hem de gelegenheid gegeven wordt zijne vleugels naar verkiezing uit te slaan.

Verbonden aan een onzer scholen voor „Inlandsch Onderwijs" zou men zijn groote kennis dienstbaar kunnen maken tot het leveren van vrij wat beter onderwijsmateriaal, dan tot nu toe den onderwijzer dier scholen ter beschikking staat, vooral met het oog op taal en stijl.

Wij hopen in een volgend opstel hierop nader te wijzen, in de hoop anderen aan te moedigen hun aandacht op Said Mahmoed te vestigen.

J. VAN DISSEL.

Bij wie de fout schuilt in zake Atjeh.

In *De Tijdspiegel* van November 1898 eindigde de heer S. Kalff zijn opstel „Uit Atjeh's bloeitijd" aldus:

„Maar eerst in 1873 zou de tijd komen, om met dezen geduchten inlandschen vijand [de Atjeher] in het gericht te treden en een oorlog aan te vangen zonder voorbeeld in de Indische geschiedboeken, wat tijd van duur betreft; zonder voorbeeld wegens de offers aan goed en bloed; zonder voorbeeld ook ten aanzien van een zwak regeeringsbeleid, met zooveel wisseling van personen en stelsels [voor den helm des krijgsmans de pruik van den civielen gouverneur!] — een oorlog, waarvan het beschaamde Nederland reeds het vijf-en-twintigjarig jubilé heeft moeten gedenken".

Wij teekenen hierbij aan, dat de krijgsman die *den helm* droeg, waarschijnlijk zelf er veel toe heeft bijgedragen dat deze voor *de pruik van den civielen gouverneur* is verwisseld. Want op bladzijde 15 der brochure *Mijne ervaring van Atjeh*, door A. Pruijs van der Hoeven, leest men:

„Toen ik [de heer Pruijs van der Hoeven] in het begin van 1879 van Palembang met verlof naar Nederland vertrok, deed de mailboot Atjeh aan en bracht ik

den gouverneur, in gezelschap van een mijner medepassagiers, den eveneens met verlof gaanden majoor der infanterie Thieme, en den gezagvoerder van de *Prins Hendrik*, den heer Braat, te Kota-Radja een bezoek, bij welke gelegenheid ons van de zijde van den generaal Van der Heijden eene bijzonder heusche ontvangst ten deel viel.

„„Het doet," zoo sprak hij, „mij bijzonder genoegen u persoonlijk te leeren kennen, want reeds veel heb ik van u gehoord door hier geplaatste ambtenaren, die onder u gediend hebben. Naar hun werk en de wijze waarop ze opgeleid zijn te oordeelen, zou het mij een waar genoegen zijn indien gij in mijne plaats kwaamt, zoodra de thans door mij beraamde veldtocht zal zijn afgeloopen; dan zal, naar ik mij vlei, het oogenblik gekomen zijn om tot de organisatie van het veroverde land over te gaan.""

Die verwisseling van bestuur betreuren wij nòg steeds; niet alleen omdat de splitsing van gezag in een pas veroverd land nooit goed kan zijn, maar ook omdat zij de boei is waaraan de partij van agressie zich blijft vastklampen.

Ware de generaal Van der Heijden op Atjeh gebleven, of het militair gezag daar gehandhaafd, dan zou het voor elkeen duidelijk zijn geworden, dat wij op den verkeerden weg waren en de treurige loop van den oorlog niet te wijten was aan een zwak regeeringsbeleid, zooals de heer Kalff zich uitdrukt, maar aan hen die aan het hoofd stonden van de partij van agressie.

K.

VARIA.

Eene lezing over Perzië.

Onze bekende landgenoot de heer A. Hotz heeft onlangs in de Foreign and Colonial Section of the *Society of Arts* te Londen eene belangwekkende lezing gehouden over „Persian trade routes."

De zaal was flink gevuld en onder de aanwezigen merkte men op mrs. Bishop, den heer Keun van Hoogerwoerd (gewezen Nederlandsch consul-generaal in Perzië), Sir M. M. Bhoronaggree, M. P., Sir Stouart Bayley, Sir Lepel Griffin, Sir Thomas Gordon, Sir Andrew Clarke, kolonel R. C. Temple, mr. C. Purden Clarke, mr. George Mackenzie, mr. C. F. Danvers, prof. Denison Roos en mr. B. T. F. Finck (hoofd-directeur van het Indo-Europ. telegraaf-departement). De Perzische gezant te Londen, generaal Goldsmid, Sir W. W. Hunter, Sir James Mackay en nog enkelen hadden zich schriftelijk verontschuldigd.

De Nederlanders in Londen waren ook in behoorlijken getale vertegenwoordigd.

De heer Hotz begon met uiteen te zetten, hoe de stand is der quaestie van het handelsverkeer in Perzië, hoe Rusland van uit het Noorden en Engeland van uit het Zuiden tracht binnen te dringen.

Perzië, dat ligt op den grooten weg tusschen Europa

en Indië, verkeert, wat zijn wegen te water en te land betreft, nog in denzelfden toestand als ten tijde van Herodotus en Marco Polo. De Perzische Regeering deed en doet er niets aan.

Er leiden vijf wegen uit het Zuiden en drie uit het Noorden, die gedeeltelijk op het midden der Perzische hoogvlakte samenkomen, bij Teheran of Isphahan.

Al deze wegen zijn „natuurlijke" wegen, wat beteekent dat ze alleen voor muilezels begaanbaar zijn, zóo slecht zijn ze.

Wel zijn er concessies verleend voor 9 of 10 kunstwegen, doch slechts één van die allen is feitelijk in aanleg, en dat is niet eens de voornaamste, die van Teheran naar Ahwaz, bekend als de Karoen-weg. Dit is zeer jammer, daar die weg niet alleen Teheran met de zee zou verbinden, doch ook al de welbesproeide provincies van het zoo uiterst droge Perzië zou bereikbaar gemaakt hebben. Intusschen, deze ijver der Britten om concessies te krijgen voor wegen en vooral hun helaas ontijdig victorie-kraaien om den Karoen-weg, maakte Rusland wakker. En nu is de Russische handel de besliste meester van het Noorden. Suiker, gedrukte katoen, glas, aardewerk, kaarsen, petroleum, doch vooral de beide eerstgenoemde artikelen worden in Noord-Perzië bijna alleen door Rusland geleverd, en dit is des te beter voor de Russische industrie wijl ze haar overproductie naar de Perzische markt zendt. De Russische Regeering helpt zooveel mogelijk door lage tarieven en, het mag een kunstmatige handel zijn, hij *is* er in alle gevalle.

De laatste zet op dit handelsschaakbord door Rusland gedaan, is de aanleg van den weg van Resht, aan de Kaspische Zee, naar Teheran, waaraan ruim 3 millioen roebels zijn ten koste gelegd.

Uitvoerig en helder gaf de heer Hotz een overzicht van de technische moeilijkheden, die hierbij te overwinnen waren. De geschiedenis van dezen wegbouw, die zoowat

ƒ 15.000 per kilometer aan aanlegkosten verslindt, is zeer merkwaardig.

Komt deze weg in het volgend najaar gereed, dan zal Enzeli, de haven van Resht, bereikbaar en bruikbaar moeten gemaakt worden en zal de zee of de baai aldaar behooren te worden uitgediept.

Teheran zal dan vlugger bereikt kunnen worden uit West-Europa, daar de afstand tusschen Resht en Teheran nu nog pl. m. 50 uur vereischt. Het zal dan in 1½ dag kunnen geschieden, zoodat men, reizende over Berlijn, Warschau, Odessa, Batum en Baku, binnen 14 dagen te Teheran zal kunnen zijn. Is eenmaal de spoorlijn Petrovsk—Baku in 't volgend jaar gereed, dan zal het in 10 dagen kunnen gaan.

Ook de Russische spoorwegen naderen van uit het noordwesten Perzië en weldra zal Teheran voor den Russischen export-handel een belangrijke stapelplaats worden.

Tegenover dit gestadig voortdringen van Rusland stelt de Engelsche Regeering eene weifelende politiek. 't Eene oogenblik is Perzië alles, het andere reculeert men te Londen, om echter heelemaal niet te springen.

Men heeft nu gedaan gekregen dat een weg zal geopend worden van Shushter of Susa naar Ispahan, door het land der Bakhtiari, doch het is geheel de energie der heeren Lynch Brothers, die dit mogelijk maakt. De Britsche Regeering gaf slechts £ 5.500, waar de Russische er £ 340.000 schonk voor den weg Resht—Teheran.

Het belangrijkste gevolg van dezen weg kan op den langen duur zijn, dat de geheele Karoen-route bruikbaar zal gemaakt worden.

Die Karoen-weg, dus van Ahwaz naar Teheran, heeft 3 groote voordeelen: 1e. is hij gemakkelijker aan te leggen; 2e. loopt hij door welbesproeide streken; 3e. is hij veiliger voor de bemoeiingen van onafhankelijke stamhoofden.

Bovendien levert deze weg in zooverre een politiek voordeel op, dat Rusland zich er niet tegen verzetten zal, want eigenlijk wordt het een verlenging zuidwaarts van den weg Resht—Teheran. En, met het oog op Ruslands sterke commercieele positie, wordt het de vraag welke invoerhandel het meest baat zal vinden bij den Karoenweg: die, uit het Noorden, der Russen, of die uit het zuiden, der Engelschen.

De heer Hotz luisterde zijne interessante voordracht op met 55 fraaie lichtbeelden.

Eenige belangrijke opmerkingen werden nog aan het gesprokene toegevoegd, door de bekende, onverschrokken reizigster, mevrouw Bishop, den heer George Mackensie, Sir Thomas Gordon en Sir Lefel Griffin. Daaruit bleek o. a.: hoe de Engelsche fabrikant ook in Perzië terrein verloor, door zijn smaak, of wansmaak, aan het volk te willen opdringen; hoe Rusland en Engeland daar evenals in China elkaar steeds meer naderen, en hoe wenschelijk het is een conflict te voorkomen, door een tijdige regeling.

Een voor Nederlanders belangrijke opmerking maakte Sir Thomas Gordon. Meyr. Bishop had geklaagd dat de Russische katoendrukkers den smaak der Perzische vrouw wisten te voldoen, door zachte, wazïge kleuren, zooals ook de Perzische tapijten op dien smaak wijzen, terwijl men uit Manchester allerlei schreeuwende kleuren zond, die onbeschaafde negers misschien mooi vinden, doch de fijnbeschaafde Perzische vrouw niet. Sir Thomas deelde toen mede, dat die katoentjes Hollandsche „nadrukjes" waren, onder Manchester's vlag ingevoerd. De heer Hotz kon echter de vergadering inlichten, dat hij alleen wit katoen in Holland kon koopen, doch geen gedrukt, en dat zelfs dat witte katoen in Manchester gemaakt en enkel in Holland gebleekt werd.

De Vrouw in de Indische litteratuur.

In eene te Amsterdam gehouden openbare vergadering der vereeniging *Thugater* heeft dr. J. Ph. Vogel gesproken over „enkele vrouwefiguren uit de oud-Indische letterkunde".

Na een overzicht van de drie perioden, waarin de oud-Indische litteratuur is te verdeelen, namelijk de Wedische, de epische en de klassieke, gaf spreker eene schets van de positie der vrouw in de Indische maatschappij, zooals wij die uit de litteratuur, vooral uit de rechtslitteratuur, leeren kennen. Tot uitgangspunt nam dr. Vogel de eigenaardige opvatting omtrent de hooge, religieuse beteekenis van den zoon, die geroepen is, de doodenoffers te plengen, bij verzuim waarvan de voorvaderen in de hel storten. Vandaar, dat aan het bezit van een dochter weinig waarde wordt gehecht, zoodat de vader het een verlichting vindt, wanneer hij haar, volgens voorschrift op zeer jeugdigen leeftijd, heeft uitgehuwd. Het meisje komt dan van het vaderlijk gezag onder dat van haar echtgenoot; de vrouw is nimmer zelve rechtspersoon. Echter is de macht van den echtgenoot niet geheel onbeperkt; hij heeft wel het recht, zijne vrouw te kastijden, niet haar te dooden. Ook heeft de vrouw de beschikking over haar eigen goed.

Als hoogste vrouwelijke deugd geldt de liefde tot den echtgenoot. De grootst mogelijke toewijding wordt van haar gevorderd, ook al is de man haar liefde onwaardig. Tot het uiterste gevoerd vindt men deze opvatting in de weduwe-verbranding, welke — wat opmerkelijk is — in het epos niet als algemeen geldend wordt voorgesteld, ook door de voornaamste Indische wetboeken n i e t werd voorgeschreven. Eerst later kreeg deze instelling hare groote uitbreiding, zoodat het aan het Britsche Gouvernement niet dan na groote moeite gelukt is, dit gebruik uit te roeien.

In hooge eere staat de Indische vrouw als moeder; hierop wijzen zoowel de spreuken in het epos als het episch verhaal zelf. Het Indisch heldendicht is rijk aan edele vrouwefiguren, in het *Mahäbhärata Draupadi*, in het *Rämäijana Sïtä*, voorbeelden van echtelijke liefde en trouw. Meer bekend zijn nog *Damayanti* en *Säwitri*, beiden de heldin van een der talrijke tusschenverhalen van het groote epos, maar het allermeest *Cakimtalä*, hoewel niet zoozeer als heldin van het episch verhaal als wel door het naar haar genoemde drama van *Kälidäsa*, waarvan prof. Kern in 1862 eene Nederlandsche vertaling bezorgde. Daarentegen is in de latere, klassieke litteratuur slechts één uitnemende vrouwefiguur aan te wijzen: *Wasantasenä*, de heldin van *Het leemen Wagentje*, die, evenals dit tooneelstuk zelf, in de Indische litteratuur een éénige plaats inneemt. In de lyrische poëzie vinden wij weliswaar de vrouwelijke schoonheid geprezen, echter daarnaast in de novellen- en fabellitteratuur veelvuldig uiting van vrouwenhaat. Terwijl in de oude epische poëzie vooral de trouw, de toewijding der vrouw wordt bezongen, wordt haar in de verhalende litteratuur der klassieke periode voortdurend ontrouw en wuftheid verweten. Een bekende novellenverzameling, de zeventig vertellingen van den papegaai, bevat uitsluitend verhalen, die hierop betrekking hebben. Dat echter deze ongunstige beoordeeling der vrouw niet algemeen wordt gedeeld, blijkt wel uit een tooneelstuk als *Het leemen Wagentje*, waarin buitendien een passage voorkomt, welke bedoeld schijnt als persiflage op den in dezen tijd mode-geworden vrouwenhaat.

Na de pauze deelde spreker in proza-vorm het reeds genoemde verhaal van Säwitü mede, dat deel uitmaakt van het groote heldendicht *Mahäbhärata*. Als conclusie zijner beschouwingen merkte hij op, dat op grond van het medegedeelde omtrent de positie der vrouw in het oude Indië, zeker geen reden kan bestaan die oude tijden terug

te wenschen, en alleen een gebrekkige en oppervlakkige kennis der oude cultuurtoestanden den wensch daarnaar kan doen ontstaan; dat dus niet in het verleden maar in de toekomst ons ideaal moet zijn gelegen; dat echter het waarlijk schoone, dat door de kunst der oude cultuurvolken is voortgebracht, als een kostbare schat moet bewaard blijven, daar dit zijn waarde en heilzamen invloed nimmer zal verliezen.

Eene belangrijke aanwinst van 's Rijks Ethnographisch Museum.

De onlusten op de Philippijnsche eilanden zullen zeker voor langen tijd een hinderpaal zijn voor het wetenschappelijk onderzoek aldaar. Met des te meer genoegen vermelden wij dat een der beste verzamelingen op ethnologisch en anthropologisch gebied, die aldaar tot nu toe bijeengebracht werden, eenigen tijd geleden in het bezit van 's Rijks Ethnographisch Museum is gekomen. Zij werd bijeengebracht door den bekenden natuuronderzoeker dr. A. Schadenberg, die in December 1895 op de Philippijnen overleed, en de genoemde rijksinstelling meermalen met schenkingen heeft verrijkt.

Tengevolge van de aanwinst der vorenbedoelde collecties, bezit 's Rijks Ethnographisch Museum thans wel de belangrijkste verzameling van de Philippijnen, die in eenig Europeesch museum aanwezig is. Een gedeelte der ethnographische voorwerpen werd reeds vroeger in de publicaties van het Ethnographisch Museum te Dresden bekend gemaakt; het overige zal geleidelijk in de mededeelingen van 's Rijks Ethnographisch Museum ter kennis der wetenschappelijke wereld worden gebracht, terwijl van het anthropologisch gedeelte de beschrijving der pl. m. 300 schedels aan den heer G. A. Koeze, candidaat-arts,

tot het einde van 1898 prosector in de anatomie te Leiden, de bewerking is toevertrouwd.

In aansluiting aan het vorenstaande kunnen wij nog vermelden, dat sedert het begin van Februari aan den heer Shinkichi Hara, uit Japan, die zich door medewerking aan publicaties over de Japansche kunst (zie o. a. W. von Seidlitz: *Die Geschichte des Japanischen Farbenholzschnitts*) reeds een goeden naam heeft verworven, het onderzoek en de beschrijving van een gedeelte der Japansche afdeeling van 's Rijks Ethnographisch Museum is opgedragen, en dat deze opdracht reeds tot eene reeks van belangrijke uitkomsten heeft geleid.

Ceylon.

Een belangstellende had in het *Alg. Handelsblad* gevraagd of er kans zou zijn, dat dr. W. van Geer, die in 1895, als academisch proefschrift het 1e ged. publiceerde van zijn boek: *De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceylon,* ook het beloofde tweede deel ter uitgaaf gereed bracht.

De heer Van Geer erkent nu, wat haastig te zijn geweest met beloven.

„De maatstaf van het eerste deel zou ik niet op een eventueel tweede mogen toepassen. Dit zou niet aan de eischen van een proefschrift, maar aan die van een wetenschappelijk werk moeten beantwoorden. Dáárin ligt de moeilijkheid.

Onze koloniale geschiedenis verkeert nog in embryonalen toestand. De Jonge en Ticle, en, na hen, Van Deventer en Heeres, zijn begonnen met de ontginning van een onbearbeid terrein. Doch slechts bouwstoffen hebben zij verzameld."

Ook dr. Van Geer heeft dat gedaan; maar alles bijeen is er toch nog zóó weinig, dat er geen degelijk wetenschappelijk

werk uit opgetrokken kan worden. Niettemin blijft het mogelijk, dat hij, om eenigermate de belangstelling te bevredigen, het door hem aangevoerde materiaal zal opstapelen en in den vorm van „Bouwstoffen" publiceeren.

Het rijke Australië.

Australië heeft in het afgeloopen jaar eene bijzondere plaats ingenomen als goud-producent. De goudproductie over de geheele wereld bedroeg in 1898 55 millioen £, en Australië heeft daartoe met 13 millioen £ bijgedragen, alleen overtroffen door de Zuidafrikaansche Rand-mijnen.

Maar Australië levert nog iets beters dan goud. De graanoogst evenaart dien van 1883. Victoria's oogst is 20 millioen schepels roode tarwe. In alle provincies is men uiterst tevreden; alleen Nieuw-Zuid-Wales produceerde een millioen schepels minder dan het vorige jaar.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a. | Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co.,

ROKIN 72,

AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN

Indische Comestibles,

Specerijen voor de Rijsttafel.

VERKOOP EN DETAIL

TAILLES DE SANTÉ

(VINDING ELISE MURKENS)

in 3 kwaliteiten.

Kousophouders

niet belemmerend
den bloedsomloop.

Opgave van Taillewijdte en Kwaliteit voldoende.

Firma Elise Murkens,

LEIDSCHE KADE 69

— Amsterdam. —

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit worden** geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd**.

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

— 2 *Schoumburgstraat* 2 *Den Haag*

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs **voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen** *ƒ* ***1.25***, **Delft** *ƒ* ***1.40***, **voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p.** *ƒ* ***1.65***.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *ƒ* ***15***.—

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG per week

Vleugelpiano's en Pianino's

*C. Kettner, * Amsterdam.*

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BĚLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,
voorheen STUMPFF & KONING,
Spui 2, Amsterdam.

Eenig Depôt voor Nederland van
BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,
VAN
PAUL DECOURCELLE, Nice,
van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,
Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,
even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,
Hd. Failleur,
uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,
ELEGANTE COUPE.
17 Nieuwe Spiegelstraat,
AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,
ALBUM- EN
PORTEFEUILLEFABRIEK.
Elias P. van Bommel,
53, KERKSTRAAT 53,
AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

ROKIN 53, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen MATIGE PRIJZEN, benevens GEWONE SIGAREN
van *f 30.—* tot *f 150.—* per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI.**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERMEDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

Simplex Rijwielen

overal

verkrijgbaar.

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

APRIL 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

I. Indische Kroniek. Door J.
II. Geschiedvervalsching in z
W. A. KESSLER . . .
III. De ontbinding van het Chi
IV. De Vrouw in de oud-Indisc
V. Lispeth. Een verhaal uit B
RUDYARD KIPLING . . .
VI. Varia . . . . . .
Vermomde slavenhandel. – Sumat
Tabak op de Philippijnen. — D
in 1898. — Eene schenking aa
phisch Museum.

Bijdragen en brieven, de Red
lieve men te zenden aan den Heer
villa „Catharina Francisca", N. Badh

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen d
van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor N
per jaar. Voor het buitenland wordt dit
porto's verhoogd. Tusschentijds aangega
worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover
den zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$
per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.
Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen v
en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.—

JAN 13 1919
LIBRARY

Indische Kroniek. *)

Volgens de laatste berichten uit Indië zou het veertiende bataljon infanterie met zes brigades maréchausée en twee pelotons cavalerie op marsch gaan naar de versterkte kloof van Tamseh, sedert het sneuvelen van Toekoe Oemar bezet gehouden door de voornaamste in verzet zijnde hoofden. Die benden eveneens uiteen gedreven en de pretendent-sultan te onzer beschikking, zal dan de aandacht hoofdzakelijk gewijd kunnen worden aan het werk der bevrediging tot het veronzijdigen der „rampzalige gevolgen van ons eigen werk der vernietiging" om, teneinde ook hierin Si Gam, schrijver van het bekende artikel in de *Javabode*, nog eens het woord te geven: met een op deugdelijke gronden rustend vertrouwen in onze goede bedoelingen de „vernielde welvaart te herstellen," waartoe „jaren van moeitevollen bestuursarbeid zullen noodig zijn." De gepensionneerde majoor Kessler wees er nog onlangs op.

Een onthulling van den heer D(een) in de *Deli-Courant*, gedaan ter gelegenheid van het overlijden des heeren Van Akkere, over diens toevallige ontmoeting met belastinggaarders van den sultan van Atjeh, die ter Oostkust de

*) Wegens tijdelijke uitlandigheid van den schrijver, zal in de eerstvolgende afleveringen deze kroniek niet verschijnen.

hassil kwamen ophalen, het beruchte gezantschap dat ons tot den oorlog dreef, — bracht weder in het geheugen terug hoeveel toevalligheden het begin van den strijd beheerschten. En hoeveel toevalligheden in het later verloop van den oorlog!.... sommige zoo kersversch uit het heden in het verleden overgegaan, dat men er vooral niet te hardop over praten moet.

Het Indische leger heeft van al die vroegere en latere toevalligheden meer weet gehad in aangenamen en onaangenamen zin, is er meer door op den voorgrond getreden dan eenige andere tak van den gouvernementsdienst en dit behoort almede als een factor beschouwd te worden in de telkens krachtiger zich openbarende beweging tot fusie der officierscorpsen hier en ginder.

Waarom geen fusie van het eene leger en het andere tevens? Het voorbeeld van Engeland voor den dienst der otficieren aangevoerd, geldt ook voor den dienst der geheele krijgsmacht. Maar het antwoord ligt nabij: de Grondwet wil dat niet — ofschoon: zelfs aan hetgeen de Grondwet niet wil, is wel een mouw te passen wanneer de wetgever wil, uiting gevend aan den volkswensch.

Ten opzichte van de beide legers wordt echter niet gewenscht, hetgeen wij hooren wenschen ten opzichte van de beide officierscorpsen, welke laatste wensch zelfs reeds commissoriaal is gemaakt. Den 10en dezer kwam het vraagstuk weder ter sprake in de Vereeniging t. b. v. d. Krijgswetenschap te 's Gravenhage. Zouden de landsbelangen door de voorstanders der samensmelting op den voorgrond gesteld, even zwaar wegen wanneer de promotiekansen, de tractementen, de pensioenen bij het Indische officierscorps even hoog als of minder hoog waren dan bij het Nederlandsche? De dienst bij het Indische leger is een warme keuken voor bevordering, eerbewijs door militaire orden, enz. enz., lauweren om later in het genot eener behoorlijke jaarwedde behaaglijk op te rusten,

en de geur van dat alles prikkelt tot aanzitten aan den disch daar bereid: *captum te nidore suae putat ille culinae.*

De loyauteit van het Indische leger is onverdacht. Dit zij vooropgesteld door hen die in de beweging hier bedoeld, van hoogerhand aangemoedigd, nog de zucht bemerken om banden te versterken welke door voortgezette afscheiding losser konden worden. Een zucht spruitend uit een vrees welke aan het opheffen der Militaire School te Meester Cornelis, om van andere dingen niet te spreken, alles behalve vreemd is geweest, uit een vrees welke gebood de opleiding althans der Indische officieren geheel aan Nederland te trekken, onder Nederlandsch toezicht, èn de opleiding der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur èn de opleiding van iedereen die in Indië wat te vertellen zal hebben, invloed zal uitoefenen.

Maar de samensmelting der legers, welke eenzelfde doel zou bevorderen, daar durft men toch niet aan. Wat den Indischen soldaat dagelijksch werk is, zou den Nederlandschen soldaat dan ook weinig lijken, den een door den ander gerekend.

De bedoeling zij verre daarmede te kennen te geven dat niemand zich hier het lot van den Indischen soldaat aantrekt: hij wordt met muziek weggebracht bij vertrek naar Indië, met muziek en toespraken afgehaald als hij er in slaagt levend terug te komen; men tracht er naar zijn zedelijk bewustzijn te volmaken, minder alsof hij geteekend heeft om op commando den sloebers een stuk lood of een paar duim staal in het lijf te jagen dan wel alsof hij bestemd is om engelrein, met een paar sneeuwwitte vleugels, rechtzinnig model, ten hemel te varen; men maakt zich warm, in overmaat van zorg, over de vraag wat hem beter zal passen: witte of bruine sokken — in overmaat van zorg, want de goede man als hij er op uittrekt om den vijand te lijf te gaan, heeft voor het gemak liefst heelemaal geen sokken aan.... men ver-

spilt zooveel woorden en zooveel liefs aan hetgeen hij best missen kan, dat hetgeen hij waarlijk behoeft wel eens vergeten wordt.

En als de brave koloniaal hoort of leest van al den ophef en omhaal dien men bij zulke averechtsche pogingen tot zijn geestelijk en lichamelijk behoud, gewoon is in geur van woorden aan hem te besteden, zal hij zeker ook wel eens verlangen, zij het in omschrijving niet zoo malsch en gekuischt, naar *solid pudding against empty praise.*

* * *

Het wetsontwerp betreffende verlenging der overeenkomst met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij werd in de Tweede Kamer aangenomen met 57 tegen 11 stemmen zonder dat het kort debat den 28en Februari meer licht had doen schijnen over het standpunt door de Regeering ingenomen.

Het wetsontwerp betreffende de gelijkstelling met Europeanen der Japanners in Nederlandsch Indië verblijf houdend, werd in de Tweede Kamer aangenomen met 47 tegen 33 stemmen na een duchtig bestrijder gevonden te hebben in dr. Kuyper, die o. a. onze diplomatie kapittelde en aanwees hoe deze, wel verre van een voordeel te behalen gelijk vroeger was te verstaan gegeven, zich integendeel in de lûren had laten leggen. Waarlijk, onze diplomatie schijnt haar taak vrij gemakkelijk op te vatten en tevreden te zijn wanneer zij slechts haar grond behoudt of zelfs bij het terugtrekken den schijn van grond behouden kan bewaren, gelijk uit dit geval weder bleek, gevolg van de onverschilligheid, de kleinmoedigheid, het gebrek aan geestkracht door Steyn Parvé in een zijner werken aan onze *vroegere* staatkunde verweten. Dat *vroeger* mag gerust wegvallen nu onze jongste diplomatieke overwinning, gelijk zoovele in den laatsten tijd ten opzichte van Indië bevochten, nederkomt op een bakzeil halen

ten behoeve hoofdzakelijk van vreemde lichtekooien en bordeelhouders, gelijk de heer Van de Velde opmerkte. Invloedrijk Japan heeft daarmede zijn zin en de *Spectator* werpt er een appeltje van op dat drang uit dien hoek geen kwaad zou doen aan vrouwenkiesrecht, herziening van het middelbaar onderwijs, algemeen stemrecht, arbeidspensioen, doodstraf, landnationalisatie, toetreding tot de Berner conventie, wat niet al. Met de deftige maar niets zeggende ministerieele verklaringen op de beschuldiging dat wij aan de voeten van Japan zitten (en van elk land dat in onze ongevatheid kracht vindt voor zijn meerder durven), drijven wij langzamerhand dien kant uit.

De nieuwe Indische Mijnwet werd na wijziging door den minister van artikel 30 (o. a. den jaarlijkschen cijns van twee op vier percent der bruto-opbrengst stellend) en van artikel 45, aangenomen met 64 tegen 8 stemmen, zooals deze kroniek in Januari waagde te voorspellen, trots de amendementen-Pyttersen, -Pijnacker Hordijk en -Van Kol, trots zulke bedenkingen als den 17en October j.l. in het Indisch Genootschap te voorschijn kwamen, trots bestrijding op rechts- en wetgeleerde gronden als bijv. vervat in de brochure van mr. M. C. Piepers. Wat dit alles aangaat, was het alsof de minister, nauwlijks de aangevoerde bezwaren beantwoordend, dacht: praat maar, het recht is honderdvoud en de uitlegging der wet is honderd maal honderdvoud — ik heb daarover zoo mijn eigen denkbeelden.

Men heeft er zich bij nedergelegd en het welzijn van Indië voor de zooveelste maal ondergeschikt gemaakt aan overwegingen van kleine Nederlandsche politiek.

„Nu gaat het bacchanaal der ontginning van Indië's bodem eerst recht beginnen," schrijft de heer T(ak) in zijn *Kroniek*. „De mooie kolonie wordt nu voor goed ingelijfd in het gebied der internationale exploitatie."

De tijd, die als alle babbelaars spreekt zelfs wanneer men uit voorzichtigheid niets vraagt, zal wel leeren wie

gelijk hadden, de voor- of de tegenstanders eener nieuwe mijnwet op zulken grondslag en het moge geen omen zijn dat gelijktijdig met de aanneming dier wet het bericht komt van den moord op den zestigjarigen hoofdadministrateur der exploratie- en mijnbouwmaatschappij Kwandang Soemalata; den heer H. C. Knappert, een eenvoudig man die niemand kwaad deed en wiens wreede dood, na een moeitevol leven, laatstelijk als een onzer pionniers in de buitenbezittingen, allen die hem kennen oprechtelijk aan het hart gaat.

Men schijnt hier te doen te hebben, volgens latere telegraphische tijding, met een verzet der bevolking tegen de handelingen der koelies van de mijnbouwmaatschappij voornoemd. „Troepen van Menado" zijn er heen. Nota bene: te Menado ligt een troepenmacht van misschien dertig man.

Het is te hopen dat al die krijgshaftigheid leide meer tot een bedaard, ernstig onderzoek dan tot een zoeken van schuldigen naar de anti-*koerang trang*-methode, dan tot een straffen der schuldigen, aldus gevonden naar de middeleeuwsche etiquette van het zwaard: eenmaal uit de scheede niet eerder opgestoken vóór rood van bloed.

Berichten als die van den moord op den heer Knappert zijn allesbehalve geschikt om het vertrouwen te herstellen in de jong ontloken Indische mijnindustrie, geschokt toch reeds door allerlei omstandigheden, niet het minst door de mededeeling vanwege de Nederlandsche Handelmaatschappij, in mijn vorige kroniek ter sprake gebracht.

En wat de landbouwindustrie aangaat, het schijnt dat de handelaars in suiker slechts op het vleugje van gunstiger noteering waarin de fabrikanten zich verblijden, gewacht hebben om dezen, uit „vrees voor ver doorgezette kristallisatie in beweging," want zoo heette het motief, het mes wat scherper op de keel te zetten met nieuwe verkoopsvoorwaarden, welke voortaan moeten voldoen aan den tweeledigen eisch van polarisatie en rendements-

bepaling. Indien de laatste voldoende is, werd o. a. gevraagd op de vergadering, den 5en Februari gehouden door leden van het departement Soerabaja van het algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java, waarom dan de eerste gehandhaafd? Als haar eindoordeel spraken de vergaderde belanghebbenden dan ook uit „dat deze dubbele heffing inderdaad een bezwaar is en door niets gemotiveerd wordt."

Dit optreden van handel tegen landbouw, terwijl, om met den heer F. J. Potter te spreken (*De Geldinstituten en de Suikerindustrie op Java*, Maartnummer van *De Indische Gids*), „de tegenwoordige betrekkelijke voorspoed het juiste tijdstip aanwijst om zich op een wellicht nog heviger strijd voor te bereiden." Zijn denkbeeld om zich voor dien strijd te wapenen door het oprichten op Java van coöperatieve landbouwcredietbanken, verdient alleszins overweging en kan bij juiste toepassing een eind maken aan de telkens luider uitgesproken klacht der planters dat zij niet voor zich zelf en de hunnen maar voor de geldschieters werken.

Om van de koffie te zwijgen, werd in het Amsterdamsch *Handelsblad* gewezen op een andere cultuur, die van indigo, noodlijdend wegens de laag aangelegde prijzen welke het in den handel komen van surrogaten nog lager dreigt te maken en allicht te helpen, zoo goed als vroeger de thee- en de suikercultuur, door verlaging van het uitvoerrecht dat nu tien cents per kilogram bedraagt. De schatkist zou daardoor wel een revenu van f 75.000 's jaars missen, maar, als de indigo-cultuur ten onder gaat, merkt het *Hbld.* terecht op, houdt die bron van inkomst toch ook op te vloeien.

* * *

Geheel Indië en bijzonderlijk Java heeft last gehad van zware regens en overstrooming. De bestuurshoofden van Tegal, Pekalongan, Semarang, Japara, Soerabaja, Pasoeroean rapporteerden hoogen waterstand en bandjir;

te Batavia is het heel erg geweest: de tramdienst moest gestaakt worden, menschenlevens kwamen in gevaar en niet alleen in de kampongs maar ook in de Europeesche wijken kreeg men het hard te kwaad. Natuurlijk, bij de andere droevige gevolgen, deed de watersnoodmuze haar akeligst best en wij vinden geboekstaafd dat haar wiekslag zelfs weerklonk door inlandsche woningen, op de melodie van Sassefras:

O, Waterstaat! o, Waterstaat!
Je komt, als altijd, weer te laat.
O, Waterstaat! o, Waterstaat!
Je zet mij vrouw en kind op straat!

De Waterstaat krijgt veel op zijn boekje in den laatsten tijd en, aansluitend bij hetgeen de vorige maand in deze rubriek van Demak en de Demaksche waterwerken gezegd werd, volge hier een mededeeling van den redacteur der *Semarang-Courant*, die zich persoonlijk ging vergewissen van de ellende waarin de ongelukkige bevolking dier streek nu weder gedompeld is. Volgens hetgeen hij uit den mond der desabewoners zelf opteekende, wordt de treurige toestand der sawah's door de bevolking geweten aan — de dienaren der Regeering, die haar beslist verbieden gebruik te maken van het ruimschoots nedervallend hemelwater om de padi uit te zaaien, doch haar gelasten beurtelings water uit het irrigatie-kanaal te gebruiken; maar dan is het dikwijls te laat.

De irrigatiewerken werden aangelegd na den hongersnood van 1874, om aan zekere behoeften van afwatering en watervoorziening te gemoet te komen; dat is de theorie. De irrigatiewerken voldoen niet; dat is de practijk. Maar de theorie moet toch hoog gehouden worden tegen de practijk in, en de inlander, wiens padi om te groeien heuschelijk water noodig heeft dat er is, geen geprojecteerd water dat er niet is, slachtoffer reeds van de foutieve berekening op allerlei andere manieren (elders heb ik dit reeds in den breede aangetoond), zou daarenboven nog getroffen

worden door het verbod zichzelf te helpen zoo goed hij kan!

Deze zaak verdient een ernstig onderzoek. Doet zij denken aan de mathematisch-theoretische eieren waarover de boer en zijn zoon die op studie ging, het zoo druk hadden in Langendijk's blijspel, weinig minder is dit het geval met de werken der Solo-vallei, in het licht der onthullingen van den oud-ingenieur Van Sandick. Men zou tot de begrootingscijfers dier werken gekomen zijn door op de pas voltooide Kening-werken een regeltje van drieën toe te passen. Met een uitgaaf van ƒ 320.000 waren daar 4000 bouws bewaterd, ergo zou het bewateren van 235.000 bouws in de Solo-vallei ƒ 18.000.000 kosten, ongeacht het te graven hoofdkanaal van niet minder dan 300 kub. meter werkzaam profiel en eventjes honderd kilometer lengte, ongeacht den stuwdam te Ngloewah, ongeacht zooveel meer.

Toch heette het dat men tot de raming van ƒ 18.000.000, later gebracht op ƒ 18.930.000, gekomen was middels een „uitvoerig plan, door den heer Pierson gemaakt," een plan dat „alle stadia van advies heeft doorloopen!" Welken Staat kan men op zulke verklaringen maken: ministerieele verklaringen!

Een ministerieele verklaring ook, die welke de toezegging inhield dat, zooals het Kamerlid Van Kol met genoegen constateerde, de toekomst van het personeel, hetwelk zijn levenslot aan de werken in de Solo-vallei verbonden had, niet zou vernietigd worden. Men kan geen Indische courant opnemen of men wordt getroffen door berichten uit Sidajoe, Bodjonegoro, van ver en van nabij, want de werkeloozen, zoekend naar loonenden arbeid, verspreiden zich over het geheele eiland, betreffende de ellende waarin die menschen, inlanders, kleurlingen, Europeanen gedompeld zijn — buiten hun schuld, het verdient herhaling. De particuliere liefdadigheid doet wat zij kan, gelijk zoo dikwijls in Indië de gevolgen dragend van de misslagen der Regeering.

Zouden althans eenigen niet aan het werk gezet kunnen worden tot onderhoud der kostbare machines, die nu, volgens een correspondentie uit Sidajoe Lawas, even als het materiaal, aan weer en wind, aan roest en bederf blootgesteld zijn, aan diefstal evenzeer? Een begin van bijna moedwillige zorgeloosheid bracht een einde van bijna moedwillige verwaarloozing der landsbelangen en tevens — het Gouvernement zelf doet alles wat mogelijk is om het eene tegenstrijdig te maken aan het andere — der belangen van de gewezen landsdienaren die zonder vorm van proces aan den dijk gezet werden.

Alles wel beschouwd, is het verloop der werken in de Solo-vallei slechts te stellen op rekening van de karakteristieke bijzonderheid welke het Nederlandsche regeeringsbeleid in Indië even eigenaardiglijk kenmerkt als de onvervulde beloften waarop minister Keuchenius placht te wijzen, te weten de zucht om zoodra iets, na oneindig wrijven en schrijven, eindelijk is aangepakt en ten heele of ten halve voltooid, er dadelijk met kracht den domper op te zetten. Tot stand brengen zoodanig dat het tot stand gebrachte onmiddellijk af te keuren is. Afbreken om geen andere na te speuren reden dan dat men heeft opgebouwd.

Van het eerste heeft men, onder meer, een klaaglijk voorbeeld in de strandbatterij te Tjilatjap, welke met bijbehoorende forten op Noesa Kembangan millioenen en millioenen kostte, nimmer in gebruik genomen werd omdat men na het voltooien (eerst na het voltooien!) tot de ontdekking kwam dat zij nimmer aan haar doel zou beantwoorden, waarom men ook de stukken geschut, met groote kosten aangebracht en nauwelijks gemonteerd, door dynamiet liet springen, de munitie, eveneens met groote kosten aangevoerd, in het water smeet om althans de uitgaven voor het transport te besparen; de gebouwen, om er nog iets van te halen, zouden aan den meestbiedende verhuurd worden als pakhuizen en de kogels

kan men bij laag water op den bodem der zee en van den Donan zien liggen.

Van het laatste heeft men, onder meer, een klaaglijk voorbeeld in de lotgevallen der ci-devant kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Macassar. Niets van meer dringend belang dan die school; men kon er eenvoudig niet buiten. Na een bestaan van tien, twaalf jaar, terwijl zij meer dan teekenen van levensvatbaarheid, zelfs van bloei had gegeven, alleszins aan haar bestemming voldeed, krijgt Celebes met zijn onderhoorigheden een nieuwen gouverneur, nauw verwant aan den Buitenzorgschen troon en aan de heerschende begrippen van bezuiniging. De kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Macassar kostte geld; de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Macassar was een lastpost en men kon er best buiten; de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Macassar werd opgeheven.

Haar geschiedenis schoot mij te binnen toen ik dezer dagen vernam hetgeen ik mijn lezers hierbij mededeel, dat de verdienstelijke orientalist dr. B. F. Matthes zijn vertaling van den bijbel, oud en nieuw testament, in het Macassaarsch en Boegineesch voltooid heeft. Nog dit jaar verschijnt bij de firma C. A. Spin en Zoon te Amsterdam deze bijbelvertaling van den uitstekenden taalkenner, die jaren lang als zendeling op Celebes verblijf hield en, volgens opdracht der Regeering, hoewel toen reeds bejaard, uit Nederland naar Indië vertrok om de kweekschool bovenbedoeld op te richten, een taak welke aan geen beter handen had kunnen worden toevertrouwd. Jammer alleen dat de arbeid aan de vervulling daarvan besteed, geheel weggeworpen is door gouvernementeele wispelturigheid. Trouwens ook uit anderen hoofde heeft de rechtschapen en bescheiden geleerde, die zooveel bijdroeg tot de ontwikkeling der taalstudie in Indië, van Regeeringswege weinig erkenning zijner verdiensten ondervonden.

* * *

Den 1en Februari beleefde de Indische journalistiek het overgaan van *Prange's Nieuws- en Advertentieblad*, eerst eenvoudig *Prange's Advertentieblad*, in *De Indische Courant*. Met recht mochten de uitgevers in een woord aan de lezers, vol tevredenheid terugzien op den groei en bloei van hun blad gedurende de drie jaren sedert de verschijning van het eerste nummer verloopen en naar waarheid getuigen dat het een daarginder „tot dusver ongekende en werkelijk eenige positie heeft ingenomen," waartoe de deugdelijkheid der hoofdartikelen over allerlei brandende vraagstukken van den dag niet weinig hebben bijgedragen. Deze kroniek vond telkens aanleiding daaruit brandstof te putten en nu weder kregen wij eenige beschouwingen over *Van Hoëvell's „Pedati"* welke, eigenaardig samentreffend met de feestelijke opening der tramlijn Semarang-Cheribon, welker aanleg in 1895 werd aangevangen en krachtig voortgezet onder de kundige leiding van den ingenieur C. Groll, althans in dit tijdschrift, door den heer W. R. baron van Hoëvell opgericht, gewag verdienen. De hoofdstrekking dier beschouwingen, ingegeven door een vergelijking tusschen het stoomros dat thans Java in alle richtingen doorsnelt en de pedati waarmede men het vroeger stellen moest, is te betoogen hoe de verbetering, in schijn door de uitbreiding van het spoorwegnet aangebracht, geenszins overal een verbetering in werkelijkheid is. Een aanhaling zij vergund:

„Spoorwegen worden aangelegd en waartoe? — Opdat de producten gemakkelijker vervoerd zullen kunnen worden en daardoor nog winst zullen opleveren voor de producenten. Tengevolge daarvan zal de bevolking zich meer toeleggen op den landbouw; de bevolking zal toenemen; de loonen zullen rijzen; er zal meer geproduceerd worden; van rijstgebrek zal geen sprake meer zijn en ten gevolge hiervan zullen diefstallen en roofpartijen ophouden.

„Wat bewijst echter de ervaring in dit gewest, dat

thans in alle richtingen door spoorwegen wordt doorsneden? Ik meen mij aan geen overdrijving schuldig te maken met te beweren, dat de waarde der particuliere landen sedert den aanleg der spoorwegen even hard is achteruitgegaan als de locomotief trekken kan."

De schrijver bepleit opheffing van het particulier landbezit — er is al zoo dikwijls op aangedrongen — en wijst op het voorbeeld van den heer Pruys van der Hoeven als resident van Palembang. Alvorens de stoomboot daar in te voeren, de communicatiemiddelen te verbeteren, bracht hij, gelijk een tweede Daendels, met forsche hand en op eigen verantwoordelijkheid, verbetering in de economische en sociale toestanden. Het gevolg daarvan is dat de residentie Palembang thans geacht kan worden het welvarendste gewest van Indië te zijn.

Daar schuilt de fout op Java en elders ook: veronachtzaming der economische en sociale toestanden. Ik kom er straks op terug; het is niet mogelijk over de ontwikkelingskansen van Indië te spreken zonder er telkens en telkens weder op terug te komen. En het schijnvernisje van vooruitgang, Indië opgelegd door het overplanten van de wonderen der hedendaagsche westersche beschaving alvorens den bodem voor die nieuwe cultuur geschikt te maken, vindt een prachtige illustratie in den keukenprins aan het vorstelijk hof van Gowa, naar luid der *Makassaarsche Courant* elken morgen per rijwiel naar de pasar snellend om voorraad in te slaan ten behoeve der koninklijke tafel. Kokkie op de fiets, een heerlijk motief voor Braakensiek, onder het motto uit *Hermann und Dorothea*:

. . . . . Ich weisz es, der Mensch soll
Immer streben zum Bessern; und, wie wir sehen, er
[strebt auch
Immer dem Höheren nach, zum wenigsten sucht er das Neue.

Maar het nieuwe, indien niet het hoogere en betere, wordt ook gezocht ten behoeve der opleiding van onze ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur. De heer Chailley-Bert zou hetgeen daaromtrent door hem in *Cosmopolis* zaliger te berde werd gebracht, naar veler verwachting aanvullen in een lezing, te houden onder de auspices van het Indisch Genootschap, over de koloniale politiek van Frankrijk. Te elfder ure bracht het onverwacht overlijden van Felix Faure, president der Fransche politiek, een kink in den kabel en de lezing werd uitgesteld. Het licht bleef dus voorloopig onthouden aan hen, die zich voor hetgeen Nederland behoort te doen, steeds richten naar hetgeen men er in het buitenland van denkt of zou kunnen denken. Opmerkelijk is het, in dit verband, dat de gebreken in de vorming onzer aanstaande bestuurders en de middelen om die vorming meer in overeenstemming te brengen met de eischen door de practijk aan onze aanstaande bestuurders gesteld, eerst ernstige algemeene bespreking vonden toen door een vreemdeling de vinger op eenige wonde plekken in den aard van ons bestuur was gelegd. Tot de opmerkingen van landgenooten, toegerust met meer zaakkennis en ondervinding waar het onze koloniale vuile wasch betreft, had de openbare meening vrij wel het zwijgen gedaan. Maar de stem van buiten vond dadelijk een gewillig oor. Het teekent.

Van het Binnenlandsch Bestuur sprekend, zij hier nog even vermeld, in aansluiting tot hetgeen deze rubriek vroeger reeds gaf over het onthaal in de Eerste Kamer bereid aan de plannen tot zoogenaamde reorganisatie, dat de rede van den heer Fransen van de Putte in Indië veel weerklank vond. Behalve hetgeen de verschillende Java-bladen hieromtrent mededeelden, hebben wij nog het woord van den heer J. F. Niermeijer die onlangs Indië bezocht. Toen de schrijver dezer kroniek, in 1895, als redacteur van *De Locomotief*, voor het eerst aangaf waarop

de voorstellen van den regeeringscommissaris Mullemeister, blijkens de besprekingen toen gevoerd, op neder zouden komen: bezuiniging ten koste van de inlandsche hoofden, bezuiniging ten koste van het gezond verstand, smakelijk gemaakt door een schijn van verbetering der positie van de Europeesche bestuursambtenaren, toen werd dat eenvoudig niet waar genoemd, een miskenning der goede bedoelingen van het Gouvernement.

Het zou mij thans, meer dan vier jaar later, waarlijk grooter voldoening zijn, te mogen erkennen dat ik mij had vergist, dan in alle Indische bladen, zonder onderscheid van kleur, de erkenning te vinden van de waarheid mij toen als onjuist inzicht der gaande gebeurtenissen aangewreven: het algemeen belang gaat vóór overwegingen van persoonlijke beteekenis. Maar ik heb te constateeren wat te constateeren valt en behoef daartoe slechts een greep te doen hier en daar.

In *De Locomotief* vind ik nog eens aangeteekend hoe op de gewestelijke bijeenkomsten, ter bespreking der reorganisatie gehouden, een vast plan werd vooropgesteld, een plan, als regel doorgedreven, niettegenstaande de aangevoerde bezwaren. Tevens werd dan medegedeeld dat voor de Europeesche ambtenaren alleen lotsverbetering te wachten was indien de fondsen gevonden konden worden door het verminderen van het aantal inlandsche ambtenaren.

Volgens een brief aan den heer Fransen van de Putte, in navolging van dezen aangehaald door de Indische pers, verklaarde een regent: *Conferentie toean Mullemeister printale sadja.*

De heer Niermeijer in zijn boven reeds vermelde lezing over de nieuwe indeeling van Java, sprak daarvan als van een der grootste fouten ooit gepleegd in onze koloniale geschiedenis. Men wil beknibbelen op de inlandsche ambtenaren, *f* 213.000 op hen bezuiningen om den Europeeschen ambtenaren als dotje tegen het schreeu-

wen *f* 76.000 in den mond te duwen, waardoor nog een zoet winstje van *f* 137.000 verkregen wordt, terwijl, zooals het nu staat, met de vermeerdering der bevolking ook de dienst der hoofden reeds zeer vermeerderd is.

Inderdaad, dat zoete winstje wordt wat duur gekocht als, hier spreekt *Pr. Nbl.*, het resultaat niet van een *objectief* onderzoek, maar ingegeven door een zucht naar *bezuiniging*. Een brief van. den Gouverneur-generaal aan den toenmaligen minister van Koloniën is voor den dag gekomen, waaruit blijkt dat deze den 24en Maart 1892 gelast had een onderzoek in te stellen omtrent een reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur, die tot *vermindering van uitgaven* mocht leiden. Op deze grondslagen werd aan het lid van den raad van Indië Mullemeister opgedragen een plaatselijk onderzoek in te stellen. En eigenaardig, in verband met de samenvoeging van residenties, is de herinnering van den tegenwoordigen Gouverneur-generaal aan zijn werkzaamheid als resident van Tegal, later van Soerabaja, getuigenis afleggend van de onmogelijkheid om toen reeds als bestuurshoofd enkele gewesten behoorlijk te overzien:.... „terwijl ik", schrijft hij, „in de eerste (Tegal), ook in loco, op alles behoorlijk toezicht kon houden, mij met vele détails kon inlaten en alle controleurs en inlandsche ambtenaren in hun werk leerde kennen, was ik te Soerabaja verplicht het toezicht in hoofdzaak van achter de schrijftafel te houden en leerde ik wel de assistenten-resident in hun werk kennen, doch moest voor de beoordeeling der meeste controleurs en inlandsche ambtenaren grootendeels op de afdeelingsbestuurders afgaan."

Hierop doorredeneerend, zou men met den heer Niermeijer tot het besluit komen dat het aantal residenties eerder vermeerderd dan verminderd behoort te worden.

Met betrekking tot de inlandsche ambtenaren is de opmerking gemaakt dat het niet noodig was voor hun belangen op te komen; zij moeten het zelf maar doen.

Kunnen wij het *Soer. Hbl.* vertrouwen, dan is dit bijv. de meening van den heer Geertsema, die in de Tweede Kamer de voorstellen tot zoogenaamde reorganisatie steunde en zich als toehoorder bij de behandeling dier voorstellen in de Eerste Kamer den gewezen minister van Koloniën Bergsma als het groote publiek verbeeldde, ter luide verkondiging van die stelling. De heer Geertsema, gewezen controleur en tabaksplanter op Java, kan weten hoe beschroomd inlandsche ambtenaren zijn in het voordragen hunner zienswijze tegen den uitgedrukten wensch van het Gouvernement, hoe bevreesd iets te zeggen dat zwemen kan naar gebrek aan meegaandheid.

En toch, niettegenstaande die vrees en beschroomdheid hebben zij, volgens den heer Mullemeister zelf, principieele bezwaren ingebracht. Ieder die hun wijze van zijn en doen kent, zal begrijpen hoe diepe wortelen bij hen de overtuiging geschoten had dat de voorgenomen verandering geen verbetering zou wezen. En wat heeft hun het spreken gebaat?

Een nieuwe reden, bij hun bedeesde hoffelijkheid tegenover de printah's van het Gouvernement (zie hierboven de aanhaling uit den brief aan den heer Fransen van de Putte) om er verder maar het zwijgen toe te doen.

Men zou zich evenwel vergissen wanneer men dacht dat zulk een behandeling geen invloed uitoefende op onze verhouding tot hen en tot de bevolking. Het kan geen kwaad hierop de aandacht te vestigen nu ook de bevolking reden heeft tot ontevredenheid. Haar welvaart gaat achteruit. Waar de inlandsche nijverheid, trots alle tegenheden, het hoofd begint te beuren, is de fiscus er dadelijk als de kippen bij; de eene of andere domme belasting herstelt onmiddellijk het evenwicht tusschen de armoede hier en de armoede ginder, brengt onmiddellijk de voorvaderlijke nooddruft terug en erger: wat zegt men er van dat de belasting op petroleum en lucifers

den vuursteen en de verlichting met klapperolie in een halven klapperdop weder in zwang brengt? Onmiskenbare teekenen van den voorspoed dien ons weldadig bestuur brengt!

Geheel onze politiek in Indië wordt beheerscht door een schraapzucht welke geen wet erkent en in volstrekte bandeloosheid haar eigen doel voorbijstreeft. Meer geld is het eerste en het laatste woord, en waar de fiscus treft, daar is van toepassing wat op den degen van zekeren stierenvechter gegraveerd stond: „zoodra ik toestoot, is het feest uit".

Maar de spoorbanen hebben zich met zooveel en de telegraaf- en telephoonlijnen met zooveel kilometer uitgebreid en het koloniaal verslag juicht zoo heerlijk bemoedigend . . . .! Horatius heeft het antwoord klaar: *Stultorum incurata pudor malus ulcera celat.*

Sprak ik de vorige maand over de volstrekt onvoldoende desa-politie als een der oorzaken van de spreekwoordelijke zorgeloosheid der inlanders met betrekking tot geld en goed, het bovenaangehaald artikel in de *Ind. Ct.* slaat op hetzelfde aanbeeld door de verklaring dat het niet zoozeer de goede wil tot sparen is die ontbreekt maar wel het gemis eener veilige bewaarplaats. De postspaarbank kan hierin verandering ten goede brengen. Echter blijft nog meer te doen. De kleine man heeft behoefte aan rechtszekerheid; dezer dagen nog ontving ik een brief van een landraadspresident waarin o.a. het volgende voorkomt: „Het recht is met lamheid geslagen en zal met lamheid geslagen blijven, zoolang het afleggen van valsch getuigenis voortwoekert als een kwaad door de bestaande toestanden in de hand gewerkt."

Geen zekerheid van bezit, geen ontwikkeld rechtsbewustzijn, en welken invloed dit uitoefent op de toekomst van een land, hebben wij aan Spanje kunnen zien. Men sla daarop Diercks eens na (*Das moderne Geistesleben Spaniens.*)

En dan nog iets: goede trouw. Hoe het daarmede staat wat Nederland betreft tegenover Indië, is nog onlangs in een scherp licht gesteld door den bekenden schrijver van de *Indische Chinoiserieën* in de *Javabode*. „Het gaat toch niet aan bij het bestuur van den Anti-Opiumbond, dat zoovele staatslieden en Indische hoofdambtenaren onder zijne leden telt", lezen wij in no. 37 dier opstellen, „onbekendheid te onderstellen met het feit dat het peil van den maatschappelijken welstand der inlandsche bevolking ten gevolge van den Atjeh-oorlog en verschillende andere factoren voortdurend dalende is."

Een dier „andere factoren" is zonder twijfel het vrij ontredderd muntwezen. „Het blijft treurig gesteld met ons muntwezen," merkt het *Soer. Hbl* op, de klachten voortzettend welke men al sedert jaren uit alle hoeken van den archipel in elken toon heeft kunnen vernemen. „Het is haast ongelooflijk dat nu reeds valsche guldenstukken in omloop zijn met de beeltenis van onze jeugdige Koningin. En op verscheidene landelijke ondernemingen weigert men nu eenvoudig de nieuwe rijksdaalders te ontvangen; de bevolking stelt geen vertrouwen in die stukken, bewerende dat ze van Singapoersch fabricaat zijn."

Het wantrouwen is niet van heden of gisteren; evenmin ongegrond. Waar de deskundigen der bankinstellingen nauwelijks de goede van de valsche munt kunnen onderscheiden, is het weinig te verwonderen dat de kleine man, voor wien een gulden of een rijksdaalder een heele waarde vertegenwoordigt, zich liefst zoo weinig mogelijk afgeeft met geldstukken die ieder oogenblik geweigerd kunnen worden of doorgeknipt zelfs, zonder eenige schadeloosstelling hoegenaamd, op zijn best bij den Chineeschen wisselaar kwijt te raken zijn tegen bedenkelijk lagen koers. En onze slechte financiekunst blijft in het buitenland geenszins onopgemerkt. Toevallig kwam mij dezer dagen weder een artikel in handen uit

The Overland Ceylon Observer van 9 September 1895 (*The Currency of the Netherlands Indies*). Daar stond te lezen o. a.: *But it is clear now that one of the many evils that have through all ages attended the circulation of debased coin is being experienced by the financiers of the Netherlands. Coining factories have been established in China that are flooding the Dutch colonies with artificial guilders. These are fully up to the standard of the Government coin in value, and it is impossible to distinguish the production of the factories from the real „Simon Pure."*

Voor en na dit artikel is de treurige toestand van het Indische muntwezen hun die het goed met Indië meenen, een voortdurende ergernis geweest, als een blok te meer aan het been der Indische welvaart, maar de pogingen tot verbetering bepaalden zich tot adviezen en contra-adviezen, circulaires en nog eens circulaires en daar nog eens circulaires boven op, verspilling van inkt, papier en gouvernementstijd in het oneindige. Het kwaad bleef intusschen bestaan en men begint er reeds zoodanig aan gewend te raken dat het Amsterdamsche *Handelsblad* in een artikel over *Java-thee* met genoegen aanteekent: „het bedorven muntstelsel geeft den Britsch-Indischen concurrent geen voordeel meer en de Chineesche concurrent, die anders van onze ongezonde muntverhoudingen zou kunnen profiteeren, lijdt onder veel te zware uitvoerrechten." Tevredenheid niet omdat aan onzen kant op verbetering valt te wijzen, maar omdat de beide tegenstanders der Java-industrie nu evenzeer gekneveld zijn als wij, zij het op andere wijze.

Openhartiger dan toch de bekende voordracht van mr. N. P. van den Berg over het Indische muntwezen in de algemeene vergadering van het Indisch Genootschap op 7 December 1897, welks hoofdinhoud is samen te vatten in de aanvangswoorden, steeds nog van de droevigste waarheid:

„De geschiedenis van het muntwezen in onze Oost-

Indische bezittingen is van de eerste tijden af een schier onafgebroken reeks van dwalingen en misgrepen, waarvan schromelijke verwarring en stoornis in het maatschappelijk verkeer het onvermijdelijk gevolg waren, — — —"

en de slotwoorden:

„Ik voor mij ten minste weet geen anderen raad te geven dan dien, waarmede ik nu ruim tien jaren geleden mijne beschouwingen over het muntvraagstuk in mijn voor een paar jaren herdrukte *Financial and Economical Progress and Condition of Netherlands India* besloot: *to endure the present evil and to await the ultimate cure.*

In een paar woorden is hier het stelsel teruggegeven tegenwoordig ten opzichte van Indië gevolgd: den boel gaande houden en, zonder soesah van inspannend streven, wachten of het ook beteren wil. Ons koetje in den Oost zal wel stil blijven staan, terwijl wij bezig zijn het beestje ledig te melken, zonder er in den dommel op te letten dat de uiers wat dor worden omdat het soms aan voer ontbreekt. En als het beestje, ongeduldig van het onbarmhartig ruw trekken aan de spenen, begint te slaan, overkomt den dapperen melker bijwijlen een schrik die in zijn plotsheid vaak weinig minder dan potsierlijk is.

Overdreven berichten nu weder van woelingen in het Toerensche; telegraphische alarmkreten, waaromtrent de *Javabode* tegenover *De Locomotief*, die ze opgenomen had, de alleszins juiste opmerking maakte of zoo iets, gezwegen nog van de meerdere of mindere geloofwaardigheid, goede politiek mocht heeten. Zeker is het alles behalve verstandig zulke uitingen van ontevredenheid breeder uit te meten dan ze zijn, door er een gewicht aan toe te kennen dat ze niet bezitten, aldus voedsel te geven aan den angst welken zij opwekken en die zeer teekenend is. Teekenend als bewijs dat wij gevoelen iets op het geweten te hebben. En handelingen gelijk die waaraan het Gouvernement zich bij de zoogenaamde reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur opnieuw

schuldig maakte tegenover de inlandsche ambtenaren, zijn er waarlijk niet op berekend ons geweten te zuiveren, minder luid te laten spreken wanneer hier of daar dweepzieke priesters het volk, daartoe ontvankelijk gemaakt door armoede en werkloosheid, tegen ons gezag ophitsen, wanneer het bericht der ontdekking van een complot tegen het Europeesch overwicht, ons in de ooren komt klinken als het luiden der bel van Atri, zoekend naar herstel voor gepleegd onrecht.

Dergelijke waarschuwingen hebben groot nut indien men er slechts acht op geeft vóór het te laat is, vóór het tot erger komt, want, naar David bij Vondel tot de Gabaönners zegt:

Al komt de wraeck ter sluick en sluipende aangekropen,
Zij komt in 't end gewis, om hooftsom en verloop
Al teffens.

De leering is er uit te trekken dat aan elke zonde, ook aan zonden tegen de wetten der huishoudkunde van staat, een grens van straf gesteld is, dat men een volk niet voortdurend kan belasten zonder het in staat te stellen zijn economische hulpbronnen te ontwikkelen. Hier ter plaatse veroorlove men mij nog een aanhaling uit een mailoverzicht van de *Javabode*: „Indien het oog der leekenmenigte nu maar iets bespeurde van de aequivalenten dier steeds groeiende hoogere uitgaven, dan ware de troost wel niet groot, doch zag zij de waar voor haar geld; doch hare ervaring is juist eene andere; zij ziet en voelt de welvaart verminderen; de koopkracht verzwakken; den druk der belastingen in geld en in arbeid stationnair blijven of verzwaren; hoog noodzakelijke maatregelen, volgens de eigen erkentenis van den Minister urgent, achterwege blijven om den benarden financieelen toestand."

Beter dan te tornen aan het traktement van den Gouv.-gen., een cent of wat te besparen op het Binnenlandsch Bestuur, op

dit en op dat, hier en daar een klein winstje te zoeken zonder er op te letten of het elders ook tot een groot verlies kan leiden, zou het wezen, zulk lapwerk latende voor wat het is, een passend kleed van wetgeving en bestuur te zoeken voor de koloniale toestanden van den huidigen dag. De kosten aan het nieuwe gewaad besteed, mits men ter markt ging bij kleermakers van het vak die het gewicht der zaak begrijpen en hart voor Indië hebben, zou zeker geen weggeworpen geld zijn, in het eind tot waarachtige bezuiniging leiden.

In die bezuiniging beginne dan van Atjeh de victorie! Alles wijst op den wel overwogen wensch om Atjeh wat minder zwaar op 's Lands budget te doen drukken, vernemen wij van het *Bat. Nbl.* Goed! Atjeh is „niet een oorlog van Nederland, maar een oorlog van Indië" en de „meest primitieve rechtvaardigheid" eischt dus dat Indië den Atjeh-oorlog betaalt, leeraart het Amsterdamsche *Handelsblad.* Over die „meest primitieve rechtvaardigheid" van het Amsterdamsche *Handelsblad* willen wij thans niet twisten en dat Indië, onder protest, den Atjeh-oorlog betale, gelijk geschiedt, rechtvaardig of onrechtvaardig, desnoods ook goed! Maar men geve Indië een stem in de wijze waarop zij betaalt, de wijze waarop hetgeen zij betaalt, wordt uitgegeven. Men geve Indië eenige waarborgen dat de „meest primitieve rechtvaardigheid" der toekomst, naar Nederlandsche opvatting, gelijk in het verleden, geen Indische baten ten behoeve van Nederland zal aanwenden!

Tot op dezen dag heeft Indië steeds ondervonden dat een steunen op de „meest primitieve rechtvaardigheid" van Nederland, een steunen was op wind.

Wind naar binnen en wind naar buiten eveneens; wind in doel en gevolgen; de staatkunde der tweede koloniale mogendheid, haar grootheid van beginselen een schijn.

Naar binnen . . . . daaromtrent is hierboven reeds een en ander opgemerkt.

Naar buiten . . . . weet Nederland wat vlak naast de deur op de Philippijnen gebeurt? Men zou zeggen van neen: het heeft er geen notitie van genomen, althans niet zooveel notitie als duidelijk merkbaar is geworden.

China wordt onder den hamer gebracht, bij stukken en brokken toegeslagen aan den meestbiedende in ferm en krachtig optreden, in diplomatiek beleid. Rusland, Engeland, Duitschland, Frankrijk, Italië, België zelfs, laten zich gelden. Nederland doet of het geen belangen heeft in China, geen belangen in het Oosten, Nederland trekt er zich niemendal van aan.

Had dr. Kuyper gelijk met een hartig woordje te doen hooren in de Tweede Kamer over de houding van „Buitenlandsche Zaken"? Is „Buitenlandsche Zaken" bijgeval „Buitenlandsche Liquidatie van Zaken" geworden?

Maken wij waar of niet de uitspraak van een hedendaagsch Engelsch schrijver (W. H. Titchet), aangehaald door Van der Kemp (*De Singapoorsche Papieroorlog*).

In the middle of the seventeenth century Holland proudly claimed to be the greatest naval power in the world, and by daring seamanship, great fleets, famous admirals, and a world-encompassing trade it went far to justify that boast . . .

Maar:

Holland today is a land without ambition, comfortable, fat, heavy bottomed . . . .

J. F. SCHELTEMA.

Amsterdam, April 1899.

Geschiedvervalsching in zake Atjeh.

In het *Algemeen Handelsblad* van 15 Maart jl. behandelde de Redactie, onder het opschrift *Nederland en Indië*, de vraag, of het waar is dat — in tegenstelling van Indië — *Nederland* den Atjeh-oorlog heeft gewild, *Nederland* den oorlog begonnen is? Zij wijst ons daarbij op het feit, dat de minister van Koloniën Fransen van de Putte in 1873, wel verre van den oorlog te hebben gezocht, alles heeft gedaan om te voorkomen dat die oorlog zonder noodzaak zou worden verklaard, en tracht ons daarmede te bewijzen, dat de Atjeh-oorlog niet een oorlog van *Nederland*, maar een oorlog van *Indië* is, zoodat de „meest primitieve rechtvaardigheid" dus geenszins eischt dat de kosten van den krijg door Nederlandsche belastingschuldigen moeten worden gedragen, zooals de heer Van Kol heeft gevraagd in zijne *Nota*, overgelegd bij het Voorloopig Verslag op de Indische begrooting van 1899.

Toetsen wij den inhoud van dat opstel aan de officieele bescheiden betreffende het ontstaan van den oorlog tegen Atjeh in 1873, dan moet elk onpartijdige de overtuiging krijgen dat *Nederland* in alle geval de *oorzaak* is van dien oorlog, want het valt toch niet te ontkennen, dat wij sedert 1666 stuk voor stuk het Atjehsche gebied hebben ingekrompen en bij het onze hebben gevoegd. Weliswaar werd bij het tractaat, in 1857 met Atjeh ge-

sloten, de spons overal door die vroegere vorderingen gehaald, maar een jaar daarna begon men met het bijltje opnieuw te hakken, toen wij er toe overgingen om verschillende landstreken, die tot Atjeh behoorden, onder onze souvereiniteit te brengen tengevolge van het tractaat van Siak. En dat wij toen ook weêr besloten te behouden, wat wij Atjeh hadden ontnomen, blijkt uit artikel 8 der instructie voor de Gouvernements-commissarissen, vastgesteld bij besluit van den Gouverneur-generaal van 31 Augustus 1872, warin men leest:

„Bij elke geschikte gelegenheid zullen de Gouvernements-commissarissen doen uitkomen, dat het Nederlandsch Gouvernement, *hoe afkeerig ook om zich verder uit te breiden ten nadeele van Atjeh* 1), vast besloten is, om niet terug te komen op de handelingen waaruit de thans bestaande grenslijnen tusschen de wederzijdsche bezettingen zijn voortgevloeid." 2)

Bedenkt men nu nog:

1°. dat de gedane belofte bij het sluiten van het tractaat met Engeland in 1824, „dat het Gouvernement *onmiddellijk* zou zorgen zijne betrekking met Atjeh zoodanig te regelen, dat door dezen Staat, *zonder iets van zijne onafhankelijkheid te verliezen*, den zeevaarder en handelaar bestendige veiligheid werd aangeboden," achterwege is gebleven; 3)

---

1) De cursiveering is van ons.

2) Naar aanleiding van een wenk uit Nederland, waar men geen agressie verkoos, maar wel hulp en bescherming wilde verleenen aan Staatjes waar de invloed van Atjeh gering scheen of ongaarne ondervonden werd, bepaalde de Gouverneur-generaal, dat de resident van Riouw, Schiff, en de ambtenaar Van de Wall, door den controleur Kraijenhoff als secretaris vergezeld, naar Atjeh zouden gaan om bij den sultan langs minnelijken weg, eene vestiging van den Nederlandschen invloed in Atjeh en zijne onderhoorigheden te beproeven. Die commissie is echter niet naar Atjeh gegaan, omdat de sultan uitstel had verzocht.

3) Er bestond een contract van vriendschap tusschen Engeland en Atjeh, den 22 April 1819 door Raffles gesloten. Omdat dit onbe-

2°. dat in 1863 niet aan het verlangen van den sultan van Atjeh is voldaan, om de grenzen van zijn en ons gebied op de Oostkust te doen regelen; 4) en

3°. dat wij zonder het minste recht, partij hebben getrokken voor het landschap Edi, dat tot de onderhoorigheden van Atjeh behoorde, door de *Gypsei*, een oorlogsprauw van den vorst van Simpang-olim, in September 1872 op te brengen en tot in Januari 1873 te Laboean-Deli aan te houden, 5) — dan vragen wij: of de vraag van het

---

staanbaar bleek met art. 3 van het contract van 1824, en men toen reeds van oordeel was, dat, zoo de sultan aan zich zelven werd overgelaten, de Vereenigde Staten van Amerika, vroeger of later zouden trachten zich met hem in relatie te stellen, om voet te krijgen voor eene vestiging, welke ingeval van oorlog tot overgroot nadeel van de Britsche navigatie zoude strekken, — zoo noodigde men den landvoogd uit, *om een bekwaam man van beleid naar Atjeh te zenden*, teneinde den sultan een en ander goed aan het verstand te brengen en den stand van zaken nauwkeurig op te nemen.

Die zending is tengevolge van het „*overdreven zuinigheidsstelsel*", dat toen onze koloniale politiek beheerschte, of uit „*onverantwoordelijk verzuim*" steeds uitgesteld en eindelijk achterwege gebleven. (George Kepper. *De oorlog tusschen Nederland en Atchin.*)

4) Dit verzoek werd in 1862 gedaan, maar ofschoon wij volgens de officieele stukken met die tijding waren ingenomen, werd de uitnoodiging aan den sultan om daarvoor zijne gemachtigden naar Riouw te zenden, wel den 23 December geschreven, maar door verschillende omstandigheden eerst in September 1863 overhandigd.

Aan den commandant van Zr. Ms. stoomer *Bromo*, den kapiteinluitenant t. zee Brutel de la Rivière, die den brief overbracht, zeide de sultan dadelijk, dat hij nimmer wilde onderhandelen met den resident van Riouw, maar alleen met den Gouverneur-generaal of den gouverneur van Sumatra's Westkust. Dat aan dit verlangen niet werd voldaan, schrijven wij toe aan de omstandigheid, dat destijds de gouverneur van dat gewest de persoon was, die als resident van Riouw had medegewerkt om de Atjehers in de zoogenaamde onderhoorigheden van Siak terug te dringen en dus in Atjeh een *persona ingrata* moet zijn geweest.

5) Edi, een der welvarendste landschappen op de Oostkust van Sumatra, was destijds weinig geneigd om den sultan van Atjeh de verschuldigde belastingen, wegens peperuitvoer, te betalen. Het

Handelsblad: „Wanneer Indië — het geographisch complex dat thans de Nederlandsche bezittingen in den archipel vormt — een geheel zelfstandig bestuur bezat, zou er dan *geen* oorlog met Atjeh ontstaan zijn?" wel beantwoord kan worden, en of het geen verregaand sophisme zou zijn, te willen beweren dat de Atjeh-oorlog een oorlog van *Indië* is?

Naar onze vaste overtuiging is hij een oorlog van *Nederland*, omdat wij door veroveringen en willekeur zelf de oorzaak zijn dat wij onze verplichtingen, om handel en scheepvaart in de Atjehsche wateren te beschermen, bij Atjeh in verdenking brachten, waardoor die Staat steeds gereed was om tegen de ons toegeschreven plannen van overheersching steun te zoeken bij vreemde mogendheden, wat voornamelijk onze ergernis heeft opgewekt en de aanleiding was van de oorlogsverklaring. Voor deze daad is het oppergezag van Nederland verantwoordelijk, daar Indië niets te maken heeft met de ernstige tekortkomingen en misslagen van gouvernements-ambtenaren.

Dat het opperbestuur er eveneens zoo over dacht, bewijst het feit, dat de minister van Koloniën Fransen van de Putte de oorlogsverklaring van den Gouverneur-generaal dekte met zijne verantwoordelijkheid.

Dezen oorlog nu, die het *Handelsblad* een oorlog van *Indië* noemt, hebben wij jaren lang gevoerd op eene wijze ver beneden Neêrland's waardigheid; op eene wijze die ons aan de Palts doet denken. Schande, meer dan schande! want wij zijn het nog altijd eens met den correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die den 16en November 1889 schreef: „De artikelen van den oud-resident

---

gevolg van dit betoon van onafhankelijkheid was, dat de naburige Staatjes het herhaaldelijk beoorloogde, waarschijnlijk met goedvinden van den sultan, die aanspraak maakte op de geheele kust tot Tanah Poeti, Hajam Denak, waar hij overal schatting hief. (*Officieele bescheiden betreffende den oorlog tegen Atjeh*, blz. 25.)

Swaving, in de *Java-bode* geschreven, zijn zeer lezenswaardig, vooral voor mij, die ook altijd behoord heb, al zij het dan in stille gedachte, tot degenen die gelooven, dat wij niet sterk genoeg zijn om anders dan door politiek beleid te regeeren, en dat men een volk, dat men onderwerpen wil, niet eerst op allerlei wijzen moet benadeelen. Ik geloof ook, dat de roemrijke tochten van de generaals Pel en Van der Heijden politieke fouten waren en dat een kalm beleid als van generaal Van Swieten, wiens groote verdiensten eerst nu langzamerhand algemeen worden erkend, noodig was geweest om den Atjeh-oorlog, ik zeg niet spoedig, maar geleidelijk en zonder groote kosten, tot een goed einde te brengen. Maar nu er zooveel gevochten is, nu wij den Atjeher vechten hebben geleerd, en nu wij ons gehaat hebben gemaakt tot in volgende geslachten, ook om het materieel nadeel dat wij hebben toegebracht, is het nu nog de tijd om te werk te gaan, zooals bij onze vroegere Indische groote oorlogen mogelijk was? Dit is eene moeielijke vraag, omdat wanneer die ontkennend moet beantwoord worden, alsdan de uiterste krachtsinspanning noodig zal zijn, „om den Atjeh-oorlog tot een goed einde te brengen."

Maar genoeg! Dat men onzen toestand te Atjeh nog niet vat of vatten wil, zagen wij weêr in het *Handelsblad* van 30 Maart j.l., waarin men in een artikel, dat tot opschrift heeft *Na drie jaren*, de politiek van *ruw geweld*, die in 1896 opnieuw in Atjeh werd toegepast, in éénen adem noemt met de politiek van 1898, die begint met de dagorder van den generaal Van Heutsz, waarbij hij de officieren, onderofficieren en soldaten van de expeditionnaire troepenmacht in Pedir toeroept: den oorlog te zullen voeren alleen tegen de personen, die met de wapenen in de hand zich tegen hem verzetten, en te zullen optreden als beschermer van alle goedgezinden, van have, goed en eigendommen der geheele bevolking.

Is er méer noodig, vragen wij, om te doen zien dat de partij van *ruw geweld* de eer *wil* en *moet* hebben, dat zij de Atjeh-zaak het best heeft ingezien?

L. W. A. KESSLER,
Gep. Majoor der Infanterie O.-I. L.

Breda, April 1899.

De ontbinding van het Chineesche Rijk.

Hoe langzaam het moge gaan, de ontbinding van het Chineesche Rijk is onvermijdelijk, — zoo luidt de profetie van een schrijver in de *North American Review* van Maart jl., den heer D. L. Boulger. China heeft — in tegenstelling met Japan — hervormingen zoo lang uitgesteld, tot de kans verging, ze zelfstandig en op zijn eigen manier in te voeren. En het vraagstuk zelf, hoe de 300 à 400 millioen Chineezen op gelijken voet van beschaving moeten worden gebracht met de andere volken der wereld, is moeilijker geworden ten gevolge van den internationalen wedijver. Vijf groote mogendheden bezitten reeds gedeelten van Chineesch grondgebied en zij maakten van de door haar verworven positie hoofdzakelijk gebruik om nog meer rechten te verkrijgen.

Gaven de Chineezen eenig teeken van leven, of bezaten zij slechts den moed en de onbeschaamdheid, waarmede Turkije zich, niet lang geleden, zijn bestaan verzekerde, dan zou het er niet zooveel op aan komen of de erfgenamen ongeduldig wachtten aan de deur der ziekekamer, omdat dit den noodlottigen afloop niet zou verhaasten. Maar de zaak ligt anders. Niet alleen heeft het reeds verkregene den smaak naar meer gewekt, maar er zijn geheel nieuwe diplomatieke gebruiken in zwang gekomen, die de uiteenvalling van het Rijk moeten bespoedigen. De

onhandelbaarheid der mandarijnen; de traagheid der Regeering te Peking; de mogelijkheid schadeloosstelling te bekomen wanneer het volk zich te buiten ging, hebben de Europeesche diplomaten geleid tot eene tactiek, die zij tegenover andere beschaafde Staten niet zouden gebruiken. De moord van een zendeling of koopman in een afgelegen provincie, waar de centrale Regeering niets heeft te zeggen, kan haar tegenwoordig op het verlies dier geheele provincie komen te staan en een verdere schrede zijn tot de algemeene débâcle.

Hoe de verdeeling zal geschieden is nu nog niet te zeggen; wèl, dat zij onvermijdelijk is. Ook dient men op te merken dat, terwijl uit den mond der machtigste vorsten slechts vredewoorden worden vernomen, het ongeluk dat China treft, uitsluitend het gevolg is van oorlogswerk. Schijnbaar veilig en onaantastbaar in zijne afzondering, trotsch in zijn omvang, is het verrassend snel tot zulk een machteloosheid en hulpeloosheid gebracht, dat het ten prooi ligt van elken onverschrokken avonturier. De Japansche oorlog toonde, hoe zwak zijn strijdmacht, hoe onvoorbereid het was en — dit is erger — dat zijne inwoners volmaakt onverschillig zijn voor staatkundige vaderlandsliefde.

Ook de Amerikaansch-Spaansche oorlog oefende invloed. Daardoor kwamen de Amerikanen in het bezit van den grooten Philippijnschen Archipel, dat der Regeering der V. S. het recht, zoo niet den plicht geeft, mede over het lot van China te beslissen. (Dit kan wel Mac Kinley's doel zijn geweest toen hij aan Spanje den oorlog verklaarde). Zelfs internationale vredesconferentiën zullen niet maken dat China welwillender wordt behandeld dan het verdient. De eischen der gematigden zullen aangewakkerd worden door de mogendheden, die het meest begeeren.

Het gunstigst staat thans Rusland. Andere Staten moeten, bij elke nieuwe aanwinst van Chineesch gebied, vragen,

of de vermeerdering hunner bevolking met een zeker aantal Chineezen wel een voordeel, ja, of zij wel raadzaam en voorzichtig is. Rusland behoeft in dat opzicht geen vrees te koesteren, en wel allereerst omdat de aan zijn gebied grenzende Chineesche gewesten dun bevolkt zijn. Zelfs in Mantsjoerije is er, ondanks de landverhuizing van Chineezen van den laatsten tijd, geen dichte bevolking. Rusland weet zeer goed, dat geen mogendheid het bezetten dezer provinciën tot een oorlogsreden zal maken, al zullen zij vergoeding zoeken ten koste van China. Het uitvoeren van Rusland's plannen zal grootendeels afhangen van de vorderingen van den grooten Siberischen spoorweg en van andere middelen van verkeer. Het heeft nu een krachtig garnizoen aan zee te Port Arthur (dat N.B. door de Japanners was veroverd!), maar zal geen stappen doen vóór de spoorweg naar Europa is voltooid. Wanneer Rusland eenmaal in beweging komt, zal, naar het oordeel van den heer Boulger, heel China buiten den Chineeschen muur, zonder slag of stoot den Russen toevallen. Rusland zal even zeker gevestigd zijn in de uitgestrekte gewesten aan gene zijde van den muur, als de zeemogendheden aan de kust, wanneer de dag der verdeeling aanbreekt. Engeland wil —, Japan kàn dit niet beletten.

Maar dat zal het begin wezen van eene geheele onderwerping van China door Rusland. De andere mogendheden zouden daartegen stellig hunne maatregelen nemen.

Volgens den heer Boulger zouden Engeland, de V. S. en Japan zich kunnen vereenigen om bij voorbaat zich zoo stevig mogelijk te vestigen aan de kust. Engeland zou dan de Yangtse-provinciën tusschen Shanghai en Hankow, Amerika bijv. Foochow en Amoy en het achterland, Japan Tientsin en Petsjili (?!) onder bescherming nemen Die veroveringspolitiek heeft echter, naar de schrijver erkent, te groote bezwaren, dan dat de drie genoemde mogendheden spoedig daartoe zouden over-

gaan. Europeesch ingerichte regeeringen te vestigen onder millioenen Chineezen, is een bijna hopeloos werk. Alleen het half-Aziatische Rusland kan daarin slagen, indien het bovendien den Chineezen voor de helft te gemoet komt.

Daarom zal men liever zoeken naar een middel, om China zelf op de been te houden. Niet door middel van de hopeloos ontaarde en vervallen Mantsjoe-dynastie, niet door eenige hervorming te Peking, waar Rusland weldra gebieden zal. Peking is altijd de hoofdstad geweest van een noordelijk ras van veroveraars; de werkelijk Chineesche vorstenhuizen hebben altijd hunne residentie ver in het zuiden gehad, en meestal in het dal der groote rivier. Twintig jaar geleden is het, dat generaal Gordon den Chineezen aanraadde, hunne hoofdstad naar Nanking te verplaatsen — dat werkelijk om vele redenen daarvoor aangewezen schijnt. Het is een middelpunt, het ligt uiterst voordeelig aan de best bevaarbare rivier des lands; als de oude residentie der Ming-dynastie heeft het bij de Chineezen een goeden naam. Men moet de Chineezen er toe brengen, zichzelven eene nieuwe regeering te geven, en daartoe is allereerst noodig een vereenigingspunt, waartoe Shanghai geschikt zou zijn, zoo het niet juist op den wind der internationale jaloezie lag.

Dit nu zijn niet alleen beschouwingen, zegt de schijver in de *N. A. Review*. De toebereidselen zijn reeds begonnen, om van het zuiden de hervorming te doen uitgaan. Te Nanking en te Hankow zijn twee onderkoningen gevestigd, die geen Mantsjoes zijn; die niet aan den leiband loopen van Rusland of van de keizerin-weduwe. Liu Kun Yi en Chung Chih Tung zijn misschien niet de mannen van bloed en ijzer, die China noodig heeft, maar zij zijn eerlijk, begrijpen in welk een hachelijken toestand hun land verkeert, en hopen het te redden.

Uit lord Charles Beresford's zending is niet gebleken, of deze beide onderkoningen Britschen invloed willen toelaten. Zij blijven Chineezen, en als zoodanig bevreesd,

iets tegen het gevestigd keizerlijk gezag te ondernemen. Toch weten zij dat dit gezag nog maar in schijn bestaat; dat de jonge keizer, zoo hij nog leeft, gevangen is in zijn eigen paleis. Zij hebben ook zelven grieven. Op hun raad is geen acht gegeven; op hunne provinciën drukt de last der geheele Engelsch-Duitsche leening van 16,000,000 pd.st. Slagen de Engelschen er in, hen te bewegen, een deel van de Chineesche garnizoenen te Hankow en te Nanking door Britsche officieren te laten africhten, dan is daarmede het begin van een leger gevormd voor een nieuw China.

Of zulk een herleefd China ooit terug zal komen, hangt van nog meer omstandigheden af. Er is ten eerste: de toevloed van buitenlandsch kapitaal voor den aanleg van spoorwegen, het ontginnen van mijnen, en voor andere openbare werken. Niet alleen zal zoodoende het land ontgonnen worden, maar hierdoor zullen ook vreemdelingen gebracht worden in streken van China, waar zij anders nooit zouden komen.

Er komt een spoorweg van Kanton naar Yangtse-kiang, en een andere, uit Shanghai naar het binnenland. De Franschen willen eenige millioenen besteden aan eene lijn uit Annam naar Yunnan, en dan zullen natuurlijk ook de Engelschen eene lijn naar die provincie aanleggen uit hunne provincie Birma. Daarbij komen de mijnen enz. Zeer waarschijnlijk zullen telkens geschillen rijzen door de beleedigingen bij het werk aan deze ondernemingen het volksgeloof aangedaan. Vroeger kwamen de Europeanen in botsing met de Regeering; thans krijgen zij met het volk te doen. Die strijd zal op de toekomst van China van invloed zijn.

Er is een tweede invloed van geheel anderen aard, die het proces moet versnellen. In de zuidelijke provincie smeult sedert eenigen tijd een opstand. De macht der ontevredenen bestaat hoofdzakelijk uit de Zwartvlaggen, die vermaard zijn om hun dapperheid. De opstandelingen

trekken op naar provinciën, waar de geheime genootschappen het talrijkst en best georganiseerd zijn, en men dient zich te herinneren, dat het juist een verbond tusschen gelijksoortige opstandelingen en geheime genootschappen was, dat den Taiping-opstand teweegbracht. Zonder de tusschenkomst der Europeanen en het genie van generaal Gordon zou die opstand de Mantsjoes hebben verdreven.

Het belang van dit alles is, dat zich in China bewegingen voordoen, onafhankelijk van elkaar, die streven naar eene omverwerping van het bestaand gezag. Zij maken den toestand ernstiger; het vraagstuk moeilijker. Zij drijven de mogendheden aan tot sneller, krachtiger, meer beslist optreden.

Ook de Vereenigde Staten zullen thans niet lang meer achterblijven. De verovering der Philippijnen was volgens den heer Boulger slechts een eerste stap. Deze eilanden zullen den Amerikanen stellig niet zooveel moeilijkheden opleveren als Formosa den Japanners. Binnen korten tijd zullen zij de waarde van deze bezittingen gaan erkennen, te meer indien zij trachten deze landen te ontginnen en te besturen naar het voorbeeld, dat Raffles op Java heeft gegeven.

Het voorbeeld van Rusland drijft alle mogendheden tot versneld handelen. Reizigers verklaren, dat ontwikkelde Russen, bijna zonder uitzondering hopen en gelooven, dat Rusland geheel Azië zal beheerschen. Peter de Groote hoopte Indië te veroveren en uit de schatten van China te putten; zijne nakomelingen zijn nòg eerzuchtiger en onverzadelijker.

Niets minder dan heel Azië voldoet hun.... Evenwel kent tegenwoordig iedereen dit hun streven, en daarom zal deze wensch in de eerste eeuw nog wel onvervuld blijven.

De Vrouw in de oud-Indische litteratuur. *)

In de oud-Indische litteratuur heeft men drie perioden te onderscheiden: de oudste, de Vedische periode, waarin de heilige boeken, de vier Veda's en de daarmede samenhangende geschriften ontstonden, van 1500, misschien wel 2000 vóor Christus, tot den tijd van Buddah, circa 600 vóor Christus. De tweede is de epische, waarin de beide groote heldendichten *Mahābhāratā* en *Rāmāyana* werden samengesteld. De derde heet de klassieke; zij omvat de zeer uitgebreide fabel- en novellenlitteratuur, benevens de lyriek en de dramatiek, in welke beide vooral de groote dichter Kalidasa heeft uitgemunt. De oudste periode buiten beschouwing latend, zijn het de epische en klassieke litteratuur, welke beide een zeer verschillend karakter dragen en juist in hare beoordeeling der vrouw zich opvallend onderscheiden. Naast de vele spreuken en talrijke spreukverzamelingen zijn het vooral een andere soort geschriften, strikt genomen niet tot de litteratuur te rekenen, welke onze denkbeelden omtrent den maatschappelijken toestand der vrouw in oud-Indië kun-

*) Met het oog op de belangrijkheid van het onderwerp, laten wij hier, na ons kort bericht in de vorige aflevering, een uitvoeriger overzicht volgen van de rede, door dr. J. Ph. Vogel in de vereeniging *Thugatêr* te Amsterdam den 10en Maart j.l. gehouden. Het overzicht is ontleend aan *Belang en Recht*.

nen bepalen: het zijn de wetboeken, waaronder in de eerste plaats te noemen het wetboek van Manu.

Neemt men in aanmerking dat de oud-Indische litteratuur in haar geheelen omvang het werk is van mannen, dan is het niet te verwonderen, dat men de vrouw nergens vindt beschouwd in haar beteekenis als individu op zich zelf, maar steeds in haar verhouding tot den man en beoordeeld naar haar waarde als zoodanig. Nog is bij haar beoordeeling van overwegenden invloed de zeer eigenaardige Indische opvatting omtrent de hooge religieuse beteekenis, gehecht aan het bezit van den zoon. Dit vindt zijn oorsprong in den Hindoeschen godsdienst, in de groote vereering van de schimmen der vaderen; het is de dagelijksche plicht van den Ariër offers te brengen aan zijn voorouders; worden deze verzuimd dan storten die schimmen in de hel. In den zoon ziet hij dus niet alleen den stamhouder, den erfgenaam van het voorvaderlijk bezit, maar bovenal den redder van de helsche pijn. Het is eene eigenaardige opvatting, die bij de Indiërs de beoordeeling der vrouw geheel beheerscht en die als uitgangspunt moet worden genomen, om haar plaats in het Indisch denken te verklaren. Vandaar dat aan het bezit eener dochter slechts geringe waarde wordt gehecht. Zoo zegt het *Pāncatantra*:

> Het meisje, nauw geboren, brengt reeds zorgen:
> „Wien haar te geven?" is de groote twijfel.
> „Zal zij in 't huwlijk vreugd' of onheil vinden?"
> Rampzalig is de vader eener dochter!

En in nog krasser bewoordingen zegt hetzelfde boek:

> Het hart der moeder steelt zij, nauwlijks geboren,
> Zij groeit en mèt haar de bekommernis der haren,
> Een vreemde toebehoorend, doet zij nog gemeenheid.
> Een dochter is een ramp, bezwaarlijk t' overkomen.

Zoo wordt de dochter eenigszins als een lastpost beschouwd, en voor den vader is het inderdaad een verluchting, wanneer hij zijn verplichting jegens haar heeft

vervuld, d. w. z. wanneer hij haar aan een man van gelijken stand heeft ten huwelijk gegeven. Het wordt den vader bepaaldelijk als plicht voorgeschreven zijn dochter te doen huwen, en wel op zeer jeugdigen leeftijd, tusschen het 9e en 12e jaar. 1) Blijft het meisje langer in het huis haars vaders, dan wordt dit zoowel hem als haar als de grootste schande aangerekend, en de man, die haar huwt, wordt uit de kaste gestooten. Er bestaan verschillende vormen, waaronder een huwelijk kan worden gesloten; ze zijn afhankelijk van de kaste, waartoe bruid en bruidegom behooren. Voor de Brahmanen-kaste geldt, dat de vader het meisje aan een man van dezelfde kaste ten huwelijk geeft, „weggeeft" luidt de term. Het meisje wordt dus geheel als object beschouwd.

Voor de tweede kaste, die der ridders, geldt het huwelijk, dat slechts berust op wederzijdsch goedvinden, waarbij de toestemming der ouders van de bruid onnoodig wordt geoordeeld. Een voorbeeld van dit huwelijk, vindt men in *Çakuntalā*. Ook de „bruidroof" wordt in het epos als een voor deze kaste passende huwelijksvorm voorgesteld; vermoedelijk was dit nog slechts een herinnering aan barbaarsche tijden en was deze vorm reeds in den epischen tijd in onbruik. Zeer eigenaardig voor dien tijd is de zoogenaamde zelf-keuze, ook alleen in die kaste en voornamelijk bij vorstendochteren toegepast. De vader, die zijn dochter op deze wijze wenscht uit te huwen, noodigt allen, die naar haar hand dingen, ten zijnen huize, en het meisje mag dan zelve de keuze doen. Het epos geeft daarvan talrijke voorbeelden; soms wordt van de aanwezige pretendenten een of ander proefstuk geeischt: bijv. het spannen van een moeilijk te hanteeren boog, wat herinnert aan de geschiedenis van Penelope.

---

1) Dergelijke vroege huwelijken zijn tegenwoordig nòg regel bij de Hindoes. De verloving geschiedt op nog jeugdiger leeftijd, ja zelfs vóór de geboorte der belanghebbenden.

In het *Mahābhāratā* vindt men de zelf-keuze van Dranpadi beschreven. Wanneer alleen de Pāndu-zoon Arjuna in staat blijkt den boog te spannen, daalt zij af in het strijdperk en biedt hem als zegeteeken een krans aan 2).

Naast de genoemde vormen staat nog deze, dat de bruid van haren vader wordt gekocht; weliswaar wordt dit in de Indische wetboeken afgekeurd, echter is nog tegenwoordig in Zuid-Indië deze huwelijksvorm de bijna eenig-gebruikelijke.

Is eenmaal de vrouw uitgehuwd, op welke wijze ook, dan is zij van het vaderlijk gezag overgegaan in dat van haar echtgenoot, want evenals in het Romeinsche recht is ook volgens Indisch recht de vrouw nimmer zelfstandig in juridischen zin. De macht van den echtgenoot is echter niet geheel onbeperkt; zoo heeft hij niet het recht zijn vrouw te dooden, maar wel mag hij volgens het wetboek van Manu haar kastijden met een touw of bamboesriet.

Ook geeft het oud-Indisch recht aan de vrouw de beschikking over haar eigen goed, dat in de vrouwelijke linie overerft, oorspronkelijk alleen sieraden en huwelijksgeschenken, later ook datgeen, wat zij door eigen arbeid verdient. Een voorbeeld hiervan vindt men in het tooneelspel: *Mrcchakatikā* of *Het leemen wagentje;* als aan Cārudatta de hem toevertrouwde sieraden zijn ontstolen en hij door zijn armoede niet bij machte is daarvoor vergoeding te geven, komt zijn vrouw hem te hulp met een paarlsnoer, „afkomstig uit het huis harer moeder."

In ditzelfde tooneelstuk wordt ter andere plaatse geschetst de eigenaardige verhouding van de gehuwde vrouw tot haar medegemalin. Polygamie is in het oude

---

2) Naar het schijnt, is nog tegenwoordig in Indië de „zelf-keuze" in gebruik, met deze merkwaardige afwijking, dat het meisje een krans moet werpen om den hals van den man harer keuze.

Indië geoorloofd, waarbij echter aan de eerste gemalin, die van dezelfde kaste behoort te zijn als haar echtgenoot, de hoogste rang wordt toegekend. In bedoeld tooneelspel laat Vasantasena, met wie Cārudatta, gehuwd en vader, een liefdesbetrekking heeft aangeknoopt, aan zijn vrouw een paarlsnoer aanbieden. Wel weigert Cārudatta's vrouw het aan te nemen, maar geenszins uit haat tegen haar mededingster, maar omdat Vasantasena het van haar echtgenoot heeft ten geschenke ontvangen. Zij laat aan Vasantasena dit antwoord overbrengen: „Door den edelen heer is het u vereerd; het past niet dat ik het neme. De edele heer zelf is mijn schoonste sieraad; dit doe ik u weten."

Nog in andere tooneelstukken komt de liefde van gehuwde vorsten tot andere vrouwen voor; het is eigenaardig dat de tegenkanting van de zijde der koningin ophoudt, zoodra het blijkt dat de nieuwe pretendente van hooge geboorte is. Niet het feit op zich zelf, dat de koning een nieuwe verbintenis begeert, wordt afgekeurd, maar alleen de omstandigheid, dat hij zijn genegenheid heeft gevestigd op eene vrouw van lagen rang, op eene slavin, wekt ergernis. Of nu de verhouding tusschen mede-gemalinnen in de werkelijkheid immer van zoo minzamen aard was, als ons in deze tooneelstukken wordt voorgesteld, mag met recht worden betwijfeld. Een goede verstandhouding met hare mede-gemalinnen wordt der gehuwde vrouw bepaaldelijk als plicht voorgeschreven. De vermaning, die Çakuntalā van haar pleegvader medekrijgt, luidt aldus:

Gehoorzaam uwe Guru's, mijn dochter,
Gedraag u als vriendin voor de andre vrouwen;
Ontsteek niet tegen uw gemaal in toorn,
Ook dan niet als hij u verongelijkt;
Wees immer minzaam jegens uwe mindren;
Verval in voorspoed niet tot hoovaardij!
Slechts zóó verdient een vrouw den naam van huisvrouw;
Die anders handelen zijn „een vloek des huizes".

Als hoogste plicht der vrouw beschouwt de Indiër de liefde tot haar echtgenoot. Uitdrukkelijk wordt gezegd, dat de vrouw in alle omstandigheden haar echtgenoot behoort lief te hebben met de grootst mogelijke toewijding, ook al is hij haar liefde volkomen onwaardig. Het *Rāmāyana* zegt:

Zij hij boosaardig, losbandig, zij hij van rijkdommen beroofd,
Voor vrouwen, edel van natuur, is hoogste godheid d' echtgenoot.

Tot in het uiterste doorgevoerd vindt men dit denkbeeld uitgedrukt in de weduwen-verbranding. De vrouw, die haar gade trouw blijft tot in den dood en zich met het lijk van haar echtgenoot laat verbranden, zal volgens Hindoesch geloof met hem vereenigd worden in den hemel.

„De vrouw, die eerder sterft, wacht haren echtgenoot in het hiernamaals op; den echtgenoot, die eerder sterft, volgt een getrouwe vrouw op den voet." Zoo luidt een spreuk in het *Mahābhāratā*. Toch vindt men in den epischen tijd de weduwverbranding geenszins als een algemeen geldend gebruik voorgesteld. Integendeel zijn er in de heldendichten verscheidene voorbeelden van vrouwen, die na den dood van haar echtgenoot blijven voortleven, zonder dat haar dit tot schande wordt aangerekend. Ook vindt men in de voornaamste en meest gezaghebbende wetboeken, zooals in dat van Manu, de weduwverbranding niet gelast, zelfs niet vermeld. Enkele wetboeken van mindere autoriteit schrijven haar wel voor, maar slechts voorwaardelijk, of in bepaalde omstandigheden. Wat meer zegt: het Indisch recht geeft uitvoerige bepalingen omtrent de rechtsverhoudingen der weduwe. Het bepaalt dat allereerst de zoon verplicht is voor haar onderhoud te zorgen; zoo deze ontbreekt, de verwanten van haar man, dan haar eigen verwanten en ten slotte de koning. In de jongere wetboeken wordt haar recht op een aandeel in de erfenis van haar overleden man toe-

gekend, en op de geheele erfenis, zoo zij geen zoon bezit, of deze komt te sterven. Wel wordt van de weduwe geëischt, dat zij een zeer ingetogen leven zal leiden en zich alle genoegens zal ontzeggen, maar eerst veel later werd haar uitdrukkelijk verboden een tweede huwelijk aan te gaan. Zoo schijnt ook de weduwverbranding eerst in later tijd zulk een groote uitbreiding te hebben verkregen. Pas in den aanvang dezer eeuw is het der Engelsche Regeering gelukt, aan de weduwverbranding een einde te maken, en krachtens een afzonderlijke wet van 1856 is het den weduwen vergund een nieuw huwelijk aan te gaan.

Was de positie der vrouw als meisje, als echtgenoote en als weduwe tegenover den man steeds die van ondergeschikte, als moeder staat zij bij den oud-Indiër in hoog aanzien, als moeder van den zoon voornamelijk, wat weder verband houdt met de hooge religieuse beteekenis van den zoon. In het epos komt meer dan eens de spreuk voor:

„Tien Brahmanen overtreffen den leermeester in aanzien; tien leermeesters den vader; tien vaders de moeder. In eerwaardigheid overtreft haar geen eerwaardige of komt haar gelijk, en daar de moeder het eerwaardigst is, daarom eeren haar de menschen."

Ook in het episch verhaal zelf blijkt herhaaldelijk, hoe grooten eerbied men de moeder toedraagt.

Voornamelijk in de epische litteratuur der oud-Indiërs bekleedt de vrouw een zeer groote plaats, vooral in haar hoedanigheid van trouwe gade en moeder. Zoo de vrouwenfiguren van Dranpadū uit het *Mahābhāratā* en Sita uit het *Rāmāyana*, en de heldinnen van twee episodes uit het eerste, die een wijde vermaardheid ook in het Westen hebben verkregen: Damayantī en Sāvitrī. Van deze mooiste gedeelten uit het *Mahābhāratā* bestaan tallooze vertalingen, o. a. eene Duitsche van Friedrich Rückert en eene Engelsche van sir Edwin Arnold. Een

naam van nog meer vermaardheid uit hetzelfde heldendicht is die van Çakuntalā, maar niet de Çakuntalā van het epos bezit zoo groote vermaardheid, doch wel de heldin van Kalidasa's drama, aan het episch gedicht ontleend. Van dit tooneelstuk bestaat sedert geruimen tijd eene Nederlandsche vertaling van de hand van prof. Kern 3).

Draagt de klassieke litteratuur der Indiërs een geheel ander karakter dan de epische, ook de groote vrouwenfiguren van deze worden er met enkele uitzonderingen: Çakuntalā en Vasantasena, in gemist. In 't algemeen wordt in de geschriften van dit tijdperk de vrouw zeer ongunstig beoordeeld. Wel wordt in de lyrische, met name in de erotische poëzie der Indiërs, de vrouw geprezen met den weelderigsten rijkdom van taal, maar uitsluitend wordt daarbij haar uiterlijke schoonheid bezongen. Tegelijkertijd is de vrouw in de novellen- en fabellitteratuur voortdurend het mikpunt van hatelijke uitvallen. Terwijl in het epos haar trouw, haar toewijding wordt verheerlijkt, worden haar in de verhalende geschriften van het klassieke tijdperk voortdurend wuftheid, losbandigheid, trouweloosheid en valschheid verweten. Zoo zegt een herhaaldelijk aangetroffen spreuk:

„Zij babbelen met den een, zien behaagziek naar den ander, aan een derde, die in hun hart is, denken zij: wie is wel de geliefde der vrouw?"

Een andere luidt:

„Met bloedzuigers worden de dartelen vergeleken door onverstandigen, tusschen gazeloogigen en bloedzuigers

---

3) Van Kalidasa's tooneelstuk zeide Goethe:
„Willst du die Blüte des frühen, die Früchte des späteren Jahres,
Willst du, was reizt und entzückt, willst du, was sättigt und nährt,
Willst du den Himmel, die Erde mit einem Namen begreifen,
Nenn' ich, Sakontala, dich, und so ist alles gesagt."

is bij nader inzien een groot verschil: de bloedzuiger neemt alleen het bloed der ongelukkigen, de dartele neemt alles: verstand, vermogen, kracht, geluk."

Met tal van andere zijn deze voor de vrouw weinig vleiende getuigenissen te vermeerderen.

Verhalen van vrouwen, die haar man bedriegen zijn in de Indische novellen-litteratuur uiterst talrijk; er bestaat zelfs eene verzameling, die uitsluitend dergelijke verhalen bevat, n.l. de *Çukasaptati* of zeventig vertellingen van den papegaai, eene bijzonder populaire verzameling.

Eene andere, niet minder vermaarde, novellen-verzameling heet *Vetālapāncaviniçati*, de vijf en twintig van den lijkgeest. In deze komt eene vertelling voor, die ook kenschetsend is voor de beoordeeling der vrouw in de klassieke litteratuur-periode. Het is een verhaal, waarin ook al weer een papegaai en een ekster de hoofdfiguren zijn; eene Hollandsche vertaling kan men vinden in het Januari-nummer van *Elsevier's geïllustreerd Maandschrift.*

Een koningszoon, zoo wordt verhaald, bezat een papegaai en een ekster, die beide in dezelfde kooi verblijf hielden. Zoo kwam het, dat op zekeren dag de papegaai aan de ekster zijn liefde verklaarde, maar deze wil daarvan niets weten, „want," zegt zij, „de mannen zijn ondankbaar en slecht." „Neen," brengt de papegaai hiertegen in, „niet de mannen, maar de vrouwen zijn slecht," en hierover ontstaat dan tusschen beide vogels een twist, waarvan de beslechting aan hun meester, den koningszoon, wordt opgedragen. Deze verlangt te hooren, wat beiden ter bevestiging van hun meening kunnen aanvoeren; en dan geeft de ekster het verhaal van een slechten man en de papegaai verhaalt de geschiedenis van een booze vrouw. En wat is de beslissing? De uitspraak is deze, dat men misschien wel eens hier of daar een enkelen man zal aantreffen van een zoo slecht

karakter, maar dat de vrouwen in het algemeen overal en altijd zulk een booze inborst bezitten.

Men kan veilig zeggen, dat in deze uitspraak de in de klassieke litteratuur heerschende meening omtrent de vrouw ligt uitgedrukt.

LISPETH.

Een verhaal uit Britsch-Indië.

Naar

Rudyard Kipling.

Zij was de dochter van Sonoe en Jadah, inlanders van het Noordelijke hoogland. Hun maïsoogst was mislukt en hun papaverveld door een paar beren verwoest. Een en ander gaf hun aanleiding, om in de volgende lente tot het Christendom over te gaan, en zij brachten ook hun zuigeling mee ten doop. De zendeling-kapelaan van Kotgarh gaf het kind den naam van Elizabeth, waarvan de Bovenlanders in hun Pahari-taal Lispeth maakten.

Later kwam de cholera in het Kotgarhdal en Sonoe en Jadah bezweken daaraan. Lispeth bleef bij de vrouw van den zendeling, half als dienstbode, half tot gezelschap.

Of het Christendom, dan wel de goden van haar volk Lispeth zoo gunstig waren, durf ik niet beslissen; alleen weet ik, dat zij opgroeide tot een buitengewoon bevallig en krachtig meisje. En om zulk een meisje van het Bovenland te zien, is het der moeite waard een reis van 60 Engelsche mijlen ver te maken over slechte bergwegen. Lispeth had een gelaat van Griekschen vorm, — een van die, welke vaak geschilderd, maar zelden gezien worden. Haar teint was bleek, aan ivoor gelijk, en voor

een dochter van haar volk was zij zeer slank. Zij had wonderschoone oogen. Was zij niet in het afschuwelijk bedrukte katoen gestoken, dat bij de zendelingen bijzonder in trek schijnt te zijn, dan zou men, haar onverwacht in het gebergte ontmoetende, haar voor de Diana der Romeinen in eigen persoon hebben gehouden.

Lispeth bleef het Christendom getrouw, in tegenstelling met zoovele Bovenlandsche meisjes, die het vaarwel zeggen, als zij de dagen der huwbaarheid naderen. Zij werd daarom door haar volk gehaat; zij was, zooals men zeide, „een heerenkind" geworden, en waschte zich dagelijks. De zendelingsvrouw wist echter niet recht, wat zij met haar zou beginnen. Men kan dan toch ook niet van een godin, die vijf voet zes duim meet, verlangen, dat zij de borden en schotels wascht. Zij speelde dus met de kinderen van den zendeling, bezocht de zondagsschool, las alle boeken die onder haar bereik kwamen, en ontwikkelde zich, als een prinses in een tooversprookje, tot hoe langer hoe volmaakter schoonheid. De vrouw van den zendeling was van meening, dat zij te Simla wel als bonne of iets meer in dienst zou kunnen komen, maar Lispeth wilde hiervan niets hooren. Zij voelde zich waar zij was volmaakt gelukkig.

Kwamen er reizigers te Kotgarh, wat zelden gebeurde, dan placht Lispeth zich in haar kamer op te sluiten, uit vrees dat iemand haar meê zou nemen naar Simla, of ergens anders heen in de wijde wereld.

Op een goeden dag, enkele maanden na haar zeventienden verjaardag, maakte Lispeth een wandeling. Niet op de manier der Engelsche dames, die anderhalven mijl op en neer gaan rijden. Zij was gewoon twintig mijl en meer tusschen Kotgarh en Narkoende af te loopen. Ditmaal kwam zij pas laat in de schemering thuis, en daalde van de geweldige steilte, die naar Kotgarh voerde, met iets zwaars in de armen terug. De vrouw van den zendeling zat te schemeren in het woónvertrek, toen Lispeth

hijgend en uitgeput aankwam. Zij legde haar last op de sofa en zei kalm: „Hier is mijn man. Ik vond hem op de Bagi-road. Hij is naar beneden gevallen. Wij zullen hem oppassen, en als hij hersteld is, zal uw man ons trouwen."

Dit was voor 't eerst, dat Lispeth met trouwplannen voor den dag kwam, en de zendelingsvrouw schrikte er van. Inmiddels eischte de man, die op de sofa lag, al haar zorg. Het was een jonge Engelschman. Zijn hoofd was tot op den schedel toe zwaar gewond, waarschijnlijk door een scherpen rotskant, waarlangs hij neergestort was. Lispeth deelde mede, dat zij hem beneden bij den „Khoed" had gevonden en hem daarom naar huis had gedragen. Hij was bewusteloos en ademde slechts flauw.

Hij werd naar bed gebracht en door den zendeling, die een weinig aan de geneeskunde deed, behandeld. Lispeth bleef voor de deur staan, om, als het noodig was, te kunnen helpen. Ook den zendeling verklaarde zij, dat zij met dezen man wilde trouwen. Hij en zijn vrouw brachten haar het onbehoorlijke van deze uitlating onder het oog. Zij hoorde dit kalmpjes aan, maar herhaalde toen haar verklaring. Er behoort dan ook heel wat Christendom toe, om onbeschaafde, oostersche gevoelens, zooals het verliefd worden op den eersten aanblik, uit de ziel van een inlandsch meisje te verbannen. Lispeth, die den man harer keuze gevonden had, zag niet in, waarom zij dit onder stoelen en banken zou steken. Zij wilde zich niet laten wegzenden, zij zou den Engelschman verzorgen, tot hij sterk genoeg zou zijn om haar te trouwen. Dat was het programma, waarvan zij niet af te brengen was.

Na twee weken lang aan ontsteking en koorts te hebben geleden, was de jonge Engelschman eenigszins hersteld, en dankte hij den zendeling en zijn vrouw en Lispeth — Lispeth vooral — voor hun goedheid. Hij bereisde het Oosten — van *globe-trotters* sprak men in dien tijd

nog niet — en was van Dehra-Doen gekomen, om planten en kapellen te verzamelen op de bergen van Simla. Hij zei, dat hij de helling was afgevallen, toen hij, om een varen te pakken, den voet had gezet op een vermolmden boomstam. Waarschijnlijk waren toen zijn koelies met zijn bagage op den loop gegaan. Als hij wat sterker zou geworden zijn, wilde hij naar Simla terugkeeren. Van het bergklimmen had hij genoeg.

Hij werd langzamerhand sterker, maar maakte geen bijzondere haast om weg te komen. De zendeling en zijn vrouw waren van meening, dat zij hem op de hoogte moesten brengen van hetgeen Lispeth voor hem gevoelde. Hij lachte er hartelijk om en zei, dat het heel aardig en romantisch was, — een echte Himalaja-idylle. Maar hij had in Engeland al een meisje. Overigens dacht hij niet, dat er iets kwaads uit zou voortkomen, en beloofde natuurlijk geen woord van de zaak te reppen.

Dit deed hij ook niet, maar hij vond het heel prettig om met Lispeth te babbelen, met haar te wandelen, gekheid te maken, en haar vleiende woordjes toe te voegen, terwijl hij bezig was aan te sterken om zijn reis te vervolgen. Dit alles was voor hem niets, maar voor Lispeth was het alles. Zij voelde zich in die dagen hoogst gelukkig, want zij had den man gevonden, voor wien zij liefde gevoelde.

Van geboorte een wilde, of halfwilde, verborg zij haar gevoelens volstrekt niet, hetgeen de Engelschman bijzonder grappig vond. Toen hij wegging, deed Lispeth hem uitgeleide langs de berghelling tot aan Narkoenda, en voelde zich zeer droevig en ellendig. De zendelingsvrouw, een brave Christin en afkeerig van alles wat opzien baren of schandaal verwekken kon — Lispeth was reeds lang haar leiding ontwassen — had er bij den Engelschman op aangedrongen, dat hij beloven zou terug te komen om haar te trouwen. „Zij is nog een kind," zeide zij, en, „naar ik vrees, innerlijk nog een heidin."

Zoo hield dan de Engelschman over het gansche stuk weg, twaalf mijl lang, zijn arm om Lispeth's middel geslagen, en deed hij haar allerlei beloften. Op de hoogte van Narkoenda keek zij hem schreiend na, totdat hij den weg naar Moettiani insloeg, en uit het gezicht verdween.

Toen droogde zij haar tranen, keerde naar Kotgarh terug en zei tot de zendelingsvrouw: „Hij zal terugkomen en mij trouwen. Hij is naar zijn familie gegaan om haar dit mede te deelen." En de zendelingsvrouw troostte Lispeth: „Ja, hij zal terugkomen."

Toen er twee maanden verloopen waren, werd Lispeth ongeduldig; zij had gehoord, dat de Engelschman over zee naar zijn land was gegaan. Zij wist, waar Engeland ligt, want zij had een beetje aardrijkskunde geleerd, maar als Bovenlandsche had zij van de zee geen begrip. De zendeling had een legkaart, die de wereld voorstelde, waarmede Lispeth als kind dikwijls gespeeld had. Deze haalde zij nu weer voor den dag, legde de stukken behoorlijk ineen, en trachtte nu uit te vinden, waar Engeland eigenlijk lag. Maar daar zij geen begrip had van de zee, noch van afstanden, noch van schepen, was haar voorstelling natuurlijk zeer verkeerd. Doch al was zij ook juist geweest, het zou haar niet veel gebaat hebben, daar de Engelschman niet het minste plan had om terug te komen en een inlandsch meisje uit het hoogland te trouwen. Hij was haar al vergeten, toen hij in Annam aan 't kapellen vangen was. Later schreef hij een boek over Indië, maar Lispeth's naam komt daarin niet voor.

Drie maanden later liep Lispeth elken dag naar Narkoenda om uit te kijken, of haar Engelschman nog niet aankwam. Dat gaf haar een zekere rust, en de zendelingsvrouw verheugde er zich over, dat het meisje haar „barbaarsche en onvrouwelijke dwaasheid" wel te boven zou komen. Maar spoedig hielpen die wandelingen niet meer en raakte het humeur van Lispeth danig in de war. Nu achtte de zendelingsvrouw het rechte oogenblik ge-

komen, om het meisje in te lichten, hoe het eigenlijk met de zaak stond. Zij vertelde haar, dat de Engelschman Lispeth alleen van zijn liefde verzekerd had, om haar gerust te stellen, zonder dit ernstig te meenen; dat het „ongepast" van Lispeth was, om over een huwelijk met een Engelschman te denken, die uit een betere klei gekneed was dan zij, en bovendien al verloofd was met een meisje van zijn eigen volk. Lispeth antwoordde: dit alles was onmogelijk, want hij had haar gezegd, dat hij haar lief had, en mevrouw had haar zelf verzekerd, dat hij terug zou komen.

— Hoe kan dat, wat hij en u zegt, onwaar zijn? vroeg Lispeth.

— Het moest alleen dienen om u gerust te stellen, kind, antwoordde mevrouw.

— Dan hebt u me belogen, riep Lispeth, u en hij!

De zendelingsvrouw boog zwijgend het hoofd en ook Lispeth sprak een tijd lang geen woord. Toen liep zij hard het huis uit, naar beneden in het dal. Na een paar dagen keerde zij terug, als een inlandsch meisje gekleed en verbazend vuil, maar zonder neus- en oorringen. Zij droeg het haar in een lange vlecht, die, zooals dat bij de bovenlandsche vrouwen gebruikelijk is, met zwarte draden was doorvlochten.

— Ik keer naar mijn volk terug, zeide zij. U hebt Lispeth gedood. Overgebleven is de dochter der oude Jadah, een Pahariesch meisje en een aanbidster van Tarka Desri. U en alle Engelschen zijt leugenaars!

Vóordat de zendelingsvrouw bekomen was van den schrik over de mededeeling, dat Lispeth tot de goden harer voorvaderen was teruggekeerd, had het meisje het huis al verlaten. En zij keerde er nooit weer in terug.

Zij leefde nu het wilde leven van haar vuil volk meê en deed al haar best, om elk spoor van de opgedane beschaving te doen verdwijnen. Spoedig daarop trouwde zij met een houthakker, die haar op de manier der Pahari's

behandelde, d. w. z. er duchtig op los sloeg. Haar schoonheid was spoedig verdwenen.

— Er is tegen de streken der heidenen niets te beginnen, meende de zendelingsvrouw. Ik houd het er voor, dat Lispeth in haar binnenste altijd ongeloovig is gebleven.

De goede vrouw hield geen rekening met het feit, dat het meisje op den hoopvollen leeftijd van vijf weken in de Engelsche kerk was opgenomen.

Lispeth werd zeer oud, grijs en leelijk. Tot aan haar dood toe, bleef zij het Engelsch volkomen meester. Als zij stevig dronken was, gelijk dit onder de Pahari's gebruikelijk is, schepte zij er nu en dan behagen in, om de geschiedenis van haar eerste liefde te verhalen. En dan kon men zich nauwelijks voorstellen, dat dit griezelige, rimpelige wezen, dat veel overeenkomst had met een bundel half verbrande lompen, eens „de schoone Lispeth van den zendeling te Kotgarh" was geweest.

VARIA.

Vermomde slavenhandel.

De Britsche Vereeniging tegen de slavernij, eenmaal tellende onder de machtigste vereenigingen van Engeland, loopt op haar laatste beenen. Zij wekt weinig of geen belangstelling meer bij het publiek, dat in vroeger dagen vervuld was van geestdrift voor haar edelmoedig en menschlievend pogen.

Voor een deel heeft de Vereeniging dien achteruitgang aan zichzelve te wijten, omdat zij zich haast uitsluitend met Afrika, met Zanzibar en Pemba bezig houdt, ofschoon de slavernij daar, dank zij het ambtelijk toezicht, veel minder erg is dan bv. in Amerika. Ook in China zijn nog millioenen Mongoolsche slaven.

En wie heeft niet gehoord van de schandalen in Polynesië met het grijpen van inboorlingen door Australiërs en hun gewelddadig ontvoeren naar Queensland en elders, ten einde dwangarbeid te verrichten op plantages en in mijnen? En wie zal durven beweren, dat die schandalen geheel tot het verleden behooren?

De Londensche pers hield zich dezer dagen druk bezig met eenige „indenture"-schandalen in West-Australië. Deze „indentures" zijn oogenschijnlijk vrijwillig aange

gane overeenkomsten, waarbij de inboorlingen zich verbinden zekere heerendiensten te verrichten. Zulke overeenkomsten, waarvan de huurlingen niet altoos en vermoedelijk slechts zelden den aard verstaan, geven aan de pachters een schier onbeperkte macht over hen. Deze matigen zich bv. de bevoegdheid aan, koelies die wegloopen te achterhalen en met geweld terug te brengen, ongehoorzaam heetenden of menschen, die het hun niet naar den zin maken, te schoppen, te slaan, te boeien, kortom als slaven te behandelen.

In vier of vijf onlangs aan den dag gekomen gevallen waren de mishandelende pachters alle vrederechters! Een hunner, zekere George Brockman, die een inboorling zwaar mishandeld had, omdat deze zich had verstout Brockman's liefje aan te kijken, werd daarvoor slechts gestraft met een boete van £ 5. Het ergerlijkste daarbij was, dat Brockman, terstond nadat hij was veroordeeld, van beklaagde berechtende magistraat werd en een onongelukkigen Japanner, beschuldigd van sterken drank te hebben verkocht aan een inlander, met £ 20 beboette!

De agent-generaal van West-Australië te Londen, de heer Wittenoom, is door een verslaggever van de *St. James's Gazette*, welk blad zich verdienstelijk heeft gemaakt door op deze schandalen eenig licht te laten vallen, geïnterviewd. De heer Wittenoom werpt eenig koud water over deze ergernis, ofschoon hij haar bestaan niet loochent. Zij zouden slechts bij *uitzondering* voorkomen, en de Regeering van West-Australië staat gereed de schuldigen te straffen en de inboorlingen te beschermen.

Men zou dat alles gaarne gelooven, doch de ondervinding met vroegere schandalen, wettigt twijfel. Ik vrees, schrijft de Londensche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, dat deze dingen in West-Australië niet zoo zeldzaam zijn als de heer Wittenoom ons vertelt. Het is in elk geval een feit, dat de vier, onder gelijksoortige omstandigheden beboete vrederechters nog

voortgingen desondanks als magistraat te fungeeren, toen de jongste mail Perth verliet.

De *Evening Standard*, een artikeltje wijdende aan de zaak, verguldt de pil voor het Engelsche volk, dat nu weer een nieuwen vorm van onderdrukking van inboorlingen op zijn rekening krijgt, met de volgende fraaie redeneering:

„Hoe leelijk de gevallen zijn, er is een troost. In welke andere eeuw van de wereld — wij mogen er zonder hoovaardij bijvoegen, onder welk ander volk — zouden vergrijpen, bedreven door mannen van stand en ambtelijk gezag op gewone zwarten, door het heele Rijk vermeld worden en overal krachtige verontwaardiging wekken? Ja, onder onze broeders in de Vereenigde Staten konden zij ook bekend zijn gemaakt, maar misschien zouden zij daar niet zoo algemeene verontwaardiging wekken."

O, dat pharizeïsme der Britten!

Sumatra-tabak in 1898.

Door de firma Henri Dentz te Amsterdam is wederom uitgegeven eene markt-, oogst- en financieele beschouwing over het afgeloopen jaar. In de inleidende marktbeschouwing wordt opgemerkt dat het jaar 1898 zich kenmerkte door eenen buitengewoon regelmatigen gang van zaken, in scherpe tegenstelling met het jaar 1897. Wil men iets opmerkelijks, dan verdient het vermelding dat in 1898 de valige, kleurlooze zandtabakken bijzonder in den smaak vielen van enkele firma's, die dit artikel noodig hebben voor de fabrikanten van imitatie-Havana. In korte woorden kan worden gezegd, dat het jaar 1898 een normaal gewas leverde, dat tot normale prijzen werd gerealiseerd, en dat het normaal verloop dezer markt 't geheele seizoen door gehandhaafd bleef. De heer Henri Dentz treedt alsnu in beschouwingen over wijziging in den verkoop, en

bepleit dat importeurs bij inschrijving of uit de hand meerdere partijen tabak in *een enkelen koop* aanbieden.

De oogst 1897 leverde 201.736 pk., welke tot ca. 122 cts. per ½ Kg. werden gerealiseerd, tegen 191.185 pk. met een doorsneeprijs van 111 cts. per ½ Kg. in 1898. Uit een financieel oogpunt, d. w. z. dat van aandeelhouders, noemt de heer Henri Dentz het jaar 1898 zeer gunstig. Men ziet daaruit, dat voor de aandeelhouders niet juist die jaren, waarin overdreven prijzen betaald werden, de meest winstgevende dividendjaren zijn.

Indien de overdreven prijzen een geheel seizoen doorduren dan zeker wèl, maar indien de prijzen ten deele zeer hoog en ten deele laag zijn, dan is een normaal jaar als 't afgeloopene voor hen verre verkieselijk, temeer omdat niet uit 't oog mag worden verloren, dat op een tijdperk van overdreven hooge prijzen gewoonlijk een malaise volgt, en indien deze niet intreedt in 't zelfde jaar, dan lijdt gewoonlijk 't daarop volgende daaronder, en 't mag der *bona fide*-aandeelhouders toch niet om een enkel gunstig jaar te doen zijn, maar veeleer zullen zij gediend zijn met eene reeks flinke en gelijkmatige dividend-betalingen, waardoor de beurswaarde hunner bezitting aan minder belangrijke schommelingen onderhevig is. Onze markt sloot dit jaar onder zeer gunstige omstandigheden, want een geänimeerde goede grondtoon bleef de bovenhand behouden. Bovendien zijn de tweedehands-voorraden niet bovenmatig groot, en 't heeft er allen aanschijn van, dat 't aan lust tot flink opereeren, 't volgend seizoen niet zal ontbreken. Waar is, dat 't volgend gewas vermoedelijk eene grootere hoeveelheid zal leveren dan het nu verkochte, maar 't gevaar van overproductie is vooralsnog niet bijster groot. Zoolang een oogst van meer dan 200,000 pakken tot 122 cts. per 1/2 Kilogram gerealiseerd kan worden, een winst latende, die op den productieprijs stellig op 50 pCt. mag gesteld worden, het geen gelijkstaat met een dividend-uitbetaling

der gezamelijke maatschappijen van ruim *f* 11.000,000, moet men al zeer zwaartillend zijn om dan aan overproductie te gelooven, indien werkelijk in de toekomst eenige duizenden pakken meer ter markt mochten worden gebracht.

In 1898 werden er vijf nieuwe tabakmaatschappijen opgericht.

Tabak op de Philippijnen.

De Amerikaansche consul-generaal te Hongkong, de heer R. Wildman, bericht, dat aldaar een vertegenwoordiger van Nederlandsche en Engelsche tabakskweekers van Sumatra, de heer Pinckney, is aangekomen, op weg naar Manilla. Hij gaat daar een onderzoek instellen naar den toestand van den grond, dien hij reeds bij kleine hoeveelheden onderzocht en geschikt bevonden heeft voor de teelt van Sumatra-tabaksblad. Indien de grond van Noord-Luzon goed wordt bevonden, zal men geen moeite hebben, volop land te krijgen tegen zeer matigen prijs. Te Manila worden thans Chineesche koelies slechts onder dezelfde beperkingen toegelaten als in de Vereenigde Staten. Toch zijn, volgens den heer Pinckney voor dit werk op Sumatra en op Borneo de inlanders niet te gebruiken. De Maleiers missen het geduld en de zorg die bij de behandeling van het blad vereischt worden. Een Chinees krijgt een zeker aantal planten om te verzorgen en hij wordt bij den oogst alleen voor de volkomen goede planten betaald. Indien hij op zijn werk gaat slapen, kan het gebeuren, dat de rupsen, in één nacht, zijn werk van een geheel jaar vernielen. Nadat de oogst is binnengehaald moeten de dunne, teere blaadjes vele malen met de grootste zorg worden behandeld en dit kunnen, van alle volken der aarde, alleen de Chineezen.

De bodem van Luzon is vulcanisch en dit is, blijkens vele proefnemingen, de eenige grond, waarin Sumatra-

tabak kan tieren. Op Sumatra brengt de grond iedere acht jaren een oogst voort, maar de heer Pinckney gelooft, dat de tabakslanden van Noord-Luzon, die aan den onderrand van een uitgestrekten waterafloop zijn gelegen, bij behoorlijke bemesting ieder jaar een oogst zullen opleveren. Indien dit werkelijk het geval blijkt te zijn, beteekent dit, dat op Luzon een bedrijf zal worden ingevoerd, dat millioenen in de schatkist zal brengen en dat tevens den prijs van het Sumatra-blad aanmerkelijk zal doen dalen.

Toen de Spanjaarden nog op deze eilanden heerschten was het volgens den heer Pinckney volstrekt onmogelijk, deze nijverheid in te voeren, ofschoon de planters van Sumatra al sinds jaren wisten, dat Luzon de eenige streek ter wereld was waar zij mededinging hadden te duchten.

Voorshands zullen de werkzaamheden zich bepalen tot het onderzoek van den bodem, tot de uitsluitingswetten voor de Chineezen zullen zijn opgeheven. In het algemeen kan men zeggen dat geen bedrijf kan bestaan, indien de Chineezen niet worden toegelaten. Zulk een toestand kent men ook in de Straits Settlements, waar niemand eenig vertouwen stelt in de inlandsche arbeiders.

De Java-thee-cultuur in 1898.

Een overzicht van de groote cultures over het jaar 1898 werd gegeven op de laatste vergadering van de Soekaboemische Landbouw-vereeniging. Aan het verslag over de Java-thee-cultuur is het volgende ontleend:

„Het is ons aangenaam, te constateeren, dat de theecultuur, welke ook zoo ruimschoots voordeelig voor de inlandsche bevolking blijkt te zijn, in 1898 goed vooruit is gegaan, want behalve de plaatselijke verkoopen, welke toch stellig op een kwart millioen ponden gesteld kunnen

worden, werden in dat jaar 10.992.547 halve KG. verscheept, en wel:

naar	Nederland	6.367.800	halve KG.
„	Engeland	4.139.338	„
„	Singapore	468.069	„
„	Hamburg	15.320	„
„	Djeddah	320	„
„	Suez	1.700	„

In het afgeloopen jaar werden dus 758.433 halve KG. meer dan in 1897, en 1.800.000 halve KG. meer dan in 1896 verscheept, hetgeen voor de Java-thee-planters een aardige vooruitgang is, en ongetwijfeld zullen wij geleidelijk aan den wensch van de importeurs in Holland kunnen voldoen om grootere quantiteiten, gepaard aan goede qualiteiten, aan de markt te brengen.

Het is ons een bijzonder genoegen, te kunnen constateeren, dat over het algemeen de qualiteit onzer Javatheeën goed is vooruitgegaan, getuige de waardeerende beoordeelingen der importeurs, niet alleen te Amsterdam maar ook te Londen, alwaar men ronduit verklaart, dat tegenwoordig de Java-Assam-thee een zóo hoog standpunt heeft bereikt, dat zij niet alleen wordt gelijkgesteld met, maar oọk in de meeste gevallen de Ceylon-thee overtreft. Deze erkenning geeft ons het volle bewijs van de waarheid der bewering van enkelen onzer, dat wij met goeden wil en met naar behooren ingerichte fabrieken, met succès kunnen blijven concurreeren tegen onze Engelsche buren.

In een Java-thee-marktbericht van de Weduwe J. Van der Chijs & Zoon lezen wij met genoegen, dat er kenteekenen voorhanden zijn, dat langzaam aan het product van Java de gunst der buitenlanders begint in te werken.

Verder schijft genoemde firma:

„„Wat beteekent echter een cultuur van slechts p. m. 10 millioen pond, vergeleken bij die der Engelschen van

circa 25 maal grooteren omvang! In tegenstelling met de opvatting van enkele bij de cultuur betrokkenen, dat uitbreiding en vergrooting onzer veilingen noodwendig tot een overvoeren van de markt moet leiden en de prijzen drukken, waardoor hun belangen zeer geschaad worden, trekken volgens onze vaste overtuiging veilingen van zegge 20.000 of meer kisten het legio groote Engelsche, Russische, Amerikaansche en Canadeesche koopers, welke nu deze mijden, omdat het voor hen niet der moeite waard is, acht maal per jaar de monsters te proeven van slechts 10.000 te veilen kisten Java-thee! Lichamen als die, welke wekelijks meer thee noodig hebben dan in zes maanden te Amsterdam wordt geveild, kunnen niet verwacht worden belang te stellen in onze aucties, zoolang deze uit 10 of 12.000 kisten blijven bestaan.

„„Voor de uitbreiding der cultuur op Java toch is nog een schoone toekomst weggelegd, al danken wij dezen gunstigen toestand niet aan het Nederlandsch initiatief. Engelsche werkkrachten, welke door eenparig zich aan deze grootsche taak te wijden een geheele wijziging in den theehandel tot stand brachten, in slechts 25 jaren tijds, voorzien nu in de consumptie tot een bedrag van 260 millioen pond thee. Zij slaagden er bovendien in, den smaak van het publiek daar te lande, als in Rusland en Amerika, in die richting dermate in hun voordeel te wijzigen, dat het geheel of grootendeels zich van de Chineesche thee afwendde.

„„Uit mogelijke onverschilligheid of tengevolge van de tentoon gespreide reusachtige krachtsontwikkeling, drinkt datzelfde publiek, hetwelk een kwart eeuw geleden niets dan Chineesche thee verbruikte, nu 260 millioen pond Britsch-Indische thee. Engelsche planters wakkerden met alle macht zulks aan, en bevonden zich door voortdurende gunstige wisselkoersen hiermede wel, en verdienden tot dusverre goede dividenden, waarvan natuurlijkerwijze ook de Engelsche markt profiteerde. Java-thee loopt,

als bekend, geheel aan het product van Engelsch-Indië parallel en kan in bijna alle gevallen zooals dit product nu voor den dag komt het laatste vervangen, een feit, waarop niet genoeg nadruk kan worden gelegd, als men de crisis, welke de Engelsche cultuur nu heeft door te maken, in oogenschouw neemt.

„„Deze crisis is het gevolg van het vaststellen door het Engelsche Gouvernement van een voor de planters zeer ongunstigen wisselkoers, (zulks ten gerieve van de nòg reusachtiger exportbelangen van Manchester enz. naar Engelsch-Indië en Ceylon) en wordt deze weliswaar overdreven voorgesteld door voldoende geoordeeld te worden om de geheele Engelsche thee-industrie te ruïneeren, — een onloochenbaar feit echter is het, dat deze crisis van zeer groote afmeting is. Aandeelen toch van verschillende der grootste Eng. thee-cultuurmaatschappijen wijzen een val aan van 20 tot 30 pct. of meer, en werken verschillende dezer nu met verlies, daar waar verschillende ondernemingen op Java 20 pct. of meer dividend uitkeeren.

„„Dat naar aanleiding hiervan met kracht de cultuur op Java moge worden uitgebreid en dat zulks moge leiden tot een verbetering der Hollandsche uitvoercijfers, en een grooter Hollandsch handelsverkeer, tot voordeel van alle betrokkenen bij cultuur en handel"."

Ziethier, mijne heeren, zegt het verslag verder, de reeds zoolang verwachtte echo van hetgeen wij jaren en jaren riepen, en wij kunnen de pogingen ook van uit het moederland, om de zoovele welvaart verspreidende theecultuur tot haar recht te doen komen, niet genoeg waardeeren.

Velen uwer zullen zich zeker den tijd herinneren der crisissen, welke de theeplanters op Java hebben moeten doorstaan, maar door ijver, beleid en samenwerking te boven zijn gekomen.

Deze crisis op het oogenblik in Britsch-Indië en Ceylon

is van ernstigeren aard dan wij hebben doorgemaakt. Konden wij, toen de daling van den roepie-koers den Britsch-Indischen planters groote voordeelen bezorgde, door invoering van zuinigheid ons staande houden, — zoo zal, nu de koers tot ruim I sh. 4 gestegen is, dit onze Britsch-Indische concurrenten niet gemakkelijk vallen, want zij allen werken met geïmporteerd werkvolk, en wat dat zeggen wil, is u allen bekend.

De groote belangen van Engelschen bij die cultuur, vertegenwoordigende eene waarde van 80 millioen gulden alleen aan jaarlijksch product, zal hun een stimulans zijn, om hoogere prijzen te besteden, waardoor het in de Britsch-Indische *Planters-Gazette* geuite gevaar voorkomen kan worden, dat de ondernemingen moeten worden opgegeven, en in handen vallen van inlanders, uit den aard der zaak goedkooper werkende krachten, maar ook zeker een slechter product aan de markt brengende, welke reputatie ook de zich staande houdende planters groot nadeel moet berokkenen.

De appreciatie van den roepie komt den Java-planters ongetwijfeld ten goede, en zij zullen dan ook in een betere positie verkeeren tegenover Britsch-Indische planters, welke zoo lange jaren van den koers profiteerden, terwijl de Java-thee-planters de dupe daarvan waren.

Dus, mijne heeren, besluit het verslag: Voorwaarts met de thee-cultuur; er ligt een schoone toekomst in! Wij kunnen gerust ons product verdubbelen en verdrievoudigen, alvorens dit eenigen invloed in vergelijk met de kolossale productie van Britsch-Indië en Ceylon op de markt oefent, en niet alleen ten voordeele onzer eigen beurs, maar ook hierdoor medewerken tot een grootere welvaart in onze schoone Preanger.

Eene schenking aan 's Rijks Ethnographisch Museum.

's Rijks Ethnographisch Museum heeft van den heer J. van Oldenborgh, resident van Amboina, die reeds vroeger blijk van zijne belangstelling in 's Rijks Ethnographisch Museum heeft gegeven, wederom ten geschenke ontvangen de navolgende voorwerpen, afkomstig van de daarbij vermelde eilanden dier residentie.

Geïnventariseerd als serie 1139.

8 houten afgodsbeelden in zittende houding, met opgetrokken knieën en aan de knieën verbonden gekruiste armen (zie A. Bastian: *Indonesië*, 4 Lief. pl. I); 1 houten afgodsbeeld in den vorm van een menschenkop met langen hals, uit het boveneinde van een afgeknopt pyramidevormige plank voortkomende; en ten slotte 1 afgodsbeeld in zittende houding en bevestigd tegen eene aan de voorzijde met snijwerk versierde plank. Alles afkomstig van het eiland Dammer. Het laatst vermelde beeld was op eene verhevenheid in een kampong geplaatst en diende als beschermgodin van het Noordoosten van het eiland.

Antieke beenen haarkam (zie J. G. F. Riedel, *De sluik- en kroesharige rassen*, pl. XXXI, fig. 12); 1 op het eiland Tordate gesmeed oorlogszwaard; 1 geweven sarong met veelkleurige strepen; 1 koperen oorhanger voor eene jonge vrouw, en 1 gevlochten mand met vierkanten bodem (zie J. G. F. Riedel, op. cit. pl. XXVIII, fig. 3); alles afkomstig van de Tenimber-eilanden.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co,
ROKIN 72,
AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN
Indische Comestibles,
Specerijen voor de Rijsttafel.
VERKOOP EN DETAIL

TAILLES DE SANTÉ
(VINDING ELISE MURKENS)
in 3 kwaliteiten.
Kousophouders
niet belemmerend den bloedsomloop.
Opgave van Taillewijdte en Kwaliteit voldoende.
Firma Elise Murkens,
LEIDSCHE KADE 69
— Amsterdam. —

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en andere Artikelen, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.
Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2, Schoumburgstraat 2, Den Haag.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen** der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen *f 1.25*, Delft *f 1.40*, voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p. *f 1.65*.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *f 15.—*

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

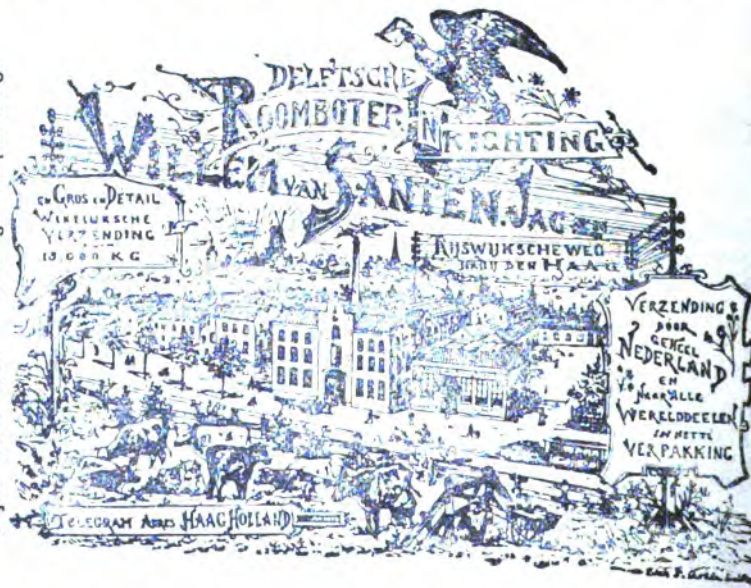

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG. per we

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

MEI 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. Djagaraga. 15 en 16 April 1849. Door L. W. A. KESSLER. 255

II. Eene nieuwe spraakkunst van het Madoereesch. Door Prof. Dr. H. KERN. 264

III. De gevangenneming van Kiai-Modjo. Schets uit den Java-oorlog. Door J. P. SCHOEMAKER. 277

IV. Koloniale Litteratuur 308

A history of British India. By Sir William Wilson Hunter. — Statistiek betreffende Nederlandsch-Indië.

V. Varia. 310

De petroleum-industrie op Borneo. — Indigo-onderzoek. — Beri-beri een simulatie-ziekte! — Een koloniale school. — De ontwikkeling van China. — † Prof. Monier-Williams. — Muskieten.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^en^ en den 15^en^ van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Djagaraga.

15 en 16 April 1849.

Bij de herdenking van de vermeestering in 1849 der vijandelijke versterkingen op het eiland Bali, bevreemdde het mij zeer, dat men in de verschillende couranten geen melding heeft gemaakt van wijlen generaal Van Swieten, die als luitenant-kolonel, commandant van het 13de bataljon, bij afwezigheid van den opperbevelhebber, 1) aan drie compagnieën van het 5de bataljon den last gaf zich op 's vijands rechtervleugel te werpen, toen de overste De Brauw in den rug des vijands was gekomen en hij in die richting hoorde vuren.

Het gevolg hiervan was, dat de Balineezen, te gelijk in het front en in den rug bedreigd, hunne stelling opgaven, zoodat daardoor naast den overste De Brauw, die de gevaarvolle omtrekking had volbracht, de vermeestering van het sterke Djagaraga, vooral aan den overste Van Swieten te danken is.

Later kwam hij door den roemvollen dood van generaal Michiels aan het hoofd der expeditie te staan en maakte een gewenscht einde aan het verzet tegen de erkenning van ons gezag, waarbij vooral niet mag worden vergeten den plechtigen dag van 15 Juli 1849, toen Van Swieten

1) De opperbevelhebber vertoefde op dat oogenblik te Sangsit.

te Bali-Badong, slechts door enkele Nederlanders omringd 2) de Balische vorsten ontving, die zich door 20.000 krijgsknechten hadden doen vergezellen. De overste Van Swieten was weerloos, beschikte over geen andere kracht dan zijn zedelijken invloed; niettemin eischte en verkreeg hij van het te wapen gestroomde Bali de schriftelijke verbintenis, dat het voortaan onzen Koning als Souverein zou erkennen, zoowel te land als ter zee; de Nederlandsche vlag zou voeren boven de zijne. Voor de betoonde moed, beleid en volharding werd hij *buitengewoon* bevorderd tot kolonel en door Z. M. benoemd tot ridder van den Nederlandschen leeuw (*Militaire Spectator* n°. 11 van 1888.)

Zooals men weet, trokken wij ons na de onderwerping des vijands terug en lieten alles voorloopig aan de gesloten contracten over; ditmaal echter met het prachtige resultaat, dat reeds in 1855 te Boeleleng een politiek agent werd geplaatst, met den titel van assistent-resident. Langs dezen weg vestigde zich langzamerhand de invloed van het Gouvernement, en zonder soldaten of veel ambtenaren waren wij al in 1883 zóover gevorderd, dat Bali en Lombok tot eene residentie konden worden gemaakt, een maatregel waartegen zich geen enkel vorst heeft verzet. Ook is de volkswelvaart, sedert ons optreden, daar zeer toegenomen.

De herinnering aan dit alles ware, dunkt mij, eene schoone gelegenheid geweest om hem, die zoo buitengewoon veel voor zijn Vaderland deed, recht te doen wedervaren tegenover de voor ons volk schandelijke verguizing, waaraan die groote veldheer en staatsman, in de laatste jaren zijns levens heeft blootgestaan.

Bevreemdde het ons nu, dat van wijlen generaal Van

2) Onze expeditionnaire krijgsmacht was reeds naar Java teruggekeerd. Alleen Zr. Ms. stoomschip *Phoenix* was nog ter beschikking van den opperbevelhebber gebleven.

Swieten bij deze gelegenheid geen melding werd gemaakt, zoo merkten wij daarentegen wel op, dat de redactie van het *Algemeen Handelsblad* 3) die herinnering te baat had genomen om den generaal Van der Heijden te herinneren aan het voor hem zoo luisterrijk feest bij gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag, en verder te wijzen op het feuilleton, geteekend L., voorkomende in haar ochtendblad van 14 en 15 April. Daarna schreef de redactie onder meer:

„De eerste expeditie naar Bali in 1846, was in militair opzicht een volledig succes geweest. *Maar het was als later in Atjeh: de politiek bedierf wat de wapenen gewonnen hadden.*

„Weinige maanden later reeds bleek de noodzakelijkheid om, opnieuw naar de wapens grijpende, de Balische vorsten te dwingen tot nakoming der gesloten overeenkomsten.

„In 1848 werd aldus eene tweede expeditie ondernomen, maar deze mislukte. *'s Vijands macht was te groot, zijne stelling te sterk, de Nederlandsche macht te gering*, en de Regeering voelde zich, met het oog op den staatkundigen toestand in Europa, bezwaard om meer troepen naar Bali te zenden. Na een mislukten aanval op de verschansingen van Djagaraga keerde de expeditie dus naar Java terug, maar onmiddellijk werden de noodige voorbereidingen getroffen om in 1849 eene derde expeditie te zenden, welker taak zou zijn den overmoed der Balische vorsten voor goed te fnuiken." 4)

Ter wille van het goed recht, zij hier gezegd, dat de philippica *„Maar het was als later in Atjeh: de politiek bedierf wat de wapenen gewonnen hadden!"*, der Regeering naar het hoofd geslingerd, het gevolg was van het in practijk brengen der agressieve politiek, voorgestaan

3) In het Tweede Avondblad van 16 April, onder het opschrift: *„'t Is vijftig jaar geleden."*

4) De cursiveering is van ons.

door generaal Verspyck 5), waartoe de generaal Van der Heijden veel heeft bijgedragen, door zich in eene conferentie tijdens de Gouverneur-generaal Van Lansberge te Atjeh aanwezig was, sterk ten gunste dier politiek te verklaren, niettegenstaande hij kort te voren het échec in Kadjoe geleden had. 6) Dat wij met die politiek volstrekt niet „op den goeden weg" waren, blijkt thans meer dan afdoende, door het normaal verloop der gebeurtenissen in Pedir; hetgeen vooral toe te schrijven is aan *het sparen der eigendommen van de bevolking.*

Ook merken wij op, dat de mislukking der tweede expeditie tegen Bali, in 1848 ondernomen, geenszins toe te schrijven is aan de omstandigheid, dat 's vijands macht te groot en zijne stelling te sterk was — zooals de redactie wil beweren —, maar 1°. doordat men het ultimatum stelde en de marine de vijandelijkheden begon,

---

5) De heer Kielstra zegt in zijne voordracht, op 7 November 1883, in het *Indisch Genootschap:* „Het is bekend, dat de opperbevelhebber en de tweede bevelhebber over hetgeen wat na den val van den Kraton moest gedaan worden, niet eenstemming dachten. De eerste wilde, in de verwachting dat het volk zich overwonnen zou achten, verder wapengeweld voor zoover als eenigszins mogelijk vermijden en alle krachten aanwenden voor eene definitieve vestiging te Kota-Radja; de tweede was van oordeel, dat wij van de tijdelijke verslagenheid onder de Atjehers gebruik moesten maken om hen zooveel mogelijk uit elkander te jagen, de hereeniging der vijandelijke benden te beletten." Enz.

6) Wijlen generaal Meijer, voormalig chef van den staf in Atjeh en Onderhoorigheden, zegt in zijne aanteekening:

„In April 1877, na uitbreiding dus van ons gebied om den Kraton, heeft de Gouverneur-generaal Van Lansberge te Kota-Radja een geheimen raad belegd en de vraag gesteld, hoe verder onze politieke gedragslijn in Atjeh moest zijn. Met algemeene stemmen op *één* na (die van den generaal Van der Heijden) werd geadviseerd dat wij ons gebied *niet* moesten uitbreiden, doch langs minnelijken weg de onderwerping trachten te bereiken. In dien geest volgde spoedig van Batavia een gouvernementsbesluit, — edoch 8 maanden daarna zegevierde de stem van Van der Heijden en werd weder agressief te werk gegaan. Men weet met welk gevolg."

twee maanden vóor dat de hoofdmacht ter plaatse was; 2°. aan de roekelooze bestorming van de vijandelijke versterking.

Die laatste oorzaak bleek ons uit een brief van generaal Van Swieten aan wijlen den majoor Niclou, van 10 Februari 1881, na de mislukte bestorming door den generaal Van der Heijden van Batoe Iliq te Samalangan, op 1 Augustus 1880. Men leest daarin:

„Hoe dikwijls heb ik gedurende mijne loopbaan bestormingen even roekeloos zien bevelen, die onmogelijk waren en even weinig succes hadden! Ik zal er slechts twee noemen. Die van Djagaraga in 1848 en 1849. Bij beide was ik de tweede persoon der expeditie. Bij beide raadde ik den bevelvoerenden generaal de bestorming af, omdat ze onuitvoerbaar waren zonder betere voorafgaande voorbereiding, maar telkens vruchteloos. Men was verblind omdat men aan een licht succes gewoon was. Men wilde zich den tijd niet geven, dien krijgswetenschap tot voorbereidingen voorschrijft, wil men met zekerheid te werk gaan.

„Er *moest* gestormd worden, wat het ook kosten mocht. De uitslag is bekend. In 1848 maakte de expeditie fiasco, en in 1849 zou het ook het geval geweest zijn, indien den volgenden dag de omtrekking ons de versterkingen niet in handen gespeeld hadden. Intusschen hadden de roekeloos uitgevoerde bestormingen ons honderden dooden en gekwetsten gegeven, hetgeen bij meer beleid en overleg vermeden had kunnen worden.

„Te Samalangan zagen wij eene herhaling van dezelfde fout. Het is alsof onze officieren op het oogenblik der handeling de eenvoudigste regelen der krijgswetenschap vergeten hadden; ja, zich niet eens aan de lessen der ondervinding en de tegenspoeden hunner tijdgenooten en voorgangers weten te spiegelen. Dit ondervond ik ook bij de operatiën tegen den Kraton. Verspyck c.s. immers

maakten er mij in het geheim een verwijt van, dat ik den stormvrijen Kraton en de even stormvrije Pakan Atjeh niet door een aanval „*de vive force*" poogde te veroveren, terwijl Borel onverstandig genoeg was zich in zijn boek tot echo daarvan te maken, nadat ieder gezien en de overtuiging gekregen had, dat eene bestorming niet slagen kon, en ware zij beproefd, vruchteloos stroomen van bloed zou gekost hebben.

„Het is wel te betreuren, dat het leven van zooveel braven aan zoovcel onverstand is overgelaten. Het was toch niet onmogelijk om de liniën van Batoe Iliq te veroveren, als men den tijd, tusschen 15 Juli en 1 Augustus verloopen, had aangewend om de verdedigers uit de liniën te manoeuvreeren, gelijk in Januari 1874 met den Kraton heeft plaats gehad, door de verdedigers met het afsnijden hunner gemeenschapslijn te bedreigen."

* * *

Zooals wij hierboven met een enkel woord reeds aanstipten, heeft de redactie van het *Handelsblad* de herinnering van den 15en en 16en April 1849 ook benut om ons te wijzen op het feuilleton van L., getiteld. „Djagaraga-Bronbeek," dat geheel gewijd is aan de verheerlijking van den generaal Van der Heijden, die als sergeant-majoor, bij de omtrekking der vijandelijke versterking, door zijn heldhaftig gedrag het ridderkruis verdiende, zoodat hij in Bali zijn heldenloopbaan begon, die als kapitein te Bandjermasin voortzette en als generaal in Atjeh bekroond zag.

Dit feuilleton hebben wij gelezen en herlezen, maar kwamen daarbij tot geen andere overtuiging, dan dat zij die er meer van weten, het zeker ongepast, ja, bespottelijk zullen vinden.

Ieder die den generaal Van der Heijden in garnizoen zoowel als te velde van nabij heeft leeren kennen, zal gaarne willen toegeven, dat hij een groote mate van

energie en persoonlijken moed bezit, doch die lofwaardige eigenschappen geven nog geen recht om te spreken van:

„Kracht en gezondheid vloeide door zijne aderen en verleende hem het gevoel der onsterfelijkheid;"

„Sentimenten en affekten bereikten in hem spoedig hun maximum en streefden naar uiting;"

„De groote hartstocht van het willen — Radscha-Guna — was de kiem zijner groote daden, van zijn rustelooze werkzaamheid. Van hem ging eene bezieling uit, die zich van de hoogste tot de laagste sporten der militaire hierarchie uitstrekte;"

„De suggestieve macht, die hij over zijne omgeving uitoefende, grensde aan het wonderdadige en niemand kan zich hiervan een denkbeeld vormen, die hem in zijn krachtperiode niet door eigen aanschouwing leerde kennen;"

„. . . . dat hij in zijne jeugd een leeuw moet geweest zijn, die het devies der Welfen voerde: „geen gevaar verschrikt ons";"

„Het geheim der heldenloopbaan van den eenigen Karel van der Heijden schuilt in het feit, dat hij als held en heerscher uit handen der natuur voortkwam;"

„Zijn optreden kenmerkt zich altijd door beslistheid, vastberadenheid, voortvarendheid en volharding;"

„Waar hij op het oorlogsterrein verschijnt, kastijdt hij krachtig; hij brengt den vijand vernietigende slagen toe, opdat zij kort maar pijnlijk gevoeld, niet lang achtereen, telkens en telkens behoeven herhaald te worden;"

„Hij is zich zijner eminentie bewust; hij gevoelt, dat hij geen groote dingen kan tot stand brengen, als hij zekere politieke partijen ter wille is en hij zich het dwaallicht der openbare meening tot richtsnoer kiest;"

„Hij is een Brahmaan;"

„De generaal is handelaar *en gros* en niet *en détail*,"

„een strijder van buitengewone beteekenis, van groote geest- en daadkracht, die niet alleen durfde denken,

maar ook handelen en ver boven het peil der alledaagsche menschen uitsteekt." En wat al meer!

De generaal Van der Heijden is immers in *niets* verheven boven den lof dien wijlen de generaals Pel, Wiggers van Kerchem en zoovele anderen rechtmatig hebben verdiend! Of zoekt men het soms in het verlies van zijn oog en in zijne verheerlijking door Abdoel Karim van Glampang II, in de V Moekims? Zoo ja, dan weet men immers dat het verlies van het oog een *toeval* is, waaraan elk soldaat te velde blootstaat, en dat de dichter een bevriend Atjeher was, die noch lezen noch schrijven kon, en waarvan dr. Snouck Hurgronje in zijn werk *Atjeh* zegt: „dat de zanger zijn lied wijzigde naar den smaak van zijne toehoorders."

Op gevaar af van door den heer L. te worden beschouwd als een kleingeestigen vitter, rangschikken wij zijn verhaal onder die, welke volgens den kolonel Brakel een aaneenschakeling van loftuitingen zijn, waarbij de eenvoudigste handelingen tot heldenfeiten worden verheven.

Dergelijke grootsprekerij kan den generaal Van der Heijden, den wakkeren bevelhebber en dapperen officier, onmogelijk welgevallig zijn; want hij zelf moet immers weten, dat ons in 1877 de couranten vergast hebben op fabelachtige heldenfeiten van hem gedurende de eerste expeditie naar Samalangan, terwijl later officieele rapporten een zeer fantastisch verhaal van die expeditie leverden. Men leze de *Indische Gids* van 1898 n°. 4, waarin de redactie o. m. verklaart, dat eene bespreking van de eerste Samalangsche expeditie, twintig jaren nadat zij plaats greep, noodzakelijk was, omdat twee dingen blijken vast te staan:

1°. dat de officieele waarheid over de expeditie naar het Rijk van Samalangan *niet* de waarheid was; en

2°. dat de openbare meening, op die officieele waarheid als basis, een gebouw had opgetrokken, dat als een

monumentale historische leugen voor goed dreigde te prijken in de Indische krijgsgeschiedenis. Bovendien waren de expedities naar Pasagan, Samalangan en Gedoeng, door geenerlei staatkundig belang gerechtvaardigd. In elk dier expedities lag het denkbeeld van *krachtversnippering* onzerzijds in Atjeh opgesloten en daarom waren zij even zoovele *fouten*. (Zie daarover dit tijdschrift van 1880).

Wij zijn destijds dan ook aan een groot gevaar ontsnapt, want als b.v. Habib, bij den inval in de IV en VI Moekims, den 22en Juni 1878 tot Kota-Radja ware doorgetrokken en ook zijnerzijds alles wat hem voorkwam te vuur en te zwaard had vernietigd, dan ware ons leed niet te overzien geweest.

Nogmaals, wij betreuren zulk geschrijf als L. ons in het *Handelsblad* ter lezing gaf, niet alleen omdat het verstandige deel van het groote publiek er uit ziet, hoe de partij van politiek geweld met den generaal Van der Heijden manoeuvreert om hare doeleinden te bereiken, maar ook, omdat het natuurlijk aanleiding moet geven tot het denkbeeld, dat achter deze uitbundige verheerlijking weêr een vinnige strijd van de partij van generaal Verspyck tegen de partij van wijlen den generaal Van Swieten moet verscholen liggen.

L. W. A. KESSLER,

gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Eene nieuwe spraakkunst van het Madoereesch.

In de October-aflevering 1898 van dit tijdschrift hebben wij 't eerste stuk van Kiliaan's Madoereesche Spraakkunst besproken en bij die gelegenheid getracht de niet geringe verdiensten van dat werk in 't licht te stellen. Wij zullen thans over het tweede stuk, bevattende woordleer en syntaxis, onze meening zeggen, in de hoop iets te kunnen bijdragen om de aandacht van de beoefenaars der inlandsche talen, ook van hen die geen bijzondere studie van 't Madoereesch gemaakt hebben, op genoemd werk te vestigen.

Al aanstonds moeten wij verklaren, dat het tweede stuk in geenen deele bij 't eerste achterstaat. De schrijver toont ook hierin dat hij te werk is gegaan volgens een wel overdacht plan, en dat hij de door hem waargenomen verschijnselen zelfstandig heeft weten te beoordeelen, zonder te vervallen tot uitersten, zonder zelfstandigheid te verwarren met nieuwigheidszucht, die behagen schept in 't verkondigen van allerlei onbekookte theorieën, welke berusten op halve kennis en het onvermogen om in 't onvolmaakte werk van voorgangers de blijvende kern van waarheid te ontdekken.

Reeds de Inleiding tot de woordleer is kenschetsend voor den geest waarin Kiliaan zijn stof behandelt. „Bij een grammatische, d. i. algemeene, beschouwing van de

beteekenis der woorden (in de woordleer) kan de in de Indo-Germaansche talen gebruikelijke onderscheiding in rededeelen onder zekere restrictie nog met voordeel op het Madoereesch toegepast worden." Dit beginsel, waarvan de schrijver uitgaat, is volkomen juist, en elke andere beschouwing berust op eene miskenning van den grondslag der indeeling van woorden in rededeelen. Die indeeling is van zuiver syntactischen aard, is uitgegaan van de rol welke de woorden in een volzin vervullen en heeft op zich zelf niets te maken met de zgn. verbuiging of vervoeging van zekere rededeelen. Niet de wijze waarop aan een woord de verhouding er van tot een ander woord in den volzin wordt aangeduid, bepaalt zijn benaming, maar de taak die het bij het uitdrukken der gedachte vervult. Dat heeft Kiliaan volmaakt goed begrepen.

Ofschoon de in onze spraakkunsten gebruikelijke indeeling der woorden in hoofdzaak ook op de Indonesische (en alle mogelijke) talen van toepassing is, komen er toch gevallen voor, dat men in twijfel kan verkeeren tot welke woordsoort men zekere woorden te brengen hebbe. Voorbeelden hiervan zijn de infinitieven en deelwoorden in de Indo-Germaansche talen, die een tweeslachtig karakter hebben. Iets dergelijks komt voor bij de Indonesische talen, al is het dan ook niet bij deelwoorden of infinitieven, waarvan de laatsten in 't geheel niet in die talen bestaan en daarom grappig genoeg als éénig bestaande worden beschouwd, en waarvan de eersten gewoonlijk samenvallen met onzen modus finitus. De moeielijkheid, waarop Kiliaan uitdrukkelijk de aandacht vestigt, betreft de afgeleide predicaatswoorden met het prefix a — in 't Oudjavaansch a en ma. Deze woorden, merkt hij op, kunnen een handeling of toestand beteekenen, doch dienen tevens als adjectieven. Moet men nu deze woorden bij twee verschillende woordsoorten (d. i. werkwoorden en naamwoorden) indeelen? Dit is

niet raadzaam, en daarom stelt de schrijver voor, ze te groepeeren onder eene bijzondere benaming, en wel die van „toestandswoorden". Tegen deze benaming, we kunnen het niet ontkennen, bestaat wel eenig bezwaar. Vooreerst omdat ze in de gangbare Javaansche spraakkunsten op een bepaald soort van werkwoordelijke vormen wordt toegepast. Nu is het wel waar dat die term in de Javaansche spraakkunst niet gelukkig gekozen is; woorden als mangkat, (hij) maakt zich op, vertrekt, duidt toch niet juist den toestand aan, doch in gevallen als mati, dood, is de benaming niet onjuist. En al is de term niet volmaakt, wordt de toepassing er van op de met a afgeleide woorden daardoor gerechtvaardigd? Kan men bijv. zeggen dat akon, hij beveelt, een toestand aanduidt, al is het onbetwistbaar dat bijv. adoh, ver, desnoods dien naam verdient? In zulke Nederlandsche uitdrukkingen als „zwartgerokt", „witgedast", bezigt men in 't Oudjavaansch de afleidingen met prefix a of ma; bijv. akĕmul putih, witgesluierd. Zulke verbindingen drukken meer eene gesteldheid dan een toestand uit; in gevallen als awiku, (hij) is of wordt monnik, wordt de overgang in zekeren staat aangeduid. Nu zijn de begrippen „verkeeren, versari, worden, gesteldheid, toestand, staan te doen" zeer na verwant, en in zooverre is de keuze van „toestandswoord" te verdedigen.

De groote moeielijkheid om alle met a of ma afgeleide woorden onder een hoedje te vangen, ligt hierin dat twee oorspronkelijk verschillende prefixen in 't Javaansch (oud en nieuw), Madoereesch, Makassaarsch, Boegineesch, Maleisch, e. a. zijn samengevallen. In de Filippijnsche, Noordcelebessche talen en het Sangirsch, onderscheidt zich ag of mag, vormelijk beantwoordende aan Maleisch bĕr, van a of ma. Met deze laatsten worden bijvoegelijke naamwoorden of passieve verleden deelwoorden gevormd; de afleiding met ag of mag behooren daarentegen tot

de werkwoordelijke vormen, die eene handeling uitdrukken, op de wijze van bijv. Jav. akon, agawe.

Zooals we boven reeds zeiden, valt het niet te ontkennen dat de met voorvoegsel a afgeleide woorden vaak een toestand beteekenen, en in zooverre is de term „toestandswoord" niet geheel ongepast, als men het nu maar eens kon worden over een anderen naam voor hetgeen men in de Javaansche spraakkunsten als toestandswoord pleegt te bestempelen. *)

Het eerste Hoofdstuk behandelt de werkwoorden. Bij 't kenschetsen van den aard der handelingen die door een werkwoord worden uitgedrukt, wijst Kiliaan op het onderscheid tusschen momentane en duratieve handelingen. Eene handeling is momentaan, anders gezegd perfectief, wanneer ze den overgang vormt tusschen twee toestanden. „Zoo is zitten bijv. als een handeling opgevat, d. i. in den zin van zich zetten, momentaan, omdat de beweging die noodzakelijk daaraan moet voorafgaan niet juist mede door dat woord wordt aangeduid. Immers evenals een lijn de grens uitmaakt tusschen twee vlakken en als zoodanig geen eigen uitgebreidheid (geen breedte) heeft, zoo kent zulk een handeling als de grens tusschen twee toestanden ook geen uitgebreidheid en valt zoo te zeggen het tijdstip waarop zij begint met dat waarop zij eindigt samen, d. i. zij is momentaan in de volstrekte beteekenis van het woord."

Dat is goed gezegd; niet minder juist is de bepaling van hetgeen men onder duratieve, anders genoemd: imperfectieve handelingen te verstaan heeft. „ In de tweede plaats worden, met uitsluiting alweder van de voorafgaande beweging, handelingen in de taal benoemd welke elk op zich zelf (niet herhaald) nu eens duratief kunnen zijn, dan weder in een bepaald geval als momentaan zouden

*) Het zgn. Jav. toestandswoord komt in aard en functie overeen met het Atmanepadam in 't Sanskrit, het Medium in 't Grieksch.

zijn op te vatten. Tot dezulken behooren bijv. aanraken en wat mede dat begrip in zich sluit, zooals kussen. De handeling aanraken is namelijk momentaan, wanneer de aanraking met het object zoo te zeggen na een ondeelbaar oogenblik opgeheven wordt. Zouden echter zulke handelingen waargenomen kunnen worden, dan moesten zij toch van eenigen duur zijn, en zij zijn het dan ook steeds zoodra zij in de taal benoemd worden. Momentaan-duratieve handelingen die in de theorie zouden kunnen bestaan, openbaren zich in de praktijk dus slechts als duratieven, d. i. als handelingen van eenigen duur, van hoe korten duur ook."

Wij achten het eene groote verdienste van 't voor ons liggende leerboek, dat daarin het onderscheid tusschen momentane en duratieve handelingen behoorlijk uiteen is gezet. Voor 't recht verstand van de werkwoordelijke vormen in de Indonesische talen is die onderscheiding van 't hoogste gewicht. Ook in andere taalfamiliën vindt men diezelfde onderscheiding terug, al is de wijze waarop het onderscheid wordt aangeduid eene andere dan in de Indonesische taalgroep. Van de Indogermaansche taalfamilie zijn de Balto-Slawische talen degene die duratief en momentaan op 't volledigst en fijnste onderscheiden. In zekere mate kent bijv. ook 't Fransch de onderscheiding, doch alleen in den verleden tijd, door 't gebruik van 't Parfait défini in tegenstelling tot het Imparfait.

Wat van § 159—§ 163 geleerd wordt van de Eenvoudige werkwoorden; § 164—§ 171 van de werkwoorden met het suffix è; § 172 voor die met het suffix an; § 173—§ 179 van die met het suffix aghi; § 180—§ 186 van de met het prefix ma (resp. pa) gevormde; § 187—§ 193 van die met nga; dat alles is behoorlijk geklassificeerd en naar het ons voorkomt duidelijk voorgesteld. Zeer fijn is de opmerking in § 178, waar de aandacht gevestigd wordt op het feit dat de werkwoorden op aghi uitsluitend het onopzettelijke der handeling

kunnen uitdrukken, ten minste wanneer een eenvoudige verbale vorm daarnaast in gebruik is.

Tot eene enkele opmerking, geen aanmerking, geeft ons de noot op blz. 15 aanleiding. Er wordt daar gezegd dat in 't Javaansch van lunga, gaan, 't afgeleide nglungani beteekent: „ergens van daan gaan". Dat is juist als vertaling, maar op zich zelf beteekent nglungani niets anders dan „heengaan te," d. i. als punt van uitgang nemen zekere plaats. Als ik zeg: ik vertrek aan het station A. met den trein naar B., dan komt dat precies op hetzelfde neêr als wanneer ik zeg: ik vertrek van het station A., omdat uit den aard van het bijgevoegde woord „vertrekken" van zelf volgt dat station A. het punt is waar de beweging begint.

In de paragrafen over het Passief en de Reduplicatie en woordherhaling komt ook allerlei voor dat getuigt van een juist inzicht in grammatische vormen.

De Tijden en Wijzen worden behandeld in § 206—§ 213. Ten aanzien van 't min of meer eigenaardig gebruik van 't aanhechtsel a, valt op te merken dat 't Madoereesch in dit opzicht dicht bij het Oudjavaansch staat. Bedoeld aanhechtsel is een conjunctief-suffix, d. i. het drukt een twijfel, een vermoeden, een mogelijkheid, een wensch — niet een gebod — uit. Wanneer in 't hedendaagsch Javaansch die conjunctief — men hechte niet aan dezen algebraïschen term — dienst doet als imperatief, dan is dat te verklaren als een gevolg van overmatige beleefdheid, die een bevel of gebod wil temperen door het uit te spreken in den vorm van een wensch. In 't Oudjavaansch is de imperatief scherp van den conjunctief onderscheiden. De imperatiefvorm is in de nieuwere taal geheel verdwenen, op een paar fossielen na en vervangen in 't actief door den conjunctief, en in 't passief deels door den conjunctief deels door een zgn. participium fuduri passivi. Het Madoereesch bezit evenmin een eigen vorm voor den imperatief, en drukt dezen uit door den

indicatief. In hoofdzaak juist is dus wat wij in § 212 lezen: „Men zou nu verwachten dat de imperatief die toch ook futurisch is door hetzelfde suffix a wierd uitgedrukt. Daar echter een gebod ten minste, vaak met zekere gemoedsbeweging wordt uitgesproken, is daarvoor doorgaans de kortere uitdrukking zonder het suffix in gebruik; bijv. mòlè, ga naar huis". Dit vulle men aan met het boven door ons opgemerkte.

Hoofdstuk II behandelt de Toestandswoorden, onder welke benaming de schrijver samenvat: de woorden afgeleid met het voorvoegsel a; met voorvoegsel a en achtervoegsel an; met voorvoegsel ta; met voorvoegsel ka; met suffix an; met suffix ĕn; met voorvoegsel ka en suffix an of ĕn. Hoewel wij in die woorden geen bijzondere klasse van rededeelen zien, maar afleidingen die grootendeels met de passieve en intransitief-passieve (mediale) verleden deelwoorden der Indogermaansche talen overeenkomen, deels ook met de Sanskritadjectieven op in, hebben wij voor de duidelijke wijze waarop de functie dier woorden beschreven wordt, niets dan lof.

Hetzelfde kunnen wij verklaren omtrent de behandeling der Zelfstandige naamwoorden in Hoofdstuk III. Bij § 245, waar geleerd wordt dat het onveranderlijk prefix pang bij sommige adjectieven aan den afgeleiden vorm de beteekenis geeft van den overtreffenden trap, bijv. pangradjana, de grootste, van radja, groot, had wel opgemerkt mogen worden dat deze zelfde formatie ook bestaat in 't Sundaneesch; bijv. panggĕdena, de, 't grootste, van gĕde, groot; pangkolotna, de, 't oudste, van kolot, oud; pangbeureutna, de, 't zwaarste, van beureut, zwaar.

Er zou over de afgeleide substantieven in 't Madoereesch, gelijk trouwens in de Indonesische talen in 't algemeen, nog zeer veel te zeggen wezen, want de naamwoordelijke afleidingen zijn niet minder belangrijk, niet minder levend in het taalbewustzijn dan de werkwoor-

delijke, en eene grondige studie van dit onderwerp zal eenmaal tot nuttige leering kunnen strekken voor de Indogermaansche taalwetenschap, waarin dit deel der spraakkunst nog zeer achterlijk is. Doch wij mogen daarover hier ter plaatse niet uitweiden, want wij schrijven geen verhandeling, maar eene aankondiging.

De Telwoorden, die in Hoofdstuk IV afgehandeld worden, geven geen aanleiding tot opmerkingen. De Voornaamwoorden vormen het onderwerp van het volgende Hoofdstuk. Hierin lokken de aan § 281 toegevoegde Aanmerkingen tot een paar opmerkingen uit. Wij lezen daar dat er transitieve werkwoordvormen bestaan die op zich zelf reeds een reflexieve beteekenis kunnen hebben; zooals: malabu, zich laten vallen; makaton, zich laten zien. Om dit te verklaren moet men in 't oog houden, dat de grondvorm en tevens nominaalvorm van malabu is palabu, en dat dit een causatief is; palabu is: de handeling die bestaat in 't doen of laten vallen. Op 't eerste gezicht is het niet duidelijk of ma — de actiefvorm (dus = ouder ama) — is, dan wel de mediaalvorm (uit m of um + pa). A priori zouden beide vormen verklaarbaar wezen; aangezien nu uit den vorm van ma niet met zekerheid blijkt, welke van beide mogelijkheden te kiezen is, moeten we onze toevlucht nemen tot soortgelijke constructies in eene of andere verwante taal. In 't hedendaagsch Javaansch zegt men ngaton, dat in beteekenis geheel aan Mad. makaton beantwoordt, en ook uit hetzelfde katon, gezien, zichtbaar, is afgeleid, maar het causatief aanduidende prefix mist. In andere talen, die evenals 't Madoereesch pa als causatief-prefix bezitten, vindt men met pa afgeleide naamwoorden werkwoordelijke afleidingen door voorvoeging van een prefix, dat in waarde (niet in klank) overeenkomt met Mad. prefix a. Bijv. in 't Ibanag hebben de met pa afgeleide naamwoorden door vervoeging van 't prefix mag eene eigenaardige beteekenis, die, gelijk aanstonds blijken zal,

ook in 't Madoereesch voorkomt; bijv. mappasippot, zich minzaam voordoen, zich als zoodanig aanstellen. Men vergelijke dit met hetgeen Kiliaan ons leert in § 183, namelijk dat Mad. vormen met ma beteekenen: dat voorwenden of zich als zoodanig aanstellen als door het grondwoord wordt uitgedrukt: van raddhin, mooi, van eene vrouw, maraddhin, zich als eene mooie vrouw aanstellen; van sakeq, ziek, masakeq, ziekte voorwenden; van takoq, bevreesd, matakoq, vrees voorwenden. Vergelijkt men het Javaansch, Ibanagsch en Madoereesche spraakgebruik, dan ontdekt men juist die mate van overeenkomst en verschil die noodig is om ons te doen besluiten dat Mad. malabu 1°. bestaat eer uit het prefix welks oudere en vollere vorm is a + nasaal, dan uit m = um; vgl. Jav. ngaton; 2°. dat de geheele vorm eigenlijk beteekent: de handeling verrichten van 't laten vallen; die van 't mooi doen; die van 't ziek doen. Dat wij in zulke gevallen het reflexief bezigen, stempelt de bedoelde vormen in 't Madoereesch nog niet tot reflexieven. Terecht zegt dan ook de schrijver op blz. 70: „Bij zich vergissen, zich begeven, zich schamen, is het bewustzijn van eene reflexieve handeling nauwelijks aanwezig, juist omdat zij nergens als transitieven voorkomen. Zij worden integendeel meer als intransitieven gevoeld, zoodat hun equivalenten in het Madoereesch ook niet als reflexieven zijn aan te merken, te minder omdat zij naar hun vorm, d. i. zonder een reflexief voornaamwoord bij zich, ook niet daaronder zijn te rekenen." Inderdaad, zich vergissen is niets anders dan „eene vergissing begaan"; zich schamen „schaamte gevoelen, een gevoel van schaamte krijgen." Vgl. Fransch *rougir*.

Belangrijk is de § 282 gegeven regel omtrent de uitdrukking van wederkeerige handelingen. De woorden die wederkeerigheid te kennen geven zijn patang of pateng; palang of paleng; salang of saleng;

ghantè (*). Het volgende predicaatswoord komt in zijn stamvorm voor wanneer het een werkwoord is, maar het behoudt zijn afgeleiden vorm wanneer het met voorvoegsel a is afgeleid. Dus: nokol, slaan, maar patang tokol; napok, op het gezicht slaan, maar salang tapok, elkander op het gezicht slaan; daarentegen atolong, helpen, patang atolong, elkander helpen. Het is duidelijk dat zulke uitdrukkiegen als patang-tokol, salang-tapok, te beschouwen zijn als samenstellingen. Ook in 't Oudjavaansch, alsmede in 't Sundaneesch, wordt eene wederkeerige handeling te kennen gegeven door silih, elkander, hetwelk met het woord dat eene handeling uitdrukt tot eene samenstelling verbonden wordt; dus Sund. silih-tumbak, elkander met eene speer steken; silih-djungdjung, elkander opheffen. Evenzoo in 't Oudjavaansch: silih-pâjar, elkander vermanen; silih irup, elkander in 't nauw brengen; pada silih-tömbung, zij brachten elkander slagen toe. Dat zulke uitdrukkingen een samengesteld geheel vormen, blijkt ook daaruit dat ze een prefix vóór zich kunnen nemen; dus masilih-asiha, zullende elkander beminnen (d. i. om elkander te beminnen.) Het gewone Balineesche equivalent van silih is saling = Mad. saleng, waarvan Sund. siling een bijvorm is, dewijl sa en si logisch hetzelfde beteekenen. Waarom nu in 't Madoereesch in de voorschreven gevallen soms eene samenstelling optreedt, in andere niet, verdient nader onderzocht te worden.

Het geheele Hoofdstuk over de Voornaamwoorden bevat niet alleen alles wat noodig is om ons de vormen en het spraakgebruik er van in 't Madoereesch te doen kennen, maar ook allerlei goede opmerkingen. Bij 't Betrekkelijk

---

(*) In de verwante talen drukken de twee eerstgenoemde (Jav. pating), Tagalog pati en pala, eene algemeenheid of gemeenschappelijkheid, niet eene wederkeerigheid uit. Dezelfde functie kunnen ze trouwens ook in 't Madoereesch hebben; zie § 283.

voornaamwoord se (§ 291) had kunnen gezegd worden dat het in waarde en spraakgebruik beantwoordt aan 't Javaansche kang, hoewel dit etymologisch een geheel ander woord is.

Met het Hoofdstuk over de Partikels wordt de woordleer besloten. In de daarop volgende syntaxis wordt ten eerste de eenvoudige volzin behandeld. Daarop hebben wij een paar aanmerkingen. Vooreerst deze, dat hetgeen in de voetnoot blz. 108 gezegd wordt op misverstand berust. De schrijver van deze aankondiging heeft nooit beweerd dat uitdrukkingen als „mijn buik is hongerig" of „mijn lichaam is ziek" samenstellingen zijn; alleen maar dat ze, als bepaling van een naamwoord gebezigd, denzelfden dienst doen als wat in het Sanskrit door eene possessieve samenstelling geschiedt. Voorts is het in strijd met het idioom van alle Maleisch-Polynesische talen in uitdrukkingen als bijv. Madoereesch sengkoq sakeq sanq tjètaq, eig. „ik pijnlijk het hoofd", het woord „hoofd" te beschouwen als complement van „pijnlijk" of „pijnhebbende", want de Madoerees zegt niet, gelijk wij doen: „ik heb pijn in 't hoofd", maar „het (mijn) hoofd doet pijn", zooals door Kiliaan zelven in § 326 behoorlijk in 't licht is gesteld.

De tweede aanmerking betreft een gedeelte van hetgeen in § 327 geleerd wordt. De daar aangevoerde volzin sengkoq nengghu Sidin mantjèng beteekent: ik kijk naar den hengelenden Sidin; daarèntegen beantwoordt sengkoq nengghu Sidin se mantjeng aan ons: ik kijk naar den héngelenden Sidin; waarbij het stootaccent op „hengelend" gelegd wordt, terwijl in den eerstaangehaalden volzin zulks niet geschiedt. Wij zouden den tweeden volzin ook kunnen weergeven met: „ik kijk naar Sidin, die hengelt", in welk geval eyenzeer het stootaccent op „hengelt" valt. Volgens Kiliaan is de bedoeling van den tweeden volzin deze: „dat ik wel naar Sidin kijk die hengelt, in onderscheiding

van andere personen die niet hengelen (een beteekenis die dan ook eigenlijk alleen door den zin wordt uitgedrukt), maar dan toch meer bepaald: naar Sidin in zijn verrichting als hengelaar, d. i. niet alleen naar den hengelaar, maar vooral naar zijn hengelen." Dit alles is juist, maar laat na duidelijk te doen uitkomen dat se in het Madoereesch spraakgebruik tweeërlei functie heeft. De aangehaalde volzin kan beteekenen wat in onze taal wordt uitgedrukt door: „ik zie Sidin (met stootaccent) die hengelt", en ook: „ik zie Sidin die héngelt (anders gezegd: aan 't hengelen, terwijl hij hengelt). In 't Oudjavaansch wordt door verschil van constructie het onderscheid in de bedoeling uitgedrukt; ook onze taal bezit de middelen om het verschil te kennen te geven, doch tevens moet gezegd worden dat ook wij, evenals de Madoereezen, ons betrekkelijk voornaamwoord bezigen, of kunnen bezigen althans, om uit te drukken wat eigenlijk door een deelwoord of tijdbepalenden bijzin moest geschieden.

In verband met het gebruik van se willen we nog een opmerking maken bij § 354. Naar de opvatting van den schrijver zou een zin als mon djharan ngakan rĕbbha, woordelijk: „als (het) een paard (is) eet (het) gras", beantwoorden aan een Hollandsch „gras eten doet een paard." Dat is toch niet zoo. De idiomatische vertolking is: „paarden die eten gras" of „paarden eten gras;" de bedoeling is „het paard is een grasetend dier." Wat de Madoereesch met mon, de Javaan met mungguh, mĕnggah, jen in zulke zinnen uitdrukt, doen wij door het onderwerp met een slepend redeaccent uit te spreken, eene korte rust te houden, en daartoe al of niet het aanwijzend voornaamwoord te laten volgen, gelijk in 't bekende liedje: „Jan (met slepend accent), die sloeg Lijsje, Lijsje die sloeg Jan." Wordt een subject daarentegen in 't Madoereesch door 't bovenbehandelde se gevolgd, dan bedient onze taal zich van het stootaccent.

Als aanhangsel bevat het 2de stuk der spraakkunst eenige uitgekozen prozastukken in 't Bangkalansch, Pamĕkasansch, Socmĕnĕpsch en Kangeansch dialekt. De teksten zijn gegeven in transcriptie, hetgeen een geschikt middel is om degenen die zich op de studie der taal toeleggen aan de eigenaardigheden der uitspraak van 't Madoereesch te gewennen. Bij talen als het Javaansch en Sundaneesch kunnen de beginners het best zonder transcriptie stellen, doch met het Madoereesch is het een gansch ander geval.

Na terloops vermeld te hebben dat in het vorige jaar ook het Nederlandsch-Madoereesch woordenboek is verschenen — waarvan wij de beoordeeling aan beter bevoegden dan den ondergeteekende overlaten — besluiten wij onze aankondiging met de herhaalde verzekering dat de heer Kiliaan hoogst verdienstelijk werk heeft geleverd, waarvoor de beoefenaars der inlandsche talen hem ten zeerste tot dank verplicht zijn.

Leiden, April 1899. H. KERN.

De gevangenneming van Kiai Modjo.

Schets uit den Java-oorlog

door

J. P. Schoemaker.

De ontzaglijke kracht, welke de hoofdmuiteling Dipo Negoro bij het uitbreken van den opstand al dadelijk wist te ontwikkelen, was hij verschuldigd aan den fanatieken, sluwen Mohammedaanschen priester Kiai Modjo, die het oproer voorbereidde en organiseerde en het krijgsvuur aanwakkerde, door den strijd voor een door den Profeet geboden heiligen oorlog te verklaren.

Nauwelijks had dan ook de prins Dipo Negoro zijn wapenkreet doen hooren, of van gansch midden-Java stroomde het volk hoopsgewijze naar hem toe, zoodat binnen enkele dagen reeds 30.000 strijders zich om zijn oproersvaan hadden geschaard.

Het was in het derde jaar van den opstand, dat het den beleidvollen commandant der 3e mobiele colonne, den luitenant-kolonel Joseph le Bron de Vexela, gelukte, den gevaarlijken hoofdpriester krijgsgevangen te maken.

Le Bron de Vexela was een dier helden van den ouden stempel, een officier uit de school van den grooten Napoleon, onder wiens adelaren hij zich meermalen had onderscheiden.

De gevangenneming van Kiai Modjo mag voorzeker een der belangrijkste gebeurtenissen uit dien opstand worden genoemd, en het feit is, onzes inziens, eene uitvoerige beschrijving waard.

Alvorens daartoe over te gaan, zij den niet-militairen lezer het stelsel verklaard, dat de opperbevelhebber, generaal De Kock, in den Java-oorlog volgde om den opstand binnen enge grenzen terug te dringen, en tevens mogen hier kortelijk worden aangestipt de gebeurtenissen welke aan de gevangenneming voorafgingen.

Ten einde Dipo Negoro te beletten den opstand in andere landschappen voort te planten, of te doen herleven, besloot generaal De Kock zijne troepen langzamerhand in verschillende richtingen voorwaarts te schuiven en het veroverd gebied door goed aangelegde versterkingen te beschermen.

Op die wijze zouden de veroverde landstreken buiten den invloed van den hoofdmuiteling gehouden, bovendien een cordon rondom hem getrokken worden, waarbinnen hij niet veilig was en waarbuiten mobiele colonnes hem immer zouden kunnen opjagen, vermoeien en gevangennemen of tot onderwerping dwingen.

Er waren acht mobiele colonnes.

Elke mobiele colonne had een terreingedeelte voor hare rekening; meestal ageerden zij zelfstandig, somtijds, naar gelang de onderneming, werden twee of meer colonnes samengevoegd onder bevel van den hoogsten in rang.

De 3de colonne had het gedeelte, gevormd door de rivieren de Progo en de Bogowonto; beide rivieren werpen zich in den Indischen Oceaan en begrenzen een strook van 7 à 8 uren breed en ongeveer 9 à 10 uren lang.

Ten einde de krijgsbewegingen met orde en in onderling verband te doen plaatsgrijpen, was het oorlogsgebied in commandementen verdeeld.

Zoo heette het gebied, door genoemde rivieren begrensd, het commandement tusschen de Progo en de Bogowonto.

De vorige oorlogen op Java, welke generaal De Kock bestuurd had, deden hem tot dit stelsel besluiten, met welke de commissaris-generaal, die noch tacticus, noch strateeg was, zich weinig ingenomen betoonde.

Maar generaal De Kock, een vastberaden, krachtige geest, wist, zonder den eerbied te verliezen, die den vertegenwoordiger des Konings toekwam, zijn oorlogsplan zóó helder en klaar te argumenteeren, dat de commissaris-generaal daarin moest berusten.

De generaal Weitzel, de verdienstelijke schrijver over den Java-oorlog, zegt dat het bij hem vaststaat, dat de Franschen in Algiers hun voordeel hebben gedaan met hetgeen de Java-oorlog hun kon leeren.

Reeds in 1833 was het verhaal van dien krijg hun bekend, dat in 't Fransch door den toenmaligen majoor De Stuers was geschreven.

* * *

Op den 26sten October 1828 gewerd Wirio Negoro, kolonel-commandant der troepen van den sultan van Djocjakarta, een schrijven van Kiai Modjo, waarin deze — zonder van Dipo Negoro te gewagen — zijn verlangen kenbaar maakte om naar het Padjangsche te gaan, ten einde met de Europeesche gezaghebbers en de grooten van Djocja en Solo in onderhandeling te treden.

Het was niet de eerste maal, dat Kiai Modjo stappen deed om over den vrede te onderhandelen, doch zulks was steeds geschied met voorkennis van den hoofdmuiteling.

Namens den resident van Solo, den heer Nahuys, en den kolonel Cochius, commandant der gezamenlijke mobiele colonnes, werd door Wirio Negoro, in antwoord op dien brief, eene ontmoeting voorgesteld te Patoegarau, een kampong ten W. van de hoofdplaats Djocjakarta.

In het Padjangsche, waarmede de streek ten N.O. van Djocjakarta en Z.O. van den berg Merapi werd bedoeld, was alles reeds tot rust gebracht en achtte het bestuur

het raadzaam dien gevaarlijken geestdrijver buiten dat landschap te houden.

Kiai Modjo liet in de meest hoffelijke bewoordingen weten, dat hij genoegen nam met het voorstel.

Wirio Negoro wendde zich tot den generaal De Kock om instructies en bekwam ten antwoord dat Kiai Modjo in geen geval zich naar het Padjangsche mocht begeven, tenzij alleen, of slechts vergezeld van eenige volgelingen; verder dat den hoofdpriester nadrukkelijk diende afgevraagd te worden, of hij deze samenkomst had verzocht met medeweten van Dipo Negoro; zoo ja, dan moest de prins schriftelijk opgeven wat hij verlangde, maar hem moest daarbij worden verzekerd dat de Nederlanders niet gezind waren zijne vorige eischen aan te nemen. In het voorbijgaan zij gezegd, dat Dipo Negoro in 1827 onder meer ook den titel van Ponolo Gouno (regelaar van den godsdienst) had geëischt, eene waardigheid welke hem nog grooter invloed zoude hebben gegeven.

Aan den overste Le Bron de Vexela werd opgedragen Kiai Modjo in het oog te houden en hem te bewaken, zoo hij bij het verzoek bleef, om alleen of met een klein gevolg naar het Padjangsche te gaan.

Op den 31sten October begaf zich Wirio Negoro naar de plaats van bijeenkomst; de luitenant Roeps, die uitmuntend Javaansch sprak, vergezelde den Javaanschen kolonel.

De 3e mobiele colonne escorteerde de afgezanten.

Weldra stond de colonne tegenover eene macht van 3000 met geweren en pieken gewapend „pradjoerils" onder den pangerang Soema Negoro, die afdeelingsgewijze op drie gelederen in orde van bataille geschaard waren.

Kiai Modjo, geheel in 't wit gekleed en omgeven van 80 hoofden en priesters, bevond zich op 200 passen voor het midden der troepen.

Op pl. m. 500 passen van die linie gekomen, maakte Le Bron „halt" en liet eveneens zijne colonne in bataille

komen, met de geladen veldstukken in batterij Toen Wirio Negoro en Roeps met 40 inlandsche prinsen en hoofden zich naar voren begaven, bracht de vijand het militair saluut door een eeremarsch op de gamelang en het buigen der vaandels.

In de ruimte tusschen de beide troepen werden op den grond matjes gespreid, waarop men zich, na gebruikelijke plichtplegingen, naar 's lands gebruik neervleide.

Met de meeste hoffelijkheid noodigde Kiai Modjo den kolonel Wirio Negoro en den luitenant Roeps tegenover hem plaats te nemen.

Kiai Modjo droeg het welbekend Arabisch costuum; zijn hoofd was omwonden met een sjaal met franjes, een soort tulband, welke in onze Oost gemeenlijk de Mohammedaansche priesters dragen.

Zijn lang wit gewaad werd door twee pages gedragen; een derde hield hem den gouden pajong boven 't hoofd.

Kiai Modjo was niet groot van gestalte, vrij gezet en bruin van aangezicht, dat zeer sluw van uitdrukking was.

„Kiai", zoo begon Wirio Negoro na de plichtplegingen, „veroorloof mij, alvorens te onderhandelen, u te vragen „of gij door den prins Dipo Negoro gemachtigd zijt, om „als bemiddelaar op te treden en de zaken naar genoegen „der „Compagnie" te schikken".

„Mijn HEER heeft mij gemachtigd om over het geloof „te spreken en om aan den oorlog een einde te maken; „ik wil streven naar de welvaart van het land en die „van de schepselen Gods en naar de instandhouding van „den godsdienst".

Hierop begon Kiai Modjo op een zalvenden toon over den godsdienst zijne gedachten te ontwikkelen, waaraan de kolonel een einde maakte door hem in de rede te vallen en op een toon van beslistheid te zeggen:

„Kiai, met allen eerbied voor uwe gevoelens, maar ik „ben niet hier gekomen, om met u over godsdienst te rede„twisten, doch wel om te vernemen wat uw sultan verlangt,

„om de rust en den vrede te kunnen herstellen."

„Ik heb van mijnen HEER de machtiging om over die „zaken met de grooten van Djocja en Solo en met de „gezagvoerders der Europeanen te onderhandelen. U, mijn „zoon", zoo vervolgde hij met een minzamen glimlach, „heb ik geroepen, om een vriendschappelijk gesprek met u „te voeren, en wel voornamelijk over onzen godsdienst; ik „mag aan geen andere zaken denken vóór dat de zaak van „het geloof geregeld is. Ik verzoek u, mij te willen zeggen, „wanneer ik ook de grooten en geestelijken kan ont-„moeten."

Kiai Modjo had al dien tijd een zoetsappig gezicht gezet, geheel overeenstemmende met zijne zalvende toespraak, hetgeen Wirio Negoro's argwaan des te meer opwekte.

De schrandere kolonel was echter te veel oosterling om zijne gedachten te verraden en begreep, dat Kiai Modjo diens ware gevoelens verborg en wellicht zijn trouw aan zijn sultan en aan de Compagnie op de proef wilde stellen.

Maar Wirio Negoro wankelde niet, en niet minder meester van zichzelf dan de hoofdpriester antwoordde hij:

„Kiai, mijn hart is diep geroerd door uwe vaderlijke „belangstelling en welwillendheid, doch ik ben geen god-„geleerde maar kolonel, commandant der troepen, en „trouw onderdaan van den sultan van Djocjakarta; laat „ons dus, als ik den Kiai bidden mag, geen godsdienst-„zaken behandelen, maar over stappen tot den vrede „beraadslagen.

„Mijn zoon", hervatte de priester, die de Javaansche hoffelijkheid en deftigheid geen oogenblik verloochende, „onze godsdienst gaat mij zeer ter harte „en mijn HEER heeft mij slechts gemachtigd dáarover „met u te spreken."

„Dat de Kiai mij dan vergeve, ik ben geen uitlegger „van den godsdienst; bovendien heb ik alleen de op-

„dracht bekomen, om te vernemen, wat uw sultan „verlangt, welk verlangen Zijne Hoogheid schriftelijk „gelieve op te geven.

„Wat betreft uw verzoek, om de grooten en geestelijken „te mogen ontmoeten, ik zal dat overbrengen en u bericht „zenden, waar en wanneer eene andere bijeenkomst kan „plaats hebben."

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de tegenwoordigheid van den luitenant Roeps den Javaanschen kolonel voor de toovermacht van den godsdienst vrijwaarde. Wij veronderstellen dan ook, dat genoemde officier aan Wirio Negoro was toegevoegd, hoofdzakelijk om hem tegenover den listigen priester, den noodigen moreelen steun te verleenen, want het is eene onbetwistbare waarheid, dat de Javaan, over 't algemeen, zich gemakkelijk dienstbaar maakt aan de plannen en kuiperijen der pengoeloes en geestdrijvers.

Nog dienzelfden avond bekwam Kiai Modjo het bericht dat de volgende bijeenkomst op den 5den November zou plaats hebben, te Melangie, een dorp niet ver van Patoegarau. Generaal De Kock, wien het verzoek van den hoofdpriester was overgebracht, wenschte niets liever dan den weg der bemiddeling te volgen, en gelastte onmiddellijk aan de bevelhebbers onzer troepen, om de aanvallende beweging tot nader order te staken.

Hij begaf zich naar Djocjakarta ten einde met den heer Nahuys, resident van Solo, tevens commissaris aan de hoven van Djocja en Solo, den kolonel Cochius, den heer Nes, resident van Djocja, en de rijksbestierders te beraadslagen over de aanstaande ontmoeting en om de gedragslijn te bepalen, waaraan de onzen zich hadden te houden.

Op den bepaalden dag — 5 November — had wederom eene ontmoeting plaats.

Kiai Modjo, omgeven door een talrijke priesterschaar, wachtte de onzen te Melangie, alwaar — zooals ge-

zegd — de onderhandelingen zouden worden heropend.

Bovengenoemde Nederlandsche autoriteiten, met de hoofdpriesters der beide hoven, den kolonel Wirio Negoro, sedert tot pangerang verheven, onder den naam van Praboe Ningiat, — benevens den luitenant Roeps, werden geescorteerd door de troepen van den sultan van Djocjakarta en de 3de mobiele colonne.

Het zoude ons te ver voeren, indien wij eenigszins uitvoerig wilden stilstaan bij de bijzonderheden van deze onderhandelingen; genoeg zij het te weten, dat Kiai Modjo voortdurend ontwijkende antwoorden gaf, zich steeds dekte achter religie-quaesties en jammerklachten uitte, alsof de Mohammedaansche godsdienst door onzen invloed werd verwaarloosd.

Hij wendde al zijne welsprekendheid aan, om de hoofden en priesters in eene roerende rede de noodzakelijkheid te betoogen, den godsdienst te verbeteren en de misbruiken tegen te gaan.

Zeer terecht gaf de heer Nahuys hem te verstaan, dat de Nederlanders nimmer den Mohammedaanschen godsdienst hebben bedreigd, of zich als uitleggers en beslissers van het Islamisme hebben opgeworpen.

„Wenscht gij, Kiai Modjo, met de godgeleerden over „de verbetering van den godsdienst te beraadslagen", zeide Nahuys, „help dan eerst mede den vrede te be„werken, opdat de rampen des oorlogs ophouden.

„Vooralsnog behoort de Indische Regeering het zwaard „te zijn van het geloof, welke door de vorsten en god„geleerden van Djocjakarta en Solo wordt beleden."

Kiai Modjo hoorde deze vermanende woorden beleefd aan en beaamde telkens met een „Saja, toewan besar".

Wij weten niet, of de grooten van Djocja en Solo Kiai Modjo juist doorgrond hebben, maar de heerschende meening was, dat het dien priester minder te doen was, om de belangen van het Islamisme te bespreken, dan wel, om met meesterlijk vertoon van vroomheid onder

de priesters der beide hoven aanhangers te winnen.

Zeker is 't, dat eene eervolle onderwerping aan ons gezag die voorgestelde verbeteringen van den godsdienst niet in den weg zouden hebben gestaan.

Blijkbaar was alles comediespel, ten einde door middel van een wapenstilstand Dipo Negoro tijd te geven eene onderneming te regelen.

Kiai Modjo verzocht en verkreeg vijf dagen verlenging van wapenstilstand om, zooals hij beweerde, zijnen meester met onze zienswijze bekend te maken.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat de onderhandelingen op niets uitliepen en de verterende oorlogsvlam wederom met afwisselende kansen bleef voortwoeden.

Vele hoofden der tegenpartij, die den vrede wenschten, geraakten tegen Kiai Modjo aan het morren, maar deze hulde zich weder in den mantel van den godsdienst en wierp de schuld op den hoofdpriester van Solo, met wien hij het niet eens had kunnen worden over de ware leerstellingen van het geloof.

* * *

Op den 11den November vereenigden zich de luitenant-kolonel Le Bron met het flankeur-bataljon van den luitenant-kolonel Ledel te Tegalwaroe om den vijand op te zoeken, maar deze ontweek angstvallig elke ernstige ontmoeting, zoodat de aanvallende beweging slechts leidde tot aanhoudende en vermoeiende schermutselingen.

Zooals later bleek, hebben onze troepen dien dag ook tegenover het legioen van Kiai Modjo gestaan.

Heel laat in den avond keerden de troepen naar hunne kantonnementen terug, maar voor de 3de colonne zoude de rust, die zij zoo noodig had, van geen langen duur zijn.

Omstreeks half drie in den nacht van den 11den op den 12den November kwam de temengong van Pesangang den overste Le Bron verwittigen, dat eene aanzienlijke vijandelijke macht, onder Kiai Modjo, waarbij een groot

aantal hoofden te paard, nabij dessa Mirangang in de grootste stilte den grooten weg naar Magelang waren overgegaan en langs den rechteroever van den Bedock in noordelijke richting voortrukte, blijkbaar met het doel heimelijk in het Padjangsche te dringen.

Ter loops zij gezegd, dat Le Bron, wien het gedrag van Kiai Modjo steeds achterdocht had ingeboezemd, in alle richtingen spionnen had uitgezonden, met last op de bewegingen des hoofdpriesters zorgvuldig te letten en hem zoo mogelijk overal te volgen.

Le Bron had nauwelijks de tijding vernomen, of hij liet terstond zijne manschappen wekken en onder de wapens roepen en door bereden ordonnansen aan de posten in zijn commandement den last overbrengen, om den vijand te observeeren.

In allerijl werd tevens een renbode naar Djocjakarta gezonden, om het bestuur te waarschuwen.

Daar het kantonnement nog al groot was, en de troep daarenboven nog één dag vivres moest ontvangen, om den marsch niet door transportmiddelen te belemmeren, werd het 5 uur 's morgens vóor de 3de mobiele colonne kon afmarcheeren.

Het was nog donker, toen de colonne zich in beweging stelde, zoodat zij onder den sluier der duisternis en zonder opzien te verwekken, voorbij de verschillende kampongs trok. De troep bestond uit drie compagnieën infanterie en een detachement huzaren.

Het kwam er nu op aan, zoo snel mogelijk te marcheeren, opdat geen waarschuwing Kiai Modjo kon bereiken. De overste Le Bron was van meening dat de vijand boven de rij van bentings — welke de stad Djocja ten N. beschermden — trachtte te komen, ten einde langs de laatste uitloopers van den Merapi het Padjangsche binnen te dringen.

Gelukte het Kiai Modjo zijnen weg langs het gebergte te nemen, dan was aan eene vervolging in dien doolhof

van dichte wouden en gapende afgronden niet meer te denken.

Voor den troep, die nog niet bekomen was van de vermoeienissen van den vorigen dag, mocht de onderneming eene zware taak heeten, doch men hoopte, dat een goede uitslag de inspanning zoude beloonen.

Om zijne manschappen, geharde en onverschrokken veteranen, tot volharding op te wekken, was het den overste voldoende het doel van den tocht bekend te maken, want de „Javaansche profeet", zooals zij Kiai Modjo noemden, was hun, ondanks alle pogingen, zóo dikwijls als een aal door de vingers geglipt, dat zij niets liever verlangden dan hem dood of levend in handen te krijgen.

Le Bron besloot langs den linkeroever van den Bedock naar de benting Boender te marcheeren ten einde langs die versterking van den vijand, Pontjo te bereiken.

Ter verduidelijking van den marsch zij eerst gezegd, dat van de hoofdstad Djocja twéé wegen naar Ambarawa voeren, welke noordelijk en aan de andere zijde van het gebergte ligt.

De eene weg loopt langs de oostelijke helling van den Merapi voorbij het fort Klatten en de andere langs de westelijke helling naar Magelang en Ambarawa.

Op ongeveer $1^1/_2$ uur gaans van Djocja leidt van den grooten weg naar Magelang en Ambarawa een breed pad in oostelijke richting van de posten, gelegen aan de zuiderhellingen van het gebergte.

Boender lag aan dat pad en de post Pontjo één uur benoorden die versterking.

Ten half acht v. m. kwam de colonne in de dessa Kembang-Aroem. Le Bron deed zich onmiddellijk door de aldaar zijnde hoofden en priesters onderrichten waar de vijand reeds kon wezen en vernam dat de muiters, om 5 uur 's morgens hunne gebeden hadden opgezegd op het gebergte Anzar en van daar naar Kembang waren vertrokken.

Deze tijding gaf Le Bron zekerheid, dat hij Kiai Modjo's voornemen juist had geraden.

Zonder tijdverlies zette hij den marsch voort naar Boender en met brandend ongeduld telde onze wakkere overste elken pas, welke hem nog van Pontjo scheidde.

Het terrein werd steiler en moeilijker; vooral aan den kant van den Merapi was het zeer heuvelachtig en zwaar begroeid, zoodat de flankdekking slechts met groote moeite er in slaagde de colonne bij te houden.

Aan den hemel schitterde de zon reeds in fellen gloed en bij elke minuut deed de warmte zich sterker gevoelen. Doodelijk vermoeid bereikte de colonne Boender; daar rustte zij ruim een half uur; den troep werd voor één dag mondbehoeften uitgereikt en ook de paarden bekwamen het noodige voeder.

Volgens getuigenis van den demang was de vijand waarschijnlijk reeds naar Pontjo vertrokken.

Zoo spoedig mogelijk werd de tocht hervat.

Meer en meer naderde men den voet van den Merapi, een berggevaarte, welks dicht begroeide wanden en hooge toppen den muiters talrijke ontoegankelijke schuilhoeken aanboden. Slechts geheime, schier onbegaanbare paden, welke zich telkens verloren te midden dier rotsblokken en schrikwekkende afgronden, voerden naar die arendsnesten waaruit de vijand den blik kon laten gaan over de vlakte, om de beweging onzer troepen te bespieden.

Weldra moest de troep zich een weg banen door hoog staande maïsvelden.

De krachten der Europeanen, wier aangezichten hoog gekleurd waren van inspanning, dreigden hen bijkans te begeven; de ongeschoeide inlanders, ofschoon minder vermoeid, begonnen allengs den pas te vertragen, daar hunne bloedende voeten door het gaan over den steenachtigen bodem en door de djagongstengels, waartusschen scherpe steenen en doornstruiken, steeds pijnlijker werden.

„Houdt vol, mannen; om Godswil houdt vol, wij *zijn* er bijna!" riep Le Bron, wiens voorbeeld van onvermoeide kracht en opgewektheid zijne soldaten tot volharding prikkelde.

Eindelijk was Pontjo, het vurig verlangde doel van den langen tocht, bereikt!

Op 5 à 600 passen van de benting liet Le Bron zijne colonne halt houden, om zich te orienteeren en den omtrek op te nemen.

Na verloop van weinige minuten zagen eenige Amboineezen van de voorhoede op niet verren afstand van de plaats, waar de colonne zich bevond, rookwolkjes boven het struikgewas kronkelen, wat de aanwezigheid verraadde van een menigte menschen.

Een Amboineesche korporaal gleed toen als een slang door het struikgewas, om op verkenning uit te gaan.

Middelerwijl verborg de troep zich tusschen de hooge djagongstengels en liet Le Bron de eenigszins uiteengeraakte colonne verzamelen.

Weldra had men zekerheid, dat het de muiters waren onder Kiai Modjo. Zij waren ongeveer 600 man sterk en gebivakkeerd nabij de dessa Babedan, welke op een smalle rib van de Merapi ligt.

Genoemde dessa was ten W. en ten O. begrensd door breede ravijnen met zwaar begroeide randen en ten N. strekte zich eene onmetelijke wildernis uit.

De muiters, die in de schaduw van hoog en dicht geboomte argeloos uitrustten, waanden zich zoo veilig, dat zij zelfs geen schildwachten hadden uitgezet.

De lansen en geweren waren tegen de boomen geplaatst en elkeen had 't zich zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt.

Het was een uitmuntende stelling en een goed gekozen schuilplaats, welke, goed bewaakt en verdedigd, niet gemakkelijk te nemen ware geweest.

Nauwelijks had de Amboineesche korporaal bericht, dat

het brandals waren, waaronder hij vele voorname hoofden meende opgemerkt te hebben, of Le Bron deed zijne officieren ontbieden.

De 1ste luitenant Roeps en de 2de luitenant Von Egidy bekwamen de opdracht om met de Amboineezen en Madureezen zoo snel mogelijk het ravijn over te trekken, dat de colonne van 's vijands bivak scheidde.

De cavalerie, onder de luitenants Lahure en Smagghe, kreeg eveneens bevel die beweging te volgen en den vijand te omsingelen.

De kapitein Griesheim bekwam het bevel over de hoofdmacht, welke — met één compagnie in reserve — te Pontjo stelling nam.

Van de hoofdmacht werden successievelijk nog twéé pelotons over het ravijn gezonden.

De welige plantengroei maakte de beweging niet gemakkelijk; daarentegen bood hij het voordeel, dat onze manschappen sluipenderwijs en behoedzaam voortgaande ongemerkt den vijand konden naderen.

Ruischende watervallen, die uit de bergspleten nabij 's vijands legerplaats neerstortten, verdoofden tevens het geritsel in de struiken, welke door de paarden onmogelijk konden worden vermeden.

Opeens zag Le Bron veel beweging bij den vijand en eenige hoofden naar hunne paarden snellen en deze opzadelen, waaruit hij afleidde, dat de muiters onze troepen hadden ontdekt, die echter — naar zijne berekening — de omsingeling reeds konden hebben volbracht.

Nu rukte hij aan het hoofd van de voorwacht snel vooruit en naderde den vijand tot een pistoolschot afstands.

Met een onbeschrijflijken schrik herkenden de muiters de kloeke en gebiedende gestalte van den overste.

Een verward geschreeuw vervulde de lucht en boven alles het geroep „de Companie, de Companie!"

Het rumoer verstomde, toen de vijand ontwaarde dat

hij omsingeld was en tegenstand niets meer baatte.

Twee priesters, onder wie hadjie Madjalie, naderden geheel onthutst en vroegen naar den luitenant Roeps, dien zij kenden en van wien zij wisten dat hij bij de colonne Le Bron behoorde.

De overste riep dien officier toe, om in geen onderhandelingen te treden, maar de muiters te sommeeren zich onverwijld over te geven.

Aan dien last voldeed Roeps door in 't Javaansch den eisch te herhalen, welke door de priesters aan hunnen aanvoerder Kiai Modjo werd overgebracht.

Deze liet verzoeken, om tot den anderen dag te mogen wachten ten einde zich te bedenken.

Le Bron antwoordde in het Maleisch op dreigenden toon en met doordringenden stem, zoodat een ieder hem kon hooren.

„Ik ben geen hoofd met wien men onderhandelt; zulks „had te Melangie kunnen geschieden, maar ik ben een „hoofd om te vechten.

„Ik geef u nog twéé minuten tijd, daarna wil ik u „niet meer aanhooren. Zoodra ik mijn pistool afschiet „zullen mijne soldáten op u instormen en allen, zonder „onderscheid, dooden."

En daarop zijn horlogie uit den zak halende, zeide hij tot de priesters: „Zoo ge uw leven lief hebt, verspilt dan „den tijd niet met praatjes."

Deze woorden waren wel in staat, om aan zijne bedreiging kracht bij te zetten. De priesters ontstelden zeer en haastten zich Kiai Modjo de boodschap over tè brengen.

Intusschen stond de troep met de geweren vaardig en wachtte op de dingen die komen zouden, en in ieders gemoed heerschte de grootste spanning, daar van 't blind fanatisme de uiterste tegenweer was te verwachten.

Gedurende deze woordenwisseling beproefde eene kleine vijandelijke afdeeling met hare vaandels zich te verwijderen.

Le Bron zag dit en riep gebiedend: „Sta, nog één pas en ik laat jelui neerschieten."

Deze bedreiging bleef niet zonder gevolg; de muiters schoven angstig bij elkaar en dachten aan geen tegenweer.

Kiai Modjo begreep, dat noch met onderhandelen noch met tegenstand iets was te winnen, en liet weten, dat hij zich overgaf en den commandant der barissans van de Compagnie zoude volgen, mits deze hem het behoud van het leven beloofde en bescherming van zijn geloof.

Het eerste verzoek werd hem toegestaan, doch wat het tweede betrof, zoo antwoordde Le Bron dat Kiai Modjo en elke Javaan zeer wel wisten, dat de Regeering aan hare onderdanen de vrije uitoefening van hun geloof liet, en hij derhalve ook dat voorrecht eveneens zoude genieten.

De muiters kregen bevel zich op den weg naar Boender te verzamelen, waarna de verschillende afdeelingen voorbij Le Bron defileerden en op den weg halt hielden.

Zij zagen er zeer afgemat uit; hunne houding en gelaatstrekken spraken van zware vermoeienissen en ontbering. De marsch werd geopend door een compagnie Amboineezen en Madureezen, die altoos aan het hoofd marcheerden, de voorhoede vormden en als éclaireurs werden gebruikt.

Dan volgden de mindere gevangenen; daarachter de hoofden en priesters, die van het oogenblik hunner gevangenneming gescheiden werden gehouden, en achter dezen de hoofdaanvoerder Kiai Modjo. Le Bron bevond zich aan het hoofd der cavalerie, die met getrokken sabel, geladen pistool en karabijn, den hoofdpriester in haar midden nam. De overige infanterie der colonne, met de bajonet op de geladen geweren, sloot den stoet.

Wegens gebrek aan transportmiddelen, liet Le Bron voorshands de muiters de wapens behouden, doch de wijze waarop zij verdeeld en bewaakt werden maakte elk verzet onmogelijk; daarenboven was niets te vreezen zoolang

Kiai Modjo zich tusschen de getrokken sabels der ruiterij bevond.

De vijandelijke „pradjoerits" bleken zoo vermoeid — want ook zij hadden een geforceerden marsch achter den rug — dat Le Bron het noodig achtte hen te Wiringin onder het geschut van Boender te doen overnachten.

Voorzichtigheidshalve nam hij Kiai Modjo en de voornaamste hoofden mede in de benting en liet den luitenant Roeps achter, om de krijgsgevangenen te bewaken en hun te doen weten, dat zij niets hadden te duchten en levensmiddelen zouden bekomen.

Deze officier kweet zich met bijzonder veel tact van zijne opdracht en wist, door zijne grondige kennis van de Javaansche taal en het volkskarakter, al heel spoedig het vertrouwen te winnen der rebellen.

Rustig en zonder vrees bewoog hij zich van den eenen groep naar den andere, had voor iedereen een vriendelijk praatje en verzekerde dat hun leven onder zijne hoede was en hij zelfs den last had bekomen goed voor hen te zorgen.

Zijne minzame houding en aangename omgang wekten een vroolijk vertrouwen in hunne angstige gemoederen en vóór de tonen der reveille uit de benting 's morgens de slapenden wekte, wist Roeps reeds, dat het Kiai Modjo's plan was geweest om in het Padjangsche oorlog te voeren, en dat zij, na de gevechten op den 11den November, met geforceerde marschen naar het gebergte hadden moeten trekken om geen mobiele colonne op hunnen weg te ontmoeten en dat zij dus zeer geschrokken en ontroerd waren geweest, toen de troepen hen plotseling hadden omsingeld.

Deze bekentenis was in strijd met de verklaring welke Kiai Modjo later gaf en waarop wij ter plaatse zullen terugkomen.

Middelerwijl had Le Bron den opperbevelhebber te Magelang en het bestuur te Djocjakarta kennis gegeven van de gevangenneming van Kiai Modjo en diens legioen.

Den 13den marcheerde de colonne onder de zelfde voorzorg naar de benting Biambanang, waar de krijgsgevangenen zich onder de geladen kanonnen der versterking moesten begeven.

Te Boender waren twéé stukken geschut met brandende lonten der colonne toegevoegd.

Den volgenden dag werden de krijgsgevangenen naar het fort Klatten geëscorteerd, waar zich inmiddels alle beschikbare troepen van Solo en het Padjangsche hadden vereenigd.

De heer Nahuys, die zich op last van den opperbevelhebber naar het fort Klatten had begeven, kwam het convooi te gemoet.

Hij was reeds tevoren door Le Bron met de omstandigheden der gevangenneming op de hoogte gebracht; ook dat aan Kiai Modjo zekerheid voor zijn leven was beloofd geworden, zonder meer.

De hoofden werden in het fort geleid; de minderen marcheerden binnen het carré der troepen, welke aan de oostzijde van het fort was geformeerd onder de batterijen van het veldgeschut en die der bastions van de versterking.

De hoofden schenen verre van gerust over het lot dat hen wachtte, maar de heer Nahuys, die Kiai Modjo en twee zijner voornaamste volgelingen in een afzonderlijk vertrek bracht, zeide hardop: „Kiai Modjo, gij en uwe hoofden zullen behandeld worden met al den eerbied en de onderscheiding welke u en uwe volgelingen toekomt."

Toen de krijgsgevangenen behoorlijk waren geordend en levensmiddelen hadden bekomen, onder welke verrichtingen de middag was voorbijgegaan, achtte Le Bron den tijd gekomen om hen te ontwapenen.

Daar hij evenwel van den opperbevelhebber den last had bekomen, te Klatten de verdere beschikkingen aan den heer Nahuys over te laten, begaf hij zich dienvolgens naar den resident, en deed hem den voorslag tot ontwapening der krijgsgevangenen.

Dit voorstel bracht den bestuursambtenaar in de grootste verlegenheid.

Hij zeide, dat Kiai Modjo niet genegen scheen, om de orders daartoe te geven en hij hierover met hem reeds eene hevige woordenwisseling had gehad.

„Te drommel", antwoordde Le Bron toornig, „dan zal *ik* het hem wel duidelijk maken!", en zich tot Kiai Modjo richtende, zeide hij in 't Maleisch met gebiedende stem:

„Gij en de uwen moeten de wapens afleggen; zend „oogenblikkelijk een uwer hoofden met den luitenant „Roeps naar buiten, om dezen last aan uw volk bekend „te maken".

Le Bron legde zóoveel nadruk op zijn bevel, dat de hoofdpriester, die den onverzettelijken hoofdofficier zeer vreesde, het niet geraden achtte de minste tegenwerping te maken.

Hij geraakte een oogenblik van zijn stuk, maar liet zich, hoe wrokkend ook, het bevel niet ten tweede male zeggen. „Goed", was alles wat hij met bevende stem uitbracht.

Aan den hadjie Dalwahip verzocht hij vervolgens met den luitenant Roeps naar zijn volk te gaan en aan genoemde officier de wapens te doen afgeven.

De ontwapening had plaats zonder gemor en zonder de minste stoornis, ja, zelfs hielpen vele krijgsgevangenen de geweren en lansen in bundels binden en in het fort brengen.

De heer Nahuys had echter goed gevonden hun de krissen te doen behouden, hetgeen zeer tegen den zin was van overste Le Bron, doch later — te Solo — werden ook deze wapens, op aanraden der inlandsche hoofden, den muiters ontnomen en in een kist geborgen, waarvan de sleutel Kiai Modjo werd ter hand gesteld.

Nauwelijks had Le Bron het vertrek verlaten, om bij de ontwapening tegenwoordig te zijn, of Kiai Modjo stond van zijn zetel op en liep zwijgend en onrustig de kamer

heen en weer, blijkbaar om zijn hevigen spijt te verbergen en zijne bedaardheid te herwinnen.

De heer Nahuys scheen alles behalve gerust over het bevel tot ontwapening, welke echter, zooals gezegd, zonder moeite geschiedde.

Schijnbaar onverschillig knoopte hij met hadjie Ngalie een gesprek aan, doch het ontging hem niet, dat Kiai Modjo, dien hij zijdelings bespiedde, ten prooi was aan eene hevige gemoedsaandoening.

Den 14den 's avonds kwam de cavalerie van Soerakarta, die door Nahuys was ontboden, om met de 3de colonne de gevangenen naar genoemde plaats te escorteeren.

Kiai Modjo en de hoofden bleven dien nacht in het fort; de minderen kampeerden bij twee temongongs in de kampong, welke door de cavalerie van Solo (Soerakarta) en de bezetting van het fort Klatten werd bewaakt.

's Morgens werden zij naar Solo geleid en in de versterking der stad gebracht.

Daar verdrong zich op de tijding van de aankomst van het convooi eene groote menigte op den weg die naar het fort leidde, voornamelijk om den hoofdpriester te zien, die zooveel angst en onrust had verwekt, die geen medelijden kende tegenover de Europeesche en inlandsche krijgsgevangenen en te Linkong zelfs zijne handen in 't bloed der Mataramsche prinsen had gedoopt.

Het was reeds laat in den namiddag toen de troepen met de krijgsgevangenen door de stad trokken. De inlanders, aan weerszijden van den weg geschaard, bewaarden het diepste stilzwijgen, hoe diep ook de woede en de wrok in hunne harten zetelden.

Ofschoon zij opgetogen waren over de gevangenneming van den vijand, die zooveel rampen over hen had gebracht, beheerschte hen de eerbied voor het priesterkleed zóo zeer, dat zij, huns ondanks, de gebruikelijke hormat aan Kiai Modjo bewezen, toen deze voorbijging.

De hoofden van minderen rang en de pradjoerits werden,

nadat zij trouw aan de Indische Regeering hadden beloofd, door den resident Nahuys van reisgeld en een pas voorzien en naar hunne haardsteden teruggezonden.

Het vertrouwen en de edelmoedigheid van den heer Nahuys bleken spoedig al te ver gedreven.

De meeste muiters — om niet te zeggen alle — stonden acht dagen later weder met de wapens in de hand tegenover ons.

Wat betreft Kiai Modjo, deze werd op den 18den November door den heer Roeps — inmiddels tot kapitein bevorderd — over Salatiga en Samarang naar Batavia overgebracht.

Nauwelijks aldaar aangekomen, of Kiai Modjo zette met schaamteloosheid het huichelspel voort en speelde de arme bedrogene.

Hij stelde eene verdedigingsrede op, waarin hij de waarheid verduisterde en o. m. het volgende zeide:

„Ik besloot naar het Padjangsche te gaan, om met Zijne „Excellentie den generaal De Kock te onderhandelen en „vrede te sluiten, alleen om te streven naar de wel„vaart van het land, en van de schepselen Gods en naar „de instandhouding van den godsdienst, en om Z. Exc. een „blijk van trouw te geven, want — zoo zeide de fanatieke aanrichter van de vreeselijkste bloedtooneelen — „de „verwoesting van het land en die der schepselen Gods „deed mij zeer leed, daarom besloot ik hieraan spoedig „een einde te maken.

„Dientengevolge vertrok ik op den 4den der maand „Djoemadelawie naar de dessa Soro Wangsan, in het „district Kembang-Aroon; na lang vertoevens aldaar, „kwamen er eenige Europeesche barissans, met hun aan„voerders aan het hoofd.

„Toen ik de Europeesche barissans zag naderen, „bemerkte ik, dat hun aanvoerders waren de heer „Le Bron en de heer Roeps.

„Ik gelastte toen Kiai Hadjalie om den kapitein Roeps,

„dien hij kende, te gaan ontmoeten, ten einde geen schrik „te verwekken.

„Kiai Hadjalie ontmoette den kapitein Roeps, die tot „hem zeide: ik ben zeer blij u te zien; dit zeggende gaf „hij de hand aan Hadjalie; ook de luitenant-kolonel Le „Bron gaf hem de hand.

„De luitenant-kolonel Le Bron zeide tot mij, dat hij „er niets tegen had, wanneer ik Zijne Excellentie wilde „ontmoeten, zullende hij mij tot dat einde naar Klatten „brengen, alwaar Zijne Excellentie zich bevond.

„Ik werd vervolgens naar Samarang opgezonden, alwaar ik den heer resident ontmoette, die eerst tot mij zeide: „Kiai Goeroe Modjo, gij en uwe volgelingen moeten niet kleinmoedig of bekommerd zijn. Ik zal u niet trouweloos behandelen, misleiden of eenig leed aandoen, dan wel u van Java verwijderen. Ik zal alleenlijk trachten u goed te doen, want uw God is ook mijn God en die God is getuige van hetgeen ik zeg." Dit zeggende hield Z.H.E.G. de hand omhoog en vervolgde: „Ik zal u verder naar Batavia doen overbrengen omdat Z. Exc. de commissaris niet naar Samarang kan komen, als zijnde door ongesteldheid verhinderd geworden om u aldaar te raadplegen en uwen geestelijken invloed in te roepen".

Over de gevechten daags vóór zijne gevangenneming zweeg Kiai Modjo en aangaande de ontwapening zeide hij, dat de heer Nahuys hem had verzekerd, dat het een oorlogsgebruik was om de wapens af te nemen van lieden, die voor een hooggeplaatst officier wenschten te verschijnen.

De inhoud van Kiai Modjo's schrijven, dat den schijn van waarheid droeg, veroorzaakte, zooals begrijpelijk, eenige beweging onder de leden der Hooge Regeering en enkele hunner waren niet ongeneigd te gelooven, dat de luitenant-kolonel Le Bron de Vexela zich had vergist in de bedoelingen van den priester.

Maar de commissaris-generaal en de meerderheid ver-

klaarden onomwonden, dat het relaas van Kiai Modjo valsch en onwaar moest zijn en het rapport van den overste te duidelijk en te beslist was, om eene vergissing zijnerzijds te kunnen vooronderstellen. In elk geval besloot de Regeering, alvorens over het lot van den gevangene te beslissen, de voorschriften der rechtvaardigheid en billijkheid te volgen, weshalve zij van hare bestuursambtenaren te Solo nadere toelichting verzocht.

Onbegrijpelijk is 't, dat de heer Nahuys, wien het geschrift ter inzage werd gezonden, zich door het leugenachtig relaas dermate liet beheerschen, dat hij Kiai Modjo's komst te Klatten inderdaad toeschreef aan diens verlangen om den opperbevelhebber te ontmoeten.

Maar wat onze verbazing doet klimmen is, dat de heer Nahuys meldde, dat Kiai Modjo zich vrijwillig naar Klatten had begeven en dat zijn intrede aldaar niet had geleken op die van een gevangene, daar zijn volk nog gewapend was geweest.

Was het geheugen den heer Nahuys dan zóo ontrouw, dat hij zich niet meer herinnerde, hoe de 3de colonne gedurende den marsch verdeeld was, waar de vijandelijke pradjoerits liepen en Kiai Modjo en de hoofden zich bevonden?

Blijkbaar was het hem ook ontgaan, dat de cavalerie de sabels getrokken had en de kanonniers met brandende lont achter de geladen stukken marcheerden; dat de krijgsgevangenen bij aankomst te Klatten, onder de met schroot geladen kanonnen van het fort in het carré der troepen werden geleid.

Wanneer de heer Nahuys in de meening verkeerde, dat Kiai Modjo vrijwillig te Klatten was gekomen, met het doel om den generaal De Kock te ontmoeten, waarom richtte hij dan de aanzegging tot dien hoofdpriester om de wapens af te leggen, eene sommatie, welke, zooals gemeld, door den overste Le Bron met beter gevolg werd herhaald.

En ten overvloede, waarom ontbood hij dan de huzaren van het garnizoen te Solo om de 3de colonne te versterken?

Maar het was bekend, dat de heer Nahuys, overigens een hoogst verdienstelijk en begaafd ambtenaar, zeer ingenomen was met de Javanen, eene sympathie, welke hem niet altoos rekening deed houden met de karaktergebreken van het volk, zooals geveinsdheid en sluwheid.

Het gelukte den listigen priester echter niet, zich door leugens er door te helpen, want een tweede en uitvoeriger rapport van den luitenant-kolonel Le Bron aan den opperbevelhebber bevatte de volledigste beschrijving van de gevangenneming en toonde genoegzaam aan, dat Kiai Modjo wel degelijk met trouwelooze oogmerken op weg was naar het Padjongsche en hij niet vrijwillig maar als krijgsgevangene te Klatten was aangekomen.

Onder anderen vestigde Le Bron de aandacht op de samenstelling van den vijandelijken troep, die uit de uitgelezenste pradjoerits had bestaan, onder aanvoering der beste hoofden; op den schrik der muiters, toen zij omsingeld werden, en op het verzoek van Kiai Modjo om uitstel, toen hij werd gesommeerd zich over te geven.

„Kiai Modjo", zoo rapporteerde Le Bron verder, „wist zeer goed, dat Uwe Excellentie niet in het Padjongsche te vinden was, maar wel in het hoofdkwartier Magelang.

„En wat beteekent zijne bewering, om aan Uwe Excellentie een bewijs van trouw te geven?

„De trouw van een rebel, die partij koos voor een vreemden prins, onder wiens oproervaan hij niet alleen streed tegen des prinsen wettigen vorst, den sultan van Djocja, maar ook tegen zijn eigen vorst, den soesoehoenan van Solo!"

Wat betreft het binnenkomen te Klatten zegt Le Bron:

„Had de heer Nahuys zich de moeite gegeven te obser-

„ veeren hoedanig mijne troepen verdeeld waren gedurende „ den marsch en de précauties ten dien einde genomen, „ dan zoude dit genoegzaam bewezen hebben dat ik een „ gevangen troep begeleidde.

„ Ik had reeds de eer Uwe Excellentie te verwittigen „ waarom ik eerst te Klatten deze gevangenen zoude ont- „ wapenen en waarom zulks niet vroeger geschiedde, „ welke mesures door Uwe Excellentie gracieuselijk ten „ volle werden geapprouveerd.

„ Het zal wel geen verder betoog behoeven, om de „ onomstootbare wettigheid der gevangenneming aan te „ toonen.

„ En wie," zoo vroeg Le Bron met de rondheid eens krijgsmans, „ zoude de waarheid van mijn rapport in „ twijfel durven trekken?"

Dank zij den generaal De Kock, die steeds voor de eer waakte zijner officieren, werden aan dat rapport nog de verklaringen toegevoegd van den kapitein Roeps en die der inlandsche grooten, welke de beweringen van Kiai Modjo geheel krachteloos maakten.

Het zal nauwelijks noodig zijn te verzekeren, dat het nader onderzoek welke de Regeering vorderde geenszins uit wantrouwen geschiedde jegens den luitenant-kolonel Le Bron, maar omdat zij verplicht was aandacht te schenken aan de memorie van verdediging van Kiai Modjo.

Trouwens, toen men te Batavia nog geheel vervuld was van die gevangenneming en allerlei meeningen ten beste werden gegeven, werden den luitenant-kolonel Le Bron en de officieren en manschappen der 3de colonne, op last van den commissaris-generaal, bij dagorder den dank der Hooge Regeering betuigd voor de eervolle wijze, waarop zij zich op den 12den November 1828 hadden gedragen.

Maar niet altoos vermag eene waardeering der Regeering een ondoordringbaar schild te zijn tegen dwaling en verdachtmaking, zooals — treurig genoeg! — de generaal

De Kock moest ondervinden toen hij Dipo Negoro, na diens onderwerping, moest arresteeren.

Generaal De Kock, de ridder sans peur et sans reproche, de edelmoedigheid zelve, zoude zich tegenover dien prins aan schending der goede trouw schuldig hebben gemaakt!

Men wil weten, dat Dipo Negoro zelf die beschuldiging zoude hebben ingebracht.

Het is bedroevend, dat zoo'n infame huichelaar den goeden naam van een ridderlijk en verdienstelijk legerhoofd heeft kunnen bezwalken.

Ofschoon Z. M. de Koning niet achterbleef de verdiensten van generaal De Kock te huldigen, en de Indische Regeering de verbanning des prinsen bekrachtigde, toch werd de opperbevelhebber door de rechtbank der openbare meening veroordeeld wegens woordbreuk.

En zoo werd die gevangenneming nog immer van geslacht tot geslacht als een onrechtvaardige daad gebrandmerkt en blijft de nagedachtenis van den grooten veldheer nog steeds onder den last der algemeene en onverdiende verdenking.

Zelfs de onbevooroordeelde, de eerlijke en voorzichtige generaal Knoop uit zijne verontwaardiging over die z. g. trouweloosheid jegens een Javaansch opperhoofd, en vraagt:

„Maar heeft dan Hollandsche goede trouw ook niet hare waarde?

„En wie durft te beweren dat die niet heeft geleden?"

Doch wij mogen er den generaal Knoop geen verwijt van maken, dat hem die woorden in de opwelling zijner verontwaardiging uit de pen zijn gevloeid, want uit diens geschriften blijkt, dat de ware toedracht der zaak den verdienstelijken schrijver onbekend was.

Desniettemin is het te betreuren, dat zijne vaardige pen, door dwaling beheerscht, die onverdiende beschuldiging heeft helpen vastwortelen.

Neen, nimmer heeft de fiere Hollander zich aan de Hol-

landsche goede trouw vergrepen; nooit heeft generaal De Kock zijn met zooveel roem bekroond krijgsbeleid door eene onridderlijke daad verduisterd, en wat er ook over die gevangenneming is gezegd, wij aarzelen niet te verklaren, dat generaal De Kock tot het laatste toe met koelbloedige zelfverloochening zijn plicht deed.

Dipo Negoro daarentegen, die na een dapperen tegenstand eindelijk het trotsche hoofd moest bukken, en krank, vervallen, vermagerd, tot het uiterste uitgeput, zonder geld, zonder leger, geheel machteloos zich moest onderwerpen: Dipo Negoro had, kort na zijne onderwerping, wederom de oogen geslagen op den troon van Djocja en misbruikte niet alleen des generaals grootmoedigheid, maar broedde andermaal op eene ernstige samenzwering en pleegde opnieuw verraad, door zich weer sultan te doen noemen, door titels te verleenen en heimelijk troepen aan te werven.

Een nieuwe daad van rebellie, welke den sultan van Djocja zelfs het recht gaf, hem des doods schuldig te verklaren.

Welk legerhoofd, welk bestuursambtenaar zoude zóó kortzichtig, zóó onstaatkundig geweest zijn, zulk een gevaarlijken troonroover, die zich aan wet noch recht stoorde, die vijf jaren lang de brandfakkel was van zijn eigen vaderland en wiens naam alleen onder de bevolking zooveel schrik en angst verspreidde, op vrije voeten te laten?

Men moet zich inderdaad verwonderen, dat het edel karakter en het schitterend verleden van den generaal De Kock, die in alles slechts het heil en het welzijn zijns vaderlands beoogde, dus steeds de wetten der eer en plicht trouw bleef, geen voldoende waarborgen hebben kunnen zijn tegen de lasterlijke aantijging van een gewetenloozen rebel, die, om zich tot het hoogste gezag te verheffen, in 1825 zelfs zijnen broeder vermoordde.

Maar niets is zoo belachelijk, niets zoo ongerijmd of het kan ingang vinden; 't is maar de wijze waarop saamgeraapte leugens worden voorgedragen.

Waarlijk, de nagedachtenis van dien held, die zooveel roem over onze wapens bracht en met ijzeren arm de wankelende steunpilaren van ons bedreigd gezag wist staande te houden, verdient beter geëerd en gewaardeerd te worden.

De gevangenneming van Dipo Negoro behoort niet tot ons bestek; wij stipten die gebeurtenis ter loops aan, wijl zij ons door dit opstel onwillekeurig voor den geest kwam.

Aangaande Kiai Modjo hebben wij nog alleen te melden, dat hij naar Menado werd verbannen en, ofschoon zijne gevangenneming Dipo Negoro niet verschrikte, noch ontmoedigde, zoo waren wij door Le Bron's bekwame leiding en voortvarend optreden van eenen invloedrijken vijand bevrijd.

Aan het eind van ons opstel gekomen, willen wij niet verzuimen aan het verhaal — zij het in korte trekken — de levensgeschiedenis toe te voegen van den kranigen commandant der 3de mobiele colonne.

Joseph le Bron de Vexela ontsproot uit een oud militair geslacht en werd den 10den Maart 1793 te Nijmegen geboren.

In 1807 kwam hij als élève op de Koninklijke militaire school te Honsholredijk en daarna te 's Gravenhage, alwaar hij op Spartaansche wijze werd geoefend en gehard.

Door den troonsafstand van koning Lodewijk kwam Le Bron in 1810 in Franschen dienst en werd hij als adjudant-onderofficier ingedeeld bij het 123ste regiment infanterie, bij welk corps hij op den 9den Juli 1811 de epauletten bekwam.

Als 1e luitenant maakte hij den veldtocht mede naar

Rusland en onderscheidde zich bij het gevecht bij Wilna, alwaar de jeugdige officier door een geweerkogel in den rechterhiel en een bajonetsteek in de rechterdij werd gewond.

Na een hardnekkig gevecht, door de Russische cavalerie omsingeld en gevangen genomen — 13 December 1812 — keerde hij eerst op den 30sten Augustus 1814 van krijgsgevangenschap terug.

Intusschen had Nederland zijne onafhankelijkheid herkregen en in weerwil van Le Bron's gehechtheid aan de Fransche adelaren, stelde hij de liefde voor zijn vaderland boven alles, reden waarom hij zijn eervol ontslag uit den Franschen dienst verzocht.

Met leedwezen werd dat verzoek ingewilligd en certificeerde de kolonel van het 28ste regiment van linie onder meer: „que Joseph Le Bron, officier de l'ex 123me régiment de ligne, incorporé dans le 28me, s'est conduit pendant tout le temps de son service en homme d'honneur et que ses chefs le voient avec regret passer à un service étranger."

Betreffende de affaire bij Wilna gewerd Le Bron van zijn gewezen regimentscommandant het volgende vleiende getuigschrift:

Paris, 15 Août 1815.

Je soussigné, maréchal de camp des armées du Roi, ex-colonel du 123me régiment infanterie, chevalier de la Légion d'honneur et de l'ordre royale et militaire de St. Louis etc., certifie que monsieur Joseph Le Bron, ex-lieutenant du 123me régiment de ligne, à l'époque du 18 Octobre 1812, dans la retraite de Russie a montré le plus grand courage en défendant une position, avec trente voltigeurs et ne s'est replié qu'avec beaucoup de perte et longtemps après en avoir reçu l'ordre.

Sur trois détachements, qui occupaient la même ligne

et les mêmes partitions, il fut le seul qui exécuta les ordres sans reproches.

w. g. A. VIZARD.

Op den 6den April 1815 tot kapitein bevorderd, werd Le Bron in 1823 in rang en ancienniteit overgeplaatst bij de Indische troepen en bekwam kort na aankomst in Indië zijne benoeming tot majoor bij de 19de afdeeling.

Bij besluit van den commissaris-generaal n°. 15 d.d. 8 Mei 1827, werd hij bevorderd tot luitenant-kolonel.

Na den Java-oorlog — 1830 — in welken krijg Le Bron zich bij herhaling onderscheidde, vertrok hij met zijn gezin naar Nederland, om herstel te zoeken voor zijne gezondheid, welke tengevolge der veeljarige diensten veel geleden had. Niet alleen den ganschen Java-oorlog maakte Le Bron mede, maar te voren had hij ook aan eene lange rij van krijgsbedrijven deelgenomen; eerst tegen de Padri's, ter Westkust van Sumatra, daarna tegen Celebes, Soepa en Boni.

De Belgische opstand, welke vóór zijn komst in het vaderland, was losgebarsten noopte hem Z. M. den Koning zijne diensten aan te bieden en werd hij bij 's Konings besluit van 27 Juni 1831 n°. 17 tijdelijk bij het leger hier te lande geplaatst en eerst met het commando belast der troepen in het 5de district in Zeeland, en later met het bevel over de 1ste afdeeling Overijselsche mobiele schutterij.

In Augustus 1834 was Le Bron kolonel en keerde in 1837 naar Indië terug.

Nog 4 jaren bleef hij in den Indischen dienst, waarna hij zijn pensioen nam, om in het vaderland voor goed rust te nemen, welke na zoovele vermoeienissen des oorlogs en ruim 40-jarigen dienst wèl verdiend was.

Uit hoofde der uitstekende diensten, die kolonel Le Bron de Vexela, ridder der Militaire Willemsorde 3e klasse

en ridder van den Nederl. Leeuw, in Indië had bewezen, bekwam hij, op den 8sten October 1841, den titulairen rang van generaal-majoor.

Joseph le Bron de Vexela stond in Indië bekend als een der schitterendste en meest beduidende troepenaanvoerders, onder wien officieren en soldaten er een eer in stelden te dienen. Het geheele leger kende hem en bewonderde zijne energie, zijne grenzenlooze dapperheid en zijn beleid.

Hij overleed te Maastricht op den 13den November 1853. Voorzeker mag van dezen populairen held worden gezegd: „qu'il a bien mérité de la patrie!"

Koloniale Litteratuur.

Onlangs verscheen in Engeland een boek, waarop ook in ons land de aandacht dient te worden gevestigd. Het is deel I van *A history of British India.* By Sir William Wilson Hunter (London, Longmans, Green and Co., 1899). Het onderwerp verdient onze aandacht niet alleen om zich zelf: de geschiedenis van een der grootste koloniseerende machten van de oudere en nieuwere tijden; maar in 't bijzonder ook hierom, dat het onophoudelijk, althans voorzooverre het de 17de, 18de en een deel der 19de eeuw behandelt, tevens is een stuk Nederlandsche koloniale historie. De geschiedenis van de Engelschen in het Oosten is zoo dikwijls nauw verbonden aan die der Nederlanders in Azië.

Reeds dadelijk geldt dit voor deel I, dat loopt „*to the overthrow of the English in the Spice Archipelago*" en die o. a. behandelt de zeer merkwaardige *struggle for life* tusschen de Nederlanders en Engelschen in den Archipel in het eerste kwart der 17de eeuw. Wij komen later uitvoerig op het boek terug en constateeren thans alleen, dat Hunter zich bij zijne studiën niet heeft bepaald tot *Engelsche* bronnen en andere *Engelsche* gegevens, maar ook Portugeesche en Nederlandsche bronnen heeft gebruikt. Deel I begint met de verplaatsing van den handel tusschen Europa en Indië naar nieuwere wegen, bespreekt verder de faits et gestes der Portugeezen in het Oosten, de eerste tochten der Engelschen naar Azië,

hun strijd met de Portugeezen en hun rivaliteit met de Nederlanders, om te eindigen met „the Tragedy of Amboyna", 1623.

Als n°. 1 van de *Nieuwe Volgreeks* is verschenen: „*Maandcijfers en andere periodieke opgaven betreffende Nederland en Nederlandsch-Oost-Indië*," uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek, te 's Gravenhage. Dit nummer, betrekking hebbend op het jaar 1898, maar tevens enkele opgaven over de eerste maanden van 1899 bevattend, is, naar de directeur van het Centraal Bureau, dr. C. A. Verrijn Stuart, in een voorbericht mededeelt, in hoofdzaak op dezelfde wijze ingericht als de *Maandcijfers*, verschenen vóor de reorganisatie der Centrale Commissie en de oprichting van het Centraal Bureau. Een drietal nieuwe tabellen vermelden voor Nederland: *a.* de statistiek van den waarborg der gouden en zilveren werken voor de jaren 1892—1897 (eene voortzetting van eene desbetreffende statistiek over de jaren 1853—1891, voorkomende in de „Bijdragen tot de Statistiek van Nederland N°. II"); *b.* eene opgaaf van de hoeveelheden suiker, vervaardigd in de beetwortelsuikerfabrieken en ingeslagen in de raffinaderijen in de werkjaren 1897/98 en 1898/99; en *c.* het zeevaartverkeer te Amsterdam en te Rotterdam over het jaar 1898 en de eerste maanden van 1899.

Aan de opgaven omtrent Nederlandsch-Indië werd toegevoegd eene tabel betreffende de postspaarbank, die met 1 Juli 1898 aldaar werd geopend. Daar de spoorweg Batavia-Kedoeng Gedé met Augustus 1898 aan de Staatsspoorwegen is overgegaan, en de afzonderlijke opgaven dientengevolge zijn gestaakt, zijn in de plaats daarvan gegevens omtrent den stoomtramweg Djokja—Magelang opgenomen, waarvan de exploitatie in Juli begon.

VARIA.

De petroleum-industrie op Borneo.

„Op Borneo wordt op verscheidene plaatsen naar petroleum geboord en heeft men reeds de schitterendste resultaten verkregen, zoodat men met gerust geweten zal kunnen beweren, dat Borneo een der rijkste petroleum-landen der aarde is en eene schoone toekomst tegemoet zal gaan."

Aldus Bekompai in het *Bat. Nieuwsblad.*

In het Noorden, zoo schrijft hij verder, in the State of North Borneo is de *Bombay-Burma-Trading-Cy.* bezig met hare boringen en heeft goede resultaten verkregen, zoodat de maatschappij begonnen is met eene raffineerderij op te richten.

Op het eiland Laboean is die maatschappij ook bezig naar petroleum te boren en heeft zij de concessie van den heer Korszki overgenomen. Ook in Broenei en Sarawak wordt met succes naar petroleum geboord.

Van de Wester-Afdeeling van Borneo is tot nu toe niets bekend op dit gebied.

De Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo evenwel munten uit door haar rijkdom aan petroleum en vooral de volgende streken: Koetei, Passir, Balangan, Tandjong, Kaloewar.

In Koetei werken drie verschillende maatschappijen, en wel:

I. De Londensche firma Sam Samuel & Co.

II. De *Koetei Exploratie Maatschappij.*

III. De *Dordtsche Maatschappij.*

Het syndicaat van de firma Sam Samuel & Co. van Londen, werkt met een aanvankelijk kapitaal van 12.000.000 gulden; het kan echter elk oogenblik vergroot worden, daar de aandeelhouders van dit syndicaat meerendeels uit de grootste bankiers van Nederland en Engeland bestaan. Men moet niet vergeten, dat de firma Sam Samuel & Co. en de bekende *Shell Line Cy.*, waarmede de *Moeara Enim-Mpij.* een contract heeft gesloten, een en dezelfde zijn.

De firma Sam Samuel & Co. heeft de leiding der zaak op zich genomen en een der familieleden dier Samuels, de heer Abrams, is de hoofd-administrateur van het syndicaat. Als inbrenger der vergunning kan de gep. hoofdingenieur van het mijnwezen Menten genoemd worden. Het hoofd-etablissement dier maatschappij is te Moeara Djawa, gelegen aan een der delta-armen van de Mahakam-rivier. Er worden uitsluitend Engelsche of Amerikaansche vaklieden geplaatst: tot nog toe is maar één Hollander in hun dienst te Moeara Djawa, nl. de heer Menten jr., en de heer Rubius, die den dienst van havenmeester te Balik Papan verricht.

Dicht bij Moeara Djawa is de Sanga Sanga-rivier, alwaar op een afstand van 8 paal van M. Djawa de boorderijen gelegen zijn. Tot nog toe heeft men 8 springende fonteinen aangeboord en gaat men nog steeds voort met nieuwe boringen te verrichten.

Te Sanga Sanga is ook reeds een petroleum-tank opgericht, om de overvloedige olie te bergen. Gelukkig zijn tot nu toe de meeste bronnen gesloten geworden; desniettegenstaande is reeds veel olie in zee geloopen.

Bij Balik Papan wordt een raffineerderij gebouwd en

zal de olie per pijplijn van Sanga Sanga naar de haven-plaats Balik Papan geleid worden. In deze haven kunnen de diepstgaande schepen ter wereld komen. Ze kunnen vlak aan de kade komen liggen. Over zes maanden hoopt men gereed te zijn met de werkzaamheden, zoodat men een aanvang kan maken met den uitvoer der olie.

Een smalspoor loopt van Moeara Djawa naar Sanga Sanga; het syndicaat heeft ook nog een drietal *steam-launches* in dienst, om op de Mahakam-rivier te kunnen varen. Het syndicaat gebruikt voor deze *launches* en dit smalspoor uitsluitend kolen van zijn exploratieterrein in Borneo.

De tweede exploratie heeft plaats op het eiland Miang, langs de kust van Koetei gelegen. Inbrenger der vergunning was de heer Gilse van der Pals, nu overleden. De gronden dier exploratie-maatschappij zijn eveneens rijk aan olie. Een eigen stoomer zal eerstdaags uit Singapore komen ten einde een geregelde vaart tusschen dit eiland en Samarinda te kunnen onderhouden.

Het kapitaal der *Koetei Exploratie-Maatschappij* is 300.000 gulden.

Naast de firma Sam Samuel & Co., die met zooveel succes werkt, is ook de heer Stoop bezig met boringen te verrichten, doch tot nu toe zonder succes.

In Passir wordt niet gewerkt, alhoewel de bodem de beste indices geeft omtrent het voorhanden zijn van rijke olievelden.

In Balangan is de Exploratie-Maatschappij *Balangan* bezig met het zoeken naar petroleum. De indices van het aanwezig zijn der petroleum zijn zeer mooi, doch men heeft nog geen bron aangeboord, alhoewel gedurende de boringen steeds oliesporen en gassen voorkwamen. Naast de olieterreinen heeft men groote kolenvelden ontdekt, welker hoedanigheid een exploitatie zullen wettigen.

In het district Tandjong is de heer Hartman voor de *Martapoera-Maatschappij* aan het werk. Deze boormeester

heeft in zóover succes gehad, dat hij tot tweemaal toe petroleum heeft aangeboord, doch geen spuitende bron. Men zou deze bronnen moeten uitpompen om hun rijkdom te kunnen bepalen. De heer Hartman heeft ze afgesloten om olie-verlies te voorkomen.

In de Laboean Mas is de heer Van der Made voor de firma Buijn aan het boren, doch hij heeft geen spuitende bron kunnen vinden. Ook hier is de grond zeer rijk aan oliesporen, evenals in Koetei en in Balangan.

Indigo-onderzoek.

In het laboratorium van het Koloniaal Museum te Haarlem is een zeer belangrijke tentoonstelling gehouden, en wel van een verzameling praeparaten, geverfde stoffen enz., betrekking hebbende op het indigo-onderzoek dat aan dat laboratorium heeft plaats gehad.

Dit onderzoek geschiedde op voorstel van den heer C. J. van Lookeren Campagne en had ten doel de oplossing te zoeken van vragen die weliswaar ten deele reeds door de practijk waren beantwoord, maar waarvan de antwoorden van verschillende practici zóo sterk uiteenliepen, dat een meer beslissend antwoord niet overbodig kan worden geacht.

Het plan van den heer v. L. C. was eerst de proeven te doen nemen aan een ververijschool, waar zij in het groot zouden kunnen plaats vinden, maar dit had het bezwaar dat de gewenschte chemische voorbereiding der proeven, als de bereiding van verschillende nevenbestanddeelen van planten-indigo en het volledig analyseeren van de te beproeven indigo-soorten, minder gemakkelijk was. Vandaar dat de hulp werd ingeroepen van dr. M. Greshoff, onder-directeur-scheikundige bij het Koloniaal Museum, en dat werd afgesproken de proeven te nemen in het nieuwe laboratorium van dat museum, waar de heer J. L. Tulleken,

doctorandus in de pharmacie, daarmede belast werd, onder het toezicht van dr. Greshoff en den heer Van Lookeren zelf.

Om nog zekerder te zijn van het welslagen en om bij eventueel meeningverschil op te treden, werd professor dr. H. P. Wijsman te Leiden uitgenoodigd te willen assisteeren, en op 1 Juni 1898 vingen toen de werkzaamheden aan. Alvorens te beginnen met de practische uitvoering der eigenlijke verfproeven was een uitgebreide voorbereiding noodig en telkens hadden besprekingen plaats niet alleen tusschen de heeren Greshoff, Van Lookeren, Wijsman en Tulleken, doch ook met de heeren dr. W. F. Koppeschaar, M. E. Bervoets en Thomassen à Tuessink van der Hoop, de beide laatsten groote belanghebbenden bij de indigo-cultuur op Java, den heer J. P. Schalkwijk, indigo-makelaar, en den heer J. Mullemeister, oud-lid van den Raad van Indië, terwijl ook de heer R. de Monchy uit Rotterdam zeer gewaardeerde bezoeken aan het laboratorium bracht.

Om gegevens te verzamelen, die bij de uitvoering der verfproeven van dienst konden zijn, werd een bezoek gebracht aan de Industrieschool te Enschedé en met die voorbereidingen, besprekingen enz. werd het 1 Januari 1899 voordat de werkzaamheden van den heer Tulleken waren afgeloopen.

Toen bleef over de beoordeeling van de met de verschillende indigo-soorten geverfde stalen katoen en wol, zoowel de kuipververij als Saksisch blauw en groen.

Wat de echtheidsbepalingen betrof, kon dit natuurlijk door eenvoudige laboratoriumproeven geschieden, maar waar het de verkregen nuances aanging diende het onderzoek niet te worden overgelaten aan leeken maar aan onpartijdige deskundigen, fabrikanten van geverfde katoenen en wollen stoffen. En om te verkrijgen een zuivere en niet door bijomstandigheden geïnfluenceerde beoordeeling werd aan de beoordeelaars niet medegedeeld,

welke indigosoort voor het nemen der afzonderlijke stalen was gebruikt, doch werd aan de stalen een nummer gegeven, waarvan de beteekenis alleen aan de heeren Van Lookeren, Greshoff, Wijsman en Tulleken bekend was.

De resultaten van die beoordeeling zijn door den heer Tulleken gegroepeerd.

Juist die nummerbeoordeeling heeft het meeste moeite gekost, wat is toe te schrijven aan de omstandigheid dat waar als gevolg van de verschillende samenstelling der indigo's, zich mogelijke verschillen voordoen, die verschillen voor de meeste indigo's zóó weinig sprekend zijn, dat ook door fabrikanten met veel routine een beslist oordeel niet altijd even gemakkelijk kan worden uitgesproken.

Menging van 15 deelen indigo-rood bij 85 deelen indigo-blauw geeft nog slechts een zeer twijfelachtig kleurverschil, althans bij kuipververij Daar de echtheidsverschillen bij het blauw, dat met verschillende indigo-soorten wordt verkregen, van weinig beteekenis zijn, is het niet te verwonderen dat veel fabrikanten zich bij de beoordeeling der waarde alleen afvragen met welke indigo van dezelfde geldswaarde de meeste stof in een bepaalde donkerheid van kleur wordt geverfd.

De vraag, of het ingestelde onderzoek de resultaten heeft opgeleverd die er van verwacht zijn, en wel in de eerste plaats of zich nieuwe gezichtspunten ten opzichte van de waardebeoordeeling hebben voorgedaan bij de verschillende indigo-soorten, zoowel van planten-indigo als van synthetische, kan bevestigend worden beantwoord, want door den heer Tulleken is o. m. bevonden: 1° dat het mogelijk is uit roodrijke indigo roodarme carmijn te maken, en 2° dat indirubine, het hoofdbestanddeel van het indigo-rood, in de verfkuip ten deele overgaat in een stof, die, evenals het uit indigo-blauw in de verfkuip ontstaande indigo-wit, aan de lucht blootgesteld, op de vezel tot indigo-blauw wordt geoxydeerd; dat in elk geval het rood uit

de kuip verdwijnt. Van dien overgang was reeds uit een geschrift van Jozef Fasel uit Weenen het een en ander bekend, maar het nu ingestelde onderzoek heeft de in deze gewenschte nadere aanwijzingen gegeven. Ook is de kennis van de verschillende indigosoorten in hun bestanddeelen er door uitgebreid, is van latere onderzoekingen veel bruikbaar analytisch materiaal verzameld en kunnen ook de geverfde stalen te allen tijde voor nieuwe vergelijkingen en onderzoek van groot nut zijn.

Hoewel het overbodig was om de hooge waarde van de zuivere Java-indigo's, zoowel de roodrijke als roodarme, in het licht te stellen, is het thans door de proeven mogelijk gemaakt, in die gevallen waar getracht wordt aan die waarde afbreuk te doen met grootere zekerheid op te treden.

Het experimenteel verslag van de proefnemingen is opgesteld door den heer Tulleken, die zich voorstelt de studie der indigo nog niet te laten rusten, maar haar te maken tot onderwerp eener dissertatie voor de faculteit te Leiden.

Beri-beri een simulatie-ziekte!

De allernieuwste oorzaak der beri-beri is ontdekt door den heer D. J. A. Arntzenius, oud-directeur van 's lands gevangenis en dwangarbeiderskwartier te Batavia. Hij beweert namelijk dat, althans in de genoemde Batavia'sche inrichting, de beri-beri grootendeels is.... een *simulatie-ziekte*.

De gestraften zouden het verschijnsel van verhoogde hartswerking, waarop wegens tijdsgebrek uitsluitend wordt gekeurd, te voorschijn roepen door de hun 's morgens vroeg verstrekte tabak in te slikken. Zij trachten daardoor te bereiken, niet te worden opgezonden naar Atjeh, de Ombilin of Sumatra's Oostkust (waar het hard werken

is), maar te worden opgenomen in het stadsverband en van daar hun dorado, het beri-beri-gesticht te Buitenzorg, te bereiken. De heer Arntzenius haalt verscheidene voorbeelden aan van, wegens beri-beri afgekeurde gestraften, die door hem voor lichten en zelfs zwaarderen arbeid werden gebruikt en later bleken geheel te zijn genezen. De bij Staatsblad voorgeschreven herkeuring op de plaatsen waar de gestraften doortrekken, die tot dit bedrog aanleiding geeft, keurt hij dan ook zeer af.

Men moet bij deze beschouwingen wel bedenken, schrijft *De Locomotief*, dat zij niet zijn van een geneeskundige, maar van een man, die de gestraften beziet met het wantrouwend oog des bewakers. Reeds alleen echter om hare originaliteit verdient deze oorzaak *up to date* der. beri-beri, die met één slag het onverkwikkelijke getwist over rijstvergiftiging of infectie zou doodslaan, vermelding.

Een koloniale school.

Op 1 Mei jl. is te Witzenhausen de eerste koloniale school in Duitschland met een 20-tal leerlingen geopend. Het is eene particuliere onderneming, door eene maatschappij opgezet, waarin o. a. de prins Von Wied voor 9900 mark heeft deelgenomen, terwijl het gansche aandeelenkapitaal 116.000 mark bedraagt, waarbij bovendien voor 19.000 mark aan schenkingen is ontvangen (waaronder 5000 mark van keizer Wilhelm en 10.000 mark van Krupp.)

Men acht echter uitbreiding van het kapitaal noodig. De prins Von Wied heeft zich reeds bereid verklaard om voor nog 20.000 mark aandeelen te nemen. Men wil nog wat grond aankoopen om voor uitbreiding in de toekomst gereed te kunnen zijn en voorts de ontworpen werkplaatsen en broeikassen wat grooter maken.

De ontwikkeling van China.

In het *Journal of the Royal Statistical Society* deelt de heer E. H. Parker, voor ieder der jaren 1651—1860, eenige statistische gegevens mede nopens de ontwikkeling van China, door hem als vrucht van drie jaren arbeids getrokken uit de 70 deelen van *Toeng-hwa-Loeh (Eastern Beauty Record)*, een officieel jaarboek, waarin aan het eind van ieder hoofdstuk of jaar worden medegedeeld de bevolking en de inkomsten van dat jaar. In de eerste jaren der Mantsjoe-dynastie (1651 tot 1734) werd niet de bevolking maar het aantal gezinnen opgegeven, welk cijfer volgens den heer Parker met 6 vermenigvuldigd moet worden om bij benadering de bevolking te verkrijgen. In de jaren tot 1734 werd de opbrengst der grondbelasting, in latere jaren de in de gouvernementspakhuizen opgeslagen hoeveelheden graan genoteerd. De heer Parker publiceert thans nog slechts deze hoofdcijfers, in afwachting eener meer uitvoerige behandeling van den inhoud van zijn bron. Wij ontleenen aan zijne tabellen onderstaande gegevens.

	Aantal belaste families.	Uitgestrektheid land *) (in maten van 16 Engelsche acres).	Grondbelasting (in onsen zilver)
1651	10.633.000	2.909.000	21.100.000
1660	19.088.000	5.194.000	25.664.000
1670	19.336.000	5.455.000	25.897.000
1680	17.095.000	5.228.000	22.156.000
1690	20.364.000	5.933.000	27.375.000
1700	20.411.000	5.987.000	27.291.000
1710	23.311.000	6.631.000	29.203.000

*) Dat zijn belastbare eerste klasse grondstukken; 2—10 acres grond van minder hoedanigheid gelden als 1 acre eerste klasse grond.

	Aantal onbelaste en belaste families.		Uitgestrektheid land.	Grondbelasting.
1720	809.545	24.720.000	7.268.000	29.832.000
1730	851.959	25.480.000	8.782.000	29.787.000

	Bevolking.	Ingeslagen hoeveelheden graan (picols).
1741	143.412.000	31.722.000
1750	179.539.000	33.191.000
1760	196.838.000	31.380.000
1770	213.613.000	35.793.000
1781	279 816.000 (na de verovering van Tibet)	40.220.000
1790	301.487.000	45.487.000
1800	295.237.000	29.575.000
1810	345.717.000	31.443.000
1821	355.540.000	35.120.000
1830	394.785.000	34.054.000
1840	412.815.000	32.370.000
1850	414.493.000	27.492.000

Over de latere jaren zijn de gegevens, wegens het ontbreken van opgaven voor sommige provinciën, onvolledig. Wij laten die dus hier achterwege.

---

† Prof. Monier-Williams.

Onlangs is te Cannes overleden Sir Monier Monier-Williams, professor in het Sanskrit, Bengali en Telugu te Oxford, bijna tachtig jaar oud. Hij was een van de voorname bevorderaars van het *Indian Institute* te Oxford, waarvoor in 1883 de eerste steen werd gelegd en dat in 1896 voltooid werd, en was van den beginne af directeur van die inrichting.

Zijn eerste werk was een vertaling van Kalidasa's *Çakuntala*, en verder schreef hij een groot aantal werken

over onderwerpen die op Engelsch-Indië, zijn geboorteland (hij was geboren te Bombay), betrekking hadden, o. a. een Sanskrit-Engelsch en een Engelsch-Sanskrit woordenboek, *Hinduism* (1877), *Buddhism* (1890), *Brahmanism* (1891), *Modern India and Indians* (1878), *Indian Epic Poetry* (1863) en eenige werken over Hindustani.

Hij deed verscheidene reizen naar Indië ten behoeve van het Indisch Instituut. Ook van de zending was hij een krachtig voorstander.

Muskieten.

Om na te gaan, welke rol muskieten in tropische landen vervullen bij het verspreiden van ziekten, heeft de Engelsche geneesheer dr. Manson te Amoy een „muskietenhuis" gesticht. Hij bewoog eenige zieke koelies uit zijn ziekenhuis, zich, tegen een kleine vergoeding, een nacht lang de plagerijen der muskieten te laten welgevallen. Een half uur lang werd een lampje bij den slapende geplaatst en vervolgens werden de gordijnen gesloten. Bij het aanbreken van den dag moest de koelie voorzichtig opstaan en, na zich overtuigd te hebben, dat hij, in dienst der wetenschap, behoorlijk gebeten was, de muskieten vangen, door ze met tabaksrook te bedwelmen, en, levend, naar het laboratorium brengen.

Dr. Manson onderzocht nu het bloed, dat de insecten hadden opgezogen en vond daarin ontelbare bacillen. Deze dringen in de borstspieren der muskiet door en ontwikkelen zich daar. Het is niet moeilijk zich voor te stellen, hoe zulke smetkiemen in het drinkwater geraken en door den argeloozen voorbijganger worden opgenomen; of hoe muskieten, met de ziektestof beladen, deze of andere personen inenten.

Zoo kan het menschelijk bloed worden besmet met malaria, door muskieten die bij zwermen in een moeras worden uitgebroed en verblijven.

Lady Priestley verhaalt in *The Nineteenth Century* hoe de Engelsche majoor Ross proeven heeft genomen in een muskieten-district van Calcutta. Hij vond, dat de malaria-parasiet zich in het lijf van een muskiet nog beter ontwikkelt en vermenigvuldigt dan in het bloed van den mensch. Zij neemt haren intrek in de maag van het insect en plant zich voornamelijk voort in de giftklieren, ter weerszijden van den snuit. Vandaar worden de smetkiemen tegelijk met het gif gebracht in het bloed van den persoon die gestoken wordt.

Men zal niet zonder leedvermaak opmerken dat de gehate muskiet zelve een zeer zwaar leven heeft. Behalve dat zij voor zich zelve en haar kroost moet zorgen, heeft zij de geheele familie der parasiet te onderhouden, die ieder hoekje en gaatje van haar lichaam in beslag neemt voor hare voortplanting; die doordringt in het spierweefsel; die de borstholte tot kinderkamer inricht en het geheele lichaam tot laboratorium eener doodelijke ziekte. Ja, als de jongen uit de eieren kruipen, zijn ze al met bacillen beladen, of nemen die spoedig op uit het doode lichaam der moeder, dat zij verslinden.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co,

ROKIN 72,

AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN

Indische Comestibles,

Specerijen voor de Rijsttafel.

VERKOOP EN DETAIL

TAILLES DE SANTÉ

(VINDING ELISE MURKENS)

in 3 kwaliteiten.

Kousophouders

niet belemmerend

den bloedsomloop.

Opgave van Taillewijdte en Kwaliteit voldoende.

Firma Elise Murkens,

LEIDSCHE KADE 69

— Amsterdam. —

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en andere **artikelen,** welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en soliditeit worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal**, **artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten**, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen *f 1.25*, Delft *f 1.40*, voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p. *f 1.65*.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *f 15.—*

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.

Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.

Rijswijksche weg nabij Den Haag

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BĚLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,

voorheen STUMPFF & KONING,

Spui 2, Amsterdam.

Eenig Depôt voor Nederland van

BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,

VAN

PAUL DECOURCELLE, Nice,

van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,

Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,

even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,

Md. Tailleur,

uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,

ELEGANTE COUPE.

17 Nieuwe Spiegelstraat,

AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,

ALBUM- EN

PORTEFEUILLEFABRIEK.

Elias P. van Bommel,

53, KERKSTRAAT 53,

AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

SINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen **MATIGE PRIJZEN,** benevens GEWONE SIGAREN van *f 30.—* tot *f 150.—* per mille.

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

JUNI 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. Gouverneur-generaal Rooseboom 323

II. Indische aangelegenheden in de Eerste Kamer 327

III. Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen. Door Vice-admiraal NORMAN MAC LEOD. V. 333

IV. Een Indisch landvoogd van het jaar 1708. Door S. KALFF 356

V. Uit het Koloniaal Verslag van 1899 378

VI. Varia 383

Indische ambtenaren en particulieren. — De West-Indische eilanden. — Handel met Perzië. — Tabakscultuur op de Filippijnen.

VII. Boekaankondiging 397

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^en^ en den 15^en^ van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing ƒ 1.50; ƒ 2.50; ƒ 4.50; ƒ 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde ƒ 12.—; ƒ 20.—; ƒ 35.— en ƒ 60.—.

Gouverneur-generaal Rooseboom.

Bij kon. besluit van 1 Juni 1899 is aan den heer jhr. C. H. A. van der Wijck, op zijn verzoek, met ingang van 3 October a. s., een eervol ontslag verleend als Gouverneur-generaal van Ned.-Indië, en zulks met dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten door hem in die betrekking aan den lande bewezen;

is de heer W. Rooseboom, generaal-majoor, commandant der Stelling van Amsterdam, tevens belast met het bevel in de 1e militaire afdeeling, met ingang van 3 October a. s. benoemd tot Gouverneur-generaal van Ned.-Indië.

Groote verbazing heeft deze benoeming niet gewekt, in zoover dat men wist, dat de keuze voor het Gouverneur-generaalschap zich niet zou beperken tot de personen wier carrière hen meer in het bijzonder voor het hooge ambt in aanmerking deed komen. Immers, men hoorde o. m. als serieusen candidaat noemen het oud-lid in den Raad van Ned.-Indië baron Sweerts de Landas, doch tevens den burgemeester van Rotterdam, den heer s' Jacob, en zijn Utrechtschen collega Reiger, van welk tweetal eerstgenoemde wel geen andere aanspraken zou kunnen doen gelden dan dat hij de zoon is van zijn vader, wijlen den oud-Gouverneur-generaal. De heer Reiger, die, naar het publiek gerucht wil, inderdaad is aangezocht geworden, gelijk verleden jaar voor het vice-presidentschap van den Raad van Indië, heeft bedankt. Zijn eerzucht reikt niet

zóo ver; te Utrecht, waar men hem algemeen respecteert als een man die de in een goed regent vereischte qualiteiten in ruime mate in zich vereenigt, gevoelt hij zich naar zijn zin.

Ondanks herhaalde tegenspraak hield ook, zoowel in Indië als hier te lande, de bewering stand, dat de vicepresident van den Raad van Indië, mr. Th. H. de Meester, bestemd zou zijn den heer Van der Wijck op te volgen. Van dezen echter wisten wij met *zekerheid*, dat bij zijne uitzending op den voorgrond heeft gestaan, dat hij *niet* Gouverneur-generaal zou worden. Hij begeerde het ambt niet, omdat hij er zichzelf niet de geschikte man voor achtte.

Generaal Rooseboom heeft nog de ambitie en den moed om op ruim 56-jarigen leeftijd, geheel onvoorbereid, zonder ooit een voet in Indië te hebben gezet, de zoo hoogst gewichtige en verantwoordelijke bestuurstaak te aanvaarden. Dat hierbij geen kleinzielige ijdelheid, geen lage baatzucht in het spel is, daarvoor staat het verleden van den heer Rooseboom ons voldoende borg. Lang heeft hij de benoeming in beraad gehouden; ten slotte heeft de doorslag gegeven de overweging, dat, waar hem met machtiging van H. M. de Koningin een zoo groot blijk van vertrouwen werd geschonken, hij niet mocht weigeren zonder bepaalde redenen. En die bestonden er niet.

Als militair heeft hij eene mooie loopbaan achter den rug: op 18-jarigen leeftijd aangesteld tot 2e luitenant der genie, had hij op zijn 54ste jaar den generaalsrang bereikt, en zag hij zich, als opvolger van den tegenwoordigen minister van Oorlog, den luitenant-generaal Eland, belast met het commandement der stelling van Amsterdam, tevens belast met het bevel in de 1e militaire afdeeling. Gedurende zijn Kamerlidmaatschap (van 1884 tot 1891) toonde hij zich een man van ongemeen veelzijdige kennis, van ruime opvatting en groote werkkracht. Hij rustte niet op zijne lauweren als militair specialiteit, en evenmin drong hij

zich als zoodanig op den voorgrond. Als vertegenwoordiger van het geheele Nederlandsche volk beschouwde hij het terecht als zijne taak om alle landsbelangen, die aan zijn oordeel werden onderworpen, naar zijn beste vermogen te behartigen. In het werk der grondwetsherziening van 1887 b.v. heeft hij een belangrijk aandeel gehad.

De Arnhemsche afgevaardige Rooseboom stond bij alle partijen in hoog aanzien, niet het minst ook wegens zijn eerlijk, open karakter, zijn afkeer van partijgekonkel en van de knoeierijen, die de kracht en de glorie van kleine politici uitmaken. Hij ging recht door zee in alle dingen, en schroomde niet te zeggen waar het op stond, als hem dat goed dacht. Dat de bezadigdheid hem daarbij wel eens in den steek liet, is te beschouwen als de schaduwzijde van eene deugd; in elk geval liever een beetje te véel temperament, dat met de jaren wel terecht komt, dan de vischbloedigheid die alles over haar kant laat gaan.

Wat hebben wij nu van den heer Rooseboom te verwachten als Gouverneur-generaal van Ned.-Indië? Is de specifieke voorbereiding voor de Indische bestuurstaak, welke hem ten eenenmale ontbreekt, een bepaald vereischte, of komt het hier minder aan op detailkennis, dan op een ruimen blik, een breede algemeene ontwikkeling, een krachtigen wil, op energie en zelfvertrouwen? Wij zijn het geheel eens met het *Handelsblad*, dat men geen Indische specialiteit behoeft te wezen om een goed Gouverneur-generaal te zijn. De geschiedenis bewijst dit door zeer marquante voorbeelden. Daendels en Raffles, Van der Capellen en Du Bus de Gisignies, Rochussen en Duymaer van Twist, Sloet van de Beele, Van Lansberge, Pijnacker Hordijk waren vóor hunne benoeming nooit in Indië geweest; met Van de Bosch, Baud, De Eerens, Merkus, Pahud, Mijer, Loudon, s' Jacob, Van Rees, Van der Wijck was dat wèl het geval. In beide

reeksen vindt men personen die alleszins op hun plaats bleken te zijn, — andere van wie dat niet kan worden gezegd. Toch achten wij het feit dat thans de beide hoogste civiele autoriteiten in Indië volslagen vreemdelingen zijn in alles wat Indië betreft, niet zonder ernstige bedenking. Zal de vrees voor flaters niet verlammend werken op beider zelfstandigheid; zullen zij niet, huns ondanks, te veel door de oogen van anderen zien?

Het gevaar dreigt, dat Indië meer van uit Nederland dan van uit Buitenzorg zal worden geregeerd. Wij kunnen ons dan ook niet voorstellen dat men in Indië zelf onvoorwaardelijk ingenomen met de keuze zal zijn.

In de omstandigheid dat de nieuwbenoemde een militair is, zien wij geen bezwaar, de persoonlijkheid van generaal Rooseboom in aanmerking genomen. Hij is allerminst een bekrompen sabreur.

Eene zaak van groot gewicht, van overwegend gewicht, achten wij het, dat van hem geen verandering in den Atjeh-koers is te duchten. Van Heutsz is op weg ons de pacificatie te brengen; bij den Gouverneur-generaal Rooseboom zal hij een niet minder krachtigen en loyalen steun vinden dan bij diens uitnemenden voorganger Van der Wijck, wiens energiek bestuur Indië in vele opzichten ten zegen is geweest.

Moge dat — alle bedenkingen ten spijt — ook eenmaal van Rooseboom kunnen worden getuigd!

Indische aangelegenheden in de Eerste Kamer.

In hare vergadering van 16 Mei jl. heeft de Eerste Kamer het wetsontwerp houdende wijziging van art. 109 van het Indisch Regeeringsreglement (gelijkstelling van Japanners met Europeanen in Ned.-Indië) behandeld.

De heer Van Asch van Wijck verhief zijne stem tegen het ontwerp; wijziging van art. 109 achtte hij op dit oogenblik niet noodzakelijk en derhalve ook niet gewenscht. Wanneer er gelijkstelling moet komen van Japanners en Europeanen, dan meende hij dat dit veel beter dan op de door de Regeering aangegeven wijze kon geschieden op grond van de laatste alinea van art. 109 van het Regeeringsreglement, waarin wordt bepaald, dat de Gouverneur-generaal, *in overeenstemming met den Raad van Ned.-Indië*, uitzonderingen kan maken op de toepassing van de in dat artikel gestelde regels.

Uit het feit dat de Gouverneur-generaal alleen in *overeenstemming* met den Raad van Ned.-Indië kan handelen, kan men de gevolgtrekking maken, dat niet zoozeer is gedacht aan gelijkstelling van één persoon met Europeanen, maar dat ook aan gelijkstelling van meerderen te gelijk werd gedacht.

Daarom achtte hij het wenschelijker eerst dezen maatregel te beproeven en af te wachten in hoeverre in de practijk daartegen bezwaren zouden blijken te bestaan.

De heer Röell, de eenige van de onderteekenaars van het tractaat met Japan, die zitting heeft in de Eerste Kamer, had het noodig geoordeeld, duidelijkheidshalve eene nota aan het verslag der Kamer nopens het wetsontwerp toe te voegen. Hij heeft getracht, naar aanleiding van de critiek, in den anderen tak der Volksvertegenwoordiging door enkele leden ten opzichte van dit tractaat op de vorige Regeering geoefend, de strekking daarvan nader in het licht te stellen; voorts aan te toonen dat die strekking volkomen overeenstemt met de verklaringen dienaangaande door de toenmalige Regeering gegeven; eindelijk dat geen verplichting uit het tractaat voortvloeit om tot wijziging van het Regeeringsreglement over te gaan, zoodat de bovenbedoelde critiek inderdaad onjuist was, en slechts het gevolg was van een misverstand waaraan de Regeering, die het tractaat sloot, niet schuldig stond.

Wat betreft de algeheele gelijkstelling van Japanners met Europeanen, thans door de Regeering voorgesteld, — in beginsel had de heer Röell daartegen geen bezwaar, ofschoon het tractaat zelf die volstrekte gelijkstelling uitsluit en er tegen pleit de omstandigheid dat, wanneer een tractaat eenmaal gesloten is, het niet raadzaam, althans niet wenschelijk is; dat een der partijen eene met moeite bedongen bepaling aanstonds weder prijs geeft.

Zich hierbij aansluitende, betoogde de heer Pijnacker Hordijk, dat de beteekenis van de woorden: "*so far as the laws permit*", in het tractaat, de strekking hadden te voorkomen, dat strijd zou ontstaan tusschen de verplichtingen die wij bij dat tractaat op ons namen en de Indische wetgeving, welke, met name in art. 109 van het Regeeringsreglement, Japanners met inlanders gelijkstelt. Eene wijziging als thans is voorgesteld wilde men door die woorden juist voorkomen, althans voor het oogenblik.

De heer Brantsen van de Zijp was het daarmede eens.

Ondanks zijne bezwaren echter zou hij „in het wezenlijk belang van het land" zijne stem aan het ontwerp geven.

De minister van Koloniën, de heer Cremer, handhaafde zijn gevoelen, dat dit ontwerp niet alleen een rechtstreeksch gevolg is van het tractaat, maar dat de gelijkstelling ook een rechtstreeksch gevolg is van de omstandigheid, welke tot de sluiting van het tractaat heeft geleid.

Een tractaat als met Japan gesloten is zouden wij niet sluiten met eene natie die wij meenden, dat op een lageren trap van ontwikkeling en wetgeving stond. De inwerkingtreding van dat tractaat is dan ook afhankelijk gesteld van de inwerkingtreding van die nieuwe wetgeving. De groote landen van Europa en Amerika hebben het voorbeeld gegeven om Japan als hun gelijke te beschouwen en wij zijn hen daarin gevolgd. De consequentie vordert, dat wij ook ten opzichte van Ned.-Indië dit voorbeeld volgen.

De directeur van justitie nu had geadviseerd, gebruik te maken van alinea 5 van art. 109 R. R., zooals de heeren Van Asch van Wijck en Röell wilden, maar de Raad van Indië en de Gouverneur-generaal verzetten zich op principieele gronden tegen het inslaan van dien weg en raadden wijziging van het reglement aan.

Op eene door den heer Brantsen van de Zijp in verband met dit ontwerp gestelde vraag: Wanneer denkt gij met eene regeling voor de inlandsche christenen te komen? deelde de Minister mede, dat het Hooggerechtshof, bij welk college de zaak aanhangig was, een zeer volumineus en belangrijk rapport heeft uitgebracht, dat in handen is gesteld van den Raad van Indië, zoodat verwacht kan worden, dat het binnenkort den Gouverneur-generaal zal bereiken. De Minister deed de toezegging dat van den kant der Regeering de zaak zooveel mogelijk zal worden bespoedigd.

Het wetsontwerp werd met 40 tegen 4 stemmen, die

van de heeren Reekers, Merkelbach, Van den Biesen en Van Asch van Wijck, aangenomen.

In dezelfde vergadering werd afgedaan het wetsontwerp houdende machtiging tot het sluiten eener overeenkomst met de Kon. Paketvaartmaatschappij tot wijziging van de bestaande overeenkomst voor de bediening van de paketvaart in den Ned.-Indischen archipel.

De heer Pijnacker Hordijk motiveerde zijne stem tegen het ontwerp door te betoogen dat, als de Regeering niet 7, maar 3 of 4 jaar vóor het eindigen der overeenkomst, b.v. in 1902, met de Maatschappij was gaan onderhandelen, zij voor de financiën van Ned.-Indië waarschijnlijk voordeeliger voorwaarden zou hebben kunnen bedingen dan nu zijn verkregen.

De heer Fransen van de Putte stelde de vraag, of het niet veeleer in 's lands belang zou zijn, om de voordeelen voor den Staat te zoeken in verlaging van tarieven dan in vermindering van subsidie, althans voor een deel?

In zijn antwoord stelde de Minister op den voorgrond, dat de reden waarom thans reeds, zeven jaren vóor den afloop, over de verlenging van het contract is onderhandeld, alleen moet worden gezocht in het streven om te komen tot eene verlichting van de Indische begrooting voor de eerste jaren. Het doel van het wetsontwerp is om gedurende de komende jaren *f* 250.000 uit te sparen op de Indische uitgaven. Het is eene disconteering van toekomstige voordeelen.

De Maatschappij, die zeer goed inzag, dat het waarde voor haar had wanneer zij nù reeds de zekerheid kon krijgen van nog 17 jaren te zullen exploiteeren in plaats van de 7 jaren die zij nog voor den boeg had, is terstond ernstig op het voorstel van den Minister ingegaan. Niet alleen dat het aanzienlijke besparing geeft op het Indisch budget, maar tevens noodzaakt het de Maatschappij zich nog meer dan tot nu toe te werpen op het particulier verkeer, ten einde op die wijze de inkomsten te verkrijgen

die zij door vermindering van het Staatssubsidie derft. De voorgestelde maatregel strekt dus niet alleen ten bate van de schatkist, doch tevens ten bate van het verkeer in de koloniën.

Op de vraag of de Regeering het uiterste heeft verkregen wat te verkrijgen was, kon de Minister niet volmondig ja zeggen; dat kan men immers bij dergelijke zaken nooit doen. Wel echter had hij de overtuiging, dat er niet meer te verkrijgen was.

Met 38 tegen 2 stemmen, die van de heeren Pijnacker Hordijk en Van Asch van Wijck, ging het wetsontwerp er door.

De behandeling van het ontwerp-Indische Mijnwet, in de vergaderingen van 17 en 18 Mei, liep vrij vlug van stapel.

De heer Van den Biesen achtte het „heilig" eigendomsrecht door dit ontwerp op bedenkelijke wijze aangetast. Hij betwistte aan den Staat het recht om willekeurig over het particulier eigendom te beschikken, gelijk hier wordt voorgesteld.

In denzelfden zin lieten de heeren Godin de Beaufort en Vlielander Hein zich uit. Beiden achtten het beginsel dat aan den Staat de absolute dispositie zou toekomen over alle schatten van den ondergrond, van welk beginsel het ontwerp uitgaat, eene volstrekt onverdedigbare stelling. Het zoogenaamde hoogheidsrecht van den Staat, waarop de Minister zich heeft gebaseerd, kan men hierbij gerust buiten debat laten, meende de heer Vlielander Hein. Dat hoogheidsrecht is niets anders dan het oude, bekende regaal, en wat krachtens dat recht aan den Staat toekomt is nauwkeurig beschreven in ons Burgerlijk Wetboek, zoowel voor Nederland als voor Indië. Maar daaronder valt noch hier noch in Indië het mijnrecht.

De regeeringscommissaris, de heer Loudon, trad in eene uitvoerige juridische beschouwing, daarbij betwistende

de stelling dat de eigenaar van den bovengrond tevens eigenaar van den ondergrond zou zijn, wat de mineralen betreft. De Regeering heeft scheiding gemaakt tusschen mijnrecht en grondeigendom. Niet het recht van den ondergrond betreft het hier, wèl dat op delfstoffen, en dat is naar haar inzien noch in strijd met de wet van 1810, noch met het *Staatsblad* van 1873. Integendeel, de wet van 1810 en genoemd *Staatsblad* erkennen die scheiding wel degelijk.

De Minister verdedigde meer in het bijzonder het financieele stelsel, in het ontwerp neergelegd. Naar aanleiding van eene desbetreffende vraag van den heer Van Asch van Wijck verklaarde hij, dat het niet in zijne bedoeling ligt om de bepalingen dezer wet ook op Suriname toepasselijk te maken. De toestanden in Suriname toch zijn geheel anders dan in Indië; al is er sprake van delfstoffenontginning, zoo doelt de regeling voor Suriname voornamelijk op de goudexploitatie, en het is een groot verschil of men bepalingen moet maken voor één mineraal, dan wel voor de delfstoffen in het algemeen.

Met 26 tegen 18 stemmen, eene *betrekkelijk* aanzienlijke meerderheid, won de Minister het pleit.

Tot de tegenstemmers behoorde de heer Fransen van de Putte, die, vooraf zijne stem motiveerende, als zijne meening te kennen gaf, dat de rechten van den inlander op den grond door dit wetsontwerp niet genoegzaam zijn geëerbiedigd.

Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen.

V.

Mataram 1651—1657.

Op Java bleef sedert 1646 de vrede met Mataram en Bantam voortduren; te Batavia verheugde men zich in een grooten toevoer van rijst en andere levensmiddelen, peper enz. Maar toch vertrouwde men de vorsten niet, en terwijl in 1649 de Indische regeering om meer soldaten vroeg, ten einde het garnizoen van Thai Wan van 700 op 1100 à 1200 man te brengen, omdat daar de Chineesche bevolking reeds tot 14000 zielen geklommen was, wenschte zij tevens dat van Batavia tot 1000 à 1200 koppen op te voeren.

Om den Soesoehoenan van Mataram te vriend te houden zond men hem nu en dan een gezantschap met geschenken.

Zoo namen in 1651 Rijcklof van Goens en Dirk Schouten eene „honorable vereeringe" mede, „costende mette ongelden van de legatie ter somma van *f* 20247." De Javaansche gezanten, die eenige maanden later te Batavia een tegenbezoek kwam afleggen, brachten echter niets anders mede „als een cleen briefke, niets anders inhoudende als dat ons liet weten, hoe verboden had eenige houtwerken ofte rys uyt syne havens te voeren, maar dat wy daerover niet becommert moeten syn, also ons den uytvoer niet soude verhinderen." Mondeling

deelden de gezanten mede dat het verbod niet op Batavia zag, maar op de Bantammers, oude vijanden van den Soesoehoenan, die, naar hem bericht was, toevoer van rijst en hout uit Batavia kregen. Verder vroegen zij wanneer weer een Nederlandsch gezantschap te Mataram zou komen, dat de regeering, volgens het contract van 1646, „*verplicht*" was elk jaar te zenden. Tegelijkertijd werden geruchten vernomen van groote oorlogstoerustingen van den Soesoehoenan. zonder dat men zeggen kon, of hij het op Batavia of op Bantam had gemunt. De zaak was netelig, want òf de Compagnie zou zich moeten vernederen door toe te geven aan den *eisch*, om gezanten te zenden, ten einde rijst te bekomen, — òf zij moest deze van elders laten komen, waarmede veel tijd heen zou gaan.

„Nadat eenige dagen in twyffel gestaen hadden, soo „syn eyndelyck te rade geworden, Comps' respect een „weynich aen een syde te stellen om de *gevreesde hongers-* „*noot* te ontwycken, en de begeerde legatie hoe eer hoe „liever te laten voortgaen, opdat de havens weder open „gaen." Een kapitein wordt voor deze missie aangewezen, maar hij verzoekt ervan ontslagen te worden, evenals een tolk die mede zou gaan. Iedereen doet een voorraad rijst op uit het pakhuis.

Rijcklof van Goens biedt zich aan, en vertrekt, met den gewezen opperchirurgijn van het Kasteel, Petrus Andreas, den 18n September 1652 aan boord van het jacht *de Dromedaris*, medenemende aan „rariteyten, cleden" enz. eene waarde van *f* 58627 en daarenboven twee metalen stukken. Zij worden „seer magnificq" ontvangen. 1) De havens worden weer geopend: aan den Gouverneur-Generaal 150, aan van Goens 30 en aan

1) De bezoeken van Van Goens bevielen den Soesoehoenan zoo goed, dat hij in 1677, kort voor zijn dood, nog naar „zijn vriend" informeerde.

Andreas 10 lasten rijst geschonken, en aan ieder een gouden keten. Van Goens bedong verder eenige handelsvoordeelen betreffende Djapara en de rivier van Krawang, die de grensscheiding was tusschen de rijken van Mataram en Djakatra. Het gezantschap kwam den 24n November terug. De *Dromedaris* bracht 160, de fluyt *Uytgeest* 120, de *Griffioen* 174 last rijst aan. De kosten dezer legatie waren *f* 25514 aan geschenken en *f* 2035 aan ongelden, terwijl de terug ontvangen rijst op *f* 17212 geschat werd.

Het scheen ten slotte toch waar te zijn dat het tegen Bantam was, dat de Soesoehoenan zich had toegerust, maar hij vroeg nu de dochter van den Sultan van Bantam ten huwelijk voor zijn oudsten zoon en bleef in vrede.

In April 1653 kwamen weer gezanten van Mataram te Batavia; zij brachten rijst mede, maar ook 4 à 5000 Javanen in 200 vaartuigen, waardoor de regeering in vreeze kwam voor eene overrompeling. Men liet alleen de gezanten met 150 man gevolg binnen Batavia komen terwijl de overigen buiten den boom bleven, en zoolang zij te Batavia waren, was iedereen, zelfs de burgerij, voortdurend gewapend. Door, of wellicht ook onafhankelijk van deze maatregelen, liep alles goed af. Het tegengezantschap dat in dit jaar vertrok, nam o. a. mede: „30 stucken ijser geschut, door de voors. Javaensche am„bassadeurs voor haer vertreck alhier selve uytgesocht, „doch wij hadden alvorens het bequaemste ende beste „daeruyt laten schieten ende aen een cant leggen. Niet „geern syn wij tot het senden van soo veel geschut „gecomen, maer en hebben geen ander middel connen „uytvinden om hem eenich contentement te geven, nadien „al syn roepen om geschut is, ende beelden ons in dat „hy ons metteselve niet veel quaet sal connen doen, „altesamen oude verroeste ende banckige stucken synde, „ende oock te swaer om voor hem te gebruycken."

Zoo bleef men door allerlei middelen met den Soesoehoenan op een goeden voet; in 1655 sloot hij echter zijne havens weer, verbood den uitvoer van rijst, *eischte* het zenden van een gezant, ingevolge het contract van 1646, maar wilde dien niet ontvangen toen hij kwam, en beleedigde de regeering door de met dien gezant medegegevene geschenken een *tribuut* te noemen.

Ceylon gaf evenwel in dezen tijd zooveel werk, dat men niet kon besluiten iets tegen den overmoed van den Soesoehoenan te ondernemen, die ook in 1656 zijne havens gesloten hield, maar ze in het volgende jaar uit eigen beweging weer openstelde. Het verbod van uitvoer van rijst was nu zoo erg niet meer, want de Compagnie kreeg, nadat zij hare maatregelen had genomen, ruimen toevoer uit Siam en andere landen. Men bleef intusschen steeds op een aanval van de Matarammers en Bantammers voorbereid en omringde Batavia met eenige forten, voornamelijk tot bescherming der om de stad gelegen landerijen. Deze forten heetten: Soutelande (omdat het nabij de kust, in brakken grond, gelegen was), Jacatra, Batenburg, Rijswijck (in de *rijst*landen, dus niet naar het Hollandsche Rijswijk), Vijfthoeck en Sterreschans. Ook Onrust werd versterkt, en de oude fluit *Hillegaersberch* werd, met 12 soldaten en 4 stukken bewapend, voor de Angkee-rivier in den modder gezet.

Bantam 1652—1659.

Bantam was een veel onaangenamer buurman dan Mataram. De Compagnie had daar een dubbelen vijand, n.l. den Sultan en het Engelsche kantoor, dat daar gevestigd bleef nadat dat te Djapara omstreeks 1652 was opgeheven. Er bestond geen openlijke oorlog, maar de Compagnie werd zooveel mogelijk benadeeld; de Bantammers pleegden roof en moord; alles wat van de Compagnie gestolen werd, vond te Bantam een kooper, en met de Engelschen voerde men een handelsoorlog. Ziehier een staaltje daarvan: de Engelschen voerden veel

bier in, en maakten daardoor de wijnen der Compagnie minder verkoopbaar. De regeering verbood toen den invoer van bier, tenzij 20 realen per pijp invoerrecht werd betaald, en daarenboven nog 50 realen per vat aan den ontvanger. Onbewust wellicht, een heilzame maatregel tegen leverziekte!

In 1656 zou het tienjarig contract met Bantam vernieuwd moeten worden. De Sultan gaf te kennen dat het initiatief daartoe van onze regeering moest uitgaan; maar toen men hiertoe overging wilde hij niet, omdat de tijd nog niet geheel verstreken was; onze gezanten werden onbeleefd door hem ontvangen. De regeering vreesde dat nu een oorlog zou uitbreken en hield kruisers in zee, zoowel tot afwering van een eventueelen aanval als tot convooi van hout en steen halende vaartuigen.

Evenwel werd in 1655 het contract voor 10 jaar vernieuwd, maar overigens bleef de verhouding gespannen; men had dan ook den Sultan geweigerd aan zijne prauwen zeepassen te geven voor vrije vaart op Ambon, waardoor hij specerijen zou kunnen halen om aan de Engelschen te verkoopen. In 1656 werd het zoo erg, dat de Sultan de te Bantam wonende Nederlanders bedreigde en twee Nederlandsche vaartuigen door Bantammers werden afgeloopen. De regeering vergunde nu aan het opperhoofd van het kantoor, van de Cruysse, de plaats te verlaten, wat hij in den nacht deed. De kennisgeving aan den Sultan, van het opheffen van ons kantoor, werd door hem niet beantwoord, maar daarentegen werden suikertuinen en suikermolens bij de Angkee-rivier in brand gestoken. De Compagie deed Bantam nu weder door 4 à 5 schepen in staat van blokkade stellen. Hierdoor werden eenige aankomende Engelsche schepen geweerd. Met een daarvan ging de Engelsche agent te Bantam, Frederick Skinner, naar Koromandel; van deze reis terugkomende verkocht hij zijne lading aan een Engelsch kapitein, maar tegelijk trachtte hij 41 pikoels buskruit in

te voeren, wat in strijd was met het in 1654 te Westminster gesloten vredescontract tusschen de beide Republieken. De Bataviasche regeering verzocht den Engelschen Raad te Bantam Skinner voor dit feit naar Engeland op te zenden, maar aan dit verzoek werd geen gevolg gegeven. De kooper van Skinner's lading kon haar, tengevolge der blokkade, niet invoeren en raakte haar eindelijk, na lang smeeken, tegen *taxatie* aan de *Compagnie zelve* kwijt! Het aanhouden der Engelsche schepen had echter vertoogen en veel geschrijf ten gevolge, hetwelk daarmede eindigde dat de O. I. Compagnie schadevergoeding betaalde aan de Engelsche East India Company.

De Sultan vroeg nu weer om vrede; men stelde hem o.a. de voorwaarde dat hij de Nederlandsche onderdanen, die bij hem gevangen zaten, zou uitleveren, waarop hij er 11 losliet, en in 1658 de overigen. Nu zou vrede gesloten worden, maar de Sultan weigerde op 't laatste oogenblik weer, het contract te teekenen en de oorlog duurde nog tot 1659 voort, toen hij er elndelijk toe overging. Bij het nieuwe contract werden de belangen van derden meer dan vroeger ontzien.

Makasar 1660.

In het jaar 1660 is eene groote maritime expeditie binnen den archipel te vermelden. Het rijk van Mangkasar, vroeger in kleine rijkjes verdeeld, thans onder één bestuur, nam tegen de Compagnie eene aanmatigende houding aan en bedreigde haar met oorlog, wanneer zekere eischen niet ingewilligd werden; de bemanning van een bij Tanette gestrand Nederlandsch vaartuig was door de bevolking mishandeld geworden. De regeering vond hierin aanleiding genoeg om iets tegen Makasar te ondernemen en eene poging te doen om het weer, als vroeger, verdeeld te maken.

Eene vloot van 11 spiegelschepen, 5 fluiten, 7 galjoten en fregats, en 9 sloepen, met eene versterkte

matrozenbemanning, 1200 soldaten en 425 Ternatanen en Ambonezen, onder het bevel van den majoor J. van Dam en den koopman J. Truytman, werd hiervoor aangewezen. De schepen vertrokken opvolgend naar Ambon, om vandaar, met den Oostmoeson, gezamenlijk naar Makasar te gaan. Van Ambon komende, gingen de beide aanvoerders voorbij Selajar op twee kleine vaartuigen over en daarmede naar Makasar, om te verkennen, terwijl zij de vloot order gaven om bij Tanakeke te ankeren. Van Dam en Truytman vonden op de reede van Makasar 7 Portugeesche schepen; met hun twee jachten tasten zij die aan: 2 worden in brand geschoten, 1 vliegt in de lucht, 2 worden op strand gejaagd en 2 in bezit genomen. Terwijl één jacht bij de prijzen blijft, gaat het andere aan de vloot last geven om op te zeilen. De Makasaren worden door hare plotselinge verschijning verrast: de troepen landen terstond en namen onmiddellijk de sterkte Panakoekang in bezit, vervolgens nog een, en eene derde toont daarop eene witte vlag. Het Makasaarsche hof was spoedig tot rede gebracht en men bedong dat het een gezant naar Batavia zou zenden, hetgeen geschiedde. Deze kocht het veroverde fort weer af en dit werd teruggegeven, maar toch was het resultaat dezer expeditie het begin van ons gezag over Makasar. Vlug handelen met eene groote macht had ons dit succes gegeven.

Formosa 1655–1662.

Geheel het tegenovergestelde ondervond de Compagnie tot haar groot nadeel, toen zij hare bezittingen op het eiland Formosa verloor. De voornaamste hiervan was Thai Wan, aan de westkust, waarlangs zich eene reeks zandige eilanden en banken, niet ongelijk aan onze Noordhollandsche en Friesche eilanden, uitstrekte. Op een daarvan was in 1634 Zeelandia gebouwd: een fort met een stadtje; aan den vasten wal vestigden zich vele Nederlanders. Daar bouwde men, tegenover Zeelandia,

het fort Provintia, en op het eiland nog de redoute Utrecht. Binnen de eilanden was eene ruime reede, maar hier konden slechts kleine vaartuigen komen, omdat de gaten tusschen de eilanden te ondiep waren. De ankerplaats voor groote schepen was dus aan de buitenzijde en met westelijke winden niet altijd veilig.

Andere posten op Formosa waren aan de westkust, ten noorden van Thai Wan, Ke Long en Tam Soei, een post te Terroboang, waar goudmijnen heetten te zijn, en een aan de oostkust, door een sergeant en 24 soldaten bezet.

In de eerste helft der 17e eeuw speelde in China een zeerooverhoofd op groote schaal, een zekere I-Kwan, eene belangrijke rol. Om zijn groote macht werd hij door de regeering te vriend gehouden en als een rijks-admiraal beschouwd.

Nadat de Ming-dynastie door de Mantsjoe-Tartaren overweldigd was en deze de regeering in handen hadden, trachtte I-Kwan ook met hen op goeden voet te zijn; maar de Tartaren vertrouwden hem niet, namen hem (omstreeks 1630) gevangen en lieten hem in 1646 zelfs vermoorden. Zijn zoon Kok-Sin-Ja werd nu een felle vijand van de Tartaren, die hij voortdurend beoorloogde met zijne sterke zeemacht, waarmede hij als een onafhankelijk zee-koning in de Chineesche wateren heerschte, terwijl Amoi zijn hoofdkwartier was.

Al spoedig vermoedde men dat hij zich van nog eenige voordeelig gelegen havens zou trachten meester te maken en dat Thai Wan een daarvan zou zijn. Dientengevolge liet in 1655 de Nederlandsche gouverneur Caesar het fort in staat van verdediging brengen en van ruimen voorraad voorzien, terwijl hij om vermeerdering van garnizoen vroeg. Zijn opvolger, Frederik Coyet, sloeg daarbij nog een anderen weg in, namelijk het aanknoopen van vriendschapsbetrekkingen met den machtigen zee-koning. Hij zond hem een afgevaardigde met geschenken en verkreeg

daardoor dat Kok-Sin den handel niet belemmerde; deze wenschte echter wederkeerig vrije vaart voor zijne jonken op onze peperhavens, hetgeen de Compagnie niet geneigd was lang toe te staan. Zelfs gaf men hem ernstige redenen tot ontevredenheid, toen een paar Compagnie's schepen Chineesche jonken aanhielden.

Toen vervolgens Kok-Sin-Ja herhaaldelijk door de Chineesche (Tartaarsche) regeeringstroepen geslagen werd, nam de waarschijnlijkheid toe dat hij een goed heenkomen zou zoeken en bleek het dat de te Thai Wan wonende Chineezen hem reeds verwachtten.

De Gouverneur Coyet nam nu (begin 1660) verschillende maatregelen en zond een vaartuig naar Batavia met verzoek om hulp en met voorstellen tot verbetering der verdedigingsmiddelen. De regeering vond die echter wel wat kostbaar en berispte zelfs den gouverneur over het maken van eenige werken op eigen gezag, maar zij durfde anderzins toch niet nalaten hulp te zenden voor het geval, dat haar nog zoo heel waarschijnlijk niet voorkwam, dat Kok-Sin werkelijk te Thai-Wan zou verschijnen. Daarom werd eene vloot van 12 schepen, met 600 soldaten, onder den commandeur Jan van der Laan, in Julij naar Formosa gezonden, echter met den last om, wanneer (zooals men zich voorstelde) het daar rustig gebleven was, naar Macao te gaan en een aanslag op de Portugeesche nederzetting aldaar te doen. De beslissing hierover was echter aan het Bestuur van Formosa overgelaten.

Van der Laan kwam in September over Macao voor Thai Wan aan en drong al spoedig er op aan dat men hem weer naar Macao zou laten vertrekken; maar de Formosaansche raad was van een ander gevoelen. Deze stelde den tocht naar Macao voorloopig uit en zond een gezant naar Amoi, om Kok-Sin-Ja te polsen en te zien wat er gaande was. Toen deze gezant terug was, besloot men de troepen en alles wat verder uit de vloot kon

gemist worden, te Thai Wan te houden en de plaats zooveel mogelijk te versterken, want men achtte nu een aanstaanden aanval zeker. Van der Laan vertrok in Februari 1661, zeer tegen zijn zin, met 2 schepen naar Batavia; 4 werden te Thai-Wan gehouden, de overigen met verschillende opdrachten weggezonden; één strandde bij Ki-nam.

Niet lang daarna, den 30n April, verscheen Kok-Sin-Ja met 300 platboomde vaartuigen, waarop 12000 soldaten en evenveel bijloopers waren ingescheept. Door een der zeegaten, ongeveer een mijl ten noordwesten van Zeelandia, kwamen zij, om deze sterkte heen, op de binnenreede, hetgeen de 4 vaartuigen, van van der Laan's vloot achtergebleven, niet konden beletten. Een daarvan vloog bij de hiertoe aangewende poging in de lucht. De kapitein, Thomas Pedel, die met 240 soldaten naar het eiland benoorden Zeelandia gezonden was om het landen tegen te gaan, sneuvelt en zijn, door een paniek bevangen, troep wordt in de pan gehakt op een gedeelte na, dat een der vaartuigen, waarmede zij waren overgevoerd, nog bereikte; een andere, naar den overwal bij Provintia gezonden troep, het onmogelijke der onderneming ziende, keert nog bij tijds terug. De Chineezen debarkeerden vervolgens op hun gemak, sneden de communicatie tusschen Zeelandia en Provintia af, en eischten beide sterkten op. De Raad vaardigde daarop twee ambtenaren naar Kok-Sin-Ja af, om te trachten hem op eene of andere wijze tevreden te stellen, daar men wel inzag dat er behalve Zeelandia, aan geen verdediging tegen zijne groote macht te denken viel. Hij wilde echter van geen vergelijk weten; de gecommitteerden machtigden daarom den landdrost Jacobus Valentijn, die in Provintia verblijf hield, te capituleeren, — te meer omdat hun bleek dat, waarschijnlijk ten gevolge van knoeierijen, dit fortje zeer slecht van leeftocht en munitie voorzien was —, en keerden naar Zeelandia terug.

Den 4n Mei werd Provintia met zijn 28 stukken geschut overgegeven. Vele Compagnie's onderdanen, die aan den vasten wal woonden, vielen daardoor den Chineezen in handen, slechts weinigen vluchtten naar den post op de oostkust. De inlandsche bevolking onderwierp zich, evenals natuurlijk de Chineesche, dadelijk aan Kok-Sin.

Naar Zeelandia overstekende, namen de Chinezen bezit van de stad nabij het fort, en deden hierop den 25n Mei een onstuimigen aanval, die echter afgeslagen werd, waarna zij zich tot eene insluiting bepaalden, voor zoover deze mogelijk was, want aan de zeezijde behield het fort nog de mogelijkheid van communicatie met schepen. Coyet zond, in verband daarmede, een vaartuig naar Japan, met verzoek om alle vandaar naar Batavia gaande schepen Thai-Wan te laten aandoen om voorraad te brengen. De factory te Kelong wordt opgeheven en alles vandaar naar Nagasaki gebracht. Uit Japan doet men Tam-Soei opheffen; de redoute aldaar wordt verlaten en verbrand.

Intusschen is de schipper van het kleinste der vier door van der Laan achtergelaten vaartuigen, op eigen gezag, tegen den moeson in, achter de Filipijnen om, naar Batavia gegaan om bericht van het gebeurde te brengen. De regeering, door van der Laan verkeerd ingelicht en gerustgesteld, verneemt in het laatst van Junij met schrik de slechte tijding, even nadat zij, ontevreden over Coyet's handelingen, een nieuwen gouverneur naar Formosa had gezonden. Zij doet nu in allerijl eene vloot van 10 schepen, met 700 soldaten, gereed maken om Thai-Wan te ontzetten, en draagt het bevel daarover op aan Jacob Cauw, geen militair, maar advocaat en raad van justitie. Den 12n Augustus kwam deze vloot voor Thai-Wan, maar het weer was zóó slecht, dat men niet meer kon doen dan inderhaast 2200 ℔ kruit en eenigen voorraad lossen en een aantal soldaten debar-

keeren, waarop de schepen genoodzaakt waren weer naar zee te gaan en 28 dagen wegbleven.

Na hunne terugkomst beraamde men een uitval, die, goed uitgevoerd, den toestand veel had kunnen verbeteren. Men zou met de minst diepgaande schepen zoover mogelijk het binnenwater invaren en daar zoodanig positie nemen dat zoowel de door de Chinezen bezette stad Zeelandia als de jonken onder vuur genomen konden worden, en nadat dezen laatsten eenigen tijd beschoten waren, zou men ze met sloepen aanvallen en trachten te vernielen. Maar door dat de wind spoedig ging liggen, kwamen de schepen niet dicht genoeg bij de jonken; de aanval met de sloepen, ondoordacht doorgezet, werd afgeslagen, een der jachten raakte aan den grond en vloog in de lucht, eene fluit werd in brand gestoken en door de bemanning verlaten. Evenzoo mislukten andere pogingen om den vijand afbreuk te doen.

Kok-Sin-Ja verloor intusschen veel volk door desertie, en het langdurige beleg begon zijn troepen te vervelen. Den 6n November ontving Coyet een brief van een der Tartaarsch-Chinesche provinciale gouverneurs, waarbij deze zijne hulp aanbood om Kok-Sin te verdrijven. De omstandigheden schenen nu een gunstigen keer te zullen nemen. Men besloot den 16en het aanbod aan te nemen en 5 schepen naar China te zenden om de daar nog aanwezige macht van Kok-Sin aan te tasten en hem daardoor zoo mogelijk van Formosa af te leiden. Cauw zou deze expeditie aanvoeren en vertrok den 3en December. Maar nauwelijks in zee, liet hij afhouden naar de Visschers-eilanden (Pescadores) en daar ankeren. Herhaaldelijk in drift rakende, verloren drie van zijne schepen hunne ankers en keerden naar Thai-Wan terug, waarop Cauw de beide overigen hunne ankers liet kappen, ondanks de ernstige vertoogen der schippers, en over Siam naar Batavia terugkeerde, waar hij voor zijn onmenschelijk en lafhartig gedrag gestraft werd; niet zwaar

echter, misschien wel omdat de regeering zichzelve veel te verwijten had. Toen de drie andere schepen met nieuwe ankers bij de Visschers-eilanden terugkwamen en hun commandeur daar niet meer vonden, konden zij op Thai Wan de tijding brengen dat ook deze hoop op ontzet vervlogen was.

Ook de regeering te Batavia verwachtte hulp van een bondgenootschap met de Chineesche regeering. Coyet's laatste verzoek om versterking hield in 1500 soldaten, 200.000 ℔ kruit en eene enorme hoeveelheid levensmiddelen. De regeering vond dit zeer overdreven: soldaten kon men te Batavia niet missen, zijne overige aanvragen zou men besnoeien, maar men zou in April 1662 eene vloot uitzenden tegen Kok-Sin-Ja.

Terwijl dit alles te Batavia „bepaald" werd, ging Formosa verloren. Verraad bracht eindelijk Zeelandia geheel ten val. Een sergeant liep naar den vijand over en lichtte hem in hoe zijne aanvals-operatiën geleid moesten worden. De redoute Utrecht, aan de zuidzijde van het fort, werd door de Chinezen tot een puinhoop geschoten en tweemaal bestormd, zoodat zij ten slotte verlaten moest worden en Zeelandia nu nog meer was ingesloten (25 Januarij). De raad besloot nu te capituleeren.

Den 1n Februarij werd de capitulatie geteekend, waarbij nog betrekkelijk gunstige voorwaarden waren bedongen. De bezetting trok met krijgseer uit; de gevangenen werden vrijgelaten en allen mochten met de schepen naar Batavia terugkeeren. Echter niet allen, die van het begin af in handen der Chinezen waren gevallen, want gedurende het beleg heeft Kok-Sin-Ja, hetzij uit spijt dat een door hem aangeboden verdrag niet werd aangenomen, hetzij omdat, gelijk beweerd werd, de Nederlanders op Formosa de inlandsche bevolking tegen hem ophitsten, eenige honderden gevangenen doen vermoorden en hunne vrouwen onder de Chineezen verdeelen.

Zoo ging deze schoone bezitting verloren, door een

samenloop van ongelukken, maar grootendeels tengevolge van onvoldoende maatregelen van de regeering te Batavia, waartegen de volharding van den gouverneur Coyet, die 9 maanden lang een beleg uithield, niet was opgewassen. Had men er maar de kosten voor overgehad van een voldoend aantal welgewapende weinig diepgaande roei- en zeilvaartuigen, die zich in de ondiepe zeegaten van Thai-Wan konden bewegen, dan ware het zoover niet gekomen.

Ceilon en Malabar 1657—1663.

Liet de Bataviasche regeering met zekere onverschilligheid en alsof zij er weinig waarde aan hechtte, Formosa verloren gaan, met zooveel te meer ijver zette zij in Voor-Indië den oorlog tegen de Portugezen voort en bevestigde zij daar haar gezag door middel van hare vloot, al huiverde zij wel eens om „hare vleugelen nog meer uit te breiden", zooals zij aan de 17 Bewindhebbers schreef, toen in 1657 verschillende inlandsche hoofden op de kust van Malabar aanboden om de Portugeezen van Koïlan en Koetsjin te verdrijven en de sterkten aan de Compagnie over te leveren. Men overwoog echter hiertegen, dat het toch noodzakelijk was voor Goa en op Ceilon eene sterke macht te onderhouden, en men deze wel wat meer kon te doen geven.

De blokkade van Goa werd dan ook elk jaar voortgezet; niet altijd werden veel prijzen gemaakt, maar men belemmerde gedurende den oostmoeson de scheepvaart naar en uit de rivier van Goa zooveel mogelijk, en de Portugezen moesten van den Zuidwestmoeson, wanneer onze schepen het op die kust niet konden houden, gebruik maken om de plaats van het noodige te voorzien en soms oorlogschepen er heen te zenden. Zoo was in 1657 de Portugesche scheepsmacht tamelijk versterkt en deze trachtte in de eerste maanden van 1658 herhaaldelijk het blokkade-eskader van den Commandeur Roothaes, die 6 jaren lang dit eskader aanvoerde, afbreuk

te doen, maar de galjoenen kregen telkens klop. Evenwel was bedoelde versterking der Portugesche zeemacht niet zonder invloed op de gebeurtenissen, want zij weerhield Rijcklof van Goens, die als Commissaris naar Ceilon en Voor-Indië gezonden was om de zaken te leiden, van vèr strekkende expedities, die hij naliet, ten einde onze „*heerschappij ter zee*" niet in gevaar te brengen. Ook merkte men op dat de blokkade nog al eens doorbroken werd, hetgeen Roothaes aanleiding gaf om voor te stellen dat men kleine vaartuigen zou aanschaffen om de rivier beter af te sluiten. Van Goens gaf last eenige van die vaartuigen op de kust zelve te bouwen.

Tegen het einde van 1657 van de westkust van Voor-Indië op Ceilon terugkomende, nam van Goens den 25en Januarij 1658 Toetikorijn van de Portugezen af; vervolgens ging hij naar Manaar, waar zij zich tamelijk goed versterkt hadden, en na eenige kleine gevechten werd ook daar het fort aan hem overgegeven. Op Manaar 60 man garnizoen achterlatende, marcheerde hij overland met 800 man naar Jafnapatnam en sloeg den 8en Maart het beleg voor het kasteel, dat zich den 23n Junij bij capitulatie overgaf, nadat binnen de stad gedurende het beleg 2170 menschen gestorven waren. Het was eene belangrijke overwinning; de bevolking bedroeg nog 3500 zielen, waarvan 800 Portugezen. De omwonende inlandsche bevolking had zich reeds bij den aanvang van het beleg onderworpen.

Hiermede waren nu de Portugezen geheel en al van Ceilon verdreven en was voldaan aan hetgeen men 20 jaar te voren bij contract aan Radja Singa beloofd had, zoodat men hoopte hem nu in „goede vriendschap" in *bedwang* te hebben. Men zond hem intusschen voor de bewezen „diensten" eene rekening van *f* 7.250.000.—, waarbij nog geen interest berekend was!

In dit jaar onderwierp het door de Portugezen bezette

Negapatnam op de kust van Koromandel zich ook nog aan de Compagnie.

Na den kwaden moeson weder naar de westkust gaande, nam van Goens den 9en December Koïlan in. Bij de verdediging werden de Portugezen door het Inlandsche krijgsvolk, „nairos" genoemd, geholpen. De „koningin" maakte hierover na de inname hare excuses aan van Goens; zij had gemeend het wel te mogen doen, omdat de Portugezen de plaats 100 jaar lang bezeten hadden.

Hij had nu het voornemen zich tot Kananoor en Koetsjin te wenden, maar ontving een brief uit Batavia met verzoek om volk naar Ambon te zenden, dat, door eene epidemie bezocht, veel menschen had verloren. Nogmaals stelde hij dus zijne verdere veroveringen uit.

Het was goed dat hij op Ceilon terugkwam, want Radja Singa was bezig de benedenlanden te teisteren en te ontvolken. Van Goens nam maatregelen tot betere bescherming en stelde zich voor, als représaille zijne zoutpannen aan de kust te vernielen en Batakalo en Trinkonomale, die in 1640 aan den Maharadja waren overgelaten, op nieuw te bezetten. In den loop van het jaar 1659 trok Radja Singa zijne troepen uit de benedenlanden terug. In Kandi onstonden onlusten en hij hield zich vervolgens stil.

De bezetting van Koïlan werd in April door inlanders (nairos) overvallen en alle officieren vermoord. Toen de gouverneur van Ceilon, Adriaan van der Meyde, hiervan bericht kreeg, spoedde hij zich er heen, maar hij oordeelde in den kwaden moeson de plaats onverdedigbaar en onhoudbaar. Hij gaf haar daarom weder aan de Vorstin in bewaring en deed het garnizoen inschepen, hetgeen, om de groote vijandelijkheid der inlanders, in den nacht moest geschieden.

Een ongewoon incident was oorzaak dat van Goens de mededeeling der meening van de Bataviasche regeering omtrent het bezetten van Trinkonomale niet afwachtte,

maar hier op eigen gezag eene versterking liet maken. De baai werd namelijk bezocht door een Engelsch schip, en hoewel het alles behalve vriendelijk ontvangen en de bemanning door de Singalezen gevangen genomen werd, meende van Goens toch dat het nuttig was, onze vlag daar te laten waaien.

De regeering begon echter al die versterkingen en garnizoenen wel wat kostbaar te vinden en nam in beginsel aan, de op de Portugezen veroverde plaatsen aan de inlandsche vorsten over te geven, die ons daardoor als vrienden zouden beschouwen en niet, zoo als de Portugezen, als overweldigers.

Trinkonomale werd in 1660, wegens ongezondheid, weer opgeheven, doch in 1665 op nieuw bezet (zie beneden).

Met de blokkade van Goa waren in 1659 13 schepen en jachten belast. In 1660 ging de Commandeur Roothaes voor de zesde maal er heen, met 7 schepen, door 870 koppen bemand. Den 12n October aankomende, had hij het geluk een galjoen te verrassen, dat door de Portugezen zelven in brand gestoken werd; twee fregatjes werden daarbij door hem genomen. In Januarij 1661 veroverde van Goens de Portugesche vastigheid aan de Paliport-rivier, waaraan Kranganoor ligt, in het rijk van Kalikoet, maar hij verliet die weder, omdat de hulp van den Samoedri, die hem beloofd was, achterwege bleef.

In den loop van 1661 krijgt de Gouverneur-Generaal bericht uit Nederland dat er waarschijnlijk spoedig vrede gesloten zal worden met Portugal en het dus zaak is vooraf nog zooveel van zijne bezittingen te bemachtigen als mogelijk is. De Bewindhebbers zullen daartoe 6 flinke schepen met 1400 à 1600 koppen uitzenden. De Bataviasche regeering zendt daarom nu geen schepen rechtstreeks naar Goa, maar wel 10 schepen met 768 soldaten naar Ceilon. Zij zendt zelfs een expresse naar Thai-Wan, met last om zooveel volk als daar gemist kan worden,

over Malaka naar Ceilon te dirigeeren. Zóó weinig was zij, enkele maanden vóór de overgave, nog overtuigd van den ernstigen toestand van het ongelukkige Formosa!

In November 1661 beschikte nu van Goens te Kolombo over eene vloot van 18 schepen en 10 kleine vaartuigen, bemand met 4109 koppen, nl.: 1550 matrozen, 2139 soldaten, 240 laskars en 180 lijfeigenen: de *Goutsblom*, *Vlissingen*, *Tholen*, *Achilles*, *Schelvis*, *Bloemendaal*, *Bantam*, *Nooteboom*, *Zeepaert*, *Erasmus*, *Beurs van Amsterdam*, *Raethuys van Amsterdam*, *Vlielandt*, *Sluys*, *Roode Leeuw*, *Elburgh*, *Hilversum*, *de Perkijt*, de fregatjes *de Kat*, *Romeyn*, *Cananor*, *Tuticurin* en 6 sloepen. Ter hoogte van kaap Komorijn voegde zich nog hierbij *Het huis te Swieten*, met 214 soldaten en 144 matrozen.

Met deze vloot van Kolombo vertrekkende, was Koïlan het eerste doel. Op 1 December werden daar, 2 mijlen bezuiden de stad, 2000 soldaten geland. Nog denzelfden avond waren de 7 à 800 nairos, die haar verdedigden, verslagen en de stad genomen. Den 10en trok van Goens landwaarts in, verbrandde de verblijfplaats der „koningin", en kwam 's avonds in Koïlan terug, waar vele hoofden hem kwamen begroeten en gelukwenschen.

In Koïlan 480 man in garnizoen achterlatende, vervolgde hij de expeditie, en kwam den 30en December met de vloot voor Koetsjin, maar, door Engelschen gewaarschuwd, was men daar op tegenweer bereid, zoodat van Goens besloot eerst Kranganoor, 5 mijlen benoorden Koetsjin, aan te tasten. Deze plaats was door 500 Portugezen bezet en kon niet in den eersten aanloop genomen worden. De troepen landden den 2n Januarij 1662, maakten loopgraven en verdere aanvalswerken, en op den 15en werd de vesting bestormd en ingenomen. 350 militairen werden gevangen genomen, velen verdronken, en 550 à 600 nairos sneuvelden bij de bestorming.

Voorloopig Kranganoor door 200 invaliden doende bezetten, embarkeert van Goens weder en wendt zich nu

naar Koetsjin. De Portugezen, op hunne vestingwerken vertrouwende, beletten de landing niet. Van Goens bivakkeert den eersten nacht en maakt zich den volgenden dag meester van de inlandsche hoofdplaats, waarbij de vorst en zijne broeders gedood worden. De inlanders onderwerpen zich en een vroeger verdreven vorst, dien van Goens bij zich had, wordt door hem weder aangesteld. Daarop slaat hij het beleg voor Koetsjin. Eene voorstad wordt stormenderhand genomen, maar verder komt hij niet. Wind en regen werken ook tegen en beginnen het verblijf der schepen op de reede moeielijk te maken. Van Goens breekt dus den 2en Maart het beleg op, versterkt het garnizoen van Kranganoor tot 800 man, laat daar 2 jachten en 2 fregatjes en keert naar Batavia terug, waar hij den 14en Junij aankomt.

Er was nog geen order gekomen om de vijandelijkheden te staken; integendeel, de Bewindhebbers zonden nog 4 schepen met 800 man uit. Daarop vertrokken den 22en Julij van Batavia 3 schepen naar Koetsjin, den 26en Augustus nogmaals 13, en den 10en September van Goens zelf met 3 andere. De 3 eersten werden gekommandeerd door IJsbrand Godsken; deze nam dadelijk bezit van een eiland, dat in de delta der rivier, ten noordwesten tegenover de stad lag, en versterkte zich daar. De hoofdmacht stond, daar van Goens bij haar vertrek ongesteld was, tijdelijk onder bevel van Jacob Hustard; deze kwam den 17en October voor de rivier van Koetsjin, ververschte zich op het genoemde eiland, debarkeerde den 28en op twee mijlen bezuiden de stad en begon daar dadelijk aanvalswerken te maken. De voorstad, die verleden jaar genomen was, bestond niet meer; de Portugezen hadden haar geslecht en hunne vestingwerken aan die zijde verstérkt.

Van Goens ging over Ceilon, nam vandaar 400 uitgelezen soldaten en 500 laskars mede, en kwam den 14en November aan. Hij verdeelde zijne belegeringstroepen,

ongeveer 2000 man, over drie punten, nam zelf het bevel op zich over den troep ten oosten der vesting en droeg aan Hustard het bevel over den zuidelijken, en aan den sergeant-majoor (= thans majoor) Dupont over den noordelijken troep op. In 7 weken kwamen de belegeringswerken gereed; loopgraven over 1500 pas in moerassigen grond, 10 batterijen met 30 halve kartouwen en eenig lichter geschut. De aanhang van de ten vorigen jare afgezette inlandsche dynastie maakt het den belegeraars zeer lastig, belet den toevoer van levensmiddelen en maakt de rivier onveilig; van Goens doet daarom nog een eiland, ten noordoosten van de stad bezetten en heeft het geluk dat een radja met 2000 nairos zijne zijde kiest. Eindelijk laat hij 's nachts een klein eilandje, vlak bij de noordpunt der stad, met sloepen overvallen en bezetten.

In het begin van Januarij 1663 verschieten zijne batterijen in twee etmalen 50.000 ℔ kruit en maken op 2 plaatsen bres. Hij bepaalt dat den 6^{en} de bestorming zal geschieden op het noordelijkste, aan de rivier gelegen bastion, onder zijne persoonlijke leiding. Men moest daarmede tot laag water wachten, om over de gracht te kunnen komen, zoodat het op het heetst van den middag was. Zestig matrozen met vuurpotten en handgranaten gingen voorop; zij werden onmiddellijk gevolgd door eene der 7 kompagniën soldaten, voor de stormkolonne aangewezen. Achtereenvolgend werden nog eene, toen twee, daarna weer een, en eindelijk nog 2 kompagniën naar de bres gezonden, waarmede het gelukte, de verdedigers van het bastion te verdrijven. Van Goens kwam met de kompagnie, die hij nog in reserve gehouden had, in de stad en deed halt maken, daar hij vooreerst niet verder wilde gaan, meenende van het veroverde bolwerk uit, de stad gemakkelijk ten onder te kunnen brengen. Het kostte echter moeite, den troep van verder doordringen terug te houden. Hierop rekenende, was reeds

vooraf bepaald, dat men 3 halve kartouwen, geladen met 1 ℔s kogels behalve hun eigen kogel, vóór onze troepen over, in de stad zou laten spelen, om hun daardoor het avanceeren te beletten. Het gevecht hield tegen den avond op. De 13 stukken van het veroverde bastion werden op de stad gericht, de toegangswegen afgesloten en eene tegen de stad gerichte batterij van 6 stukken opgeworpen.

Den volgenden dag heschen de Portugezen de witte vlag en capituleerden zij. Den 8en trok de bezetting, 1420 militairen en gewapende burgers, met krijgseer uit. Aan de verdediging hadden 2300 personen, waaronder vele priesters, deelgenomen. Volgens mededeeling van den Portugeeschen generaal waren 250 man gesneuveld en nog meer dan 100 gekwetsten onder behandeling; op de bres hadden de onzen 138 gedoode vijanden gevonden, waaronder de capitan-mór en verscheidene andere officieren. Maar ook aan onze zijde waren vele verliezen geleden: 360 oude soldaten waren in de belegering gesneuveld en daaronder 3 kapiteins; de bestorming telde daarin voor 28 dooden, w. o. 6 officieren, 20 aan hunne wonden overleden en 70 gekwetsten, met 8 officieren. Het werken aan de loopgraven, waarin de mannen soms tot aan de knieen in het water stonden, had 500 man zeere beenen doen krijgen.

De buit bestond uit 14.000 realen, die onder de minderen verdeeld werden, verder uit vele slaven, die aan de officieren ten deel vielen, 90 stukken, 160.000 ℔ peper, 30 klokken, katoen, 12.000 ℔ kruit enz. Vierduizend Portugezen (mannen, vrouwen en kinderen) werden ingescheept en naar Goa gezonden; 8000 inlanders, meest Christenen, mochten in de stad blijven, en met hen 5 Franciskaners, voor hunne godsdienstoefeningen, die echter met gesloten deuren, zonder klokgelui noch processiën, moesten gehouden worden, terwijl allen, maar voornamelijk de geestelijken, den eed van getrouwheid

moesten afleggen aan den Nederlandschen Staat, de Compagnie, den Gouverneur-Generaal en verdere autoriteiten.

Den 1en Februarij vertrok Hustard met 1000 man naar Kananoor, waar hij den 9en ten anker kwam. Den 11en landde hij, een halve mijl benoorden het stadje, ondervond eenigen geringen tegenstand van de nairos, en rukte op tot nabij de muren eener voorstad, die hij bestormde en bezette. Daarop bracht hij 2 stukken tegen de stad in batterij, maar deze capituleerde dadelijk. Den 15en trok de bezetting van 200 man uit. Honderd en zeventig jaar hadden de Portugezen Kananoor in bezit gehad.

Het waren schoone veroveringen, maar de last harer bezittingen begon der regeering wel wat zwaar te wegen. Koetsjin was alvast te groot om te bezetten: men zou het gedeeltelijk afbreken en den bevestigden omtrek verkleinen. En ook van Goens schreef zijnerzijds dat hij veroveringen afried, „omdat wy wellicht meerder souden omvatten dan vasthouden connen".

Eindelijk werd in October 1663 de vrede, waartoe in Europa reeds in 1661 besloten was, te Goa officieel bekend gemaakt en met vreugde vernomen. Deze belangrijke plaats hadden de Portugezen althans behouden!

De zeemacht der Compagnie kreeg het hier nu gemakkelijker. De blokkade hield natuurlijk op. Evenmin liet de regeering op de kust van Malabar kruisen om vreemde handelschepen te weren; zij had met de inlandsche vorsten tractaten gesloten, waarbij haar de levering der producten (peper, katoenen garens, Malabar-kaneel) was toegezegd, en zij meende daarop te moeten vertrouwen; alleen behield zij zich het recht van alleenhandel voor in de veroverde havens Koetsjin, Kranganoor, Kananoor en Koïlan.

Een paar jaar later was de regeering genoodzaakt af te wijken van haar beginsel om zoo weinig mogelijk

posten bezet te houden. Er hadden handelingen plaats die onwillekeurig doen denken aan de aanleiding tot den Atjeh-oorlog van 1873—1899. Ofschoon Radja Singa in het bezit gebleven was van zijne havens Batakalo en Trinkonomale, verzocht hij, waarschijnlijk in verband met in 1659 voorgevallene (zie hiervóór) dat wij ze door oorlogschepen zouden bewaken; maar middelerwijl kwam er een Engelsch agent van Madraspatnam aan, met geschenken aan Radja Singa, en uit brieven van hem, die toevallig in handen van Rijcklof van Goens kwamen, bleek dat hij den Maharadja wilde bewegen zijne hulp tegen de Nederlanders in te roepen, om daardoor het recht te verkrijgen ons den oorlog aan te doen en zoodoende vrijen handel en toegang op Ceilon te verkrijgen. Van Goens vroeg daarop terstond verlof van Batavia om, ten einde alle moeielijkheden met andere Europeesche natiën te voorkomen, beide plaatsen te bezetten. Dit voorstel werd dadelijk (Julij 1665) goedgekeurd, waarop eene macht van 100 soldaten, met koelies en laskars naar Trinkonomale gezonden werd. Het oude Portugeesche fort werd niet bezet, maar een houten pagar gemaakt. Later werd ook te Kotiare, aan dezelfde baai gelegen, eene dergelijke versterking gemaakt en Batakalo bezet.

Een Indisch landvoogd van het jaar 1708.

DOOR

S. KALFF.

In de lange rij der Gouverneurs-generaal, wier portretten in de Commissie-kamer van het Departement van Koloniën hangen, neemt Abraham van Riebeek eene eigenaardige plaats in, minder door zijne openbare handelingen dan door zijn persoonlijk karakter.

Van Kampen vergelijkt dit karakter met dat van een oostersch despoot, en den drager zelf met een maarschalk Daendels. Doch zulk een figuur treedt ons uit Valentijns *Levens der Opperlandvoogden* niet tegemoet.

De stichter der „halfwegstatie" aan de Kaap de Goede Hoop, Jan Anthonie van Riebeek, heeft niet lang genoeg geleefd om dezen zoon te zien opklimmen tot de hoogste waardigheid in de kolonie. De vader overleed als secretaris der Hooge Regeering te Batavia op een tijd, waarin de latere landvoogd nog met het schip *De Vrijheid* naar Indië onderweg was. Want Jan van Riebeek meende van zijn zoon, die in 1653 aan de Kaap geboren was, iets meer te maken dan hijzelf geweest was: meester (chirurgijn) op een Comp. schip, en als bij toeval kommandeur eener noodlijdende kolonie geworden. Of ook dan hetgeen zijn vader, Anthonie Jansz., geweest was, die als

scheepsgezagvoerder in Brazilië overleed. Hij had hem daarom naar 't vaderland gezonden, de gewone uitweg voor zoons van notabele Comp. dienaren in den lande van overzee. Abraham studeerde te Leiden in de rechten en zijn academische graad verhinderde volstrekt niet dat hij in 1676 in de kwaliteit van onderkoopman naar Indië vertrok. Dáár was zijn voorland; zijn vader, die eerst gouverneur van Malakka en daarna regeeringssecretaris geworden was, zou hem gewis wel „lanceeren." En ofschoon hij bij aankomst op Java zijn vader overleden vond (zijne moeder, Maria Quevellerius, was reeds op Malakka gestorven), diens verdiensten als koloniën-stichter en zijn eigene juridische bekwaamheid zouden hem den weg effenen in de ambtelijke hierarchie.

Want hij had van de Leidsche academie wel iets meer dan twee letters vóór zijn naam weggedragen. De bronnen komen hierin overeen „dat hij zich met grooten ijver op de rechtsgeleerdheid uitleide en groote bekwaamheid verkreeg in deze wetenschap." Elders wordt hij „een zeer ervaren rechtsgeleerde" genoemd, een man die opgeld moest doen in een tijd waarin het aantal *doctores juris* in Indië nog niet zoo bijster groot was.

In 't begin van 1677 was hij te Batavia gekomen. Aanstonds werd hij daar benoemd tot lid in den raad van justitie, destijds het hoogste rechtscollege in de kolonie; eene positie die genoegzaam verzekerd mocht heeten om er een huwelijk op te sluiten. In 't zelfde jaar sloot hij dan ook eene echtverbintenis met Elisabeth van Oosten, een eenig kind, dochter van den Delftschen wijnkooper Dirk van Oosten en van Maria van Bodegom. Gewis droomde die eerzame juffer, tijdens ze nog onder de „Kalver-schieters" *) woonde, nergens minder van

*) Het oude rijmpje (volgens Le Francq van Berkhey) luidde:
Wie ontkent het, geen stad zelfs of men hiet er
Koeck-eter tot Amsterdam, en tot Delft kalver-schieter.

dan dat de dolfijn in haar wapen haar nog eens eenmaal den Indischen Oceaan over zou voeren, en dat zij als „generaalse" te Batavia den toon zou aangeven.

Want de Van Oostens hadden een familiewapen: een gedeeld schild waarvan de eene helft een dolfijn met omgekrulden staart vertoonde, de andere helft in zes kwartieren de figuren van bloemen en dieren. *) Men zou er zich wellicht over verwonderen dat een geslacht als het hare met apothekers, vleeschhouwers en wijnkoopers tot leden, een blazoen voerde met rozen en klimmende leeuwen, wist men niet dat dit eertijds met verscheidene onadellijke families het geval was. Het wapen haars echtgenoots had in rood drie gouden ringen, en als helmteeken een zilver-geharnaste rechterarm; terwijl dit bij den vader gesteld was op een anker op gouden grond, zinspelend op zijne stichting aan de Kaap de Goede Hoop. Doch Jan van Riebeek kon veilig een adellijk wapenschild ontberen sedert zijne daden zijne beste titels van adeldom waren geworden, en met een vermaard vorst de verklaring afleggen:

„Eer wij waardig zijn dat ons zonen geboren worden, moeten wij daden verricht hebben waaraan zij zich kunnen spiegelen."

Het geeft zekeren dunk van Abrahams *respectability*, of althans van zijne kerkelijke rechtzinnigheid, dat hij kort daarop tot het ambt van diaken en ouderling werd verkozen. Hun aantal was bij de uitbreiding der gemeente gaandeweg geklommen, van vier tot veertien, en hunne voornaamste functie was, gelijk in 't vaderland, het opzicht over het armwezen, over de weeshuizen en andere gestichten van liefdadigheid, de Latijnsche school, enz. Maar niet altijd waren zij den eerwaarde broederen predikanten tot steun, want in 1650 werd er te Batavia een ouderling gevonden die lezen noch schrijven kon,

*) Navorscher IV p. 125.

en een drietal hunner werd, als maatregel van kerkelijke tucht, wegens ergerlijken levenswandel uit het achtbaar college verwijderd.

In 1684, derhalve op een ouderdom van pas 31 of 32 jaren, verkreeg Van Riebeek de waardigheid welke zijn vader het laatst bekleed had, die van secretaris der Hooge Regeering, en zes jaren later benoemden heeren Meesters in 't vaderland hem tot raad extraordinair van Ned.-Indië. Een jaar daarna tot raad ordinair, hetgeen hem een bijslag op zijn traktement en een besluitende instede van eene adviseerende stem in de vergadering van den Raad van Indië verzekerde.

Daar deed hij zich gelden. De wilskracht en de doorzettendheid, welke den vader eigen waren geweest, had de zoon in volle mate geërfd, maar tevens was hij scherp en bits van aard. Valentijn moest hem wel kennen, want met geen anderen landvoogd — en hij had er een half dozijn gekend — had hij meer ongenoegen gehad dan juist met dezen. In zijne *Levens* wijdt hij hem de regels:

„Hij was een zeer stemmig Heer, die men bijna nooit zag lagchen, en gelijk hij streng in 't gemeen was, alzo hield hij ook zijne kinderen zeer streng, en al wat te onderdanig op zich zelven. Hij heeft mede betoont een wakker man en een groot voorstander van zijn vrienden in zoverre te zijn dat, zo hij iemand zijn woord gaf, men verzekerd kon zijn dat ampt te zullen hebben, alzo hij zeer stijf op zijn stuk stond, en de zaak die hij voorstelde met veel kragt van redenen zo sterk en onverzettelijk doordrong dat geen van de Heeren zijn Ed., alzo hij al vrij wat scherp was, wilde tegen hebben; welk sterk dringen van dezen Heer al menigmaal oorzaak is geweest dat de Heer Johan van Hoorn (de regeerende landvoogd) die de moeite schuwde en in 't eerst in groote vijandschap met dezen Heer leefde en hem zeer ontzag, schoon zijn woord aan dezen of genen gegeven hebbende, het glippen liet. Zo dat veele met

veel grond zeiden, dat zij liever den Heer van Riebeek dan den Heer van Hoorn wilden te vriend hebben. Hij was niet alleen zeer scherp tegen zijn minderen, maar zelf tegen zijn meerderen. Deze scherpheid van aard, die overal in door stak, heeft hem veel moeite ook zelf met zijne mede-leden in de Hooge Regeering gebaard, enz."

Evenwel werd ook aan „dezen bitteren Heer," gelijk hij elders genoemd wordt, de uitspraak van vader Cats bewaarheid:

> Ick weet niet dat er ymant leeft,
> Die niet syn kintsche poppen heeft.

Van Riebeek had dezelfde voorliefde als, onder zijne opvolgers, Hendrik Zwaardecroon: hij liefhebberde in paarden. Er is reden aan te nemen dat het paardenras op Java destijds nog niet zoo ontaard was als in later tijd; daarbij was een fraai rijpaard een gewoon geschenk van Indische vorsten wanneer zij gezanten naar Batavia zonden en de betrekkingen met de kantoren der O.-I. Comp. in Arabië en Perzië gaven gelegenheid om van daar exemplaren van het geslacht *hippus* te ontbieden, gelijk men ze op Java noch elders in den Archipel licht zou aantreffen. Deze *sport* bracht echter zijn risico's mede. Het overkwam hem eens, toen hij een jongen Arabischen hengst bereed, dat deze buiten de poort van het Kasteel op de merries voor de koets van een notabele toeliep, zijn berijder afwierp en op de borst trapte. Echter verloor de Edele Heer bij deze tuimeling, misschien zijne waardigheid, maar niet zijne koelbloedigheid. Want hij steeg weer op en reed naar zijn „tuin" of buitenverblijf, vanwaar hij op hetzelfde paard naar het Kasteel terugkeerde. „Dog," boekstaaft de kroniekschrijver, „dit hield zijn Ed. naderhand al wat in huis."

Eene andere voorliefde gold het buitenleven. Tanahbang, thans een bevolkt Europeesch villa-kwartier, was destijds nog een buitenwijk en grensland der beschaving,

op zeven of acht mijlen van de hoofdstad gelegen. Hier bezat hij een stuk land, waarschijnlijk met een optrekje, een Indisch *Sans Souci*, dat hij dikwijls bezocht en werwaarts hij zich deed vergezellen door een ongewoon escorte, nl. eene cavalcade van ettelijke slavinnen, die op ezels reden.

Behoorden ook deze wellicht tot zijne „kintsche poppen"?

Doch welhaast zou Tanahbang schaarscher bezocht worden sedert hij in 1702 benoemd werd tot directeur-generaal, eene waardigheid terstond volgende op die van landvoogd en welke drukke besognes met zich bracht.

Het handelsgebied der Comp. strekte zich toenmaals zooveel verder uit dan in later dagen, er waren zooveel meer „buitencomptoiren" welke hunne schepen naar Batavia zonden om zich daar te voegen bij de retourvloot naar 't vaderland; en ook, de Raad van Indië was nog niet gekrompen tot een zuiver adviseerend, maar vormde een mede-regeerend staatslichaam. Er konden daar hooge woorden vallen tusschen de leden en den landvoogd-voorzitter, welke laatste bij hangende kwesties niet zelden door meerderheid van stemmen schaakmat werd gezet.

In 1690 had Van Riebeek zitting genomen in het hoogste staatscollege; het jaar waarin mr. Willem van Outhoorn, die mede in de rechten gestudeerd had en eveneens te Leiden, als gouverneur-generaal optrad. Hij was bij zijne benoeming tot „secunde" in 't bewind een vijftiger en vader van drie kinderen, een zoon en twee dochters. De oudste daarvan, Johanna, deed gewis een schitterende partij toen niemand minder dan de regeerende landvoogd (Van Outhoorn's opvolger) Joan van Hoorn haar ten huwelijk vroeg. Deze was toen weduwnaar van Van Outhoorns dochter, Susanna Agneta; en ook zij was geen *tender bud* meer, nl. als weduwe van den gouverneur van Ceylon Gerrit de Heere. Eene aanteekening in

het *Dagh-Register* van het kasteel Batavia behelst eenige bijzonderheden omtrent deze huwelijksvoltrekking in het Bataviaasche *highlife*. Er was een bataillon infanterie op de been en het gansche korps ruiterij, gedeeltelijk *en haie* opgesteld, gedeeltelijk tot geleide bestemd. Onder de speelnooten bevonden zich twee raden van Indië met hunne echtgenooten; al wat rang of rijkdom bezat was dien dag in het Kasteel te vinden —

Dat grootsch en sterk Kasteel, welks hechtgebouwde muuren
Het vratig woeden van den vluggen tydt verduuren;

gelijk de dichter er van gezongen had, en dat inderdaad niet door den tijd, maar door den hamer des sloopers (de maarschalk Daendels) verwoest zou worden.

In vier koetsen reed het gezelschap het voorplein van het Kasteel over, onder eene versiering van Chineesche vaandels, vervolgens de Princestraat door en langs de vermaarde Tijgersgracht naar de woning der bruid. Ofschoon niet jong meer, zij had het Amsterdamsche wapen nog niet achter den rug: eerst 28 — terwijl de bruidegom reeds 53 jaren telde. Daar, in de deftige woning van den directeur-generaal, werden de verdere genoodigden afgehaald en gezamenlijk begaf men zich naar de Kasteelskerk waar de leden der regeering en tal van notabelen den bruiloftsstoet afwachtten. Onder hen bevond zich de oud-landvoogd en gewezen schoonvader des bruidegoms mr. Willem van Outhoorn; hij leefde, sedert Heeren Meesters hem een wenk hadden gegeven om af te treden, als aanzienlijk particulier en met behoud van de voorgeschreven honneurs rustig in zijn fraai huis op de Tijgersgracht, waar hij ook overleed.

De dienst in de Kasteelskerk werd verricht door ds. Godfridus van Holten, die zijn tekst gekozen had uit Salomo's *Hooglied:*

„Gaat uit en aanschouwt, gij dogteren Sions, den koning Salomo met de kroone, daar mede hem zijne

moeder kroonde op den dag zijner bruiloft, en op den dag der vreugde zijn herten." *)

De moeite en de kanselwelsprekendheid werden zijn eerwaarde ruimschoots vergolden; hij ontving voor een sermoen, dat niet langer dan een half uur mocht duren eene „vereeringhe" van duizend rijksdaalders.

Na de preek werd het huwelijk ingezegend, en nauw waren de toonen van den 128sten Psalm weggestorven of ginds van de bolwerken begon het geschut te bulderen. Zeventien schoten vielen van de punten des Kasteels, vijftien van het admiraalschip ter reede, dertien van het eiland Onrust, en verkondigden aan Batavia's burgerij dat de plaats in de receptiezaal der generaalswoning, sedert het overlijden van Susanna Agneta van Outhoorn ledig gebleven, weder vervuld was geworden.

Uit de kerk stroomde alles naar de generaalswoning in 't Kasteel. (Militaire „generaals" bestonden destijds in Indië niet; er was slechts één generaal, de landvoogd) De woning leende zich alleszins tot eene drukbezochte en deftige receptie. Zij had volgens Valentijns beschrijving een flink bordes met zes steenen trappen aan weerszijden, en twee steenen leeuwen op de vlerken der balustrade. Aan beide zijden van de ovale poort bevond zich een nis, waarin de beelden stonden van een musketier en een piekenier, beiden in oudhollandsche monteering, „ieder als zijn geweer klaar houdende en daarmede aan de inkomenden eere bewijzende." Het gebouw had twee verdiepingen, de gevel versierd met het monogram der Comp., **) de dooreengeslingerde letters V. O. C. (Vereenigde O. Indische Compagnie) met „gapende dolfijnen en vazen met fruitagie." Het dak droeg een torentje omgeven door zes pilasters en 't zeilende kogge-

*) Hooglied III v. 11.

**) Koperen monogram aanwezig in de middenvestibule van het Rijksmuseum, bij de landvoogdsportretten.

schip der Comp. als weerhaan. De groote zaal had eene afmeting van 48 op 30 voet en was aan de muren versierd met tal van wapenen, vaandels, schilderijen en een staand uurwerk.

Aan de rechterzijde van die zaal bevond zich het privé schrijfkabinet van Zijn Edelheid. 't Was bij de klerken van het korps pennisten welbekend, want wijlen de landvoogd Joan Maetsuycker, „een kregel en zeer netelig man," had daar een verrekijker door den muur geboord, waardoor hij zijne klerken in hun schrijfvertrek heimelijk bespieden kon, en hen dan over hunne ongeregeldheden duchtig „doorstrijken." Totdat de knapen het kijkgaatje uitvonden en er fluks een papier over plakten, dat zij des avonds bij 't huiswaarts keeren weder weg namen; „waardoor Bestevaar in langen tijd daarna niet bedenken kon wat er aan zijn kijker scheelde."

Er waren voorts gehoor- en eetzalen, galerijen, logeervertrekken, kamers voor het personeel, een afdak waaronder gemeenlijk het „schey-maal" aan de naar 't vaderland vertrekkende schepelingen werd gegeven, ook de vergaderzaal van den Raad van Indië waar de portretten der landvoogden, — Van Hoorn was de zeventiende — langs de muren hingen, de privé apartementen van den gouverneur-generaal, enz.

Hier hadden de officieele gelukwenschingen plaats. Ze waren dubbel; de bruidegom was dien dag juist 53 jaren oud geworden. De bruiloftsgasten telden ongeveer honderd en twintig, maar er was ruimte voor. Ook keur van gerechten en puik van wijnen stonden gereed, de Kaapsche wijn uit Van Riebeeks geboorteland, daaronder wellicht reeds die voortreffelijke Constantia door de gouverneurs Van der Stel gekweekt; voorts Fransche wijn uit Europa en Perzische wijn uit Gamron aangevoerd. De gastheer stond bekend als bezitter van een vorstelijk vermogen, er behoefde hier niets te ontbreken.

Ten 7 ure 's avonds werden op het Kasteelsplein door

den konstabel-majoor en door een Chineeschen pyrotechnicus vuurwerken ontstoken, die evenwel niet lang genoeg duurden om de scheidende gasten bij te lichten. Zij vertrokken eerst te middernacht, terwijl de bijzonderheden..... doch deze heeft het *Dagh-register* wijselijk verzwegen. Zoo zij in denzelfden trant vielen als die in 't vaderland, dan was hier gewis ruim plaats gegeven aan 't geen drossaard Hooft „varkensvreugde" noemde.

Voor de ouders der bruid, voor Abraham van Riebeek en Elisabeth van Oosten was dit ongetwijfeld een groote dag, en misschien zag de voormalige Leidsche student toen reeds dien „staf van kommando" in 't verschiet, waarmee de schilder ook hem zou uitbeelden in een tijd toen er nog geen bij Staatsblad voorgeschreven landvoogdskostuum bestond. Maar gewichtiger nog was de dag voor hunne dochter. Johanna van Riebeek bekwam niet alleen een echtgenoot even minzaam en heusch in den omgang als haar vader gestreng en gebiedend was geweest, maar tevens den bezitter van een fortuin dat, bij zijn vertrek naar Nederland, op tien millioen werd geschat. Geen wonder dat, toen deze tweede man haar in 1711 te Amsterdam kwam te ontvallen, aan de rijke weduwe nog *avances* genoeg werden gemaakt. Nauw was het rouwjaar om, of zij huwde dan ook voor de derde maal, deze keer met den bewindhebber der O. I. Comp. en schepen der stad Amsterdam mr. Cornelis Bors van Waveren, en overleefde ook dezen.

Wanneer Heeren Meesters in 't vaderland een directeur-generaal benoemden, dan wezen zij daarmede tevens en bij voorbaat den persoon aan, bestemd den regeerenden landvoogd op te volgen. Wel is waar, een wet van Meden en Perzen was dit niet. De instructie voor Generaal en Raaden van het jaar 1617 bepaalde dat de verkiezing van een nieuwen landvoogd moest geschieden „bij pluraliteit van stemmen ende door besloten brieven of billietten, staans voets," de stembriefjes zonder ver-

zegeling of onderteekening. Doch dit zag voornamelijk op de „aflijvigheid" van een gouverneur-generaal en 't bleef altijd eene verkiezing bij provisie, die door bewindhebbers nader moest bekrachtigd worden. Bij aftreden of repatrieeren echter was de directeur-generaal er het naast aan toe om de opengevallen plaats te vervullen, en al brachten de omstandigheden daarop meermalen uitzonderingen teweeg, in Van Riebeek's geval bleef de algemeene regel van kracht. In 1709 vertrok zijn schoonzoon naar 't vaderland en diens waardigheid ging op hem over.

Eigenlijk was hij reeds in 't begin van 1708 door bewindhebbers benoemd geworden, maar Van Hoorn had 't, bij de gebrekkige gemeenschap tusschen moederland en kolonie, zoolang weten te rekken. Heeren Zeventienen wilden een einde maken aan de familieregeering te Batavia, thans voor de tweede maal ontstaan door nauwe verwantschap tusschen directeur-generaal en gouverneur-generaal. Eerst had Van Outhoorn daarvoor moeten „springen," wiens dochter met Van Hoorn, destijds directeur-generaal, gehuwd was geweest; thans was dezelfde verhouding weer ingetreden door Van Hoorn's tweede huwelijk met Johanna Van Riebeek. De „gereïtereerde verzoeken," waarop hem thans ontslag werd verleend, waren slechts een voorwendsel. Bewindhebbers zonden nu het bevel naar Indië, dat voortaan geen „consanguiniteit of affiniteit" tusschen den eersten en den tweeden persoon in de kolonie meer mocht bestaan, en toonden zich hoogst verbolgen over de clandestiene wijze waarop schoonpapa en schoonzoon de zaak onder elkaar hadden bedisseld, nl. door den laatsten contrarie de orders in zijne hooge functiën te handhaven. Doch eindelijk was het tijdstip daar, door Van Hoorn zelf in den Raad van Indië aangegeven voor zijn aftreden, en Van Riebeek werd „voorgesteld" als achttiende landvoogd van Ned. Indië.

„Hij was toen," schrijft Valentijn, „een Heer van 56 jaaren, kort van gestalte, matig van dikte, bleek, wat breed, plat en rond van wezen, hebbende kort grijs en niet zeer dik hair, zijnde kort van neus, groot van neusgaaten (gelijk zijn Ed. ook wat door de neus sprak) langzaam van spraak, zeer levendig van oogen, groot van verstand, zeer stemmig en zedig in zijn gansch gedrag, en een hater van alle pragt. Een braaf en wakker man, dog die een weinig te scherp en te streng was. Zijn Eedelheid kon zeer wel spreken, en niet minder net zijne meening met de pen uitdrukken, waarin hij zeer weinigen zijns gelijk hadde. Dus was hij een zeer goed en uitsteekend politicq, dog ik heb zijn Ed. noit voor een groot kenner of voortzetter van den handel (dat egter hier in een Generaal vooral mede vereischt werd) van iemand hooren te boek stellen."

Zoozeer was hij intusschen geen „hater van alle pragt" of hij vermeerderde nog de uiterlijke staatsie van zijn lijfwacht door hun scharlaken rokken te geven met gouden lissen en boordsels gegarneerd, en scharlaken mantels daarbij. De cavalcade van slavinnen op ezels, waarmede hij naar Tanahbang placht te rijden, was nu vervangen door twee trompetters, voor de vergulde koets van zijn Edelheid uit rijdende en van afstand tot afstand blazende, door sierlijk gekleede Europeesche en inlandsche hardloopers welke met hunne dikke rottingen ruim baan voor de koets maakten en door twaalf hellebaardiers, „die de fraeiste en snedigste jongmans zijn die men onder de soldaten vinden kan." Hun kostuum was reeds weidsch genoeg: geel damast wambuis met zilveren knoopen, wijde scharlaken broek met afhangende bundels zijdelint aan weerszijden en breede vergulde bies, neteldoeksche das, parelkleurige zijden kousen, en degen met zilveren gevest. „Ik heb er onder gezien," schrijft Valentijn, „die goude knoopen aan hun kamizooltjens, groote goude gespen in de schoenen en koussebanden met diamante gespen aanhadden."

De burgerlijke kroon eens onderkonings zou Abraham van Riebeek niet te zwaar drukken. Toen de landvoogd Joannes Camphuis bij zijn aftreden de sleutels van het Kasteel zijn opvolger overreikte, zei hij beteekenisvol:

„Ze zijn wat zwaar, uw Edelheid."

Waarop Van Outhoorn hem koeltjes bescheid deed met de woorden:

„'t Is na men daaraan tild."

Ook Van Riebeek tilde ze niet te zwaar; mede dewijl er gedurende zijn bijkans vijfjarig bestuur in de zaken van staat weinig belangrijks voorviel. De suprematie der E. Maatschappij over de volken van den O. I. Archipel was vooreerst genoegzaam bevestigd, de zaken van negotie konden op den voorgrond blijven. Ook de zaken van cultures. Bewindhebbers hadden goede verwachting van den aanplant dier „swarte boontjes," welke Pieter van den Broeck voor 't eerst van de oevers der Roode Zee had meegebracht, waarvan men zich tot dusver met veel moeite en kosten uit Mokka of uit de tweede hand in Europa had moeten voorzien, welke thans in de omstreken van Batavia werden aangeplant. En welk een vondst, toen onder Van Riebeeks bestuur de tinmijnen van Banka werden ontdekt. Beiden waren eene belofte voor de toekomst; en inderdaad, de koffie zou het moederland schatten aanbrengen (en den vloek des inboorlings! — maar wat was daaraan verbeurd?) Het tin, waaraan het zweet en bloed kleefde des chtneeschen pandelings, zou tot goud worden.

In die vijf jaren kwam ook het nieuwe stadhuis tot stand, waaraan Jan de Marre zooveel lofs zou toezwaaien met de regels:

Spoei nu, mijn Zangster, langs dees lommerrijke dreven,
Opdat wij 't Raadhuis zien, welks hooggerezen trans
Ons schoon Batavië verciert met rijker glans,
Daar 't uitmunt in den ring der prachtige Gestichten
Als Venus in het heir der andre Starrelichten.

Het oude Stadhuis had geenszins een „hooggerezentrans" gehad, maar was vrij laag en onaanzienlijk; dit nieuwe was voor 30.000 rijksdaalders buiten 't ijzerwerk bij baas N. Cammer aanbesteed. Het had twee verdiepingen, een deftig portaal, tal van weidsch gestoffeerde vertrekken, een toren met koepel, een rondeel en daarboven een fronton waarop het monogram der Comp., het wapen van Batavia, het beeld der Gerechtigheid en dat van den Hollandschen Liebaard, alles in ijzerwerk, waren voorgesteld.

Iederen nacht werd hier door gewapende burgers de wacht betrokken. Het consigne was gestreng; wie des avonds na 9 ure zich waagde op de strook grauwe arduinsteen langs den voorgevel, welke voor den dienstdoenden schildwacht was gereserveerd, of niet aanstonds bescheid deed wanneer hij door dezen aangeroepen werd, had veel kans eene vermaning tussehen hals en nek te bekomen met de piek des gewapenden. De vroede predikant Valentijn, die zijne kroniek zoo gaarne met anecdoten placht te kruiden, teekent hier uit zijne herinnering op:

„Ik kenne een Heer van zeer veel aanzien, die als Raad van Justitie pas op Batavia gekomen en nog onkundig van deze gewoonte zijnde, een dragt weg had eer hij 't wist, en de Heer die hij bij zig had, een oud mede-lid van dien Raad, had hem, ik geloove met opzet, geen woord er af gezegt, gaande stillekens en tijdig buiten de steenen, en wat ter zijden af op 't plein, om gelegenheid te hebben van daarover eens hertelijk bij zig zelven te lagchen."

Behalve dit nieuwe Stadhuis waar de raad van justitie, de bank van schepenen, het college van weesmeesters, de commissarissen van huwelijkszaken en de hoofden der schutterij bijeenkwamen, werd onder Van Riebeek's bestuur een weg gebaand naar Java's zuidkust, eenige onlusten op Celebes en in de Molukken werden gedempt,

en contracten gesloten met Djohor en Bandjarmasin. De Edele Compagnie bleef, langzaam maar gestadig, hare vangarmen uitbreiden over dit gansche eilandrijk; steeds vaster werden de banden waarmede zij de inlandsche hierarchie omstrikte en de gezantschappen uit Oost en West welke naar Batavia togen om aan „grootvader" hunne hulde en hunne geschenken te brengen, getuigden voor haar klimmend aanzien.

Toch waren zijn verheffing tot den hoogsten rang en zijne „geruste prefecturen" niet bij machte Van Riebeek's aard te verzachten, of de uitingen van zijn galachtig temperament te minderen. Zijne geschillen met zijne medestanders in 't bewind liepen somtijds zoo hoog, dat Heeren Zeventienen in 't vaderland er mee gemoeid werden. Nu eens beklaagden zijne voormalige collega's, de leden van den raad van justitie, zich bij bewindhebbers over de „injurieuse propoosten en vehemente proceduren" van dezen gouverneur-generaal. Dan weer lag hij overhoop met den Raad van Indië, inzonderheid met den directeur-generaal Douglas, dien hij, volgens de voorstelling van den kroniekschrijver, „in de volle vergadering van haar Edelheden zoodanig hakken en kerven kon, dat er die doodzwakke Heer weken aaneen van in zijn bed kon leggen." Dubois, in zijne *Vies des gouverneurs hollandois*, schreef van hem: „Sa langue et sa plume étoient également redoutables, son humeur chagrine le rendoit insupportable à lui-même et aux autres." Ook ds. Franciscus Valentinus, bedienaar des goddelijken woords — gelijk hij zichzelven zoo gaarne noemde — moest menige aanvechting en menige terugzetting verduren waar 't zijn Maleische bijbelvertaling betrof, die hem zoo na aan 't hart lag. Dit ten gevalle van zijn medepredikant ds. Leydekker, die voor *zijne* vertaling de regeeringshulp inriep en daarbij het voordeel had dat hij gehuwd was met Van Riebeeks zuster Antonia. 't Was mede Abraham van Riebeek geweest, destijds nog

directeur-generaal, die Valentijn gedwongen had om als veldprediker de expeditie van majoor Knol naar Oost Java te volgen, ondanks dat hij de schriftelijke toezegging van bewindhebbers met zich uit het vaderland had gebracht dat hij alleen naar Ambon (zijn voormalige standplaats) mocht gezonden worden. En die, op de vertoogen van den bedrukten predikant hem schamper toevoegde:

„De Heeren in 't vaderland besluiten de zaaken zooals zij het daar goed vinden, maar wij doen het hier zooals wij hier verstaan en best oordeelen. Doet wat gij wild en loopt vrij bij alle de Heeren *) rond; maar gij zult egter op dien togt, of anders zonder soldij weer na 't vaderland gaan."

Valentijn, vader van een „zwaar huisgezin," ging; maar keerde doodziek terug, zoo zwak dat hem op de audientie bij den gouv.-generaal Van Hoorn een stoel moest toegeschoven worden. Slechts in zijne gedenkschriften kon hij zich wreken op dien „zeer bitteren Heer," — en liet het niet.

Ware Van Riebeek geen landvoogd geworden, hij had der Comp. dienst kunnen doen als landontdekker. Het was zijne voorliefde die woeste en braakliggende streken ten zuiden en ten westen van Batavia te onderzoeken, welke toenmaals nog veilig als eene *terra incognita* mochten aangemerkt worden. Vroeger was hij eens als gezant der regeering naar Bantam geweest, sedert hij landvoogd was geworden ging hij weder dien kant uit, zonder ander mandaat dan 't geen hij zichzelven gegeven had: Batavia's nabuurstaten te verkennen en toegankelijk te maken. Er lagen daar nog bloeiende wildernissen, met een forsch en immer groenend plantenkleed overtogen bergstreken, majestueuse vulkanen wier donder meermalen te Batavia was gehoord, wier aschregens de

*) Nl. de raden van Indië.

„koningin van het Oosten" in grauwe pij gehuld hadden, er stroomden met teugellooze vaart zilverblanke rivieren of sprongen in stuivenden val den rotswand af; mijlenlange oerwouden schakelden er zich over de flanken der bergreuzen en eindelijk, aan den zoom dier ongerepte oorden, botsten de golven van den Indischen Oceaan tegen de vogelnestklippen van Java's eenzame zuidkust.

Wie zal zeggen met welke aandoeningen de avontuurlijke landvoogd deze openbaringen der indrukwekkende indische natuur voor zich ontsluieren zag, en of dit straffe gemoed hier eindelijk week werd? Had hij hetzelfde open oog voor natuurschoon als een zijner voorgangers, als Rijklof van Goens, die in zijn *Rapport* over zijn reis naar Mataram aan Heeren Meesters o. a. schreef:

„Het land is aldaer soo rijck van schoone rivieren ende springende wateren, dat de nature schijnt een proeffstuck van vermaeck geformeert te hebben om haer selffs te verheugen. Wij zagen alhier soo vermaeckelijke landdouwen als op de werelt ergens zijn magh, springende aan den voet van dit geberchte tusschen uyt groote steenen ende clippen soo schoone naturelijke fonteynen, alle cristalijn blanck water, dat 't zelve wel meriteert in deşen gedacht te werden. De rijckdom deses eylands is ongelooffelijck, hebbende de nature buyten goud ende silver daer alles geplant wat de menschen op aerden van Godt de Heere souden mogen wenschen."

Van Riebeeks tochten waren echter minder goed voorbereid dan die van Van Goens, wien handreiking was gedaan door dien machtigen Soesoehoenan van Mataram, op wiens wenk duizende Javanen in het stof bogen en zich slaven noemden onder de voeten van den „Aanbiddelijke." Reeds de Jacatrasche Bovenlanden, voorbij de laatste chineesche suikermolens, waren onherbergzame oorden; de Preanger daarachter een „wilt en byster landt." De ontberingen en vermoeienissen waren van dien aard,

dat ze den Europeaan uitputten en ettelijke op hoog bevel gepreste koelies aan een deerlijk einde hielpen — maar wat telde het leven van een Javaan! De vertegenwoordigers der Comp. waren immers altijd nog menschelijker dan de vorsten des lands die om een verdenking, een beuzeling, een bijgeloovige luim het bloed hunner onderdanen als water deden stroomen.

Deze herhaalde verkenningstochten hadden wel eene nauwkeuriger kennis van de inwendige gesteldheid des lands ten gevolge, een ruimer débouché voor de zwavel der vulkanen, de stichting hier en daar van een vlek of fort, en den aanleg van een weg naar de eenzame stranden der Wijnkoopsbaai die — wie zal 't zeggen — misschien evenveel menschenlevens kostte (in verhouding tot de lengte) als Daendels' beruchte Groote Postweg. Maar velen oordeelden dat dit alles meer het werk van een „vernufteling" *) dan van een gouverneur-generaal had moeten zijn, wiens plaats in de raadzaal des Kasteels, niet in het kamp des padvinders was.

En ook hemzelven zouden die avontuurlijke omdolingen noodlottig worden. De bezoeking keerde ten leste tot haren *auctor* terug, het bloed van den onder zijn last bezweken koelie kwam over zijn hoofd. Het was Van Riebeeks gewoonte niet iemand te sparen, europeaan noch inboorling, maar zichzelven spaarde hij evenmin. Zoo kwam 't dat hij in 1713 weer een zijner moeizame bergtochten ondernam, ondanks dat de verschijnselen van dyssenterie zich reeds bij hem vertoond hadden. De hitte des daags was groot, en niet minder de doordringende koude der nachten, op ettelijke duizende voeten boven de zee. Men moest vulkanen over, waar aan sommige heeren van 't gevolg de schoenen onder de voeten verzengden, en waar men met een stok door de brooze zwavelkorst kon stooten. De snelle temperatuurs afwisse-

*) Ingenieur.

ling, gevoegd bij de „persing" waaraan hij reeds leed, joeg den zestiger de koorts op het lijf. Valentijn verhaalt „dat hij, alzo zijn koorts toenam en hij, nu niet meer kunnende rijden, door eenig volk moest gedragen worden, besloot terug te keeren, waarna hij met een kleen vaartuigje, daarin zijn Ed. met zijn zoon en pas een flesje wijn 28 uuren in groote koude, in 't uiterste gevaar van zijn leven wegens roovers, kaymans en andere ongevallen zat, en onzeker waar hij was omzworf, zijnde van de troep door een verkeerden wegwijzer afgeraakt. Zijn Edelheid quam eindelijk nog zeer gevallig te rechte, en den 19 September met een schip van Tandjong Poera weder thuis, zijnde doodzwak geworden door een dunne loop, en de koortzen daarop gevolgt."

In het Kasteel teruggekeerd nam zijne ziekte steeds toe, totdat hij den 17den November van het jaar 1713 kwam te overlijden.

Zijn uitvaart had eerst den 20 d. a. v. plaats. Want ofschoon het regel was dat lijken reeds denzelfden dag van het overlijden begraven werden, het stoffelijk overschot van een gouverneur-generaal bleef gemeenlijk twee tot drie dagen boven aarde staan, in verband met de toebereidselen tot eene pompeuse begrafenis.

Door een gunstig toeval is het begrafenisbriefje bewaard gebleven, gelijk het toenmaals bij het overlijden van aanzienlijke personen werd rondgezonden:

BATAVIA ANNO 1713

W

Op Maan-dag den 20 NOVEMBER,
Erd UE: ter Begraveniſſe verſogt
met het Lyk van
Sijn Edelheid de HEER

ABRAHAM van RIEBEECK,

Gouverneur Generaal van Neder-lands India.

Sal gedragen werden uit fijn Edelheids wooninge ſtaande binnen het Caſteel.

Als Vriend. Tegens 7 Uuren 's morgens

Hollands Kerkhof.

Zijne echtgenoote overleefde hem slechts vijf maanden; zij stierf te Batavia in Mei 1714.

Gedurende een dertigjarig huwelijksleven had de Delftsche wijnkoopersdochter ruimschoots haar deel gehad van aardsche grootheid. Hoe zouden de familieleden in Delft opgekeken hebben, hadden zij mevrouw de generaalse kunnen zien uitrijden voorafgegaan door vier inlanders in 't rood met goudpassement afgezet, den rotting met zilveren knop in de hand, zijzelve gezeten in de vergulde karos met vier paarden en twee bereden hellebaardiers neven de portieren; hadden zij de militaire posten langs haren weg het voorschrift kunnen zien opvolgen om „buyten te staen, in selver wyse als voor de heeren Raden van India." Of ook wanneer zij, eenvoudige burgerluidjes, haar hadden kunnen gadeslaan in een omslachtig Indisch huishouden, tusschen een dozijn Europeesche en een zwerm inlandsche bedienden. Zelfs als weduwe behield zij nog eenige honneurs en uiterlijk vertoon, o. a. twee „lijffschutten" of oppassers, die haar door de regeering „tot meerder fatsoen" waren toegevoegd.

Evenwel was Elisabeth van Oosten geen pronkzieke of hoovaardige „generaalse"; zij schijnt eerder eene Esther dan eene Vasthi geweest te zijn. Althans, Valentijn prijst haar als „een zeer zedige en nedrige vrouwe." Het was op de recepties eener landvoogdsvrouw, die gemeenlijk des Maandags werden gehouden, het gebruik dat zij voor geen harer bezoeksters van haren zetel oprees wanneer deze niet minstens de vrouw van een raad van Indië was. Voor de anderen boog zij slechts en liet hun door eene rijkgekleede slavin hunne plaats aanwijzen, in volgorde van den rang des echtgenoots. Mevrouw van Riebeek echter stond voor iedere binnenkomende op en verwelkomde haar persoonlijk; de overige aanwezigen waren dan wel genoodzaakt de beweging te volgen. Slechts hierin had zij eene uitzondering moeten

maken dat aan haar alleen de titel van „mevrouw" toekwam; doch dit prerogatief had eerst betrekkelijk kort te voren opgehouden. Tot op het bestuur van Joannes Camphuis (1684—1690) was er slechts één mevrouw, gelijk één generaal, in de kolonie geweest. „Maar" — verhaalt Onno Zwier van Haren in zijn *Leeven van Joannes Camphuis* — „de Heer Schagen, in 't jaar 1683 uit Holland als Raad van Indiën vertrokken, bracht syne Huysvrouw meede, die in Holland *Mevrouw* genoemd geweest zijnde, deese naam tot Batavia behield, hetwelke aanstonds door alle vrouwen van Raaden van Indiën wierde gevolgd, en zo veel te gemakkelijker doorging - omdat de Generaal ongetrouwd was, en er dus niemand was die belang had om die distinctie in weesen te doen blijven."

Welnu, de echtgenoote van Abraham van Riebeek zou er zich geen grijze veeren om maken. En behalve hare nederigheid strekt haar tot eer het feit, dat zij dertig jaren lang stuur wist te houden in één zoo balsturig man.

Doch de staatsie eener landvoogdsweduwe duurde voor haar slechts kort; spoedig volgde zij haren echtgenoot naar de groeve op het Hollandsche Kerkhof.

Hare beide kinderen (de oudste, Johanna, was reeds met haren man in Nederland) repatrieerden het volgend jaar. De zoon, Johan, die in Comp. dienst den rang van koopman bekleedde, werd veertig-raad en schepen der stad Delft, heer van Bunschoten. De dochter, Elisabeth, stierf te Amsterdam als echtgenoote van haren neef Gerrit van Oosten; van wien de *Navorscher* bericht:

„Hy had een groot huys gekogt tot Amsterdam, op „de oude Heeregraft over de Warmoesgraft, „de Son" „genaamt, 't geen hij van binnen zeer schoon hadde „vertimmert, en leefde alleen op zijn renten."

Rijk schijnt deze familie overigens niet geweest te zijn, want Van Riebeek werd nimmer voor een man van groote middelen gehouden. Wel voor een onomkoopbaar man,

matig en eenvoudig, die met minachting kon neerzien op de practijken waardoor zijn schoonzoon Joan van Hoorn, de vriend van pachters en Chineezen, zich een vermogen van tien millioen bijeenschraapte.

Abraham van Riebeek heeft niet tot de strijdbare gouverneurs-generaal der oudere linie behoord, welke het gezag der Comp., „met den swaarde geconquesteerd," deden wortel schieten in den lande van overzee: Reynst, Coen, Van Goens, Speelman; noch tot die andere welke, gelijk Van Diemen en Maetsuycker, door staatsmansbeleid dit gezag wisten uit te breiden en te bevestigen. Niettemin was hij geen van de minsten in de lange rij. Het was geen geringe lof dat, in een tijd van openbare dieverij en corruptie, zelfs zijne tegenstanders erkenden dat hij was werkzaam, ingetogen, onbaatzuchtig, eenvoudig, een getrouw dienaar der loffelijke Compagnie, en eigenlijk niets tegen zich had dan zijn „verdrietige inborst".

Echter blijft het beeld des vaders dat des zoons overschitteren. Boven den *doctor juris* en gouverneur-generaal van Ned. Indië zal het nageslacht den kordaten scheepschirurgijn blijven stellen, die Afrika's barre zuidpunt herschiep tot eene vruchtbare kolonie, wiens blazoen ter eerbiediger nagedachtenis als het wapen van Kaapstad werd aangenomen en wiens voortvarende geest nog tot ons spreekt uit het lijvig *Dagverhaal van Jan van Riebeek.*

Uit het Koloniaal Verslag van 1899.

De herhaalde klachten, zoowel in de Staten-Generaal als in de Pers geuit, over de veel te late verschijning van het Koloniaal Verslag, geregeld komende als mosterd na den maaltijd, hebben eindelijk geholpen. Minister Cremer, van wien de aandrang in Indië is uitgegaan, heeft ook op dit punt getoond een vijand te zijn van bureaucratische sleur. Thans is reeds het eerste gedeelte verschenen van het Koloniaal Verslag van **1899**, dat, was men in den ouden sleurgang gebleven, vermoedelijk eerst in het najaar het licht zou hebben gezien.

In de mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard vindt men omtrent de betrekkingen met het buitenland, dat de sedert 1879 door de besturen van de Straits-Settlements en Laboean (Britsch Noord-Borneo) periodiek uitgevaardigde verbodsbepalingen tegen den uitvoer van oorlogsbehoeften naar Nederlandsch-Indië wederom met de meeste bereidwilligheid tijdelijk bestendigd werden.

Het onderzoek naar de slechte behandeling, welke, volgens eene door het bestuur der Straits-Settlements onder de aandacht der Indische Regeering gebrachte klacht, te Singapore aangeworven Chineesche werklieden op de door hunne landgenooten gedreven hout-

kapondernemingen in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra zouden ondervinden, leidde de daarmede belaste commissie tot de slotsom, dat, hoewel voeding en huisvesting dier werklieden geen reden tot klagen geven en hun gezondheidstoestand, evenals hunne behandeling, uitzonderingen daargelaten, over het algemeen goed is, er toch, bepaaldelijk met betrekking tot de afrekening der loonen en de vordering van arbeid, misstanden vielen op te merken, die een doorgaand bestuurstoezicht wenschelijk maken. Op welke wijze in die behoefte kan worden voorzien, maakte in den aanvang van 1899 te Batavia nog een punt van overweging uit.

De gemengde (Nederlandsche en Portugeesche) commissie, welke in opdracht had eene topographische kaart van de grenzen der wederzijdsche bezittingen op Timor overeenkomstig de bepalingen van het grensverdrag van 20 April 1859 te ontwerpen en om voorstellen te doen ten einde tot eene schikking te geraken aangaande de wederzijdsche enclaves, ving in Augustus 1898, toen de Portugeesche commissarissen voltallig waren, hare eigenlijke werkzaamheden aan.

In het najaar van 1898 is, na overleg tusschen de wederzijdsche Regeeringen, aan de commissie opgedragen alsnog ook een onderzoek in te stellen naar de tusschen Nederlandsche en Portugeesche onderdanen aan de grens der onderafdeeling Beloe (Midden-Timor) plaats gehad hebbende verwikkelingen.

De handhaving van onze onzijdigheid in den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Amerika leverde voor Nederlandsch-Indië geene moeilijkheden op.

Met betrekking tot de quaestie der consulaire bescherming onzerzijds van zich in Siam ophoudende, uit Nederlandsch-Indië afkomstige vreemde Oosterlingen, waaromtrent de Indische Regeering in 't laatst van 1898 haar

gevoelen heeft doen kennen, zijn thans hier te lande overwegingen aanhangig.

Het vice-consulaat van Zweden en Noorwegen te Semarang werd opgeheven.

Belangrijke politieke gebeurtenissen hadden in het afgeloopen jaar op Java en Madura niet plaats en de rust en orde werden er niet verstoord.

Op Mohammedaansch godsdienstig gebied bleef het eveneens kalm.

Met de inlandsche hoven op Java bleef eene goede verstandhouding bestaan.

In den financieelen toestand der Mangkoe Negaran kwam in het verslagjaar wederom eene belangrijke verbetering; het laatste gedeelte van de schuld aan het Gouvernement kon worden afbetaald.

Omtrent de quaestie der overneming door het Gouvernement van de Soloosche enclaves in de residentie Samarang worden eindvoorstellen van de Indische Regeering tegemoetgezien.

De in de gewestelijke verslagen opgenomen cijfers omtrent het aantal gepleegde misdrijven geven den indruk dat er op Java en Madura, wat de veiligheid van personen en goederen betreft, in 1898 over het algemeen vooruitgang was.

De staat der volksgezondheid liet in 1898 over het algemeen weinig te wenschen over en was in enkele gewesten zelfs bijzonder gunstig.

De berichten over 1898 omtrent den gezondheidstoestand van den veestapel luiden alleen uit Japara, Madura en Pasoeroean minder gunstig.

Wegens de gunstige weersgesteldheid gaf de rijstcultuur over het algemeen veel betere uitkomsten dan in 1897.

In het handelsverkeer viel gedurende het verslagjaar geen bijzonderen voor- of achteruitgang op te merken.

Buitengewone verhuizingen onder de bevolking werden niet waargenomen.

Omtrent Atjeh en onderhoorigheden bevat het Koloniaal Verslag de gebruikelijke uitvoerige bizonderheden, die successievelijk uit de hier ontvangen mailberichten reeds vroeger bekend geworden zijn.

In herinnering wordt gebracht dat de gebeurtenissen op politiek gebied ter Westkust ten nauwste verband hielden met de bewegingen van Toekoe Oemar aldaar.

Zoomede, dat bij het aanbreken in 1899 van het voor landingen gunstiger en voor militaire bewegingen tevens minder ongunstige jaargetijde (tweede helft van Januari) in overleg met het hoofd van Tenam, die met zijne geheele familie voorshands te Poeloe Raja vertoefde, aanstalten gemaakt werden om tegen Oemar, die nog steeds Tedom en Wailah bezet hield, opnieuw gewapenderhand op te treden. Uit den aard der zaak vindt men nog niets vermeld omtrent den dood van het afvallige hoofd.

Omtrent den algemeenen toestand zoowel in Groot-Atjeh als in de onderhoorigheden wordt overigens het volgende gemeld:

Op godsdienstig gebied was de meest op den voorgrond tredende gebeurtenis, welke in het verslagjaar plaats greep, de Tengkoe Tapa-beweging ter Oostkust.

Evenals in 1897 keerden vele uitgewekenen in de door ons bezette streken van Groot-Atjeh terug; buitengewone beweging viel aldaar onder de bevolking echter niet voor.

De gezondheidstoestand in het gewest was over het algemeen gunstig.

Mond- en klauwzeer en ook veepest deden zich in het verslagjaar onder het vee van de Atjeh-Associatie te Olehleh en Kotta-Radja voor.

Oprichting van nieuwe Europeesche firma's of liquidatie van bestaande kwam niet voor.

De uitvoer uit de afdeeling Groot-Atjeh was, zooals

gewoonlijk, niet noemenswaard, als men daarvan uitzondert de uitvoer van peper, van Kroeng Raja afkomstig, waar van 1 Juni 1898 af de kustvaart weder was toegelaten.

Omtrent de handelsbeweging over zee gedurende 1898 wordt in het gewestelijk verslag, voor zooveel de onderhoorigheden van het gewest betreft, het volgende gemeld:

In de afdeeling Noord- en Oostkust is de in- en uitvoerhandel nog grootendeels in handen van vreemde Oosterlingen, die echter meer en meer door de Atjehers werden verdrongen.

Ter Westkust van Atjeh blijft de handel van geringen omvang: het verblijf van Toekoe Oemar in die afdeeling werkte bovendien zeer belemmerend op den binnenlandschen handel.

Wat den landbouw aangaat, waren in algemeenen zin de uitkomsten van den rijstoogst bevredigend te noemen, hoewel nergens, uitgenomen in het Pedirsche, genoeg geoogst wordt voor de behoefte en aanzienlijke invoeren nog steeds noodzakelijk zijn.

De koffiecultuur is in dit gewest tot nog toe van weinig beteekenis.

Suikerriet wordt in het geheele gewest verbouwd, doch alleen voor eigen verbruik.

De peperoogst viel over het algemeen niet mede.

In April 1899 is door de Indische Regeering besloten tot de oprichting in een gedeelte der Westkust, en wel te Tampat Toean, van eene vestiging voor de scheepvaartregeling, onder een militairen commandant, die tevens belast zal zijn met de waarneming van de functiën van civiel gezaghebber. Nevens een kleine militaire bezetting zal ter plaatse (ten behoeve van de scheepvaartregeling) ook eenig ondergeschikt civiel personeel gevestigd worden.

Door onze aanstaande vestiging in Tampat Toean zal ook verbetering komen in het toezicht op het binnensmokkelen van oorlogsbehoeften of opium uit Pinang of uit Padang.

VARIA.

Indische ambtenaren en particulieren.

De volgende belangwekkende circulaire is onlangs door den heer Kroesen, resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, tot de ambtenaren in die afdeeling gericht:

Bandjermasin, 11 April 1899.

Ofschoon eerst kort in dit gewest werkzaam, heb ik toch reeds meermalen den indruk gekregen dat van de zijde der ambtenaren aan de particuliere industrie in het algemeen niet die welwillende aandacht geschonken werd die zij zoo in ruime mate verdient.

Ik bedoel hier niet iets onaangenaams te zeggen; de indruk dien ik kreeg was slechts deze: dat geklaagd wordt over moeilijkheden en belemmeringen, die men op zijn weg ontmoet, over routine en fiscaliteit, die de ontwikkeling van den ondernemingsgeest beletten.

Ik begrijp dat gezorgd moet worden voor handhaving van de wet, en voor de inning der belastingen, die onontbeerlijk zijn; dat het niet mogelijk is te voldoen aan al de wenschen van handel en nijverheid.

Maar ik meen dat de ambtenaar, volkomen trouw blijvende aan zijn ambtsplicht, zich toch ook kan en moet beschouwen als de helpende en beschermende macht,

die den mannen van goeden wil ter zijde staat wanneer deze hun geestkracht, hun kennis, hun kapitaal beschikbaar stellen om dit uitgebreid gewest, in oppervlakte vier malen grooter dan Java, tot ontwikkeling te brengen.

Ik acht het de roeping van het administratief gezag om hen te helpen, hen te recht te wijzen, hun taak, die toch reeds zoo moeilijk is, te vergemakkelijken, de belemmeringen op te ruimen die het gevolg zijn van bekrompen bepalingen, van vooroordeelen, van sleur, van valsche fiscale overwegingen; belemmeringen, die jeugdige ondernemingen verhinderen tot bloei te komen, ja, ze dikwijls in hun geboorte verstikken.

Het hoofddoel van onze administratie en, om zoo te zeggen het hoofddoel van haar bestaan, is de ontwikkeling van 's lands welvaart door alle middelen in ons bereik, en ik aarzel niet hierop in de eerste plaats de aandacht der onder mij dienende ambtenaren te vestigen, in de hoop, in de overtuiging, dat zij er toe zullen medewerken aan dit land zijne volle waarde te geven, door van hunne zijde, door hunne studie en hunne daarvan getuigende voorstellen aan mij, alle die verbeteringen uit te lokken die tot bereiking van dat doel kunnen leiden.

Ik hoop dat de ambtenaren van deze overwegingen zullen doordrongen zijn, wanneer zij voorstellen aan mijne beslissing hebben te onderwerpen, hetzij om thans van kracht zijnde bepalingen te wijzigen, hetzij zij plannen of aanvragen hebben te onderzoeken om daarover advies uit te brengen.

Want de door het administratief gezag rechtstreeks uitgeoefende macht ter bevordering van de algemeene welvaart is slechts een klein deel van de op ons rustende taak; boven alles toch hebben wij aan den volksgeest, aan de individueele energie en aan het reeds toegestroomde en later nog te volgen kapitaal de richting te geven, welke zij te recht wenschen.

Ik hoop dat de ambtenaren het zullen verstaan aan

hen die herwaarts tijgen, in de hoop van door hun arbeid een goed bestaan te vinden, hun belangstelling te toonen in het slagen hunner ondernemingen, door hen al die hinderpalen te besparen, die het gevolg zijn van eene te strenge en kleingeestige voogdij over de geadministreerden; in een zich ontwikkelend gewest als dit behoort de regeling van arbeid vrij te zijn van alle onnoodig en tijdroovend formalisme, maar moet zij integendeel zoo eenvoudig en toegevend mogelijk wezen. Daarbij zullen zij hun eigen gerief dikwijls hebben ten achter te stellen bij dat van den ondernemer of wat hij zij.

Nog andere middelen staan hun ten dienste. Telkens wanneer de omstandigheden of het algemeen belang hun zulks niet beletten, kunnen zij den ondernemer met hun invloed steunen in zijne aanraking met hoofden en bevolking; zij kunnen hem zooveel mogelijk in betrekking brengen met den inlandschen arbeider en werkman; zij kunnen hem zijn nasporingen of vestiging vergemakkelijken; zij kunnen hem voorlichten als hij dit wenscht; om kort te gaan, zij kunnen ter zijner beschikking stellen alle middelen binnen hun bereik.

Maar even bereidwillig, voorkomend en meegaand als de ambtenaren zijn zullen, waar dat pas geeft, zullen zij pal staan voor de hun toevertrouwde belangen der inlandsche bevolking. Mijne, op jarenlange practijk ter Oostkust van Sumatra gegronde ondervinding, leert mij, dat bij vele Europeanen de neiging bestaat om niets te ontzien, dat velen de bepalingen, waaronder hun concessie werd verleend, ja zelfs de grenzen daarvan, niet eens kenden.

Het zij hier, eens en vooral, gezegd, tegen hen die buiten hun boekje gaan, trede men steeds beslist op; waar onwetendheid heerscht, lichte men kalm en bezadigd de toestanden toe; waar moedwil of opzet in het spel is schrome men niet, anderen ten voorbeeld, den schuldige met den strafrechter in kennis te brengen.

Kennis der lands-instellingen, der adats die het grondbezit, het recht om producten in te zamelen, enz. beheerschen, is hierbij in de eerste plaats noodig; zich daarop toe te leggen kan ik den besturenden ambtenaar niet genoeg aanbevelen.

Nog een ander gewichtig punt is de behandeling van de koelies op ondernemingen van land- of mijnbouw.

De ondervinding elders leert maar al te zeer, hoe de Europeesche ondernemers en hunne employé's geneigd zijn zichzelven recht te verschaffen, niet alleen voor veel, waarvoor de koelie volgens de bepalingen der zoogenaamde koelie-ordonnantie strafbaar is, maar ook voor veel wat weliswaar laakbaar is, maar door den strafrechter niet te straffen is. Hij, die eenmaal aan zulke neigingen bot viert, gaat van kwaad tot erger; daartegen dient dus steeds beslist en met klem te worden opgetreden.

Een beleidvol, krachtig bestuur kan daartegen gunstig preventief werken. Geen ondernemer zendt zijne koelies gaarne naar de gevangenis; hij engageert ze om hem arbeid te presteeren; als zij in de gevangenis doorbrengen, mist hij dien arbeid, dien hij dikwijls broodnoodig heeft. Maar orde en tucht moeten op zijne onderneming heerschen; wie zich daaraan niet onderwerpt, dient gestraft te worden.

Drijft de ambtenaar, die dergelijke, hem ter bestraffing toegezonden, koelies niet dan licht straft, den ondernemer kwelt met een angstvallig zoeken naar het op de politierol niet noodige wettig bewijs — dáár is de overtuiging van den rechter voldoende — dien ondernemer of zijne employé's niet naar het zich verschaffen van eigen recht, met mishandeling en wat daaraan annex is?

De treurige ondervinding elders leert het.

Ik hoop dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur 't mij besparen zullen, dat ik hun ooit voor de voeten werpen moet dat zij, in hunne functiën van magistraat,

het zich verschaffen van eigen recht zelf gekweekt hebben.

Door aanhoudend toezicht en door persoonlijk onderzoek van klachten, die worden aangebracht, als door, zoo noodig, krachtige maatregelen te nemen tegen mogelijken onwil, die echter, naar ik hoop, zich niet zal voordoen, zullen de ambtenaren, naar ik vertrouw, wel willen zorgdragen, dat aan mijne aanbevelingen trouw de hand wordt gehouden en deze niet tot eene doode letter worden gemaakt.

De Resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo,

KROESEN.

De West-Indische eilanden.

De heer J. H. J. Hamelberg, te Curaçao, doet in *Vragen des Tijds* voor Juni een beroep op het Nederlandsche volk, om de West-Indische eilanden te redden uit hun staat van verval, die dagteekent van de emancipatie der slaven, en vooral door de crisis in de beetwortelsuiker-industrie werd veroorzaakt.

Vooraf schetst de schrijver wat Engeland op initiatief van Chamberlain voor zijn West-Indische kolonies heeft gedaan. Een koninklijke commissie stelde ter plaatse een persoonlijk onderzoek in. In haar *Blue Book*, het rapport der enquête bevattende, wijst zij op de verantwoordelijkheid van het moederland voor het lot dier eilanden. Als verbeteringen stelt zij voor: het bevorderen van den kleinen landbouw, het uitbreiden van de communicatiemiddelen tusschen de eilanden onderling, met Amerika en Engeland, het vestigen van een West-Indische afdeeling bij de plantentuinen te Kew, en het stichten van botanische stations op alle eilanden; ten slotte de suikerindustrie te helpen door het oprichten van centraalfabrieken, steeds voorzien van de nieuwste vindingen op het gebied dezer nijverheid.

Na van het Parlement de toestemming te hebben verkregen tot aanzuiveren van de tekorten der W.-I. eilanden, stelde Chamberlain 2 Augustus jl. voor, te beginnen met het uitvoeren van bovenbedoelde maatregelen, waarvan hij de kosten op ƒ 9.000.000 raamde. In een welsprekende rede, die twee uur duurde, lichtte Chamberlain de voorstellen der commissie toe. Met 178 tegen 40 stemmen erkende daarop de volksvertegenwoordiging de verantwoordelijkheid, die Engeland voor het lot van West-Indië had op zich genomen en haar plicht om daarvoor, zoo noodig, offers te brengen.

Deze handelwijze nu houdt de schrijver de Nederlanders ten voorbeeld. Hij acht het noodig, dat ze gevolgd wordt. Ten bewijze hiervan, wat onze bovenwindsche eilanden betreft, herinnert hij, dat reeds in 1892 de tegenwoordige landvoogd, na zijn inspectiereis door die eilanden, in de openingsrede van den Kolonialen Raad verklaarde: „dat groote veranderingen tot stand gebracht, ingrijpende maatregelen genomen moeten worden, zullen de bovenwindsche eilanden niet geheel te gronde gaan." De toestanden op St. Martin en vooral op St. Eustatius, waren reeds toen ongetwijfeld treuriger dan op de Engelsche eilanden thans, en in de laatste jaren zijn die toestanden zeker eer verergerd dan verbeterd.

Saba is het eenige der bovenwindsche eilanden dat nog zekere mate van welstand heeft, gevolg 1°. van de overgroote blanke bevolking, 2°. van de gesteldheid zijns bodems, die cultuur van Europeesche producten toelaat, welke gereeden afzet vinden, 3°. van de zeevaart op Amerika.

Aruba heeft weliswaar door zijn phosphaat-ontginning duizenden in de koloniale kas laten vloeien, en tot heden vindt een gedeelte der bevolking werk bij die ontginningen en bij de goud-exploitatie, alsmede bij de naburige mijnondernemingen te Tocácas, doch welvaart heeft het eiland nooit gekend.

Bonaire verviel, na het vervallen der cultures, veelbelovend ten tijde van gouverneur Van Raders, weer tot armoede.

„In de laatste 20 jaren is Curaçao met rassche schreden achteruitgegaan. Door de heffing der 30 pct. differentieele rechten in Venezuela op goederen, daar uit de Antillen aangebracht, werd aan Curaçao's tusschenhandel de genadeslag toegebracht. In het begin leverde de smokkelhandel met Venezuela nog ruime voordeelen op, doch door de daar in de laatste jaren in dienst gestelde stoom-kustvaarders (guarda costas) en door de telegrafische verbinding tusschen dat land en Curaçao, werd die handel van hoe langer hoe minder beteekenis. Daarbij begonnen de Venezolaansche kooplieden al spoedig het voordeel in te zien, dat een directe handel hun opleverde, terwijl de *Red D Line Company* zorgde voor een snelle verbinding tusschen de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en de Venezolaansche havenplaatsen. Dat dan ook Curaçao's tusschenhandel met het heffen der differentieele rechten ten doode werd opgeschreven, laat zich gemakkelijk begrijpen. Wanneer er revolutie in Venezuela heerscht, wordt er door enkelen van het eiland nog wel wat verdiend wegens de menigte Venezolanen, die er dan een toevlucht zoeken, doch ook die revoluties worden zeldzaam en het vereischt niet veel doorzicht om in te zien dat, naarmate rechtszekerheid van personen en goederen in Venezuela toeneemt, Curaçao als handelsplaats van minder en minder beteekenis moet worden. Voeg daarbij de sterk gedaalde prijzen van aloë, oranjeschillen en zout, de eenige producten van uitvoer, die het eiland oplevert, en men zal het moeten billijken, dat, toen de ontwerp-verordening tot heffing van een inkomsten-belasting in October ll. bij den Kolonialen Raad werd ingediend, deze in zijn voorloopig verslag den gouverneur in overweging gaf met het invoeren van die belasting te wachten tot betere tijden, daar der bevolking

thans geen zwaardere lasten konden worden opgelegd."

De schrijver ontkent niet dat er nog wel wat te bezuinigen valt, en dat sommige bewoners in evenredigheid hunner inkomsten hooger kunnen worden belast, maar daaraan komt toch ook eenmaal een einde. Chamberlain's verklaring, „dat de kosten hunner administratie wel nooit in verhouding zullen staan tot de bevolking", geldt ongetwijfeld ook voor onze eilanden. De Curaçaosche begrootingen van de laatste 60 jaren getuigen dat. Om het evenwicht tusschen inkomsten en uitgaven te herstellen, moet de weg ingeslagen, dien Engeland ons heeft gewezen en dien ook Frankrijk reeds sinds enkele jaren bewandelt. Minister Trouillot zond nog in Augustus jl. aan de gouverneurs der kolonies een circulaire, waarin met kracht wordt aangedrongen op verbetering van den kolonialen landbouw en waarin dien landvoogden wordt opgedragen voorstellen te doen om tot die verbetering te geraken.

Het is waar, dat de meeste Fransche en Engelsche Antillen vruchtbaarder zijn dan onze eilanden, doch er zijn er ook onder — Anguilla, Barbuda, Antigua, enz. — die niet in betere omstandigheden verkeeren dan onze bovenwindsche eilanden, en onze benedenwindsche eilanden zijn er niet slechter aan toe dan bijv. de Bahama's. Trouwens, gouverneur Van Raders heeft te duidelijk bewezen, dat verbetering van den kolonialen landbouw wèl mogelijk is, om daarover nog in het breede uit te weiden. In het tweede jaarlijksche verslag van het Geschied-, taal-, land- en volkenkundig genootschap der Nederlandsche Antillen vermeent de schrijver op voldoende wijze te hebben aangetoond, dat er naast den kleinen landbouw ook voor eene groote industrie plaats is in de kolonie, en thans schijnt het, dat ook nog een andere, op Curaçao algemeen in het wild voorkomende en aan alle droogte weerstand biedende plant, de *trichosantes tuberosum*, vooruitzicht op een groote industrie opent;

ten minste de berichten, van het Koloniaal Museum ontvangen, over het zetmeel door de knollen dezer plant geleverd, luiden zeer gunstig.

Gelegenheid en plaats zijn er voldoende om den ons aangewezen weg te volgen. Dat het Nederlandsche volk minder overtuigd zou wezen van zijne verantwoordelijkheid voor het lot zijner West-Indische kolonies dan het Engelsche volk, mag niet worden voorondersteld, en de schrijver vertrouwt dat de toekomst zal leeren, dat het ook niet minder practisch is.

Handel met Perzië.

De jongste aflevering der „Consulaire Verslagen" wordt voor het grootste deel ingenomen door het verslag over 1898 van den heer W. L. Bosschart, onzen zaakgelastigde en consul-generaal te Teheran, waarin deze herinnert dat onze handelsbetrekkingen met Perzië onderhouden worden door de firma Hotz en de onder hare directie staande Teheran-toko, die, in het eigen belang, al het mogelijke doen om bedoelde betrekkingen uit te breiden. Dit neemt echter niet weg, dat het veld in Perzië groot genoeg is, om door meer dan één firma te worden bewerkt, te meer daar de zeer verdienstelijke firma Hotz geene vestigingen bezit in het noordwestelijk gedeelte van Perzië. Waarom zou dat groote veld geheel aan vreemde krachten worden overgelaten? Nederland heeft nu eenmaal zulke uitstekende fabrikaten, dat die — mits met zekere eischen worde rekening gehouden — er de vreemde fabrikaten kunnen verdringen.

De vestiging van eenige degelijke Nederlandsche firma's is dus gewenscht, maar niet gemakkelijk, aangezien kennis van de toestanden, van de behoeften en taal onmisbaar is om te slagen, en men die kennis slechts na jaren

verblijf kan opdoen. De bestaande firma's kweeken het eigen personeel en maken dusdanige contracten, dat de employés na afloop daarvan niet vrij zijn om hunne opgedane kennis van land en volk in anderer dienst of zelfstandig ten nutte te maken. Volgens sommige contracten erlangen zij die vrijheid na eenige jaren, maar tot zoolang kunnen zij zich natuurlijk niet doelloos in het land hunner vroegere werkzaamheid ophouden. Zij moeten dus in dienst der zelfde firma blijven of al hunne ervaring en kennis van het land hunner vestiging nutteloos laten.

Onder de bestaande omstandigheden moeten dus „vrije" jonge Nederlanders uit het vaderland, op eigen kosten, kennis en ervaring komen opdoen, om zich daarna te kunnen vestigen.

De consul-generaal wil bedoelde Nederlanders ten deze zoo krachtig mogelijk steunen, maar om te kunnen slagen, moeten zij tehuis zijn op het gebied van Nederland's handel en nijverheid, kortom geschikt zijn om zelfstandig zaken te kunnen doen, nadat zij te Teheran voldoende speciale kennis van volk, taal, behoeften en zeden zullen hebben opgedaan.

Ook dan nog blijven er zeer vele moeilijkheden te overwinnen, maar hierin zullen zij slagen bij volharding, ijver, voorzichtigheid en reëel optreden.

Van de vestiging van zulke Nederlandsche pioniers verwacht hij meer resultaat dan van honderden verslagen.

„93 stoomschepen, metende 101,394 ton, deden de haven van Bushire aan, het meerendeel onder Britsche vlag.

„De oude gevestigde stoomvaartlijnen „the British India", „the Bombay and Persia" en „the Anglo-Arabian and Persian gulf" voorzagen in den dienst der Perzische golf. Alle pogingen om de Nederlandsche vlag aan bedoelde vaart te doen deelnemen hebben, zooals bekend, geen resultaat gehad.

„Wil men hier iets veroveren van het aandeel, dat

andere volken in den handel met Perzië hebben, dan moet de beurs open, want zonder geldelijke offers in den beginne gaat het niet. Met alles af te breken, komt men er niet. Als de winsten niet dadelijk vaststaan, wordt spoedig beweerd, dat de zaak niet levensvatbaar is, of te gewaagd, of wel dat de op dat oogenblik beschikbare personen eigenlijk minder geschikt zijn. Zou de ware redenen niet zijn, dat men zich niet voelt aangetrokken door het vooruitzicht op slechts matige winst, en zelfs offers in den beginne, en dat het de meesten koud laat, of later de verkeersbetrekkingen daardoor gebaat zijn? Men wil geen offers, noch matige winsten.

„Intusschen zitten de Duitschers niet stil in Perzië. Er is een nieuwe firma, de *Deutsch-Persische Handels-Gesellschaft* opgericht, die te Bushire en in eenige kleine golfhavens filialen heeft. Verder is te Bushire een Duitsch consulaat opgericht, waarvoor een beroepsconsul benoemd werd. Ook zijn twee Duitsche ingenieurs thans te Teheran om de tramlijn te projecteeren van deze stad naar de bergdorpen, welke reeds in het jaarverslag 1895—1896, n°. 48, 25 November 1896, onder het hoofdstuk „Concessiën" besproken werd. Hierbij zij opgemerkt, dat de aandacht van Nederland's industrie reeds eenige jaren geleden op deze en andere hier mogelijke werken is gevestigd, zoowel voortdurend schriftelijk als mondeling bij het persoonlijk bezoek van schrijver dezes in Nederland in het voorjaar van 1896. Hieronder zal nog eens het overzicht volgen van de werken, die hier mogelijk en winstgevend zouden zijn, welk overzicht eveneens reeds in bovengemeld verslag op blz. 584 is gegeven. Destijds zeide men, dat de industriëelen liever geen syndicaten voor de financiëele organisatie maakten, maar gaarne de bestellingen van zoo'n Nederlandsch banksyndicaat zouden ontvangen. De industriëelen verwezen dus naar de wenschelijke bank, — en zij, die in de eerste plaats bedoelde financiëele organisatie in de hand

hadden kunnen werken, deden het niet, of verwezen van A naar B. De slotsom is, dat Duitschland en België, Rusland en Engeland en andere landen hier zullen doen en reeds doen, hetgeen wij hadden kùnnen doen, indien eenige vroede mannen in Nederland en Indië de handen hadden ineengeslagen, de bank, — door mij bepleit — hadden opgericht of ten minste een filiale hier hadden gevestigd van eene bestaande bank, die dan met onze industriëelen het noodige overleg hadden kunnen plegen om zich een aandeel te verzekeren in den aanleg der openbare werken, welke hier thans gaandeweg door de industrie van andere landen worden gemaakt. Indien nu, na het eindigen der conventie met Rusland tot niet-aanleg van spoorwegen, — in 1900 — (zie blz. 584 van bovengemeld verslag) België, Engeland, Duitschland en Rusland wellicht hier beginnen te werken, en de berichten daarvan aan Nederland komen en vele brieven doer betrokkenen worden geschreven om aandeel in de leveringen te verkrijgen, dan zal het wel wat te laat zijn, en daarvan dragen dan alleen betrokkenen de schuld, die tijdig genoeg zijn gewaarschuwd, maar tot nog toe geen hand hebben uitgestoken ter verzekering hunner belangen nu het nog tijd is. Moge een syndicaat zich vormen en zich verstaan met de Engelsche en Russische banken hier, om dan, door gezamenlijke krachten de mogelijke werken hier te lande uit te voeren. Zal aan den eenen kant die samenwerking financieel gaarne worden aanvaard, aan de andere zijde zal zij ons vrijwaren tegen vele moeilijkheden en risico's, terwijl ons gaarne dat aandeel in de werken zal worden gegund, waarvoor de Nederlandsche industrie meer speciaal ingericht en beroemd is.

„Groote ondernemingen, op welk gebied ook, moeten m. i. in een land als dit, niet door uitsluitend Nederlandsche of Belgische krachten worden aanvaard, maar dienen te worden begonnen en uitgevoerd in solidaire

vereeniging met Russische corporatiën voor het Noorden en Engelsche voor het Zuiden. Dan kan Nederland verdienen zonder veel risico. Maar dan ga Nederland ook gerust op de zaken in, voor zooveel die door de deskundigen als van deugdelijken, winstgevenden aard mochten worden bevonden.

„Reeds nu treffe Nederland maatregelen, om die m. i. onontbeerlijke samenwerking te verkrijgen, en dan zal ons niet overkomen hetgeen in China gebeurde, nl. dat wij andere volken de werken *zien* uitvoeren en wij — rapporten lezende — stilzitten."

Tabakscultuur op de Filippijnen.

Met het oog op de veranderde toestanden vestigt onze consul te Manilla, de heer P. K. A. Meerkamp van Embden, de aandacht van belangstellenden op de toekomst der tabakscultuur op de Filippijnen, zoodra deze tot rust gekomen zullen zijn, en wel vooral op die in de provinciën Cagayan en Isabela, gelegen in het noorden van het eiland Luzon.

„De qualiteit der tabaksoorten, welke daar geproduceerd worden, staat het meest nabij die van het eiland Cuba.

„De cultuur is er in de laatste jaren lang niet op vooruitgegaan, doch bij eene behandeling zooals nu op de Oostkust van Sumatra gevolgd wordt, is het niet onwaarschijnlijk dat er tabak geproduceerd kan worden, welke in elk opzicht uitstekend zal zijn.

„Gronden zijn er in overvloed verkrijgbaar en voorloopig zeer zeker tot geringen prijs, terwijl die terreinen, welke nu voor tabaksbouw gebruikt worden, grootendeels jaarlijks overstroomd worden en dus zich zelf bemesten.

„Er wordt dan ook jaar in, jaar uit op dezelfde gronden geplant, en dit wil dus zeggen, dat eene verwisseling

van gronden, zooals op Sumatra's Oostkust gebruikelijk is, niet noodig is en men dus met zooveel minder terrein toe kan.

„Goedgezinde inlandsche bevolking voor het bouwen van schuren, huizen, etc. etc., als karrevoerders en voor al dergelijk los werk, is in voldoend getal aanwezig.

„Voor het planten en bewerken der tabak zelve, zou het echter, mijns inziens, noodig zijn, vreemd werkvolk te importeeren, bijv. Chineezen, mits daartoe toestemming van de Regeering verkregen worde.

„Het klimaat is er gezond.

„De nu gebruikte terreinen liggen alle in de onmiddellijke nabijheid der groote rivier „Rio Grande de Cagayan", welke bijna het geheele jaar door bevaarbaar is voor de ruime platboomde vaartuigen, welke nu voor transport gebruikt worden.

„Verdere inlichtingen zullen aan belangstellenden gaarne door mij worden verstrekt. Voor serieuse ondernemers zou het echter mijns inziens bepaald noodig zijn, een kundig planter, die tevens de hoedanigheid van gronden kan onderzoeken, uit te zenden, om ter plaatse zelve de terreinen op te nemen en zich van de algemeene toestanden op de hoogte te stellen."

BOEKAANKONDIGING.

Enkele boeken, ons reeds geruimen tijd geleden door de uitgevers toegezonden, wachten nog steeds op een woord van aankondiging.

Allereerst: *Aan 't minnewater*. Brugsche schetsen door dr. Maurits Sabbe, met etsen en penteekeningen van Emile Renders. (Amsterdam, E. L. E. van Dantzig). Het zijn ware juweeltjes, deze schetsen van den nog jongen Vlaamschen schrijver. Wij weten niet, wat méer te bewonderen, de fijne teekening, de gave om een doodeenvoudig gegeven zóo uit te werken dat het frisch en bekoorlijk wordt, of de locale kleur, welke Sabbe in zijn werk heeft weten te leggen. Hij beziet de dingen om zich heen met het oog en de liefde eens kunstenaars. Er is voor de toekomst veel van hem te verwachten.

De etsen van Emile Renders verraden eveneens talent.

De heer Van Dantzig, die een verdienstelijk werk deed daar Sabbe in Noord-Nederland te introduceeren, zorgde voor eene mooie uitvoering. Desniettemin is de prijs laag gesteld.

Bij denzelfden uitgever verscheen een alleraardigst jongensboek: *Op expeditie tegen de Dajaks*, door A. F.

Cremer, met platen van J. van Oort. 't Is gezonde lectuur. Zoowel hier als in Indië zal het met graagte worden gelezen.

Dolores van Annie E. Holdsworth, uit het Engelsch vertaald door C. P. van Asperen van der Velde, (Amsterdam, C. L. G. Veldt), is een boek vol tragischen ernst. Het schetst ons het schrijnend wee van eene jonge begaafde vrouw, die haar hart heeft geschonken aan een laffen, zelfzuchtigen, ingebeelden gek, aan wien zij alles opoffert, aan wien zij schatten van liefde verspilt, zonder er iets voor in ruil te ontvangen dan groven ondank en miskenning.

De tegenstelling tusschen haar zelfverloochnende liefde, haar verheven goedheid en trouw, en de grenzenlooze laaghartigheid van den man doet pijnlijk aan. Het beeld van deze vrouw, levend in de armoede en ellende eener Londensche achterbuurt, blijft ons voor den geest staan als het beeld eener martelares. De geschiedenis van haar lijden, door Annie Holdsworth voortreffelijk geschetst, brengt de fijnste snaren van ons gemoed in beweging.

W. de Haan te Utrecht gaf uit: *De geschiedenis van ons land* van 1702—1848 door A. G. van Dijk en P. F. C. Scharp de Visser, leeraar aan het gymnasium te Middelburg. Blijkens het voorbericht is dit werkje voornamelijk samengesteld ten behoeve der leerlingen van de hoogste klasse onzer gymnasia en H. B. S. De samenstellers hebben echter gemeend, zich niet angstvallig te moeten bepalen tot het hoogst noodige. Daarom hebben zij afzonderlijke hoofdstukken gegeven over de koloniën en bezittingen, en over den maatschappelijken toestand, kunsten en wetenschappen, hoewel in meer beknopter vorm dan de politieke geschiedenis.

Met het oog op het repeteeren is het chronologisch overzicht tamelijk uitgebreid.

Het komt ons voor, dat de stof goed verdeeld is. Het werkje geeft een helder overzicht van de behandelde tijdvakken en vermeldt daarbij vele belangrijke bijzonderheden die in dergelijke schoolboeken gewoonlijk verwaarloosd worden.

Bij het vluchtig doorlezen viel ons oog op enkele kleine fouten en onnauwkeurigheden in de vermelding van namen.

Op blz. 89 staat Van Boetzelaar, lees: Van Boetzelaer. Op blz. 134: Verhüell, in pl. v.: VerHuell. Op blz. 155 wordt gesproken van den kolonel der Nationale Garde *De* Witte Tullingh; de held van Woerden echter, behoorend tot het geslacht van den grooten raadpensionaris, heette: Van Oldenbarneveld genaamd Witte Tullingh. Op blz. 168 wordt de vlagofficier die bevel voerde over het Nederlandsch eskader dat deelnam aan het bombardement van Algiers, genoemd: de vice-admiraal baron Van de Capellen. Dat is onjuist; hij heette: Theodorus Frederik *van* Capellen. De toenmalige Gouverneur-generaal van Ned.-Indië was een *baron* Van *der* Capellen. Vandaar mogelijk de vergissing, die de eene geschiedschrijver klakkeloos van den ander overneemt. Jonathan, de schrijver van *Waarheid en Droomen*, heette Hasebroek, niet Hazebroek (blz. 221). Op blz. 238 staat Roëll, moet zijn Röell; op blz. 245 (Gouverneurs-generaal van Ned.-Indië) Sieberg, m. z. Siberg; Jansens, m. z. Janssens. Op blz. 130 (noot) wordt gesproken van delem*n*a, i. pl. v. dilemma; op blz. 213 van Atjihneezen, — een geheel onverdedigbare spelling, dunkt ons.

De samenstellers mogen ons deze kleine aanmerkingen, waarmede wij allerminst afbreuk willen doen aan de waarde van hun arbeid, ten goede houden.

Bij de Theosophische Uitgevers-Maatschappij te Amsterdam zal het licht zien eene Nederlandsche vertaling van het grootste en beste hedendaagsche standaardwerk over de theosophie, geschreven door H. P. Blavatsky,

een der stichters der Theosophische Vereeniging, onder den titel: *De geheime leer.*

De vertaling, welke in drie deelen zal verschijnen, is van de hand van Johan van Manen, die reeds verscheidene theosophische werken in het Nederlandsch overbracht.

Door de firma H. Kleinmann & Co. te Haarlem zal worden uitgegeven een prachtwerk getiteld: *De batikkunst in Nederlandsch-Indië en haar geschiedenis*, door G. P. Rouffaer en dr. H. H. Juynboll. Dit boek, verschijnende in 5 aflev., bevat 100 platen (waaronder meer dan 30 in facsimile-kleurendruk) en vele tusschen-tekstafbeeldingen.

Bij voldoende inteekening zal de firma G. Kolff & Co. te Batavia, onder den algemeenen titel *Wetgeving voor Nederlandsch-Indië*, uitgeven die bescheiden, waarvan het openbaarmaken door de Regeering wordt vergund. De uitgaaf zal geschieden onder leiding van mr. J. A. Nederburgh. Voor Nederland is de prijs bepaald op 40 ct. per vel, tot een maximum van *f* 20 per jaar.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

meublementen en

Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

BOSWINKEL & Co.,
ROKIN 72,
AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN
dische Comestibles,
Specerijen voor de Rijsttafel.
ERKOOP EN DETAIL.

TAILLES DE SANTÉ
(VINDING ELISE MURKENS)
in 3 kwaliteiten.
Kousophouders
niet belemmerend den bloedsomloop.
Opgave van Taillewijdte en Kwaliteit voldoende.
Firma Elise Murkens,
LEIDSCHE KADE 69
— Amsterdam. —

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

tretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere** **ikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** **den** geleverd.
rtikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

LBUMS voor Indië, expresse bewerking.

Schoumburgstraat 2. Den Haag.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen *f* **1.25**, Delft *f* **1.40**, voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p. *f* **1.65**.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *f* **15.**—

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG. per

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BĚLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,

voorheen STUMPFF & KONING,

Spui 2, Amsterdam.

—o—

Eenig Depôt voor Nederland van

BREITKOPF & HäRTEL, Leipzig,

VAN

PAUL DECOURCELLE, Nice,

van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,

Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,

even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,

Hd. Failleur,

uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,

ELEGANTE COUPE.

17 Nieuwe Spiegelstraat,

AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,

ALBUM- EN

PORTEFEUILLEFABRIEK.

Elias P. van Bommel,

53, KERKSTRAAT 53,

AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

SINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen **MATIGE PRIJZEN,** benevens **GEWONE SIGAREN** van *f* **30.**— tot *f* **150.**— per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. AMSTERDAM.

Officieel Leverancier van Z. M den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„ DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Filiaal: **HEILIGENWEG 53.**

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORIRAAIER.

HARVARD COLLEGE
JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

JULI 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. Naar aanleiding van de benoeming van generaal Rooseboom tot Gouverneur-generaal. Door *** 401

II. De oude Atjeh-legende. Door L. W. A. KESSLER 407

III. Het rapport der Commissie in zake de opleiding van Oost-Indische ambtenaren 416

IV. Onze handel met China 433

V. Het Maleisch in leer en in werkelijkheid. Door Dr. A. A. FOKKER 441

VI. Varia 452

Inentingen tegen besmettelijke ziekten. — Monumenten op Midden-Java. — Bloedregens op Java. — Koloniale Jaarcijfers. — † Albert Socin.

VII. Boekaankondiging 457

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^en^ en den 15^en^ van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ **bladzijde** per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Naar aanleiding van de benoeming van generaal Rooseboom tot Gouverneur-generaal.

Bij eene benoeming als de bovenvermelde zijn zulke gewichtige landsbelangen betrokken, dat, naar onze overtuiging, eenieder die zich er toe geroepen acht, verplicht is om naar aanleiding daarvan zijn gevoelen uit te spreken. Wij zullen trachten dit te doen zoo kort mogelijk, ons tevens onthoudende, in zooverre dit niet volstrekt onvermijdelijk is, van persoonsbeschouwingen.

Wanneer *militaire* overwegingen tot de benoeming van generaal Rooseboom den doorslag hebben gegeven, dan juichen wij haar toe. De meening dat er voor het oogenblik geen militaire Gouverneur-generaal noodig is, zijn wij niet toegedaan. Indien men het oog richt op den politieken toestand in Oost-Azië gedurende de laatste tien jaren, dan is deze door den toenemenden invloed van Engeland, Noord-Amerika, Duitschland en Frankrijk, zoomede door den vooruitgang van Japan, zéér veranderd. Ook Rusland's invloed neemt aldaar toe, en deze zal grooter worden na de totstandkoming van den Siberischen spoorweg. Siam is evenals Japan bezig zich te vereuropeeschen. China zal door Duitschlands hulp de periode van regeneratie intreden. Duitschland heeft vasten voet verkregen op Nieuw-Guinea (waar Nederland nu

eindelijk begonnen is ook iets te doen) en werd onlangs door koop meester van de nabij de Filippijnen gelegen Carolinen. Broeder Jonathan nestelde zich op de Filippijnen, Frankrijk verkreeg Indo-China. Het onverzadelijke Albion — waarvan de oud-minister van Koloniën De Waal in 1876 getuigde, dat het *niet* naar uitbreiding van koloniaal bezit streefde, omdat de ervaring het geleerd had dat die uitbreiding het niet dienstig was [!?] — kwam sedert de laatste jaren in het bezit van geheel Birma en het schiereiland Malakka en vestigde zich bovendien op Noord-Borneo en tevens, gelijk Duitschland, op Nieuw-Guinea.

Moge de oud-minister van Oorlog Weitzel in 1880 hebben beweerd, dat onze positie in Oost-Azië „in de laatste jaren beduidend sterker" was geworden [!?], wij gelooven te mogen concludeeren, dat die positie in de laatste jaren, tengevolge van de genoemde feiten, veel kwetsbaarder is geworden.

En hoe treurig is, met het oog op die kwetsbaarheid, onze verdedigbaarheid, onze *Kriegbereitschaft* in Indië!

Sedert 1830 — zegge sedert bijna zeventig jaren — zijn wij bezig voor Indië stelsels van defensie tegen een buitenlandschen vijand te ontwerpen en nog altijd bestaat er geen plan van verdediging, omdat het ministerie van Koloniën, geen geloof hechtende aan de mogelijkheid eener verdediging van onze Koloniën tegen een buitenlandschen vijand, voor de geldelijke consequentiën van elk defensieplan terugdeinst. In 1879 werd bovendien de mogelijkheid van aanvallen eener Europeesche mogendheid op onze Koloniën in Oost-Azië voor eene hersenschim verklaard. De „buitenlandsche vijand" kon gerust als antiquiteit worden beschouwd en als zoodanig in een onzer musea worden opgeborgen.

Hoeveel grooter is thans bovendien in onze Koloniën — door de *handelsbelangen* der vreemde mogendheden, tengevolge waarvan tegenwoordig meestal de oorlogen zullen

ontstaan — de *wrijving*, het gevaar voor internationale conflicten (de *Nisero*-quaestie in 1884, de *Costa-Rica*-quaestie in 1896) met de hierboven genoemde mogendheden geworden! Men denke slechts aan de handelsbelangen in de Straits Settlements van onzen naasten buurman Engeland, die door den langdurigen oorlog in Atjeh, zóó dicht bij Poeloe Pinang en Singapore, benadeeld worden.

Is het nevens de *defensie-quaestie voor Indië*, die eindelijk opgelost *moet* worden, geen dringende *militaire* eisch van het oogenblik, dat wij aan dien Atjehschen oorlog zoo spoedig mogelijk een einde maken, wil dat Atjeh voor ons geen *Cuba* worden.... Engeland is wel lankmoedig, maar niet gek! De Atjehquaestie is voor ons geworden een complex van intrigues en van andere bewegingen laag bij den grond. Het eenige wat wij van den tegenwoordigen toestand in Atjeh kunnen zeggen is, dat wij dien niet vertrouwen. Er wordt wel veel beweging met de troepen gemaakt — adres die laatste beweging naar de Noord- en Oostkust, die vier maanden moet duren —; er zijn wel 1200 maréchaussée's in Atjeh en de noodige andere troepen, waarvan men naar ons oordeel een gedeelte *ontijdig* naar Java heeft teruggezonden, doch vertrouwbare aanwijzingen omtrent het hoofd in den schoot leggen van de zijde van het Atjehsche volk — waarop het dan toch ten slotte in een volksoorlog met een chronisch verloop, als de Atjehsche is, aankomt — hebben wij nog niet gevonden....

Geen enkele oelama heeft zich sedert 1896 onderworpen! En toch vormt de oelama partij in Atjeh — dus niet de partij van Toekoe Oemar, Panglima Polim en den sultan — de eigenlijke kern van het verzet!....

Eenieder, die op de hoogte der Atjehsche toestanden is, erkent dit; ook dr. Snouck Hurgronje.

Zal er misschien, met het oog op de groote gevaren die ons in Indië bedreigen, om in internationale conflicten

te komen, iets aan de verdediging dier Koloniën gedaan worden, dan is het niet voldoende, dat men van iemand als generaal Rooseboom wil weten hoe de kustverdediging geregeld moet worden. De organisatie van de levende strijdkrachten, met het oog op die verdediging, moet óok worden geregeld. Die organisatie bestaat tot dusver niet!

Daar is in Indië wel een leger van pl. m. 40.000 man met *formaties*, maar zonder *organisatie*. Dat leger bezit b.v. geene *reserve*. Bij oorlog met een Europeeschen vijand, als de communicatie tusschen Nederland en Indië verbroken is, heeft dat leger geene aanvulling van officieren en Europeesch kader en Europeesche soldaten. Hoe is daarin voor de toekomst te voorzien? Naar onze meening, door invoering van dienstplicht onder de zich in Indië bevindende Nederlanders (ruim 50.000), alsmede onder de inlandsche Christenen (400.000). De dienstplichtigen mogen niet op zoogenaamde „expeditiën" gezonden, maar alleen in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand in het vuur gebracht worden. Zou het zoo onwaarschijnlijk zijn, dat generaal Rooseboom, die op dit gebied geen vreemdeling is, te onderzoeken zal hebben in hoeverre de invoering van militieplicht en persoonlijken dienstplicht in Indië onder de hierboven genoemde elementen uitvoerbaar zou wezen?

Bedenken wij echter, dat eerst de burgemeester van Utrecht en daarna de oud-minister van Buitenlandsche Zaken, jhr. mr. Röell, aangezocht zijn geworden Gouverneur-generaal te worden, doch voor de onderscheiding hebben bedankt, dan komt het ons zeer twijfelachtig voor, dat *militaire* overwegingen bij Roosceboom's benoeming tot die waardigheid den doorslag hebben gegeven. Blijkt deze twijfel gegrond te zijn, dan kunnen wij niets anders doen dan een beslist afkeurend oordeel over die benoeming uitspreken.

Het is immers duidelijk, dat een generaal van het leger

hier te lande, hoe bekwaam overigens ook, doch geheel onbekend met Indië, niet tevens een geschikt bestuurder van inlandsche volken kan zijn. Men mag toch niet aannemen, op grond van zijner zoo eervol afgelegde militaire loopbaan hier te lande, dat het bestuur over *die* volken voor den 56-jarigen generaal Rooseboom eene kunst is, welke hij bij intuïtie zal bewijzen machtig te zijn!

Ook in Indië wordt er niets zonder arbeid en ervaring verkregen; allerminst de kunst om inlanders overeenkomstig hunne zeden en gewoonten en den politieken toestand des lands te besturen. Ieder onzer, die voor het eerst met gezag over inlanders werd bekleed, maakte fouten, voornamelijk voortvloeiende uit overschatting van eigen bekwaamheid en inzichten. Na verloop van tijd komt de ontgoocheling. Doorloopt men deze leerschool op jeugdigen leeftijd en in inferieure rangen, dan zijn de gevolgen niet zoo erg. Bedenkelijker is het als men dien cursus als Gouverneur-generaal moet doorloopen; dan loopt zoo iemand aan den leiband der Algemeene Secretarie.

Wij geven natuurlijk toe, dat ook vele niet-militaire Gouverneurs-generaal bij hunne komst in Indië er totaal vreemdeling waren, doch velen (de meesten) hunner hadden, hetzij als burgemeester eener groote gemeente, hetzij als commissaris des Konings, hetzij als minister, *practijk in het besturen* en *practische ervaring van oeconomische quaestiën* opgedaan, die een generaal met het verleden van den heer Rooseboom totaal mist.

Is bij zijne benoeming de *militaire* quaestie niet op den voorgrond getreden, dan achten wij het zeer gewaagd, dat men bij deze benoeming een militair in plaats van een staatsman heeft gekozen.

Daar komt nog iets bij. Een generaal, die ook als hoofdofficier troepen heeft gecommandeerd, heeft zoodoende ook practijk opgedaan omtrent het *voeren van gezag*. Ook deze practijk mist de generaal Rooseboom. Ten slotte aanvaardt hij het bestuur over Indië in, voor

onze Koloniën, zéér ongunstige financiëele omstandigheden. Hij zal moeten bezuinigen en belastingen moeten uitvinden en verhoogen. Dan komt hij op het gebied van de leer der staatsfinanciën, voor menig staatsman de moeilijkste wetenschap. Ook hierbij geldt het nog meer dan op eenig ander gebied: „pour savoir quelque chose il faut l'avoir apprise."

* * *

De oude Atjeh-legende.

In het blad *De Controleur* van 27 Mei leest men onder het opschrift „Het legercommando in Nederlandsch-Indië" o. m. het volgende:

„Het gaat in Atjeh thans goed; men mag zich vleien, dat we nu dan eindelijk zijn aan het begin van het einde.

„Eenmaal was dit reeds zoo, in het begin van 1881, toen de kloeke Van der Heijden den weerspannigen Atjeher had bedwongen, nadat deze de hand van den meester gevoeld had. Buiten en behalve de ontijdige invoering van het civiel bestuur, was het eene onhandigheid te meer, een onverantwoordelijke daad, den man terug te roepen, die den vijand ontzag wist in te boezemen. De gevolgen zijn, helaas! niet uitgebleven."

Ter wille van de waarheid moeten wij tegen deze redeneering protest aanteekenen. Want juist door de groote hardhandigheid van den meester, door den oorlog *à outrance* te voeren, had generaal Van der Heijden in 1881 den Atjeher volstrekt niet bedwongen. Het was destijds in Groot-Atjeh zelfs nog zóó onveilig, dat men reeds maanden vóór het vertrek van den generaal, met alle recht in dat gewest den *staat van beleg* had kunnen afkondigen (*Indische Gids* 1881, blz. 956).

Die toestand was het gevolg van ons ruw „voorwaarts" dringen, terwijl wanneer wij dat *niet* hadden gedaan, er binnen korteren of langeren tijd zeer stellig verdeeldheid zou zijn ontstaan tusschen de verschillende hoofden van Atjeh, waarvan de kiemen ruimschoots aanwezig waren, maar die in de geboorte zijn verstikt door ondoordacht *agressief* optreden, waardoor geheel Atjeh zich eendrachtig aaneensloot, om gezamenlijk den gemeenschappelijken vijand het hoofd te kunnen bieden. (Zie *Indische Gids* 1883, blz. 369).

En „voorwaarts" dringen lag geenszins in generaal Van Swieten's program 1), zooals de schrijver van „Van Dag tot Dag", in het *Algemeen Handelsblad* van 17 Juni 1897 dit wil doen voorkomen. Dit blijkt o. a. overtuigend uit des generaals brief van 10 Januari 1883, aan den majoor Niclou, waarin men leest:

„Onverklaarbaar is het, dat de chauvinisten in hun stelsel soms zoo onlogisch kunnen zijn. Zoo zegt *De Locomotief* van 24 October, in haar opstel: „Onze wreedheden": „„Wij hebben Atjeh willen brengen onder onze souvereiniteit. Niet om te overwinnen en daarna met den sultan een vredestractaat te sluiten op den voet van gelijkheid, voor zooverre daarvan sprake kon zijn tusschen overwinnaar en overwonnene, maar om het *ôte toi de la* [*pour*] *que je m'y mette* op hem toe te passen." "

„Het is ontelbare malen gezegd en volgehouden, dat dit het doel van den oorlog niet geweest is, maar de heeren courantiers springen met de geschiedenis van den dag om alsof het een gesloten boek voor hen was.

„Onlangs heeft de heer Fransen van de Putte in de Eerste Kamer dit opnieuw duidelijk uiteengezet. (Zie blz. 76 der *Handelingen*, vergadering van 15 December). Maar stel dat het de bedoeling geweest is om Atjeh onder ons direct bestuur te brengen en er voordeel uit te halen,

1) Men wil dat afleiden uit de proclamatie van 12 Februari 1874.

is dat dan niet de sterkste veroordeeling van het stelsel om het land te verwoesten? 1)

„Men ergert zich zijns ondanks over zulke onlogische redeneeringen en kan niet nalaten ze te releveeren, ofschoon het beter ware ze met minachting te bejegenen.

„En de verdedigers van zulke ketterijen willen nog wel de voorlichters van een beschaafd publiek zijn! Ook de stelling, dat tusschen den overwinnaar en overwonnene geen vredestractaat op den voet van gelijkheid mogelijk is, is immers weersproken door het vredestractaat van Frankfort, tusschen Duitschland en Frankrijk. Was Frankrijk dan niet overwonnen, ja verpletterd? En toch is op den voet van gelijkheid een vredestractaat gesloten. Zoo ook in 1866 het overwonnen Oostenrijk met het victorieuse Pruisen."

De invoering van het civiel bestuur in een pas veroverd land, was zeker eene zeer onhandige daad, maar *à qui la faute?* Immers geheel en al aan den generaal Van der Heijden zelf!

1°. door in 1879 aan den heer Pruijs van der Hoeven te verklaren, dat het hem een waar genoegen zoude zijn indien hij in zijne plaats kwam, zoodra de toen door hem beraamde veldtocht zou zijn afgeloopen, daar dan, naar hij zich vleide, het oogenblik gekomen zou zijn, om tot de organisatie van het veroverde land over te gaan 2);

2°. door na de verovering van de XXII en XXVI

1) De heer mr. Der Kinderen zegt in zijne memorie van toelichting op de ordonnantie van 14 Maart 1881, betrekkelijk de rechtspleging der inheemsche bevolking:

„De bevolking, die vóór den oorlog vermoedelijk 300,000 à 400,000 zielen bedroeg, is tot op hoogstens 50,000 gesmolten en groote uitgestrektheden bouwgrond liggen braak en keeren langzamerhand tot den staat van woestheid terug. De veestapel is in vele streken bijna uitgestorven en de zijde-industrie is zoo goed als teniet gegaan."

2) Zie blz. 15 der brochure: ***Mijne ervaring van Atjeh***, door

Moekims officieel te verklaren, dat het burgerlijk bestuur van nu af meer handelend zou moeten optreden;

3°. door in December 1879 aan den Gouverneur-generaal te schrijven, dat hij een einde had gemaakt aan den langdurigen en kostbaren oorlog;

4°. Door in 1880, na zijn échec bij de 2de expeditie naar Samalangan, nog van gevoelen te blijven dat verder agressief optreden in Groot-Atjeh noch raadzaam, noch noodig was; en

5°. door in de buitengewone vergadering van den Raad van Indië op 11 September 1880, bij zijne volkomen instemming „met het civiel bestuur op de door hem en zijn mede-commissaris voorgestelde grondslagen, waarbij de taak van civiele en militaire ambtenaren zuiver gescheiden zou worden", niet de voorwaarde te hebben gesteld, dat het opperbestuur gedurende de eerste jaren aan militaire handen zou moeten worden toevertrouwd.

Er zou dan toen van geen opperste civiel bestuurder sprake zijn geweest. Het bewijs daarvoor vinden wij immers bij den minister van Koloniën, die in de Tweede Kamer zeide: „Indien de minste twijfel omtrent het raadzame van den maatregel bestaan had, zou het besluit niet genomen zijn." (*Indische Gids* van Mei 1881, blz. 973).

Op grond van al het vorenstaande, maar ook omdat

A. Pruijs van der Hoeven. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante.

De mailboot, waarmede de heer Pruijs van der Hoeven in 1879 van Palembang met verlof naar Nederland vertrok, deed Atjeh aan. Zou het hier te veel gewaagd zijn, indien wij vooronderstelden, dat de minister van Koloniën door de ontmoeting van dezen hoofdambtenaar met den wensch van den generaal Van der Heijden bekend is geworden, en die bekendheid de oorzaak was dat de heer Pruijs van der Hoeven nog vóór de terugkomst van zijn verlof weer naar Java terug moest gaan, als bestemd tot opvolger van den generaal te Atjeh? De heer Pruijs van der Hoeven is gedecoreerd met de Militaire Willemsorde, en had op het gebied van burgerlijk bestuur toen reeds zijn sporen verdiend.

de generaal Van der Heijden geen gebruik heeft gemaakt van het verzoek der voornaamste Atjehsche hoofden, om Z. M. den Koning per draad als gunst te vragen, de intrekking van het besluit waarbij hij van zijn ambt als gouverneur werd ontheven 1), moet men aannemen dat de generaal *zichzelf niet genoegzaam geschikt achtte voor het burgerlijk bestuur* en de overtuiging heeft gehad, dat de verwisseling geen nadeeligen invloed zou hebben op den gang van zaken. Waaruit dus volgt, dat het niet-handhaven van den generaal als gouverneur van Atjeh, bij eene andere orde van zaken, niet anders dan *zijne eigene verkiezing* is geweest.

Niettemin heeft de redactie van het *Algemeen Handelsblad* den treurigen moed, ons in haar ochtendblad van 13 Juli j.l. toe te roepen:

„Wat hebben de mannen, die indertijd meehielpen om Van der Heijden te doen „verbannen" en hem te vervangen door, naar de beoordeeling van Panglima Polim, „zwakke bestuurders" .... wat hebben die mannen veel op hun geweten!"

Reeds in de Maart-aflevering 1897 van dit tijdschrift hebben wij op goede gronden aangetoond, dat „de verbanning van den generaal Van der Heijden van Atjeh" eene legende is. Niettegenstaande dat, gaan de tegenstanders van het stelsel van wijlen den generaal Van Swieten toch maar steeds voort met op dit aambeeld te hameren. Zij laten ons — zelfs zonder het minste tegenbewijs — maar doorpraten, zeggende: „ze hebben zóolang bewezen dat zwart wit was, dat zij thans van hun geloof niet meer zijn af te brengen en daarmede wel ten grave zullen dalen."

Zoo loopen de oningewijden er in en ... „le tour est fait."

---

1) Zie de noot op blz. 162 van het werk: *De militaire loopbaan van den luitenant-generaal Karel van der Heijden.* Utrecht, H. Honig.

Wij kunnen tegenover deze tactiek niets anders doen, dan eenvoudig onze schouders optrekken.

Dat het oorlogsvuur onder het civiel bestuur weer opnieuw ontbrandde en allengs in hevigheid toenam, is — wij schreven het reeds meer — alleen toe te schrijven aan het na 1 Juli 1879 successievelijk verminderen van de troepenmacht 1). Men vergat dat een land, dat men met de bajonet heeft veroverd, ook met de bajonet moet bezet blijven om het te kunnen behouden. Het wordt te veel over het hoofd gezien, dat ons klein land, door uitbreiding van gebied in Indië, zich verzwakt; dat inkrimping noodig is tot versterking van onze militaire positie en dat zulks gebiedender wordt naarmate de bevolking in Indië in hare ontwikkeling toeneemt.

Wij geven der Redactie van het *Algemeen Handelsblad* 2) daarom dan ook niet toe, dat de indruk van ieder, die met onbevangen oog den loop van zaken in Atjeh aanschouwt, zou zijn: „*Wat zijn wij in de laatste drie jaren daar toch verbazend vooruitgegaan . . . en hoeveel ellende zou ons bespaard gebleven zijn indien, van den aanvang af, in Atjeh op zoo doortastende, energieke, consequente wijze was opgetreden!*"

Integendeel, wij zijn van oordeel, dat mèt ons zeer velen, die eene degelijke studie hebben gemaakt van onze Indische geschiedenis, de overtuiging hebben, dat duizenden menschenlevens en honderden millioenen schats zouden bespaard zijn geworden, indien wij het *oude, beproefde middel*, de tactiek onzer voorvaderen, hadden toegepast; n.l. door ons op de kust te vestigen; de zuidergrens te verdedigen en voorts Atjeh aan zich-

---

1) Van de 18 bataljons infanterie van het leger was de helft in Atjeh, doch het 5e, 6e en 9e bataljon werden vóór het einde van het jaar 1879 naar Java teruggezonden.

2) Ochtendblad van 13 Juni l.l.

zelf over te laten. Met die velen noemen wij het ook een groot geluk, dat generaal Van der Heijden geen gevolg heeft gegeven aan het schrijven van den Gouverneur-generaal van 27 Juli 1880, om tegen het ver in de bovenlanden van Gighen gelegen Kemala op te rukken, want, zoo destijds die last ware opgevolgd, dan zou immers, door de wijze waarop de oorlog toen werd gevoerd, de rampzalige gevolgen van ons eigen werk der vernietiging nog veel grooter zijn geweest, dan thans het geval is.

Si Gam (dr. Snouck Hurgronje), de schrijver van het opstel „De Pedir-expeditie", voorkomende in *De Java-Bode* van 17 en 18 October 1898, zegt daarover onder meer:

„Nog steeds zuchten wij onder de rampzalige gevolgen van ons eigen werk der vernietiging. De destijds uitgeweken bevolking heeft zich meerendeels in de onderhoorigheden gevestigd, daar in handel en landbouw middelen van levensonderhoud gevonden en, ofschoon de Atjeher in het algemeen zeer gehecht is aan zijn geboortegrond in engeren zin des woords, niets noopt die geïmmigreerden nu om naar de plaatsen terug te keeren, waar eens hunne huizen stonden en waar thans niets meer staat, terwijl hunne velden en tuinen tot wildernis geworden, hunne vruchtboomen omgehouwen zijn."

En toch, bij al die verwoestingen, leest men aan het slot van boven aangehaald artikel in het *Handelsblad*:

„Wat thans in Atjeh is gewrocht, is de kroon op het werk van Van der Heijden — maar allerminst op dat van zijne belagers. Dat verheugt ons, — als in de Dreyfus-zaak, klinkt het ook hier: het recht overwint!"

Er is veel waars in de door het *Handelsblad* gemaakte vergelijking van onze Atjeh-zaak met de Dreyfus-affaire. Beide zijn langzamerhand geworden een met listig beleid gesponnen, haast niet te ontwarren net van intrigues, leugen en bedrog. Zoo vragen wij: Aan welke zijde staat in onze Atjeh-

zaak het *Handelsblad*, aan die van waarheid en recht of aan de tegenovergestelde zijde?

De toekomst zal hierop wel een duidelijk antwoord geven.

* * *

Men zegt dat de pacificatie op handen is . . .

Het is te hopen, maar *gelooven* doen wij het *niet*. Of bedoelt men met pacificatie het voortdurend in bedwang houden van Atjeh door eene zeer sterke bezetting op voet van oorlog? Wie zal zich onder de verbitterde bevolking voor handelsbelangen in het binnenland of zelfs eenigszins verwijderd van onze kampementen onbeschermd durven begeven? Dit onbeschermd te kunnen doen moet toch het doel der pacificatie zijn. De gebeurtenissen van den laatsten tijd bewijzen, dat wij van eene pacificatie nog zeer ver verwijderd zijn.

Voor ons, die weten dat de Atjeh-oorlog een *volksoorlog* is, welke men niet kan en mag vergelijken met den oorlog ter Sumatra's Westkust, Palembang en ter Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo; die overtuigd zijn dat het Indische leger veel te zwak is, om — zoolang dat noodig is — een flinke actie te kunnen volhouden; die weten dat de onderwerping van Atjeh aan onzen wil, een gebiedende eisch voor Nederland en Indië is, maar ook de overtuiging hebben dat, nog even als vroeger, het geheele Atjehsche volk vijandig tegenover ons bestuur staat, dewijl de benden, waartegen wij vechten, uit de bevolking gerecruteerd en aangevuld worden; voor ons bestaat er maar één afdoend middel om aan den verderfelijken oorlog voor goed een einde te maken, en dat is: *herstel van het sultanaat, met erkenning van onze souvereiniteit.*

Door de willekeurige afwijking van het program van 2 Februari 1874, is de Atjeh-zaak totaal bedorven; en al is het ook waar, dat de zoo doortastende, energieke en beleidvolle generaal Van Heutsz met zijne troepenmacht

zelfs het onmogelijke verricht, toch zullen wij op geene *vrijwillige* onderwerping kunnen rekenen, zoo lang niet Atjeh, door ons toedoen, een tweede Siak wordt. Want voor den hooghartigen, vrijheidlievenden Atjeher, die den oorlog niet gewild heeft, is het volgens onze overtuiging niet mogelijk tegenover het Nederlandsch Gouvernement in eene mindere conditie te staan dan zijn buurman en aartsvijand.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, Juni 1899.

Het rapport der commissie in zake de opleiding van Oost-Indische ambtenaren.

In zijn antwoord op de interpellatie van den heer Van de Velde betreffende de opleiding van Oost-Indische ambtenaren, in de Tweede Kamer (vergadering van 8 Juni jl.), deed de minister van Koloniën de toezegging, dat het rapport van de Commissie door den Minister benoemd om hem voor te lichten omtrent eene herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar van den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië, in zijn geheel zou worden gepubliceerd, zoodat het een onderwerp van debat voor deskundigen, belanghebbenden en belangstellenden zou kunnen uitmaken. Tevens verklaarde de Minister, dat het in zijn voornemen lag, om het rapport, dat toen nog slechts sedert enkele dagen in zijn bezit was, in handen te stellen van de Indische Regeering, want het raakt niet alleen de opleiding hier te lande, doch ook die in Indië.

„Overigens — zoo liet Z. Exc. er op volgen — ben ik voor mij zelven nog niet tot een definitief besluit ten deze gekomen, daarvoor is het rapport van de commissie nog te kort in mijn bezit. Ik wensch af te wachten de critiek van het publiek en het advies van de Indische Regeering omtrent hetgeen daar moet geschieden. Daarna hoop ik de zaak aanhangig te kunnen maken, door een wijziging van de Indische begrooting voor 1900 voor te stellen."

Het rapport is thans verschenen. Uit het hier volgend overzicht blijkt dat de Commissie, bestaande uit de heeren W. P. Groeneveldt, prof. dr. H. Kern, prof. mr. J. de Louter, J. Mullemeister en mr. A. A. de Vries, het bestaande opleidingsstelsel tot den grond toe afbreekt, — wat trouwens niet moeilijk was. Zij heeft echter méer gedaan dan slooperswerk alleen. Zij stelt eene algeheele reorganisatie voor, waarbij allereerst rekening is gehouden met de eischen van de practijk, die zóovcel verscheidenheid van capaciteiten vordert, dat eene speciale vakopleiding als de thans bestaande nooit anders dan eenzijdig en gebrekkig kan zijn.

In de eerste plaats — zegt de Commissie in den aanhef van haar rapport — eischt de administratieve dienst in Nederlandsch-Indië ambtenaren van eene groote verscheidenheid van kennis onderling; in de tweede plaats personen van eene zoodanige mate van ontwikkeling, dat zij hen in staat stelt tot eigen studie en vorming voor datgene wat de practijk van elk van hen zal eischen; in de derde plaats zijn voor zeer vele betrekkingen noodig mannen van karakter, initiatief en hooge ontwikkeling.

De doctoren in de rechtswetenschap, die een examen hebben afgelegd in enkele Indologische vakken en daardoor, krachtens artikel 92 der wet op het hooger onderwijs, tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië benoembaar zijn, behooren in het algemeen zeker tot de ontwikkelde personen, die goede elementen voor den Indischen burgerlijken dienst kunnen opleveren. Het voor hen bij het genoemde wetsartikel voorgeschreven aanvullings-examen komt vrij voldoende geregeld voor Evenwel zou daarin eenige verbetering kunnen worden aangebracht, door dat examen in overeenstemming te brengen met hetgeen zal worden voorgesteld als eisch voor een speciaal examen voor den Indischen dienst.

Maar langs den weg van artikel 92 der wet tot regeling

van het hooger onderwijs worden zoo goed als geen administratieve Indische ambtenaren verkregen.

De bezwaren, die in den laatsten tijd tegen de opleiding der Indische ambtenaren zijn geopperd, betreffen dan ook de benoembaarheid zooals die geregeld is bij het koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 en de daarin gebrachte wijzigingen.

Ook aan de Commissie komt die regeling zeer gebrekkig voor.

Zij geeft niet de minste waarborgen, noch van verscheidenheid van kennis onderling, noch van eene hooge mate van ontwikkeling, noch van karakter.

Haar eerste gebrek is, dat zij alle gewicht legt op de Indische studie. Zij verliest uit het oog, dat het, zooals boven is gezegd, eene onmogelijkheid is om de aanstaande Indische ambtenaren toe te rusten met eene mate van Indologische kennis, die ook maar eenigszins voldoende is voor de practijk die hen wacht.

De Indologische studie moet naar het oordeel der Commissie beperkt worden tot een minimum, voldoende om er in de practijk op te kunnen voortbouwen. Zij moet het karakter dragen van eene algemeene oriënteering, voldoende om zich in te werken in datgene, wat ieder zich in de practijk door studie en waarneming nader zal moeten eigen maken.

Zal dat kunnen geschieden, dan moeten tot die studie echter ook slechts worden toegelaten personen wier voorafgegane opleiding een breedere en hoogere is dan de hoogere burgerschool zonder meer geeft.

Om tot een gezonden toestand te komen, meent de Commissie dat de aanneming der ambtenaren voor den Indischen dienst behoort te worden verplaatst van het einde van de studie naar den aanvang, zoodat allen, die die studie hebben voltooid, zeker zijn van plaatsing. Het vergelijkend examen met zijn nasleep van ongewenschte gevolgen vervalt daarmede. Eveneens de reden

om meer ambtenaren aan te nemen dan de behoefte van 's lands dienst eischt.

Eene speciale inrichting van onderwijs, die hare kosten moet kunnen goedmaken, zal bij dergelijk stelsel niet kunnen bestaan, maar uit de hierboven ontwikkelde overwegingen vloeit dan ook voort, dat daaraan geen behoefte bestaat.

Wat nu naar de meening van de Commissie voor de bestaande regeling in de plaats moet komen, heeft zij belichaamd in een bij het rapport gevoegd ontwerp van een koninklijk besluit.

Artikel 1 geeft eene opsomming van de graden, examina en betrekkingen, die naar het oordeel der Commissie voldoenden waarborg geven van een mate van algemeene ontwikkeling als van den Indischen administratieven ambtenaar verlangd moet worden. Er is gezorgd voor voldoende verscheidenheid om de Regeering in de gelegenheid te stellen voor verschillende betrekkingen personen te benoemen, wier opleiding min of meer verband houdt met de hun op te dragen werkzaamheden.

Andere categorieën dan de opgegevene meende de Commissie niet in aanmerking te kunnen brengen.

De Commissie acht het wenschelijk, dat de mogelijkheid is uitgesloten, dat bij den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië ambtenaren worden aangesteld, die hunne opleiding niet voor een belangrijk deel in Europa hebben genoten. Dáár alleen is de ruime blik te verkrijgen die een eerste vereischte moet zijn in hen die geroepen worden om als Europeesche ambtenaren Nederlandsch-Indië te helpen besturen.

Waarover de speciaal Indische studie en het daarop af te leggen examen zullen moeten loopen, bepaalt art. 2.

Wat de talen betreft, stelt de Commissie voor, alleen kennis van het *Maleisch* verplichtend te stellen.

Andere talen te doen aanleeren, ook door hen, die

wellicht nooit geplaatst zullen worden binnen haar taalgebied, wordt niet noodig geacht. Toch spreekt het vanzelf, dat er andere talen zijn, in de eerste plaats het Javaansch, waarvan eenige kennis bij een deel van hen die voor den Indischen dienst bestemd worden, wenschelijk is. Daarom wordt voorgesteld, gelegenheid te geven om ook examen af te leggen in het Javaansch en in andere inheemsche talen, waarin onder voldoende waarborgen examen afgelegd kan worden.

In het examen-programma is niet opgenomen het tegenwoordig examenvak „kennis der Indische wetboeken".

Tegen dit examenvak zijn indertijd door mr. J. de Louter bezwaren ontwikkeld in eene onder dagteekening van 1 October 1892 opgemaakte nota, als bijlage bij het verslag gevoegd. Met die bezwaren stemt de Commissie, met uitzondering van den heer Mullemeister, in.

De Commissie behandelt dan de vraag, waar gelegenheid zal worden gegeven om zich de voor het examen vereischte kundigheden eigen te maken.

Eenstemmig is het gevoelen, dat ieder vrij moet zijn zich de noodige kennis te verwerven waar en zooals hij dat wenscht; dat in geen geval wenschelijk is een speciale Rijksinrichting van onderwijs, en dat een verblijf aan eene universiteit gedurende dezen studietijd het meest verkieslijk is.

De onderwijskrachten aan de Leidsche universiteit zijn daartoe voldoende, desnoods met eene kleine aanvulling.

Eenstemmig is de Commissie van gevoelen dat, zooals boven reeds werd aangegeven, de aanneming voor den Indischen dienst behoort vooraf te gaan aan de Indische studie. Daardoor zal ook het gevaar worden ontgaan, dat aan deze studie of het examen te veel gewicht zal worden gehecht in verhouding tot de voorafgegane opleiding.

In overeenstemming daarmede bepaalt artikel 3 van het

ontworpen besluit, dat de minister van Koloniën, naar gelang van de behoefte van den dienst, candidaat-Indische ambtenaren aanneemt, die voldoen aan de eischen in art. 1 gesteld voor toelating tot het in art. 2 bedoelde examen, en bestemd zijn om, ter benoeming tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst, naar Nederlandsch-Indië te worden uitgezonden.

Een hoogst belangrijke vraag is, hoe de keus van de candidaat-ambtenaren zal geschieden. Die keus is geen eenvoudige zaak, in de eerste plaats omdat zij moet geschieden uit personen die zeer uiteenloopen wat betreft de studie die zij achter zich hebben, en dus moeilijk te vergelijken zijn; in de tweede plaats omdat gelet zal moeten worden niet alleen op kennis en intellectueele ontwikkeling, maar ook op karaktereigenschappen.

Het komt daarom noodig voor, dat er eene permanente commissie is, die den minister van Koloniën, door wien de keus zal moeten geschieden, ter zijde staat, die de keus voorbereidt en daartoe aan den Minister voorstellen doet (art. 4).

De artt. 6, 7, 8, 9 en 10 van het ontwerp-besluit bevatten de bepalingen die betrekking hebben op de voorbereiding van de aanneming der candidaat-ambtenaren.

De tijd van een jaar zal voldoende zijn voor de voorbereiding tot het door de candidaat-ambtenaren af te leggen examen.

Dit wordt gesanctionneerd in art. 11.

Het examen zal meer het karakter moeten hebben van een onderzoek naar de vraag of de candidaat-ambtenaren het jaar hunner voorbereiding goed hebben besteed en aan de van hen gekoesterde verwachting voldoen, dan van een diepgaand onderzoek naar de mate van kennis der examinandi.

De artt. 15, 16, 17, 18 en 19 hebben betrekking op de uitzending. Zij komen in hoofdzaak overeen met het-

geen in alle organieke bepalingen omtrent uitzending van ambtenaren voor den Indischen dienst is bepaald.

De gratificatie voor uitrusting, die thans voor de administratieve ambtenaren *f* 400 bedraagt, wordt vastgesteld op *f* 1000. Dit komt billijk voor, ook met het oog op andere ambtenaren. Rechterlijke ambtenaren ontvangen *f* 1000, ingenieurs van den waterstaat *f* 1500, mijningenieurs eveneens *f* 1500, houtvesters en leeraren M. O. *f* 1000.

Door de voorgestelde regeling zal uit den aard der zaak het grootambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, als benoembaar makende tot administratief ambtenaar, moeten vervallen.

Evenwel zal het in 1900 nog moeten worden afgenomen, omdat bekend is gemaakt (*Staatscourant* 2/4 April j.l.) dat in dat jaar gerekend kan worden op de uitzending van 10 personen, die in het examen geslaagd zijn.

Wijders wordt het billijk geacht aan hen, die thans reeds hunne studie hebben aangevangen en die studie dus na drie jaren, d. w. z. in 1901, kunnen hebben voltooid, de gelegenheid te laten om benoembaarheid tot Indisch ambtenaar te verwerven, hoewel volgens de bovengenoemde bekendmaking in de *Staatscourant* van 2/4 April in 1901 geen uitzending van personeel voor den administratieven dienst zal plaats hebben (artikel 22).

Daarmede schijnt aan de eischen van een billijken overgang voldaan.

Wanneer in 1902 uitzending noodig is, dan kunnen daarvoor in 1901 candidaat-ambtenaren op den voet van de nieuwe regeling worden aangenomen.

* * *

Aan het slot van zijn, in den aanhef van dit overzicht vermelde, interpellatie stelde de heer Van de Velde eene

motie voor, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken dat de opleiding van de Oost-Indische administratieve ambtenaren bij de wet worde geregeld. Deze motie zal later worden behandeld. De Minister verklaarde zich echter toen reeds *tegen* wettelijke regeling, zich daarbij beroepend op het gevoelen der Commissie. Aan het slot van haar rapport verklaart de Commissie waarom zij den Minister in overweging geeft de door haar ontworpen bepalingen vast te stellen bij koninklijk besluit en niet bij de wet, waarop in den laatsten tijd van verschillende zijden is aangedrongen.

Wat daarvoor is aangevoerd komt hoofdzakelijk hierop neer, dat de zaak van groot algemeen belang is, dat het alleen bij wettelijke regeling mogelijk is dat het onderwerp, alvorens het tot eene beslissing komt, van alle kanten goed wordt toegelicht, en dat zoodanige veelzijdige toelichting niet kan worden gemist, omdat de ondervinding heeft geleerd, dat eene regeling bij koninklijk besluit aan voortdurende wijzigingen onderhevig is.

Geen van deze argumenten komt aan de Commissie afdoende voor, en daar ingevolge artikel 61 der Grondwet regeling bij de wet van koloniale onderwerpen uitzondering moet zijn, alleen voorkomende bij gebleken behoefte, zou zij regeling bij de wet, ook met het oog op dat Grondwetsartikel, niet kunnen aanbevelen.

Zaken van zeker niet minder belang dan de benoembaarheid tot Indisch burgerlijk ambtenaar zijn daarenboven bij koninklijk besluit geregeld.

Het argument dat in de laatste plaats voor regeling bij de wet is genoemd, is de meerdere stabiliteit van dergelijke regeling.

Stabiliteit is zeker gewenscht wanneer het vaststaat dat men het onverbeterlijke heeft gevonden.

De Commissie is er voor zich niet slechts zeker van, dat wat zij voorstelt veel beter is dan wat thans bestaat, maar zij durft zich ook vleien dat de regeling, die door

haar is ontworpen, in de practijk zal voldoen, voor zooveel dat van eenige regeling van dit zeer moeilijke onderwerp te verwachten is.

Het door de Commissie voorgesteld ontwerp-besluit luidt als volgt:

ARTIKEL 1.

Tot de betrekkingen van adspirant-controleur en controleur bij het binnenlandsch bestuur, assistent-resident, gewestelijk secretaris, resident en gouverneur, alsmede tot de betrekkingen van referendaris — met uitzondering van die bij de comptabiliteit — en secretaris bij de Departementen van algemeen burgerlijk bestuur, bij de Algemeene Secretarie en bij den Raad van Nederlandsch-Indië, daaronder begrepen de betrekkingen van algemeen secretaris en van gouvernements-secretaris, zijn — behoudens het bepaalde in art. 92 der wet van 28 April 1876 tot regeling van het hooger onderwijs — alleen benoembaar zij, die hebben voldaan aan een speciaal daarvoor afgenomen examen, waartoe alleen worden toegelaten:

zij, die aan eene Nederlandsche universiteit een doctoralen graad hebben verworven, dan wel met goed gevolg aldaar een candidaats-examen hebben afgelegd;

artsen en zij, die geslaagd zijn in het tweede natuurkundig examen;

zij die een diploma van ingenieur dan wel van technoloog van de Polytechnische School te Delft bezitten, en zij die een der aldaar afgenomen wordende examens B met goed gevolg hebben afgelegd;

officieren van de land- en zeemacht, daaronder begrepen adelborsten 1e klasse en adjunct-administrateurs;

zij, die een diploma bezitten van de afdeeling Hoogere Land- en Boschbouwschool der Rijkslandbouwschool te Wageningen;

ambtenaren voor Chineesche zaken in Nederlandsch-Indië;

zij, die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor vice-consul;

surnumerairs der registratie;

surnumerairs der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen;

surnumerairs der directe belastingen en van het kadaster.

Aan hen, die de in dit artikel geregelde benoembaarheid bezitten, wordt ook de voorrang toegekend, wanneer zij voor benoemingen tot andere betrekkingen bij de gouvernementsbureaux, dan in den aanhef van dit artikel zijn genoemd, in aanmerking komen tegelijk met personen, die overigens gelijke aanspraak hebben, maar de benoembaarheid volgens dit artikel missen.

ART. 2.

Het in art. 1 bedoelde speciale examen voor den Indischen dienst loopt over:

de hoofdtrekken der land- en volkenkunde van den Indischen archipel, daaronder begrepen de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken;

de geschiedenis der voornaamste volken van den Indischen archipel en inzonderheid van de vestiging en ontwikkeling van het Nederlandsch gezag;

de hoofdtrekken van de staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië;

de Maleische taal, waaruit met voldoende vaardigheid een eenvoudig prozastuk zal moeten worden vertaald in het Nederlandsch, terwijl rekenschap zal moeten worden gegeven van de gebruikelijke taalvormen.

Aan hen die zulks verlangen, zal gelegenheid worden gegeven om bovendien, op denzelfden voet als in de Maleische taal, examen af te leggen in de Javaansche taal, dan wel in eene andere in Nederlandsch-Indië inheemsche taal, waarin onder voldoende waarborgen examen kan worden afgenomen, aan te wijzen door Onzen minister van Koloniën.

ART. 3.

Naar gelang van de behoefte van den dienst, neemt de minister van Koloniën personen aan, die voldoen aan de eischen, in art. 1 gesteld voor toelating tot het in art. 2 bedoelde examen, en bestemd zijn om ter beschikking van den Gouverneur-generaal te worden gesteld, ten einde te worden benoemd tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië.

De aangenomenen dragen den titel van *candidaat Indisch ambtenaar*.

ART. 4.

De aanwijzing der candidaat Indische ambtenaren wordt voorbereid door eene Commissie.

ART. 5.

De Commissie bestaat uit ten minste zeven leden, die door Ons worden benoemd en ontslagen. Twee hunner worden door Ons als voorzitter en als secretaris aangewezen.

ART. 6.

Uiterlijk in het begin van de maand April van elk jaar doet de minister van Koloniën aan de Commissie eene opgave toekomen van het aantal ambtenaren voor den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië, dat in het volgende jaar kan worden uitgezonden, en vermeldt daarbij, zoo hij daartoe aanleiding vindt, hoeveel candidaten uit elke categorie van algemeene voorbereiding zoo mogelijk worden verlangd.

De Commissie doet daarop eene oproeping van sollicitanten, waarbij het aantal candidaten, dat zal worden aangenomen, wordt bekend gesteld.

ART. 7.

De sollicitanten melden zich vóór 15 Mei schriftelijk

bij de Commissie aan, onder overlegging van de diplomata, getuigschriften en andere bewijsstukken omtrent de studiën, die zij gemaakt hebben, alsmede van een door den burgemeester hunner woonplaats afgegeven verklaring, dat zij zijn van goed maatschappelijk gedrag, en van een bewijs dat zij tot geen militairen dienst verplicht zijn, of wel een bewijs, aantoonende welke verplichtingen ten aanzien van den militairen dienst zij nog te vervullen hebben.

Indien er voor hen uitzicht bestaat na hunne aanmelding nog diplomata, getuigschriften of andere bewijsstukken betreffende hunne studiën te verkrijgen, maken zij daarvan melding in hunne aangifte en wordt hun toegestaan die bewijzen nader over te leggen, mits niet later dan 15 Juli.

ART. 8.

De Commissie stelt met alle middelen die haar ten dienste staan een omstandig onderzoek in naar de moreele en intellectueele waarde der sollicitanten.

Daartoe is zij ook bevoegd, de sollicitanten voor zich of voor een of meer harer leden te roepen en van hen mondeling of schriftelijk al zoodanige inlichtingen te vragen, als zij te hunner beoordeeling meent noodig te hebben.

ART. 9.

Bij de beoordeeling der sollicitanten let de Commissie op alle omstandigheden, die van invloed kunnen zijn op hunne geschiktheid voor den Indischen dienst.

Regelen voor de beoordeeling der sollicitanten geeft de minister van Koloniën voor zooveel noodig bij eene door hem voor de Commissie vast te stellen instructie.

ART. 10.

De Commissie dient aan den minister van Koloniën

eene gemotiveerde beoordeeling der sollicitanten in, met eene ranglijst van hen, die zij voor aanneming geschikt acht.

De Minister wijst daarop de candidaat Indische ambtenaren aan.

Niemand wordt als zoodanig aangewezen, die daarvoor niet physiek geschikt is bevonden door de daarvoor bestemde Commissie.

ART. 11.

De candidaat Indische ambtenaren leggen in het jaar, volgende op dat hunner aanneming, het examen af, bedoeld in art. 2.

Het examen wordt in de maand Juli afgenomen.

ART. 12.

Het examen wordt afgenomen door de in art. 4 bedoelde Commissie, die als examen-commissie telken jare door den minister van Koloniën kan worden aangevuld, zoodanig als hem dat raadzaam zal voorkomen.

Het voorzitterschap en het secretariaat van de examencommissie worden waargenomen door den voorzitter en den secretaris van de in art. 4 bedoelde Commissie.

Al wat op het examen betrekking heeft en alsnog regeling vereischt, wordt geregeld door den minister van Koloniën.

ART. 13.

De candidaat Indische ambtenaren staan onder het toezicht van de in art. 4 bedoelde Commissie, die bevoegd is hen voor zich of voor een of meer harer leden te roepen, mondeling of schriftelijk van hen inlichtingen te vragen, hen te raden, te vermanen of zoodanige opmerkingen te maken als zij noodig acht.

Na ingewonnen advies of op voordracht van de Commissie is de minister van Koloniën te allen tijde bevoegd hen te

ontslaan op grond van volgens zijn oordeel gebleken ongeschiktheid voor den Indischen dienst.

Zij zijn verplicht zich, wanneer de Commissie dit van hen verlangt, aan een geneeskundig onderzoek door de daarvoor bestemde Commissie te onderwerpen.

ART. 14.

Nadat de candidaat Indische ambtenaren het in art. 2 bedoelde examen hebben afgelegd, brengt de Commissie rapport uit aan den minister van Koloniën over de studiën der candidaten en den uitslag daarvan, en stelt tevens zoodanige wijzigingen in de voorloopige ranglijst voor, als haar met het oog op examen en studiën wenschelijk en billijk voorkomen.

Voor wie het examen niet binnen den gestelden tijd met gunstigen uitslag heeft afgelegd, vervalt daardoor de aanwijzing als candidaat Indisch ambtenaar. Hij kan slechts wegens bijzondere omstandigheden, ter beoordeeling van den minister van Koloniën, voor eene verlenging zijner aanwijzing in aanmerking komen.

ART. 15.

De candidaat Indische ambtenaren, die in het examen zijn geslaagd, worden op het in het eerste lid van art. 14 bedoelde rapport, door den minister van Koloniën ter beschikking van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië gesteld.

ART. 16.

Bij gebreke van een voldoend aantal candidaat Indische ambtenaren kunnen ook anderen, die hunne benoembaarheid ontleenen aan art. 92 der wet tot regeling van het hooger onderwijs, door den minister van Koloniën ter beschikking van den Gouverneur-generaal worden gesteld.

ART. 17.

Geene uitzending heeft plaats dan nadat (voor zooveel de candidaat Indische ambtenaren betreft, opnieuw) gebleken is van physieke geschiktheid.

ART. 18.

Aan de uitzending is, behalve overtocht voor Gouvernementsrekening op den voet der daaromtrent geldende bepalingen, verbonden:

1°. een voorloopig traktement van *f* 150 (honderd vijftig gulden) 's maands, ingaande met den dag van aankomst te Batavia;

2°. eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van *f* 1000 (duizend gulden), die verhoogd wordt voor hen, die een voldoend examen hebben afgelegd in de Javaansche taal, met *f* 1000 (duizend gulden), en in eene andere in het laatste lid van artikel 2 bedoelde taal met *f* 750 (zevenhonderd vijftig gulden).

ART. 19.

Zij, die ter beschikking van den Gouverneur-generaal worden gesteld, verbinden zich tot teruggave van alle gelden welke aan hen en te hunnen behoeve zijn voldaan ter zake van overtocht en van gratificatie voor uitrusting, indien zij binnen den tijd van vijf jaren na hunne aankomst in Nederlandsch-Indië, anders dan ten gevolge van wèlbewezen ziels- of lichaamsgebreken, buiten eigen toedoen ontstaan, — ter beoordeeling van de Regeering, — uit 's lands dienst worden ontslagen, of indien zij niet binnen den hun aangewezen tijd naar Nederlandsch-Indië vertrekken, dan wel de reis derwaarts moedwillig afbreken.

ART. 20.

Artikel 1 van dit besluit ontneemt de benoembaarheid tot de daarin genoemde betrekkingen niet aan hen, die

die benoembaarheid bij het inwerkingtreden van dit besluit bezitten.

ART. 21.

Aanneming van candidaat Indische ambtenaren volgens de bepalingen van dit besluit heeft niet plaats vóór 1901.

ART. 22.

Het tweede gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, zooals het is geregeld bij het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 (Staatsblad No. 117) en de later daarin gebrachte wijzigingen, wordt voor het laatst afgenomen in 1901 en het eerste gedeelte wordt niet afgenomen na 1899.

Zij, aan wie het diploma van het tweede gedeelte van het examen zal worden uitgereikt, zullen benoembaar zijn tot de in artikel 1 genoemde betrekkingen.

Op hen zijn van toepassing de vóór het inwerkingtreden van dit besluit geldende bepalingen omtrent uitzending.

ART. 23.

Wij behouden Ons voor om, wanneer in bijzondere gevallen het belang van 's lands dienst mocht vorderen dat tot de betrekkingen, genoemd in artikel 1, personen benoemd worden die de bij dit besluit geregelde benoembaarheid missen, aan hen dispensatie van het vereischte tot de benoembaarheid te verleenen.

ART. 24.

Wij behouden Ons voor de artikelen 18 en 19 van dit besluit bij gewoon besluit te wijzigen, wanneer wijziging noodig mocht worden.

Onze minister van Koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het Staatsblad en in de Staats-

courant zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan al Onze Ministers, aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

, den

De minister van Koloniën,

Onze handel met China.

Wij ontvingen het jaarverslag over 1898 van den Nederlandschen consul te Shanghai, den heer E. D. van Walree, opgenomen in de *Consulaire Verslagen*, waaraan wij het volgende ontleenen:

Aan het scheepvaartverkeer in de Chineesche tractaathavens werd in 1898 door de verschillende vlaggen als volgt deelgenomen (inklaringen en uitklaringen te samen):

Vlag.	Aantal.	Tonnenm.
Amerikaansche	743	239,152
Oostenrijksche	16	44,936
Britsche	22,609	21,265,966
Chineesche schepen	17,809	7,936,355
„ gepatenteerde jonken .	5,668	251,217
Koreaansche	8	2,556
Deensche	268	144,488
Nederlandsche	**18**	**16,492**
Fransche	577	420,078
Duitsche	1,831	1,685,098
Hawaïlaansche	13	27,812
Japansche	2,262	1,569,134
Portugeesche	141	5,845
Russische	118	178,768
Siameesche	2	616
Spaansche	2	1,050
Zweedsche en Noorsche	498	440,554
Andere	8	3,470

Een goed beeld van de betrekkelijke beteekenis der verschillende vlaggen geven deze cijfers niet, daar b. v. de Britsche en Chineesche stoomschepen op de Yangtsze in elke aanloophaven wederom vol worden opgenomen, bij inklaring en bij uitklaring beide. Eene statistiek der vervoerde goederen zoude beter inzicht geven, maar is niet beschikbaar.

Het aantal vreemde firma's en het aantal vreemdelingen in China bedroeg op 31 December 1898:

Nationaliteit.	Aantal firma's.	Aantal zielen.
Britsche	398	5148
Amerikaansche	43	2056
Duitsche	107	1043
Fransche	37	920
Nederland	**8**	**87**
Deensche	3	162
Spaansche	4	395
Zweedsche en Noorsche	—	200
Russische	16	165
Oostenrijksche	5	92
Belgische	9	169
Italiaansche	9	141
Japansche	114	1691
Portugeesche	20	1082
Koreaansche	—	40
Andere	—	27

Er is te dikwijls op gewezen, hoezeer de Nederlandsche handel tot voor weinige jaren China en het Verre Oosten in het algemeen heeft verwaarloosd, dan dat het noodig zoude zijn dit wederom aan te toonen. Gelukkig kan worden geconstateerd dat sedert den Chineesch-Japanschen oorlog eene kentering ten goede is ingetreden.

Beperkte zich drie jaar geleden het aantal kooplieden onder Nederlandsche bescherming tot eenige Nederlandsch-Indische Chineezen te Amoy, thans vindt men daarnevens

aan de Chineesche kust vier handelskantoren, werkende met Nederlandsch kapitaal en bestuurd door Nederlanders, te weten één te Tientsin, twee te Shanghai en één te Hongkong. Voor zoover dit consulaat kennis draagt van de resultaten, zijn deze niet ontmoedigend; menig industrieel in Nederland toont zich ernstige inspanning te willen getroosten om hier afzet te vinden. Er kan evenwel niet genoeg op worden gewezen, dat het bij de meeste artikelen absoluut noodzakelijk is, de voorschriften van den koopman in China tot in de kleinste bijzonderheden te volgen. Eene voor het Europeesche oog onbeteekenende en onbelangrijke afwijking in kleur, vorm, afmeting en verpakking kan een artikel op de Chineesche markt minder gewild en alleen tot opruimprijzen verkoopbaar maken. Daartegenover staat, dat een eenmaal geïntroduceerd en goed bekend staand merk niet zoo licht wordt verdrongen, en dat men dusdoende uitzicht heeft zijne inspanning en zorgen beloond te zien.

Voor de in de statistiek afzonderlijk vermelde Nederlandsche katoenen manufacturen toont 1898 een achteruitgang aan. De invoer van drills verminderde van 25,862 tot 18,318 stukken; die van jeans van 50,890 tot 38,475 stukken Dutch sheetings zijn sedert 1896 uit de statistiek verdwenen. Intusschen is het waarschijnlijk, dat deze achteruitgang wordt goedgemaakt door toenemenden aanvoer van gebleekte en ongebleekte shirtings en diverse fancy-goederen, voor welke de statistiek geene splitsing der herkomsten geeft. In deze over het geheel fijnere en betere soorten katoenen goederen kan Nederland in China ongetwijfeld even goed concurreeren met Engeland als op Java, maar menig fabrikant heeft nog geene voldoende ervaring van de Chineesche markt en schijnt geene aanleiding te vinden zich daarop toe te leggen, zoolang hij elders loonende plaatsing voor zijn fabrikaat vindt. In zake drills, jeans en sheetings staat Nederland met zijn achteruitgaanden uitvoer niet alleen; ook Enge-

land ziet zich in deze zwaardere goederen meer en meer verdrongen door Amerika. De gezamenlijke invoer van de drie genoemde soorten in 1898 bedroeg 720,321 stukken uit Engeland tegen 3,903,511 stukken uit Amerika. Men schrijft dit verschijnsel gewoonlijk toe aan het verschil in vracht, dat bij zwaardere soorten van grooter invloed is; eensdeels hebben de Amerikaansche fabrieken de grondstof dichter bij de hand, anderdeels bedragen de vrachten van New-York via Suez naar China, zelfs over Engeland, minder dan rechtstreeks van Engeland naar China. Ik vraag mij evenwel af, of het wellicht ook niet betere machines en betere arbeidsmethoden zijn, die Amerika in staat stellen katoenen stoffen van grooter eenvormigheid en nimmer varieerende kwaliteit te leveren, want ongetwijfeld zijn het deze eigenschappen, niet minder dan de prijzen, die het Amerik. fabrikaat de overwinning hebben bezorgd. Voor onze katoenfabrikanten, die hunne machinerieën grootendeels toch uit het buitenland betrekken, ware het mogelijk de moeite waard ten deze een grondig onderzoek in te stellen.

In wollen goederen bleef de aanvoer van camlets uit Nederland onbeteekenend; met andere soorten hadden proefnemingen plaats.

Bij metalen is oud ijzer, waarvan de invoer met 30 pCt. toenam, het gewichtigste artikel voor Nederland. Nu per Nippon Yusen Kaisha rechtstreeksche verscheping van Rotterdam naar Hongkong mogelijk is, is het te hopen, dat onze ijzerhandelaren de noodige aandacht aan het artikel zullen schenken.

In gecondenseerde melk kon de aanvoer uit Nederland zich flink staande houden. Fabrikanten toonden zich coulant door de bedorven bussen, waarvan een zeker percentage niet te vermijden is, voor hunne rekening te nemen.

De overige artikelen geven geene aanleiding tot algemeene opmerkingen.

Bij den betrekkelijk beperkten omvang der Nederlandsche industrie, welke zich bovendien tot dusver niet toelegt op verschillende der in China meest gangbare fabrikaten, is het niet te verwachten, dat Nederland zich vooreerst een aandeel van beteekenis in den invoer van China zal kunnen verwerven. Eerder schijnt er mogelijkheid, dat Nederland in grootere mate aan den handel in Chineesche producten zoude kunnen deelnemen. Er bestaat in Nederland reeds eene belangrijke markt voor koloniale waren en andere overzeesche artikelen, eene markt die zich volstrekt niet bepaalt tot de verzorging van het eigen land. Behalve uit Oost-Indië en Suriname, wordt ook heel wat geïmporteerd uit Amerika en Afrika. In de meeste gevallen geschiedt de aanvoer voor Nederlandsche rekening, en de inkoop en afscheep door Nederlanders over zee. Uit China worden tot dusver slechts kleine hoeveelheden thee, tabak, zijden stoffen en enkele andere artikelen meer in Nederland aangebracht.

Dit consulaat ontvangt herhaaldelijk aanvragen van firma's in Nederland, die zich aanbevelen voor de ontvangst van consignatiën van Chineesche producten. Het ligt echter voor de hand, dat er voor de exporthuizen in China hoegenaamd geene aanleiding kan bestaan, eene onbekende markt door een onbekenden correspondent te probeeren, tenzij deze althans een deel van het risico op zich wil nemen. Wenschen onze kooplieden den import van Chineesche producten flink aan te pakken, dan kan ik hun slechts raden zelf herwaarts te komen en zich eerst door persoonlijk onderzoek van de artikelen, de toestanden en de vooruitzichten op de hoogte te stellen, en daarna òf zelven een inkoopkantoor in China op te richten, òf de noodige arrangementen met een bestaand huis te treffen. Het spreekt van zelf, dat de noodige plaatselijke kennis en ondervinding eerst gaandeweg kunnen worden opgedaan en evenzeer, dat het tijd zal vorderen, in Europa de noodige relaties voor den afzet te krijgen.

Maar de centrale ligging van Nederland en de goede verbindingen met het buitenland wettigen de hoop, dat men met eenig geduld onze koopsteden even goed eene markt voor Chineesche producten zouden kunnen worden als Hamburg en Bremen, en even goed als zij dat reeds voor Indische en Afrikaansche producten zijn.

Bij de invoeren in China uit Nederlandsch-Indië begint petroleum snel eene eerste plaats in te nemen. De geheele aanvoer van petroleum verminderde met 250,000 kisten, maar die van Langkat-petroleum nam toe met 1,250,000 kisten en bedroeg 28 pCt. van het geheel, tegen 14 pCt. in 1897.

Op scheepvaartgebied valt het te betreuren, dat de Nederlandsche vlag zich steeds zeldzamer aan de Chineesche kust vertoont. Het verkeer met Europa en Amerika geschiedt meer en meer met geregelde stoomvaartlijnen, en daaronder bevindt zich geene Nederlandsche maatschappij. Rotterdam is thans evenwel maandelijksch opgenomen in de vaarten der Nippon Yusen Kaisha op Hongkong en Japan en wordt ook aangedaan op de thuisreizen der Deensche Oost-Aziatische lijn, met welker booten van Shanghai òf rechtstreeks òf met overlading te Hongkong kan worden verscheept. Het uitzicht bestaat, dat Rotterdam eene verdere rechtstreeksche verbinding met China zal krijgen door een nieuw in te richten goederendienst van den Noord-Duitschen Lloyd. Waar het buitenland dus meer en meer voordeel ziet in het doen aanloopen der Nederlandsche havens, zij onzen reeders met aandrang het denkbeeld ter overweging en bestudeering aanbevolen, of ook niet eene Nederlandsche lijn op het Verre Oosten loonend ware te maken.

Van plannen tot hervatting der proefneming met eene stoomvaartlijn Java—Hongkong—Japan is in 1898 niets gekomen.

De vraag is aan dit consulaat gedaan, of en op welke wijze Nederlandsch kapitaal voordeelige plaatsing zoude kunnen vinden bij de openstelling van China voor het wereldverkeer. In den aanhef van zijn verslag heeft de consul zijne inzichten over den tegenwoordigen toestand van China uitvoerig uiteengezet en in het bijzonder is daarbij nadruk gelegd op de bezwaren en risico's, welke spoorwegexploitatie en mijnontginning voor vreemde rekening onder het tegenwoordig Chineesch bestuur aankleven. Met dit doel voorschotten te verstrekken aan de Chineesche administratiën, schijnt evenmin voldoende zekerheid op te leveren, tenzij men de macht en den wil heeft zich eventueel eene eerlijke nakoming der verplichtingen te kunnen verzekeren. Betere uitzichten beloven waarschijnlijk industrieele ondernemingen in de tractaathavens, doch ook daar is het nog niet uitgemaakt in hoever het combinatievermogen der Chineezen niet den bloei van vreemde ondernemingen zal ondermijnen of verhinderen.

Op het gebied van bankzaken, wissel- en kredietoperatiën, is de concurrentie reeds groot, doch worden over het geheel goede zaken gemaakt; de schommelingen van den zilverprijs zijn hierbij, evenals trouwens bij iedere kapitaalsbelegging in China, van grooten invloed.

Voor het oogenblik biedt gewone koophandel waarschijnlijk het beste verschiet voor Nederlandsch kapitaal, en wel in het bijzonder de handel in Chineesche producten, waarvoor met eenige inspanning wellicht eene markt in Nederland ware op te werken. Noodzakelijk daartoe is, dat men zich in China doe vertegenwoordigen door bekwame en energieke jonge kooplieden. Wanneer deze zich met de toestanden vertrouwd hebben gemaakt, zullen zij ook de aangewezen voorgangers zijn om andere kapitaalaanwending in China te leiden. Scheepvaart en industrieele ondernemingen kunnen dan in aanmerking komen, en op den duur wellicht ook beleggingen in het binnen-

land, zoo de toestanden zich wijzigen en voldoende zekerheid is te verkrijgen.

Naarmate zich gaandeweg meer jongelieden voor den handel naar China begeven, wordt ook de kans grooter, dat het Nederlandsch kapitaal hier mannen zal vinden, aan wie het zijne belangen met gerustheid kan toevertrouwen. Te wenschen is het, dat het wederkeerig niet aan steun zal ontbreken en dat flinke, ondernemende jongelieden worden aangemoedigd in China plaatsing te zoeken. Men houde daarbij echter vooral in het oog, dat het alleen *goede* krachten zijn, die hier eene toekomst hebben; voor menschen die elders niet kunnen vooruitkomen is in China geen plaats.

Het Maleisch in leer en in werkelijkheid.

Zooals in alle talen, waarin zich een schrijftaal naast de spreektaal ontwikkeld heeft, is ook in 't Maleisch de eerste verschillend van de laatste. Dit verschil is echter in 't Maleisch bizonder groot, en vooral geldt dit voor 't proza, zooals dat in verhalen en andere voortbrengselen der literatuur voorkomt.

't Proza neemt in de Maleische letterkunde een ondergeschikte plaats in tegenover de poëzie: er zijn zeker tien gedichten te vinden tegen één proza-stuk.

Waarom zou dan de proza-stijl zoo onnatuurlijk, dus zoo sterk afwijkend van den spreektrant wezen, terwijl de poëzie 't bij uitstek „gemaakte" zou men zeggen, zoo na bij de laatste komt? Dat toch is inderdaad het geval. Men zou geneigd zijn aan te nemen, dat een vorm als de poëzie in 't Maleisch, door zoovelen gedurende eeuwen gekweekt en beoefend, veel eer „gekunsteld" zou moeten wezen dan die, welke, als 't proza, slechts door een enkele nu en dan is gebezigd.

De feiten echter bewijzen den meerderen eenvoud van de poëzie tegenover het proza.

Om dit eenigermate te verklaren, dienen we twee zaken niet uit het oog te verliezen:

1°. dat de Maleische opvatting van poëzie heel anders is dan de onze;

2°. dat eenvoudig, natuurlijk proza zeer zeker tot de *hoogste* kunstuitingen behoort, en de Maleische letteren 't stadium van ontwikkeling, daartoe vereischt, nog lang niet bereikt hebben, aangenomen dat ze 't ooit bereiken zullen.

Strenge regels voor maat kent de Maleische poëzie niet: als 't maar op 't gehoor *zoowat* uitkomt, en dat gehoor mag dan grof zijn. „Rijm", zooals wij dat kennen, is onbekend; 't is voldoende dat de laatste lettergreep *dezelfde* zij. Zoo eindigt de eerste regel van een gedicht b.v. op 't woord *mati*, en 't laatste woord van de drie volgende regels eindigt steeds op *ti* (bijv. *sakiti*, *titi*, *roti*). Er vervallen dus voor de Maleische poëzië dadelijk twee hindernissen voor een gewone uitdrukkingswijze, die in onze poëzie voorkomen.

Wat het tweede punt betreft, de Maleier voelt niets of zeer weinig voor eenvoudig proza: hij vindt dat geen kunst en wordt er niet door geboeid. Hij begrijpt 't schoone van eenvoud nog niet in den stijl, evenmin als hij 't in de meeste andere zaken begrijpt. Hem trekt 't gezwollene, breedsprakige, opzichtige veel meer aan.

Aan de zucht voor 't ongewone wordt in de poëzie voldaan door de buitengewone, avontuurlijke of wonderbaarlijke gebeurtenissen en toestanden, die geschilderd worden, en het bezigen van ongebruikelijke, verouderde woorden; maar bovendien ook door de verdeeling van 't verhaal in stukjes van vier regels van ongeveer dezelfde lengte met de eigenaardigheid in 't laatste woord van iederen regel, waarover we boven spraken. Een veranderde volgorde der woorden, zooals zoo vaak in onze gedichten op te merken valt, komt in de Maleische poëzie slechts hier en daar voor.

De stijl is overigens vrijwel die van 't gewone spreek-Maleisch.

Natuurlijk verstaan we hier onder spreek-Maleisch de taal zooals ze *door Maleiers* gesproken wordt, en niet

wat *Europeanen* op Java daaronder veelal verstaan. 't Is ons ten slotte niet volkomen duidelijk, waarom de Maleische poëzie bedoelde eigenaardigheid vertoont. Wellicht speelt ook traditie een groote rol. Misschien ook moeten we de Maleische poëzie tot de oer-poëzie brengen, en deze is immers eenvoudig. Ilias en Odyssee zijn eenvoudig, 't Nibelungenlied is 't evenzeer, het Mahabhârata behoort tot de gemakkelijke lectuur in 't Sanskrit enz.

Doch — nog eens, de *feiten* spreken, en dat is afdoende om ons te overtuigen.

Voor beoefenaars van 't Maleisch is 't dienstig, dat er eens op die feiten gewezen wordt; vooral omdat bij 't onderwijs in 't Maleisch de *geschreven taal* nog steeds bij de meeste doceerenden eenvoudig als *de taal* wordt beschouwd en behandeld, en *van die geschreven taal steeds de prozastukken.*

Welnu, als men de Maleische spreektaal kent, en onbevooroordeeld weet te denken en op te merken, dan is het duidelijk, dat op die wijze *een averechtsche voorstelling gegeven wordt van de echte „taal", dat is de levende gesproken taal.*

Door dit zoo betreurenswaardig misverstand is ook de fabel in de wereld gekomen, dat er „hoog" en „laag" Maleisch zou bestaan. Zij, die Maleisch leerden van Europeesche docenten, hoorden later, in 't werkelijke leven, meestal een taal gebruiken, die heel *anders* was dan zij geleerd hadden. De taal, die ze geleerd hadden, noemden ze dan „hoog"; die, welke ze om zich heen hoorden spreken — onverschillig door welke nationaliteit van inlanders — „laag" Maleisch.

't Is een bekend feit, dat het z.g. wetenschappelijke taalonderwijs bij ons te lande nog vrij algemeen mank gaat aan 't zelfde euvel: vereering van de schrijftaal en totale miskenning van de rechten der gesproken taal. Velen, die zich echt „wetenschappelijk" achten, denken over deze zaak op de Duitsche wijze: de beoefening der levende

taal is volgens hen „kellnerwissenschaft", beneden de waardigheid van een ernstig geleerde. Docenten, die er zoo over denken, vinden 't natuurlijk ook te min om de *gesproken taal* 't leeuwendeel bij hun onderwijs te geven; die krijgt een overschotje van den leertijd, of eenvoudig niets.

Toch moest dat niet zoo wezen, want *als men een vreemde taal leert, is dat immers in negen en negentig van de honderd gevallen om die in 't praktische leven te gebruiken*, en zeker is dat het geval voor 't Maleisch, waar de literatuur onder de Europeanen slechts genot geeft aan enkelen. En 't genot is dan nog niet eens van zuiver aesthetischen aard. Het genoegen, dat de bestudeering der spraakkunst in al haar bizonderheden oplevert, wordt nog sporadischer gesmaakt dan dat der lectuur.

Voor hen, die ongeloovig zijn op 't punt der meerdere eenvoud van de Maleische spreektaal tegenover het Maleische proza, of die nooit de noodige aandacht aan dit verschijnsel geschonken hebben, volge hier een staaltje van beide. Om beter te vergelijken wordt naast elkaar hetzelfde gezegd in gewoon proza (schrijftaal) en in zuiver Maleische spreektaal 1).

Âda bârang-dua puluh ôrang dia, berjâlan dalăm utan, jumpa sâtu kubu musuh, berkelay lah di situ. Yang di dalăm kubu itu âda bersenâpang bâñaq, yang lâin dua tiga pucuq sâja.

Mâka âda lah bârang dua-puluh ôrang dâripâda ôrang-ña, mâka merika-itu pun ber-jâlan dalăm utan; lâlu ber-jumpa dăngăn sawâtu kubu musuh. Satelah itu, mâka berkelay lah marika-itu di situ. Âda pun ôrang yang di dalăm kubu

1) De spelling is die van 't boekje, waaraan wij de plaats ontleenen: „Maleisch-Nederlandsche gesprekken" door Dr. A. A. Fokker, W. J. Thieme, Zutphen, 1899.

	itu âda bersenâpang bâñaq, akăn tetapi yang di sabelah lâin itu pun âña lah dua tiga pucuq senâpang-ña.
Undur lah ôrang sabelah pengulu bâru itu, diambat ôleh musuh-ña, mati tiga ôrang sabelah pengulu bâru, kâwan-ña yang lâin-lâin lâri dalăm utan, lintang-pukang, ceray-beray.	Satelah demikian, mâka undur lah ôrang yang di sabelah pengulu bâru itu, lâlu diambat ôleh musuh-ña. Maka mati lah tiga ôrang dâripâda ôrang yang di sabelah pengulu bâru itu, âda pun kâwan-na yang lâin-lâin se-kâlian lâri dalăm utan, lintang-pukang, ceray-beray, tiâda lah ketâuan pergi-ña.

Ziedaar een klein staaltje; zoo is 't steeds. De spreektaal is kort en bondig, d. w. z. de uitdrukkingswijze; terwijl 't bijna totaal gemis aan voegwoorden vanzelf den stijl levendiger maakt. In 't aangehaalde stukje is zelfs geen enkel voegwoord te vinden; terwijl in 't overeenkomstige proza der literatuurtaal eventjes een tiental van die taalverfraaiers (naar Maleische opvatting) aan te wijzen zijn. Verder is 't aantal *lah*'s in 't laatste grooter.

Doch dit kleine voorbeeld, dat wij aanhaalden, is lang niet voldoende, om een helder denkbeeld te geven van het groote verschil, waarop wij doelen. In de spreektaal — ook al is die zuiver Maleisch — ontbreken tal van woorden der literaire taal, of ze worden door andere vervangen. Natuurlijk blijft dan de door velen, ook in Europa, voor Maleische „spreektaal" gehouden brabbeltaal, nog op grooten afstand staan van de hier bedoelde Maleische spreektaal. Het vooral op Java onder Europeanen algemeen heerschend vooroordeel, als zou deze voor „den inlander" op Java niet verstaanbaar wezen, berust

juist op 't verkeerde inzicht, dat de zuivere spreektaal identiek zou wezen met het literaire Maleisch.

't Spreekt wel van zelf, dat een onontwikkeld inlander van Java niet bij machte is literair Maleisch proza te verstaan, en te meer is dit het geval, als de Europeaan, die het tracht te spreken, het in negen en negentig van de honderd gevallen slecht, op Europeesche wijze, „kakoe" spreekt en het dus daardoor nog onverstaanbaarder maakt.

Men stelle zich een Franschman voor, die, slecht op hoogte van onze taal, probeert Hollandsch te spreken op de manier van 't proza uit Hooft's „Nederlandsche Historiën", en dat doet met een Amsterdamschen kruier. Het resultaat zou ongeveer dat zijn van den Europeaan, die Maleisch literair proza wil spreken tot een onontwikkeld Maleisch sprekend inlander. 't Feit, dat deze inlander geen Maleier, b.v. Javaan is, doet niet zoo heel veel ter zake; want ook een gewoon volbloed Maleier verstaat zoo'n taaltje niet. En 't is een makkelijk te verklaren verschijnsel, dat eenvoudig, zuiver, doch op *echt inlandsche* wijze gesproken Riouwsch Maleisch, voor een Javaan of Soendanees, die een verwante taal spreekt, volstrekt niet minder verstaanbaar is dan het op Europeesche manier gedacht en uitgedrukt „laag" Maleisch van Java, ja in de meeste gevallen *beter* verstaanbaar is.

Wij hebben zelf herhaalde malen de proef ervan genomen, en de waarheid van 't hier beweerde is ons telkens gebleken. Wanneer een niet-Maleische inlander Djohorsch (d.i. Riouwsch) Maleisch door een Europeaan gesproken niet verstaat, kan men in de meeste gevallen zeker zijn, dat de Europeaan de taal *slecht* spreekt.

Wij herinneren ons een anecdote — historisch — van een officier, bekend om zijn kennis van 't Maleisch. Deze kennis was echter uitsluitend beperkt tot de literaire taal, en de man had als zoovelen 't verkeerde idee, dat deze ook gesproken werd zóo als hij ze uit de geschriften

kende. Op een dag moet er aan een Maleischen loods iets uitgelegd worden. De Malayoloog wordt geroepen, en begint een toespraak, waarin de *lah*'s en *âda pun*'s en *satelah itu*'s en *mâka*'s en de *-kan*'s en *-i*'s en *ber*'s en *mem*'s als een schitterend vuurwerk knetteren en suizen. Een kring van stom verbaasde, bewonderende jongere officieren, vroeger leerlingen van dien officier te Willemsoord, wacht de uitwerking van de redevoering op den Maleischen zeerob af. Ten slotte knalt het laatste *âda pun* en versist het vuurwerk in een slepend *âdâ-ña*. „Heb je 't begrepen?" vraagt een omstander aan den zwijgenden Maleier. „Neen, Mijnheer, ik heb er niets van begrepen," zegt hij kalmweg.

We hebben hier de anecdote verhaald op de manier zooals ze ons verteld werd. Ze illustreert, dunkt ons, duidelijk 't misverstand, waarop wij doelen.

In 't algemeen zijn slechts zij, die de Maleische spreektaal door Maleiers hoorden spreken, in staat het juiste verschil op te geven en in hun spreken te doen uitkomen. Dit komt daarvandaan, dat er tot nu toe bijna geen enkel boek is, hetwelk daaromtrent de noodige inlichtingen geeft, en zelfs een man als Klinkert, zelf volkomen in staat het zuivere Riouwsch Maleisch te spreken, bij zijn onderwijs steeds het literaire proza behandelt en, al is 't zijns ondanks, het misverstand bestendigt, dat dit een goed beeld zou geven van 't levende Maleisch.

In de verzameling *Maleisch-Nederlandsche gesprekken* onlangs bij W. J. Thieme te Zutphen verschenen, komt, durven wij gerust zeggen, dit misverstand niet voor. Wij namen die gesprekken (op *zeven* na) over uit Swettenham's „Vocabulary." Alleen brachten wij hier en daar enkele verbeteringen aan, laschten zinnen in, en regelden de spelling meer op systematischen voet. De korte en lange klinkers — zulk een struikelblok voor Maleisch studeerenden in Europa! — hebben we onderscheiden door teekens. De heer Swettenham, thans resident van Pêraq, is een man

die de Maleische spreektaal volkomen verstaat; als men dan in aanmerking neemt, dat hij in zijn werk bijgestaan werd door een beschaafd Maleier, dan kan men vrij gerust zijn, dat de opgestelde gesprekken goed zijn.

Ook in onzen Maleischen leercursus 1), waarvan thans de tweede druk verschenen is, hebben wij steeds op 't al of niet gebruikelijke van woorden gewezen.

Enkele voorbeelden van in de spreektaal ongebruikelijke of weinig gebruikelijke woorden, behalve de reeds genoemde, volgen hier:

astamêwa (of, verkeerd, *istiméwa*); sabermula; sâhadan; sambil; serâya; mânakâla (weinig, meer *bila* of *apabila*); serta (weinig); sedekâla; senitiâsa of senentiâsa; kecuâli (weinig); perestawa; demikian; demi; niscâya.

Daarentegen komen in 't gewone gesprek voor de woorden: *sekâlian*, *pun*, *lah*, *kah*, *tah*, *pula*, *saperti* (= sebâgay), *kirâ-ña* enz., die door velen voor zuiver „boekentaal" worden gehouden.

De breedsprakigheid van 't literair proza maakt dit voor een Europeeschen smaak in hooge mate onaantrekkelijk; en 't is geen wonder, dat de studie van het Maleisch juist daardoor voor zooveel menschen iets afschrikwekkends heeft. Na uitsluitende kennismaking met dat proza blijft een onuitwischbare indruk van saaiheid en droogheid, van zeurigheid en vervelenden omhaal achter.

De spreektaal en ook de poëzie steken daarbij frisch af. Als aan deze beide, vooral aan de eerste, de plaats bij 't onderwijs werd gegeven, die hun toekomt, zou dat onderwijs er zeker aangenamer op worden, en zeer zeker ook meer vruchtdragend.

---

1) Niet zooals een anonymus — ons wel bekend — in de „Javabode" smalend opmerkte volgens de methode Servaas de Bruin, maar volgens die van Toussaint-Langenscheidt; een methode, waarvan die anonymus eerst 't onwetenschappelijke en verkeerde zou moeten aantoonen, alvorens er minachtend op neer te zien.

En ook in Indië, b.v. op Java, zou het onderwijs in 't Maleisch, aan Javanen, Soendaneezen en Madoereezen verstrekt, betere resultaten hebben dan thans. Thans toch wordt ook daar op de inlandsche scholen — de hoofdenscholen incluis — uitsluitend literair Maleisch proza als leerstof gebezigd, en 't Maleisch *spreken* verwaarloosd. Op de inlandsche lagere scholen ligt dit wel daaraan, dat de onderwijzer zelf daartoe niet in staat is.

Verzamelingen van onderhoudende Maleische gesprekken of dramatische schetsen in goed spreek-Maleisch, zouden veel goeds kunnen doen voor 't onderwijs in die taal.

De Maleische tooneelspeelkunst staat niet hoog, maar de z.g. „maqyun"-vertooningen zijn toch niet onaardig. De dialoog is opgewekt en natuurlijk, en als er eens iemand zich de moeite gaf eenige van die „maqyun"-libretto's samen te stellen, zou de beoefening van 't Maleisch als levende taal er zeker door gediend zijn. Ook schijnen de tooneelen — zoover wij oordeelen kunnen althans — aan 't dagelijksch leven ontleend te zijn, wat zeker ook een groot voordeel is. Gesprekken van vorsten, legeraanvoerders, helden, prinsessen, monsters en geesten, zooals in de Javaansche „wâyang", leveren voor de kennis der moderne spreektaal niet het aangewezen materiaal op.

Maleische gedichten zijn nog weinig uitgegeven. Behalve de „Drie Gedichten" door Klinkert bezorgd, kan nog geen ander in aanmerking komen 1). 't Ongelukkige is echter, dat die drie in 't Arabisch-Maleische schrift zijn gedrukt, een vermoeilijking van 't lezen, waarvan 't nut uiterst problematisch is. 't Nadeel is, dat veel woorden twijfelachtig blijven in uitspraak en zelfs in vorm. De uitgave van goede Maleische dichtstukken — er zijn er ettelijke — in Latijnsche letter is zeer gewenscht. Een gemakkelijke

1) Die van Roorda van Eysinga en v. Hoëvell wemelen van fouten, terwijl de Fransche en Engelsche uitgaven om de zeer gebrekkige taalkennis totaal onvertrouwbaar zijn.

taak is dat echter niet, en zeer zeker een moeielijker dan de uitgave in 't oorspronkelijk letterschrift. Er zijn hier te lande en in Indië genoeg beoefenaars van 't Maleisch, die zulk een uitgave op zich zouden kunnen nemen. De arbeid is voor taalliefhebbers lang niet onaangenaam, en in hooge mate leerzaam.

Doch ook proza-stukken moesten veel meer in Latijnsche letter worden uitgegeven dan tot nu toe 't geval is. De studie van 't Maleisch zou daardoor vergemakkelijkt en aantrekkelijker gemaakt worden; want ongetwijfeld is de Maleische poëzie aangenamer dan 't meeste proza, en 't bezwaar dat die poëzie tegenwoordig bijna uitsluitend op te diepen is uit slecht leesbare Singapoersche steendrukjes of uit handschriften, komt dan te vervallen. En ook het proza is genietbaarder in ons Latijnsch schrift, met de noodige punten en komma's. Een consequente eenvoudige spelling, die ook lange en korte klinkers onderscheidt, zou daarbij voor 't onderwijs een dringend vereischte wezen. Zulk een spelling meenen wij in onze „Gesprekken" gegeven te hebben; zij is, behalve die klinkerschrijfwijze, op kleine afwijkingen na, de „officieele" der Engelschen. En deze is, zooals men weet, op voorstel van deskundigen in de Straits ingevoerd, en, ofschoon door Engelschen geregeld, *volstrekt niet gegrond op de Engelsche spelling*, reden te meer waarom wij ze grootendeels zonder bezwaar kunnen overnemen.

Ten slotte vestigen wij aan 't slot van dit artikel de aandacht op geruchten, volgens welke een gratificatie van *f* 500 wordt uitgeloofd aan officieren van 't Indische leger, die door een examen hun bekwaamheid in 't Maleisch toonen. Mochten deze geruchten op waarheid steunen, dan is 't onze oprechte wensch, dat die officieren bij hun studie toch vooral de *eischen der levende taal* op den voorgrond mogen stellen. Eerst dan toch zal zulk een examen een waarborg geven van praktisch nut uit de kennis der taal te verwachten. Mogen de eenvoudiger inzichten

omtrent Maleische spraakleer, die thans meer en meer ingang vinden, daarbij ook hun sympathie wekken. Het dorre getheoretizeer, als 't ware buiten de taal om, van de oude leer verdwijne meer en meer.

Als de examinatoren maar vrijzinnig genoeg zijn, is daar wel kans op.

Dr. A. A. FOKKER.

VARIA.

Inentingen tegen besmettelijke ziekten.

Haffkine, de bekende onderzoeker van de pest in Engelsch-Indië, heeft onlangs in de *Royal Society* te Londen eene voordracht gehouden over de inentingen tegen besmettelijke ziekten en wat daarmede bereikt kan worden. Bij cholera was het gebleken dat alleen de vatbaarheid er door verminderd werd. Bij de ingeënten kwamen aanmerkelijk minder gevallen voor, maar indien zij werden aangetast was de sterfte niet geringer. Men moest dus aannemen dat de inenting alleen eene barrière opwierp tegen de invasie der cholera-microben. Hadden zij die echter overwonnen, dan was het lichaam, evenmin als dat van de niet-ingeënten, tegen hun vergiftige producten bestand. Met inentingen tegen de typhus was Haffkine eerst voor korten tijd begonnen, maar het scheen dat daarvan niet meer te verwachten zou zijn dan van die tegen de cholera. Bij de pest was echter een zeer duidelijke invloed in beide richtingen waar te nemen. De menschen werden minder ziek als zij ingeënt waren, en zoo zij ziek werden, had de ziekte een veel milder verloop. Na eene inenting in het groot, bij eene bevolking van 80,000 zielen, kan de vermindering in de sterfte op 80 tot 90 pCt. worden geschat. Veel nauwkeuriger echter

waren de waarnemingen in de gevangenissen, waar, zoodra er gevallen waren voorgekomen, de gevangenen, indien zij het wenschten, werden ingeënt. Van 299 niet-ingeënten werden er 22 ziek en stierven er 12. Van de 667 ingeënten daarentegen werden er slechts 6 ziek en stierf er geen enkele. Bij een onderzoek in een dorp, waar ook ingeënt was, bleken onder 64 niet-ingeënten 27 zieken te zijn voorgekomen met 26 dooden, en onder 71 personen, die wel waren ingeënt, slechts 8 zieken met 3 dooden.

Monumenten op Midden-Java.

Mr. L. Serrurier, tegenwoordig leeraar aan de Rijksinstelling ter opleiding van O.-I. ambtenaren te Batavia, heeft in het *Tijdschrift v. h. Bat. Genootsch. van Kunsten en Wetenschappen* eene nota geplaatst over den toestand, waarin eenige voorname monumenten van Midden-Java verkeeren. De nota is als brochure verschenen.

Van eene reis, in het belang van zijn onderwijs naar Midden-Java ondernomen, heeft de heer Serrurier in Juli van het vorige jaar gebruik gemaakt, om den tegenwoordigen toestand van de voornaamste monumenten op te nemen, in verband met de nog steeds bij het Genootschap aanhangige vraag of de directie de aanstelling van een inspecteur over de monumenten bij de Regeering zal aanbevelen.

Met een soortgelijk doel heeft de heer W. P. Groeneveldt de monumenten in 1883 bezocht, en toen van zijne bevinding in een uitvoerig en hoogst belangrijk rapport doen blijken.

De beoordeelingen van den heer Serrurier zijn geenszins gunstig. Hij acht de aanstelling van een verantwoordelijk persoon als inspecteur het eenig afdoende. Daardoor zal worden voorkomen, dat hier of daar de monumenten in

vergetelheid geraken, waardoor teleurstellende verrassingen voorgoed zijn uitgesloten.

„Ik zal — schrijft de heer Serrurier — niet wijzen op de zorg, die de Engelsche en Fransche koloniale Regeeringen voor hare monumenten dragen; wij kunnen onze financieele krachten niet met die van groote mogendheden vergelijken, maar beschamend is het dan toch zeker, dat een Staat als Mexico met de grootste piëteit voor het behoud der overblijfselen uit de oudheid waakt, daarvoor aanzienlijke kosten zich getroost, terwijl op de Indische begrooting voor het gewone onderhoud van alle Javaansche Hindoe monumenten samen, met uitzondering van die op het Diëng-plateau, een vast post voorkomt van nog niet ten volle *f* 200 in de maand."

Bloedregens op Java.

De heer A. G. Vorderman deelt in *Teysmannia* (afl. 3 en 4) de uitkomsten mede van zijne onderzoekingen omtrent de zoogenaamde bloedregens op Java. Een dergelijk verschijnsel, ook in Europa, hoewel vrij zeldzaam, waargenomen, is door het volk nog al eens aan bovennatuurlijke oorzaken toegeschreven. Ehrenberg schijnt het 't eerst onderzocht, en in dat „bloedwater" verschillende anorganische en veel organische zelfstandigheden aangetoond te hebben. Vorderman vond ten aanzien van de bloedregens op Java, dat deze niets gemeen hebben met de bloedregens in Europa; dat zij zelfs dien naam, zij het ook in overdrachtelijken zin, niet verdienen, doch afhankelijk zijn van de aanwezigheid eener wiersoort, de Stigonema minutum Hass. (gedetermineerd door mevrouw Weber—Van Bosse) op de dakpannen.

Koloniale Jaarcijfers.

Aan de dezer dagen verschenen *Koloniale Jaarcijfers* (uitgave van de Centrale Commissie voor de statistiek) ontleenen wij de volgende opgaven, kenschetsend voor den ontwikkelingsgang van onze Oost:

De Europeesche bevolking op Java en Madoera blijft vrij snel toenemen, van 16,172 in 1850 op 33,708 in 1880 en 51,737 op 1 Januari 1897. In de buitenbezittingen blijft zij de laatste jaren stationnair circa 11,000 zielen tellen. De inlandsche bevolking laat zich alleen voor Java en Madoera met redelijke zekerheid opgeven. Zij blijkt van 19,540,813 zielen in 1880 op 25,791,953 op 1 Jan. 1897 geklommen te zijn, een toeneming dus met ruim 6 millioen zielen in zoo kort tijdsverloop. Voor zoover men uit het geboorteland tot de nationaliteit mag besluiten, blijkt de vermeerdering der Europeesche bevolking geheel voor rekening van Nederlandsche onderdanen te komen. Slechts ongeveer 2000 Europeanen waren elders dan in Nederland of in Ned.-Indië geboren.

Het aantal christenen onder de inlanders en vreemde Oosterlingen klom: op Java en Madoera van 5673 op 19,193, en in de buitenbezittingen van 148,672 op 290,065, alles van 1873—1895. In laatstgenoemd totaal voor de buitenbezittingen deelde de Minahassa voor ruim 147,000 zielen, Amboina voor 68,000 en Timor voor 40,000 zielen. Het aantal protestantsche geestelijken klom (1888—1897) van 59 tot 60, het aantal katholieke van 40 tot 48, en het aantal protestantsche zendelingen van 70—127.

Uit het cijfer van den loop der bevolking blijkt dat het aantal der gemengde huwelijken, in verhouding tot het aantal, afneemt. Op Java en Madoera bedroeg deze verhouding in 1887 88 : 380, op de buitenbezittingen 37 : 61; in 1896 waren deze cijfers resp. 64 : 514 en 32 : 77.

† Albert Socin.

De bekende orientalist Albert Socin, Zwitser van geboorte en sedert 1890 hoogleeraar te Leipzig, is overleden. Hij is slechts 55 jaar oud geworden en behoorde tot de uitstekendste beoefenaars van de semietische talen.

BOEKAANKONDIGING.

Eene reeks opstellen van verschillenden aard, ten vorigen jare in het weekblad *De Controleur* verschenen, zijn thans in een bundel vereenigd onder den titel: *Politieke vragen.* Beschouwingen betreffende de practijk van het staatsleven en eenige daarmede samenhangende onderwerpen in Nederland en Ned.-Indië. (Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck.)

Als motto koos de schrijver het beroemd geworden woord van Zola: *J'accuse....* 't Maakt een eenigszins zonderlingen indruk dat de man, die meent het recht te hebben dat fiere woord tot het zijne te maken, den moed schijnt te missen zijn naam te noemen. Dat hij dien niet uit overmaat van bescheidenheid heeft verzwegen, daarvan zal wel ieder overtuigd zijn, die deze opstellen ook slechts vluchtig inziet. „Ik beschuldig!...." Best! Maar wie is *Ik*? De lezer heeft het recht daarnaar te vragen. Wij althans beschouwen het niet als een onverschillige zaak, *wie* het is die beschuldigt. Vooral waar de schrijver telkens, bij zijn soms zeer krasse beweringen, in gebreke blijft het *bewijs* te leveren van wat hij zegt, had hij zich niet achter anoniemiteit mogen verbergen.

Zoo spreekt hij voortdurend van „eene hoogst oneerlijke dagbladpers". Verdient de Nederlandsche pers, in

haar geheel beschouwd, deze klakkeloos neergeschreven beschuldiging?

Mag men den schrijver gelooven, dan is de algemeene toestand in Nederland, zoowel het politiek als het maatschappelijk leven, al even verrot als in Frankrijk.

Wij zullen niet ontkennen, dat er in de opmerkingen van den nurkschen onbekende soms een kern van waarheid schuilt, maar zijn zwartgalligheid zit hem te veel in den weg om de dingen met een onbevangen blik te kunnen waarnemen. Hij behoort tot die ongelukkige menschen, die altijd en overal, ook op klaarlichten dag, spoken zien.

Van de hand van mr. S. R. Steinmetz, privaat-docent in sociologie aan de Rijks-universiteit te Utrecht, verscheen bij W. Versluys te Amsterdam eene Duitsche brochure, getiteld: *Der Krieg als sociologisches Problem.* Hij verheerlijkt daarin de oorlog als noodzakelijke voorwaarde voor eene gezonde ontwikkeling van alle menschelijke krachten en als middel tot verheffing der beschaving. Zonder oorlog, zoo leert ons deze socioloog, zou de menschheid moreel dalen! En de verschrikkingen, die hij teweeg brengt? 't Is waar, die zijn niet gering, maar men trooste zich met de gedachte, dat per slot van rekening het aantal offers van den oorlog toch betrekkelijk slechts klein is, ten minste in den oorlog van beschaafde groote Staten. De cholera nam vroeger veel méer menschen weg. Als de overige voortplantingsvoorwaarden slechts behoorlijk vervuld zijn, heeft het verlies niet zooveel te beteekenen...

Vrijwel dezelfde denkbeelden dus, als door den Duitschen gedelegeerde ter Vredesconferentie prof. Von Stengel in zijn geschriftje *Der ewige Friede* zijn verkondigd. Ook dezelfde ergerlijke oppervlakkigheid en hetzelfde koude cynisme.

Nu België — zij het dan ook min of meer *contre coeur* — is meegesleept in het koloniaal avontuur van zijn excellenten koning, deed zich langzamerhand de behoefte gevoelen aan een eigen orgaan, gewijd aan zijn koloniale belangen. In die behoefte is voorzien door de uitgave van het weekblad *La Gazette coloniale*, waarvan ons het eerste nummer ter aankondiging werd gezonden. (Bureaux: 15 rue Royale, Bruxelles.) Het blad stelt zich ten doel, de industrieele- en handelsbelangen van België in de landen van over zee en speciaal in den Congo te bevorderen.

Het eerste nummer, welks inhoud over het geheel een goeden indruk maakt, bevat o. a. een financieel overzicht van de koloniale maatschappijen die in België zijn gevestigd. Bij het nummer is een kaartje gevoegd waarop de in Fransch-Congo verleende concessies zijn aangegeven.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal**, **artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen *f* **1.25**, Delft *f* **1.40**, voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p. *f* **1.65**.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *f* **15**.–

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

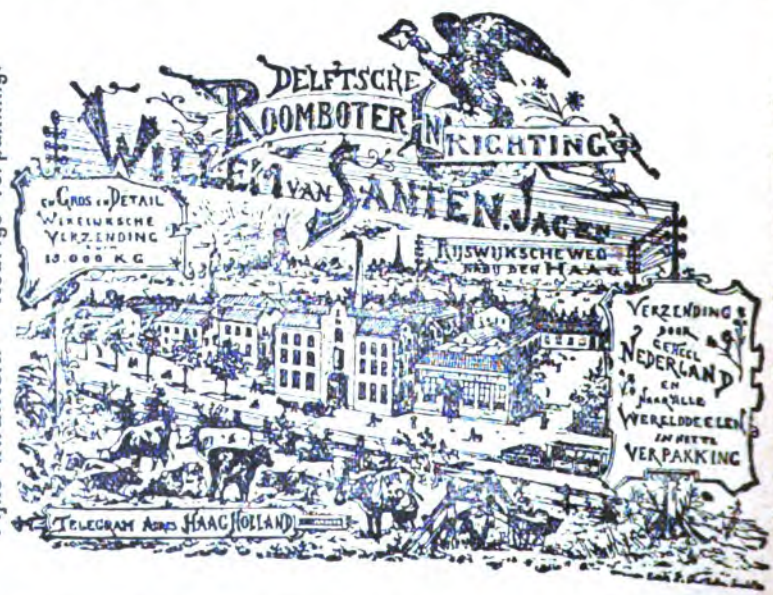

Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG. per w

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BĚLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,
voorheen STUMPFF & KONING,
Spui 2, Amsterdam.

—o—

Eenig Depôt voor Nederland van
BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,
VAN
PAUL DECOURCELLE, Nice,
van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,
Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,
even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,
Md. Failleur,
uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,
ELEGANTE COUPE.
17 Nieuwe Spiegelstraat,
AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,
ALBUM- EN
PORTEFEUILLEFABRIEK.
Elias P. van Bommel,
53, KERKSTRAAT 53,
AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

SINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen MATIGE PRIJZEN, benevens GEWONE SIGAREN
van *f 30.—* tot *f 150.—* per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

AUGUSTUS 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. Atjeh. Door L. W. A. KESSLER 461

II. Jacob Radermacher en zijne stichting. Door S. KALFF 474

III. Eene lezing over het goud 512

IV. Fragment uit het dagboek van een Indisch officier. Door L. K. 523

V. Lucifersfabrieken in Japan 537

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing ƒ 1.50; ƒ 2.50; ƒ 4.50; ƒ 8 —.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde ƒ 12.—; ƒ 20.—; ƒ 35.— en ƒ 60.—.

Atjeh.

De tijdgenoot is zelden billijk in zijn oordeel. Partijschappen doen te veel hun invloed gevoelen op dat oordeel. Ook hierin brengt de tijd verbetering en wij twijfelen geen oogenblik of de nakomeling zal ons recht doen wedervaren.

J. VAN SWIETEN.

In het Koloniaal Verslag van 1899 lezen wij onder meer: „Niettegenstaande de ondervonden tegenspoeden volhardde hij (Panglima Polim) blijkens alle berichten, nog in zijne vijandige gezindheid en bleef hij op een ommekeer hopen. Aan hoofden, die hem op ons gestadig vooruitdringen wezen, en op de door ons aangelegde posten, wegen en kostbare bruggen, die het Nederlandsch Gouvernement toch zeker niet meer zou prijs geven, antwoordde hij, dat zulks toch vroeger ook was gebeurd, en zelfs een generaal, zoo algemeen gevreesd als de generaal Van der Heijden, indertijd plotseling was vervangen door zwakke bestuurders; dat de ijzeren brug bij Anak Galoeng door de Compagnie zelve was vernield; dat er reeds vele generaals in Atjeh gesneuveld waren; dat men, daar het Gouvernement indertijd na eene zesjarige bezetting de XXII Moekims toch weder had ontruimd, thans na twee jaren, niet behoefde te wanhopen;

dat men integendeel moest trachten vol te houden om bij eventueele wisseling van personen of inzichten der „Compagnie", evenals vroeger, het verlorene te herwinnen...."

Volgens den generaal Van Heutsz zou dit bij vele Atjehers verbreide wantrouwen in de stabiliteit van onze politieke gedragslijn, het grootste bezwaar zijn dat aan de consolidatie van ons gezag in Atjeh nog in den weg staat, en daardoor is het, zegt hij, ook mogelijk dat Panglima Polim nog invloed heeft.

De Redactie van het *Algemeen Handelsblad* 1) wijst op het bovenstaande om te doen zien hoe door ons weifelen en vooral door de ellendige concentratie, op de Atjehers een fatalen indruk is te weeg gebracht.

Om de gezonde militaire en staatkundige beginselen te doen uitkomen en de degelijkheid boven den schijn en het klatergoud te doen zegevieren, teekenen wij hier aan, *dat die fatale indruk onder de voornaamste Atjehers in vroegere jaren*, een logisch gevolg is van het hervatten der agressie 2) onder het conservatieve kabinet-Heemskerk en den minister van Koloniën Van Goltstein, welke agressie tijdens het kabinet-De Vries—Fransen van de Putte gestaakt was.

Door de willekeurige afwijking van het program van 2 Februari 1874 3) heeft de partij van ruw geweld de Atjeh-zaak totaal bedorven, want door de buitengewone inspanning van het leger bij het voorwaartsdringen waren er in 1876 reeds geen 500 valide soldaten meer

---

1) Ochtendblad van 13 Juni 1899.

2) Wel te onderscheiden van offensief optreden, dat soms noodig is om te behouden wat men heeft.

3) De staatkunde door den minister van Koloniën Fransen van de Putte voorgestaan, was: eene geconcentreerde sterke stelling in Groot-Atjeh; vorderen van acten van erkenning onzer souvereiniteit in de onderhoorigheden, in afwachting dat een centraal inlandsch gezag in Atjeh kon worden gevestigd.

beschikbaar 1) en in het begin van 1884 was inkrimping van grondgebied onvermijdelijk noodzakelijk, daar het leger in offensieve kracht voortdurend achteruitging.

Van Mei 1874 tot Mei 1882 werden te Atjeh, alleen om de door overlijden, evacuatie, dienstexpiratie, noodzakelijke overplaatsingen enz. ontstane *verliezen* der bezettingstroepen aan te vullen, dus geheel afgescheiden van de korpsen, die ter versterking van de bezetting dienden, pl m. 47.800 minderen of gemiddeld 5975 per jaar naar Atjeh gezonden.

De geheele sterkte van het Indische leger bedroeg in dat tijdperk gemiddeld 34000 man. Trekt men daarvan af de verpleegden in het hospitaal, de afgekeurden en tijdelijk voor den velddienst ongeschikten, de recruten, gedetineerden, krijgsraad-arrestanten, schrijvers, geëmployeerden enz., dan krijgt men voor het leger gedurende dien tijd een gemiddelde sterkte van hoogstens 25000 valide, voor den dienst beschikbare militairen. Daarvan waren over die 8 jaren gemiddeld 7368 in Atjeh, zoodat men voor geheel Indië, buiten Atjeh, overhoudt 17600 man, waarvan jaarlijks 6000 naar het oorlogsterrein gezonden werden. De 17600 man waren over den geheelen archipel verspreid, en daar er geen reserve van eenige beteekenis was, moesten voor die gewone aanvulling op Atjeh genomen worden de valide manschappen van de veldbataljons (de garnizoensbataljons bestonden voor twee derden uit niet-valide soldaten) en deze werden dan op het papier door zieken, geëvacueerden enz. vervangen, zoodat vaak niet meer dan één derde van zoo'n bataljon van 500 man tot uitrukken gereed was.

Zóo was de feitelijke toestand van het leger gedurende dat achtjarig tijdvak 2). Voegt men hier nu nog bij, dat

---

1) De heer Kielstra in de algemeene vergadering van het *Indisch Genootschap* van 7 November 1883.

2) *Indische Gids* 1889.

ondanks het hooge handgeld en de aansporingen die hier te lande gedaan werden, het reeds moeite kostte, om de gewone vrijwilligers te bekomen voor de gewone jaarlijksche suppletie, dan zal het den onpartijdigen lezer wel niet verwonderen dat wijlen generaal Van Swieten den 3en October 1878 aan wijlen majoor Niclou schreef:

„Met verwondering doch met genoegen las ik in het *Bataviaasch Handelsblad* de conclusie van den heer Haakman om af te zien van de agressie-tactiek en tot de defensieve staatkunde terug te keeren. Dit denkbeeld zal hij toch ook niet opgevat hebben zonder intelligente personen te hebben gesproken en geraadpleegd. Zij is een triomf voor de waarheid. Wat schatten en menschenlevens zouden er gespaard zijn als men van die politiek nooit was afgeweken en het geduld had gehad de gevolgen af te wachten van hetgeen op de laatste bladzijde uwer brochure: *Atjeh gedurende de tweede expeditie en later* zoo goed gezegd is 1).

---

1) Voor hen die de brochure niet bezitten, laten wij hier volgen wat op die laatste bladzijde te lezen staat:

„De generaal Van Swieten is beschuldigd van optimisme, omdat hij na den val van den Kraton, op grond der Indische krijgsgeschiedenis, bleef hopen op toenadering des vijands. Die verwachting verleidde hem echter niet om naar het binnenland op te rukken of onze macht op te voeren boven onze krachten. Tegenover zijn optimisme werd een ander gesteld, dat zijner tegenstanders. Gebroken met de beginselen der humaniteit, met kracht en voortvarendheid voorwaarts gerukt, eene laatste inspanning en Atjeh is ons. Gesteld zelfs, dat het ons gelukt ware of nog gelukte Atjeh op die wijze te onderwerpen, wien zou of zal Nederland dankbaar moeten zijn? Hen, die ons gedwongen hebben het land, met vuur en zwaard ten onder gebracht, ook met vuur en zwaard, dat wil zeggen door het als 't ware te bezaaien met bajonetten, ten koste van schatten en tal van menschenlevens te behouden? Of hem, die de tactiek onzer voorvaderen wenschte toe te passen, door zich te vestigen, zoo noodig geduld te hebben, onderhandelingen aan te knoopen, bondgenooten te zoeken, des gevorderd zelfs door geschenken in geld of goederen, te beproeven de tot vrede geneigden

„Ik heb nooit getwijfeld dat men daartoe weder zou moeten komen of terugkeeren; ik betreurde het in mij zelf slechts, dat er vruchteloos zooveel opgeofferd werd voor het inslaan van een verkeerden weg. Ik kende den Atjehnees beter dan iemand en wist, dat men langs dien weg niet veel verkrijgen zou. Dit was ook de raad, dien onze gids Swinsen, die lang in Atjeh gewoond had, mij bij het afscheidnemen gaf. Ik was wellicht de eenige die, onder ons, den Atjehnees kende; ik had hem leeren kennen door een verblijf van 5 maanden te Singkel als commandant van de noordelijke afdeeling van Sumatra's Westkust, door het sluiten van het vredestractaat in 1857, door een veertienjarig verblijf te, en negenjarig bestuur over Sumatra's westkust, dat mij met de lieden van dien landaard, met den radja van Froemon en de meer noordelijk gevestigde hoofden van Atjeh's westkust in aanraking had doen komen. Maar de partijschappen hebben alles bedorven.

. . . . . .

„Een bewijs dat men minder de zaken dan den partijgeest behartigde, was dat men mij nooit, met uitzondering van het artikel van „Patriot," geraadpleegd heeft en dus ook de gronden voor mijne staatkunde niet wilde kennen.

„Mijne antecedenten door een negenjarig bestuur van Sumatra's westkust, de regeling der zaken op Bali en Boni als commissaris van het Gouvernement hadden toch

---

af te scheiden; van wapengeweld slechts gebruik te maken bij zeer goede kansen of onderlinge verdeeldheid des vijands en verder onze vestiging uit te breiden naar mate de bevolking overtuigd zou worden, dat ons bestuur, welke gebreken het in het oog van den Aziaat ook mogen aankleven, toch de voorkeur verdient boven dat van door geen recht of wet gebonden hoofden? Voor hem, die onbevooroordeeld overweegt, wat sedert het vertrek van generaal Van Swieten heeft plaats gehad, kan, dunkt mij, het antwoord niet moeielijk zijn."

15 October 1876.

op de gedachte moeten brengen, dat ik van Indische staatkunde meer wist en meer ervaring had dan Pel, Verspyck, Van Rees, Van Goltstein, Van Lansberge en anderen, die tot de verkeerde staatkunde gedreven hebben.

. . . . . .

„Ik zeide daar straks, dat ik geraadpleegd ben over het artikel van „Een Patriot", dat in *Het Vaderland* van 26 October 1874 als hoofdartikel is opgenomen.

„De minister van Koloniën, die in de verwachting verkeerde op dat artikel te zullen worden geïnterpelleerd, liet mij verzoeken daarop mijne meening te zeggen.

„Ik weerlegde al wat de „Patriot" zeide omtrent hetgeen gedaan moest worden en de gevolgen van hetgeen gebeuren zou als zijn denkbeeld niet werd gevolgd. Ik voorspelde zelfs den Minister, dat wanneer hij den raad van dien anonymen schrijver volgde, hij te wachten had „„dat de bevolking in massa tegen ons zoude opstaan en het ook wel eens gebeuren kon, dat zelfs die onderhoorigen, welke onze souvereiniteit erkend hadden, die openlijk of zwijgend zouden opzeggen; en er in elk geval een oorlog dermate à outrance ontstaan zou, waarvan wij het einde niet zouden kunnen voorzien en zeer zeker onze financiën verslinden en onze krachten uitputten zoude.""

„Het is voor mij een magere troost dat de voorspelling voor een groot deel is uitgekomen, maar toch is het een troost, dat ik de zaak goed ingezien en het volgen van dezen raad van „Patriot" afgeraden heb.

„Ik eindigde mijn advies met de verzekering dat de Minister mij ten allen tijde zou mogen ter verantwoording roepen als het blijken mocht dat mijn raad niet goed was geweest. Meer kon ik toch onmogelijk doen. Doch mijn raad werd in den wind geslagen, om dien te volgen van hen die de politiek van geweld voorstonden."

Ook de concentratie van 1884, de „ellendige concentratie", zooals de Redactie van het *Handelsblad* haar

noemt, hebben wij aan den agressie-oorlog te danken. Het inkrimpen der troepenmacht en het in verband daarmede innemen eener meer beperkte stelling was toen een gebiedend lands- en militair belang geworden. Het leger was vleugellam en dus was in de eerste plaats noodig het weder op verhaal te doen komen, omdat van uitbreiding niet de minste sprake kon zijn.

Met het oog op dit laatste; de gebeurtenissen in Augutus 1882 en omdat de bestaande toestand lastig begon te worden voor den handel in de Straits, gaf de generaal Van Swieten destijd de Regeering in overweging om al de posten in de XXII en XXVI Moekims in te trekken en in en bij Kota-Radja een geconcentreerde stelling te nemen, waartoe toen de helft van de aanwezige krijgsmacht voldoende was, en terug te keeren tot het program van 2 Februari 1874, op last des Konings, den Raad van State gehoord, vastgesteld, als zijnde zulks het eenige middel tot redres, het eenige dat onze krachten niet te boven ging. Had men naar dien raad geluisterd, dan waren de voordeelen geweest: herstel van de organisatie, oefening en stuiten van de uitputting onzer militaire macht. Terugkeer vermoedelijk van de verjaagde bevolking naar hunne verbrande haardsteden, om in het weder doen herleven van den landbouw, van de veeteelt, van de nijverheid bezigheden te vinden, die meer zouden afwerpen dan het plegen van vijandelijkheden, die ook geen succes zouden hebben als wij binnen onze liniën bleven. Vermoedelijk wapenschorsing, ook van wege de Atjehers, wanneer zij gezien hadden, dat er geen voordeel meer mede te behalen was, waardoor de verbittering allengs zou afnemen, en allengs toenadering kon ontstaan als we ons met de bevolking niet meer inlieten, die daarentegen als ze onderling in strijd over belangen geraakten, al licht genoopt zouden worden bij ons om hulp te komen, gelijk ter Sumatra's Westkust heeft plaats gehad; dit alles wel niet dadelijk, dat ook niet wenschelijk ware,

maar na verloop van tijd, als de bevolking de voordeelen van de rust zou hebben leeren kennen en wij wederkeerig onze krachten hersteld zouden hebben.

Maar anderen wisten het beter. De „Compagnie" was nimmer teruggetrokken en dat moesten ook wij niet doen. Niet alleen eene onjuistheid, maar ook eene staat- en krijgskundige ketterij. Weliswaar was de tegenwoordige toestand niet houdbaar, maar het bezetten van een minder uitgebreid gebied moest worden ontraden omdat ons prestige er door lijden zou; iets wat toch niet te rijmen was met de onveiligheid die er destijds tusschen de posten heerschte, zoodat voor een tocht van enkele personen van Kota-Radja naar Lambaroe een escorte van honderd man, naar Ana Galoeng tweehonderd-, en verder gaande, driehonderd man werd vereischt

Wij willen gaarne gelooven, dat het bij vele Atjehers verbreide wantrouwen in de stabiliteit van onze politieke gedragslijn een groot bezwaar (niet het grootste) is, dat aan de consolidatie van ons gezag in Atjeh nog in den weg staat; maar dat het daardoor ook mogelijk is dat Panglima Polim nog invloed heeft, zijn wij zoo vrij te betwijfelen.

Met de wetenschap dat de sultan aan den gouverneur der Straits Settlements van 1873 smeekte om de hulp van Engeland, omdat het Atjehsche volk zich nooit aan de Hollanders zou onderwerpen, is, volgens ons, nog altijd het *„grootste bezwaar"* voor de pacificatie van Atjeh, de wijze waarop *vroeger* de oorlog gevoerd is, omdat daardoor de eeuwenoude haat tegen de „Compagnie" niet kon verminderen, maar wel vermeerderen. Want het aantal vijanden, die als paddestoelen voor den dag komen, toont overtuigend aan, dat wij nog steeds tegenover de geheele bevolking van Atjeh staan.

In den laatsten tijd van het bestuur van generaal Van der Heijden hadden zich onder aanvoering van onder-

nemende partijgangers, zooals Njag-Hassan, Pangman, Si Braham en anderen, eenige benden gevormd, die het land afliepen en onder de leus van heiligen oorlog zich aanzien wilden verwerven, met het recht tot het heffen van schatting.

Later vocht men tegen de benden van Toekoe di Tirou, Tengkoe di Tirou, Tengkoe Aneh Gitah, Toekoe Anah Baté, Toekoe Baijoet, Toekoe Mat Aijer en Toekoe Brahaam; en nu hoort men weer van Panglima Polim, Toeankoe Mohamad en andere ons vijandige hoofden, die als rooverbenden het land onveilig maken, benden zóó sterk, dat bij de laatste gevechten binnen enkele dagen weer een paar honderd dooden in onze handen vielen, en toch zijn zij nog nagenoeg elken dag met de patrouilles van het 12e en 14e bataljon in vuurgevecht, zóo zelfs, dat men het tijd acht, dat de gouverneur in persoon wêer eens aan het hoofd van een paar flinke bataljons Pedir zuivert van het onkruid. Is dàt en het zich nog altijd vrijelijk bewegen der geestelijke partij, onze vijanden, niet een afdoend bewijs dat die benden uit het volk gerecruteerd worden en dit dus nog niet *wars* van den oorlog is?

Panglima Polim is bij het volk de eerste staatsdienaar in het Atjehsche Rijk. Hij is en blijft de ziel van de oorlogspartij, die door het volk, dat in traditioneelen haat tegen ons is grootgebracht en ons voortdurend verblijf onmogelijk wil maken, wordt gesteund. Mocht dus ons tegenwoordig vechten tot geen gewenscht resultaat leiden en men eindelijk inzien, dat de waardigheid van het Gouvernement niet verbiedt om den pretendent-sultan tot toenadering te brengen, dan is, om tot de oplossing van de Atjeh-quaestie te kunnen komen, Panglima Polim de aangewezen persoon waarmede men zal dienen te onderhandelen, daar terugtrekken thans niet meer mogelijk is.

Wanneer men bij dit alles nog bedenkt, dat men ruwe onbeschaafde volken door „*vrees*" alleen niet kan regeeren; dat de generaal Van der Heijden niet tegen zijn wil van Atjeh is gegaan; dat de oorzaak van den benarden toestand in Atjeh in 1882 het gevolg was van onze verkeerde staatkunde, den agressie-oorlog; de verwoestingen en zucht naar wraak daardoor ontstaan, de verspreiding der krijgsmacht, het doelloos bezet houden van de XXII en XXVI Moekims, zelfs na de aanzienlijke vermindering der troepen in 1879, en dat later de heeren ons met hunne actieve bescherming der drie sagies van Groot-Atjeh, in een moeilijk parket hebben gebracht door het „*Immer weiter*", dan gevoelen wij behoefte om de voorstanders van de politiek van geweld toe te roepen: *Wat hebben de mannen die het afwachtend stelsel loslieten toch veel op hun geweten!* Want als men de gronden van generaal Van Swieten's staatkunde, aanvankelijk aangeprezen, had willen kennen, dan zou het opperbestuur van 1874 begrepen hebben, dat *wij* Atjeh nooit kunnen pacificeeren op de wijze als generaal Verspyck c.s. zich dat voorstellen en ook volstrekt niet te pas kwam, omdat het recht niet aan onze zijde is. Dan waren wij door 's generaals raad op te volgen, bij de Atjeh-zaak niet boven Neêrlands financieele en militaire krachten gegaan en kon er dus geen wantrouwen in de stabiliteit van onze politieke gedragslijn onder de Atjehers zijn geweest; dan bleven tal van algemeen erkend nuttige maatregelen niet ongedaan en zou de druk van lasten van allerlei aard op alle inwoners van Indië niet verzwaard zijn 1); dan had de Indische Regeering in 1875 het voorstel van Habib Abdoer Rachman, om te trachten van de vijandige hoofden een volmacht tot onderhandeling met ons te verkrijgen, niet afgewezen 2)

1) *Indische Gids* 1897, bladz. 239.

2) Volgens mededeeling van den heer Kielstra in de *Indische*

en dus meer dan waarschijnlijk het doel van ons optreden in Noord-Sumatra, de suprematie over het geheele eiland, bereikt geworden door de verheffing van Toeankoe Daoed tot sultan en de benoeming van den Habib tot regent, hetgeen niet in strijd was met de nimmer gewijzigde instructie en met de wenken door het opperbestuur tot en met Augustus 1874 gegeven 1). Maar de voorstanders der agressie — zegt wijlen majoor Niclou — hadden hun stelsel zóo smakelijk weten te maken, en men was zóó zeker van de onderwerping, wanneer slechts te vuur en te zwaard werd opgetreden, dat men gretig naar ieder voorwendsel greep, geschikt om dat stelsel te kunnen doorzetten. De Gouverneur-generaal Van Lansberge, pas opgetreden, en de minister van Koloniën Van Goltstein, niet langer aan het bestuur, waren voor dat stelsel gewonnen. Geen wonder, dat men naar een motief zocht, om niet te onderhandelen en een nieuw sultanaat onmogelijk verklaarde, al kon zelfs een kind begrijpen, dat hij, die het bestuur aanvaardde, ook het recht heeft het onder zijne suzereiniteit weer geheel of gedeeltelijk af te staan 2).

Gids van 1883, bladz. 219, had Habib Abdoer Rachman, voormalig groot-vizier van Atjeh, op 22 Mei 1875 daarvoor eene samenkomst te Penang met onzen agent Lavino, in tegenwoordigheid van den luitenant-gouverneur-generaal.

In het Koloniaal Verslag van 1875 wordt gezegd, dat Habib een intriguant was, waarmede de Regeering zich niet inliet en die de rol van bemiddelaar wilde spelen, daar waar alleen van volledige onderwerping sprake kon zijn. (Zie hierover *Indisch Militair Tijdschrift* 15e jaargang No. 1—6).

1) Zie *Parlementaire redevoeringen van I. D. Fransen van de Putte.* Schiedam, H. A. M. Roelants, 1886.

2) Dat motief grondde men op de proclamatie van den generaal Van Swieten van 12 Februari 1874, waarbij hij verklaarde het bestuur der drie sagies van Groot-Atjeh op zich te nemen.

De generaal, vertegenwoordigende het Nederlandsch-Indisch Gou-

En wat hebben wij nu na een zes-en-twintigjarigen bloedigen strijd? Nog geen enkel beduidend resultaat. *Frappez juste, frappez fort, mais surtout frappez souvent*, is nog steeds aan de orde van den dag! Hetgeen dan ook onlangs het *Soer. Handelsblad* in zijn wekelijksch overzicht deed schrijven: „Onze ergste vijanden in Atjeh zijn de Atjehers niet meer, — in de meeste ontmoetingen delven zij het onderspit, maar het is de vraag of onze troepen de *ontzaglijke vermoeienissen zullen kunnen volhouden.* Den geheelen dag ploeteren door een moeilijk terrein, uren lang door natte of door de zon geblakerde sawahs, dan weer bergop, bergaf, des nachts de rust van een bivak zonder bed en gedeeltelijk op wacht doorgebracht, — er zijn weinig gestellen die dit geruimen tijd verdragen. Waren er nu bataljons genoeg om een afwisseling mogelijk te maken, dan zou ook dit te dragen zijn, maar dat is niet het geval".

„Met verwondering heb ik gezien" — zoo schreef ons onlangs een uitnemend officier van het Indische leger — „dat men in Atjeh nu reeds de troepen wil gaan verminderen. Dat is zoowel verkeerde politiek als verkeerde zuinigheid. Zoolang de hoofden van het verzet zich nog niet onderworpen hebben, berust ons succes tot dusver alleen op hetgeen door *militair* beleid, door geweld, door onze ageerende troepenmacht werd verkregen. Gaat men deze nu reeds verminderen, de hoofden van het verzet zullen die vermindering voor de zooveelste maal aan onze zwakheid toeschrijven. Men zij voorzichtig!"

En zoo is het! Zoolang generaal Van Heutsz den *wil* of de *opinie* van het Atjehsche volk nog niet ten onzen

---

vernement, had zich na den dood van den toenmaligen sultan in diens plaats gesteld. Dat was geen daad van *agressie* — zooals zijne tegenstanders hebben aangevoerd om hem te plagen — maar van politiek beleid. Wij kwamen daardoor tegenover Atjeh in eene zuivere verhouding, waardoor eene herstelling van het sultanaat volstrekt niet onmogelijk werd gemaakt.

gunste veranderd heeft, zoolang blijft het uitgestrekt gebied voor onze troepenmacht een afmattende bewakings- en patrouilledienst, waarvan men de latere gevolgen niet in rekening brengt omdat ze nog in de toekomst verscholen liggen en de voorspellingen die men daaromtrent deed, verstikt worden door de berichten van afkomende toenadering en onderwerping. Maar de geschiedenis leert dat er geen nieuws bestaat; al wat gebeurd is ook vroeger gebeurd. Alle gebeurtenissen hebben onvermijdelijke gevolgen en daarom zal ook Atjeh, als niet op de een of andere wijze *de vrijwillige onderwerping* van de oorlogspartij komt, nog jaren lang een onveilig verblijf voor onze troepen en ambtenaren blijven en er van de onzen, trots de bezettingen op enkele punten, menigeen door verraad en sluipmoord vallen, die de overtuiging met zich droeg, dat generaal Van Swieten's inzichten omtrent Atjeh de juiste waren.

Op grond hiervan — wij zeiden het reeds meer — zijn wij het dan ook volkomen eens met het Haagsche *Dagblad* van 1 November 1895, waarin wij lazen, dat het voor een land een schande is, als, door verkeerd beleid, het bloed zijner soldaten nutteloos vergoten wordt, en dat het hard is voor de trouwe dienaren des Vaderlands, te vallen in een vruchteloozen strijd, eindeloos gerekt ten gevolge van verkeerd beleid bij hen, die geroepen zijn aan te geven de richting waarin en de kracht waarmede wordt geageerd.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor O.-I. L.

BREDA, Juli 1899.

Jacob Radermacher en zijne stichting.

Achter in het „*Gedenkboek van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*" komt eene bijlage voor, eene korte levensschets bevattende van mr. Jacobus Cornelis Mattheus Radermacher, raad ordinair van Ned.-Indië.

Behalve eene hulde aan den stichter van het eerste wetenschappelijk genootschap in Oost-Azië bevat dit stuk eene terechtwijzing aan het adres dergenen, die meenen mochten dat op Java de wetenschap eerst onder het Engelsche tusschenbestuur *au sérieux* genomen werd. Zoozeer was, op het laatst der 18de eeuw, het handelsgebied der O.-I. Comp. nog niet gelijk een land der Scythen, of er waren nog wel namen te noemen die klonken; de namen van mannen, welke er de fakkeldragers der wetenschap waren geweest. François Valentijn had toen reeds zijn standaardwerk geschreven over „Oud en Nieuw Oost Indiën", George Everardus Rumphius zijn „Amboinsch Kruidboek" en „Rariteitenkamer". Van Rheede van Drakestein had zijn naam verbonden aan den *Hortus Malabaricus*, ds. Philippus Baldaeus den zijne aan eene „Beschrijvinge van Malabar en Choromandel", Engelbert Kaempfer een werk over Japan geschreven, 't welk nog heden met onderscheiding genoemd wordt. De predikant Johann Moritz Mohr had den lof van

buitenlandsche geleerden geoogst met zijne te Batavia verrichte sterrekundige waarnemingen, doctor Jacobus Bontius een werk nagelaten over Indische ziekten, dat de eerste proeve van dien aard was welke in Europa het licht zou zien; Leydekker en Van den Vorm waren bekend om hunne Oostersche studiën en bijbelvertalingen. In het genre der reisjournalen — en ook deze hadden de wetenschap op menig punt voorgelicht en uitgebreid — was de Nederlandsch-koloniale litteratuur minstens zoo rijk als die van eenige andere zeevarende mogendheid.

Een vonk dierzelfde aandrift tot het Weten gloorde in de borst van Jacob Radermacher, lang voordat zijn „gelukkig dienen" hem het college van den Raad van Indië had binnengevoerd. De academische opvoeding was aan hem gedijd, hij bleef staag op de middelen zinnen om voor de goden van kennis en kunst op Indischen bodem een vasten tempel te bouwen.

Het is waar dat deze ééne zwaluw den zomer nog niet maakte. Waarheidsliefde zou den kroniekschrijver van het Gedenkboek de bekentenis afdwingen, dat in de geschiedenis der wetenschap in Indië bedroevende perioden van stilstand waren aan te wijzen, dat bij eene zoo vlottende samenleving hare belangen maar al te vaak in de verdrukking, hare priesters en koorknapen in den dut waren geraakt. Maar Radermacher had voor 't minst een treffelijk voorbeeld gegeven. Wat kon hij er voor zoo de epigonen het spoor weer bijster werden, of bij de jacht naar promotie en geld de Muze onder den voet raakte!

Hij was van 't jaar 1741, en, gelijk zijn familienaam dat reeds verried, van Duitschen bloede. Echter was zijn geslacht reeds geruimen tijd in Nederland (Middelburg) gevestigd. Zijn vader was thesaurier-generaal der vorstelijke domeinen geweest onder prins Willem III, hij zelf in Den Haag geboren. De familie bezat invloed bij het bestuur der O.-I. Comp., want enkele harer leden hadden

bij opvolging rang genomen in het college van bewindhebbers; en zoo kon 't gebeuren dat de knaap, reeds op zijn zestiende jaar naar Indië vertrekkende, al dadelijk den graad van onderkoopman bekwam, waar zooveel anderen van zijn leeftijd als simpel assistent moesten uitvaren.

Beide zijne ouders waren toen reeds gestorven. Zijne moeder heette Susanna Ignatia van Schinne; wellicht eene nabestaande van dien raad van Indië Van Schinne die eenmaal, te samen met Van Imhoff en De Hase, op last van den despotieken landvoogd Valkenier in militair arrest was opgezonden naar 't vaderland. Zijn oom Samuel was destijds burgemeester van Middelburg en bewindhebber der Comp. Vermoedelijk was diens invloed niet vreemd aan de aanstelling van een zoo jeugdig onderkoopman, en evenmin aan diens schielijke opklimming in de ambtelijke hierarchie. Want het was zelfs voor die dagen van openbaar nepotisme iets ongewoons een 21 jarig jonkman den rang van opperkoopman te zien bekleeden. Binnen vijf jaren tijds na zijn aankomst in Indië mocht Radermacher een geborgen man heeten. En zoozeer waren zijn voordeelige positie en zijn verzekerde toekomst in Bataviasche regeeringskringen kenbaar, dat het hem geen moeite kostte de dochter van een raad van Indië tot vrouw te verkrijgen. In het jaar 1761 huwde hij Margaretha Sophia Verijssel, wier moeder, de weduwe van Hugo Verijssel, een tweede huwelijk had aangegaan met den gouverneur van Banda, Reinier de Klerk. Daardoor kwam Radermacher in familiebetrekking tot een gouverneur-generaal, want De Klerk werd in 1777 tot die waardigheid verheven. Diens echt met de weduwe Verijssel geb. Westpalm duurde ruim 26 jaren; dat, merkt Arie Huyzers op, „iets raars is te Batavia, alwaar men zeldzaam zilvere, en bijna nooyt goude bruyloften ziet vieren onder de Europeanen."

In 1763 vertrok de fortuinlijke Comp.-dienaar met ver-

lof naar 't vaderland. Ofschoon hij zich te 's Gravenhage metterwoon vestigde, zijne zeeuwsche familie bezorgde hem spoedig eene benoeming als pensionaris honorair van de stad Vlissingen. Een meer effectief regeeringsambt zou wel volgen; met dat lokaas meende men wellicht den indischgast in Zeeland te zullen houden. Maar diens voorliefden brachten hem een anderen kant uit als naar een provinciaal raadhuis. Eene opvoeding als de zijne, gestuit op zestienjarigen leeftijd, moest wel gebrekkig wezen; er was voor een weetlustig man veel in te halen, zoo in algemeene als bijzondere kennis, en Radermacher verbaasde ongetwijfeld de Zeeuwsche vrienden toen hij zich op de studie der rechten ging toeleggen, als had hij het voornemen zijne Indische toekomst op te offeren aan den doctorshoed.

Zoo scheen het ook in den aanvang. Ofschoon gehuwd man, hij was eerst tweeëntwintig, nog niet te oud om zich als student te laten inschrijven en een academischen graad te halen. Bij al zijn Indischen voorspoed schijnt hij een levendig besef, een besef dat hem griefde, gehad te hebben van geestelijke onvolmaaktheid, van neerdrukkende achterlijkheid. Zooveel mannen van geleerdheid, van goede vormen, van ruime inzichten ontmoette hij in Nederland wier gelijke hij had willen zijn, wier gelijke hij wellicht had *kunnen* zijn indien zijne lotwisselingen hem intijds aan de knieën der *alma mater* gevoerd hadden. Inderdaad schijnt hij ten dezen gevoelens te hebben aangekleefd gelijk ze door een lateren schrijver, en die zelf de voordeelen van eene academische opleiding had leeren kennen, door mr. Jacob van Lennep, in een zijner romans 1) zouden worden blootgelegd.

Deze laat in een gesprek tusschen den uit Indië teruggekeerden Donia en zijne vroegere academievrienden Bol en Eylar het hoogere intellectueele standpunt ver-

1) Klaasje Zevenster.

dedigen van degenen, die met vrucht studeerden, die het „waas van klassicisme" over hunne individualiteit wisten te leggen en hun geest het academisch merk te doen behouden.

„Een staatsman" — zoo heet het in dat betoog — „moet zijne denkbeelden helder weten te ontwikkelen, en dat leeren hem de ouden; hij moet zich weten te onthouden van al wat naar woordenpraal en bombast zweemt, en dat vooral is een gebrek waarvan maar zelden zij, die niet gestudeerd hebben, geheel vrij kunnen blijven; hij moet doorkneed zijn in de wording en samenstelling der maatschappijen en der volken, en wie deze niet in de schriften der ouden heeft nagegaan kan er niet dan ten halve in thuis raken."

Waarop een der vrienden tegenwerpt:

„Ik wil toegeven dat de klassieke beschaving zeer nuttige gevolgen kan hebben, maar ik zou u kunnen wijzen aan de eene zijde op mannen, die zonder gestudeerd te hebben een eereplaats in den Staat verworven hebben, aan de andere zijde op groote geleerden, die niets zijn geweest buiten dat, ten eenemale onpractische wezens, van de wereld niets kennende dan hunne bibliotheek en de oude handschriften."

„Ik heb nooit beweerd," hernam Bol, „dat ieder die gestudeerd had tot staatsman geschikt was; hij is dit evenmin als dat hij tot dichter geschikt zou zijn. Wat ik beweerde is dat er aan den staatsman zoowel als aan den dichter, die niet gestudeerd heeft, altijd iets ontbreken zal."

„Ja, dat hij niet gestudeerd heeft," zei Eylar.

„Juist," hernam Bol, „en dientengevolge het ruime, het onbekrompene uitzicht dat de studie verschaft. Of hebt ge liever dat ik mijne voorstelling omkeer, 't is mij ook wel; dan zal ik zeggen dat den ongeletterde, spijt al zijne pogingen, altijd iets zal blijven aankleven van den reuk der *Philisterei*, zooals de Duitschers het noemen."

Enz.

Iets van den dien reuk, iets van de Indische *Philisterei* meende ook Jacob Radermacher bij zich te hebben; om er zich van te ontdoen ging hij tot de juridische faculteit. Het lichaam kon hij niet verjongen, maar hij wilde trachten het den geest te doen.

Het is waar dat de hoogeschool, waar hij promoveerde, nl. de Harderwijksche, niet met die van Leiden of van Utrecht op één lijn kon gesteld worden. Zij werd na die van Groningen en van Franeker genoemd; sommige schrijvers waren gewoon met geringschatting van den dokter of meester te gewagen, die zich een Harderwijksche „k.kbulle" had gehaald. Zooveel had de gewezen opperkoopman er echter wel van de Pandecten en het Romeinsche recht geleerd, dat hij er het praktizijnsambt op kon aanvaarden. Reeds twee dagen na zijne promotie legde hij te Arnhem den eed af als advocaat en vestigde er zich.

Het blijft duister, welke redenen hem drongen, reeds een half jaar later de balie te verlaten en naar Java terug te keeren.

Misschien gevoelde hij zich van vaderlandsche toestanden en personen te zeer vervreemd; misschien had de praktijk hem, zoo spoedig reeds, wars gemaakt van den pleitzak, van het bewijsvoeren in boerenprocessen en kleinsteedsche gedingen; of ook, hij bemerkte dat hij onder de leden der balie nog heel wat in ancienniteit zou moeten klimmen, wilde van dit bedrijf de schoorsteen rooken. Zijne vooruitzichten waren dan beter in Indië, ook ten aanzien van een klimaat barmhartiger dan het Nederlandsche. En wie weet, wellicht beviel ook aan de dochter van den raad van Indië Verijssel, sedert mevrouw Radermacher geworden, eene Indische achtergalerij beter dan eene Hollandsche huiskamer, de rijsttafel op Java beter dan het „twaalfuurtje" in Nederland.

In het begin van 1767 keerde hij naar Batavia terug, werd er in zijn ouden rang hersteld, het volgend jaar

tot schepen benoemd en reeds een half jaar later tot baljuw en kerkmeester.

Het Gedenkboek kwalificeert dit baljuw-ambt als „moeilijk en omvangrijk", en zoo was het denkelijk ook geweest in de dagen van De Carpentier en Van Diemen. Het Plakaatboek uit dien tijd omschrijft breedvoerig 's mans plichten en bevoegdheden de jurisdictie rakende, zoomede de boeten en confiscatiën waaruit hij hoofdzakelijk zijne inkomsten moest vinden. Maar niet lang na Radermachers overlijden oordeelden de regeeringscommissarissen (onder het bestuur van den Gouv.-generaal Van Overstraten) „de beezigheeden van den bailluw geenzints van dien omslag of werkelijkheid, of dezelve kunnen zeer gevoeglijk en sonder eenig het minste letzel voor de justitie ook tevens worden waargenomen door den landdrost, mits hij in deszelfs verrigtingen als bailluw geadsisteerd werde door een bekwaam minder officier onder den titel van schout, die verpligt zal zijn om binnen de stadt Batavia te moeten woonen."

Bijna acht jaren lang vervulde Radermacher dit baljuwschap. En dat hij op het Oost-Indische Huis onder de aandacht bleef, bleek wel het best uit zijne benoeming tot raad extraordinair van N.-I. Achtereenvolgens werden hem nog verschillende nevenbetrekkingen opgedragen; eene schikking welke getuigde voor de schranderheid, meestal ook voor de zuinigheid der Comp., welke gewoon was zich van hare dienaren *à double*, liefst *à triple usage* te bedienen. Zoo werd de nieuwbakken raad gemaakt tot president der bank van schepenen (in den Engelschen tijd het „College of Schepmen" genoemd); zoo benoemde men hem tot kolonel der burgerij, voorzitter van het college van curatoren en scholarchen, en commissaris over de Bataviasche Bovenlanden (waaronder destijds ook de Preanger gerekend werd). Hierbij voegde men in 1781, toen de oorlog met Engeland was uitgebroken, het mandaat om te samen met een paar ambtgenooten te zorgen

voor de defensie der hoofdstad — waarlijk, bij zulk eene cumulatie van bedieningen mocht de titularis met den burgemeester uit het Duitsche blijspel de klacht wel uiten:

„Das Wohl der Stadt bringt mich noch um!"

„Radermacher," zoo lezen wij bij zijn officieelen lof- en kroniekschrijver, „was uit Nederland teruggekeerd met een onuitbluschbaar verlangen om nuttig te zijn, niet alleen voor de belangen van het magtige lichaam in welks dienst hij zich bevond, maar vooral ook om de krachten van zijn geest aan te wenden ten nutte van zijne medemenschen. In het vaderland had hij de beweging gezien, die in dat opzicht sedert eenige jaren aldaar was ontstaan; hij had er geleefd met velen, die de beoefening der wetenschappen hoog stelden en daardoor de algemeene welvaart en het geluk van het algemeen wilden bevorderen; hij had er menige vereeniging òf zien ontstaan, òf zien werken die dat doel trachtte te bereiken. Geen wonder dat hij, wetende hoezeer in Ned. Indië kunsten en wetenschappen sedert geruimen tijd den doodslaap schenen te sluimeren, hoe daar in den regel het eigenbelang het belang van het algemeen verdrong, bij zijn terugkeer naar Java het onwrikbaar voornemen opvatte om er de lust voor kunsten en wetenschappen te doen herleven."

Uit die aandrift werd het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen geboren.

Hij was te Batavia een notabel persoon, „iemand die hier een ongelimiteerd crediet heeft", schreef zijn vriend Hogendorp den prins-stadhouder. Aan hem was de poging wel toevertrouwd „om een aanzienlijk gezelschap bijeen te krijgen, 't geen met zaamgevoegde krachten alle zijne pogingen mogte inspannen om de fraye Letteren en Kundigheden te Batavia en in de overige Oostersche volkplantingen op den troon te vestigen."

Die „troon" was evenwel zoo licht niet te bouwen.

Feitelijk was er voor de wetenschap in Indië nog geen erkend brandpunt, voor de muzen geen schuilplaats, laat staan een altaar. Overvloed had er vroeger geheerscht, maar niet *die* overvloed welke de moeder is der schoone kunsten. Zoo deze raad van Indië getracht had de logge vracht van onkunde en „ieverloosheit" alleen te vertillen, zijne lendenen zouden er onder gekraakt, zijn geest versaagd hebben. Maar hij vond abele medestanders. Wat één niet vermocht, vermocht een tiental.

Daar was graaf Willem van Hogendorp, vader der bekende gebroeders Dirk en Gijsbert Karel, wien de machtige bescherming des stadhouders te stade was gekomen om, voor een in Nederland doorgebracht fortuin, zich een tweede in Indië te vergaren; voormalig Haagsch *roué*, maar die zich, *mirabile dictu*, in de kolonie verpopt had tot een vriend der wetenschap. Ofschoon hij als administrateur van het eiland Onrust en reeds in vroegere Comp.-betrekkingen ijverig voortarbeidde aan 't herstel van zijn geknakt fortuin, hij had zich tevens doen kennen als een groot voorstander van de koepokinenting en van de afschaffing der slavernij; het tooneelspel *Kraspoekol of de Slaavernij* was van zijne hand, en ook *Sophonisba, of de gelukkige moeder door de inenting van hare dochters.*

Daar was de luthersche predikant ds. Johannes Hooyman, een bedienaar des goddelijken woords dien 't lustte verhandelingen te schrijven over den Indischen landbouw, over de suikermolens, de indigo-cultuur, de eetbare vogelnestjes, enz., en die (misschien van zijn predikantstraktement!) het land Pondok Gedeh had gekocht.

Daar was zijn ambtsbroeder ds Jozua van Iperen, een man van groote geleerdheid, uitmuntende in elk vak van wetenschap en letteren. Hij had reeds bij twee vaderlandsche hoogescholen, die van Franeker en Harderwijk, op de voordracht voor hoogleeraar gestaan, hij was te Groningen gegradueerd als doctor in de wis- en natuur-

kunde, hij had een druk ambt en een druk huishouden — dertien kinderen van ééne moeder! — en wist niettemin den tijd te vinden tot het voortzetten van een half dozijn uiteenloopende studiën.

Daar was ook doctor Jacobus van der Steege, chirurgijn-majoor van het Comp.-hospitaal, die volgens zijn vriend den lateren raad van Indië Baljee, in gansch Batavia als een der beste en kundigste doctoren bekend stond. Leerling van den vermaarden Petrus Camper, stond hij met Willem van Hogendorp schouder aan schouder, waar 't gold de koepokinenting in te voeren, eene bewerking welke hij kosteloos aan meester en slaaf verrichtte. Ook bij hem ging de liefde tot de wetenschap saam met de liefde tot den spaarpot; hij keerde uit Indië terug met een vermogen dat op vijf millioen geschat werd, bouwde zich te Groningen een prachtig huis, kocht een buitenplaats aan den Amstel en hing den nabob uit op eene wijze, die zelfs onder vermogende burgemeester-bewindhebbers te Amsterdam scheeve oogen moest maken.

Hun traden ter zijde de advocaat-fiskaal Jacob de Meijer, de schepen Sirardus Bartlo, de notaris Egbert Blomhert, de onderkooplieden mr. Paulus Gevers en baron Friedrich von Wurmb.

Sommigen dezer mannen wachtte een droevig lot. Van Hogendorp zou, op zijn terugreis naar 't vaderland, te samen met zijn bijeengeschraapt fortuin de diepte ingaan, Hooijman op zijn landgoed door muiters worden doodgeschoten, Van Iperen vallen als een slachtoffer van den haat zijner ambtgenooten. Radermacher zelven was een bloedig uiteinde beschoren. Gewis, er bestonden voor den Europeaan in Indië nog andere gevaren dan die van het klimaat alleen. De tot „Edele Heer" opgeklommen weesjongen Jacobus Martinus Baljee legde er nadruk op, toen hij aan zijne betrekkingen in 't vaderland schreef:

„Men kan hier voorzeker dezen regel stellen dat van honderd Europeanen, die hier aanlanden, twee derde

gedeelte zeer spoedig ten grave dalen; en dat er als dan van dat overige één derde, na vele ziekten en een sukkelend leven doorgestaan te hebben, nog op zijn best een of twee (dat veel is) zal overblijven van wien gezegd kan worden: die heeft ordentelijk zijn brood, of ook wel fortuin gemaakt.

„Ik wil nu eens vooronderstellen: ik ging in mijne vergevorderde jaren naar Europa. Wat zoude ik daar doen, of waarin vermaak vinden? Ik zoude afgesneden van alle menschen als een kluizenaar moeten leven, want niemand kent mij, en onbekend maakt onbemind. En op welken voet zoude ik mij etablisseeren? Och, eer ik immers naar mijne smaak was gezeten, had de dood mij reeds weg: Dan, dood is dood, en ik heb filosofie genoeg om daarvoor niet meer te vreezen dan de menschelijke zwakheden zulks medebrengen. Hier is echter nog een andere en zeer spoedige weg om daartoe te geraken. Ik bedoel den dolk van een moedwilligen slaaf, die dit zonder gevoel verrigt en wel met de sterkste predestinatie van zich te ontschuldigen dat hij tot dat einde, en wel degelijk met den goddelijken wil, in de wereld gesteld is om zulk een daad te verrigten, en zich in en op dat vertrouwen zeer gerust zoude laten radbraken, zonder te blikken of te blozen. Zeer onlangs is dit nog het lot geweest van twee allerbeste menschen, man en vrouw, en wel door eene slavin."

Weinig dacht de schrijver dier regelen dat ook zijn eigen landgoed Tandjong West nog eens het tooneel van zulk een euveldaad zou worden. Hij vermaakte dit bij zijn verscheiden aan den ambtenaar bij de Landsdrukkerij I. N. van der Palm, die met zijn aangenomen dochter juffr. Sloot gehuwd was en er in 1831 bij gelegenheid van een slavenopstand met vrouw en kind deerlijk vermoord werd.

Zoodanig einde beidde ook ds. Hooyman, en Rader-

macher zelven. Doch weinig dachten beiden aan die mogelijkheid, weinig konden zij er van weten tijdens zij „alle devoir" aanwendden om de eerste wetenschappelijke vereeniging in Indië tot stand te brengen. Eene genadige beschikking hield het voor hen verborgen; „de sluier der toekomst," zoo leerde reeds de Oostersche wijze, „is door de hand der barmhartigheid geweven."

Elf waren zij alzoo in getal, de secretaris van het college daarbij gerekend; en zooveel namen, zooveel apostelen der wetenschap. De voortdrijvende kracht ging uit van Radermacher, de anderen stelden hunne bekwaamheden en hunne snipperuren willig tot den dienst van het genootschap dat geboren stond te worden, en zoo kreeg men den mast eindelijk overeind.

Eindelijk — want in den aanvang wilde het scheepje niet vlotten. De geest des bestuurs was nog de oude kramergeest, vijandig aan het opluiken eener intellectueele ontwikkeling, slechts zinnend zich die aardsche goederen te vergaderen van welke de Schrift, maar vergeefs, gepredikt had dat ze door roest en mot verteerd zouden worden. Eene wetenschappelijke vereeniging behoorde niet tot de *Interessensphäre* der loffelijke Compagnie. Het groote handelslichaam had zijn bloeitijd gehad, de bestuurders moesten wel bedacht zijn op de middelen tot winstbejag, met achterstelling van de belangen eener „zending in het Oosten." Of, zoo er niet meer te winnen viel, dan viel er althans te bezuinigen. Vandaar dat de scheppingen van den kolonialen „Hersteller" (of, gelijk 's mans vijanden hem spottend noemden, den „Versteller"), van baron Van Imhoff, weder werden opgeheven: de Marine-Academie, het Seminarium, de Latijnsche School. Alleen voor het gewone onderwijs bleef de Regeering ietwat vrijgeviger, want dit werkte de voortplanting der christelijke religie in de hand, en die religie werd weder beschouwd als probaat middel om de bevolking op te leiden tot de gehoorzaamheid aan Heeren Principalen.

Alles wanket wo der Glaube fehlt — geloofden zij.

Doch voor kunst en wetenschap werd van Regeeringswege niets, of bijna niets gedaan. En de burgerij, met voorbehoud van muziek- en danskunst, bekommerde er zich nog minder om. Het toenmalige Indië was over het geheel het land der *Dunkelmänner*, waarvan gelijk van Suriname gezegd mocht worden:

Men zou de Zanggodinnen
Katoen daar leeren spinnen;

Ook zou geen enkel Comp.-dienaar er aan gedacht hebben zich bij een particulier genootschap aan te sluiten zoolang dit niet door de Regeering was erkend, en juist hierin schenen de oprichters aanvankelijk voor een verloren zaak te staan. De tegenstand was lijdelijk, maar er was tegenstand. En in den kring der burgerij zag men het plan voor onuitvoerbaar aan.

Zoo kwam men gedurende het bestuur van den Gouv.-generaal Van der Parra, en van zijn opvolger Jeremias van Riemsdijk niet verder met de zaak. Men „liet het sleuren." De eerste handreiking kwam uit het vaderland. 't Was toen de Holl. Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem den landvoogd (Van Riemsdijk), den directeur-generaal (De Klerk) en Radermacher tot directeuren benoemde; nl. toen zij een tak van haar genootschap had gevestigd om uitsluitend voor koophandel, akkerbouw, visscherij enz. werkzaam te zijn, en met deze *captatio benevolentiae* beproefde ook uit Indië steun te verkrijgen. Het bestuur in Nederland gaf sedert den wensch te kennen dat de Oeconomische Tak, die bij de verjaring der eerste kwarteeuw van het bestaan des genootschaps was geplant, ook in de kolonie zijne wortels zou uitschieten. Daarmee was reeds terrein gewonnen voor de wetenschap, en toen kort daarop De Klerk, bij 't overlijden van Van Riemsdijk, dezen in de landvoogdij opvolgde, kon de stiefvader van Radermachers echtgenoot de zaak met zijn aangehuwden schoonzoon lichtelijk bedisselen.

De kleine phalanx van dienaren der wetenschap trad nu vooruit. Men wilde thans geen onderdeel meer heeten van eene maatschappij in 't vaderland, men wilde tot een zelfstandig genootschap worden. De vrienden gevoelden zich mans genoeg om aan de kolonie haren eigen tempel der wetenschap te schenken, en ook fier genoeg om met den Italiaanschen staatsman te zeggen: *L'Italia fara da se!* (Italië kan zichzelf wel helpen!) En zoo werd op den 24 April 1878 de oprichting van het genootschap bekrachtigd door het elftal, wier handteekeningen — naar den ouderwetschen trant door krullen omzwierd en in letters als kurassierslaarzen — in het Gedenkboek staan afgedrukt.

Den 1 Juni d. a. v. hield het bestuur zijn eerste vergadering.

„Dat zal voor hem (Radermacher) een vreugdevolle dag zijn geweest", gist de kroniekschrijver. Hèm toch kwam het vaderschap over de nieuwe instelling in de eerste plaats toe; *zijn* opvatting der zaak blonk door in het programma, kort na de oprichting wereldkundig gemaakt en waarvan reeds de aanhef het grove materialisme des tijdgenoots kastijdde.

„Moet" — zoo luidde de eerste zinsnede de beste — „het voornaamste doel van den Sterveling, naa de betrachting van zijn eeuwig Heil, de bevorderinge van de Welvaart der tijdelijke t' zamenlevinge zijn, zoo kan niemand zich van deezen plicht verschoonen zonder te vervallen onder de billijke Verdenkinge dat hij, door snoode Eigenbaat gedreven, ten koste van 't gemeen alleen den welstand zijner bijzondere zaaken zoekt, of, beheerscht van eene strafwaerdige Onverschilligheid, zijn oogen sluit voor de treurende behoeftigheid veeler duizenden elendigen."

Dit was tot den medeburger niet onduidelijk gezegd: ik weet wel aan welk been dat gij hinkt; en, *if the cap fits you, you can wear it.*

Het programma kondigde verder aan dat jaarlijks twee prijsvragen zouden uitgeschreven worden ter bekroning òf met een gouden medaille, geslagen op den stempel van het genootschap, òf met honderd gekartelde dukatons, ter keuze van den bekroonde. Een afbeelding van die medaille komt voor in een vervolg op v. Loon's *Beschrijving van Nederlandsche historiepenningen;* en, fraaier nog, in het Gedenkboek van het genootschap. De beeldenaar stelde voor een klapperboom met een Oostersche landouw tot achtergrond, en aan dien boom het wapen van Batavia: het zwaard met den lauwerkrans. Aan de keerzijde stond Mercurius aan het strand eener zee, waarop eenige schepen zeilden, met achter zich een zeker aantal naieve attributen. Eendrachtiglijk en de welvaartsbronnen der Edele Compagnie verzinnelijkend lagen daar bijeen: een theekist, een koffiebaal, een peperbus, een schoof suikerriet, een rol tabak, een porseleinen pot en dergelijke. Voor den god des koophandels waren die embleemen gewis niet kwalijk gekozen; voor eene vereeniging, die zich wetenschappelijk en kunstlievend heette, was die opvatting tamelijk nuchter.

En opdat in 't vaderland geen geringschatting uit onkunde zou geboren worden, opdat de leden der Haarlemsche Maatschappij ten aanzien van het jonge spruitje in Indië niet „smeellachend" 1) mochten zeggen: „wat voor goeds zoude er ook uit Nazareth komen!" werd besloten de belangstelling en de medewerking van kunst- en lettervrienden daar ginds op te wekken door daden. Nl. door aansluiting bij de wetenschappelijke genootschappen in Nederland — die ook nog niet zoo bijster vele waren — en door uitkeering van premiën, bestemd aan Hollandsche mededingers naar Indische prijsvragen te worden uitgeloofd.

Het volgend jaar had de eerste algemeene vergadering

1) Smalend lachen.

plaats, en wederom stond Radermacher overeind in het spreekgestoelte. De bijeenkomst werd geopend met een toepasselijke aanspraak; daarvóór misschien met een toepasselijk gebed. Predikanten om het uit te spreken waren immers onder de bestuursleden zelve aanwezig en het was in den goeden ouden stijl den hemelschen zegen over dergelijke menschelijke ondernemingen af te smeeken. Voor het 18de-eeuwsche Indië gold, zoo goed als voor het kerksche vaderland, de stelregel dat:

Ein guter Tag fangt an mit Gottes Preis;
's Ist kein Geschäft so eilig als das Beten.

Die eerste vergadering droeg een min of meer officieel karakter. Zij was bijeengeroepen op het Kasteel van Batavia, op den verjaardag van den prins-stadhouder, in die vergaderzaal der Edele Heeren waar menige vlag en wapentrofee getuigde van gewonnen strijd op Portugees en inboorling, waar dat hooge en rijkversierde kamerschut, die kapitale en antiek gebeeldhouwde boekenkast stonden, welke eenmaal aan het genootschap zelf ten deel zouden vallen.

Een gevoel van deferentie beving de aanwezigen toen zij zich zagen binnengeleid in deze historische raadkamer waar, om met den dichter 1) te spreken:

blinkende of cierlijke waapnen,
Vlaggen en standerts en wimpels van allerlei kleur in trofeën
Schilderachtig gerangschikt, omhoog en omlaag aan de wanden,
Spreken van zege en viktorie, op allerlei staten en volken
In onophoudlijken kamp, te land en te water, bevochten.

Daar stond een raad van Indië, gereed om de inwijdingsrede te houden, en om hem heen zag men een drom notabelen, door de burgerij herwaarts afgevaardigd; zag men de voornaamste colleges en dignitarissen van Batavia, zag men de dragers der beste namen in de republiek der letteren en der wetenschap. De Gouv.-

1) Hofdijk.

generaal was afwezig, maar de directeur-generaal, mr. Willem Arnold Alting, trad op in zijn plaats en beantwoordde Radermachers toespraak.

Beide gelegenheidsreden muntten uit door hetgeen men thans „phraseologisme" zou noemen, door snorkende algemeenheden, door een fraaiklinkende, maar weinig zeggende woordenpraal. Indië was trouwens niet het land waar *debaters* geboren werden, en onder de openbare woordvoerders zullen er geweest zijn „possédant ni assez d'esprit pour bien parler, ni assez de jugement pour se taire." Toch mocht de aandacht trekken hetgeen de voorzitter mededeelde omtrent het plan „een tuin nabij deze stad te koopen, en aldaar alle planten en gewassen, ons uit andere landen dezer gewesten toegezonden, voort te kweeken en alles wat fraai en zeldzaam is van de drie rijken der natuur in Indiën bijeen te vergaderen."

Dus had reeds ten jare 1779 de Buitenzorgsche *hortus* zijn voorlooper gevonden.

De grondslagen waren nu gelegd. Men had een landvoogd als opperdirecteur, een raad extraordinaris van N.-I., wat meer zegt een werkzaam en invloedrijk man als bestuurder, men had de sanctie der Indische Regeering, de goedkeuring van vaderlandsche geleerden en ook, zoo men vertrouwde, den zegen des hemels. De prins-stadhouder Willem V, wien reeds onder het bestuur van Petrus Albertus van der Parra het opperbewindhebber- en gouv.-generaalschap van de O.-I. Comp. (fraai uithangbord voor een ledigen winkel!), was opgedragen, betoonde zich sedert gunstig voor de zaak gestemd. En ook de beschreven vaderen in het Oost-Indische Huis draaiden bij — toen zij voor het voldongen feit stonden. Welbeschouwd was het hun toch niet ongevallig het teere plantje van kennis en kunst in den lande van overzee te zien opluiken; misschien was er wel practisch nut, rechtstreeksch voordeel bij te

behalen. Wie kon weten of aan dezen boom der kennisse, in Indischen grond geplant, niet nog eenmaal gouden vruchten zouden groeien.

Den besten, althans niet den geringsten lof bekwam Radermacher uit den mond van den secretaris van het genootschap, Friedrich baron von Wurmb; een geleerd Sakser, die zich in een brief aan zijn broeder in Europa hoopvol over de nieuwe stichting uitliet. Alleen vond hij 't jammer dat zijn eigen post zoo heelemaal een.... eerepost was. Besognes genoeg, maar geen daalder winst! Overigens rekende hij het zich tot eene onderscheiding, dat men hem, een buitenlander en gewoon boekhouder bij het Groot Hospitaal, onder het college van oprichters had willen opnemen, en ook voor de kolonie zelve achtte hij deze stichting een glorie, schrijvende:

„Noch hat keine europäische Nation den Einfall gehabt eine solche Gesellschaft in ihren ostindischen Besitzungen zu errichten. Die Engländer hätten es am besten gekönnt, aber man weiss dasz die in ihrem Vaterlande so edlen und für alles Grosse und Gute so gefühlvollen Britten fast allgemein in Indien ausarten, zu Nabobs werden und sich durch gemeinnützige Handlungen so wenig um ihre eigene Nation, als auch um diejenigen Völker, die sie unterjochen und beherrschen, verdient machen. Desto wunderbarer mag nun freilich der Welt dieser Einfall einer Gesellschaft holländische Kaufleute, die sonst eben nicht im Geruche der grössten Menschenliebe und Achtung der Künste und Wissenschaften standen, vorkommen."

Scherp geredeneerd, inderdaad; en had Radermacher over den schouder des briefschrijvers heen kunnen gluren, dit privé schrijven zou hem misschien meer voldoening hebben gegeven dan de officieele goedkeuring van Zijne Hoogheid den prins, of de late bijval van heeren bewindhebbers.

In den eersten tijd vlood er door de aderen van het jonge lichaam warm, geestdriftig bloed. Ieder trachtte zijn

steentje bij te brengen tot het gebouw, 'twelk een schatkamer der wetenschap moest worden. Er werden proeven gedaan, voorlezingen gehouden, opstellen geredigeerd, prijsvragen uitgeschreven, resultaten medegedeeld. 't Was als wilde men der wetenschap, zoolang verschovelinge op dezen grond, hare jaren van druk en „versmoortheyt" door dubbelen ijver vergoeden. De eene maal deed de secretaris Von Wurmb eenige mededeelingen over zijne meteorologische waarnemingen; — helaas dat Mohr er niet meer was, de vermogende en geleerde predikant Johann Moritz Mohr, die op zijn observatorium in kampong Klintjing zoovaak de hemelen doorvorscht had met zijn telescoop, zoo naarstig zijne weerkundige waarnemingen had bijgehouden. Hoe ware hij in deze vergadering op zijn plaats geweest!

Doch Mohr was drie jaren vóór de oprichting van het genootschap gestorven; hij rustte in de schaduw dier Portugeesche Buitenkerk, waar hij zooveel jaren der schamele gemeente het woord Gods verkondigd had.

Een andermaal deelde het lid Hooyman eenige bijzonderheden mee over zijn laatste „springtochtje" in de Bataviasche Bovenlanden; of de voorzitter las een uittreksel voor uit Roziers „Observations Physiques", inzonderheid met betrekking tot het zg. „*Air fixe* of de opbruischende lucht" Daar liet doctor Jacobus van der Steege een koperen pan met platten bodem zien, ter bevordering van de uitdamping van kokende suiker; nieuwmodisch instrument waarmee hij in de suikermolens proeven ging doen. Of ook, hij bleef in zijn eigen vak en vertelde den heeren iets over de verwarming der maag met de harst van den kanarieboom, over het gebruik van in melk gekookte was tot den tegengang van buikloop, en van de harsachtige deelen der bamboe tot het genezen van wonden. Men hoorde er mr. Paulus Gevers een nieuw uitgevonden graphometer beschrijven, en Willem van Hogendorp de wonderbaar-

lijke uitkomsten der koepokinenting in het licht stellen.

Zoolang Radermacher in Indië vertoefde bleef zijn geest de jonge vereeniging nabij. Hij waakte over haar; noch zijne besognes in den raad van Indië, noch die in de bank van schepenen, zijn burgerkolonel- noch zijn curatorschap konden aan zijne toewijding schaden. En hij slaagde niet slecht in de Maecenas-rol, want behalve zijne bijdragen tot de Verhandelingen van het genootschap — in de vier eerste deelen niet minder dan twaalf — schonk hij met milde hand geld en goed weg, telkens wanneer de financiën der vereeniging in de knel kwamen. Het genootschap was destijds nog niet zoo ruim behuisd als tegenwoordig, maar *dat* het een huis had dankte het zijner vrijgevigheid In de boekerij prijkte nog niet de fraaie ouderwetsche kast met overvloedige ornamentiek, goud op gitzwart, en in den kap de wapenschilden van voorzitter en leden in den raad van Indië, welke sedert uit het Kasteel van Batavia naar herwaarts werd overgebracht; maar de acht boekenkasten, welke de wanden van het gebouw vulden, waren door hèm geschonken. Daarbij tal van boeken, manuscripten, instrumenten en naturaliën. Uit *zijn* privé beurs kwamen de spaansche-matten, welke het tekort op de balans des penningmeesters dekten, en wederom wanneer het gold prijsvragen uit te schrijven waarvoor wel het onderwerp, maar niet de premie van honderd gekartelde dukatons gereed lag.

Gelukkig voor den vrede zijns gemoeds behoefde hij den tijd niet meer te beleven, waarin zijne schepping in verval kwam en de toorts der wetenschap dreigde uit te blusschen.

Allengs spatte het illustre elftal uiteen, 'twelk de zaak had tot stand gebracht. Sterfte en terugkeer naar 't vaderland dunden de gelederen zonder dat zich een *serrez les rangs!* liet hooren, zonder dat de ledige plaatsen werden aangevuld.

't Eerst stierf de geleerde Jozua van Iperen, een offer

naar 't heette van het klimaat, maar tot wiens vroegen dood naar 't openbaar gerucht wilde, minstens evenveel hadden bijgedragen de krakeelen in den kerkeraad en de in gal gedoopte pen van 's mans ambtgenoot ds. Theodorus Vermeer. („Een afschuwelijk mensch," naar ds. Wachter van dezen laatste getuigde, „iemand die zijne bijzit Anna Chatillon voorzichtigheidshalve in patria had achtergelaten, die kerkelijke resolutiën vervalschte, het geld van zekeren jonkman Van den Berg verduisterde, zijne ambtgenooten grovelijk beleedigde en op eene begrafenispartij met een hunner, ds. Teering, bijna handgemeen werd").

Reeds vóor Van Iperen's overlijden was de advocaat-fiskaal mr. Jacob de Meijer aan het genootschap ontvallen, maar door een gansch andere oorzaak. De Gouv.-generaal Reinier de Klerk was een nederig man, vijand van alle pracht en uiterlijke grootheid, genaakbaar voor een ieder; maar dit had hij gemeen met den braven landvoogd Joannes Camphuis (naar wien hij in menig opzicht aardde) dat hij een stijf hoofd in zijne opvattingen was en van geen toegeven wilde weten. Camphuis regeerde eens twee jaren zonder den raad van Indië te willen kennen, De Klerk probeerde het zonder een raad van justitie te stellen. Hij vorderde van president en leden de afgifte van eenige origineele processtukken die, zegt Arie Huyzers, „de Raad als een heyligdom aanmerkte en onder den Eed van geheymhouding begreepen waren." Ziende dat de leden eener rechtbank, welke zich in de uitoefening van hun ambt onaantastbaar geloofden, den eisch volstandig weigerden, besloot De Klerk om er met de ruwe schoenen doorheen te stappen. Hij ontzette de onwilligen uit hunne bediening, d. i. den president mr. Thomas Schippers en vijf raadsleden, wier gage ook van stonde aan werd ingetrokken.

Onder de laatsten nu behoorde ook mr. Jacob de Meijer en het is waarschijnlijk dat deze, gedurende de

spanning welke het ontslag vooraf ging, het verzegde om langer tot een genootschap te behooren waarvan zulk een landvoogd de opperdirecteur, diens aangehuwde schoonzoon de voorzitter was. Althans, Radermacher gaf in eene bestuursvergadering kennis dat De Meijer hem gezegd had „zijn huis nog gezelschap langer te kunnen frequenteeren, dat hij sedert die tijd de Heer De Meijer de vergâring niet hadde laten aanzeggen, dog echter de vergâring van dit voorval ook geen kennisse gegeven had, in hope dat dien Heer, zig nader bedenkende, zig bij monde of bij geschrifte aan Zijn Ed. of de vergâring zoude hebben geadresseert; dan, dewijl dit in vier maanden niet geschied was oordeelde Zijn Ed. dat de Heer de Meijer zich zelve van het Genootschap ontslagen hield."

Zoo kwam het ook uit; De Meijer liet zich niet meer zien. Maar de autocratische landvoogd had intusschen niet veel wil van zijn *sweeping measure* ten aanzien van de ontslagen justitie-raadsleden; al even weinig als b.v. de Gouv.-generaal Valkenier, toen hij drie leden in den raad van Indië de kolonie uitzette. Heeren Meesters keurden De Klerks handelwijze ten strengste af, de demissionnaire rechters werden in hunne ambten hersteld, met uitkeering van gage en emolumenten gerekend van den dag hunner afzetting, en weinig verschilde het of men had Zijn HoogEdelheid zelf aangesproken voor het gezamenlijk bedrag.

Na De Meijer, na Van Iperen verdwenen er meer bekende gezichten uit den kring van het bestuur. Uit den kring der leden mede. De bekommerlijke tijdsomstandigheden, d. i. de zichtbare achteruitgang der Comp. en de oorlog tusschen Nederland en Engeland, brachten het genootschap eindelijk geheel in lij. Er gingen jaren voorbij waarin geene vergaderingen meer gehouden werden, de geldmiddelen slonken weg als schuim op het water, de rechtstreeksche band, die tot nog toe tusschen Regeering en genootschap bestaan had, ging te niet.

Prijsvragen werden niet meer uitgeschreven; trouwens, indien er één prijsvraag in aanmerking kwam, dan was het deze: op welke wijze het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen voor den ondergang te behoeden.

Van eene geregelde uitgave van boekwerken was eveneens geen sprake meer. Wat zoude men ook laten drukken; de kolonie was reeds gedrukt genoeg De boekdeelen, die nog in de boekerij van het genootschap aanwezig waren, werden omschreven als „veelal defect". De papierworm kwam in het archief, de kramp in de beurs, de doodslaap in de leden. Vergeefs beproefde men ten jare 1800 de aderen van dit cadaver op te spuiten en eene „Nieuwe Inrigting" in 't leven te roepen, die ook in dat jaar door de Regeering werd goedgekeurd. Het was geen herleving, het was eene stuiptrekking. Bezwijken aan verval van krachten — dit scheen het waarschijnlijk en nabijzijnd einde te zullen worden. Tijdens Java aan de Engelschen overging had het genootschap sedert vierentwintig jaren niets van zich doen hooren; zoodat, boekt de kroniekschrijver, „het als geheel vernietigd scheen te moeten aangemerkt worden."

Maar het Britsche tusschenbestuur brak aan en het trof dat de nieuwe bestuurder van Java, Sir Thomas Stamford Raffles, een verlicht, vooruitstrevend man was. Niet slechts een vriend, een priester der wetenschap mocht men hem noemen. De beide deelen zijner *History of Java* zouden alleen reeds volstaan hem tot dien titel het recht te verleenen. Aan hem klemde de kwijnende vereeniging zich vast, en inderdaad, hij deed veel om ze te behouden. Aan zijn vriend Marsden schreef hij, reeds kort na zijn optreden als luitenant-gouverneur van Java:

„The Batavian Society of Arts and Sciences is reviving, and I hope in another year the world will be presented with an additional volume of its transactions."

Raffles haatte *Mijnheer* en diens koloniale beginselen met een volkomen haat, maar het veld der wetenschap erkende hij als onzijdig gebied. Dáár kon men elkaar ontmoeten. Ook deze stervende wetenschappelijke vereeniging was hem weer een bewijs voor den doodelijken adem, het innerlijk bederf van een uitgeblocid staatslichaam, en voor de „ieverloosheit" der genootschapsleden, zooveel jaren achtereen, ... welnu, wat kon men ook verwachten van *the corrupt servants of a bankrupt company?*

Doch met hem en zijne medestanders: Leyden, Marsden, Crawfurd en anderen, brak voor de wetenschap in Indië eene nieuwe era aan. Met eenparige stemmen tot president van het genootschap gekozen gaf hij daaraan den tijd dien hij op zijne ambtelijke besognes kon uitsparen. Meer dan eens liet hij er zich in het spreekgestoelte hooren. In zijne rede van 24 April 1813 (door zijne weduwe opgenomen in haar gedenkschrift getiteld: *Memoir of the Life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles*) herdacht hij de lotwisselingen der vereeniging gedurende een tijdvak van 35 jaren, haar ontstaan, haar bloeitijd, verval en herleving. Hoe zou Jacob Radermacher zich niet gestreeld hebben gevoeld, indien hij op dien stond ter vergaderzaal aanwezig had kunnen zijn; indien hij zich door den vreemdeling had hooren roemen als „a gentleman of distinguished talents and a zealous promoter of the Christian religion and of science."

Doch de stichter van het genootschap was toen reeds lang ter ziele en zijn verminkt lichaam rustte op den bodem des Indischen Oceaans.

Deze lof, den eenen beoefenaar der wetenschap door den anderen gegeven, was geenszins te breed toegemeten. Den oprichter van het genootschap bezielde inderdaad, neven de geest des onderzoeks, de geest der menschenliefde, iets van die *milk of human kindness* waarvan bij den dichter sprake. Immers, in een tijd toen pijnbank

en doodstraf nog algemeen bij de regeerders onafscheidelijk werden geacht van eene behoorlijke uitoefening der crimineele justitie durfde, hij het eerst, zijn banvloek te slingeren tegen de instrumenten der wreedheid, tegen eene rechtspleging welke de verdoemelijke erfenis der Middeleeuwen mocht heeten en de openbaring der wilde instinkten bij den mensch. Het kwam hem rechtstreeks uit de ziel, waar hij aan het slot zijner „Verhandeling over doodstraffe en het pijnigen" schreef:

„O mocht ik die tijden nog beleven dat de doodstraffe alleen voor openbare moordenaars, de pijniging voor misdaden van hoogverraad die tot den ondergang van een Staat strekken, wierden geoeffend."

Neen, hij zou die tijden niet beleven. Hij besefte niet de kracht van het gewettigd en gecodificeerd misbruik, noch de droeve waarheid van het woord des dichters:

Es erben sich Gesetz und Rechte
Wie eine ew'ge Krankheit fort.

— maar eer had zijn hart, dat hij de gruwelijkheid van eene barbaarsch gebleven rechtspleging openlijk durfde brandmerken. En wie heden ten dage die werktuigen van den gerechte tegen de muren van het Museum op het Koningsplein aanschouwt; die tangen en schroeven en bouten waarmee in een schandelijk verleden borsten werden afgenepen, voetzolen geblakerd, spieren verrekt of duimgewrichten omgedraaid, die herdenke met deferentie den naam van Radermacher als dien van een treffelijk strijder in den bevrijdingsoorlog der menschheid.

Ook de lof hem gegeven „promoter of the Christian religion" was op zijn plaats.

Het is waar, de vroomheid dier dagen was maar al te vaak eene formulier-vroomheid. De daden dier gepruikte regeeringsmannen weerspraken dikwijls hun geloof, evenals het streven tot voorplanting der „ware gereformeerde religie" meer uit staatkunde dan uit godsvrucht voortvloeide, meer uit belang dan uit toewijding. Maar niet

een ieder kon het apostelbloed van een Justus Heurnius doorvloeien. Zooveel landvoogden, hadden den geest hunner kerksche natie volgend, zich in de rol van beschermer van den godsdienst vertoond, dat het reeds eenigermate tot den goeden stijl behoorde een vriend der Kerk genoemd te worden. Zoo deed De Klerk, zoo deed ook Radermacher, en hij strekte zijn gunstbetoon uit ook tot de dienaren dier Kerk. Eens huurde hij, te samen met den directeur-generaal Alting, een „tuin" (d. i. een buitenverblijf,) voor ds. Jozua van Iperen, nog vóór dat deze te Batavia was aangekomen, en voorzag dien van de noodige meubelen. Ook legde hij aan de weduwe, onmiddelijk na het overlijden haars echtgenoots, een maandgeld toe van 25 rijksdaalders, en zijn schoonvader De Klerk deed er nog evenveel bij.

Daar was het onderwijs, nog niet tot een „voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering" geworden; gelukkig dat er nog voorstanders als Radermacher in de kolonie waren. De voordeelen daarvan moesten hem wel levendig voor den geest staan. Was hij zelf niet ten ontijde van de schoolbank opgestaan om naar de Oost te varen, en had hij niet op later leeftijd zich moeten haasten de schade aan zijne rudimentair gebleven opvoeding op de banken der akademie weer in te halen?

't Geviel dat de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem — van welke de Bataviasche zich wel eens de dochter noemde — weer een van hare zwaarwichtige prijsvragen had uitgeschreven:

„Welke zijn de beste middelen om de ware en zuivere leer van het Evangelie onder de bewoners der Coloniën van den Staat te bevestigen en in die landstreken voort te planten?"

De bekroonde antwoorden op die vraag waren door Heeren Meesters aan de Indische Regeering gezonden, met verzoek om bij deze theorie de praktijk te geven. Hoe konden de beginselen, in die Memoriën bloot-

gelegd, in Indië het best „gepropageerd" worden?

Door het onderwijs, antwoordde Radermacher.

Doch dan moest dat onderwijs verbeterd en hervormd worden. Ettelijke voorstellen in het belang van godsdienst en openbaar onderricht vonden plaats in zijn advies, dat, te samen met anderer denkbeelden, aan bewindhebbers werd toegezonden. Zij konden nu zelve eene kerstening-methode voor Indië uitkiezen. En hadden de wolken aan de staatkundigen horizon dezen hervormer zijn licht niet onderschept, wellicht ware daarachter de dageraad eener nieuwe orde van zaken doorgeblonken. Maar toen het gevaar van een oorlog tusschen Engeland en de Republiek immer nader kwam werd dit belang: de kolonie te behouden vóór de kolonie te beschaven, het overwegende, en het onderwijs-program geraakte „achter de bank".

In afwachting dat er meer licht zou opgaan over zulke de geestelijke ontwikkeling rakende vraagstukken zorgde Radermacher al vast dat er meer licht kwam in de straten van Batavia — en dit was ook een algemeen belang. Door zijne zorg werd de stad voor het eerst des nachts verlicht; ook de wegen in den omtrek werden hier nieuw aangelegd, ginds verbeterd. Twaalf jaren lang bewerkte hij den almenak, voorlooper van den hedendaagschen regeeringsalmenak, die jaarlijks van de Comp.-drukkerij kwam. (Een arbeid, waarvoor men tegenwoordig wel niet zoo dadelijk een raad van Indië als compilator zou vinden). Nergens vindt men geschreven dat hij „het kunstje van den oorlog" geleerd had, en evenwel werd door zijne maatregelen de hoofdstad in verdedigbaren staat gebracht tijdens de krijg met Engeland ontbrandde. 't Zou niet veel helpen zoolang er geen verdedigers, geen levende strijdkrachten in de kolonie waren, die zich opgewassen zouden toonen tegen forsche engelsche huzaren en vastberaden *bluejackets* — doch dit was niet zijne zaak.

Het is aan te nemen dat deze raad extraordinaris van N.-I. een man des gezelligen levens was, lezende hoeveel hij deed voor de veraangenaming van het maatschappelijk verkeer te Batavia. 't Was ook gansch niet overbodig dat hij er zich voorspande, want van zijn aangehuwde schoonvader, den bejaarden en ziekelijken gouv.-generaal De Klerk, zou de vroolijkheid niet komen. Diens uurglas stond trouwens op 't afloopen. „Zeedert dien tijd", verhaalt Arie Huyzers, van ds. Metzlars gelegenheidsrede sprekende, „begon Zijn Edelheid, gebukt onder den last der hooge jaren, van dag tot dag af te neemen in iever en vlijt tot het wel waarneemen zijner bediening; hij wenschte nu te moogen rusten van allen zijnen langjarigen arbeid, en evenwel deed hem de eerzugt zeggen dat een Gouverneur-generaal met de pen in de hand ten graave moest daalen. Zijne kragten verminderden, dermaaten zelfs dat hij ten langen laatsten geheel memorieloos wierd, zo dat hij eindelijk den 1 September savonds ten zeeven uuren in den gezeegenden ouderdom van bijna 70 jaaren den geest gaf."

Zijn toestand in die laatste maanden had een schaduw over de Bataviasche samenleving geworpen. Voor den toon die daar heerschte was het geenszins onverschillig van welk naturel de regeerende landvoogd was, eenzelvig of vermaaklievend, hoog in zijn wapen of hupsch in den omgang. Heden ten dage is dat anders. De Gouverneur-generaal staat buiten de samenleving der hoofdstad reeds door zijn domicilie te Buitenzorg, door Busken Huet gekwalificeerd (uit een sociaal oogpunt) als „een Geldersch dorp, gebouwd om een buitenplaats waar een ongenaakbaar persoon de geheele wereld op een afstand houdt." In Radermacher's tijd hadden de landvoogden, zij mochten dan bij voorkeur zich ophouden in hun „tuin" op Tanahbang, Molenvliet, Kadoewang, Grogol of elders, hun officieel verblijf in de generaalswoning binnen 't Kasteel. Hij was de meest bekende figuur des

openbaren levens. Men zag hem dagelijks uitrijden in zijn vergulde koets, door trompetters en hellebaardiers omstuwd; men kon hem in den ochtend van iederen dag spreken, nadat de directeur-generaal en raden van Indië, de majoor-kommandant van het garnizoen, de marine-equipagemeester, de fabryk of „vernufteling", de konstabel-majoor en verdere titularissen waren voorgegaan. Men zag hem de reis aanvaarden naar Buitenzorg, wanneer in de kerken de openbare gebeden waren opgezonden voor 't welzijn van Zijn HoogEdelheid gedurende eene zoo periculeuse voyagie; of zag hem het „scheymaal" presideeren bij 't vertrek der retourvloot, met opgeheven beker de traditioneele toosten instellende. Dan nog wanneer, op den gedenkdag van de stichting van Jacatra, hij de feestelijkheden inleidde en de kostbaar uitgedoste schutterij voorbij hem heen defileerde. Men stond op wanneer hij bij de godsdienstoefening de Hollandsche Kerk binnenkwam en liet op den weg het rijtuig *vorschriftsmässig* stilhouden wanneer de scharlaken, met gouden lissen en boordsels versierde rokken der hellebaardiers van Zijn Edelheid in 't gezicht kwamen. Ook aan zijne echtgenoote, aan mevrouw de generaalse was men gewoon het hof te maken, wanneer zij op de Maandag-recepties de vrouwen der bataviasche notabelen ontving, voor niemand opstaande dan voor de echtgenooten der raden van Indië; men kende haar aan het gevolg van een korporaal en twaalf man wanneer zij uitreed en wist wie, in den kring der dames, tot *nos intimes* gerekend werd.

Het stond voor een belangrijk deel onder den invloed van zulk een toongever in deze kleine koloniale maatschappij, iemand die in haar midden voortleefde en dikwijls stierf op zijn post, of het gezellig verkeer opgewekt zou zijn dan wel apathisch, de vormen ongedwongen of stijf. En zoo kon het niet hetzelfde wezen welk slag van man de eerste regeeringspersoon was:

een minzaam karakter als Van Hoorn of een bijtend woordvoerder als Van Riebeek, een „vrome" als Van der Parra of een minnaar van goede sier gelijk Zwaardekroon, eene hoofsche natuur als Van Imhoff of een „zeer netelig man" gelijk Maatsuycker.

Radermacher's schoonvader had met dezen laatsten trekken van overeenkomst. Ook geleek hij niet kwalijk „een oud bestevaârtje," gelijk Valentijn den landvoogd Joan Maatsuycker op het laatst zijns levens noemt. „De oude en zwaarmoedige De Klerk" — zoo heet hem mr. de Jonge — was er de man niet naar de grauwe eentoonigheid van een koloniaal bestaan af te wisselen met de geneuchten des gezelligen levens, of den dienst der muzen. *Wein*, *Weib*, *Gesang* waren hem vreemd geworden. Doch als echtgenoot zijner stiefdochter behoorde Radermacher tot den familiekring en hij vergoedde der feestminnende gemeente voor een deel 'tgeen zij aan Zijn Edelheid tekort kwam. Bij hem althans zat de speelman op het dak. Zijn huis stond steeds open wanneer een gunstig bekend orkest van „speeljongens" zich zou doen hooren; wanneer een venetiaansche gondeltocht hare nabootsing zou vinden in een reeks van versierde orembaaien, bij maanlicht spelevarend door de grachten; wanneer een rondedans naar de vaderlandsche wijs vlugge voeten deed zwieren over marmeren plavuizen, of schoorvoetend de muze Thalia in den kring trad en de toeschouwers poogde te boeien met eenig „konstigh divertissement."

In zijne bekende studie over „Het tooneel te Batavia in vroegeren tijd" oppert mr. v. d. Berg. over Radermacher's stichting het vermoeden:

„Wel trad bij den aanvang van 's Genootschaps werkzaamheden de beoefening van al wat de natuurlijke historie, oudheid, zeden en gewoonten der volken van deze gewesten aangaat meer op den voorgrond, maar onverschillig voor de beoefening der fraaie letteren en schoone

kunsten kunnen de mannen, aan wie deze eerste wetenschappelijke instelling in het Oosten haar oorsprong dankte, niet geweest zijn, en misschien behoorden ook zij wel tot die „voorname ingezetenen," op wier aandrang zekere Jan Bouhon zich in Juli 1780 tot de Hooge Regeering wendde, met het verzoek om in de zuidervoorstad een tooneel te mogen oprichten tot het vertoonen van de beste Nederduitsche stukken."

Het verlof werd verleend, maar de benarde staatkundige toestand, nl. de oorlogsverklaring van Engeland, was oorzaak dat Jan Bouhon de kraam spoedig sluiten moest. Het werd nu geen tijd geacht voor een door de geestelijkheid veroordeeld vermaak, het was veeleer de tijd van de officieel ingestelde bedestonden, waarmede men „de hittigheid van Gods toorn" van de veege kolonie nog hoopte af te wenden.

Het Gedenkboek bevestigt Radermachers deelneming aan de oprichting van Bouhon's tooneel, dat echter, zoo leest men daar, „door de kleingeestigheid van eenige magthebbenden slechts weinige maanden bestond." Er kwam bij dat de onfortuinlijke tooneeldirecteur zijne zaak bij broederen predikanten verkorven had doordien hij op onvoorzichtige wijze zijn publiek, aan het slot eener voorstelling, den last der regeering had overgebracht om de deuren van den schouwburg bij gelegenheid der aanstaande Nachtmaalsviering gesloten te houden. „Want," zoo gaf zijn spotzucht 't hem op de lippen: „andere luiden moeten ook haar tijd hebben om te speelen."

Dit was door den kerkeraad aangemerkt geworden als „òf de verregaandste Godslastering, òf de schandelijkste verguizing van Bedienaaren en Leeden der Gemeinte en van onzen dierbaaren Godsdienst." Het college wendde zich tot de regeering met het verzoek den Heer (en ook een beetje henzelve) te wreken, waarop Jan Bouhon ter zake van zijn irreverente propoosten tot een geldboete veroordeeld werd.

In hetzelfde jaar 1781 waarin op voorstel van den Gouv.-generaal Alting (De Klerk's opvolger) werd goedgevonden „het gepermitteerde tooneel vooreerst en tot wederopzeggens te sluiten" kwam Radermachers benoeming tot raad ordinair van N.-I. (instede van raad extraordinair) uit het vaderland. In dat jaar kwam ook zijne echtgenoote Margaretha Sophia Verijssel te overlijden. Hij had van haar een zoon, François Reinier genaamd, te 's Gravenhage geboren en die zich voor zijne opvoeding in Nederland bevond. Na zijne promotie tot doctor in de rechten bekleedde deze het schepenambt te Vlissingen en werd later door koning Willem I in den adelstand verheven. Zijne neigingen hielden hem verre van Indië, maar ongetwijfeld behaagde hem de aanzienlijke Indische erfenis van zijne grootmoeder, de weduwe van Reinier de Klerk. Toen deze in 1785 het tijdelijke zegende vermaakte zij hare bezittingen aan haren kleinzoon met uitzondering van het landgoed Buitenzorg, dat volgens de gewoonte aan De Klerk's opvolger (Alting) was overgegaan, n.l. voor de som van 41.500 rijksdaalders.

Zoo hield ëene Europeesche opvoeding den zoon verre van den vader; deze twee zouden elkaar niet wederzien. En ook zijn broeder Samuel, die met koopmansrang mede in Comp.-dienst stond, zal hij schaars ontmoet hebben. De wegen der broeders liepen uiteen; was de eene te Batavia Edele Heer geworden, de andere bracht het grootste gedeelte van zijn diensttijd door op de buitenkantoren der Comp., eerst in de loge te Hoegly (Bengalen), daarna als opperhoofd te Pattna.

Het jaar 1783 brak aan, en Radermacher begon aan zijn lichaam te bespeuren dat ook hij niet ongestraft onder de palmen had gewandeld. Hij was eerst 42 jaren oud; niettemin gevoelde hij dat de olie in zijn levenslampje aan 't minderen was. Te veel voorbeelden had hij gezien van Comp.-dienaren, die beproefd hadden met

het moorddadig klimaat van het toenmalige Batavia te transigeeren, die nog eerst hun tijd hadden willen uitdienen en voor welke de dood was gekomen als een dief in den nacht, dan dat hij hetzelfde hooge spel durfde spelen. Bij tijds wilde hij zijn hachje bergen, en vroeg derhalve zijne „verlossing" aan naar Nederland. Hij was inmiddels hertrouwd, n.l. met Anna Bosch, en mogelijk was hare meening van invloed geweest op zijn besluit. Of wel, dit besluit was een gevolg van het hare. („Was hätt' ein Weiberkopf erdacht, das er nicht zu beschönen wüszte!" — zoo roept Lessing uit in zijn *Nathan der Weise*). Zoo zou men dan Indië uit — en den dood in de kaken.

Zijn afscheid van de stichting, waarvan hij zoolang en met eere het vaderschap had gedragen, maakte ter vergadering een *scène*. Hij zeide bestuur en leden vaarwel op eene wijze, „die de traanen uit aller oogen perstte." De directeur-generaal Adriaan Moens zou zijne plaats innemen, en beloofde het begonnen werk best mogelijk te zullen voortzetten. „Eyndelijk", zoo boekstaven de Verhandelingen van het genootschap het relaas der zitting, „wierd uit eene volheid der gemoederen waarin erkentenis, achting en liefde om den voorrang worstelden, en die zig beeter gevoelen dan beschrijven laat, besloten dat de Leeden deeser vergadering op aanstaanden Maandag den 17 deeser 's morgens de klokke half zeeven uuren, zijnde de tijd tot het vertrek van hun waardig hoofd bepaald, zig eerst naar het Casteel en voorts naar de Rheede zullen begeeven om Zijn WelEdGestr. uitgeleide te doen en het laatst Vaarwel te zeggen."

Zoo verliet Radermacher het land, dat hem groot had gemaakt; zoo kwam een dier baanbrekers aan de wetenschap te ontvallen, van welke men het klassieke beeld wel mocht gebruiken, dat ze in het toenmalige Indië waren als *rari nantes in gurgite vasto:* gelijk drenkelingen, verstrooid over de uitgestrekte diepte der wateren.

En ook voor de Indische Regeering was zijn vertrek een verlies, want de mannen van karakter op het Kasteel waren zeldzaam. Zij zouden er meer dan ooit noodig zijn geweest, nu onder „de schaamtelooze familieregeering" van den Gouv.-generaal Alting het bederf onder de Comp.-dienaren snel toenam, het eene ambtelijk schandaal op het andere volgde. „Het was", schrijft de Jonge, „alsof met den dood van Van der Burgh en Radermacher niet alleen de veerkracht uit het bestuur, maar ook de goede trouw uit alle handelingen der Hcoge Regeering verdwenen was. Er werd een tekort in de groote Geldkas des Kasteels ontdekt van meer dan een millioen." Enz.

In November 1783 scheepten Radermacher en zijn tweede vrouw zich in aan boord van het schip *Java*. Hij was benoemd tot vice-admiraal der retourvloot (admiraal was de eveneens repatrieerende directeur-generaal Hendrik Breton) en gewis verheugde hij er zich op, indien zijn vaartuig buiten molest van kaapsche stormen en britsche kapers de reede mocht bereiken, zijn zoon in Nederland na lange jaren van scheiding te zullen weerzien.

Het zou echter zijne laatste reize wezen, de reize naar de eeuwigheid.

De flotille was nog geen maand onderweg, de vlakke top van den Tafelberg had de halfwegstatie aan de Kaap nog niet aangekondigd of de overrompeling had plaats, die aan hem en zijne vrouw het leven kostte. De bijzonderheden dier amokpartij worden beschreven in een zeer zeldzaam boekje van de hand eens passagiers, die zelt bij die gelegenheid zware wonden bekwam; getiteld: *Relation du Massacre, arrivé la nuit du* 24 *au* 25 *Dec.* 1783 *à bord du vaisseau Le Java.* Echter bestaat er nog een andere bron, n.l. het verhaal van den predikant Caspar Metzlar, die zich mede aan boord bevond, voorkomende in de door hem uitgegeven *Bedestonden gehouden te Batavia* (1788). Hij kende Rader-

macher van nabij, want na den dood van ds. Jozua van Iperen was hij lid, daarna secretaris van het Bataviasch Genootschap geworden, en had dus eenigen tijd met den voorzitter saamgewerkt. Toen Metzlar in 't vaderland was teruggekeerd en daar bij de gemeente te Beusichem beroepen, gewaagde hij bij zijn intreerede van dit bloedig bedrijf, afgespeeld op de wateren van den Indischen Oceaan. Hoe, snel als 't weerlicht, de dood de argelooze passagiers overvallen had, hoe hij zijne vrouw Petronella Weppelman aan de zijde van mevrouw Radermacher had zien vallen, hoe hachelijk voor hemzelven de kans had gestaan en hoe de straf op de misdaad gevolgd was.

„Mijne knieën" — aldus imponeerde hij de bewoners van het dorp Beusichem — „stoten tegen den anderen, mijn hart klopt van schrik, mijne oogen worden tranenbeeken en het bloed bestolt mij in de aderen, wanneer ik mij die ijsselijke gebeurtenis verlevendige; ik ben de man, die toen ellende gezien heb! — geen stormwind Euroclydon, geen loejende orkanen, mijne hoorders, maar een veel ontzachelijker gebeurtenis bejegende ons. Vergt mij niet dat ik die hier voor uwe oogen in alle hare akelige trekken ga schilderen; zij wierden u, naar mijn eigen opstel, door de openbaare Nieuwspapieren egt berigt. En wat behoeve ik mij nu, door al te sterke aandoeningen buyten staat te stellen om het verdere werk van dit uur te verrigten? Het vinden, het inkisten, het overboord zetten van mijne tedere egtgenote, mijn God! welke akelige, welke hert-toewringende verrigtingen! — Dan, ik schuyve voor dit treurtoneel een gordyn."

De admiraal Hendrik Breton bevond zich tot zijn geluk op een ander vaartuig der vloot, welke bestond uit de schepen *Java*, *Schoonderloo*, *Het Slot ter Hooge* en *Het Zeepaard*. Wegens gebrek aan Europeesch scheepsvolk had men te Batavia eenige Chineesche en Japansche matrozen moeten aanmonsteren; de *Java* had er vijfen-

twintig aan boord. Den 24 December des avonds ten half tien ure, toen de laatste maaltijd geëindigd was en volgens gewoonte de kaarsen gebluscht waren ten einde geen valsch licht voor de stuurlieden te maken, zat Radermacher bij de valreep een luchtje te scheppen. Aan de tafel op het halfdek zaten de oppermeester (chirurgijn-majoor) Passini en de luitenant-ingenieur Laurens Lusson, terwijl aan stuurboodszij de kapitein van het schip Jan Tromp zich ophield met de vrouwen van Radermacher en Metzlar. De luitenant Nanning Nannings de Jong, die de wacht had, stond voor het „nagthuis." En allen, onder den indruk van het droomerig scheepsleven, van de kalmte in lucht en zee gaven zich over aan de gewone maar zoete aandoeningen van den Europeaan, die na jaren afzijns op weg is naar zijn vaderland.

Plotseling stormden vijfentwintig Chineesche schavuiten, vijfentwintig *desperados* het dek op. De een was met een lang mes, de ander met een „gevlamde pook" (gegolfde kris) een derde met een houwer gewapend, en hiermede hieuwen zij als dollen op de verbijsterde passagiers in. Deze bloednacht was ingetreden „eer men eens konde bezeffen wat er gaande was". De matroos-roerganger werd het eerst neergestoken. Bijna gelijktijdig trof het staal de overigen, den een op de plaats doodend, den ander met felle houwen op het dek neersmakkend. De eerste stuurman, Pieter Geure, kwam uit zijn hut te hulp schieten, en boette die poging met zijn leven. Dominé Metzlar was onder de tafel gekropen en had van daar zijn weg naar het achterschip gevonden. Hem volgden de luitenant Sels en de stuurman Dirksen; zij borgen zich in een hut en grendelden de deur, „dewijl het geen tijd van tegenweer was en een yder maar zijn best moest doen om zijn eigen leven te bergen." Trouwens, de geweren, welke onder de kampanje hingen, waren niet eens geladen. De amokspuwers schenen 't voornamelijk op drie der scheepsofficieren gemunt te hebben; ten einde hen met zekerheid te treffen

moesten de overige passagiers, welke hun in den weg zaten, maar meteen worden afgemaakt. Had een opiumroes deze tot duivels geworden menschen bevangen — en wellicht was het zoo — 't had hier in 't bijzonder gezegd mogen worden hetgeen de dichter in 't algemeen van het heulsap gezongen had, den argelooze waarschuwend dat hij zich moest:

voor uwe krachten hoeden,
Wanneer gij 't wrokkend hart des Muiters helpt aan 't woeden,
Den Booswicht aanhitst tot een gruwelijke euveldaad,
Daar hij dolzinnig holt, en moord langs markt en straat,
Of schreeuwt Amok! Amok! met ijselijke tonen;

Toen het schelmstuk verricht was, klommen de Chineezen langs de rusten de poort in van het halfdek. Zij lagen of zaten, toen het opgeschrikte scheepsvolk hen kwam vatten, zoo bedaard bijeen als hadden zij daarboven slechts de ratten van het schip doodgeslagen. Ook boden zij geen tegenstand; gewillig lieten zij zich de boeien aanleggen. Een somber fataliteitsgeloof scheen zich op die stompzinnige aangezichten af te spiegelen; de daad was volbracht en 't had zoo moeten zijn; aan de wederpartij om thans buil voor buil en wond voor wond te slaan.

De kwetsuren der slachtoffers bleken, meest in het hart of althans in de borst, „allerdiepst en met de dolste woede ingedreven." Metzlars vrouw had men nog hooren roepen: „o God, Ach, heere Jezus", waarna zij terstond den geest had gegeven. Niet ver van de plek waar zij lag vond men mevrouw Radermacher, eveneens dood. Voorts de lijken van den roerganger, van den luitenant Nannings en den stuurman Geure. Radermacher zelf leefde nog toen men hem in een hut droeg, doch stierf kort daarop. Van zijne beide wonden was er één doodelijk. Vijf andere passagiers waaronder de kapitein, de oppermeester en de luitenant-ingenieur hadden zware wonden bekomen, doch brachten er het leven af.

De moordenaars werden dien vreeselijken nacht in

arrest gehouden en door den inmiddels vergaderden scheepsraad ter dood veroordeeld. De executie had des ochtends plaats; zij werden gebonden op het achterschip gebracht, door een slag op het hoofd bedwelmd en daarna in zee geworpen. „Voeten spoelen", noemde de galgenhumor van 't scheepsvolk die wijze van ter dood brengen. Maar voor de ontstelde verbeelding van ds. Jacob Casper Metzlar was 't, als stond daar op de plecht van het schip *Java* de schim van den vermoorden vice-admiraal, den vinger op zijne moordenaars gericht; als hoorde hij hem, gelijk een van Shakespeare's helden, de verwensching hun nazenden:

„Down, down to hell, and say I sent thee thither!"

Zoo bereikte men de Kaap, de vlag halfstoks, het rouwkrip om den arm. Daar kon men het scheepsvolk weer voltallig maken, de schepen herstellen en op nieuw provandieeren. Doch eene christelijke begrafenis in den grond van Zuid-Afrika kon men den gevallenen niet bereiden; hunne lichamen lagen reeds verzonken in den schoot van den Indischen Oceaan.

Aldus kwam een verdienstelijk Comp.-dienaaar aan een deerlijk einde. Zoo werd aan den stichter van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen zelfs de zerk onthouden, die zijn laatste rustplaats had kunnen aanwijzen, terwijl medestanders in zijn werk gelijk Jacobus van der Steege veilig met hunne millioenen in 't vaderland zouden wederkeeren en op een deftig buitengoed hunne dagen eindigen. Als om de woorden des dichters te bewaarheiden dat:

Ohne Wahl vertheilt die Gaben,
Ohne Billigkeit das Glück,
Denn Patrokles liegt begraben,
Und Thersites kommt zurück.

S. KALFF.

Eene lezing over het goud.

De heer Sedée, door een der Indische bladen „den apostel van het goud" genoemd, heeft onlangs te Batavia eene lezing over goud-exploratie gehouden, die, met het oog op de bestaande belangstelling, in ruimeren kring verdient bekend te worden.

Uitvoerig besprak de heer Sedée de assistent-residentie Gorontalo, bestaande uit de in 1889 onder Nederland's rechtstreeksch gezag gebrachte Rijken Gorontalo, Limboto, Bone, Boalemo en Attinggola, benevens de Rijkjes Mouton, Parigi, Saoesoe, Poso en Todjo, waar het inwendig bestuur nog aan eigen vorsten is overgelaten, die echter de souvereiniteit van Nederland erkennen. In een geschiedkundig overzicht wees spr. op de overheersching der Portugeezen, toen deze Ternate bezet hielden en zoodoende in aanraking kwamen met de vorsten van Gorontalo en Limboto, die Ternate's suprematie erkenden; op de volgende suprematie der Oost-Indische Compagnie en de prediking van den Islam door van Java overgekomen Arabieren; op den invloed der zich aan de Tominigolf vestigende Boegineezen; op de grootere bemoeienis met de aangelegenheden der landschappen na 1818, waarbij het sinds eeuwen heerschend gebruik werd overgenomen dat de belasting in stofgoud moest worden voldaan. Van belang is het te weten, hoe door heel Gorontalo's ge-

schiedenis één draad loopt, waaraan de belangen van vorsten en hoofden waren vastgeknoopt: het goud. Dit edel metaal verbergt het land in groote hoeveelheid in zijn schoot; eeuwen lang heeft er de bevolking hare schatting aan den overheerscher in goud betaald; vele legenden spreken van bergen vol van dit edel metaal. Te Lonoes, ongeveer 17 paal noordoostelijk van Gorontalo, in het terrein, waar thans de Limba-Kabila-maatschappij exploreert, wees men den heer Sedée „de goudvind-plaatsen" van den vorst van Gorontalo; aan den zuidelijken oever van den bovenloop der Bonerivier, in het territoir van de Pinogo-maatschappij en benoorden Taloedai, in een der Kolchis-terreinen die van den Bonéschen vorst. De bevolking van Limboto verkreeg het goud, dat de vorst aan het Gouvernement te leveren had, voornamelijk uit het district Pagoejaman; die van Gorontalo werd gedreven naar het gebergte van Pagoeat, naar Taloedoeijoena, Randang, Ongkahoeloe en Papaijato, waar zij maanden lang leven moest in de diepste wildernis, aan allerlei ontbering en ongemak ten prooi, om toch maar aan de verplichte goudlevering te kunnen voldoen. Nog heden vindt men op verschillende vergunningsterreinen, als in Pagoeat, Bone, Kabila en Kwandang, zoogenaamde *tambangs* of mijnputten, als ze dien naam nog verdienen, van hoogstens 2 meter diepte. Het is zeer waarschijnlijk dat die putten oorspronkelijk tot veel grooter diepte zijn bewerkt, doch na het ophouden der verplichte goudleverantie in 1850 zijn ze zoo goed als verlaten en dichtgespoeld. Een groot deel van het stofgoud werd door Boegineesche handelaren opgekocht en vond zijn weg naar Singapore.

Na eenige woorden te hebben gewijd aan het harde lot der drukkend belaste bevolking van Gorontalo, vertelt de heer Sedée hoe eerst in 1864, na het optreden van den assistent-resident Riedel, langzamerhand verbetering in den treurigen toestand is gekomen. Landbouw

werd door hem aangemoedigd; op den rijkdom aan boschproducten gewezen.

Hij waakte er voor dat de bevolking aan hare hoofden niet meer had op te brengen dan waartoe de hadat verplichtte. Langzamerhand kwam er meer zilvergeld in circulatie en de bevolking, „afkeerig van de goudwasscherij, waardoor zij maanden lang ver van huis in de wildernis werd opgehouden, zag zich weldra in staat gesteld de aan de Nederlandsch-Indische Regeering ververschuldigde belasting van *f* 5 per huisgezin in contant geld te voldoen. Dit bracht de Gorontaleesche goudwasscherij den genadeslag toe. Zij was der bevolking tot een vloek, niet tot een zegen geweest."

„Thans liggen die mijnputten verlaten," gaat de heer Sedée voort, „ja van vele is zelfs het spoor verloren gegaan. In de laatste 20 jaren heeft niemand daar naar omgezien of gepoogd door vrijwilligen arbeid daaruit een bestaan te putten. Maar toen nu een paar jaar geleden de goudrijkdom van Noord-Celebes het Europeesche en het Indische kapitaal had verlokt om pogingen tot exploratie te doen, trokken de verlaten mijnputten en vele oude goudwasscherijen opnieuw de aandacht, niet van de bevolking maar van de hoofden. De meesten hunner zijn in rechte lijn of in de zijlinie afstammelingen van de vroegere vorsten en meenden aan deze afstamming het recht van eigendom te ontleenen op de mijnputten, vroeger door de bevolking gedwongen bewerkt. De oude, meestal dichtgespoelde putten werden op hunnen last weer wat uitgediept, elders nieuwe putten van nog geen meter diepte gegraven, het omliggend terrein van merkteekenen voorzien en de eigendom geproclameerd. Een der hoofden ging zelfs zóover dat hij aan zijn echtgenoote, kinderen en andere familieleden ieder een gebergte aanwees tot mijnbouwkundig onderzoek, ook al was dat gebergte binnen anderer vergunningsterrein gelegen. Aan dat onderzoek werd niets gedaan: het was hem en de

overige hoofden er slechts om de doen, van den Europeeschen houder eener vergunning een belangrijke schadeloosstelling te vorderen voor den afstand hunner vermeende rechten op die goudvindplaatsen.

Al is bij den thans gedrukten stand der goudzaken die zucht der hoofden, om zich de beste vindplaatsen te verzekeren, wat verminderd, ze zal zich met vernieuwde kracht openbaren, als het exploratiewerk in Gorontalo met meer succes bekroond wordt dan tot nu toe is verkregen."

Vervolgens begeeft de heer Sedée zich op geologisch gebied. Hij begint met de algemeen bekende hypothese van Kant en Laplace; bespreekt het ontstaan der aardkorst, hare sedimentlagen; op-elkaar-volgende geologische perioden met hare onderverdeeling in formaties; bijv. de archaïsche als oudste periode, dan de paleozoïsche, de mesozoïsche en de kenozoïsche, in welke laatste wij thans leven. Weer practisch wordend, vermeldt de heer Sedée het gevoelen van den geoloog Murchison, dat het goud alleen zou voorkomen in de archaïsche en paleozoïsche perioden, welk gevoelen later is verworpen, toen bleek, dat ook in veel later tijdperken goudvorming heeft plaats gehad; intusschen worden de praesilurische en silurische formaties (die in bovengenoemde perioden vallen) nog steeds beschouwd als de bij uitnemendheid ertsvoerende.

Vervolgens bespreekt de heer Sedée het feit dat goud min of meer in water oplosbaar is, dat goud behalve in spleten, kloven en holen, ook voorkomt in alluvialen bodem, waar men soms klompen van aanzienlijk gewicht, zoogenaamde *nuggets*, aantreft. De door sommigen voorgestane meening dat het alluviaal goud van anderen oorsprong moet zijn dan dat van goudhoudende kwartsgangen wordt op grond van de uitspraken van eenige geleerden en van zijn in Gorontalo opgedane ervaring

bestreden: overal waar alluviaal goud werd gevonden, kwamen — ofschoon soms jaren later — de kwartsgangen aan het licht. „Mogen we", zoo zegt de heer Sedée dan verder, „voorgelicht door erkend bekwame geologen, aannemen dat het alluviale goud afkomstig is van goudhoudende kwartsgangen, dan blijft ons de vraag over: wat hebben wij van Gorontalo's mijnbouw te verwachten? Wij weten dat in bijna alle rivieren en kreken van dit land afgespoeld goud wordt gevonden. De aanwezigheid van kwartsgangen, welke dit edel metaal bevatten, mag dus worden voorondersteld.

„Vergelijken wij nu het rapport over de Noordkust van wijlen den mijn-ingenieur Fennema met hetgeen ons van de geologische gesteldheid van Gorontalo uit andere verslagen bekend is, dan komen wij tot de conclusie dat diezelfde oude diariet- en diabaasvorming, waarin de goudhoudende kwartsgangen op Celebes' Noordkust worden aangetroffen, ook op het zuidelijke deel dier landtong bijna overal voorkomt. Deze landtong is bijna nergens breeder dan 30 paal. Ze wordt door een uit graniet gevormde keten, van het oosten naar het westen loopende, in een noordelijk en zuidelijk deel gescheiden. Op dit scheidingsgebergte ontspringen de beken en rivieren, die bijna alle alluviaal goud bevatten. Van dit gebergte gaan uitloopers uit in noordelijke zoowel als in zuidelijke richting. In die ten noorden liggen Soemalata, Paleleh, Lontidoe, waar de goudhoudende kwartsgangen reeds gevonden en in bewerking zijn; in de zuidelijke uitloopers werd reeds goud gevonden in Bone, Kabiloen, Pagoejaman. Alles wijst er dan ook op, dat de centrale bergketen, welke zich nergens hooger dan 4000 voet boven den zeespiegel verheft, het edel metaal in zijn uitloopers bevat, terwijl dit is „ausgewandert" in de op zijn toppen ontspringende rivieren.

„In die meening word ik versterkt," beweert de heer Sedée verder, „door het feit dat ook goud gevonden

wordt in de rivieren van Tomini, Tinombo en Taäda, welke ontspringen op deze zelfde centrale keten, wanneer zij zich reeds tusschen Tomini en Dondo zuidelijk heeft omgebogen."

De heer Sedée deelt als vooronderstelling mede, dat de bergketen vroeger hooger is geweest en dat de goudhoudende kwartsgangen in dit hooger gelegen deel zijn afgespoeld door erosie, gelijk heel Gorontalo met zijn ongelijken bodem en waterrijkdom het beeld van krachtige plutorische werking en hevige erosie in vroeger eeuwen vertoont. „Is het nu aanneembaar," vraagt hij, „dat waar af bouwwaardige gangen bestaan op de noordelijke helling van dit centraalgebergte, er geene te vinden zouden zijn op de zuidelijke, in Pagoejaman, Pagoeat en Mouton, streken die jaren lang om haar rijkdom aan alluviaal goud bekend hebben gestaan? Ik zelf vond in de bergaarde van Pagoeat op verscheidene plaatsen goudlaminae, vrij groote zelfs, en die al weinig of geen teekenen vertoonden dat zij een verren weg achter zich hadden."

Na te hebben uitgeweid over de onbetrouwbaarheid van sommige rapporten, door vreemdelingen uitgebracht, en de uitspraak van den geograaf Ferdinand von Richthofen te hebben aangehaald, luidende: „Gänge, welche wegen ihres Goldgehaltes abbauwürdig sind, treten nicht *vereinzelt* auf, sondern sind *regionenweise* angeordnet", zegt de heer Sedée dat hij voor Gorontalo's mijnbouw in de toekomst het beste hoopt. „Dat de daar werkende exploratie-maatschappijen na anderhalfjarige werkzaamheid nog op weinig succes kunnen bogen, behoeft niemand te verwonderen, die eenigszins met de terreinen op Noord-Celebes bekend is." Dan schildert de heer Sedée hoe geaccidenteerd het terrein is; hoe ontzettend moeilijk vaak de tocht van het strand naar het gebergte; welke ontberingen moeten worden geleden; hoe ten gevolge van het ontbreken van paden het voortgaan in de dichte

wouden slechts zeer langzaam en met groote moeite kan geschieden; hoe lastig de opvoer van levensbehoeften is; hoe de prospector heeft te klauteren over glibberige rotsen. Dan gaat de heer Sedée voort:

„Ik deed slechts enkele grepen uit het prospectorsleven, om u te doen inzien, hoe zwaar de taak der exploratie is; hoeveel kracht, geduld en energie er noodig zijn om onder zulke ongunstige omstandigheden den moed niet verloren te geven. Zoo wordt het duidelijk, waarom zoo velen, dit leven moede, teruggekeerd zijn en teleurgesteld in hun verwachtingen er niet voor durven uitkomen dat zij tegen die vermoeienis en ontbering niet bestand gebleken zijn, en nu maar klakkeloos verklaren dat de Gorontalo-terreinen uit een mijnbouwkundig oogpunt weinig of geen waarde hebben. Zulk een verklaring uit den mond van enkelen, die geacht kunnen worden op de hoogte van den mijnbouw te zijn, wordt door het publiek geloovig aangenomen. Maar *ik* kom van een dergelijk vonnis in appèl. Ik doe dat op grond van mijn ervaring dat van de millioenen bouws, welke de assistent-residentie Gorontalo beslaat, er slechts enkele zijn doorzocht, en verder beroep ik mij op de uitspraak van Duitschland's grootsten geograaf, straks geciteerd, en hierop, dat de wetten, volgens welke de natuur de ertsen in het gesteente heeft vastgelegd, tot heden onbekend zijn en de ontdekking dier ertsen van 't geluk van het toeval afhangt!"

Dan betoogt de heer Sedée dat bij de exploratie — het onderzoeken van het terrein — de dure hulp van den mijn-ingenieur kan ontbeerd worden; hiertoe zijn noodig „gezonde, krachtige gestellen, gehard tegen de vermoeienissen en het leven in het oerwoud, en als leider iemand met wat kennis van geologie en chemie om gesteenten te kunnen beoordeelen en essayeeren, vooral iemand met het land bekend, die het vertrouwen der bevolking te winnen en haar zoodoende aan zijn dienst te verbinden weet. Eerst als de goudaderen gevonden

zijn, vangt de werkzaamheid van den mijn-ingenieur aan: deze bepaalt hare richting en den hellingshoek van de gangen en geeft de beste methode voor de blootlegging aan".

De heer Sedée keurt het af, dat de Nederlandsch-Indische Regeering met de toelating van Europeanen zoo weinig vrijgevig is. Hij wenschte dat de bepaling bestond dat voor mijnbouwkundige onderzoekingen kleine claims van hoogstens 300 bouws werden uitgegeven aan elken Europeaan, hetzij Nederlander of vreemdeling, die bewijzen kon over de middelen te beschikken om met eenig werkvolk gedurende een jaar te exploreeren, met de zekerheid van concessie voor dat terrein, indien zijn onderzoek met succes werd bekroond. Dan zou de mijnbouw tot grooten bloei komen. Tegenover de mogelijkheid van internationale verwikkelingen staat het groote voordeel van een krachtigen mijnbouw voor de schatkist, een voordeel dat ruim zal opwegen tegen de meerdere uitgaven voor „bestuurskosten en voor leger en vloot". De heer Sedée tracht dit te bewijzen door mede te deelen, dat in 1887 in de Transvaal voor 3 millioen gulden aan goud werd gewonnen en in 1898 voor ruim 192 millioen, en er de uitgaven, ongeveer 40 millioen, voor een groot deel worden bestreden uit de inkomsten van de mijnpacht, het patentrecht en de inkomende rechten.

Spr. betoogt verder dat de vergunningsterreinen, soms 35.000 bouws groot, veel te uitgestrekt zijn en de daarvoor beschikbare kapitalen veel te klein. In deze verhouding dient verandering te worden gebracht, hetzij door kleiner terreinen uit te geven, hetzij door te bepalen dat uitgestrekte claims alleen worden afgestaan aan personen, die daaraan minstens 3 ton ten koste willen leggen. Vooral moet dit bepaald worden met berglandschappen als in Gorontalo, waar in tegenstelling met de Transvaal de exploratie met zeer veel bezwaren gepaard gaat.

Vervolgens wijst de heer Sedée met nadruk op een andere fout, namelijk dat de inbreng van een vergunningsterrein vergoed werd met aandeelen tot een bedrag van het halve maatschappelijk kapitaal, waardoor het nominaal vrij groote kapitaal voor een behoorlijke exploratie veel te klein wordt. Er moet een einde komen aan het speculeeren van personen, die niets te verliezen hebben, met de goedgeloovigheid van anderen.

„Zij, die in den waan verkeerd hebben, dat men slechts met pikhouweel en spade gewapend op de Noordkust van Celebes behoefde te komen om het goud te vinden," zoo eindigt de heer Sedée, „zij hebben zich bedrogen gezien. Degenen, die een deel van zijn kapitaal gestoken hebben in exploratie-maatschappijen, stellig verwachtende dat binnen enkele maanden dat aandeel twintigvoud zou worden gerestitueerd, ook dezen zijn in hunne verwachting teleurgesteld. Teleurgesteld hebben ons ook enkele dier vakmannen, op wier bekwaamheid men de verwachting bouwde dat nu wel spoedig het edel metaal zou worden ontdekt. Verlokt door het hooge traktement, dat hun werd aangeboden, verzuimde men hun eigenbelang, dien machtigen hefboom, welke heel onze maatschappij in beweging houdt, te verbinden aan dat der exploratiemaatschappijen, waarbij ze in dienst waren. Ze gingen heen, na eenigen tijd vermoeienis en ontbering te hebben doorstaan. Hoort, hoe ze klagen over gemis aan versch vleesch, versche groenten, vrouwelijke gemeenschap. Hoe in het gansche bosch geen plekje te vinden was, waar ze hun kleeren konden drogen. Maar al dat leed was vergeten, zoodra de beurs goed was gevuld voor een aangenamer levenswijze dan die het oerwoud hun bieden kon. Wel lieten ze ons niet geheel hopeloos achter door de verklaring dat de terreinformatie deed vermoeden, dat er goud kòn zijn, maar ze staken den draak met de hoop, die we op hunne kennis en ervaring hadden gebouwd, door te verkondigen dat voor hetzelfde loon, dat zij

hadden getoucheerd, veel meer hoofden en handen te vinden waren, die hun taak konden voortzetten.

Zullen we daarom echter moedeloos worden?

Nog herinner ik mij den troosteloozen toon van een brief, eenige maanden geleden aan mij gericht door den administrateur der Limba-Kabila-maatschappij; het was in den tijd, toen men na het bekende communiqué der Ned. Handelmaatschappij tot staking der werkzaamheden wilde overgaan. En nu, enkele weken geleden, las ik dat mr. Birnie in een vergadering van aandeelhouders der Pinogo-maatschappij had meegedeeld, dat ook in het territoir van Limba-Kabila drie goede aders waren gevonden.

Het exploratiewerk was ons vreemd. Er zijn daarbij fouten begaan, die in het vervolg kunnen vermeden worden. De klippen van onverstand en kortzichtigheid, waarop menige exploratie dreigde ten onder te gaan, kunnen omzeild worden. Meer en meer wordt ons de koers bekend, waarnaar we ons hebben te richten. Zullen we, voor korten tijd uit dien koers gedreven, na de eerste mislukking de hoop opgeven een goede haven binnen te loopen?

Doch wat spreek ik van mislukking, waar mijn meening, dat het goud ook in Gorontalo wel in kwartsgangen zou voorkomen, door de ondervinding, in de laatste maanden opgedaan in Bone en Pagoejaman, gedeeltelijk reeds juist is gebleken? Die meening was gegrond op mijne kennis van het land, van de geologische formatie en op de zooeven aangehaalde positieve uitspraak van Von Richthofen, dat afbouwwaardige, goudhoudende gangen (die immers in Bwool en Soemalata reeds gevonden waren) niet op zich zelf staande voorkomen, maar door een geheele landstreek verspreid liggen. Ik weet niet of onze jeugdige goud-industrie slagen zal. Ik kan u niet met mathematische zekerheid zeggen of voor haar een zelfde toekomst is weggelegd

als in de Transvaal. De Röntgenstralen, welke ons in staat zouden stellen een blik in het diepste der aarde te werpen, zijn, jammer genoeg, nog niet ondekt.

Maar hebt gij ook zekerheid van slagen als gij uw koffie-, suiker- en indigoplanten aan den bodem toevertrouwt? Zijt gij ook bij die cultures niet van de grilligheid en de luimen van moeder natuur afhankelijk? Toch doet zij niet als een milddadig vorst, die zijn gaven onverdiend met kwistige hand uitdeelt aan zijn gunstelingen. Ze vraagt arbeid, harden, moeitevollen arbeid, voor het loon dat zij schenken wil aan hem, die tegen dien arbeid niet opziet. Diep in haar schoot heeft zij een rijkdom aan mineralen opgestapeld, waarin slechts hij een blik mag werpen, die in haren schoot onvermoeid speurt en zoekt en wroet.

Kent gij den onbloedigen maar heeten kamp, die daar is gestreden, jaren lang op Celebes' Noordkust, in Bwool en Soemalata, door mannen als dr. Siber en mr. Zack, die pioniers van den Nederlandsch-Indischen mijnbouw? Weet gij iets van al de ellende, de ontberingen, die zij geleden hebben, de gevaren, waaraan zij zijn blootgesteld geweest, alvorens ze het geluk hadden het edel metaal diep in den bodem in kwartsgangen te vinden?

Laten wij aan die voorbeelden ons spiegelen.

Komt, gij alleen die belang hebt bij of belang stelt in de ontwikkeling van den Ned.-Indischen mijnbouw, laat uw belangstelling niet bevriezen door den kouden wind, welke thans over den mijnbouw is heengevaren. Blijft met mij vertrouwen in de toekomst: het daghet in het Oosten. En al moge het nog eenigen tijd duren alvorens de zon voor goed door de wolken breekt, geduld! Tijd en stroo maken de mispelen zacht. Zoo mogen ook tijd en kapitaal de vruchten doen rijpen, welke we van Celebes' mijnbouw hopen te oogsten.

Dat die oogst voorspoedig zij!"

Fragment uit het dagboek van een Indisch officier.

Als kapitein werd ik in 18.. benoemd tot militair- en civiel gezaghebber van Djambi, behoorende tot de afdeeling Palembang op de Oostkust van Sumatra.

Om die plaats te bereiken moest ik eerst naar Muntok met een der booten van de Indische Stoomvaartmaatschappij die op Singapore voer.

Muntok is de hoofdplaats van het eiland Banka, met eene gemengde bevolking van zoowat 3000 zielen. Er was destijds 150 man bezetting in een versterkt kampement, gelegen op het plateau van den berg Manoembing. Onder de vele gebouwen muntte vooral uit het residentiehuis met fraaien tuin. Aan den voet van de oostelijke berghelling, stond een vrij goed hôtel, en behalve de inlandsche kampong, was er ook het Chineesche kamp, waarvan de netheid zeer in het oog viel. Voor den aanleg der schepen was er een pier, geheel van ijzerhout, die zich een honderd vijftig meters in zee uitstrekte. Het geheel maakte een zeer goeden indruk; jammer maar dat er des avonds overal eene Egyptische duisternis heerschte. Trouwens dat laatste heeft men in Indië op de meeste plaatsen die niet van wege het Gouvernement verlicht worden. Men behelpt zich daar nog gewoonlijk met de zoogenaamde stallantaarn.

Met den majoor, militairen commandant, en den kapitein eerstaanwezend officier van gezondheid, bracht ik eenige

genoegelijke dagen door. Het waren oude bekenden van Borneo's Westkust, die met mij de expeditie tegen de Taijkong Chineezen hadden medegemaakt. 1)

Het tin, dat op het geheele eiland Banka in groote hoeveelheid en in uitmuntende hoedanigheid gevonden wordt, is het monopolie van het Gouvernement. De mijnen worden volgens contract door Chineezen bewerkt en het product, gesmolten en gezuiverd, in blokken, tegen een bepaalden prijs, afgeleverd.

Van Muntok naar Palembang moest ik, bij gebrek aan eene betere gelegenheid, gebruik maken van een schoener, toebehoorende aan een Chinees; 't was een ellendig vaartuig, dat opgegeten werd door een soort kleine roode mieren, die men niet van het lijf kon houden en eene ondragelijke jeuk verwekten. Hoe venijnig dat gedierte was, blijkt uit het feit, dat ze mij gedurende de drie dagen die ik op die schuit vertoefde, eene nieuwen laken pantalon, die aan een spijker in mijne hut was opgehangen, letterlijk als een zeef hebben doorgevreten.

Toen wij den tweeden dag in de monding van de rivier van Palembang en in de nabijheid van de kampong Soensang waren, zag ik een net gekleed jongmensch, in een bidar — eene kleine half overdekte prauw — naar ons toekomen en hoorde ik den stuurman, een Creool, die naast mij bij de verschansing stond, zeggen: „*Ah, daar komt weêr zoo'n opsluiter.*" Aan boord had dat jongmensch dadelijk een apartje met den Chineeschen gezaghebber, waarvan het einde was, dat hij, zonder ons een enkel woord te hebben toegevoegd, reeds binnen het kwartier weer in

---

1) Aan die Chineezen was door de vorsten van Sambas en Pontianak, in het midden der 18e eeuw, toegestaan zich in hun Rijk te vestigen tot het ontginnen van goudgronden tegen betaling van een jaarlijksche schatting; maar sedert lang waren de contracten door hen niet meer geëerbiedigd. Zij maakten een zelfstandig volk uit, verrijkten zich en dompelden de vorsten in armoede.

zijn bidar zat met een picol rijst van boord, en pijlsnel verdween. Later, te Palembang, liet die persoon zich echter, bij eene zekere gelegenheid, aan mij voorstellen als de heer Wels, ambtenaar bij de recherche, en vernam ik toen ook, dat hij eene ondergeschikte betrekking had aan de Soensang, op eene maandelijksche bezoldiging van een honderd gulden.

Wat de stuurman met die vulgaire taal bedoelde, heb ik niet willen informeeren, maar ik begreep er toch zooveel uit, dat het voor de gouvernementsambtenaren zaak is, in hun doen en laten zeer voorzichtig te zijn. Want ofschoon het best mogelijk is, dat de zak rijst eenvoudig gekocht en dus volstrekt geen gedwongen cadeau van den gezagvoerder was, zoo rechtvaardigt het medenemen ervan toch wel eenigszins stuurmans grove uitdrukking.

De breede prachtige stroom opzeilende, zag men aan beide oevers niets anders dan ondoordringbare wildernis en hier en daar eenige inlandsche woningen. Alleen de massa apen met hun eigenaardig geschreeuw en dolle sprongen van den eenen boom en tak op den anderen, gaf nu en dan eene gewenschte afleiding.

Den volgenden dag waren wij gelukkig goed en wel te Palembang, de hoofdplaats en zetel van het civiel- en militair bestuur der afdeeling, gelegen aan de beide zijden van de rivier op 13 mijlen van zee, met eene gemengde bevolking van ongeveer 40,000 zielen. De Europeanen en inlanders, waaronder vele nakomelingen van vroegere sultans en rijksgrooten, wonen allen aan den linkeroever. Daar is ook het fort 1), de voormalige dalem, die in 1821 door den generaal jhr. De Kock veroverd is, hetgeen een gevolg was van het verraad van den sultan in 1818, tegenover den gouvernementscommissaris gepleegd.

Bezienswaardig is de moskee, de schoonste in onze

1) Thans, naar ik meen, ontmanteld.

Indische bezitting. Het is een vierkant steenen gebouw met marmeren vloer en lagen toren. Vlak er bij heeft men de minaret, vanwaar des Vrijdags de geloovigen tot het gebed worden opgeroepen. Het is een achtkantige steenen toren, ruim honderd voeten hoog; het geheel is door een muur omringd.

Op de passar heeft men steenen loodsen, voor het verkoopen van de levensbehoeften, en onder de aanwezige gebouwen munt vooral uit, de hoog uit den grond gebouwde residentswoning met paviljoen. Zij maakt front naar de rivier en men heeft er dus een grootsch uitzicht.

Een weinig benedenstrooms heeft men de begraafplaatsen van de vroegere sultans en rijksgrooten, die voor rekening van het Gouvernement worden onderhouden. Een koepelvormig steenen gebouw, inwendig met fraai snijwerk en rijk verguldsel versierd, bevat de sultansgraven; een ander dat der prinsen.

Op Boekit-Lama, een heuvel, ongeveer een kwartier landwaarts in, vindt men volgens de legende het graf van Alexander den Wereldveroveraar, van wien de Palembangsche vorsten zouden afstammen. Het was destijds een hoop aarde, besloten tusschen vier planken, binnen een zeer vervallen houten hut, met pannen gedekt. Voor, bij den ingang, had men nog eenige steenhoopen, die de graven zijner volgelingen zouden zijn.

Aan den rechteroever der rivier, tegenover het fort, heeft men het Chineesche kamp, waar de zoozeer gewaardeerde verlakte meubelen worden gemaakt en alle Indische vruchten in hout worden nagebootst, hetgeen aan de daar wonende Chineezen een zeer goed bestaan oplevert. Hier heeft men een prachtige Chineesche tempel, bekend wegens het fraaie snijwerk.

De Palembanger is zeer handig in het maken van rotangstokken met beenen- en ivoren knoppen, rotangmatten en krees. De vrouwen verstaan de kunst om door het uithalen van draden, fijn linnen eigenaardig te borduren.

Door den handel en de scheepvaart is er op de rivier van den ochtend tot den avond leven en beweging, hetgeen door het groot aantal prauwtjes en vletten, die voortdurend heen en weêr gaan, een zeldzaam phantastisch gezicht oplevert. Men noemt daarom Palembang ook wel eens Klein-Venetië.

De inlandsche bevolking behoort tot het Maleische ras. Zij belijden den Mohammedaanschen godsdienst, maar gelooven ook aan een soort van zielsverhuizing. Zij zijn zorgeloos, traag en twistziek, hartstochtelijke beminnaars van het spel, maar beleefd en onderdanig jegens hunne meerderen, hetgeen echter niet wegnam, dat wel eens Europeanen door dweepzieke inlanders werden overvallen of aangerand, zoodat het raadzaam was bij de wandelingen op zijn *qui vive* te zijn. Men schreef dat nog altijd toe aan den onverzoenlijken haat, dien de afstammelingen der vorstenfamilies ons toedroegen.

De huizen, meest van hout, met fraai snijwerk, staan op palen, als voorzorg bij overstroomingen en om den wind toegang te verleenen tot het verdrijven van de schadelijke uitwasemingen van den moerassigen bodem. Ook heeft men de zoogenaamde raketten, zijnde huizen op houten of bamboezen vlotten gebouwd, die in de rivier liggende, aan goed ingeheide palen op den oever worden vastgemeerd, waardoor zij van eb en vloed, die hier nog merkbaar is, niets te lijden hebben.

Al de woningen der Palembangers zijn vrij ruim en verdeeld in twee, door gordijnen afgeschoten, vertrekken, van welke het eene tot slaap- en het andere tot woonkamer dient. Hun hoofdvoedsel is rijst, maar bij den maaltijd ziet men het eigenaardige, dat de man alleen eet en door zijne vrouw bediend wordt.

De voortbrengselen van den bodem zijn voornamelijk benzoë, was, rotang, gom-elastiek en gutta-percha, goud, arsenicum en aluin.

Doordat de afdeelings-commandant van mij nog geen

stukken van hooger hand ontvangen had en hij een andèr officier voor de betrekking te Djambi had voorgedragen, moest ik voorloopig te Palembang blijven.

Dientengevolge huurde ik, wegens gebrek aan woningen, een raket, dat mij door de frischheid en hoogst aangename ligging ten zeerste beviel. Vanuit de voorgalerij had ik een allerprettigst gezicht op de rivier en het Chineesche kamp. Elken morgen kon ik daar de duikers bewonderen, die met het ophalen van zand uit de rivierbedding, dat stofgoud bevatte, een redelijk daggeld verdienden. Gewoonlijk waren het twee inlanders met een prauwtje, die op een zeker punt stil bleven liggen. Zonder de minste voorzorg genomen te hebben, verdween dan één in de diepte, om een poos daarna, met zijn linnen zak vol zand, weer boven water te komen en dan onder het opsteken van een strootje uit te rusten. Daarna liet de andere zich zakken, en zoo loste de een den anderen af totdat de arbeid volbracht was.

Tusschen de Europeesche families bestond er de beste harmonie en natuurlijk daardoor een gezellig verkeer; waarvan het gevolg was, dat recepties, roeitochtjes en pic-nics aan de orde van den dag waren. Ook was er bij de societeit, vlak aan de rivier, eene balustrade aangebracht, die tot rendez-vous diende voor dames en heeren na den middag. Daar werd ook na de wandeling menig uurtje onder gezelligen kout doorgebracht.

Eerst in het laatst van het jaar, na een verblijf van eenige maanden, mocht ik mijne bestemming volgen en kreeg ik hiervoor, bij gemis van een gouvernementsstoomer, een kruisboot ter mijner beschikking. Doordat echter de westmousson reeds begon in te vallen en wij daardoor den daarbij heerschenden wind tegen kregen, was het voor den gezaghebber met dat vaartuig niet mogelijk, de Djambi-rivier binnen te komen. Na een veertien dagen zwalkens keerden wij dan ook terug en

waren binnen vier-en-twintig uren weer in de rivier van Palembang, bij de kampong Soensang, bestaande uit eenige bamboezen hutten op palen boven het water, waarvan de bewoners zich uitsluitend met de vischvangst bezig houden. Wij ankerden vlak voor de woning van den heer Wels en ik ontmoette hem dus voor den derden keer, maar dat dit nog niet voor het laatst zoude zijn, zal later blijken.

Omdat men te Palembang ook nu nog over geen stoomer kon beschikken, had ik hier weer opnieuw maanden kunnen blijven, zoo de resident mij niet in overweging had gegeven om maar met de postprauw te gaan, die juist tot vertrek gereed lag.

Met dit vaartuig, een soort van overdekte djol, bemand met flinke roeiers, die bij vloed, trots weer en wind, zich langs de kust tegen de golven wisten op te werken, bereikte ik in zeven dagen Moeara-Kompeh, gelegen op den rechteroever bij de samenvloeiing van de Djambi- en de Moeara-Kompeh-rivier. Men heeft daar eene aarden redoute opgericht in 1834, toen de sultan het oppergezag van Nederland erkende. In 1839 zag hij ook af van zijne souvereine rechten, onder beding van een jaargeld, groot tienduizend gulden, maar toen het wegens de zaak-Walter Gibson en Wilson 1) noodig was geworden het gesloten contract te wijzigen en de sultan zich daartegen bleef verzetten, werd in 1858 met geweld de Kraton te Djambi genomen en kwam, door de vlucht van den sultan, diens oom op den troon.

Den volgenden dag was ik op mijne bestemming Djambi,

---

1) De Amerikaan Walter Gibson wilde in 1852 geheel de bovenlanden van Djambi en Palembang in orde brengen en de Hollanders vernietigen. De Brit Wilson hielp in 1856 den sultan van Siak met geworven krijgslieden en trachtte hem toen over te halen zijn Rijk aan hem af te staan.

eene der grootste doessons van het Rijk, ongeveer 80 mijlen van zee. Vlak er tegenover, op den rechteroever van de rivier, heeft men ons établissement met eene aarden versterking, gebouwd op de plek waar vroeger de Kraton stond, zijnde het hoogste punt van den omtrek. De bezetting bestond hier even als te Moeara-Kompeh uit 3 officieren en 75 man. Het geheel had met de particuliere woningen en de raketten op de rivier een lief en vroolijk aanzien.

Behalve het stofgoud, dat hier bij laag water in het zand der rivierbeddingen nog al rijkelijk gevonden wordt en door de bevolking tegen een vasten prijs aan den vorst moet worden afgestaan, bestaat er, evenals te Palembang, een levendige handel op Singapore in boschproducten, die men voornamelijk weet meester te worden door ruilhandel met de in de wildernis nog altijd zwervende Koeboes, volgens sommigen de oorspronkelijke bewoners van het land. Die producten worden door hen op bepaalde plaatsen neêrgelegd in ruil voor rijst, zout, tabak, wapens, kruit en lood.

Gedurende mijn verblijf te Palembang, vernam ik dat men den toestand in het Djambische nog in het geheel niet vertrouwde, maar al spoedig kwam ik door mijne betrekking tot de overtuiging, dat men er niet op de hoogte van was, want in het algemeen was men met onze aanwezigheid ingenomen en betreurde men het zelfs dat in 1858 niet dadelijk was toegegeven. Als destijds de gouvernements-commissaris ook nog maar vier-en-twintig uur het ultimatum had willen verlengen, zou er van verzet geen sprake zijn geweest. Men had de bedoelingen van het Gouvernement niet begrepen met het nieuwe contract en was destijds vooral tegen het artikel, dat de vaccine verplichtend maakte, waarvan in het oude niets stond. Men begreep het nut er niet van en was op dat punt erg wantrouwend, omdat de vaccinatie als een werk van de Compagnie werd beschouwd.

Dat de geringe man ook niet van ons afkeerig was — zooals men elders meende — bewezen de maandelijksche premiestaten voor het afmaken van tijgers en krokodillen. Gewoonlijk werden zoowat een vijftal tijgers elke maand aangebracht, die men in een soort van wolfskuil wist te vangen en die dan met lansen werden afgemaakt, waardoor, jammer genoeg, het vel, door de vele gaten, hoegenaamd geen waarde meer had. Van de nagels echter, die men wel eens in goud liet zetten, werden kettingen tot sieraden voor kinderen of broches en breloques gemaakt. De krokodillen waren in de rivier zóo menigvuldig, dat het geen zeldzaamheid was, zoo men ze in de zon, bij laag water, op de zandplaten siesta zag houden.

Voor een tijger betaalde het Gouvernement dertig of tien-, voor een krokodil drie of één gulden. Een ei van de krokodil werd betaald met tien centen, hetgeen soms wel aanleiding gaf, dat men ze liet uitbroeien om zoodoende hoogere premie te erlangen.

Dat er destijds ook reeds vertrouwen bestond, bleek mij uit het feit dat de hulp van den dokter nog al eens door den inlander werd ingeroepen. Zoo herinner ik mij, dat door hem een Djambinees in het hospitaal werd opgenomen, wien in zijn ladang, terwijl hij aan het werk was, door een tijger den geheelen linkerschouder uit elkander was gescheurd, maar het beest was, door de tegenwoordigheid van geest van een anderen inlander, op de vlucht gejaagd. Dat de kunst hier echter niets vermocht, is te begrijpen.

Dat er ook ontevredenen onder de bevolking waren, die dweepten met hunnen ongelukkigen vorst, die voor hun vermeende rechten gestreden had en thans zich moest schuilhouden om niet opgepakt en verbannen te worden, is zoo natuurlijk mogelijk; maar dat dit buiten de hoofden omging, bewees de waarschuwing om op mijn hoede te willen zijn, zoodra er maar op het etablissement het een of ander voor het publiek te doen was.

Tijdens mijn verblijf heerschte er in het gebied eene volkomen rust, maar hooger op, in de Oeloe-Tongkal-streek, was dat niet het geval. Daar maakte men het den sultan voortdurend lastig, en daarom deed het mij énorm veel genoegen, van den regeerenden vorst een schrijven te ontvangen, waarin hij voor zijn neef, den ex-sultan, die zich in de bovenlanden ophield, vergiffenis vroeg.

In de vaste overtuiging, dat deze gebeurtenis het Gouvernement hoogst aangenaam zoude zijn, bood ik dat stuk den resident van Palembang ter behandeling aan, en toen er bij mijn vertrek nog geen antwoord op was, verliet ik de plaats met den innigen wensch, dat het verzoek mocht worden toegestaan, omdat ik de overtuiging had, dat dan de rust en vrede in het geheele Rijk zou terugkeeren.

Helaas, die wensch is niet vervuld geworden, want in 1879 werd dat schrijven van den sultan met mijn geleidebrief nog onafgedaan in het Palembangsche archief aangetroffen. Men schreef dat destijds toe aan eene reis van den resident naar de Pasoemah, maar waarom het ook later buiten behandeling gebleven was, heeft men niet kunnen nagaan.

Dat dit feit in de Indische annalen een zeer betreurenswaardig feit zal blijven is te begrijpen, want doordat op het verzoekschrift geen antwoord kwam, lag het immers voor de hand dat de ex-sultan de overtuiging moest krijgen, dat hij niets meer van het Gouvernement te hopen had, en men mag om die reden dan ook gerust aannemen, dat alleen de vrees van opgepakt en verbannen te worden, de oorzaak is geweest van den ondervonden tegenstand der bevolking, bij het wetenschappelijk onderzoek in het Rijk van Djambi en in de vallei van Korintji, door de Sumatra-expeditie van het Natuurkundig Genootschap, gedurende de jaren 1877—1879. 1)

1) *Midden Sumatra.* Reizen en onderzoekingen der Sumatra-expeditie. Leiden, E. J. Brill, 1881.

Zooals reeds met een enkel woord werd aangestipt, verliet ik na een tweejarig verblijf Djambi, om met verlof naar Europa te gaan. Met een gouvernements-stoomer ging ik nu naar Palembang en van daar bracht mij een boot van de Indische Stoomvaartmaatschappij naar Batavia.

Mijn plan was om de reis per mail naar Europa te doen en dan het grootste gedeelte van mijn verlof in Parijs door te brengen, maar zooals men weet: *l'homme propose et Dieu dispose!* In de eerste twee maanden was het niet mogelijk plaats te krijgen en daar ik zeer naar het ouderlijk huis verlangde, was het einde ervan, dat ik met een koopvaarder langs de Kaap de Goede Hoop ging.

Thans duurde de reis vier maanden en in plaats van te Parijs, sloeg ik, door bijzondere omstandigheden, mijn bivak te B.. op en van hieruit maakte ik van tijd tot tijd uitstapjes.

Op een van deze bevond ik mij te X., om een bezoek te brengen aan het regiment waarbij ik soldaat en officier was geworden.

Terwijl ik daar in mijn hotel aan het diner zat, vernam ik van mijn buurman, met wien ik dien ochtend reeds kennis had gemaakt, dat er nog iemand aan tafel was die mij kende, en daarop rondkijkende, zag ik een persoon die mij toeknikte, maar in wien ik eerst den heer Wels, ambtenaar der recherche, herkende, toen hij mij toeriep: „De Soensang-kapitein!"

Na afloop van het diner sprak ik hem uit beleefdheid aan, en daar ik hem zeer druk over zijne reizen naar Brussel en Parijs had hooren praten, vroeg ik hem, met het oog op zijne betrekking aan de Soensang: of hij soms een erfenis had gehad?, waarop dadelijk volgde: „Wel neen, kapitein, maar ik ben ook niet altijd daar gebleven! Later was ik pakhuismeester, en... u weet wel!"

Die uitdrukking „en... u weet wel!" deed mij zóo

onaangenaam aan, dat ik hem onwillekeurig toevoegde: „Neen, mijnheer, ik weet niets", en daarop heênging.

Ik erken volgaarne dat dit gezegde van mij zeer ongepast was, maar *à qui la faute?*

Ik kon toch niet helpen, dat die, voor mij zoo stuitende uitdrukking, mij onwillekeurig deed denken aan de kwade praktijken, waarover ik in Indië zooveel had hooren spreken en waardoor zoo menigeen diep ongelukkig was geworden.

Den volgenden morgen vernam ik van den kellner, dat mijnheer Wels zijn verlof daar ter plaatse doorbracht en geëngageerd was met een allerliefst meisje uit den deftigen burgerstand, waarmede hij spoedig zou trouwen.

Arm kind, dacht ik, wat gaat ge met dien man eene onzekere toekomst te gemoet!

Na eenigen tijd was ik te B.. aan het station, waar ik op mijne middagwandeling gewoonlijk aanlandde. Op het perron stonden een aantal kisten en koffers met het adres: „*Wels, Oost-Indisch ambtenaar, Batavia via Marseille.*" Zoo gaat het! was mijn uitroep. De kapitein moet als gevolg van zijn beperkt inkomen langs de Kaap, maar mijnheer de pakhuismeester, de ambtenaar 2e klasse, gaat met de mail! (Hetgeen destijds, wegens de reis door de landengte van Suez, nog al zeer kostbaar was.)

In de buffetkamer, waar ik een kop koffie dronk, zat eene nog zeer jeugdige dame in pontificaal, die bleek Wels' vrouw te zijn, want toen hij een oogenblik later binnenkwam, voegde hij zich bij haar. Mij ziende, groette hij, maar daar bleef het bij.

Een jaar daarna bevond ik mij weer op Java, en wel in garnizoen te Weltevreden. Op een avond dat ik bij een mijner vrienden was, kwam daar een officier van gezondheid bij de familie de groeten brengen van de dochter en den schoonzoon des huizes, die op een der buitenposten waren.

Hij was — zoo vertelde de officier — dien dag gearriveerd en met hem was ook een zekere mijnheer Wels medegekomen, die als havenmeester beschuldigd werd van oneerlijke handelingen en hier bij aankomst dadelijk achter slot was gebracht. Hij had diep medelijden met het vrouwtje, dat met haar kind intrek genomen had in hetzelfde hôtel waar ook hij logeerde. „Wels, Wels; dat is de man van de Soensang!" zei ik, en vertelde toen wat ik van hem wist.

Verschrikkelijk! Mijne voorspelling was dus bewaarheid geworden en zij, de arme ziel, thans de dupe van hem die haar gouden bergen in de toekomst had beloofd! Wat was er gebeurd? De officier van gezondheid kon of wilde het niet zeggen, maar schreef de vele gevallen van slechte praktijken bij den kleinen ambtenaar in Indië toe aan de omstandigheid, dat niet allen de kunst verstaan om de tering naar de nering te zetten.

Spoedig daarop werd ik wegens bevordering ter Sumatra's Westkust geplaatst, waar ik van die treurige zaak niets naders vernam. Daar bleef ik twee jaren en nam toen mijn pensioen.

Reeds was ik al eenige jaren weer te B.. gevestigd, toen ik op zekeren dag mij nogmaals in het hôtel te X. bevond. Bij het terugzien van den ouden kellner, die daar nog steeds in functie was, kwam mij de geschiedenis van den heer Wels opnieuw voor den geest, en daar ik toch gaarne wilde weten wat van hem en zijne betreurenswaardige vrouw geworden was, vroeg ik er naar en hoorde toen dat Wels met familie weer sedert geruimen tijd in de stad was. Hij had in de Oost — zoo drukte de bediende zich uit — een proces gehad maar gewonnen.

Hij ging er echter niet meer heen en zou nu elders hier te lande een zaak beginnen.

Ditmaal bezocht ik te X. mijn stiefzoon, die daar als

aspirant-sergeant in garnizoen was. Wij dineerden samen en daar hij tegenwoordig was bij het gesprek met den kellner, bracht ik hem ook op de hoogte van de geschiedenis. Na tafel, naar het spoor gaande, waren wij nog lang niet uitgepraat, zoodat wij aan het station, voor den wagen, nog wat bleven staan. Eerst op het oogenblik dat de hoofdconducteur het sein tot vertrek gaf, stapte ik in en kwam te zitten... naast den heer Wels. Hij herkende mij dadelijk, maar ik had niet de minste behoefte om onze vroegere kennismaking te hernieuwen.

Na dien tijd heb ik hem niet meer ontmoet en ook niets meer van hem en de zijnen gehoord, maar is het niet allerzonderlingst dat ik dien man, onder zulke verschillende omstandigheden in Indië en hier, zoo vaak op mijn levenspad moest ontmoeten?

L. K.

Lucifersfabrieken in Japan.

Japansche lucifers beginnen in de Oost — ook in den Ned.-Ind. Archipel — meer en meer mede te dingen met andere werken. En geen wonder. De lucifersindustrie in Japan blijft wel verreweg de mindere van de katoenspinnijverheid, maar zij is toch van veel belang. Meer dan tweehonderd fabrieken zijn over het land verspreid en jaarlijks worden 22,000,000 gros ter waarde van 6,300,000 yen of *f* 7,850,000 voor export gemaakt. Men schat het aantal werklieden in de fabrieken op 28,700, maar dan zijn er nog zeker 32,000 bezig met het plakken van doosjes thuis.

Voor de Japanners met hun fijne vingers schijnt deze industrie bij uitstek geschikt, en ook is het juist een werkje voor het arme volk, dat moeilijk dure gereedschappen kan koopen.

Nu ongeveer vijf-en-twintig jaren lang bestaat in Japan de lucifersfabricage. De Regeering heeft haar steeds aangemoedigd, ook omdat het zulk een geschikt werk is voor armen en zwakken. Het volgende staaltje, dat de Britsche consul te Yokohama geeft in een onlangs verschenen verslag, bewijst de toenemende uitbreiding van den uitvoer:

jaar.	Uitvoerwaarde.
1883	3,165 yen
1886	378,017 „
1889	1,137,951 „
1892	2,202,041 „
1895	4,672,811 „
1898	6,273,948 „

Japan is voor 't eerst in 1878 begonnen lucifers uit te voeren, maar binnen 15 of 16 jaren was het reeds de baas op de Chineesche markt. Zooals gewoonlijk zijn de Japanners toen overmoedig geworden; vooral de kleinere fabrieken te Hiogo en Osaka zonden een mindere qualiteit ter markt, met het gevolg, dat binnen korten tijd de vreemdelingen hunne voordeelige positie dreigden te herwinnen. De fabrikanten stichtten toen een gilde om de waar op qualiteit te houden en tevens een eind te maken aan den roekeloozen wedijver tusschen de kleinere fabrieken. De Japansche lucifers kwamen daardoor opnieuw in vraag in China, de Straits Settlements, Indië, Birma, Annam, Siam, de Zuidzee-eilanden, Korea en Siberië, waarheen zij weldra in zulke hoeveelheden werden uitgevoerd, dat de handel der andere landen zoo goed als verdrongen werd.

Bijna alleen is deze gunstige uitkomst te danken aan den lagen prijs. Wat de hoedanigheid betreft, doet het Japansche artikel onder voor de minste uitheemsche soort. De Japanners kunnen zoo goedkoop werken door lage loonen en lage vrachtprijzen. Daaraan is het te danken, dat de Japansche lucifers gewild zijn in de dichtbevolkte steden van China.

Hiogo, Osaka, Nagoya en Tokio zijn in deze de voornaamste fabrieksplaatsen. De beide eerste steden hebben te zamen 112 fabrieken, die 7,103.600 gros per jaar maken of 78 pCt. ongeveer van de geheele productie en bijna alles bestemd voor den uitvoer.

Zulk een lucifersfabriek moet men zich niet al te grootsch voorstellen. Het is altijd een houten gebouw, van één verdieping, dat erg luchtig in elkaar zit. De vervaardiging geschiedt uiterst eenvoudig. Alles gaat uit de hand; alleen gebruiken enkele fabrieken machines om de houtjes in de bakken te brengen. Het hout komt meest uit den Hokkaido, 't is een soort van wilg, *toro* geheeten.

Een klacht, die van lucifers evenals van vele andere Japansche waren gehoord wordt, is, dat de verpakking dikwijls te wenschen laat. Ook hieraan heeft het gild aandacht gewijd. Voorts bestaat er een Raad van lucifersfabrikanten, de *Nippon Rinsun Gikwai*, die zich ten doel stelt het bevorderen van de industrie en het verbeteren van de hoedanigheid. Door deze bemoeiingen zijn groote verbeteringen verkregen.

Het oprichten eener lucifersfabriek is niet zeer kostbaar en daardoor behooren er velen aan zelfstandige fabrikanten. Alleen berokkent de lichte ontvlambaarheid van het product nogal een schade, terwijl de verzekeringsmaatschappijen zoo goed als weigeren, zulke posten aan te nemen: de premiën op gebouwen en materiaal zijn zóo hoog, dat van verzekeren eigenlijk geen sprake kan zijn. Een ander bezwaar is dat in de meeste pakhuizen de eigenaars geen lucifers opnemen, uit vrees dat dan de verzekeringmaatschappij hun de polis op andere waren opzegt. Bovendien is het niet heel gemakkelijk, een fabriek op te richten, omdat daartoe de Regeering vergunning moet geven, en deze geweigerd wordt indien de gebouwen niet streng aan alle voorschriften voldoen.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co.,
ROKIN 72,
AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN
Indische Comestibles,
Specerijen voor de Rijsttafel.
VERKOOP EN DETAIL

TAILLES DE SANTÉ
(VINDING ELISE MURKENS)
In 3 kwaliteiten.
Kousophouders
niet belemmerend
den bloedsomloop.
Opgave van Taillewijdte
en Kwaliteit vóldoende.
Firma Elise Murkens,
LEIDSCHE KADE 69
— Amsterdam. —

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen,** welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2 Schoumburgstraat 2 Den Haag

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal**, **artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen *f* **1.25**, Delft *f* **1.40**, voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p. *f* **1.65**.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *f* **15**.—

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

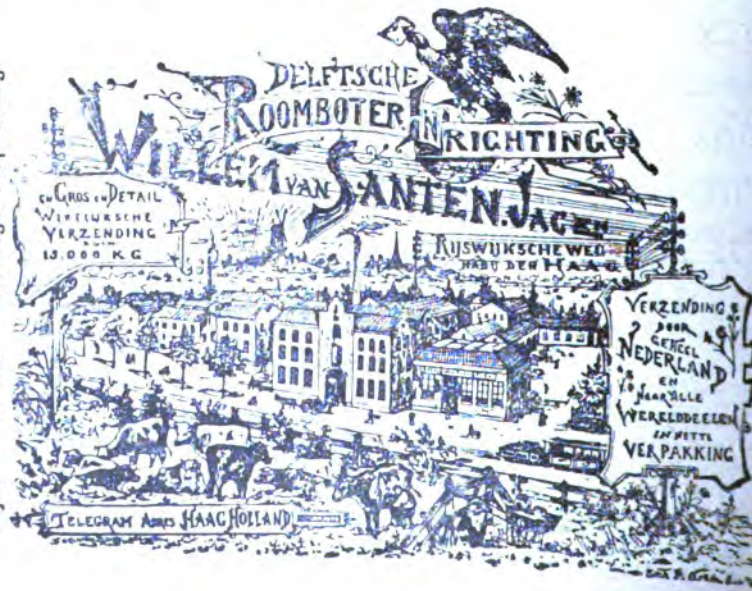

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BÖLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,
voorheen STUMPFF & KONING,
Spui 2, Amsterdam.

Eenig Depôt voor Nederland van
BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,
VAN
PAUL DECOURCELLE, Nice,
van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,
Hofleverancier. **DEN HAAG.**

Specialiteit in
Vitrauphanie (Glaspapier)
voor Horren, Serres, enz.,
even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,
Md. Failleur,
uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,
ELEGANTE COUPE.
17 Nieuwe Spiegelstraat,
AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,
ALBUM- EN
PORTEFEUILLEFABRIEK.
Elias P. van Bommel,
53, KERKSTRAAT 53,
AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

BINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen **MATIGE PRIJZEN,** benevens **GEWONE SIGAREN**
van *f* **30.**— tot *f* **150.**— per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERKEMDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van of den Nieuwendijk.

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

JAN 23 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG

SEPTEMBER 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. De pensioensregeling der Europeesche ambtenaren in Nederlandsch-Indië. 541

II. Onze handelspolitiek in Oost-Azië 562

III. De 2de Palembangsche expeditie. Door J. P. SCHOEMAKER. 570

IV. De tabaksindustrie op Cuba. 611

V. Varia 622

Een historische herinnering. — Hoe deskundigen over de Atjeh-zaak denken.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

De pensioensregeling der Europeesche ambtenaren in Nederlandsch-Indië.

Verschenen is het rapport omtrent de regeling der pensioenen van de Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië, in opdracht van den minister van Koloniën opgesteld door dr. P. van Geer, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, adviseur aan het departement van Koloniën.

Omtrent de grondslagen der berekening en het doel van het onderzoek zegt prof. Van Geer:

„In den loop van het jaar 1896 werd door mij ingediend een „Rapport en Advies omtrent het Weduwen- en Weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië."

In de bijgevoegde staten komen voor „Sterftetafels voor mannen en vrouwen, afgeleid uit waarnemingen omtrent deze ambtenaren, hunne weduwen en kinderen".

Verder ook eene volledige opgaaf van het aantal ambtenaren op 1 Januari 1894, gerangschikt naar den leeftijd, van hun socialen toestand en dien hunner gezinnen.

Deze tabellen hebben ook tot grondslag gediend voor de volgende berekeningen; hiertoe echter moesten zij aanzienlijke omwerking en aanvulling ondergaan. In de

eerste plaats moest de staat der ambtenaren, gerangschikt naar den leeftijd, worden omgezet in een staat gerangschikt naar het aantal dienstjaren in verband met bezoldiging en pensioen.

De aanvulling had betrekking op het getal gepensionneerden met de verdere gegevens omtrent diensttijd, laatst genoten bezoldiging en pensioen gedurende elk der tien laatste jaren.

Deze opgaven, samengesteld volgens opgegeven model, werden voor eenige maanden door mij ontvangen, nadat zij aan het Departement waren nagezien en zooveel noodig ook aangevuld.

Deze staten vormen den voornaamsten grondslag van de volgende berekening omtrent de pensioensregeling. De lijst der betaalde pensioenen ten laste der begrooting gedurende elk der laatste 15 jaren geeft daarbij het middel aan de hand om den loop der pensioenen na te gaan en daaruit den verder te verwachten loop met eenige zekerheid af te leiden.

In verband hiermede verzocht ik ook eene opgaaf van de som der betaalde bezoldigingen aan de hier bedoelde ambtenaren gedurende elk der 15 laatste jaren. Doch tot mijn spijt eischt het opstellen hiervan zóoveel tijd en arbeid, dat tot nog toe die opgaaf mij niet kon verstrekt worden. Daardoor moest de invloed van de toeneming der tractementen op den loop van het pensioenbedrag buiten rekening blijven en zal na ontvangst van de genoemde opgaaf een hernieuwde berekening moeten volgen. *)

Gaarne had ik ook eene opgaaf ontvangen omtrent de jaarlijksche aanstellingen en mutatiën in het corps van ambtenaren, doch de samenstelling hiervan bleek, aangezien de noodige gegevens aan het Departement niet

*) De uitkomsten dezer berekening zullen in een volgend rapport worden uiteengezet, en daarna op gelijke wijze worden gepubliceerd.

voorhanden waren, ondoenlijk, zoodat ik hiervan tot mijn leedwezen moest afzien. Daardoor was het mij niet mogelijk een volledig overzicht van den socialen toestand der ambtenaren in Nederlandsch-Indië op te stellen en moest ik mij met de eerstgenoemde gegevens vergenoegen.

Voor een later onderzoek zullen de noodige gegevens niet ontbreken, wanneer eene behoorlijke statistiek van het corps ambtenaren aan het Departement aanwezig is. Nadat de hiertoe noodige autorisatie was verstrekt, zijn de voorbereidende maatregelen reeds getroffen, waardoor weldra eene dergelijke statistiek, volgens het kaartstelsel ingericht, zal zijn tot stand gekomen. Voor de officieren van het Nederlandsch-Indische leger is eene zoodanig ingerichte statistiek reeds opgesteld en bewijst voor alles, wat op dit corps betrekking heeft, gewichtige diensten.

Intusschen heb ik zoo goed mogelijk van de mij verstrekte opgaven gebruik gemaakt om het vooropgezette doel van dit onderzoek: *de vermoedelijke stijging van het pensioensbedrag*, zoo nauwkeurig mogelijk te bepalen. Vanzelf gaat hiermede gepaard een financiëel overzicht van de pensioensregeling zelve en van hare gevolgen zoowel voor den ambtenaar als voor de schatkist.

De pensionneering der Europeesche burgerlijke ambtenaren geschiedt volgens het reglement voorkomende in *Indisch Staatsblad* 1881, no. 142, later herhaaldelijk gewijzigd en aangevuld.

In de regeling der pensioenen is geen wetenschappelijke grondslag te ontdekken. De voornaamste bepaling is (art. 1*a*): dat *recht* op pensioen ontstaat door een diensttijd van 20 jaren op een ouderdom van 45 jaren.

Dit pensioen bedraagt (art. 10) driemaal de laatst genoten maandelijksche bezoldiging; voor elk dienstjaar meer (art. 12) wordt het pensioen met een twintigste deel verhoogd, totdat deze verhooging de helft van het oorspronkelijke pensioen bedraagt.

Bij minder dienstjaren dan 20 *kan* pensioen worden

verleend en bedraagt dit pensioen het pensioen van een 20jarigen dienst, verminderd met een twintigste deel voor elk ontbrekend jaar. De gevolgen dezer bepalingen, zoowel voor de schatkist als voor de ambtenaren, zullen hier aan een nader onderzoek worden onderworpen. Hiertoe wensch ik mij thans te bepalen; het beantwoorden der vraag: op welke wijze verbetering is aan te brengen, die tot ontlasting der schatkist kan leiden zonder den dienst te schaden, moge tot een volgend onderzoek bewaard blijven."

Bij het rapport zijn 11 staten gevoegd.

Staat I bevat de uitkomsten eener becijfering, die gegrond is op de sterftetafels voor Indische ambtenaren. Deze staat geeft de contante waarde van elken gulden eener uitgestelde lijfrente; hij is zoover berekend als voor de volgende becijferingen noodig is. Uit dezen staat kan de contante waarde van een pensioen, dat op eenigen leeftijd tusschen 20 en 50 jaren ingaat, worden afgeleid.

Staat II is ontleend aan de staten van ambtenaren, voorkomende in het voorgaand rapport van prof. Van Geer. De ambtenaren zijn thans gerangschikt naar het jaar van indienst treding. Vooropgaan de actieve ambtenaren; uit de som hunner bezoldigingen is het gemiddeld maandelijksch tractement afgeleid.

Hieruit blijkt hoe het gemiddeld aanvangstractement *f* 142 's maands bedraagt; het klimt met den diensttijd tot *f* 478 na 24-jarigen diensttijd, en daalt dan weer voor hen, die langer in dienst blijven. Over alle actieve ambtenaren bedroeg het gemiddeld tractement *f* 266 's maands.

Onder de hier opgenomen 5754 ambtenaren bevinden zich 85 met eene bezoldiging van meer dan *f* 1000 's maands; van dezen is de gemiddelde bezoldiging *f* 1385. De oudste ambtenaar in dienst telde 49 dienstjaren.

Uit de lijst der gepensionneerde ambtenaren blijkt hoe deze 1503 ambtenaren een gemiddeld pensioen bezitten van 137 's maands, terwijl het gemiddelde van

hunne laatst genotene bezoldiging bedraagt *f* 441 's maands.

De som der pensioenen der gepensionneerde ambtenaren bedraagt ruim 30 procent van de som der door hen laatst genoten bezoldiging, zoodat hun gemiddelde diensttijd op 25 jaren is te stellen. De som der pensioenen bedraagt ruim 13 procent van de som der tractementen van de ambtenaren in activiteit.

Door rangschikking der pensioenen van staat II naar de grootte vinden wij het volgende:

			Aantal.
pensioen van	*f* 1000	's maands	1
„ „	1000—*f* 900	„	3
„ „	900— 800	„	2
„ „	800— 700	„	6
„ „	700— 600	„	10
„ „	600— 500	„	18
„ „	500— 450	„	20
„ „	450— 400	„	27
„ „	400— 350	„	41
„ „	350— 300	„	32
„ „	300— 250	„	49
„ „	250— 200	„	84
„ „	200— 150	„	166
„ „	150— 100	„	179
„ „	100— 50	„	363
„ „	minder dan 50	„	502
	Te zamen . .		1503

Derhalve bevindt zich onder deze gepensionneerden slechts één met het hoogste pensioen van *f* 1000 's maands; drie hebben een pensioen tusschen *f* 1000 en *f* 900 's maands en twee tusschen *f* 900 en *f* 800 's maands.

Over het geheel genomen genoten op 1 Januari 1894 slechts 9 ambtenaren een pensioen hooger dan *f* 9000 's jaars. Daarentegen hadden 865, dat is meer dan de helft, een pensioen beneden *f* 100 's maands; van 345 ambtenaren

bleef het pensioen tusschen *f* 200 en *f* 100 's maands; van nog geen 300 ambtenaren was het pensioen meer dan *f* 200 's maands; het pensioen van meer dan de helft van dezen bleef beneden *f* 250 's maands.

S t a a t III heeft uitsluitend betrekking op de vrouwelijke ambtenaren.

Hij leert, dat onder de 5754 ambtenaren slechts 153 tot het vrouwelijk geslacht behooren; met enkele uitzonderingen zijn allen werkzaam bij het lager- of middelbaar onderwijs. De oudste in dienst heeft 27 dienstjaren, doch gemiddeld is de dienstttijd niet langer dan 10 jaren. De gemiddelde bezoldiging blijft beneden die van de mannelijke ambtenaren. Gepensionneerd zijn er slechts 12, wier pensioen en laatst genoten bezoldiging ver blijft beneden de overeenkomstige grootheden voor de mannelijke ambtenaren.

Uit de verhouding van pensioen tot laatst genoten bezoldiging blijkt, dat de gemiddelde diensttijd der gepensionneerden nog geen 10 jaren bedraagt. Derhalve werden verreweg de meesten gepensionneerd wegens verdere ongeschiktheid voor den dienst; slechts zeer enkelen verwierven het pensioen na welvolbrachten dienst.

Uit een nader onderzoek bleek, dat in de laatste tien jaren 229 onderwijzeressen werden aangesteld. Van dezen verlieten den dienst zonder pensioen:

binnen 't jaar	14
na 1 jaar dienst	25
„ 2 jaren „	32
„ 3 „ „	22
„ 4 „ „	12
„ 5 „ „	8
„ 6 „ „	7
„ 7 „ „	3
„ 8 „ „	4

zoodat binnen 10 jaren tijds meer dan de helft den dienst

zonder pensioen weer hadden verlaten; nagenoeg allen om in het huwelijk te treden.

Dit onderzoek is voortgezet door middel van de lijst der gepensionneerden in de laatste tien jaren, waarover straks nader zal gehandeld worden.

De uitkomst van dit onderzoek is in staat III opgenomen.

Daaruit blijkt dat gedurende de jaren 1887—1896 14 vrouwelijke ambtenaren werden gepensionneerd. Ook dezen hadden gemiddeld slechts 11 dienstjaren, waardoor het gemiddeld pensioen slechts 15 procent der laatst genoten bezoldiging bedroeg. Van deze gepensionneerden had slechts ééne (eene vroedvrouw) haren vollen diensttijd volbracht; al de anderen verkregen ontslag wegens verdere ongeschiktheid voor den dienst.

De uitgebreide staten omtrent de in elk der tien laatste jaren gepensionneerde ambtenaren vormen den grondslag voor de verdere berekeningen en beschouwingen omtrent de pensionneering der Oost-Indische ambtenaren. Want de mutatiën in het personeel zijn hier veel sneller en grooter dan bij de ambtenaren in Nederland, zoodat het voor een behoorlijk overzicht van den gang van zaken niet noodig en zelfs niet gewenscht is, om ver terug te gaan.

De genoemde staten zijn aan eene uitvoerige berekening onderworpen, waarvan de uitkomsten in de nu volgende staten zijn opgenomen.

Staat IV bevat de samenstelling van de gepensionneerden, voor elk jaar afzonderlijk genomen met alle grootheden, die bij het verder onderzoek van dienst kunnen zijn.

In de eerste plaats komt het aantal gepensionneerden met de som hunner dienstjaren, die hunner jaarlijksche pensioenen en die der laatst genoten maandelijksche bezoldigingen, waardoor het verband tusschen de laatste grootheden kan worden gelegd.

Vervolgens is het aantal ambtenaren in drie categorieën gesplitst.

In de eerste zijn geplaatst de ambtenaren die zijn gepensionneerd vóór dat de tijd, waarop *recht* op pensioen ontstaat, was verstreken. Deze zijn derhalve gepensionneerd wegens gebreken, die hen voor den verderen dienst ongeschikt maakten.

De tweede categorie omvat de ambtenaren, die niet alleen den wettigen diensttijd hebben volbracht, maar zóo lang in dienst zijn gebleven tot het maximum pensioen wegens volbrachten diensttijd kon worden verkregen. Deze termijn is 30 jaren; verdere dienstjaren toch kunnen het pensioen niet verhoogen.

De derde categorie omvat allen die nog langer in dienst zijn gebleven en zich dus krachtig genoeg gevoelden om voortzetting van dienst boven de rust der pensionneering te verkiezen.

Van de 1096 gedurende deze tien jaren gepensionneerden, behooren 235 tot de eerste, 585 tot de tweede, 276 tot de derde categorie.

Gemiddeld werden in elk jaar 110 ambtenaren gepensionneerd met ruim 24 dienstjaren, een jaarlijksch pensioen van *f* 1622 en een laatst genoten maandelijksche bezoldiging van *f* 441. Deze uitkomsten sluiten op merkwaardige wijze aan bij die, welke uit staat II werden verkregen; hierdoor wordt het vertrouwen in de juistheid daarvan bevestigd.

Vergelijkt men het gemiddelde der tien jaren met elk der jaren afzonderlijk, dan blijkt dat geene regelmatige toeneming is te bespeuren. Wel ontstaan min of meer belangrijke afwijkingen, maar deze vertoonen meer golven dan regelmaat in een of anderen zin.

Het gemiddeld aantal dienstjaren bij pensionneering vertoont van jaar tot jaar genomen zeer weinig afwijking. De grenzen zijn 23 en 26; over allen te zamen genomen is het gemiddelde ruim 24 dienstjaren.

Het laatste jaar (1896) vertoont eene niet onaanzienlijke

toeneming van het pensioensbedrag, doch deze behoeft niet als een verschijnsel van blijvenden aard te worden beschouwd omdat juist het voorafgaande jaar een teruggang plaats had, die blijkbaar in het volgende jaar werd gecompenseerd.

Eindelijk verdient de laatste kolom van staat IV nog afzonderlijke beschouwing. Zij toch leert dat de gemiddelde grootte van het pensioen in het verloop dezer jaren niet is toegenomen. Een maximum bevindt zich bij het jaar 1889 en een ander bij 1894; elk van deze werd gevolgd door een teruggang, waardoor het gemiddelde weer tot het normale cijfer daalde.

Een dergelijk verschijnsel doet zich voor in de kolom, die de som der in den loop van het jaar toegekende pensioenen aanwijst. De maxima in de jaren 1890 en 1894 werden telkens gevolgd door een teruggang, die zelfs niet werd overwonnen, toen in het laatste jaar het aantal gepensionneerden tot een maximum steeg.

Hierin vond prof. Van Geer aanleiding om het gemiddelde dezer 10 jaren als *normaal* te beschouwen en daarop de volgende berekeningen te bouwen. Eerst wanneer eene opgaaf omtrent de som der uitbetaalde tractementen in elk dezer 10 laatste jaren is ontvangen, kan worden nagegaan of de hypothese niet te ver van de werkelijkheid afwijkt.

Zoolang dit niet is gebleken, zal het gemiddelde van staat IV als den *stationnairen toestand* aanwijzende beschouwd worden.

In staat V zijn de pensioenen gerangschikt naar hun grootte en saamgevoegd in groepen zooals de eerste kolom aanwijst. Eerst is dit verricht van jaar tot jaar, daarna zijn alle jaren samen genomen.

In deze tien jaren werd viermaal het het hoogste pensioen van *f* 1000 's maands verleend; van deze pensioenen bestaat er op dit oogenblik nog slechts één, de andere zijn reeds om een of andere reden vervallen. Verder vinden wij 5 pensioenen tusschen *f* 11 000 en *f* 10 000 's jaars en 1 pensioen tusschen *f* 10 000 en *f* 9 000. Te zamen dus 10

pensioenen boven *f* 9000, dat is gemiddeld één per jaar. Bijna de helft der pensioenen blijft beneden *f* 1000 's jaars; slechts een vijfde deel van het aantal pensioenen overtreft *f* 3000 's jaars. Daardoor daalt het gemiddeld pensioen tot *f* 1622 's jaars of *f* 135 's maands.

In staat VI zijn dezelfde pensioenen gerangschikt naar den leeftijd van den ambtenaar bij zijne pensionneering. Van 26 ambtenaren was die leeftijd als „onbekend" opgegeven; zij staan onderaan op de lijst. Hun gemiddeld aantal dienstjaren komt met dat der overigen overeen, hun pensioen en laatst genoten tractement blijven beneden het gemiddelde der overigen. In de volgende berekeningen zijn op dezen de gemiddelde cijfers der overigen toegepast.

Op elken leeftijd is berekend het gemiddelde van den diensttijd, het pensioen en de laatst genoten bezoldiging. Daaruit kan het verloop worden nagegaan. De gemiddelde leeftijd bij pensionneering is 50 jaren; hiertegenover staat 25 jaren als de gemiddelde leeftijd bij aanstelling. Uit den aard der zaak is de loop der beide laatste kolommen van staat VI niet regelmatig. Toch is daaruit na te gaan, hoe de bezoldiging toeneemt met den leeftijd, tot een maximum wordt bereikt bij den leeftijd waarop de meesten zijn gepensionneerd. In den regel behooren zij, die langer in dienst blijven, niet tot de hoogst geplaatste ambtenaren. Slechts een honderdtal ambtenaren bleef in dienst, nadat zij den 60jarigen leeftijd hadden bereikt.

In staat VII zijn de ambtenaren gerangschikt naar het aantal dienstjaren bij pensionneering. Daaruit is weer afgeleid bij elk aantal dienstjaren, zoowel het gemiddeld jaarlijksch pensioen, als het gemiddeld genoten tractement. Slechts één ambtenaar bracht het tot 49 dienstjaren, dat is tot het dubbele van den gemiddelden diensttijd.

Uit de beide laatstgenoemde staten kan met voldoende nauwkeurigheid het gemiddelde ambtenaarsleven met den loop van bezoldiging en pensioen worden afgeleid en

daardoor een doorloopend verband tusschen diensttijd, bezoldiging en pensioen worden gelegd.

Op deze wijze kon aan waarnemingen, uitsluitend ontleend aan het personeel waarop zij betrekking hebben, de grondslag voor de volgende berekeningen worden ontleend.

In staat VIII is de uitkomst dezer berekening opgenomen.

De gepensionneerden zijn gerangschikt naar den leeftijd bij pensionneering zooals reeds in staat VI was aangewezen; hierin zijn dus alle in de laatste tien jaren verleende pensioenen opgenomen.

De contante waarde dezer pensioenen is berekend volgens de lijfrente-tafel van de sterftetafel voor mannen uit het voorgaand rapport van prof. Van Geer. Aan dezelfde tafel is ontleend de volgende kolom, die den te verwachten levensduur op elken leeftijd aanwijst. Door behoorlijke vermenigvuldiging verkrijgt men hieruit de contante waarde der verleende pensioenen, in de onderstelling dat de stationnaire toestand is bereikt.

De contante waarde der pensioenen heeft nog eene correctie ondergaan wegens de termijnbetaling. Zij worden toch niet verder uitbetaald dan over de maand, waarin de gepensionneerde komt te overlijden.

Uit deze becijfering blijkt, dat de contante waarde van alle in de tien laatste jaren verleende pensioenen bedraagt: *f* 18 921 607.

Nemen wij het gemiddelde dezer jaren tot maatstaf, dan is de contante waarde van de in één jaar verleende pensioenen gemiddeld: *f* 1 892 161.

Door jaarlijks deze som te betalen zouden de pensioenen kunnen worden *afgekocht*. Doch het geschiedt niet op deze wijze, want de pensioenen worden elk jaar, zoolang de gepensionneerde leeft, door de schatkist uitbetaald. Uit de laatste kolom blijkt hoe, in de onderstelling dat de stationnaire toestand is bereikt, de grens voor de som der pensioenen bedraagt *f* 2 771 667.

S t a a t IX, die op verzoek van prof. Van Geer aan het Departement werd opgesteld, wijst aan welke som aan pensioenen gedurende elk der 15 laatste jaren werkelijk werd uitbetaald. Hij wijst eene niet geringe stijging aan. Van *f* 1 610 472 in 1881 steeg het bedrag vrij regelmatig tot het in 1895 *f* 2 456 888 bedroeg. Aldus bedroeg de stijging gedurende 15 jaren ongeveer *f* 846 000, dat is gemiddeld *f* 56 400 per jaar.

Volgens de berekening van staat VIII zal de stijging nog ruim *f* 300 000 bedragen en dan in een stationnairen toestand overgaan. Deze kan echter eerst bereikt zijn, wanneer het gros der thans actieve ambtenaren is gepensionneerd, en dat is eerst na ruim 20 jaren te wachten. Derhalve zal de stijging minder worden en dit komt met de laatste getallen van staat IX overeen. Daaruit blijkt toch dat de gemiddelde stijging, over de 5 laatste jaren genomen, minder is dan in het voorafgaande tienjarige tijdvak.

Intusschen hangt dit samen met de stijging van het bedrag aan uitbetaalde tractementen. Zoolang ik hieromtrent geen opgaaf heb ontvangen, zegt prof. Van Geer, kan hierover geen nader oordeel worden uitgesproken.

Blijft de som der tractementen beperkt tot het gemiddelde der laatste tien jaren, dan zal het bedrag aan pensioenen de hier gestelde grens in de toekomst niet overschrijden. Doch elke uitbreiding van dienst, die leidt tot vermeerdering van de som der tractementen, heeft vanzelf eene uitbreiding van het pensioensbedrag ten gevolge. Deze komt eerst later en heeft eene periode van langer duur.

De uitkomst van de hier bedoelde berekening is in s t a a t X opgenomen. Daarbij is uitgegaan van den „gemiddelden ambtenaar" waarvan de toestand uit de voorgaande staat is afgeleid.

Hij wordt aangesteld op 25jarigen leeftijd, op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 150. Deze neemt regelmatig toe met leeftijd en diensttijd tot hij op 50jarigen leeftijd met 25jarigen dienst, na gedurende twee jaren

zijn hoogste bezoldiging van *f* 440 's maands te hebben genoten, overeenkomstig het reglement met *f* 1650 's jaars wordt gepensionneerd.

Met behulp van staat I is de contante waarde van de bezoldiging bij de aanstelling berekend. Deze contante waarde is volgens het laatste getal der zesde kolom op *f* 39 497, dat is op nagenoeg *f* 40 000 te stellen.

De contante waarde van het pensioen (als uitgestelde lijfrente beschouwd) bedraagt mede bij de aanstelling *f* 4740, waaruit volgt dat de verhouding van de pensioenswaarde tot de tractementswaarde is 12 procent.

Derhalve zou deze ambtenaar door eene doorloopende storting van 12 procent over zijn tractement, zijn pensioen onder overigens gelijke omstandigheden kunnen aankoopen.

Ware echter deze ambtenaar op 45jarigen leeftijd, dus na 20 jaren dienst, gepensionneerd, dat is op den leeftijd en met den diensttijd, die *recht* op pensioen verleenen, dan zou de contante waarde zijner tot dusver genoten tractementen *f* 35 452 bedragen. Het pensioen zou dan zijn driemaal het gemiddelde van de gedurende de twee laatste jaren genoten bezoldiging, dat is *f* 1050. De contante waarde hiervan bedraagt *f* 4543.

De verhouding van pensioenswaarde tot tractementswaarde is nu 14 procent. Indien derhalve alle ambtenaren op pensioen werden gesteld zoodra zij volgens leeftijd en diensttijd hierop recht erlangen, dan vertegenwoordigt het pensioen gemiddeld eene waarde die 14 procent bedraagt van de waarde der genoten bezoldiging. Werden de pensioenen niet uit de schatkist betaald, maar uit de doorloopende bijdragen der ambtenaren door middel van een pensioenfonds, dan zouden die bijdragen 14 procent van het tractement moeten bedragen.

Volgens het reglement betalen zij slechts 2 procent, terwijl de verhouding voor de ambtenaren in Nederlandschen dienst is 8 procent.

Met deze gegevens zijn de verdere berekeningen ver-

richt, waarvan de uitkomsten in staat X zijn opgenomen. Zij geven een niet onbelangrijk overzicht van de pensioenen, die volgens het reglement op verschillenden leeftijd na verschillenden diensttijd worden uitgekeerd, en de pensioenen die kunnen verkregen worden uit de doorloopende storting, evenredig over het tractement genomen.

Deze berekening is volbracht in de onderstelling dat de doorloopende contributie zoowel 12 procent als 14 procent bedraagt.

De eerste heeft betrekking op de onderstelling, dat niet meer wordt gecontribueerd, dan volgens den feitelijken toestand noodig is; de tweede op de onderstelling dat zooveel wordt gecontribueerd als noodig is om alle ambtenaren, op den gestelden leeftijd, na volbrachten diensttijd, te pensionneeren.

De drie laatste kolommen geven de vergelijking dezer verschillende pensioensregelingen. Daaruit blijkt, hoe, zoolang de diensttijd niet is volbracht, de pensioenen volgens het reglement hooger zijn dan die, welke bij evenredige storting, hetzij op de eene of op de andere wijze, kunnen verkregen worden.

Na 20jarigen dienst komt het pensioen overeen met het pensioen dat volgens den tweede regeling kan verkregen worden. Eerst na 25jarigen dienst komt het overeen met het pensioen, dat volgens de eerstgenoemde regeling kan verkregen worden.

Hieruit blijkt duidelijk, hoe de vigeerende pensioensregeling is ten voordeele van hen, die vóór dat zij den bij het reglement bepaalden leeftijd en diensttijd hebben bereikt, wegens verdere ongeschiktheid voor den dienst, worden gepensionneerd, aangezien zij hooger pensioen genieten dan hun volgens eene aan tractement en diensttijd evenredige storting zou toekomen; en ten nadeele van hen die langer dan volgens het reglement wordt vereischt, in dienst blijven. Want zij ontvangen minder pensioen dan het bedrag waarop zij aanspraak zouden

maken, indien het pensioen in evenredigheid van diensttijd en bezoldiging ware geregeld.

De conclusie die aan het slot der vorige paragraaf is geformuleerd, berust op den gemiddelden toestand voor den ambtenaar, zooals deze uit de voorgaande berekeningen aan het licht is gekomen.

Aangezien herhaaldelijk de aandacht wordt gevestigd op de *hooge* pensioenen, achtte de samensteller van het rapport het niet ondienstig omtrent deze in eenige nadere berekening en beschouwing te treden. Daaruit kan dan blijken, in hoever voor deze pensioenen bovenstaande conclusie hare geldigheid behoudt, of wel dat zij door eene andere moet worden vervangen.

Prof. Van Geer bepaalt zich tot de pensioenen die hooger zijn dan *f* 9000 's jaars.

Uit staat V blijkt dat gedurende de tien laatste jaren, tien van deze pensioenen werden toegekend, dus gemiddeld één per jaar. Aan de in § 1 genoemde opgaven kunnen de verdere bizonderheden dezer pensioenen worden ontleend. Hiermede aangevuld zijn zij als volgt:

Jaar waarin het pensioen werd verleend.	Leeftijd bij pensionneering.	Aantal dienstjaren bij pensionneering.	Jaarlijksch pensioen.	Laatst genoten maandelijksch tractement.	Laatste betrekking.
1889	66	38	*f* 10 800	*f* 2 400	Lid v. d. Raad v. N.-I.
„	52	30	10 912	2 425	idem.
„	66	46	12 000	3 000	Vice-president „
1890	45	26	9 360	2 400	Lid van den Raad „
1891	51	28	12 000	3 000	Vice-president „
1893	54	29	10 440	2 400	Lid van den Raad „
„	64	35	10 912	2 400	idem.
1894	50	27	12 000	3 000	Vice-president „
1895	54	31	12 000	3 000	idem.
1896	57	30	10 800	2 400	Lid van den Raad „
te zamen	559	320	*f* 111 224	*f* 26 425	
gemiddeld	56	32	11 122	2 642	

De waarde dezer pensioenen en van haar overmaat boven *f* 9000 blijkt uit de volgende berekening.

Jaarlijksch pensioen.	Leeftijd bij pensionneering.	Overmaat boven *f* 9000.	Contante waarde van het geheele pensioen.	Contante waarde van de overmaat boven *f* 9000.
f 12 000	50	*f* 3 000	*f* 134 000	*f* 34 750
12 000	51	3 000	130 000	34 000
12 000	54	3 000	122 000	32 000
12 000	66	3 000	83 000	21 500
10 912	52	1 912	115 000	21 000
10 912	64	1 912	82 500	15 000
10 800	57	1 800	101 500	17 500
10 800	66	1 800	75 000	13 250
10 440	54	1 440	110 000	15 250
9 360	45	360	116 000	4 750
te zamen	„	*f* 21 224	*f* 1 069 000	*f* 209 000
gemiddeld	„	2 122	106 900	20 900

Uit deze tabel blijkt, welke waarde door het pensioen bij de pensionneering wordt vertegenwoordigd. Dat bij gelijk pensioen de waarde daarvan zoo verschillend is, ligt in den leeftijd, waarop het pensioen werd toegekend. Met het toenemen van dien leeftijd, neemt de waarde van het pensioen af. Gemiddeld ontvangt elk dezer ambtenaren bij zijne pensionneering eene waarde van meer dan een ton gouds.

De laatste kolom dezer tabel geeft de contante waarde van de overmaat der pensioenen boven *f* 9000. Hieruit blijkt welken invloed eene reductie der hooge pensioenen tot het maximum van *f* 9000 op de som der pensioenen zou hebben. Volgens deze berekening toch zou de ontlasting van het pensioensbedrag voor de toekomst gemiddeld jaarlijks *f* 20,900 bedragen, hetgeen tegenover den

geheelen pensioenslast — in § 5 op *f* 2,771,667 berekend — slechts geringe beteekenis heeft.

Als maatregel van bezuiniging zou eene dergelijke reductie weinig invloed hebben.

Gelijk staat X de pensioensberekening voor den gemiddelden ambtenaar bevat, is in staat XI eene dergelijke berekening opgesteld voor den ambtenaar, die tot de hoogste sporten is opgeklommen en daarna werd gepensionneerd, overeenkomstig de bepalingen van het reglement.

De gegevens zijn ontleend aan de verstrekte opgaven; als uitgangspunt diende het gemiddelde der bovenstaande tabel.

De opklimming in tractement is mede aan de verstrekte opgaven ontleend. Slechts is hierbij aangenomen, dat die opklimming regelmatig plaats heeft en niet bij schokken, zooals dit in werkelijkheid geschiedt. In den staat is dan ook niet een bepaald ambtenaar nagegaan, maar veeleer het gemiddelde van alle ambtenaren, die in de laatste tien jaren onder deze gelukkige omstandigheden hebben gewerkt. Daardoor werd meer regelmaat in de uitkomsten der berekening verkregen, zoodat deze tot vergelijking met alle dergelijke gevallen kunnen dienen. De wijze van berekening komt geheel overeen met die, welke voor staat X werd toegepast en daarbij werd toegelicht.

De ambtenaar begint thans met eene maandelijksche bezoldiging van *f* 225 en klimt regelmatig op tot de hoogste betrekking, waaraan eene bezoldiging van *f* 2400 is verbonden. Hiertoe is hij 30 jaren in betrekking gebleven, zoodat hem het maximum pensioen (driemaal de laatst genoten bezoldiging per maand over 60 maanden, vermeerderd met de helft) toekomt.

Thans blijkt dat dit pensioen overeenkomt met eene doorloopende storting op zijn tractement van 9.7 procent. Uit staat X blijkt dat dit voor den gemiddelden ambte-

naar 12 procent bedraagt, terwijl het recht op pensioen op 45jarigen leeftijd met 20 jaren dienst, 14 procent vertegenwoordigt.

Derhalve is voor den hooger geplaatsten ambtenaar de verhouding van pensioens- tot tractementswaarde *lager* dan voor den gemiddelden ambtenaar, zoodat wanneer de laatste maatstaf op hem werd toegepast, zijn pensioen hooger zou worden dan hetgeen hem werkelijk wordt toegekend.

Duidelijk treedt dit aan het licht door de vier laatste kolommen, die aan staat XI zijn toegevoegd.

In de eerste dezer kolommen is berekend het pensioen dat den ambtenaar zou toekomen, indien hij op dien leeftijd werd gepensionneerd en zijn pensioen werd geregeld overeenkomstig de storting à 9.7 procent, die noodig is om na volbrachten dienst het maximum pensioen te verkrijgen.

De tweede dezer kolommen wijst aan, welk pensioen op elk dier leeftijden overeenkomt met de storting à 12 procent, die volgens staat X noodig is om den gemiddelden ambtenaar na volbrachten dienst te pensionneeren.

De derde dezer kolommen geeft aan het pensioen overeenkomende met de storting à 14 procent, door welke op 45jarigen leeftijd, na 20jarigen dienst, recht op pensioen ontstaat.

De laatste eindelijk wijst aan welk pensioen den ambtenaar toekomt, overeenkomstig het vigeerend reglement, met de laatst daarin gebrachte wijziging.

Uit de onderlinge vergelijking blijkt, hoe het reglement voortdurend hooger pensioen geeft, dan met eene dezer regelen overeenkomt, totdat het eerst op het eind samenvalt met de eerste regeling.

Volgens elke der andere zou den ambtenaar hooger pensioen geworden dan het reglement aanwijst, mits hij op 55jarigen leeftijd 30 dienstjaren heeft volbracht.

Elke der drie regelingen gaat uit van de onderstelling,

dat de waarde van het pensioen samengesteld evenredig is met diensttijd en bezoldiging, genomen over de geheele periode van werkzaamheid.

Het reglement werkt blijkbaar willekeurig, en wijkt geheel van dien maatstaf af. Het geeft te hooge pensioenen bij korteren diensttijd en te lage, wanneer op hoogeren leeftijd de maximum diensttijd is volbracht.

Intusschen is deze uitspraak niet altijd van toepassing. De regelmaat in de opklimming der bezoldiging, die hierbij tot grondslag is genomen, heeft in de werkelijkheid niet plaats. Slechts daar waar die opklimming geleidelijk is, kan de berekening worden toegepast. Hoeveel verschil hierin plaats vindt, blijkt uit bovenstaand lijstje van hooge pensioenen; op zeer uiteenloopenden leeftijd toch werden zij verkregen.

Wordt het pensioen verkregen ingevolge eene sterke toeneming van bezoldiging tegen het einde van den diensttijd, dan wordt het pensioen onevenredig verhoogd, want het reglement houdt slechts rekening met de laatste twee of vijf dienstjaren; daarbij blijft al, wat daaraan voorafgaat, buiten invloed.

Een in dit opzicht merkwaardig geval komt op bovenstaande lijst voor. Volgens de aanteekeningen op de ontvangen lijst, was deze ambtenaar in 1891 gepensionneerd met een pensioen van *f* 6075. In 1893 trad hij weder in dienst op eene bezoldiging van *f* 2400 's maands. Na twee jaren deze betrekking te hebben waargenomen, werd hij opnieuw gepensionneerd en ontving toen een pensioen van *f* 10,800. Hoewel dit overeenkomt met het destijds vigeerend reglement, is blijkbaar deze aanzienlijke verhooging van pensioen ongemotiveerd. Volgens de berekening van staat XI had de verhooging slechts *f* 600 mogen bedragen.

Intusschen werd het reglement zoodanig gewijzigd dat voor bezoldigingen boven *f* 1000 's maands bij de pensioensberekening niet het gemiddelde der bezoldiging over

de *twee* laatste jaren, maar dat over de *vijf* laatste jaren tot grondslag moet genomen worden. Doch ook dan nog zou volgens staat XI de verhooging van het pensioen hoogstens *f* 2500 kunnen bedragen. Hieruit blijkt, hoe de reglementswijziging slechts ten deele aan het bezwaar te gemoet komt.

Intusschen moet hierbij niet uit het oog worden verloren, dat deze geheele berekening slechts betrekkelijke waarde heeft, omdat zij van toepassing is op een zeer klein aantal personen, voor welke andere levens- en sterfteverhoudingen kunnen gelden, dan die welke tot grondslag der berekening zijn aangenomen. Want individueele omstandigheden die niet in rekening zijn te brengen, laten hierbij haar invloed gevoelen. Zoo kan het voorkomen dat een pensioen op hoogen leeftijd toegekend, gelijke of meer waarde heeft dan een gelijk pensioen op lageren leeftijd, omdat de levenskansen van den eersten, niettegenstaande zijn hoogeren ouderdom, beter zijn dan die van den laatsten. Reeds heeft de ervaring geleerd hoe deze opmerking in het bizonder op de bovenstaande tabel van hooge pensioenen van toepassing is.

Nog eene opmerking naar aanleiding van het allerhoogste pensioen zij hier geoorloofd. Dit pensioen bedraagt *f* 12 000 's jaars, zijnde het viervoudige van het hoogste pensioen voor een ambtenaar in Nederlandschen dienst, en het drievoudige van het hoogste ministerspensioen.

Dit hoogste pensioen kan slechts verkregen worden na het bekleeden der betrekking van „Vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië". Slechts voor dit geval geldt de bepaling van het reglement, dat het pensioen een maximum van *f* 12 000 niet kan overschrijden. Zonder deze bepaling toch zou het pensioen na 30jarigen diensttijd tot *f* 13 500 kunnen opklimmen. Doch hieruit volgt tevens, dat het hoogste pensioen kan worden verkregen vóór dat de diensttijd van 30 jaren is volbracht; hier is een dienst-

tijd van 27 jaren voldoende. Dit blijkt ook uit bovenstaande tabel, waarin twee gevallen voorkomen, in welke het hoogste pensioen werd toegekend vóór dat 30 dienstjaren waren volbracht.

Volgens de ontvangen opgaven wordt geen enkele andere betrekking in Nederlandsch-Indië zoo hoog bezoldigd, dat dit maximum pensioen kan worden bereikt.

De waardigheid van „Gouverneur-generaal", als zijnde *sui generis*, is hier buiten beschouwing gebleven.

Onze handelspolitiek in Oost-Azië.

Onder den titel: „Ook met het oog op Indië", heeft de heer K. te Peking, in het September-nummer van *De Gids* eene korte bijdrage geleverd, waarop wij niet mogen verzuimen de bijzondere aandacht te vestigen. Dat zich achter deze initiaal onze bekwame en volijverige minister-resident in China, de heer Knobel, verbergt, zal wel voor niemand een geheim zijn. 't Is een beschamend getuigenis dat hij geeft van onze laksheid, tegenover de door andere landen in Oost-Azië betoonde energie.

De heer K. stelt op den voorgrond dat ook Nederlandsch-Indië behoort tot de landen, die na den Chineesch-Japanschen oorlog van 1894 en den Spaansch-Amerikaanschen oorlog van 1898, op staatkundig en oeconomisch gebied „eene geheel nieuwe beteekenis hebben erlangd." Hij schetst dan wat Rusland, Engeland, Duitschland enz. hebben gedaan, en vervolgt:

„Maar tot het gering aantal beschaafde Staten, die thans nog — vier jaren ná het verdrag van Shimonoseki — doen alsof zij zich geen rekenschap geven van hetgeen er eigenlijk in het oosten van Azië is gebeurd en van hetgeen er zich op het oogenblik ontwikkelt, moet Nederland worden gerekend.

„Het is alsof het ons ontgaat dat Japan sedert de laatste jaren tot eene hoogte is gekomen, welke in de

nieuwere geschiedenis door geene Aziatische mogendheid is bereikt; Japan: het eenige rijk, waarvan het hoofd een kleurling is, met den eisch en met de macht om te eischen dat het Westen het zal beschouwen met al den ernst, welken zijne vloot, zijn leger, zijn streven naar hooger afdwingen.

„Wij schijnen niet te hebben gehoord dat de trein thans reeds uit Moskou in één week te Irkoetsk aankomt, en spoedig binnen tien dagen uit Europa zal stilstaan te Vladivostock en te Taliënwan.

„Wij houden ons alsof ons niet aangaan de lotgevallen van Korea, dat strijdperk van verschillende natiën, alwaar de bodem, ofschoon bevrijd, nog verduisterd wordt door de schaduwen van China, doch waar Russische assimilatiegeest den bewoner tracht op te heffen, en waar ook reeds de bergtoppen verguld worden door de stralen der Rijzende Zon.

„Siam staat hooger dan Korea. Onder de Aziatische rijken bekleedt het in een commercieel opzicht de derde plaats. Onze belangen zijn er niet gering; doch is de aandacht, welke wij aan dat land schenken in evenredigheid daarmede en met de betrekkingen welke wij er kunnen aanknoopen?

„.... Wat is van Nederlandsche zijde verricht in China sedert 1894.

„Strikt genomen weinig; in vergelijking met andere natiën, en daaronder noem ik België, Denemarken, Zweden en Noorwegen: niets.

„Er is geen stoomvaartlijn onder onze driekleur van Java op Oost-Azië in stand gebleven; goederen uit Nederland worden vervoerd naar het verre Oosten onder vreemde vlaggen; de petroleum, éénmaal buiten onzen archipel gekomen, laat haar gouden bezinksel achter in buitenlandsche schatkameren; onze algemeene handel op China en Japan breidt zich weinig uit; geen vaderlandsche bankinstelling vindt het dan ook der moeite waard één

of meer harer loten naar den Oost-Aziatischen bodem over te planten; de tabaksbouw op Sumatra hangt nog steeds af van het welgevallen van schrandere in China gevestigde vreemdelingen; onze suiker brengt in China welvaart aan anderen; de geestkracht onzer weinig talrijke baanbrekers in deze landen wordt gebreideld door het gevoel van gemis aan steun zoowel uit het vaderland als uit de kolonie; de Nederlandsche speculatiegeest, anders vrij gevoelig voor elk lichtend puntje, schijnt blind voor den straal die uit China komt, en waar andere natiën aan het Hemelsche Rijk onderdanen hebben afgestaan voor den dienst der telegrafie, post, douane-administratie, spoorwegwezen, leger, vloot, onderwijs, zeewezen, werken van waterstaat en van technischen aard in het algemeen, daar heeft Nederland gewacht, geaarzeld, geschroomd, zich onthouden en is gekomen tot.... tot wat? Men vulle zelf het antwoord in!"

De vraag: is die onthouding gewenscht, raadzaam, noodig; wordt zij door den aard der dingen geboden? beantwoordt de heer K. ontkennend.

«Een blik toch", zegt hij, „op de kaart toont dat de zuidwestelijke hoek van het bekken des Stillen Oceaans gevormd wordt door *onze* bezittingen.

„Van uit een staatkundig en van uit een handelsoogpunt zijn langs die wereldzee geen kusten te vinden waaraan grooter gewicht te hechten is.

„Andere volken, niet in het gelukkig bezit van een zoo uitmuntenden schakel in de keten, welken den Stillen Oceaan omgeeft, hebben zich in de laatste jaren gehaast met aan dien omtrek een zoo gunstig mogelijk steunpunt te verwerven, des noods met geweld; terwijl wij enkel toeschouwers zijn gebleven van de gebeurtenissen op staatkundig terrein, welke gedurende den allerjongsten tijd in Oost-Azië zijn voorgevallen. Wij hebben niet getracht eene andere dan lijdelijke rol te spelen."

Mogen wij ons bij voortduring laten wegcijferen? Mogen

wij, in het bezit van den tropischen schat, het hoofd in den schoot leggen; ons in het bekken van den Stillen Oceaan als eene minimum kleinheid voordoen? Zijn wij ons wel bewust dat wij het beginsel van bevordering van ons zedelijk overwicht — terecht zoo hoog gehouden in Indië zelf — verzaken zoodra wij de Straat van Malakka oversteken?

„Zij die ons benijden om onze koloniën," antwoordt de heer K., „zullen — men kan er op aan — ons voor nòg kleiner houden, ons tegenover anderen nòg onbeduidender maken dan wij het onszelven doen."

Nederland staat of valt met het behoud of verlies van Indië. „Zonder Indië kunnen wij (dus) niet zijn, maar bezwaarlijk kan het voortdurend bezit der kolonie ons gewaarborgd wezen, tenzij wij haar kunnen verdedigen; het opbrengen der voor die verdediging noodige middelen zal ons misschien niet al te zwaar vallen, doch eischt noodzakelijk toeneming onzer welvaart. En laatstbedoelde voorwaarde is thans afhankelijk geworden van het aandeel hetwelk Nederland zal nemen in het verkeer op het pas ontgonnen handelsterrein van den Stillen Oceaan; in engeren zin: van China, Siam en Korea."

Het ontsluiten der kustlanden van den stillen Oceaan beteekent het voorzien in de behoeften van, en het ruilen van voortbrengselen met de halve bevolking der aarde.

De Japanner „van huis uit geen handelsman", verdubbelde toch zijn omzet van 1891 tot 1897. Wat zal — vraagt de heer K. — „China omzetten met zijne voor handel zoo geschikte bevolking van honderden millioenen, wanneer onder druk of leiding van Westersche mogendheden den inboorling rechtszekerheid zal gewaarborgd worden?

„Bevoegde personen voorspellen dat de waarde van den omzet van China binnen dertig jaren twee milliard dollars zal bedragen.

„Er is ruimte voor speling: bij dergelijke cijfers komt het op een millioen of wat niet aan. Intusschen mag veilig worden aangenomen dat de handel van het tegenwoordig China dien van alle andere Aziatische volken en dien van vele Westersche natiën binnen een betrekkelijk korten tijd zal overvleugelen.

„Daarom is China op het oogenblik, meer dan elk ander land, de twistappel der Westersche Mogendheden".

Behoefte om ons in dien staatkundigen strijd te mengen, bestaat er voor ons, naar de heer K. ten slotte uiteenzet, niet. Immers: „men heeft niet te vreezen, dat die strijd zal leiden tot invoering van beschermende stelsels; dat onze handel dus zoude buitengesloten worden. Wie in het Oosten protectionist is op commerciëel gebied, moet verliezen; de vrijhandel heeft tot dusver te schoone vruchten doen plukken, dan dat diens voortbestaan niet gewaarborgd zoude zijn. De schoonste „sfeer van invloed" is dan ook in ons bezit, en de taak welke wij dáár te vervullen hebben, is reeds zwaar genoeg dan dat wij ons niet moeten hoeden voor ondernemingen welke onze krachten te boven zouden gaan."

Des te meer echter is het onze dure plicht er voor te zorgen dat de handelsbetrekkingen van Nederlandsch-Indië en van Nederland met China zich uitbreiden; dat wij, vooral tot steun van onze Indische oeconomische belangen, in Oost-Azië met eigen menschen, eigen kantoren oprichten. „Onze marinevlag en onze handelsvlag mogen in den Stillen Oceaan niet langer door afwezigheid schitteren; wij zijn gedwongen tot het veroveren van een aandeel in de ontwikkeling van het zich in die zee op ongekende wijze uitbreidend verkeer.

„Zoodoende zullen wij het ongestoord bezit van onze nooit volprezen kolonie bevestigen, handelen in overeenstemming met de waarde van die bezitting, met de daarvoor gebrachte offers bevorderen de zoo hoogst wenschelijke instandhouding van het politiek evenwicht in den

Stillen Oceaan, en handhaven de traditiën welke ons verbond met Insulinde heiligen.

„In China arbeiden, meer in het bijzonder omdat Indië ons kleinnod is, ziedaar de leus welke in de tegenwoordige tijdsomstandigheden zich opdringt; want in die werkzaamheid ligt het middel tot behoud, en daarentegen in de tot dusver aan den dag gelegde koelheid: de kiem tot verderf."

Van harte hopen wij, dat deze krachtige opwekking tot meer energie zoowel bij onzen handel als bij onze Regeering ingang moge vinden.

* * *

In een der jongste afleveringen van de *Consulaire Verslagen* vonden wij het verslag over 1898 van onzen consul te Yokohama, den heer De Reus. Met genoegen ontwaarden wij daaruit, dat het verkeer van Japan met Nederlandsch-Indië, dat nog voor een paar jaren zeer onbeteekenend was, en deswege niet eenmaal in de statistieken voorkwam, in het afgeloopen jaar een flinke stap voorwaarts heeft gedaan.

Wat de scheepvaart betreft, luidt het verslag van den consul treurig:

„Analyseer ik toch het cijfer van de Nederlandsche scheepvaart in *deze* haven in 1898, dan krijg ik tot resultaat, dat onder de twee Nederlandsche stoomschepen met 2664 tonnen éénmaal weder dezelfde stoomboot *Smit*, sedert vergaan, schuilt en verder een onder Nederlandsche vlag varend stoomschip der zoogenaamd Nederlandsche stoomvaartmaatschappij *Oceaan*, alias *Ocean ss. Co.* of *Holt Line*. Dit schip was voor ééne reis van de Java-lijn genomen, om in December jl. nog haastig eene lading vóór de inwerkingtreding van de nieuwe invoerrechten in Japan binnen te krijgen.

„Er blijft dus niet veel vooruitzicht over voor eene Nederlandsche scheepvaart in 1899, want ook de petro-

leuminvoeren uit Sumatra, die men in zijne verbeelding reeds met Nederlandsche schepen in de toekomst zag plaats hebben, hebben een slechten keer genomen en blijven uit wegens de zoo verminderde productie in Langkat, en van weder normale productie der petroleumbronnen hoort men voorloopig niets, eerder het omgekeerde. Een andere vraag echter komt bij mij op, en dat is namelijk die: zou de indertijd niet loonend gebleken proef van eene geregelde stoombootverbinding tusschen Java en Japan nog altijd dezelfde resultaten geven als toen ter tijde? Gaat men het verkeer, zooals zich dat in het afgeloopen jaar tusschen Nederlandsch-Indië en Japan ontwikkeld heeft, na, dan bemerkt men b.v. dat hier van Java in geheel Japan direct zijn ingevoerd in 1898:

161.656	pikols	suiker
43.879	catties	indigo
14.820	„	alcohol
13.833	„	koffie
16.486	„	caoutchouc
en 13.913	„	rotting

en dit is natuurlijk alleen de directe handel.

Hoe groot echter de indirecte invoeren met overscheping te Singapore geweest zijn, is niet na te gaan. Wegens de reeds vermelde hooge directe vrachten, die op zich zelf den afzet van de meeste producten reeds onmogelijk zouden maken, moet men vele artikelen op de indirecte wijze verschepen en komen deze meestentijds als Britsch-Indische voortbrengselen in de statistieken van Japan voor. Bij eene directe lijn met concurreerende vrachtcijfers zal deze waarschijnlijk worden verkregen en de cijfers hiervoren genoemd worden dan helangrijk grooter. Deze maken nu weliswaar eene stoomvaartlijn naar Japan niet direct winstgevend, maar zij zijn toch een quantum waarop gerekend kan worden, terwijl die vooruitzichten bij de proefneming met de vroeger geregelde vaart ontbraken."

De heer De Reus erkent intusschen dat eene grondige voorafgaande studie van het terrein alleszins noodzakelijk is, ook al zijn de kansen beter dan vroeger, toen de zaak maar in het wilde is aangepakt. Een subsidie, op de wijze als hij in zijn vorig jaarbericht aangaf, houdt hij voor het meest doeltreffend, ook al omdat daardoor de energie der ondernemers geprikkeld wordt. En juist in de leerjaren is het de subsidie of garantie, waarmede de geheele zaak staat of valt.

De 2de Palembangsche expeditie.

Het is eene onbetwistbare waarheid, dat alle moeilijkheden, alle rampspoeden, welke de Nederlanders in het begin der 19de eeuw in Indië troffen, uitsluitend te wijten zijn aan het rusteloos intrigeeren der Engelschen, voornamelijk van Sir Thomas Stamford Raffles, wiens levensdoel het blijkbaar was om Neerland's macht en overwicht in zijne Oost te ondermijnen.

Ook de 2de Palembangsche expeditie in 1821 was het gevolg van Raffles' kuiperijen.

Om dit te verduidelijken, zullen wij eenige jaren teruggaan en komen dan vanzelf tot de oorzaken, welke tot dien veldtocht aanleiding gaven.

In 't voorbijgaan zij gezegd, dat Palembang, naar overleveringen ons verhalen, in 1432 door den laatsten Vorst van Madjapahit, Angka-Wadjaja, werd veroverd, daarna in 1600 onder den Sultan van Bantam kwam en dat de eerste Palembangsche Vorst, de Soenan of Sultan Abder-Rahman in 1649, met behulp der Hollandsche Oost-Indische compagnie, zich onafhankelijk maakte.

Wij betwijfelen, of op historische gronden met juistheid te bewijzen is, van wanneer de Hollandsche nederzetting te Palembang dagteekent, maar gelooven de waarheid nabij te zijn, indien wij aannemen, dat de Nederlanders de eerste Europeanen zijn geweest, die te

Palembang eene factorij hadden, daar de Vorsten van dat rijk reeds van af Rahman, die tot 1694 regeerde, ingevolge contract, verplicht waren jaarlijks een gezantschap naar Batavia te zenden, als bewijs dat Palembang de suzereiniteit der O.-I. compagnie erkende.

Hoe het ook zij, onder het bewind van den Gouverneur-Generaal Daendels hadden zij aldaar een fort, de „Lodjie-Blanda", welks bezetting was samengesteld uit 26 Europeesche en 63 Javaansche militairen; het Europeesche gezag werd vertegenwoordigd door den resident Woortman.

Reeds tijdens Daendels heeft Raffles den Sultan van Palembang, Mahmoed-Badar-Oedin, door laaghartige kunstgrepen en voorspiegelingeu weten te overtuigen, dat de Hollandsche nederzetting des Sultans belangen in den weg stond en gaf hem den raad die te vernietigen.

Nauwelijks vernam de Sultan dan ook den voorspoed der Engelsche troepen onder Auchmuty op Java, of hij besloot aan Raffles' raad gehoor te geven.

Den 14den September 1811 liet hij den Resident onder een huichelachtig voorwendsel in den „dalem" ontbieden, maar nauwelijks was Woortman op het erf des vorsten gekomen, of één der bloedverwanten van den Sultan dreef hem een kris in den rug.

Daana werd de bezetting van het fort verraderlijk aangevallen, gekneveld en voor de monding der Moesi gesleurd, alwaar de ongelukkigen, ten getale van 85, werden doodgeslagen, verminkt en in zee geworpen.

Met rechtmatige verontwaardiging vernamen de Europeanen in den Indischen Archipel dien moord, en men hoorde slechts één kreet, namelijk dien van afschuw.

Tevergeefs heeft Raffles later getracht de beschuldiging van zich af te werpen, doch zijne brieven aan den Sultan, welke deze aan de Hollandsche Regeering te Batavia opzond, om zich vrij te pleiten, bewezen afdoende dat

die slachting wel degelijk op rekening van Raffles moet worden gesteld. 1)

Wij weten niet, of tusschen hem en Badar-Oedin een geheim verdrag bestond, maar opmerkelijk is het, dat Raffles, die inmiddels door Lord Minto tot luitenant-gouverneur van Java werd benoemd, eenige maanden na dien moord, een gezantschap zond naar Palembang, ter overname der rijke tinmijnen Banka en Billiton.

Maar de Sultan, wel verre van zich aan Raffles vorderingen te onderwerpen, gaf den commissarissen met trotschheid ten antwoord, dat de Hollanders verdreven waren, voordat de Gouverneur-Generaal Janssens met de Britten had gecapituleerd en Palembang derhalve reeds zijne onafhankelijkheid had herkregen vóór de koloniën op de Engelschen waren overgegaan; voorts, dat hij geen Europeanen meer in zijn gebied dulde en in den vervolge elken blanke, die 't waagde een voet in het Palembangsche te zetten, den krokodillen der Moesi ten prooi zoude werpen.

Dat het gezantschap onverrichterzake en hals over kop naar Java terugkeerde, is waarlijk niet te verwonderen. Raffles ontstak, zooals zich denken laat, in fellen toorn en besloot den trouweloozen onbeschaamden Sultan ernstig te bestraffen.

Met uiterste voortvarendheid werd eene expeditionnaire macht samengesteld, die onder Gillespie den weerspannigen vorst zoude tuchtigen.

Die expeditie, welke in den aanvang van 1812 plaats plaats greep, werd met den besten uitslag bekroond.

---

1) De Ned. Commissarissen-generaal zeiden op den 5den October 1818 met het oog op dien schandelijken moord.

On [Raffles natuurlijk] auvait dû prévoir, que telles devaient être les suites, de ces manoeuvres sourdes, evidemment imprudentes et indélicates, si non criminelles; manoeuvres, reprouvées par les politiques les plus relachés en morale, même dans l'état de guerre; manoeuvres qui pourraient compromettre l'honneur et les intérêts de la nation la plus loyale en politique.

De Sultan bood aanvankelijk een krachtigen tegenstand maar was weldra verplicht achter de sterke kratonmuren veiligheid te zoeken, en toen de Engelsche schepen zich op de Moesi vertoonden, ontzonk hem den moed en vluchtte hij met zijnen zoon, den pangeran Ratoe, naar de binnenlanden, waar zij zich in eene sterke stelling nestelden.

Zijn jongere broeder Najam Oedin, die door de Engelschen op den troon werd geplaatst, sloot met Gillespie een contract, waarbij Banka en Billiton aan Engeland werden afgestaan.

Nauwelijks waren de Engelschen vertrokken, of de kapitein Meares, die met een genoegzame macht achterbleef, tastte Badar Oedin aan, doch met zulk een ongunstigen uitslag, dat de beangste resident met den verdreven vorst onderhandelingen aanknoopte en hem op den zetel herstelde, onder voorgeven, dat Najam-Oedin niet bekwaam bleek voor diens taak.

De Engelsche regeering nam echter geen genoegen met die schikking; zij verklaarde de handelingen van den resident voor ongeldig en handhaafde den jongeren Sultan op den troon.

Zoodanig was de stand van zaken, toen de Nederlanders, ingevolge de conventie van Londen 1814, weder bezit namen van Palembang.

Raffles werd inmiddels als Luitenant-Gouverneur naar Benkoelen verplaatst en vol wrevel over onze vestiging te Palembang, verdubbelde hij zijne listige pogingen, om ons bestuur bij de bevolking gehaat te maken.

Daar Benkoelen en Palembang binnenlands aan elkaar grenzen, viel het den rusteloozen intrigant niet moeielijk ons gezag te ondermijnen.

Zonder het wijs beleid en de onvermoeide waakzaamheid van den Raad van Indië Muntinghe, zoude het verraad van Raffles andermaal de schromelijkste gevolgen gehad hebben.

Reeds had Najam Oedin zich onder Britsch protectoraat gesteld en de Britsche vlag geheschen; reeds bevonden zich gewapende Engelsche detachementen onder kapitein Salmond te Palembang toen Muntinghe, als commissaris der Hooge Regeering naar Sumatra's Oostkust werd gezonden, om aan des Sultans wanbestuur een einde te maken.

Toen alle vertoogen niets vermochten trad Muntinghe met nadrukkelijke strengheid op.

De vorst werd vervallen verklaard van den troon en naar Tjandjoer (Preanger Regentschappen verbannen. Kapitein Salmond liet hij gevangen nemen en onmiddellijk op een oorlogsschip naar Batavia overbrengen, vanwaar hij naar Benkoelen werd gebracht.

Door de arrestatie van zijn officier klom Raffles' woede en ergernis ten top, te meer daar Lord Hastings, de Britsche onderkoning te Bengalen, den rooftocht à la Jameson ten strengste afkeurde en (staatkundig genoeg) de Hooge Regeering te Batavia over dien verraderlijken aanslag zijne verontschuldigingen aanbood.

Mahmoed Badar Oedin kwam nu ten derde male op den troon!

Gewis zoude Muntinghe dat werktuig van Raffles niet op den zetel hersteld hebben, indien hij den ganschen omvang van diens verraad hadde gekend.

Zoo was het dan Muntinghe gelukt de rust te herstellen die waarschijnlijk, zonder Raffles' naijver, duurzaam ware geweest.

Was Raffles dan zoo overtuigd van straffeloosheid, of van de instemming der Engelsche Regeering, dat hij wederom zijn toevlucht nam tot lage kuiperijen?

Immers ook op het eiland Singapoer, aan den ingang van de staat Malakka, plantte hij den 13 Februari 1819 de Britsche vlag welke handeling zelfs door de Engelsche Staatslieden als wederrechtelijk werd erkend, daar Singapoer sedert 1784 een onbetwistbaar eigendom was der Nederlanders.

Maar niettegenstaande de protesten van den Gouverneur-Generaal van der Capelle gaven de Engelschen het geroofde eiland niet terug.

Bij tractaat van 1824 werd Singapoer als Britsch eigendom erkend.

In het voorbijgaan zij gezegd, dat het ook aan Raffles' bemoeiingen te danken was, dat door Engelschen vergund werd, te Atjeh, *met uitsluiting van andere Europeesche natiën*, een resident en een vast kantoor te houden, een voorrecht, welk zij een halve eeuw later prijs gaven, tegen concessies, welke den handel en de scheepvaart der Britten, in elken Nederlandschen Staat op het eiland Sumatra, dezelfde rechten en voordeelen verzekerden, als aan den handel van Nederlandsche onderdanen, en niet, zooals wordt beweerd, tegen den afstand van de *Kust van Guinea* in West-Afrika, die voor 24.000 pd. St. werk verkocht.

Doch ter zake.

Het bleef den schranderen en waakzamen Muntinghe niet verborgen, dat Raffles opnieuw alle internationale beginselen met voeten trad en Badar Oedin tot openlijken afval trachtte aan te zetten.

Ten einde de Engelschen te Benkoelen beter te kunnen observeeren en van de grenzen te weren, begaf de Raad van Indië zich met eenige detachementen naar 't binnenland.

Zoolang Muntinghe te Palembang verbleef, werden alle schandelijke ontwerpen verijdeld, maar toen hij voor dienstzaken vier maanden te Batavia werd gehouden, wist Badar Oedin de Rijksgrooten door beloften voor zijne plannen te winnen en troepen te verzamelen.

Bij terugkomst bespeurde Muntinghe al heel spoedig welke plannen de Sultan met behulp van Raffles smeedde en het gevaarlijke van den toestand beseffende, eischte hij, als waarborg voor des Vorsten troon, eenige gijzelaars.

In stede van aan dien eisch te voldoen, wierp Badar Oedin eindelijk het masker af en viel het garnizoen, dat voor

een groot deel in een open kampement lag, onverhoeds op het lijf.

Onze troepen — ofschoon slechts 500 man — en op niets minder bedacht dan op eene overrompeling, hielden zich ongemeen dapper en sloegen de aanvallers met bebloede koppen terug.

Onmiddelijk liet Muntinghe den vijand vervolgen, maar de dikke en hooge kratonmuren, waarachter hij de wijk had genomen, weerstonden de krachtigste aanvallen.

Te vergeefs bombardeerden de Ajax en de Eendracht de forsche wallen, vruchteloos bleven de pogingen om de poort te forceeren; de sterke kraton, — wiens muren, volgens zeggen, met eiwit en kalk waren gemetseld, — spotte met Hollandsche dapperheid.

Er bleef voor de onzen niets anders over dan versterking af te wachten, welke Muntinghe persoonlijk van Batavia ging halen.

Maar in dien tijd was de scheepvaart nog geheel afhankelijk van stroom en wind en daar die alstoen den onzen niet gunstig waren, leden de troepen weldra aan alles gebrek.

De nood bracht hen eindelijk tot het uiterste en de bevelvoerende officier zag zich verplicht met het overschot van het garnizoen — 350 man sterk — naar Banka over te steken; de „Ajax" en de „Eendracht" kwamen, na de troepen te hebben overgebracht, voor de riviermondingen om deze te bewaken.

Men kan zich voorstellen met welke gemengde aandoeningen van teleurstelling en woede de onzen Palembang verlieten en hoe het in hun hart brandde en kookte, toen het zegevierend gejuich des vijands hun in de ooren klonk.

Op de treurmare dezer ongelukkige „retraite" besloot de hooge Regeering te Batavia met den meesten spoed ons gezag te herstellen en eene expeditie uit te rusten, die onder den schout-bij-nacht Wolterbeek, den 21sten

Augustus 1819 de reede van Batavia verliet, en eerst den 20sten October voor het eiland Gombara kwam.

De beschrijving der eerste expeditie zoude ons te ver buiten ons bestek voeren en moeten wij daarom stilstaan bij de vermelding, dat de onzen van wege het seizoen en de onvoldoende strijdkrachten naar Java terug moesten.

De ongelukkige uitslag van dezen veldtocht, waaraan de Engelschen de grootst mogelijke ruchtbaarheid gaven, was des te gevoeliger, wijl het overwicht en het vertrouwen in ons herkregen gezag in den Indischen Archipel een geweldigen knak had bekomen.

Dat de kwaadwilligheid der Engelschen niet zonder invloed bleef, bleek spoedig op Banka, waar een geweldige opstand losbarstte, doch door het krachtig optreden van den kolonel Keer werd bedwongen.

Te Batavia had men, door een noodlottigen afloop der 1ste expeditie maar al te duidelijk de gansche diepte van den af grond gepeild, waarin de gevolgen van het échec ons zouden storten en terecht begreep de Gouverneur-Generaal Van der Capellen dat eene 2de expeditie niet alleen gebiedend was, maar dat ook de eer van den Nederlandschen naam en ons prestige slechts door eene schitterende overwinning konden hersteld worden.

Geen wonder dus dat men geduchte toebereidselen maakte tot den oorlog en met inspanning van alle kracht zich voorbereidde tot een kampstrijd, die tot elken prijs het gevaar moest afwenden, welke ons bestuur als koloniale mogendheid bedreigde.

Maar ook Mahmoed Badar-Oedin, die van geene onderhandelingen wilde weten en de Hollanders terstond uitdaagde voor Palembang te komen, begreep dat hij een strijd op leven en dood had aangegaan en zich op den krachtigsten weerstand had voor te bereiden.

De zege op onze wapens behaald en de poging der Regeering om den weg der bemiddeling in te slaan, waren

wel in staat om den overmoed van den inlandschen despoot te prikkelen en zijn zelfvertrouwen op te wekken.

Daar hij zich vooral van het „fanatisme" een krachtigen steun beloofde, vervaardigde de Sultan een proclamatie uit, welke in de bedehuizen werd aangeplakt en waarin hij alle Muzelmannen in naam van Allah en den profeet vermaande, om als een eenig man op te staan en naar de wapens te grijpen, ten einde het pleit tegen de Hollanders op te nemen.

Deze proclamatie deed de geestdrift door het gansche land ten top stijgen en met duizenden stroomde het volk naar de hoofdplaats ten einde zich om des Sultan's troon te scharen

Geen tijd werd verloren en zooals onze oorlogsschepen berichtten, werkte de bevolking dag en nacht met de uiterste inspanning aan hare verdedigingswerken. Niet alleen de Palembangers, ook Chineezen en Arabieren moesten aan de fortificatiën arbeiden, zoodat weldra uitgestrekte verschansingen aan de riviermondingen den toegang dekten naar de hoofdstad des Rijks en naar den kraton.

Het was een der sterkste posities, waartegen de Nederlanders in Indië ooit hunne aanvallen hadden gericht.

Die kracht berustte niet alleen op de talrijke verdedigers en op het overgroot aantal kanonnen, maar vooral op de gesteldheid van den bodem, welke van af de kust tot voorbij de hoofdstad, vlak en moerassig is.

Daar deze op minstens 15 à 20 uren zeilens van de monding der Moesi ligt en door den onvasten grond niet, dan langs de rivier te bereiken is, kon de vijand al zijn krachten wijden aan de verdediging der riviermonding en zijn gansche macht daarachter bijeenhouden. De Moesi, of de rivier van Palembang genaamd, wier mondingen, de eenigste zwakke punten waren, is de grootste stroom van Sumatra en de voornaamste handelsweg van het rijk, welke door gegraven vaarten met andere rivieren verbonden is.

Hoe meer de Moesi den zeekant nadert, hoe meer wateren haar tegenvloeien, zoodat zij, door al deze stroomen gevoed, vooral in den regentijd, wild langs hare modderige oevers bruist.

De Moesi is tot de stad Palembang voor groote schepen en oorlogsvaartuigen bevaarbaar.

Zij ontlast zich langs verschillende armen, waarvan de Soesang de voornaamste is, in Straat Banka. In 't midden der rivier, niet ver van de kust en ter hoogte van de monding van de Pladjoe, ligt het eiland Gombora dat in een vesting was herschapen en de sleutel heette der vijandelijke positie.

De batterijen verhieven zich ongeveer 4 à 5 M. boven den grond en waren minstens 6 M. dik; daarenboven gaven drie rijen ingeheide palen van het stevigste hout aan die verdedigingswerken groote stormvrijheid.

Ook langs den oostelijken rivieroever, beginnende ter plaatse, waar de Pladjoe zich in de Moesi werpt, rezen zware batterijen en verschansingen op; deze stelling vormde den rechtervleugel der positie en werd door de onzen de „batterij van Pladjoe" genoemd.

Op de Moesi zelve lagen drijvende batterijen, die de schakels vormden tusschen de stelling op het eiland Gombora en de batterij van Pladjoe.

Ten overvloede sloten sterke staketsels zoowel de Moesi als de Pladjoe in haar geheele breedte af.

Al deze batterijen waren met meer dan driehonderd vuurmonden bewapend.

Op de kratonmuren met de vier bastions stonden vijf en zeventig stukken en op de wallen der aarden en steenen voorwerkjes aan den rivierkant blikten dertig kanonnen den aanvaller dreigend tegen.

Om aan de rivierverdediging meer kracht bij te zetten, waren op de Moesi, vóór de batterijen, een aanzienlijk aantal branders vereenigd, welke op onze vaartuigen moesten worden losgelaten, wanneer zij den stroom opzeilden.

Deze branders of „*raket-api*", zooals de Palembangers ze noemden, waren groote vlotten van hout en bamboe met allerlei brandbare stoffen beladen; zij waren bij gedeelten met kettingen aan elkaar verbonden en vormden gevaarlijke drijvende lichamen, welke door den snellen stroom medegevoerd, met onweerstaanbaar geweld voortjoegen.

Waren al die verdedigingswerken vindingen van eigen geest en werden zij daargesteld en voltooid onder opzicht van inl. hoofden?

Welke arsenalen leverden Badar-Oedin meer dan vier honderd vuurmonden en uit welke munitie-magazijnen putte hij zijn ontzaggelijken krijgsvoorraad? 1)

Geen wonder, dat de Generaal Knoop in zijne geschriften zegt:

„Meer dan waarschijnlijk is het dat aan de verdediging „van Palembang de raadgevingen zoo niet, de dadelijke „hulp der Engelsche bewindhebbers op krachtdadige wijze „heeft deelgenomen."

Te Batavia was in 't begin van de maand Mei 1821 een vloot bijeengetrokken van 14 transportschepen en 86 groote en kleine vaartuigen, waarop 1700 man en 18 veldstukken naar Palembang moesten worden overgebracht.

Hierbij moet men nog voegen 18 oorlogschepen, te zamen 414 vuurmonden voerende en bemand met 2600 koppen, waaronder 1200 Europeanen.

Het commando over de expeditie werd toevertrouwd aan den Generaal-majoor Hendrik Merkus de Kock, een der bekwaamste en edelste officieren van het N.-I. leger.

---

1) In de batterijen van Gombora werden 2000 ℔ buskruit in vaten gevonden, welke van Engelsche merken voorzien waren. Ook vonden de onzen in de kruitmagazijnen een groot aantal zunders van Engelsch maaksel

Met inbegrip van de bemanning der oorlogsvloot beschikte de Generaal alzoo over eene macht van 4300 man, een getal, dat voor die dagen zeer geducht mocht heeten.

Wijders werden benoemd:

tot chef van den staf, de kolonel De la Fontaine;
tot commandant der infanterie, de kolonel Bisschoff;
idem der artillerie, de luit.-kolonel Riesz;
idem genie troepen, de luit.-kolonel Cochius.

De zeemacht stond onder bevel van den schout-bijnacht Lewe van Aduard, wien de kapt.-ter-zee Backer was toegevoegd.

De dag van vertrek was bepaald op den 9den Mei 1821.

Reeds vroegtijdig verdrong zich een dichte menigte op het havenhoofd om het lichten der ankers bij te wonen; een schouwspel, dat wel in staat was het oog der aanschouwers te treffen.

Een prachtige morgen werkte meê, om een vroolijke tint te werpen op de ongewone drukte, welke op de reede heerschte.

Tal van heeren en ook dames voerden in sloepen en prauwen met belangstellende nieuwsgierigheid langs de schepen en juichten de soldaten en zeelieden vol geestdrift toe.

Zoovele blijken van belangstelling en sympathie werden door de troepen met uitbundige „hoera's" beantwoord. Zulk een uitgeleide was voor hen het duidelijkste bewijs, dat de burgerij wist, wat zij waard waren, en bracht op het gegroefd en gebruind gelaat van menig ouden krijger een fieren glimlach.

Eindelijk was het uur van vertrek aangebroken!

Een kanonschot van de kustbatterij, dat donderend over de watervlakte rolde, gaf het sein om de ankers te lichten.

Allerwegen steeg een donderende kreet op, dat samensmolt in een afscheidsgroet.

Statig en met gezwollen zeilen zetten de schepen zich

in voorgeschreven volgorde in beweging, vergezeld van de heilswenschen van Batavia's burgerij.

Het gansche tooneel — zoo zeide een ooggetuige — maakte een overweldigen indruk en was het niet mogelijk zonder ontroering die trotsche oorlogsbodems te aanschouwen, welke ons in gedachten terugvoerden naar de dagen toen onze Trompen en onze de Ruijter met de bezem in den mast de zeeën kruisten, welke zij van Engelschen hadden schoongeveegd.

Weinig vermoedde de burgerij, toen zij met uitbundige geestdrift en vol vertrouwen op den goeden uitslag de vloot tot buiten de haven uitgeleide deed, met welk een beklemd hart, sommige leden der Hooge Regeering, dat vertrek bijwoonden. Geen wonder, want in 't geheim was haar bericht, dat de gevreesde cholera morbus, die den 22sten April te Samarang was uitgebroken, onze expeditionnaire troepen onverwacht had aangetast. Het was te duchten, dat de vreeselijke plaag in de beperkte scheepsruimte met de meeste hevigheid zoude woeden en de gevolgen de Regeering zouden dwingen den veldtocht op te geven.

Gelukkig echter begon het geweld der ziekte in volle zee al dadelijk te minderen en was de ontmoediging waarmede de troep werd bedreigd, spoedig afgewend.

De reis mocht niet heel voorspoedig heeten; eerst had de vloot met hevigen tegenwind te kampen en eenige dagen later werd een gedeelte, dat nabij de duizend eilanden, afdwaalde, door een geweldigen storm overvallen, welke vele vaartuigen verstrooide en twéé transportschepen op de klippen stiet.

Dank zij de goede maatregelen van den schout-bij-nacht, die de achterblijvers inwachtte, waren de schepen voor den ingang van Straat Banka weer vereenigd.

Den 18den wierp de vloot het anker voor Muntok, hoofdplaats van het eiland Banka en den 20sten stevende zij in drie afdeelingen en voorafgegaan door drie korvetten naar Palembang.

Vijf dagen later lag de gansche vloot voor de monding der Moesi.

De marine hield zich voortdurend bezig met verkennen van de kust en van de vijandelijke verdedigingswerken. Ofschoon de riviermonding zeer breed was, moest van den vloed gebruik gemaakt worden om den stroom op te komen. In de monding der rivier lag een groote zandbank welke voor groote schepen, zooals de *Van der Werf*, *De Nassau* en *De Dageraad*, een groote hinderpaal opleverde.

Door die schepen te boegseeren en de rivier op te slepen, kwam men ook dat bezwaar te boven.

Den 10den Juni lag de vloot voor de vijandelijke batterijen, doch nog buiten de vuurlijn der kanonnen.

Den 11den Juni werden eenige kleine vóórwerkjes door de infanterie genomen, maar 's anderendaags, toen men een grooteren verkenningstocht ondernam, opende de vijand zoo'n hevig vuur, dat de troepen genoodzaakt waren terug te trekken.

Desniettegenstaande heeft de verkenning menig verdedigingsmiddel der Palembangers, alsmede de sterkte en ligging zijner stellingen genoegzaam doen kennen. Na deze verkenning hielden de generaal, de chef van den staf en de verschillende onderbevelhebbers zich bezig met het bespreken van een aanvallingsplan en scheen de overtuiging zich bij allen gevestigd te hebben, dat de aanval op de sterke vijandelijke positie alleen kon gelukken, wanneer de batterijen van de Pladjoe gelijktijdig in *front* en *rug* werd aangegrepen.

Daar men echter niet wist, of aan de Oostzijde eene omtrekking van den rechtervleugel mogelijk was, zoude, op den 14den Juni, naar dien kant eene verkenningstocht worden gemaakt.

Om de landing ongehinderd te kunnen volbrengen, werd onder begunstiging der duisternis, tegen 4 uur in den morgen, een kleine troepenafdeeling in die richting ontscheept.

Zekerheidshalve volgde de colonne den rechteroever der Pladjoe, wijl die zijde een veiliger terugtochtsweg aanbood.

Het weer was zeer warm en de marsch vorderde slechts langzaam, daar de bodem week was en de dichte *nipa-nipa* (moerasplanten) vele beletselen opleverde.

De weg voerde steeds langs eindelooze moerassen en stinkende poelen; geen spoor van een menschelijk wezen werd ontdekt, geen stukje bouwgrond gezien.

Het scheen, dat de vijand bij de oprichting zijner werken geen aanval van landzijde duchtte en dien zelfs onmogelijk achtte, want nergens stuitte de colonne op eene verschansing.

Eindelijk werd, na een moeilijken tocht van tien uren, op 1500 à 2000 M. van den uitersten rechtervleugel „halt" gehouden.

Het was toen omstreeks 5 uur in den namiddag.

Somber en dreigend verhieven zich de geduchte batterijen; zij waren goed bezet en op 't oog sterk gebouwd.

Achter de batterijen ontwaarde men vele hutten en daartusschen hier en daar gewapende mannen, rond vuren gegroept.

Het was niet mogelijk het terrein in den omtrek nauwkeurig te verkennen en moest men zich tevreden stellen met alles zoo goed mogelijk op te nemen.

Een schaduwrijk boschje, nabij de kromming der rivier, bood den troep een veilige rustplaats en eene uitmuntende observatie-stelling.

Voor zoover kon worden nagegaan, was aan de andere zijde der rivier de vijandelijke stelling in den rug wel te bereiken, maar of de rivier doorwaadbaar was, durfde de colonne-commandant, uit vrees voor ontdekking, niet onderzoeken. De troep werd slechts een korte rust gegeven, daar een langer oponthoud allicht zijne aanwezigheid zoude verraden. De colonne keerde langs denzelfden weg terug en bereikte 's anderen daags, tegen den morgen,

de plaats, waar de sloepen haar wachtten; 't was hoog tijd, want de manschappen konden niet meer.

* * *

Intusschen werden de oorlogsschepen en gewapende sloepen, die voor de vijandelijke batterijen gestationneerd waren, voortdurend door brandende vlotten bestookt en in dreigend gevaar gebracht.

Groote waakzaamheid werd gevorderd om de vloot voor vernieling te vrijwaren, want onophoudelijk kwamen reusachtige vuurkolommen met onheilspellend gekraak en geknetter de rivier afdrijven.

Meermalen beproefde de vijand om, gedekt door den dichten sluier van rook, zich op de branders te verschuilen, ten einde de schepen te enteren.

Waarlijk, men had hier met een ondernemenden, dapperen vijand te doen, die, ware hij beter gedisciplineerd en geoefend, met onze troepen zoude hebben mogen wedijveren. Ten einde het gevaar behoorlijk te kunnen afweren, werd een brandwacht georganiseerd en moest van elk schip dagelijks een gewapende sloep in dienst worden gesteld.

Zoodra zoo'n brandend gevaarte kwam afzakken, stonden onze „Jantjes" met bijlen en dreggen gereed, om het tijdig tegemoet te gaan en eene richting te geven, waar het vuur geen kwaad kon stichten.

Dikwijls roeiden de matrozen dicht onder de branders, om deze uit elkaar te rukken en doken dan onder water, om de touwen en kettingen, waarmede de balken aan elkaar waren verbonden, stuk te kappen.

De zelfopofferende moed, de ijver en volharding onzer zeelieden voor Palembang zijn inderdaad boven allen lof verheven. Zij hebben in die dagen zeer veel gedaan en weinig rust gekend, want niet alleen de bemanning in de sloepen maar ook de matrozen op de schepen, waakten onverpoosd op de nadering der vuurvlotten.

Toch was, trots de grootste waakzaamheid en den onvermoeiden ijver, het fregat *Van der Werf*, gecommandeerd door Lewe van Aduard, bijna in de lucht gevlogen.

Zware, aaneengekoppelde branders, dreven tegen 't fregat aan. Te vergeefs zwommen de matrozen tusschen de brandende vlotten, om de verbindingen door te kappen, te vergeefs beproefden zij die branders eene andere richting te geven: de verschrikkelijke *raket-apï's* bleken ditmaal onverzettelijk en klampten zich aan het schip vast, dat weldra vuur vatte.

Duidelijk hoorde men het knetteren en sissen van brandend pek en teer en spoedig grepen kronkelende vlammen, die aan de verschansing lekten, ook het tuigage aan.

Al dichter en dichter pakten de verstikkende rookwolken waarin duizende vonken dansten, zich te samen en stegen dwarrelend boven de ra's uit.

Reeds stond een gedeelte van het dek in brand; reeds zag men, te midden der zwarte en groote rookzuilen, vurige slangen zich om den grooten mast slingeren en dicht onder de zeilen vlammentongen zich splijten; nog maar weinig oogenblikken en het trotsche admiraalschip zoude verloren zijn.

En terwijl men aan boord der andere schepen in ademlooze spanning en met bonzende harten dien onheilspellenden vuurgloed aanschouwde, terwijl men met een beklemmend gevoel van schrik zich op het ergste voorbereidde, weerklonken van 's vijands zijde kreten van woeste blijdschap, scheldwoorden en verwenschingen.

Maar op eenmaal steeg op de *Van der Werf* een juichend „hoera" op, dat van schip tot schip als een echo zich voortplantte en aanzwellend, donderend over de watervlakte rolde.

De *Van der Werf* was gered!

Der equipage was het na ongehoorde inspanning gelukt,

dank zij ook de krachtige hulp der soldaten, de vlammen te bedwingen.

Welke onberekenbare gevolgen, indien het fregat te midden van al die schepen in de lucht ware gesprongen.

Niet alleen zoude onze vloot reddeloos verloren zijn geweest en ware de expeditie andermaal mislukt, maar de ramp hadde onze krachten in Indië verlamd en den grond onder onze voeten waarschijnlijk doen wegzinken.

* * *

Naar aanleiding van het rapport van den bevelvoerenden officier der verkenning, dat eene omtrekking mogelijk was, werd op den 15den bij dagorder bekend gemaakt, dat eene colonne ter sterkte van 800 man samengesteld uit: infanterie, artillerie en pioniers onder kolonel Bisschoff den volgenden dag aan den oostwal zoude debarkeeren en tot aan den rechteroever van de Pladjoe voortrukken, daarna de rivier oversteken, om op den linkeroever in een goed gekozen stelling te wachten met den aanval in den rug, totdat de oorlogsschepen het vuur hadden geopend.

Ingevolge last werd in den morgen van den 16den reeds vroeg een aanvang gemaakt met het inschepen en débarkeeren der colonne, echter niet zonder onopgemerkt te blijven voor de bezetting van de Pladjoe, die te vergeefs een hevig kanonvuur opende om de landing te beletten.

Ofschoon de bedoeling der onzen ontdekt was en een geheime landing van vrij wat beter gevolg zoude geweest zijn, werd de beweging toch voortgezet.

Na de colonne op het strand in den voorgeschreven marschvorm te hebben opgesteld, trok de colonne langs de aangewezen richting voort.

De marsch vorderde langzaam, daar de veldstukjes, welke door de artilleristen moesten worden voortgetrokken, telkens in den slikachtigen bodem bleven steken.

Toch mocht men, met het oog op den gevechtsvaardigen toestand, de stukken niet van de affuiten nemen.

Uiterst vermoeid bereikte de colonne omstreeks drie uren n. m. het punt waar de overgang zoude worden beproefd.

Juist toen de voorste troepen den oever waren genaderd opende de vijand uit zijn loopgraven van achter de dichte struiken aan den overkant en uit vele prauwen in de rivier een levendig vuur.

Bisschoff trachtte zijnerzijds den vijand door een hevig kanon- en geweervuur te verdrijven, maar te vergeefs; het aantal strijders groeide meer en meer aan door de dichte drommen, die van den kant van Pladjoe oprukten.

Door meer dan een tienmaal sterkeren vijand teruggehouden bleef Bisschoff voorshands niet anders over, dan zich in zijne stelling bij de rivier te handhaven en verdere bevelen af te wachten. Eene sterke patrouille werd bij het invallen der duisternis teruggezonden, om den generaal met den toestand bekend te stellen en diens dispositities te vernemen.

Bisschoff liet vervolgens de troepen samentrekken en uit voorzorg de carréformatie aannemen; de grootste waakzaamheid werd aanbevolen.

Middelerwijl spreidde de nacht zijne donkere schaduw zonder voor de onzen de rust aan te brengen, welke zij dubbel noodig hadden.

Voortdurend knalden geweerschoten van achter de dichte struiken en niet minder heftig schoten de prauwen, welke zich als zwarte lijnen op het watervlak afteekenden.

Een enkele maal beproefden de prauwen in het holst van den nacht de stelling te overrompelen, doch het riemgeklots verraadde de nadering des vijands, die te rechter tijd op krachtige salvo's werd onthaald.

De toestand van den troep was niet benijdenswaard: zonder beschutting, zonder voedsel, noch vuur en niets anders dan een weinig arak om den brandenden dorst

te lesschen, moest hij zich handhaven op dien moerassigen bodem vol rottende planten en stinkende poelen.

Tot overmaat van ramp zwol de Pladjoe door den opkomenden vloed over zijne oevers, zoodat de manschappen weldra tot aan de knieën in het water stonden met het geweer in den arm, zonder iets te kunnen uitrichten.

Steeds wilder bruischte de Pladjoe, immer hooger steeg het water, dat den troep dreigde te verzwelgen; 't was een lange verschrikkelijke nacht. In die sombere duisternis had de ellende een nog gevaarlijker vijand uit zijne sluimering gewekt en moesten de onzen ook in de „cholera-morbus" weer een geduchten aanvaller vinden.

Desniettegenstaande bleven de soldaten met bewonderenswaardige lijdzaamheid en groothartige zelfverloochening de zware beproevingen doorstaan. Geen klacht werd gehoord; zelfs zij, die door de vreeselijke ziekte werden aangetast en onder de hevigste pijnen bezweken, trachtten met mannelijke zelfbeheersching hunne smartkreten te onderdrukken.

Onze soldaten — zoo zeide één van Bisschoff's officieren — gedroegen zich dien nacht de soldaten der oudheid waardig.

Het laat zich denken met welk een vreugde het eerste lichten van den dageraad werd begroet.

Het water was intusschen aanmerkelijk gezakt, maar de toestand bleef nog even ellendig.

Het bivak bood een allerdroevigst tooneel; bij de kanonnen lagen een rij dooden, alle jonge, krachtige mannen, waarvan de meesten een prooi waren van den vreeselijken „cholera morbus"; even treurig was de aanblik der kranke soldaten, die moede en afgemat zich met alle krachtsinspanning trachtten staande te houden.

In de vroegte groeven de pionniers een groot graf en werden de dooden zoo spoedig mogelijk ter aarde besteld.

Het was meer dan ooit een treurige, sombere plechtig-

heid, welke bijgewoond werd door een gedeelte der manschappen, die bleek en zwijgend den dooden de laatste eer bewezen.

Onmiddellijk na de begrafenis nam Bisschoff zijn vorige stelling weder in, niet zoozeer om den aanval te hernieuwen dan wel om zijnen troep eenige afleiding te geven.

Boven alle verwachting keerde de patrouille vrij spoedig terug; zij bracht de schriftelijke machtiging van den generaal om terstond den terugmarsch aan te nemen.

De „retraite" werd volbracht zonder door den vijand bemoeilijkt te worden; tegen den avond waren de troepen weder aan boord.

* * *

Daar de omtrekkende beweging der colonne Bisschoff tot geen resultaat leidde, achtte de generaal het raadzaam den algemeenen aanval te stellen op den 20sten Juni. Gedurende den nacht van den 19den op den 20sten stevenden de oorlogsschepen naar voren, om zich tijdig in slagorde te scharen, zoodat tegen den ochtend de aangewezen stellingen waren ingenomen.

De generaal begaf zich met zijnen staf aan boord van de *Johanna*, welk vaartuig in het centrum lag en van waaruit alle bewegingen beter konden worden waargenomen. Het duurde nog tot 9 uur v.m. eer men den strijd kon beginnen, daar laag water en tegenwind den grooten schepen onmogelijk maakten de rivier op te varen.

Eindelijk heesch de *Johanna* het sein om aan te vallen, welk teeken met onstuimige geestdrift werd begroet. Onmiddellijk verlieten de schepen hunne ankerplaatsen; de bedieningsmanschappen stonden bij de kanonnen en de landingstroepen verdeelden zich over de verschillende sloepen, om op het eerste bevel te kunnen debarkeeren.

De voorhoede werd gevolgd door de hulk *Nassau*, de fregatten, *Van der Werf* en *Dageraad*, de korvetten, *Zeepaard*, *Ajax*, *Zwaluw* en *Venus*.

De overige schepen vormden de derde linie.

Het was een indrukwekkend front, welke onze ooriogsvaartuigen vertoonden!

Het eerste schot, dat over de wateren rolde, was van de Gombora.

Onmiddellijk werd dat door de schepen beantwoord; het vuur nam nu van oogenblik tot oogenblik in kracht toe.

Nadat de zg. bombardeervaartuigen de kleine beletselen hadden opgeruimd, welke den voortgang der fregatten verhinderden, nam ook de 2de linie deel aan het gevecht.

Weldra was 't een ontzagelijk, oorverdoovend gedonder uit meer dan 300 vuurmonden en de rook der stukken werd zoo dicht, dat de ligging der vijandelijke batterijen alleen naar de vluchtige flikkering der schoten kon worden beoordeeld.

Ook de schepen verloren zich in den kruitdamp, welke in dikke zware wolken hoog over het water zweefden.

Gedurende deze allerhevigste kanonnade werd een landingstroep onder Bisschoff nabij den linkervleugel van de Gombora aan wal gezet, ten einde de bezettingen met de bajonet aan te grijpen, zoodra voldoende bres zoude zijn geschoten.

De troep werd ongemerkt en in stilte op het strand in gesloten colonne opgesteld en daar men door den rook niets van de vijandelijke werken kon zien, werd een observatie-post naar voren gezonden, om bericht te geven, zoodra ergens bres was geschoten.

Waren 's vijands schoten goed gericht, niet minder geducht was het vuur zijner drijvende batterijen, die voor rekening waren der korvetten, *Zeepaard*, *Ajax*, *Venus* *Zwaluw*.

Nadat de strijd op die wijze eenigen tijd geduurd had, meende de generaal, die op de *Johana* het gevecht met de uiterste aandacht volgde, dat het vuur op de Gombora begon te minderen en gaf de kanonneerbooten bevel om de ingeheide paalwerken te openen en den weg te forceeren.

Terstond richtten de bombardeersloepen hunne stukken op die hindernissen.

Lang weerstonden de hechte afsluitingen de uitbraak der 18 ponders, totdat eindelijk in het midden enkele zware balken en palissaden voor het verwoestend geweld zwichten en met ontzettend gekraak in de rivier ploften.

Oogenblikkelijk baanden zich twéé booten eenen weg door het paalwerk, om de opening te verbreeden.

Om die manoeuvre te steunen, werden 800 man in landingsprauwen gezonden, die onder den kolonel Riesz tevens bestemd waren de Gombora aan den rechtervleugel te bestormen.

Het was alsof de batterijen van de Gombora op dat moment hadden gewacht, om het vuur met verdubbelden kracht voort te zetten.

Nu mengde zich ook het geknetter van het geweervuur in 't gedonder van 't geschut.

Honderde kogels suisden de onzen om de ooren; velen werden getroffen.

Het was een vernielend kanon- en geweervuur, dat de onzen moesten doorstaan; een kanonneerboot werd in den grond geboord, een ander vreeselijk gehavend.

De vijand schoot zonder ophouden en met bewonderenswaardige juistheid.

Maar ook van onzen kant bombardeerde men met kracht en ondanks de wolken van kruitdamp, welke de verdedigingswerken maskeerden, waren de officieren overtuigd, dat het oogenblik niet lang meer zou uitblijven, waarop het vijandelijk geschut zoude zwijgen.

Reeds waren de landingsbooten in weerwil van het moorddadig vuur achter de twéé kanonneerbooten, door het paalwerk gekomen, reeds maakten de manschappen van den kolonel Riesz zich gereed aan wal te springen en grepen de matrozen naar bijl en sabel, toen op eens van de *Johana* het signaal *terugtrekken* werd gegeven.

Er volgde een oogenblik van verbazing, teleurstelling

en verkropte spijt; vooral Janmaat, die op het leeuwenaandeel van de zege rekende, ging geweldig te keer, maar gehoorzaamde.

Het was dan ook ontegenzeggelijk een hard bevel, juist op dat oogenblik te moeten wijken, maar de generaal die beter dan anderen zich rekenschap wist te geven van den algemeenen toestand, zag duidelijk het gevaar waarin zijne troepen zouden gebracht worden, indien de strijd werd voortgezet. Van verschillende vaartuigen waren kort achtereen berichten ingekomen, dat er niet alleen gebrek aan buskruit dreigde te ontstaan, maar dat het aantal gewonden zoo toenam, dat de kanonnen niet dan met de grootste moeite konden worden bediend.

De terugtocht, zooveel doenlijk door *De Dageraad* gedekt, geschiedde onder een regen van kogels en bommen doch in weerwil van dat heftig vuur hernamen de vaartuigen in de grootste orde hunne vorige stelling.

Het verlies der onzen bedroeg 170 man aan dooden en gewonden; alleen het fregat *Van der Werf* telde 16 gesneuvelden en 48 gekwetsten.

Onder de gesneuvelden waren de luitenant ter zee Michael en de adelborst van der Mas; zwaar gewond de luitenant ter zee de Vries en de adelborst Collot d'Escurij.

De meeste schepen waren vreeselijk gehavend; twee kanonneerbooten, tot weerlooze rompen geschoten, had men den vijand moeten prijsgeven.

Vooral de *Van der Werf* had veel geleden; het dek leverde een jammerlijk tafereel.

Behalve de vele dooden en gewonden lagen stengen, touwen, splinters en stukken der verschansing overal verspreid; de meeste kabeltouwen en zeilen waren stukgeschoten, de wanden door kogels doorboord en de gescheurde masten hingen vol splinters.

Welke gewaarwordingen van teleurstelling moeten generaal de Kock op dien noodlottigen dag overstelpt hebben!

Hij, van wien de Regeering, ja geheel Neerlandsch

Indië de overwinning verwachtte, welk ons geschokt gezag in de koloniën moest herstellen.

Maar nooit toonde de generaal de Kock zich standvastiger, nimmer was hij grooter dan op den dag van 20 Juni 1821.

Zijne persoonlijke hoedanigheden niet alleen, maar ook het zelfvertrouwen dat hij in die hachelijke oogenblikken ten toon spreidde, de nadruk en de juistheid waarmede hij zijne bevelen gaf, handhaafden den goeden geest en de geestdrift bij land- en zeemacht.

Geen, die onder dien algemeen geachten en bekwamen legerhoofd aan de zege twijfelde.

Op den dag van den 20sten Juni waren niet de onzen alleen, die veel geleden hadden, maar ook de vijand was door het vernielend bombardement gevoelig getroffen.

Voor zoover men van het dek der schepen kon nagaan, lagen de meeste verschansingen in puin; een groot aantal kanonnen was gedémonteerd en het paalwerk in de rivier over eenè aanmerkelijke lengte vernield.

Het aantal dooden en gewonden begrootte de vijand, zooals de onzen later vernamen, op ongeveer 600 man.

Ofschoon de opperbevelhebber zich, voor het oogenblik, buiten staat achtte het offensief te hervatten, was het geenszins zijn voornemen de vermeestering van Palembang op te geven, integendeel hij besloot zoo spoedig mogelijk den aanval met den meesten nadruk te hernieuwen.

Dientengevolge werd kolonel Keer, die eenige dagen te voren met troepen van Banka ter versterking was aangekomen, weder teruggezonden om het noodige oorlogsmaterieel voor de expeditie bij elkaar te brengen.

Terwijl de onzen de geleden verliezen trachtten te herstellen en de noodige toebereidselen maakten om den worstelstrijd te hervatten, bleef de vijand ook niet werkeloos.

Met den meesten ijver arbeidde hij dag en nacht aan zijne verdedigingswerken en legde zelfs nieuwe verschan-

singen aan, die hij bewapende met de kanonnen, welke de onzen op de ontredderde booten hadden moeten achterlaten.

Het mag inderdaad een geluk heeten, dat de Indische Regeering bij de samenstelling der 2de expeditie naar Palembang niet in die gevaarlijke geringschatting voor den inlandschen vijand verviel, welke in latere jaren zoo dikwijls tot teleurstelling aanleiding gaf, maar al dadelijk aan die expeditionnaire macht een gevechtskracht verzekerde, welke generaal De Kock in staat stelde zich terstond op te richten.

Toen op den 23sten Juni alles weer gereed was, werd bij dagorder bekend gemaakt, dat de aanvallende beweging 's anderen daags weder zoude plaats hebben.

De ligging der schepen bleef nagenoeg dezelfde, alleen de booten der landingstroepen moesten zich in twee colonnes, onder Riesz en Bisschoff, naast elkaar tegenover de riviermonding opstellen.

Op de voorste booten van ieder colonne werden handmortieren geplaatst.

Omstreeks 4 uur in den morgen werd het sein „opvaren" gegeven; terstond was aan boord der schepen alles in beweging.

Een heldere maanlicht begunstigde de manoeuvre, maar verraadde spoedig het opzeilen der vloot.

Uit de vijandelijke batterijen klonken de dreunende slagen der „gongs", welke alarmsignalen door al de posten werden overgenomen en de strijders tot „verzamelen" opriepen.

Voor het aanbreken van den dag lagen al de schepen in slagorde ten anker.

De *Dageraad*, die voor de Pladjoe lag, loste het eerste schot, waarop al de vaartuigen het vuur opende.

De ijzeren groet der schepen werd terstond teruggegeven.

Bij het heldere maanlicht kon men duidelijk de donkere aarde der batterijen zien opstuiven, telkens als de

kogels met een doffen slag in de borstweringen drongen.

De onzen schoten met juistheid, maar ook de vijand vuurde goed en snel, zoodat na verloop van korten tijd, dikke wolken van kruitdamp zich samenpakten welke gelukkig door den zeewind landwaarts werden gedreven waardoor de vijand dikwijls op de gis moest schieten.

Het kanongedonder was niet minder hevig dan de vorige maal, doch tegen 6 uur v. m. begon het gebulder op de Gombora te verminderen, daarentegen begonnen de andere batterijen steeds heftiger te vuren; vooral de waterbatterijen werden uitmuntend bestuurd en lieten zich niet bedwingen.

Nauwelijks bespeurde Bisschoff, dat het vuur op de Gombora verflauwde, of hij besloot die stelling te bestormen.

Daar het paalwerk bij de Gombora eerst moest geforceerd worden, werd de voorste vloot met de handmortieren op den boeg, aan 't hoofd der colonne gelaten.

Op het signaal *avanceeren* roeiden de landingsbooten der colonne Riesz naar den westelijken oever.

Nauwelijks hadden de verdedigers der Gombora het gevaar gezien dat hunne batterijen bedreigde, of een hagelbui van kogels kwam op de booten neer, zoodat onze landingstroepen onder zeer nadeelige omstandigheden den aanval moesten beproeven.

Maar in weerwil van dat hevig vuur bleven de onzen vastberaden voortroeien en trotseerden den dood, want een ieder besefte levendig al 't gewicht van den strijd; elkeen begreep wat thans op 't spel stond; men moest, men wilde overwinnen.

Er verliep eenige tijd vooraleer het paalwerk vernield was, een arbeid welke veel inspanning, koelbloedigheid en volharding vereischte.

Eindelijk gelukte het der voorste boot, waarin zich 50 met geweren gewapende kanonniers bevonden onder den kapitein Gey van Pittius en den luitenant Van Geen, door te dringen.

Toen de boot door het paalwerk was, stootte het spoedig tegen den wal, nabij een geul, welke de Gombora van den vasten wal scheidde, doch welke de vijand als onbevaarbaar voor vaartuigen onverdedigd had gelaten.

Langs die geul rukten de troepen op de batterijen aan, beklommen de borstweringen, drongen door de schietgaten en sprongen onder luide „hoera's" te midden der verdedigers.

Vele artilleristen, niet gewoon 't geweer als stootwapen te gebruiken, zwaaiden het als knodsen en beukten met de kolf alles neer wat hun in den weg stond.

De vijand vertrouwende op het overwicht van zijn aantal, hield moedig stand, zelfs toen ook de voorhoede onder Riesz van alle kanten binnendrong.

De luide *hoera's* der onzen vermengden zich onder het krijgsgehuil der Palembangers, die onder hun wit getulbande hadjies en goed gekleede aanvoerders met de uiterste woede vochten.

Intusschen waren allengs meer troepen aan wal gekomen, zoodat de vijand van alle kanten bestookt werd en het gevecht zich over de gansche stelling uitstrekte.

Men streed aan weerskanten met gelijke verbittering en gelijken moed; 't was een gevecht van kolfslagen, klewanghouwen en bajonetsteken.

Binnen weinige oogenblikken was de grond bedekt met gesneuvelden, stervenden en gewonden; vooral bij de stukken lagen 's vijands dooden, waaronder lieden van rang, letterlijk op elkaar gestapeld.

Aan onze zijde werden de overste Riesz en de kapitein George reeds spoedig door lanssteken zwaar gewond.

De zege wankelde heen en weer; beide partijen spanden de uiterste krachten in, om tot een eindbeslissing te komen.

Te midden van 't vreeselijk rumoer galmde eenklaps een daverend „hoera" van een compagnie van het 18de regiment infanterie onder den kapitein Elout.

De verschijning van deze versterking, die een bloedigen

aanval met de bajonet deed, bracht den vijand tot wijken; zijne gedunde drommen geraakten in eene verwarring, welke niet meer was te herstellen, zoodat weldra eene panische schrik zich van hem meester maakten en alles in de algemeene vlucht werd medegesleept.

Met achterlating van al zijne dooden en zwaar gewonden vluchtten de Palembangers in alle richtingen en dachten niet zich te *verzamelen* maar slechts aan de redding van hun leven.

In hunne verbijstering sprongen honderden in de rivier en verdronken; anderen vluchtten in de ondoorwaadbare moerassen waar zij in de modder stikten; het gros week overhaast in de richting van den Kraton en bracht den Sultan de tijding van de nederlaag.

Zoo was dan eindelijk de Gombora voor onze wapenen bezweken! Op drie verschillende punten zag men de Nederlandsche driekleur trotsch in den wind wapperen.

De vaandrig Le Jeune had de zijne het eerst geplant. Groot was de geestdrift onzer troepen, wier hoera's, trots het kanongebulder, tot de schepen doordrong.

Het admiraalschip salueerde met de vlag, om de dapperen namens den opperbevelhebber geluk te wenschen met de overwinning.

Nadat de wanorde, welke veelal na eene bestorming heerscht, eenigszins was hersteld en de opgewondenheid van den aanval had plaats gemaakt voor kalmte en bedachtzaamheid werd de stelling behoorlijk bezet en ging men over tot de vervolging des vijands.

Die taak werd opgedragen aan den luitenant der artillerie Van Geen en den luitenant der infanterie Schenk, die ieder met 50 man de vluchtelingen vervolgden en met geweerschoten teisterden.

Met moeite werkte men zich door de dichte moerasplanten, door struiken en andere gewassen.

Door hun vervolgzucht verleid en onbekend met het terrein geraakten zij spoedig slaags met een schare vluch-

telingen, die zich tusschen de hooge struiken verborgen had.

Na een kort, maar woedend gevecht, verdween de vijand plotseling uit het gezicht, om verspreid en langs omwegen den Kraton te bereiken.

Onzerzijds werden gewond luit. Schenk en acht minderen.

Middelerwijl had de kapitein der artillerie Gey van Pittius de waterbatterijen, welke met die van Gombora op eene lijn lagen, met het veroverd geschut hevig in de flank beschoten, waardoor het standhouden van den vijand op die drijvende forten onmogelijk werd.

Er bleef der dappere bezetting in dezen machteloozen toestand niets anders over, dan in hunne prauwen te vluchten, welke door een heftig geweervuur van de Gombara werden vervolgd.

Onze zeelieden onder den luit.-ter-zee Van den Ende, die te vergeefs al hunne krachten hadden ingespannen, om die vlottende batterijen te nemen en daarbij vele gesneuvelden bekwamen, waaronder Van den Ende, haastten zich die batterijen te vernielen.

Eindelijk waren twee geduchte bolwerken bezweken, maar de grootste, de sterkste, de verschrikkelijke Pladjoe, die een vuurspuwende vulkaan geleek, scheen onneembaar. Daar was de moed des vijands, ondanks het verlies van den linkervleugel en 't centrum geenszins uitgedoofd. Met opmerkelijke standvastigheid en moed, doorstond hij het helsch vuur onzer oorlogschepen, welke slechts op een pistoolschotafstands van de Pladjoe geankerd waren.

Het was reeds 10 uur v. m. en ofschoon de kanonnade lang vóór zonsopgang een aanvang had genomen en onafgebroken was voortgezet, hadden onze vuurmonden de sterk gebouwde batterijen weinig schade toebracht. De vijandelijke bedieningsmanschappen spreidden eene bekwaamheid ten toon, welke bewondering opwekte. Onwil-

lekeurig rijst de vraag, wie toch hunne leermeesters waren?

De onzen op de Gombora, zagen niet zonder bekommering dat de zaken op de Pladjoe niet naar wensch gingen; dit verdroot vooral Gey van Pittius, die een „coup de main" op die batterijen meende te moeten wagen.

Het kostte hem geen moeite, zijn kameraad, den twintigjarigen luitenant van Geen over te halen, dat waagstuk te ondernemen. Ook onder zijne kanonniers was er geen, die aarzelde, ofschoon Gey hen nadrukkelijk op het gevaar wees, waaraan zij zich zouden blootstellen.

Gey, wiens grenzelooze vermetelheid zijn moed evenaarde, stond hoog in de schatting zijner kanonniers, waaronder velen reeds in Nederland onder hem dienden.

Deze wisten te vertellen hoe Gey met een handvol rijdende artilleristen te Quatre-Bras één onzer batterijen redde, welke reeds door de Fransche cavalerie was genomen.

Gey en Van Geen wierpen zich met 50 man in een boot en deden op den uitersten hoek van de Pladjoe aanhouden.

Het aantal manschappen was luttel voor de onderneming welke Gey in den zin had, maar het geluk dient den stoutmoedige.

De kanonniers langs de boot geplaatst en voorzien van pagaaien, roeiden al wat zij konden.

Men kan zich voorstellen met welk eene koortsachtige spanning de onzen op de Gombora de dappere knapen naoogden, eene spanning, welke toenam, toen de vijand de boot onder vuur nam.

Halverwege de rivier gekomen, die 1 à 400 M. breed is, verdween zij te midden van den kruitdamp, welke zich golvend over het water bewoog, waarna de vijand zich blijkbaar niet meer om de boot bekommerde.

Wellicht meende hij haar in den grond te hebben geboord, of wel, hij achtte een aanval van die zijde onmogelijk.

Intusschen roeiden de onzen met alle kracht en sperden

de oogen open, om door de dikke wolken van rook heen te zien.

Gelukkig belette de zware kruitdamp, die voor de schietgaten hing, dat de vijand de sloep zag naderen

Ongehinderd en onopgemerkt sprongen de onzen aan wal.

Het gevaarlijk moment was nu daar.

Geen woord werd gesproken; men lette slechts op de twee officieren, die vooraan gingen.

In de grootste stilte kropen allen plat op den buik van struik tot struik voort en boorden met scherpen blik door den kruitdamp heen en spitsten de ooren.

Toen de troep op geringen afstand van de uiterste batterij was genaderd, liet Gey halt houden, om alles op te nemen en den zijnen het punt van aanval aan te wijzen.

Aller blikken waren in spanning gevestigd op de stevig gebouwde batterijen, maar uit niets bleek, dat de vijand de onzen had gezien; geheel zijn aandacht was gewijd aan de schepen, wier kanonnen aanhoudend bulderden en met die der batterijen tot een ontzettend geheel samensmolten.

Gey geeft het sein om voort te gaan en onze wakkere mannen doken weer in de struiken en kropen zonder gedruisch verder. Op 50 passen van de batterij hield Gey andermaal halt. Het kwam er nu op aan, zoo verrassend mogelijk op te treden.

„Nu opgepast mannen, voorwaarts!" donderde Gey.

„Voorwaarts," herhaalde Van Geen.

En onder een vervaarlijk hoera wierpen de kanonniers zich op den overbluften vijand, die door den schrik en de kruitdamp gelukkig het gering aantal der aanvallers niet ontwaarden. Onze braven, wier zenuwen reeds tot het uiterste gespannen waren, bovendien overtuigd, dat van teruggaan geen sprake meer was, hoe de uitslag wezen moge, vielen den vijand met zulk een onweerstaanbaar geweld te lijf, dat hij door panischen schrik bevangen overhaast de vlucht nam.

Gey begreep dat hij van die paniek gebruik moest maken en verdreef den vijand van punt tot punt.

Met de kolf van 't geweer en met de sabel baanden de kanonniers zich eenen weg naar de stukken, die zij onmiddelijk vernagelden.

Vol strijdlust drongen zij steeds „voorwaarts" maar zouden ten-slotte voor de overmacht toch het onderspit hebben moeten delven, hadde niet een peleton flankeurs onder Le Jeune, die ter ondersteuning opdaagde, door een krachtig geweervuur de verwarring doen toenemen.

De inlanders wisten niet beter, of zij waren omsingeld. Terwijl dit op den linkervleugel van de Pladjoe plaats greep, was Bisschoff met zijne colonne nabij den rechtervleugel geland, doch hij was reeds in de verte opgemerkt en werd met een moordend schrootvuur begroet.

De colonne ondervond bij elke schrede den hevigsten tegenstand, desniettemin bleef zij koelbloedig doormarcheeren totdat zij den stormloop kon beginnen.

Met groote onstuimigheid werden de batterijen bestormd; onze soldaten werden vreeselijk door het vijandelijk vuur geteisterd, doch lieten zich door niets afschrikken.

De Palembangers streden met lofwaardigen moed, doch bleken niet bestand tegen den woedenden aanloop onzer flankeurs en de verschrikkelijke uitwerking hunner bajonetten.

Batterij bij batterij, verschansing bij verschansing bezweken voor onze bajonetten; geestdrift, moed en volharding zegevierden eindelijk over 's vijands overmacht.

Maar de grootste, de zwaarste batterij had het verlies der andere verschansingen niet ter neer geslagen.

Tot tweemaal toe had zij een compagnie van het 18e regiment infanterie teruggeslagen.

De geestdrift der verdedigers over het behaald succes was groot en onder aanhoudend geschreeuw en bijtende smaadwoorden tartten zij de soldaten de batterij aan te tasten.

Een derde bestorming werd beproefd, maar wederom moesten onze dapperen wijken.

De sergeant-majoor Veltman echter week niet van zijn plaats en hield geheel alleen den strijd staande tegen de verbitterde en dweepzieke kerels.

Een honderdvoudige kreet van woede klonk hem tegen en in een ommezien hadden zij hem omsingeld.

Maar Veltman bleef onwrikbaar, zette zich schrap en het geweer bij den loop nemende draaide hij de kolf snel en krachtig in 't rond en deed de voorste aanvallers met verbrijzelden schedels en gebroken schouders neertuimelen.

Van herculische gestalte, daarbij gespierd kwamen zijne slagen geducht neer, doch waar een vijand viel, sprongen onmiddellijk tien anderen in de plaats.

Met inspanning van alle kracht trachtte Veltman de bruine woeste krijgers van 't lijf te houden, maar steeds dichter sloot zich de kring; het aantal vijanden was te groot.

Een helsch vreugdgejuich liet zich hooren; „doodt hem, doodt den kafir!" brulden de aanvoerders.

Daar keerden de soldaten zich om, en nauwelijks ontwaarden zij den sergeant-majoor te midden dier dichte drommen, of een woedende kreet vermengd met verwenschingen en aanmoedigende uitroepingen ging er onder hen op.

Het heldhaftig voorbeeld gegeven door Veltman, die daar boven de borstwering met schitterende oogen en hijgende borst tegen honderde kerels vocht, werkte krachtig op de soldaten en bezielde hen met nieuwe geestdrift, met nieuwen moed!

Begeleid door den stormmarsch van trommen en hoorns liepen zij met gevelde bajonet tegen de dicht op elkaar gedrongen massa in, braken door de drommen heen en ontzetten den braven Veltman, juist op het oogenblik toen hij begon te waggelen en met wonden overdekt ineenzakte. 1)

---

1) Veltman genas van zijne doodelijke wonden, werd tot officier benoemd en bekwam het ridderkruis.

De vijand hield zich nog eenigen tijd staande en vocht met al de kracht, welke vertwijfeling en fanatisme weten op te wekken.

De bestorming ontaardde spoedig in een onregelmatig, bloedig handgemeen, terwijl de lucht weerklonk van het krijgsgeschreeuw der strijdenden, het gekletter der wapens en de pistoolschoten der officieren; er werd met groote dapperheid gevochten.

Terwijl de strijd in volle hevigheid woedde, zagen de inlanders zich plotseling besprongen door een detachement matrozen; 't waren de mannen van Van den Ende, die woedend over het sneuvelen van dien uitstekenden officier, na het vernielen der waterbatterijen met sabel, bijl en enterhaken op het rumoer van den strijd afkwamen om de makkers van de landmacht te helpen „schoonschip" te maken.

De schrik en de algemeene verwarring door Janmaat in 's vijands drommen te weeg gebracht, ontaardden heel spoedig in een ordelooze vlucht.

Die verwarring besliste het pleit.

Te vergeefs trachtten hoofden en priesters de verbijsterde drommen tot staan te brengen; te vergeefs klonk hun krijgskreet onder de vluchtende inlanders; de verslagenheid en de schrik hadden zich te zeer van de dappere scharen meester gemaakt.

Wat niet langs den stroom naar den kraton wist te ontkomen vond den dood door de bajonetten of werd zonder genade neergeschoten.

Zij, die zich in de rivier wierpen, verdronken of vielen in handen der zeelieden.

Het was 11 uur v.m. toen de geduchte Pladjoe bezweek en de algemeene nederlaag der Palembangers in de eerste linie den onzen den weg opende naar de hoofdstad des rijks.

De meesterlijke en hardnekkige wijze waarop de vijand onze troepen tegenhield en de rivier verdedigde, verdient onze oprechte bewondering.

De generaal Knoop zegt in zijne krijgs- en geschiedkundige geschriften daaromtrent o. m.:

„Neemt men de verhouding en sterkte in aanmerking, „dan zou De Kock, bij den aanval op de rivier van Pa„lembang, niet minder gevaren en hinderpalen ontmoet „hebben dan de Ruyter, toen hij de Theems opvoer om „te Chattam Engelands oorlogsschepen te verbranden."

Toen de stelling ons was, kwam generaal De Kock de in orde geschaarde troepen inspecteeren en richtte tot hen een krachtige toespraak.

„Gij hebt," zoo zeide hij o. m., „den vijand in een „bloedigen strijd overwonnen en uwe vanen met eeuwigen „roem bekroond. Vele bewijzen van moed en vaderlands„liefde werden door u aau den dag gelegd.

„Kameraden van land- en zeemacht, in naam van het „vaderland, in naam van Nederlands volk, zeg ik u dank „voor uwe betoonde volharding, voor uwen onbezweken „moed en groote toewijding! Leve de Koning!"

De ferme, gevoelvolle toespraak, deed menig afgematten krijgsman van ontroering trillen en vol geestdrift galmde de kreet:

„Leve de Koning, leve generaal De Kock!"

Duur was de zege betaald; 175 man waren dien dag gedood en gewond.

Onder de gesneuvelden behoorde ook de luitenant der mariniers Serres, de luitenant ter zee Van den Ende; de luitenant Huiberts der koloniale marine was zwaar gewond.

In een dagorder van den 25sten Juni betuigde de generaal den expeditionnaire troepen schriftelijk zijne tevredenheid en zijnen dank en deed nogmaals een beroep op hunne toewijding, want het pleit was nog niet geheel beslecht; de Kraton moest nog genomen worden!

Na het paalwerk in de rivier te hebben opgeruimd

zeilden de schepen naar den Kraton en lieten twee dagen later het anker vallen nabij de Ogan, waar een gedeelte der landingstroepen werd ontscheept en de vóórposten betrok.

In de Kraton was alles voor de verdediging gereed.

Op den linkeroever werden met den meesten spoed batterijen opgeworpen voor het belegeringsgeschut, dat onze zeelieden en kanonniers met veel moeite en groote inspanning ontscheepten.

Maar nog voor onze kanonnen hun gedonder konden doen hooren, kwam des Sultans jongere broeder Adipati Moeda aan boord bij den Generaal, om zijne Excellentie een brief van den vorst te overhandigen, waarin hij om vergiffenis verzocht en zijne onderwerping aanbood, met verzoek, om als eenvoudig burger te Palembang te mogen wonen.

De opperbevelhebber gaf den Sultan evenwel te verstaan, dat hij zich op genade en ongenade had over te geven, maar schonk hem drie dagen beraad, waar hij om gevraagd had.

De Sultan was als verpletterd en begon zich nu bittere verwijtingen te doen.

Zijne hoofden, alle fiere, trotsche mannen, voor het meerendeel bloedverwanten, waagden het niet den diep vernederden Vorst hunne gedachte te zeggen en bleven in een diep, somber zwijgen verzonken.

Smart, woede, spijt kampten in Badar-Oedin's geschokt gemoed; hij zag geen uitkomst meer; hij moest zich onderwerpen aan de voorwaarden van den overwinnaar!

Op den 3den werd hij door twéé officieren afgehaald en aan boord van de *Dageraad* geleid, waar hij zich gedwee inscheepte, met 12 zijner kinderen beneden de drie jaren en acht zijner schoonste vrouwen.

Eerst werd de Sultan naar Batavia gebracht en later naar Ternate verbannen, waar hij over de nietigheid van 's menschen grootheid en de wisselvalligheid van het lot kon nadenken.

Groot was de buit in den Kraton gevonden; vele zakken met geld en edelgesteenten werden prijs gemaakt, zoomede kostbare kleederen, damasten enz. den kooplieden afgeperst; goederen welke in de duistere bewaarplaatsen van den Kraton lagen te bederven; een gedeelte van den buit werd den troepen toegewezen.

Eindelijk was dan door eene schitterende overwinning niet alleen de eer onzer wapenen volkomen hersteld, maar ook het dreigend gevaar van onze „Oost" afgewend en mocht in de annalen der Indische Krijgsgeschiedenis een roemrijke veldtocht te meer worden geboekstaafd.

De tijding der gewichtige en luisterrijke overwinning werd te Batavia door den Gouverneur-Generaal Van der Capellen met honderd en één salutschoten begroet en door al de ingezetenen met groot vreugdebetoon en feesten gevierd.

Dat de zege vooral den Gouverneur-Generaal van een bange zorg ontlastte blijkt uit zijne geschriften waarin hij zegt:

„C'est surtout la grande victoire remportée par les troupes de terre et de mer en 1821 à Palembang et à la quelle je m'étais préparé pendant 2 ans qui était absolument nécaissaire et qui a pour bien longtemps imprimé aux populations de notre Archipel le *respect* du Gouvernement."

Ingevolge contract van de maand April 1821 te Buitenzorg gesloten werd Ratoe Achmed-Nadjoerd' din, zoon van den onttroonden Sultan Najam Oedin in den Kraton plechtig als Sultan gehuldigd en erkend.

Maar niet lang bleef de nieuwe Sultan op den troon.

Instede zich te wijden aan de belangen van zijn volk, maakte hij zich schuldig aan ongehoorde knevelarijen, beroerde het land door willekeur en tyrannie en schond de tractaten.

Hieraan moest een einde komen.

Dientengevolge besloot de Regeering het land onder rechtstreeksche bestuur van het Gouvernement te brengen en den Sultan een vast inkomen uit te keeren.

Een en ander werd bij voorloopig contract van October 1822 geregeld, waarmede de sultan genoegen nam.

Bij definitief contract van 18 Augustus 1823 werd hem een tractement toegelegd van 1500 sp. m. 's maands.

Maar de vorst bleek van denzelfden karakterstempel als zijne voorgangers en smeedde met zijnen vader Najam-Oedin, die met den titel van *Soesoehoenan* was gepensionneerd en naar Palembang had mogen terugkeeren, het verraderlijk plan, om al de Europeanen om te brengen.

Het was op den namiddag van den 23sten November 1824 dat hij zijn snood ontwerp trachtte te volvoeren door eene poging tot vergiftiging van het garnizoen.

Tegen 4 uur n. m. gewerd de Resident Reijnst het bericht van zijne geheime politie, dat de sultan het voornemen had in den nacht van 23 op 24 November den Kraton, welke tijdelijk tot fort diende, te overrompelen.

Het kwam er nu hoofdzakelijk op aan, maatregelen te treffen zonder argwaan op te wekken.

De families, die buiten den Kraton woonden, werden gewaarschuwd, doch haar werd tevens dringend aanbevolen niet voor 't donker de woningen te verlaten, het licht als gewoonlijk te laten branden en zonder overhaasting en onopgemerkt binnen 't fort te komen.

Men kan zich voorstellen welk een ontsteltenis dat bericht veroorzaakte onder de Europeesche dames, die zich reeds het voorwerp zagen der wreedste mishandeling!

Na de taptoe werd de troep buiten den Kraton opgesteld; de vier kanonneerbooten met 16 stukken bewapend onder den luitenant ter zee Muller, lagen reeds gereed, om de kwaadwilligen met een goed kruisvuur te ontvangen.

Vele uren verliepen zonder dat er iets verdaehts bespeurd werd; overal in 't rond was het rustig, ook in

de kampongs deed zich geen teeken van leven hooren.

Maar ook bij den troep werd de grootste stilte in acht genomen en niets verried den inlander, dat het garnizoen op den aanval was voorbereid.

Tegen drie ure in den morgen ontwaarde men op de rivier een prauw zonder licht, welke zich met den stroom liet afdrijven en als een schaduw voorbij de kanonneerbooten voortgleed. Kort daarop verdween zij in de dicht met struiken en planten bedekten oever aan deze zijde van het fort.

Opzettelijk hadden de schildwachten aan de rivier niet aangeroepen, maar om geen argwaan op te wekken riepen de posten in den Kraton, wier sombere muren zich in de duisternis verloren, om 't half uur het gebruikelijke *alles wel!*

Eindelijk, tegen 4 uur in den morgen, hoorden de onzen een verwijderd, onbestemd geluid, dat meer en meer naderde en niet lang daarna ontwaarden de uitgezette posten in N. W. richting dichte drommen, die zich niet ver van den Kraton in twee deelen splitsten.

Met groot misbaar werd de poort bestormd; een andere drom trachtte de noorder face te beklimmen.

Een vreeselijke losbarsting van het geweervuur der in hinderlaag liggende troepen, gepaard aan eenige goed gerichte kanonschoten der booten deden den vijand verschrikt terugdeinzen. Een kreet van schrik welke door de lucht drong, het gehuil en gekerm verraadden duidelijk, welke eene uitwerking het kanon- en geweervuur had te te weeg gebracht.

De vijand, die zijn toestand niet kon overzien, bovendien van verschillende kanten bestookt, trok overhaast terug.

Slechts een gedeelte, door den sultan aangevoerd, vocht met wanhopigen moed, doch niet ondersteund door de andere drommen, werd het weldra in de algemeene vlucht medegesleept, 30 dooden en 60 gewonden achterlatende.

De onzen telden 2 dooden en 23 gekwetsten, waaronder de onder-inspecteur Schultze en de luit.-ter-zee Steffens.

De sultan nam de wijk naar 't binnenland, doch viel na lang omzwerven in bosschen en wouden in onze handen en werd met zijnen vader naar Banda verbannen; de laatste stierf echter kort na aankomst te Batavia.

De maat der misdaden van de Palembangsche vorsten was nu vol, reden waarom de Ned.-Indische Regeering het besluit nam het sultanaat af te schaffen.

In 1881 beproefden de afstammelingen van den sultan het Ned.-Indische gezag nogmaals omver te werpen, doch de samenzwering werd ontdekt en door het schrander en beleidvol optreden van den toenmaligen resident Laging Tobias tot hare uiterste vertakkingen vernield.

J. P. SCHOEMAKER,
oud-Kapitein der Inf. O.-I. leger.

De tabaksindustrie op Cuba.

De eigenlijke tabakscultuur op Cuba dateert van 1580, toen de eerste kleine plantages in de nabijheid van Havana aangelegd werden. Drie honderd jaren later waren er reeds meer dan 10,000.

Deze eerste plantages lagen in of nabij de Vuelta Abajo (Lage Vallei) ten Z. W. van Havana, maar hoewel deze plantages altijd de beste tabak van het eiland opgeleverd hebben, het duurde toch 250 jaren vóor deze de zoo gunstige bekendheid verwierf die zij thans bezit. Toen eenmaal het toppunt van haren roem bereikt hebbende, is zij sedert nog door geen andere soort verdrongen en de Vuelta Abajo-tabak wordt nog steeds beschouwd als de beste tabak ter wereld.

Dit is natuurlijk het gevolg van de bijzondere gesteldheid van den grond en het klimaat; want de tabaksplanters in de overige gedeelten van het eiland doen, wat zorg en bekwaamheid betreft, niet onder voor de planters in de Lage Vallei. Een Partido-blad b.v. is fijner in weefsel, grooter en heeft een mooiere kleur dan een Vuelta Abajo-blad, maar het heeft niet dien bijzonderen geur, die alleen het gevolg kan zijn van de gesteldheid van lucht en grond.

Dit Vuelta Abajo-district heeft een uitgestrektheid van ongeveer 900 vierkante mijlen en de provincie Pinar del Rio, van welke het een deel uitmaakt, produceert de meeste en beste tabak van Cuba. Uit deze provincie en uit de

provincie Havana en Santa Clara komt bijna alle Cuba- (vulgus Havana-) tabak.

In het oostelijk gedeelte zijn slechts enkele plantages. Men ziet dus dat slechts een klein gedeelte van Cuba voor deze winstgevende cultuur gebruikt wordt. Een veja (plantage) is gemiddeld ongeveer 35 morgens groot, waar dan ongeveer 30 à 40 man gebruikt worden voor het onderhoud, meestal blanken. De tabakscultuur eischt meer zorg dan de suikercultuur, zoodat op deze veja's gewoonlijk een betere stand menschen wordt gevonden dan op de colonia's.

De geheele tabaksoogst op Cuba bedroeg in 1894 (vóór den opstand dus) ongeveer 560,000 balen (de baal gerekend op 50 KG.), dus ongeveer 28 millioen KG. of 62,173,800 pond (Engelsche). Van deze 560,000 balen waren 260,000 afkomstig uit de provincie Pinar del Rio, in den handel bekend als Vuelta Abajo-blad, die van de fijnste qualiteit is en waarvan ongeveer 150,000 balen gebruikt worden door de eerste sigaren- en sigaretten-fabrikanten in Havana, terwijl het overige gedeelte naar de Vereenigde Staten en Europa uitgevoerd werd.

Uit de provincie Havana werden in dat jaar ongeveer 70,000 balen tabak getrokken, bekend als Partido-blad, waarvan 1/5 ongeveer gebruikt wordt voor inferieure sigaren en sigaretten, terwijl de rest uitgevoerd werd naar Key West, New-York en Europa. Uit Matanzas komt zóo weinig tabak, dat zij geen afzonderlijken naam heeft. De provincie Santa Clara bracht in 1894 ongeveer 130,000 balen op, gewoonlijk bekend als Remedios-blad, waarvan 30,000 balen in dat district verbruikt en 100,000 naar de Vereenigde Staten uitgevoerd werden. De provincie Puerto Principe produceert zeer weinig; in elk geval niet noemenswaard.

El Oriente de Cuba, m. a. w. de provincie Santiago de Cuba, had in '94 een oogst van zoowat 100,000 balen,

bekend als Gibari- of Mayari-tabak. Hiervan werden 40,000 balen op het eiland gebruikt, terwijl de rest, 60,000 balen, uitgevoerd werd naar de landen waar een tabaksmonopolie bestaat, zooals Oostenrijk, Spanje, Italië enz. Het is een grof soort en feitelijk alleen geschikt voor pijptabak; de prijs is soms slechts 66 Nederl. centen het KG.

De verschillende onderdeelen der cultuur zijn in alle districten natuurlijk niet hetzelfde, maar in hoofdzaak wordt op Cuba dezelfde methode gevolgd.

Het werk begint in September; dan wordt er gepoot op de „semilleros" (kweekbedden), die gewoonlijk hooger liggen dan de farm. Tegen het eind van October, na ongeveer 50 dagen, worden de jonge plantjes overgebracht naar een ander veld, dat voor hen in orde is gemaakt en worden daar op een afstand van 45 c.M. van elkander gepoot; dit vereischt natuurlijk de uiterste zorg. Nu moet over de jonge plantjes gewaakt en hun vijanden bestreden worden. Deze zijn 1°. de gewone tabaksworm, 2°. een rups die de bladeren vernielt, en 3°. een vlinder die haar eieren op de bladen legt en ze doodt. Deze beesten moeten met de hand vernietigd worden, en dat is een moeilijk en onaangenaam werk.

In Januari begint het snijden en de bladeren worden daarna op rekken te drogen gehangen, beurtelings in de open lucht en in de schuren.

Nadat zij geheel droog zijn, worden de bladen even besproeid met water, waar de stengels der plant in gelegen hebben tot deze begonnen te verteren, daarna worden de bladen verpakt in balen van 50 K.G. en zijn zij gereed voor verzending. Eén man kan zorg dragen voor 15,000 plantjes, de opbrengst van ongeveer 2 morgens, en er zijn gevallen dat 1 morgen (dus ongeveer 7500 planten) een waarde opbracht van $ 3000.

Naar schatting zijn er 80,000 menschen op Cuba die zich met tabakscultuur bezig houden.

De meeste sigaren- en sigarettenfabrieken zijn in handen

van Engelsche en Duitsche firma's, maar slechts zeer weinige plantages. Een enkele wordt door een Duitsche firma geëxploiteerd, maar de fabrikanten meenen dat het voordeeliger is de tabak te koopen. En dat terwijl sommige plantages tijden hebben gekend dat zij 35 pct. rendeerden!

De 3 grootste fabrieken in Havana behooren aan de bekende firma Henri Clay & Bock, met een kapitaal van $2^1/_2$ millioen; aan de Partagas Maatschappij van Londen met 1.5 millioen dollars en aan H. Upmann & Co.

De overige 120 fabrieken behooren aan verschillende nationaliteiten.

De eerste Amerikaansche maatschappij werd in het begin van dit jaar opgericht, n.l. de Havana Commercial Co. Zij bezit thans 14 fabrieken. De meeste sigaren worden uit Havana geëxporteerd; ongeveer 97 pct. der geheele export is daar geconcentreerd. Door de hooge rechten van 1896 in de Vereen. Staten verminderde de uitvoer daarheen van 188,5 millioen sigaren tot 60 millioen en de geheele uitvoer van Cuba-tabak naar de Vereenigde Staten verminderde in één jaar tijds (1896—'97) van 26,781,317 pond, ter waarde van 10,613,468 dollars, tot 4,410,073 pond, ter waarde van 2,306,067 dollars!

Voorwaar dus geen klein verschil. Evenals alle takken van nijverheid heeft de tabakscultuur gevoelige slagen geleden gedurende den oorlog.

De hoofdoorzaken van deze depressie zijn geweest:

1°. De vermindering in bevolking van het eiland. Vóor den oorlog bedroeg de bevolking van de provincie Pinar del Rio ongeveer 36,000 en de oogst was van 60,000 tot 65,000 balen. Op het laatst van '98 was het zielental gedaald tot 6000 en de oogst was nog geen 6000 balen.

2°. De roof van vee gedurende den opstand. Deze heeft wel den gevoeligsten slag aan de cultuur toegebracht, want op sommige plaatsen is al het

vee geroofd, en juist dit vee is zoo noodig bij de cultuur. Het werk van de trekossen begint bij het beploegen van het veld en strekt zich uit tot de plaats waar de tabak in balen ingescheept wordt. De ondervinding heeft geleerd dat paarden en muildieren dit werk niet kunnen doen; de bijzondere gesteldheid van het land, vooral in de Vuelta Abajo, maakt dit onmogelijk. Zonder vee geen oogst en zonder tabak staan de fabrieken stil.

3°. Het verlies van kapitaal en crediet. Dit is een gevolg van de beide eerste oorzaken en werkt natuurlijk mee tot het instandhouden der heerschende depressie.

Indien het der Regeering van de Vereenigde Staten ernst is om den toestand der tabakscultuur op Cuba te verbeteren, dan zal zij de volgende maatregelen moeten nemen.

I. De landverhuizing bevorderen. Reeds bij het bespreken der suikerindustrie werd ook hierop gewezen. De tabaksplanters geven de voorkeur aan emigranten van de Canarische eilanden, daar deze intelligenter zijn dan kleurlingen.

II. Vrije invoer van vee. Dit is een dringend vereischte, daar zoowel het aantal trekossen als slachtvee uiterst gering is.

III. Het verbeteren der wegen. Vooral in Pinar del Rio doet zich deze behoefte gevoelen. Na de drie jaren van oorlogen en ellende zijn er geen goede verkeerswegen meer. Daardoor zijn de kosten van vervoer zóo hoog, dat zij dikwijls meer bedragen dan de waarde der te vervoeren goederen.

IV. Het oprichten van een corps veldpolitie.

Juist na deze laatste jaren is het aantal stroopers en dieven aanzienlijk toegenomen, en zoo lang deze niet beteugeld worden zullen de plantages geen ordelijke werklieden kunnen werven.

Deze maatregelen, zegt een Amerikaansch vakman, zijn

noodig om de cultuur weer op den ouden voet te brengen. Maar van nóg meer belang zal het zijn om aan Cuba de plaats, die zij nu reeds de eeuwen door op de wereldmarkt ingenomen heeft, te doen behouden. Vooral de Vuelta Abajo-tabak moet blijven wat zij geweest is. En daarvoor is noodig p r o t e c t i e.

Dat deze protectie noodig is, zal blijken uit het onderstaande staatje, voorstellende de productiekosten van 100 balen tabak (1 baal is 50 K.G.)

Een planter zou om deze 100 balen te leveren noodig hebben 1 caballeria ($33^1/_3$ morgens land), waarvan hij de helft met tabak zou beplanten, de andere helft voor groenten enz. gebruiken. Hij zou dan moeten betalen:

Jaarlijksche pacht	$	300
250,000 planten (1,5 dollar per duizend) . . .	„	375
6,250 pond Peru-mest	„	250
Huur van trekossen	„	102
Loonen voor 12 man (van 25 dollar per mnd.)	„	3000
Onkosten	„	300
Belasting, medicijnen en eigen onderhoud . .	„	400
Gezamenlijke onkosten . . .	$	4,727

Op elke 50 K.G. tabak heeft hij dus $ 47.27 onkosten. Dat maakt dus ongeveer $ 1 per K.G.

(Dit staatje geldt voor een planter in de Vuelta Abajo; we hebben boven gezien dat Gibara en Mayari-tabak slechts 66 cents (Nederl.) per K.G. kost.)

De hooge productiekosten zijn een gevolg van de groote zorg die aan het onderhoud der jonge plantjes gewijd moet worden. Nacht en dag moeten zij bewaakt worden, wil de planter zeker zijn van de qualiteit.

Om nu aan de planters garantie te geven dat zij door hooge marktprijzen hun onkosten vergoed krijgen, moet de bestaande bepaling betreffende het verbod van invoer van alle bereide of onbereide tabak op het eiland ten

strengste gehandhaafd worden; (uitgezonderd zijn snuif en pruimtabak, die geen nadeeligen invloed op den handel of de cultuur kunnen oefenen). Van de vele wetten en bepalingen, door de Spaansche Regeering ingevoerd op dit eiland, zijn deze almee wel de eenige verstandige. Want door dit verbod van invoer is de mogelijkheid buitengesloten om sigaren te maken van vreemd binnengoed met slechts Cuba-dekblad. Dit zou voor den fabrikant zeer winstgevend zijn, maar het zou een zeker middel zijn om den goeden naam van Cuba-sigaren ten eenenmale te bederven.

Wij mogen veronderstellen dat de Vereenigde Staten geen gewetensbezwaren zullen maken tegen dit, bij uitzondering, verdedigbaar protectionisme!

Wij hebben boven gezien dat de Vuelta Abajo jaarlijks ongeveer 260,000 balen levert. De heer Gustaaf Bock, lid der firma Henry Clay en Bock, verklaart dat dit cijfer zeker opgevoerd zou kunnen worden tot 500,000; want in de Vuelta Abajo liggen nog uitgestrekte gedeelten braak en onder een wijze regeering en met voldoende kapitaal zou al dit land met succes kunnen ontgonnen worden.

Lang geen gelijken tred met de cultuur houdt de fabricage van sigaren en sigaretten.

Dit zal uit het volgende blijken.

In 1889 werd een waarde van 4 millioen dollar aan tabak omgezet in 300 millioen sigaren. Hiervan werden 50 millioen, ter waarde van 2 millioen dollar op Cuba geconsumeerd, terwijl 250 millioen, ter waarde van 11.5 millioen dollar, werden uitgevoerd. (Men ziet dat een Cubaan gemiddeld $^1/_{25}$ dollar (10 Nederl. centen) voor zijn sigaartje betaalt, terwijl zij die buiten Cuba wonen gemiddeld 11.5 Nederl. centen voor hun „roko" moeten betalen, en dan moeten zij hem nog wel op de ree van Havana oprooken, daar de kosten van vervoer niet onder deze 250 millioen dollar begrepen zijn).

Sigaretten worden ter waarde van 3 tot 4 millioen dollar gefabriceerd. Deze sigaretten zijn weinig bekend in Holland, maar zijn verre superieur aan de meer bekende, met opium vergeven, Turksche en Egyptische sigaretten. Aan het papier wordt veel zorg besteed en het papier der zoogenaamde „Pectorales" is, volgens verklaring der fabrikanten, gedrukt op de veelkleurige pakjes, zelfs uitstekend voor de borst.

Hebben wij gezien dat voor de tabaksplanters, onder goed bestuur van het eiland, een gouden toekomst in het verschiet ligt — want er is maar één Vuelta Abajo — dit is niet het geval met de sigarenfabrikanten. Deze hebben behalve met uitgebreide concurrentie te strijden met de hooge invoerrechten op sigaren en sigaretten in verschillende landen. In de Vereenigde Staten zijn de beschermende rechten ten gunste van de nationale sigarenfabricage uiterst hoog. Het volgende staatje van de sigaren-export gedurende de laatste 9 jaren zal dit met cijfers aantoonen.

In 1889	250,467,000	stuks.
1890	211,823,000	„
1891	196,667,000	„
1892	166,712,000	„
1893	147,365,000	„
1894	134,210,000	„
1895	158,662,000	„
1896	185,914,000	„
1897	123,417,000	„

Men ziet dus in 9 jaren tijds een vermindering van meer dan 50 pct.

Aan den anderen kant is de uitvoer van tabak in 7 jaren tijds met bijna 50 pct. vermeerderd.

In 1889 bedroeg deze 177,000 balen; in 1895 was zij reeds gestegen tot 250,000 balen.

De oorzaak van deze aanzienlijke veranderingen moet niet alleen gezocht worden in de hooge invoerrechten in sommige Staten (b. v. in de Argentijnsche Republiek), maar vooral in de toepassing der beruchte Mc. Kinley-wet.

Deze noodzaakte vele fabrikanten hun fabrieken over te brengen naar de Vereenigde Staten, waardoor de sigarenexport van Cuba naar dit land aanzienlijk verminderde. Bedroeg deze export in 1889 ongeveer 101.7 millioen stuks, in 1897 was zij gedaald tot 34,017,583.

De maatregelen om de sigarenindustrie op Cuba weer uit haar verval op te heffen zijn de volgende:

I. De opheffing, ingesteld bij besluit op 31 Dec. 1898, van uitvoerrechten op sigaren moet gehandhaafd blijven en uitgestrekt worden tot sigaretten en gesneden tabak.

II. De uitvoerrechten op onbewerkte tabak moeten gehandhaafd blijven. Deze zijn 12 dollar per 100 pond op de tabak, afkomstig uit het midden- en westelijk-gedeelte van het eiland (Vuelta Abajo, Partido en Romalios).

Dat deze maatregel noodig is blijkt uit de beide volgende staatjes; aannemende dat 25 pond binnengoed en 5 pond dekblad noodig zijn om 1000 sigaren te maken.

Uitvoerrechten op Cubablad 30 pond à $ 12 per 100 pond.	$ 3.60
Invoerrechten in de Ver. St. op 25 pond binnengoed à 35 cts. (Amer.)	„ 8.70
Invoerrechten in de Ver. St. op 5 pond dekblad à $ 2	„ 10.05
Totaal	$ 22.35
Dezelfde 1000 sigaren wegende 12 pond, à $ 4.50 per pond	$ 54.00
Uitvoerrechten 25 pct. der waarde en geschat op $ 60 per 1000 stuks	„ 15.00
Totaal	$ 69.00

Hetgeen een verschil geeft van $ 46.

III. De reeds besproken besluiten regelende het verbod van invoer van alle soorten tabak moeten, ook ten behoeve der sigarenindustrie, gehandhaafd blijven.

Ten slotte geven we hieronder een staat der gemiddelde tabaksoogsten in alle tabak produceerende landen der wereld.

Vereenigde Staten	488,000,000	pond
Mexico	5,600,000	„
Cuba (in 1894)	**62,000,000**	„
Puerto Rico.	8,800,000	„
San Domingo	8,000,000	„
Brazilië	33,000,000	„
Arg. Republiek	6,000,000	„
Oostenrijk-Hongarije	135,000,000	„
Rusland	110,000,000	„
Turkije	80,000,000	„
Duitschland.	72,000,000	„
Frankrijk	50,000,000	„
Griekenland.	18,000,000	„
België	10,000,000	„
Rumenië	8,000,000	„
Bulgarije.	7,500,000	„
Bosnië.	7,000,000	„
Nederland	6,300,000	„
Italië	4,000,000	„
Zwitserland.	3,000,000	„
Servië	3,000,000	„
Zweden	2,200,000	„
Philippijnen.	45,000,000	„
Britsch-Indië	370,000,000	„
Nederl. Oost-Indië	66,000,000	„
Japan	50,000,000	„
Ceylon	8,000,000	„
Transporteere . . .	1.676.400.000	„

Transport	1.676.400.000	pond
Cochin China	6,000,000	„
Algiers	10,000,000	„
Australië	10,000,000	„
China	160,000,000	„
Paraguay		
Diverse kleinere producenten . . .	55,000,000	„
Totaal	1,907,400,000	pond.

VARIA.

Een historische herinnering.

Vraag: „Was het noodig dat de generaal Van der Heijden, als Regeeringscommissaris, in de buitengewone vergadering van den Raad van Indië van 11 September 1880, alsnog de voorwaarde stelde, dat het opperbestuur van Atjeh en Onderhoorigheden gedurende de eerste jaren aan militaire handen zou worden toevertrouwd — nadat hij *vijf maanden tevoren* in zijne „Nota over den vorm van dit bestuur" de noodzakelijkheid hiervan uitvoerig en „op onweerlegbare gronden" had aangetoond? [1]).

Wij antwoorden hierop volmondig: *Ja!*

Om dit te kunnen doen inzien moeten wij den lezer verwijzen naar *De Indische Gids*, jaargang 1881, waar men op bladzijde 970, onder het hoofd „Waarom het civiel bestuur in Atjeh werd ingevoerd", het volgende leest:

„Door den minister is bij de discussiën omtrent hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1880 der Kamer medegedeeld, dat de Koning de meest volkomen vrijheid had

1) In het weekblad *De Controleur* van 12 Augustus jl., komt het „Monitor" onaannemelijk voor, dien eisch aan den generaal Van der Heijden te stellen.

gegeven aan den Gouverneur-generaal om tot dien maatregel (vestiging van het civiel bestuur) over te gaan in dien vorm, waarin deze verlangde: tot benoeming van een gouverneur of van een gouvernementscommissaris, als hij dit raadzaam en oorbaar achtte. Ik meen dat volgens de regelen van ons staatsrecht dergelijke machtiging zelve overbodig was. Immers de Gouverneur-generaal ontleent de bedoelde bevoegdheid aan het Regeeringsreglement; maar daar het een zaak gold van zoo buitengewoon gewicht, oordeelde ik het noodig den Gouverneur-generaal die machtiging buitengewoon te doen verstrekken.

„Sedert 1879 is het dus bekend, dat het burgerlijk bestuur het militair zou vervangen. Trouwens, wie zal willen dat het beheer voortdurend op militaire wijze gevoerd worde? Evenwel zijn er omstandigheden geweest in het begin van 1880, die vooralsnog de uitvoering der zaak hebben vertraagd. Zeer terecht heeft de Indische Regeering begrepen, dat daartoe niet moet worden overgegaan zonder eene zekere periode van voorbereiding. Men kende te weinig van de inlandsche huishouding en van het inlandsch volkskarakter om dat alles in eens te regelen.

„Twee commissarissen (generaal Van der Heijden en de heer Pruys van der Hoeven) hebben zich dus onledig gehouden met het onderzoek te Atjeh en met *voorstellen te doen* betreffende den overgang van het militair tot het civiel bestuur.

„Toen ik van deze plaats het laatst het woord voerde over Atjeh, bij gelegenheid van het Adres van antwoord in September, deelde ik de Kamer mede, dat destijds de gouvernementscommissarissen te Batavia waren en *hun voorstellen met de Regeering bespraken.* Er is dan ook destijds een buitengewone vergadering van den Raad van Indië gehouden met de kommandanten van land- en zeemacht, de directeuren der verschillende departementen

van algemeen bestuur en de gouvernements-commissarissen zelven, waarin de verschillende punten, over welke beide laatsten gerapporteerd hadden, zijn overwogen.

„Alleen bleek het der Regeering, dat de voorstellen der gouvernementscommissarissen omtrent de inrichting van het binnenlandsch bestuur te wenschen overlieten en daaromtrent nog niet kon worden beslist.

„In die vergadering is door allen, en niet het laatst door generaal Van der Heijden zelven erkend, dat de toestand van Atjeh van dien aard was, dat tot het burgerlijk bestuur kon worden overgegaan" . . . . . .

Uit deze redevoering van den Minister blijkt dus dat de Nota van den generaal Van der Heijden, over den vorm van het bestuur in Groot-Atjeh en Onderhoorigheden, vijf maanden (lees: *twee* maanden) te voren ingediend, *een zijner voorstellen bevatte als Regeeringscommissaris*, maar daar de verschillende punten over welke de Regeeringscommissarissen gerapporteerd hadden, in de buitengewone vergadering overwogen zijn, en de generaal daarbij erkend heeft dat de toestand van Groot-Atjeh van dien aard was dat tot het burgerlijk bestuur kon worden overgegaan, zoo moet men immers aannemen dat hij, door de gevoerde discussie in die buitengewone vergadering, zijne meening, vervat in zijne „Nota," [1]) heeft

1) Op bladzijde 17 en volgende van de brochure ***Mijne ervaring van Atjeh*** door A. Pruys van der Hoeven ('s Gravenhage, Gebrs. Belinfante, 1886) leest men: „De generaal Van der Heijden meende, dat de gouverneur alleen gevonden kon worden in den militairen stand. Mijnerzijds stemde ik in, dat in dit geval veel te zeggen viel voor de keuze van een gouverneur met militairen rang, mits de waarborg verkregen kon worden dat, met het oog op de taak, die te verrichten viel en waarvoor de door ons beiden voorgestelde organisatie moest dienen, bij zulk een keuze de politieke gouverneur niet opging in den militairen commandant, opdat de gewraakte dubbelhoofdigheid niet juist daardoor zou in 't leven geroepen worden."

laten varen en terug is gekomen op zijn „*wensch*" van 1879, om door den heer Pruys van der Hoeven te worden vervangen! [1])

K.

Hoe deskundigen over de Atjeh-zaak denken.

Onlangs schreef men ons:

„Wij gaan in Indië met dien langdurigen oorlog en ons jaarlijksch wederkeerend deficit op de Indische begrooting, na de leening van zoovele millioenen, moeilijke tijden te gemoet. Op de legerbegrooting kan in de eerste jaren niet bezuinigd worden. Ook de marine wordt duurder, of wij willen of niet; de gebeurtenissen op de Philippijnsche eilanden dwingen ons eindelijk het dure vraagstuk der defensie van Indië tegen eenen buitenlandschen vijand tot oplossing te brengen, willen wij niet het voorbeeld van Spanje volgen. Onze positie in Indië is na de ontwikkeling van Japan en Australië en het optreden van Noord-Amerika in de Philippijnen, kwetsbaarder dan een halvè eeuw geleden geworden."

„De couranten melden het bericht dat de gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, het door ons wanbeleid ontvolkte Groot-Atjeh met *Chineezen* wil bevolken.

Wij schijnen vergeten te zijn, dat de poging, indertijd door generaal Van der Heijden beproefd, na diens vertrek van Atjeh totaal fiasco heeft gemaakt. Zoodra de Atjehsche bevolking een weinig stoutmoedig wordt, gaan de Chineezen op de vlucht. De Chineesche nederzettingen moeten dus door onze bajonetten en kanonnen worden beschermd!"

---

1) In 1879 verklaarde de generaal Van der Heijden aan den heer Pruys van der Hoeven, dat het hem een waar genoegen zoude zijn indien hij in zijne plaats kwam, zoodra de toen door hem beraamde veldtocht zou zijn afgeloopen, daar dan, naar hij zich vleide, het oogenblik gekomen zou zijn, om tot de organisatie van het veroverde land over te gaan. (Brochure ***Mijne ervaring van Atjeh***, blz. 15.)

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a. | Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co.,
ROKIN 72.
AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN
Indische Comestibles,
Specerijen voor de Rijsttafel.
VERKOOP EN DETAIL

TAILLES DE SANTÉ
(VINDING ELISE MURKENS)
in 3 kwaliteiten.
Kousophouders
niet belemmerend
den bloedsomloop.
Opgave van Taillewijdte
en Kwaliteit voldoende.
Firma Elise Murkens,
LEIDSCHE KADE 69
— Amsterdam. —

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en andere artikelen, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking

2, Schoumburgstraat 2, Den Haag.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs **voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen** *ƒ 1.25*, **Delft** *ƒ 1.40*, **voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p.** *ƒ 1.65*.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *ƒ 15.—*

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG. per week

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BÉLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,

voorheen STUMPFF & KONING,

Spui 2, Amsterdam.

—o—

Eenig Depôt voor Nederland van

BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,

VAN

PAUL DECOURCELLE, Nice,

van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,

Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,

even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,

Hd. Tailleur,

uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,

ELEGANTE COUPE.

17 Nieuwe Spiegelstraat,

AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,

ALBUM- EN

PORTEFEUILLEFABRIEK.

Elias P. van Bommel,

53, KERKSTRAAT 53,

AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

SINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen MATIGE PRIJZEN, benevens GEWONE SIGAREN van *f 30.*— tot *f 150.*— per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG

OCTOBER 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. De Atjeh-paragraaf in de Troonrede. 627

II. Minister Pierson over den toestand in Atjeh. Door *** 640

III. De begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1900 647

IV. Gelijkstelling van Vreemde Oosterlingen met Europeanen. Nalezing. Door Mr. M. C. PIEPERS 660

V. Uit het Koloniaal Verslag 678

VI. Koloniale Litteratuur 689

VII. Boekaankondiging 692

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^{en} en den 15^{en} van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

De Atjeh-paragraaf in de Troonrede.

„De gunstige verwachtingen met betrekking tot den toestand in Atjeh, ten vorigen jare door Mij uitgesproken, zijn verwezenlijkt. In Groot-Atjeh is de rust bijna ongestoord gebleven, en in de kustlanden breidt onze invloed zich voortdurend uit. Hoewel ons gezag zich op eenige plaatsen nog met de wapens moest doen gelden, konden de aanwezige troepen tot de vorige sterkte worden teruggebracht.

„Voor de jongste krijgsverrichtingen breng Ik warme hulde aan het Nederlandsch-Indische Leger, alsook aan de Vloot en hare landingsdivisie."

Zoo luidt de vierde zinsnede van de rede, met welke H. M. de Koningin den 19en September jl. de zitting der Staten-Generaal heeft geopend.

De Tweede Kamer leverde daarop in haar gewijzigd Adres van Antwoord den volgenden terugslag:

„De mededeeling, dat de hoop op duurzame verbetering van den staat van zaken in Atjeh is verwezenlijkt, werd door ons met groote belangstelling vernomen. Gaarne stemmen wij in met de warme hulde, door Uwe Majesteit voor de jongste krijgsverrichtingen aan het Nederlandsch-Indische leger, alsook aan de vloot en hare landingsdivisie gebracht."

Een goed deel van de derde vergadering in het nieuwe

zittingjaar heeft de Kamer aan de „behandeling" van deze tiraden besteed.

„Deze zoogenaamde Atjeh-paragraaf", sprak de heer Van Kol, — „herhaaldelijk in verschillende jaren in de Troonrede voorkomende, zou aan Molière werkelijk stof hebben kunnen opleveren voor een geestig blijspel, door voortdurende beloften, voorspellingen en verwachtingen, meer dan twintig jaren lang. En even trouw herhalen elk jaar de Staten-Generaal onverstoorbaar komiek, dat nu eens de Eerste Kamer „met belangstelling" en de Tweede Kamer „met verblijding", en dan weder de Eerste Kamer „met verblijding" en de Tweede Kamer „met belangstelling" die mededeeling heeft vernomen. Een kleine nuance is soms merkbaar, wanneer men in het eene jaar eens te gunstige voorspellingen gedaan heeft, en men in het volgende jaar daarop iets moet beknibbelen. Zoo wordt in de deftige kanselarijstijl van de Troonrede in het vorige jaar gezegd: „In Atjeh zijn uitkomsten verkregen — let wel verkregen, niet meer verwacht — die het vertrouwen op duurzame verbetering van den staat van zaken in die landstreken wettigen." En nu lezen wij dat die gunstige verwachtingen zijn verwezenlijkt, hoewel „ons gezag zich nog op eenige plaatsen *met de wapenen* moest doen gelden." Is dat juist? En zijn er wel degelijk *duurzame* en afdoende verbeteringen verkregen? In Groot-Atjeh is nu de rust vrij goed, maar — il y a de quoi! — nà 26 jaren oorlogvoeren.

Doch is er overigens in werkelijkheid zooveel gewonnen, dat men van „bevrediging" der verwachtingen mag spreken?

Laat ons de gebeurtenissen der laatste maanden en weken kortelijk nagaan, zonder op volledigheid te willen aanspraak maken.

In de vorige Oost-moesson in 1898 is gevochten, in de Oost-moesson van 1899 ook weer.

Het vorige jaar had men de Pedir-„expeditie", en dit

jaar heeft men Tamseh- en Peusangan-„excursies" en „excursies" langs Noord- en Oostkust.

In September 1898 heette het, dat de vijand uit de Peusangansche Oeloebalangschappen verdreven was; en een jaar later moest weer een expeditie daarheen.

In de *Javabode* van 6 Juli 1899 lezen wij: „den 12den Juni was alles pais en vrede in Peusangan, en hoofden en bevolking waren „vriendschappelijk gezind" en nu — 18 Juni — knallen weer lustig de geweren, en is het „main prang" weer in vollen gang."

In andere bladen lazen wij: de vijandelijke benden worden grooter; de versterkingen zijn beter aangelegd en het verzet is heviger geworden; de hoofden zijn weer nauwer vereenigd.

Bij Beuratjan (Juli) stonden wij tegenover de vereenigde benden van P. Polim, de pretendent-sultan Toekoe Bin Peukan, en T. Boelan van Samalangan.

Onze troepen werden aldaar „met een oorverdoovend vuur ook van achterladers en repeteergeweren begroet".

Er was op vele plaatsen meer verzet, vooral meer „algemeen verzet" dan men gehoopt had.

Nieuwe vijanden zijn blijkbaar tegen ons opgekomen.

Vooral in Kertoï, o. a. bij Watang Koeli, werd een ernstig verzet en werden uitgebreide versterkingen gevonden.

De loopgraven waren „door een massa *Atjehers* bezet", achter de versterkingen met palissadeeringen stonden *Gajoes*, gewapend met voorladers, donderbussen, klewangs of lansen, en die zich soms verdedigden tegen onze aanvallen met steenworpen.

Ware hun bewapening beter geweest, en die tijd zal daar eenmaal komen, evenals zulks bij Groot-Atjeh het geval was, dan zou onze troepenmacht waarschijnlijk ontoereikend geweest zijn om ze uit hunne stellingen te verdrijven.

Thans is zulks geschied, doch niet zonder vrij zware

verliezen onzerzijds en zonder dat wij daarbij op een blijvend resultaat mogen rekenen.

Van „de toenadering der bevolking" was daarbij weinig te bespeuren, en als wij weer terugtrekken, daar voortdurend overal bezetten boven onze krachten gaat, zijn de verdrevenen weer even vijandig als vroeger, worden onze terugtrekkende troepen heftig beschoten, en is het bekende „thuisbrengen" weer in vollen gang.

Wanneer men de brieven leest in de Indische bladen van ooggetuigen dezer gevechten, dan valt het op, zoo dikwijls als er sprake is van een „bloedig treffen", van „hardnekkigen tegenstand door den vijand", van het — als bij Gendeng — „stand houden der verdedigers ondanks onze cavalerie-charges", en van vijanden die meestal slechts van blanke wapenen voorzien — 17 Juni bij Tjot Pi — „alleen door granaat-kartetsvuur konden worden verjaagd".

Er „vallen weer spaanders", heet het elders, en daar het „er heet is toegegaan, zijn ook onze verliezen aanzienlijk".

Bij sommige gevechten hadden wij 12 en 16 dooden en gewonden en liet de vijand 25 en 46 lijken in onze handen achter. Zulke zware verliezen kwamen bij de geheele Pedir-expeditie niet of uiterst zelden voor. Er wordt dus zwaarder gevochten dan vroeger, en gering blijkt nog onze moreele invloed, het prestige onzer wapenen.

Natuurlijk is er wat gewonnen, en als straks de Minister daarover weer eenige officieele mededeelingen zal doen en op eenige resultaten zal wijzen, geef ik hem bij voorbaat gewonnen spel. Het ware treurig, neen crimineel, als wij in ruil voor 800 aan de Javanen ontwrongen millioenen guldens en het offer van duizenden menschenlevens nog geen uitbreiding onzer macht en van het door ons beheerscht gebied konden aantoonen.

Doch dat is de vraag niet. De zaak is deze: of men eindelijk hopen kan, dat aan een oorlog, die tot schande

van Nederland en tot vloek voor den Javaan roekeloos is begonnen en roekeloos wordt voortgezet, spoedig een einde zal komen.

En daarvan, van het einde van dien kwarteeuwschen Atjeh-oorlog zijn wij verder verwijderd dan een rooskleurige schildering der toestanden ons in de laatste maanden deed hopen. Wij zijn ondanks de zoo hoog opgehemelde Pedir-expeditie van het vorig jaar eer achteruit dan vooruit gegaan.

In vele streken heerscht weder onrust en verschijnen benden die de patjol verwisselden met klewang en geweer, en de niet zelden vermelde „afwezigheid der bevolking" bij de komst onzer troepen, is een slecht teeken. Het feit dat er eerst te Segli en later in de Gajoe-landen een enkele geestdrijver een paar duizend mannen, vrouwen en kinderen op de been wist te brengen, bewijst wel dat wij nog lang niet zijn waar wij moeten wezen; de pacificatie nog verre van algemeen is en het zeer de vraag is of zij wel ergens vertrouwbaar is.

Wel hebben wij enkele Panglima's gedood en zelfs een Panglima Lehman in Lhong gedurende zijn slaap afgemaakt, doch nieuwe panglima's blijven over of doemen weder op. Door een toeval sneuvelde onze vroegere bondgenoot, moedwillig tot vijand gemaakt, Toekoe Oemar, doch zijn dappere vrouw en andere aanvoerders stellen zich weder aan het hoofd van onze overal verspreide vijanden.

Nauwelijks was Tengkoe Tapoe even teruggedrongen, of een nieuwe geestdrijver, Toekoe Moeda, tracht een soortgelijke rol te vervullen. Panglima Polim, de vorstentelg, blijft zijn hardnekkig verzet volhouden en brengt goed gewapende bataljons van 150 man en meer in het geweer en durft zelfs in het hartje onzer vestiging Groot-Atjeh binnendringen.

De pretendent-sultan wist bij Koeta-Sawang een versterking op te richten, die ons 4 dooden en 16 gewonden

kostte en waarbij de terugkeerende troepen heftig werden beschoten; de vijand is dus nog geenszins ontmoedigd.

En wat vooral een veeg teeken is en geenszins van angst voor onze wapenen getuigt, is het feit dat sedert 1896 geen enkele oelama zich aan ons heeft onderworpen, noch in onze handen is gevallen. En toch, het is meermalen erkend, de oelama's, de priesterpartij, vormen de ziel van den oorlog, zijn de kern van het dappere verzet.

Angst hebben wij niet ingeboezemd, wèl haat.

Welk een doodelijke haat moet een volk bezielen tegenover ons, wanneer, zooals op 5 Juli in Titeüe, een gevangen genomen hadji, toen hem de keuze werd gelaten tusschen den dood en het blijven in onze handen, den dood verkoos; wanneer wij lezen, dat Atjehsche dorpsbewoners liever gaan baden in een rivier, waarin stinkende sappi-krengen lagen, dan in een, waarin onze kafir-soldaten zich hadden gebaad. Fel moet de haat nog heerschen in de harten der Atjehers als zij soms naalden trachten te verbergen in het voedsel onzer soldaten, en deze door de vrouwen werden aangezien (volgens een correspondent van *Het Vaderland*, 16 September 1899) „met oogen vlammend van haat".

Die haat zal nieuw voedsel vinden door onze gruwzame wijze van optreden, onder andere op 24 Juni 1899 bij de inneming van de sterke bentings, achter zwaar moeras gelegen op de heuvels van Lho Triëng.

En om al dat bloed te storten, worden onze troepen door rustelooze tochten en excursiën afgebeuld en uitgeput, wat ik bij de Indische begrooting wellicht nader zal aantoonen.

Hier is het voldoende om er aan te herinneren, dat van alle zijden op de noodzakelijkheid van nieuwe zending van troepen gewezen wordt, zoodat wij nog geenszins aan het einde zijn van den oorlog op Atjeh, waarvan reeds zoovele malen van de Ministerstafel, het naderend

einde werd voorspeld. Hoe lang mag dat nog duren? Waarom protesteeren wij wèl tegen het geweld een klein volk aangedaan aan de Zuidpunt van Afrika, en niet als hetzelfde geschiedt aan de Noordpunt van Sumatra, waar wij reeds zoo lange jaren oorlog voeren op onbillijke, maar vooral op oneerlijke wijze?

Want, geen uitvluchten kunnen baten, het is een oneerlijke, een immoreele politiek om de veroveringsoorlogen der Hollanders te laten betalen door de Javanen.

Later meer hierover. Thans mocht ik gaarne deze verklaring aan elk eerlijk man in Nederland in overweging geven: waar het geldt de uitbreiding van Nederlands souverciniteit, de handhaving van Nederlands eer, in een oorlog voor Nederlandsche (particuliere!) belangen, eischt de eerlijkheid dat deze veroveringskrijg met Nederlandsch geld worde betaald.

Het was onze imperialistische politiek, die door den Atjeh-oorlog talrijke millioenen deed verslinden, en het is een hemeltergend onrecht, deze millioenen te ontnemen aan de belastingpenningen van den Javaan. Het is geen Javaansche, maar een Nederlandsche oorlog, het is *onze* Atjeh-oorlog, gevolg van onze heerschzucht en wanbeheer, het is een strijd ter vergrooting van *ons* koloniaal bezit, tot vermeerdering van Nederlands macht en grootheid. Wil men dien rampzaligen oorlog voortzetten, dan moet men zelf offers brengen en niet de lasten van onzen annexatiegeest doen drukken op de schouders van den door onze roofzucht reeds zoo verarmden Javaan.

Zulk een beroep op de politieke eerlijkheid, die voor volken geldt even goed als voor individuen, zulk een fier woord uit Koninklijken mond tot opwekking van het nationaal schaamtegevoel, reeds te lang door hebzucht verstikt, had ons volk weldadiger in de ooren geklonken, had meer getuigd van zedelijke grootheid dan wat wij thans in de Atjeh-paragraaf dezer Troonrede moeten lezen."

De heer Ketelaar had bezwaar tegen de laatste zinsnede van de paragraaf.

„Niet, dat ik niet geloof," zeide hij, „dat het leger en de vloot daar in Indië hun plicht niet gedaan hebben, maar dat leger en die vloot hebben daar zulk een treurigen plicht te vervullen, namelijk het dooden van honderden menschen, dat ik het niet raadzaam vind, dat de Tweede Kamer van de Staten-Generaal daarmee haar instemming betuige.

Maar er is nog een ander punt, dat ik vooral hier op den voorgrond wil doen treden; het is, dat in verschillende Troonreden steeds woorden van lof gevonden worden voor het leger en de vloot, maar dat de burgerlijke ambtenaren, die toch ook zooveel doen voor het welzijn van het land, steeds vergeten worden. Ik geloof, dat geen van de leden van de Kamer het met mij oneens zal zijn, als ik zeg, dat juist datgene, wat door de burgerlijke ambtenaren en personen zoowel hier als in Indië gedaan wordt, veel meer in het belang van het land is dan hetgeen door de militairen in Atjeh gedaan wordt.

Te vergeefs zoekt men in de verschillende Troonreden een woord van lof omtrent die burgerlijke personen, terwijl er toch zoovelen in ons land en Indië zijn, welke dien lof verdienen. Ik weet dan ook niet, waarom juist aan de vloot en aan het leger een woord van hulde moet gegeven worden, wanneer die hun plicht doen."

De heer Pierson, minister van Financiën, beantwoordde de beide redevoeringen aldus: „Door den geachten afgevaardigde uit Enschedé, den heer Van Kol, is gevraagd of het ernst is wat in de Troonrede gezegd is over Atjeh. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ernst, heilige ernst. Er is niets over Atjeh gezegd dat niet met de meeste zorgvuldigheid is overwogen. Er staat in deze Atjeh-paragraaf geen woord dat de Regeering niet in staat is ten volle waar te maken. Het oogenblik is echter thans niet gekomen om dit te doen. Weldra zal de ge-

legenheid zich daartoe voordoen bij de behandeling van de Indische begrooting, maar bij enkele punten wensch ik toch een oogenblik stil te staan.

De geachte spreker heeft gevraagd: in welk opzicht zijn wij vooruitgegaan sedert de Pedir-expeditie; geen enkele oelama heeft sedert 1896 zich aan ons gezag onderworpen.

Wel, Mijnheer de Voorzitter, de zaak was zoo: er was op drie punten nog verzet; op de Westkust, van Toekoe Oemar; in het Pedirsche van Panglima Polim; en eindelijk in de Paseistreek. En nu zal toch iedereen, die de berichten nagegaan heeft, toegeven dat inderdaad op elk dier drie punten groote vooruitgang merkbaar is: op de Westkust is reeds vóór den dood van Toekoe Oemar een betere toestand aangebroken; in de Pedirstreek, die in het bijzonder tot rust moest worden gebracht door de expeditie, is de invloed van Panglima Polim afgenomen, terwijl de expeditie verder glansrijke resultaten heeft gehad. In Pasei wordt nog gevochten, maar de gunstige berichten hebben doen zien, dat ook daar vooruitgang merkbaar is.

Laat mij alleen vermelden dat de generaal Van Heutsz een expeditie heeft geleid van Kotta Radja tot Tamiang, dat is hemelsbreed gemeten — en de tocht is *en zig-zag* gedaan — een afstand als van 's Gravenhage naar Parijs. Het laatste gedeelte van dien tocht is afgelegd uitsluitend met een cavalerie-escorte, en alleen in de Pasei-streek werd gevochten. Maar dáar alleen werd strijd verwacht. Geen enkele oelama heeft zich onderworpen sedert 1896, zegt de geachte spreker. Mijnheer de Voorzitter, wat zijn oelama's? Dat zijn priesters, en het komt er weinig op aan of zij zich onderwerpen. Van meer belang is het of de hoofden zich onderwerpen en, wanneer men het Koloniaal Verslag nagaat, zal men zien, dat er talrijke onderwerpingen van hoofden hebben plaats gehad; er zijn, wat vroeger bijna nooit voorkwam, zelfs onvoorwaardelijke

onderwerpingen geweest. Ziet eens, hoe in het Koloniaal Verslag allerlei teekenen vermeld zijn van verbetering, bijv. het terugkeeren der bevolking. De menschen die Groot-Atjeh hadden verlaten, vestigen zich daar opnieuw en onderwerpen zich aan onze rechtspraak. Er is een stoomtram aangelegd naar Selimoen: er is ernstig sprake van uitbreiding van het spoorwegnet in het Noordoosten van Sumatra, wegen worden aangelegd; teekenen van rust en bevrediging zijn dus in de ruimste mate aanwezig.

En wanneer nu de geachte afgevaardigde vraagt: hoelang de strijd nog zal duren, dan antwoord ik: tot zoolang de oorlogspartij heeft gezien, dat het ons ernst is haar te blijven bestrijden, totdat orde en rust zullen zijn bevestigd.

Welk belang het heeft voor het beëindigen van den oorlog, dat hieromtrent geen spoor van twijfel overblijve, kan men lezen in het Koloniaal Verslag op bladz. 10. Daar vindt men een allermerkwaardigste mededeeling. Er wordt namelijk gezegd, dat Panglima Polim zich zou hebben uitgelaten nog altijd te gelooven dat „de Compagnie" wel weer van stelsel zou veranderen. Welnu, al hetgeen wat strekken kan om die overtuiging te dooden en die van het tegendeel te vestigen, om bij de bevolking het geloof te wekken dat het Nederlandsche Gouvernement van plan is om orde en rust tegenover de oorlogspartij te handhaven, strekt tot bespoediging van de beëindiging van den krijg. Ik kan dan ook de verklaring afleggen, dat bij het geheele bestuur in Indië en bij de Regeering hier te lande niet de minste aarzeling dienaangaande bestaat. Wij hebben de vaste overtuiging dat wij moeten voortgaan op den ingeslagen weg.

De geachte afgevaardigde wenscht spoedige beëindiging van den oorlog. Zeer zeker de Regeering ook, maar het eenige middel daartoe is, dat wij voortgaan met hetgeen in den laatsten tijd is geschied.

De geachte afgevaardigde vat dit anders op. Indien ik

zijn bedoeling goed begrepen heb, beteekent spoedige beëindiging van den oorlog eenvoudig dit, dat wij Atjeh verlaten of terugtrekken, misschien, tot aan de kust. Wat dit terugtrekken zou beteekenen, leert de ervaring omtrent de concentratie in 1884, toen talrijke door ons onbeschermd achtergelaten bevriende Atjehers een gruwelijken dood zijn gestorven. Welk een wantrouwen zou het wekken in de geheele streek waarvan Atjeh deel uitmaakt, wanneer wij thans terugtrokken! Wilde men op Noordelijk Sumatra een bloedbad zien, een bloedbad veel erger dan de ergste oorlog, het zekerste middel daartoe zou zijn het verlaten van Atjeh, het ontnemen van onze bescherming aan de ons bevriende staatjes en de aan ons onderworpen bevolking.

Ik meen met dit weinige te kunnen volstaan ten opzichte van het gesprokene door den heer Van Kol. Ik zou dien geachten afgevaardigde wel ernstig willen verzoeken om te raadplegen wat de Koloniale Verslagen in den laatsten tijd aangaande dit onderwerp hebben medegedeeld; ik geloof, dat hij dan zal vinden een beantwoording in bijzonderheden van bijna alles wat hij heeft gezegd.

Thans nog een enkel woord tot den heer Ketelaar, die het heeft afgekeurd dat in de Troonrede een woord van hulde is gebracht aan het Indische leger. Waar dit leger zich evenwel zóó heeft gedragen als in de laatste jaren het geval is, daar verdient het waarlijk wel een woord van hulde. Waarom geen hulde gebracht aan de burgerlijke ambtenaren? Wel, Mijnheer de Voorzitter, wanneer de burgerlijke ambtenaren bijzondere dingen doen, dan zal er alle aanleiding bestaan om hun ook een woord van hulde te brengen. Thans zijn door het Indische leger geheel bijzondere dingen gedaan, van dien aard zelfs, dat het geoorloofd, ja zelfs volkomen gerechtvaardigd was een woord van hulde te leggen in den Koninklijken mond."

De heer Van Kol achtte het noodig nog eene korte dupliek op de rede van den Minister te leveren.

De grootste troef door den Minister uitgespeeld was, dat er nu een tocht was gemaakt van Kotta Radja tot Tamiang toe. Dat bewijst niets, meende de heer Van Kol. „Ieder die den toestand kent en de geschiedenis van den oorlog op Atjeh heeft nagegaan, zal met mij meenen, zooals ik reeds een vorige maal heb uiteengezet, dat er in Atjeh zal worden gevochten zoo vaak en wanneer de Atjehers zulks verlangen. Wanneer een goed voorbereide expeditie plaats heeft, trekt de bevolking zich terug om haar slag te slaan bij een gunstiger gelegenheid. De eerstvolgende maanden zal men nu weinig meer van oorlog hooren, omdat de west-mousson de beweging van onze troepen bemoeilijkt en de bevolking dan liever haar sawah's gaat bewerken dan te vechten.

Een andere troef van den Minister was de onderwerping van vele hoofden. Wanneer men de geschiedenis van den Atjeh-oorlog nagegaan heeft, dan kan men dit niet zonder een glimlach aanhooren. Gaat men de Koloniale Verslagen na, dan zal men zien, dat gedurende de 25 jaren van den oorlog zulk een groot aantal van hoofden zich hebben onderworpen, dat men niet meer begrijpen kan dat er nog vechtenden overblijven. Van sommige hoofden kan men zelfs lezen, dat zij zich twee- of driemaal hebben onderworpen, na telkens hun woord gebroken te hebben.

Ik had zoo gaarne gezien, dat thans eenige gegronde hoop ware gegeven op het althans in een niet al te ver verschiet eindigen van dezen oorlog. Sterk aandringen om zonder geweld een einde te maken aan dezen schandelijken oorlog, reeds 25 jaren tegen de onafhankelijkheid van het volk van Atjeh gevoerd, is in deze Kamer toch doelloos. Maar wanneer dan de oorlog toch gevoerd moet worden niet ten bate van Indië, maar ten pleiziere van Nederland, dan hoop ik, dat die oorlog ook zal gevoerd

worden met het geld van de Nederlandsche belastingschuldigen.

Zoodra een paar millioen daarvoor uit de schatkist van Nederland zal worden besteed, dan zullen alle voorwendsels het voortzetten van dien oorlog, de quaestie van zeeroof en souvereiniteit achterwege blijven, en dan zal, daarvan ben ik overtuigd, de meerderheid van de Vertegenwoordiging, ja zelfs de meerderheid van de Regeering, weigeren mede te werken tot een verlenging van den oorlog op Atjeh."

De beraadslaging werd daarop gesloten en de vierde zinsnede zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Minister Pierson over den toestand in Atjeh.

In zijn „Verslag omtrent de religieus-politieke toestanden in Atjeh" schrijft de adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht dr. C. Snouck Hurgronje omtrent de oelama's o. m.:

„Hoezeer het hun allen aan public spirit, aan ruimte van blik en organiseerend talent ontbreekt", zijn zij, „in weerwil van al deze leemten, de meesters van den toestand, gelukt het hun zonder veel moeite een hoeloebalang zijn volk afhandig te maken en in diens gebied meer invloed te verkrijgen dan hij zelf; want zij vormen de partij van actie, de (adat- of wereldlijke) hoofden die der rust"; de oelama's „treden op in naam van Allah", die hoofden „in naam eener adat, die, zoover zij bestuurszaken betreft, bij het volk verre van geliefd is"; ongehoorzaamheid van die hoofden „brengt ongeluk in deze en in de andere wereld, terwijl de hoeloebalang slechts binnen zijn gebied eenige macht heeft om weerspannigen het leven onaangenaam te maken. In gewone betrekkelijk rustige tijden is de hoeboebalang.... de radja van zijn gebied. Beschikt hij over een eenigszins belangrijken aanhang, dan zal niemand daar zijn gezag durven aanranden, en zelfs al berust zijne macht hoofdzakelijk op de traditie van zijn geslacht, dan kan er nog veel gebeuren, voordat die aan het wankelen raakt." De „ware beteekenis zijner positie" komt eerst aan het licht, „zoodra er

sprake is van strijd"; dan eerst „blijkt het, wat hij inderdaad vermag. Tweeërlei concurrenten doen zich dan voor, die in normale omstandigheden minder gunstig terrein voor hunne werkzaamheid vinden." De eerste soort bestaat uit de condottieri als Toekoe Oemar, en de tweede soort uit de oelama's. De laatstgenoemde concurrenten zijn, volgens dr. Snouck Hurgronje, de meest geduchte, want zij alleen „kunnen hunne volgelingen tot heiligen ijver of zelfopofferende toewijding bezielen."

Dr. Snouck Hurgronje laat daarop volgen:

„Waar een energiek oelama, met eenige menschenkennis, in Atjeh optreedt om Gods wet tegen menschelijke dwaasheid en slechtheid te verdedigen, is hij zeker, eene kern van aanhangers te verwerven, die voor hem door het vuur gaan; hoe aanstekelijk op sommigen, verbijsterend op anderen, zulke toewijding werkt, zelfs bij een lichtzinnig volk, dat heeft de opkomst van den Islam in het bij uitstek wereldschgezinde Mekka bewezen." Bestrijdt de hoeloebalang „zonder scrupules de avonturiers van het slag van Toekoe Oemar zoolang hij kan" — tegenover den oelama, die zegt: „ik verlang geen duimbreed van uw gebied, maar ik verlang van uwe onderhoorigen gehoorzaamheid aan God", staat hij — volgens dr. Snouck Hurgronje — „machteloos." Voor beiderlei concurrenten zijn „binnenlandsche twisten of buitenlandsche oorlogen de meest gewenschte omstandigheden; meer dan iets anders is natuurlijk de inval eener gehate kafir-mogendheid gunstig voor de bereiking hunner doeleinden. Duurt een oorlog met zulk eene mogendheid een geruimen tijd" (en onze oorlog met Atjeh duurt reeds $26^1/_2$ jaar) „dan zullen allicht de oelama's het veld behouden", want zij hebben van de vestiging van een kafir-bestuur „in hoogeren zin dan andere Atjehers alles te vreezen en niets te hopen." Zij zijn dus — volgens dr. Snouck Hurgronje — „tegenstanders *à outrance*", voor ons van te meer beteekenis omdat „in de Atjehsche populaire meening van

eene kafir-heerschappij onafscheidelijk" is „het streven der kafirs om den Islâm af te schaffen" en „de meest gematigde opinie" van den Atjeher was, dat de Nederlandsche Regeering „althans de Javanen en Maleiers dwingt, veel van hunnen godsdienst te verzaken."

Met die oelama's — zegt dr. Snouck Hurgronje — „valt niet te onderhandelen, daar hunne leer en hun eigenbelang medebrengen, dat zij alleen voor geweld zwichten."

Zoo schreef die geleerde in 1892, en drie jaren later: Groot-Atjeh is het eerste en de Pedirstreek het tweede centrum van verzet. De adat-hoofden voeren ook aldaar „een gezag van twijfelachtige waarde, dat zeker geheel onvoldoende is om rust en orde in en buiten hunne landpalen te herstellen, laat staan om ons van den overlast der sabil-benden te verlossen." Sabil-benden zijn de door oelama's onderhouden benden. Herstel van rust en orde — zegt die geleerde — „kan daar, zoowel als elders, alléen door onze eigen kracht geschieden, want de bevolking des lands ondervindt zelden of nooit, wat men ook daaromtrent voor fabelen opdissche", van hen, die tot die benden behooren, „eenigen overlast, en zij heeft er dus, evenmin als hare hoofden, wezenlijk belang bij, hen te bestrijden; integendeel, zij ziet in hun bedrijf een duurzamen dam tegen minder gewenschte inmenging onzerzijds." *).

*) Waardoor wordt het bedrijf van sabil-hoofd volgens dr. Snouck Hurgronje zoo begeerlijk en voordeelig? Door de ruime toevloeiing van de oewang sabil of oorlogsbelasting. Wie brengt deze op? De bevolking. De bevolking alleen òf de adathoofden en de bevolking? Neen, de bevolking alléen. De sabil-benden leven op kosten van de bevolking. De prang sabil wordt gevoed door de beurs van den geldzuchtigen Atjeher. In zijn „Verslag omtrent de politiek-religieuse toestanden in Atjeh" schrijft dr. Snouck Hurgronje, dat de kern der bevolking „rust en welvaart verlangt." Waarom zou zij dat doen, indien zij „zelden of nooit eenigen overlast van de sabil-benden" ondervond? In zijn boek: *De Atjèhers*, deel I, pag. 196, leest men,

Van de adat- of erfelijke hoofden, schreef dr. Snouck Hurgronje in 1892, valt geen voordeel te wachten, voordat eene reeks van aan die benden toegebrachte slagen het diep geschokt vertrouwen in onze macht heeft hersteld.

In zijne Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1897 schreef de minister van Koloniën, dat de loop der gebeurtenissen van den laatsten tijd in Atjeh de zienswijze van dr. Snouck Hurgronje „op zoo verrassende wijze in het gelijk stellen", dat er grond was om te vertrouwen, „dat ook gunstige resultaten van blijvenden aard verkregen zullen worden, wanneer de staat van zaken", die uit hetgeen sedert April 1896 was gebeurd geboren is, „gedurende een voldoenden tijd wordt bestendigd."

De meerderheid van de Tweede Kamer las deze woorden met instemming en heeft sedert het gewijzigde Atjehbeleid krachtig gesteund. Dr. Snouck Hurgronje ontving in 1898 het commandeurskruis der orde van den Nederlandschen Leeuw. Het stelsel-Snouck Hurgronje is thans sedert ruim drie jaren in Atjeh toegepast. Den uitvoerder van dat stelsel, of beter uitgedrukt: den wegbereider en één der uitvoerders daarvan — generaal Van Heutsz — betuigde zelfs de heer Fransen van de Putte, die op het

---

dat „een belangrijk deel der bevolking zich zou verheugen van het juk der meesters van de sabil-bendenden ontslagen te zijn." In dat in 1893 uitgegeven werk zegt die geleerde, dat de belangen der solide massa van de bevolking zich zeer wel met de onze laten vereenigen. „Velen wenschen in vrede hunne bedrijven" voort te zetten, „zonder om sabil-bijdragen lastig gevallen of tot reservediensten verplicht te worden." Zou de solide massa dat wenschen, indien zij „zelden of nooit eenigen overlast van de sabil-benden" ondervond, zooals dr. Snouck Hurgronje in eene nota van 1895 aan den Gouverneur-generaal Van der Wijck schreef? Wenschte zij dat wèl, was het dan aan te nemen, „dat de veiligheid en de orde in de Atjehsche samenleving zelve zeer bevredigend zijn" en dat zij „dit vooral" buiten ons gebied „niet minder" waren vóor 1893, zooals die geleerde ook heeft beweerd?

einde van 1896 in de Eerste Kamer tegen dat stelsel te velde trok, in Augustus l.l. zijne hulde. Ook de „merkwaardige" en „veelzijdige" bekwaamheden van dezen generaal zijn schitterend beloond.

Toegerust met de aan de hand van dr. Snouck Hurgronje opgedane kennis omtrent de geringe waarde van Atjehsche *adat-hoofden* en de groote beteekenis der *oelama's*, wier partij „thans het roer in handen heeft", terwijl de adathoofden daardoor tusschen hamer en aambeeld zijn, moet ik de juistheid erkennen van hetgeen de afgevaardigde Van Kol in de Tweede Kamer, tijdens het debat over het Adres van Antwoord op de Troonrede, zeide (zie *Handelingen*, pag. 57): „En wat vooral een veeg teeken is en geenszins van angst voor onze wapenen getuigt, is het feit, dat sedert 1896 geen enkele oelama zich aan ons heeft onderworpen, noch in onze handen is gevallen. En toch, het is meermalen erkend, de oelama's, de priesterpartij, vormen de ziel van den oorlog, zijn de kern van het dappere verzet."

Dr. Snouck Hurgronje heeft terecht gezegd, „dat zij alleen voor geweld zwichten". Zijn zij voor ons geweld gezwicht? Nog niet. „Hen zeer gevoelig te slaan" — schreef hij in zijn „Verslag omtrent de politiek-religieuse toestanden in Atjeh" — „is eene *conditio sine qua non* van het herstel der rust".... Van de adathoofden en kampongbewoners, van „onze passieve bondgenooten, die bovenal rust verlangen".... „valt geen voordeel te wachten, voordat eene reeks van.... toegebrachte slagen het diep geschokte vertrouwen in de macht der Compagnie heeft hersteld".... „Het bezet houden gedurende geruimen tijd van een aantal beheerschende punten.... zal onvermijdelijk daarop moeten volgen."

Dit stelsel van actief optreden volgen wij nu sedert $3^1/_2$ jaar. De geconcentreerde stelling in Groot-Atjeh — met medewerking van de Staten-Generaal opgericht, maar zonder hunne voorkennis gesloopt — is vervangen

door de bezetting van *beheerschende punten* in Groot-Atjeh en de Pedirstreek. Conform het advies van den „schranderen" en „scherpzinnigen" geleerde is het land „voortdurend onder opzicht" gehouden, en „verrassend", met of zonder maréchaussée, opgetreden tegen de benden van oelama's en „avonturiers" of andere hoofden; maar van het hoofd in den schoot leggen van voorname adathoofden, zooals Panglima Polim, of zelfs van den sultan — door dr. Snouck Hurgronje „une quantité négligeable" genoemd — laat staan van één oelama, is nog geen sprake. Dit kàn ook niet anders. De meergenoemde geleerde heeft wel gezegd, dat Groot-Atjeh het eerste en Pedir het tweede centrum van verzet is, doch daarmede zeker niet willen beweren, dat buiten deze twee centra geen verzet meer van beteekenis zou zijn. Oelama's en sabil-benden vindt men door het geheele land. Dat heeft de geschiedenis van den 26-jarigen oorlog geleerd. De centra van verzet zijn talrijk en verplaatsen zich tot dusver in verband met ons stelsel van actief optreden, dat, buiten Groot-Atjeh en de Pedirstreek, *pecuniae causa* en *faute de soldats*, „het bezethouden gedurende geruimen tijd van een aantal beheerschende punten" niet toelaat....

Ziedaar de zwakke zijde van het tegenwoordige „stelsel", dat, al moge het niet de verovering van geheel Atjeh tot einddoel hebben, maar — zooals minister Bergsma in 1896 betoogde — alleen dwingen tot „bestendiging van de afgedwongen rust en tot werkelijke eerbiediging van ons gezag", *nog gedurende een niet vooraf te bepalen tijd moet worden volgehouden.* Zoo schreef de Gouverneur-generaal jhr. C. H. A. van der Wijck terecht in 1896! Thans zijn wij drie jaren verder en is deze opperlandvoogd afgetreden zonder Atjeh te hebben kunnen pacificeeren, en dat zal met het huidige „stelsel" noch dr. Snouck Hurgronje, noch zelfs een generaal J. B. van Heutsz kunnen doen, al gaat hij nog eenige malen „en zigzag" van Segli — zonder of met aandoen van Batoe

Iliq — naar Tamiang of voor de variatie van Loknga over Melaboeh en Tam pat Toewan naar Troemon.

Nog altijd zijn de oelama's meesters van den toestand!

Hoe zwak was de minister-kabinetsformeerder, toen hij in het debat der Tweede Kamer over het Adres van Antwoord op de Troonrede den afgevaardigde Van Kol diende van repliek: „Geen enkele oelama heeft zich onderworpen sedert 1896," zegt de geachte afgevaardigde, „Mijnheer de Voorzitter. Wat zijn oelama's? Dat zijn priesters, en het komt er weinig op aan of zij zich onderwerpen. Van meer belang is het of de hoofden zich onderwerpen, en wanneer men het *Koloniaal Verslag* nagaat, zal men zien, dat er talrijke onderwerpingen van hoofden hebben plaatsgehad; er zijn, wat vroeger bijna nooit voorkwam, zelfs onvoorwaardelijke onderwerpingen geweest."

* * *

De Begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1900.

Met betrekking tot de uitkomsten van de diensten 1897 en 1898 wordt in de M. v. T. het volgende aangeteekend.

Het tekort over 1897, dat ten vorigen jare op *f* 19,287,678 werd berekend, is niet hooger dan *f* 18,210,542 gebleken.

Het nadeelig saldo over 1898, bij de begrooting op *f* 15,106,534 geraamd, doch verleden jaar op ten minste *f* 23 millioen geschat, zal circa *f* 6 millioen lager zijn dan laatstgenoemd bedrag.

Wat de vermoedelijke uitkomsten van den dienst van 1899 betreft, kan worden medegedeeld dat van het voor inkoop en vervoer van koffie toegestaan bedrag omstreeks *f* 1,800,000 ongebruikt zal blijven; dat het aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij ruim *f* 1 millioen meer zal bedragen dan geraamd is; en dat de opbrengst van den verkoop van Banka-tin, wanneer voor de nog te veilen hoeveelheid naar evenredigheid evenveel wordt bedongen als het reeds verkochte quantum heeft opgebracht, de raming met circa *f* $6^1/_2$ millioen zal te boven gaan. Het is dus zeer wel mogelijk dat het op *f* 11,795,312 geraamde tekort niet hooger zal zijn dan *f* 5 millioen.

De eindcijfers van de ontworpen begrooting voor 1900 zijn als volgt:

Middelen in Nederland . .	*f* 22,750,308	
„ „ Indië.	„ 119,180,700	
		f 141,931,008
Uitgaven in Nederland . .	*f* 28,088,324	
„ „ Indië.	„ 117,162,923	
		f 145,251,247

De begrooting sluit derhalve met een tekort van . . . . . *f* 3,320,239 dat is *f* 2,102,761 minder dan het voor aanleg van spoorwegen onder de uitgaven begrepen bedrag van *f* 5,423,000.

Bij vergelijking van bovenstaande ramingcijfers met die voor 1899, zooals die in den loop van dit jaar zijn gewijzigd, blijkt dat tegenover eene vermeerdering van *f* 8,675,494 voor de middelen, eene verhooging staat van *f* 200,421 voor de uitgaven, zoodat het geraamde tekort over 1900 *f* 8,475,073 minder bedraagt dan het geraamde tekort over 1899.

De vermeerdering welke het eindcijfer der middelen heeft ondergaan, ofschoon de opbrengst van den koffieverkoop bijna *f* 4 millioen lager is geraamd, en niettegenstaande geene uitkeering uit de Indische saldo's over vorige jaren tot goedmaking van de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen te bestrijden uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura kon worden opgenomen, moet voornamelijk hieraan worden toegeschreven dat hooger zijn geraamd: de opbrengt van den verkoop van Banka-tin *f* 6,995,000, het aandeel in de winst van de Billitonmaatschappij *f* 1,664,000, de opbrengst van de exploitatie der staatsspoorwegen *f* 795,000, van de in- en uitvoerrechten *f* 688,000, van de steenkolenontginning *f* 548,000, van den zoutverkoop *f* 465,000, van verschillende belastingen *f* 356,000 en van de landrente *f* 300,000. Verder heeft daartoe medegewerkt dat wegens de op-

brengst van buiten omloop gestelde koperen duiten eene som van *f* 1,100,000 is uitgetrokken.

Op de eindcijfers der begrooting voor 1900 zullen nog van invloed zijn de aanleg van eene waterleiding voor de stad Soerabaja, waarvoor weldra eene verhooging van die begrooting zal worden voorgesteld, alsmede de voortzetting van de bevloeiingswerken in de Solovallei en het onderhanden nemen van een paar nieuwe bevloeiingswerken, waaromtrent echter nog het rapport der commissie van onderzoek wordt afgewacht. Voorts is een voorstel tot uitbreiding van het tramwegnet in Atjeh in bewerking. Daarentegen valt wellicht ook rekening te houden met eene vermeerdering van inkomsten in verband met de voorgenomen opheffing van de vrijhavens in het oostelijk gedeelte van den archipel.

Uit de berekening van de saldo's der Indische begrootingsrekeningen tot en met 1898 blijkt dat het vermoedelijk tekort over al die diensten ruim *f* 52,300,000 bedraagt. Voor alle zekerheid aannemende dat het tekort over 1899 niet minder zal bedragen dan *f* $6^1/_2$ millioen, verkrijgt men voor de begrootingstekorten tot en met 1899 eene som van *f* 58,800,000.

Voor het gevangeniswezen is *f* 80,000 meer, voor het rechtswezen daarentegen *f* 20,100 minder noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.

De aanzienlijke vermeerdering, welke het eindcijfer der afd. financiën heeft ondergaan, is grootendeels veroorzaakt door het voor inwisseling van de duiten aangevraagd krediet van *f* $2^1/_2$ millioen. Verder heeft daartoe bijgedragen dat met *f* 100,000 is verhoogd moeten worden het aandeel van de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de uitgaven wegens uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld, dat *f* 324,000 meer is uitgetrokken voor burgerlijke en militaire pensioenen en gagementen, en dat *f* 177,212 is geraamd tot bestrijding van de uitgaven in verband met de voorgenomen overneming van

de rechten, pachten enz. in eenige tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen.

De schadeloosstelling aan de betrokken zelfbesturen wordt namelijk geraamd op eene som van ten hoogste *f* 151,520 's jaars, waarvan een deel bestemd is om de tegenwoordige hoofden van de Tanah-Boemboelanden het verlies te vergoeden dat zij door de inlijving dezer landschappen bij 's Gouvernements-tol- en pachtgebied in hunne inkomsten zullen lijden, terwijl voor nieuw personeel bij den dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen als anderszins *f* 25,692 's jaars wordt noodig geacht. Omtrent het bedrag der uitgaven voor ééns worden nog nadere gegevens van den Gouverneur-generaal verwacht. Wat de inkomsten betreft wordt gerekend op eene opbrengst van *f* 69,000 's jaars aan invoerrecht en van *f* 99,000 's jaars aan uitvoerrecht, indien namelijk door de bekrachtiging van het eerstdaags in te dienen ontwerp van wet tot aanvulling der wet van 17 Nov. 1872, houdende vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch-Indië, de gelegenheid tot het heffen van een uitvoerrecht op boschproducten wordt geopend; voorts aan accijnzen op een bedrag van *f* 31,000 's jaars, aan opium-, speel- en pandhuispacht op respectievelijk *f* 25,000, *f* 3,400 en *f* 1,000 's jaars, terwijl wegens verkoop van zout wordt gerekend op eene bruto-ontvangst van *f* 59,600 's jaars.

Bij de afdeeling binnenl. bestuur wordt melding gemaakt van het sinds jaren in overweging genomen denkbeeld om eene betere afscheiding te maken tusschen het gebied van het Gouvernement en dat van den soesoehoenan van Soerakarta en tusschen het gebied van laatstgenoemde en dat van prins Mangkoe Negoro.

De onderhandelingen, met den soesoehoenan gevoerd, hebben tot resultaat gehad, dat onlangs in de hoofdzaken overeenstemming is verkregen over eene regeling, bij

het totstandkomen waarvan de enclaves, voor zoover zij gelegen zijn in de afdeelingen Salatiga, Ambarawa, Demak en Samarang, aan het Gouvernement zullen worden afgestaan, en wel, voor zoover de Javaansche gronden (kedjawen) betreft, met 1 Januari 1900 en wat de aan Europeanen verhuurde gronden aangaat, met den datum waarop de thans loopende huurcontracten eindigen, tegen betaling aan den soesoehoenan van eene schadeloosstelling tot een bedrag van *f* 37,222.64$^1/_2$ voor het jaar 1900, van *f* 56,541.68 voor het jaar 1901 en van *f* 57,474.56 voor het jaar 1902 en elk volgend jaar. Op deze wijze zal de geleidelijke overgang aan het Gouvernement van al deze enclaves, welke naar eene gedeeltelijk globale taxatie eene oppervlakte beslaan van totaal 15,966 bouws, waarvan pl. m. 10,214 bouws in ontginning zijn gebracht, met den 6den Mei 1901 (datum van expiratie van het langst loopende huurcontract) tot stand kunnen zijn gekomen.

Ten einde de Indische Regeering in staat te stellen om deze regeling op het juiste tijdstip te treffen, is een bedrag van *f* 37,223 op de begrooting van uitgaven gebracht. Hoewel de beoogde regeling niet aanstonds voordeelig voor de schatkist zal zijn, staat daar echter tegenover dat de maatregel in het belang van land en volk is, terwijl overigens niet mag worden voorbijgezien dat de geraamde bedragen aan inkomsten minima zijn.

Nog wordt vermeld, dat het vooruitzicht bestaat dat eerstdaags eene deugdelijke grensregeling tusschen het gebied van den soesoehoenan en dat van prins Mangkoe Negoro tot stand zal kunnen komen, aangezien de onderzoekingen betreffende de Solosche enclaves in de Mangkoe Negaran en van de Mangkoe Negorosche enclaves in het gebied van den soesoehoenan hebben aangetoond, dat het mogelijk zal zijn hare ruiling met gesloten beurzen te doen geschieden.

Reorganisatie van het binnenlandsch bestuur. Ofschoon

bij de begrooting van het loopende jaar op de geldelijke gevolgen van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur is gerekend, is vooralsnog niet tot hare invoering overgegaan. In het laatst van April heeft de Gouverneur-generaal aan de hoofden van gewestelijk bestuur in de gouvernementslanden van Java en Madura, uitgezonderd Batavia, gevraagd onbewimpeld van hunne zienswijze te doen blijken nopens de waarde, die aan de bezwaren behoort te worden toegekend, en daarbij uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld, dat naar de immer door hem gehuldigde opvatting, niet uitsluitend ter wille van bezuiniging mag worden overgegaan tot maatregelen, die op zichzelf moeilijk uitvoerbaar of verkeerd zouden zijn. Het resultaat van deze aanschrijving is hier te lande nog niet bekend, en in verband hiermede heeft deze begrooting nog niet de veranderingen ondergaan, welke noodig zouden zijn geweest, indien zekerheid had bestaan dat het reorganisatieplan onveranderd tot uitvoering zou komen. De begrooting is nu ingericht naar den op dit oogenblik nog bestaanden toestand, met bijvoeging van een algemeenen post ter bestrijding van de kosten der reorganisatie.

Nu voldoende gebleken is, dat de landrente-regeling voor de Preanger regentschappen in het gedeelte van het gewest, waar zij reeds in 1897 en 1898 werd ingevoerd (namelijk in 28 districten), zoowel wat de financieele resultaten betreft, als in andere opzichten, aan de daarvan gekoesterde verwachtingen beantwoordt, kan, meent de minister van Koloniën, op goede gronden nu een besluit genomen worden nopens het gaandeweg instellen van landrente-onderzoekingen in de overige gouvernements-landen van Java en Madura, met het doel om, wanneer blijkt dat de grondslagen van de voor de Preanger regent-schappen gemaakte regeling aldaar toepassing kunnen vinden, en anders met afwijking voor zooveel noodig van die grondslagen, geleidelijk voor elk gewest een

op gelijke leest geschoeide regeling tot stand te brengen.

Ook nu de ondervinding in de Preanger opgedaan bewijst, dat langs den daar gevolgden weg tot een verdedigbaar landrentecijfer is te geraken, is het een onafwijsbare plicht op dien weg voort te gaan, opdat eindelijk gebroken kunne worden met het admodiatiestelsel, waarop, ondanks de goede bedoelingen van de regeling van 1872, de aanslag der landrente in een groot deel van Java en Madura feitelijk nog steeds berust, al is het in anderen vorm, — een stelsel, dat noch aan den Staat een voldoend aandeel in de inkomsten van het hoofdbedrijf der inheemsche bevolking verzekert, noch aan de belastingschuldigen zooveel mogelijk billijkheid en gelijkheid van druk waarborgt.

Hiervoor zal de Staat jaarlijks, naarmate de beschikbare middelen het toelaten, een zeker bedrag moeten besteden en zich wat de financieele gevolgen betreft voorloopig tevreden moeten stellen met de zekerheid, die de reeds verkregen uitkomsten in de Preanger geven, dat namelijk de blijvende vermeerdering van uitgaven, die de begrooting zal hebben te dragen wanneer de landrente overal naar de nieuwe grondslagen wordt geheven, in elk geval wordt gedekt. Die blijvende vermeerdering toch, met name de kosten van bijhouding, wordt geraamd op ruim 2 ton meer dan nu de bijhouding van de kaarten en registers der voormalige statistieke opneming vordert, en daartegenover staat de vermeerdering van inkomsten van ruim *f* 100,000.

De nieuwe begrootingspost voor de voortzetting der landrenteonderzoekingen buiten de Preanger is voorloopig voor memorie geraamd.

De vraag, welke gedragslijn ten aanzien van de gouvernements-koffiecultuur zal zijn te volgen, is nog in Indië in overweging. De Gouverneur-generaal heeft de betrokken residenten doen aanschrijven om te dezer zake binnen drie maanden advies uit te brengen; definitieve voorstellen

zijn dus waarschijnlijk spoedig te verwachten. In verband hiermede is de post voor maatregelen in het belang der gouvernements-koffiecultuur op Java op hetzelfde bedrag als voor 1899 geraamd.

Het eindcijfer der afdeeling Onderwijs, eeredienst en nijverheid heeft, ondanks de afvoering van de som van ƒ 150,000, welke ten vorigen jare voor deelneming aan de Parijsche wereldtentoonstelling werd toegestaan, eene vermeerdering van ƒ 875,576 ondergaan, wat hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan eene hoogere aanvraag van ƒ 573,000 ten behoeve van de tin-exploitatie op Banka, in verband met de hooger geraamde productie en omdat de vorige raming veel te laag is berekend; van ƒ 223,000 voor de ontginning van het Ombilien-steenkolenveld, eveneens in verband met de hooger geraamde productie; en van ƒ 232,000 der kosten van verkoop en vervoer van Banka-tin.

Burgerlijke openbare werken. Met inbegrip van de waarde der materialen is voor de gebouwen onder burgerlijk beheer ƒ 463,000 en voor bevloeiings- en andere waterstaatswerken ƒ 906,000 minder aangevraagd dan ten vorigen jare, terwijl daarentegen ƒ 35,000 meer is uitgetrokken voor de werken tot behoud van het vaarwater ten oosten van Soerabaja

De uitgaven voor den aanleg van staatsspoorwegen, die voor 1899 op ƒ 3,994,000 werden geraamd, zijn voor 1900 op ƒ 5,423,000 begroot, waarvan ƒ 820,000 tot voltooiing van de lijn Batavia—Anjer, ƒ 3,105,000 voor de lijn Kalisat—Banjoewangi, ƒ 406,000 voor de lijn Goebeng—Kalimas Oost, en ƒ 1,092,000 voor uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen.

Dat op deze begrooting tot voltooiing van de lijn Batavia—Anjer nog gelden zijn uitgetrokken, niettegenstaande op die voltooiing werd gerekend bij de vorige begrooting, staat voor een klein deel in verband met de nader gebleken wenschelijkheid, om het eindpunt der lijn

van Anjer-Lor te verleggen naar het omstreeks $4^1/_2$ K. M. verder zuidwaarts gelegen Anjer-Kidoel, waardoor belangrijke plaatsen in de afdeeling Tjaringin, als Laboean en Tjarita, meer nut van den spoorweg zullen hebben, terwijl de verlenging der lijn, waarvan de kosten zich tot *f* 80,000 bepalen, zich ook uit een politiek oogpunt aanbeveelt, omdat te. Anjer-Kidoel, waar alle schepen ankeren die voor orders in Straat Soenda moeten blijven, het belangrijke kustlicht-etablissement op Java's 4de punt en het post- en telegraafkantoor van den onderzeeschen telegraafkabel worden gevonden.

Zooals echter reeds gezegd werd, is dit plan slechts voor een zeer gering deel de oorzaak dat bij deze begrooting nog gelden voor de Bantam-lijn moeten worden aangevraagd. De hoofdoorzaak ligt in den grooten tegenspoed die, vooral in financieel opzicht, met den aanleg van dezen spoorweg ondervonden wordt. Het blijkt dat deze lijn, waarvan de kosten bij het aan de Staten-Generaal overgelegde voorontwerp op *f* 6,400,000 werden geraamd, veel te laag is begroot, en dat zij, zonder den zijtak Tanah Abang—Weltevreden, waarvan de aanleg om nader te vermelden redenen voorloopig is uitgesteld, *f* 9,891,000 zal kosten. Dit hoogst betreurenswaardige feit is slechts voor een klein deel te wijten aan de inmiddels hooger geworden ijzer- en houtprijzen en hoofdzakelijk aan het aannemen, bij het voorontwerp, van te lage eenheidsprijzen voor het grondverzet, den ballast en het spoorleggen en te geringe schatting van het aantal en de wijdte der bruggen, en van den tijd, dien de uitvoering van het werk zou vorderen. Bij die uitvoering zelve schijnt het niet aan voortvarendheid en overleg ontbroken te hebben, en de som van *f* 58,000 per kilometer, waarop de kosten thans zullen neerkomen, staat trouwens niet in eene ongunstige verhouding tot de kosten van andere op Java tot stand gebrachte Staats- en particuliere spoorwegen, die voor vergelijking met de Bantam-

lijn in aanmerking kunnen komen. Maar het blijft niettemin eene bedenkelijke zaak — en een onderzoek daaromtrent is nog gaande — dat ondanks de reeds verkregen ervaring op het gebied van spoorwegaanleg op Java, zulk een ongehoorde misrekening is mogelijk geweest en vooral ook dat de te wachten overschrijding der raming eerst in het begin van dit jaar ter kennis van den Gouverneur-generaal is gebracht.

De reden waarom het wenschelijk is het aanleggen van de zijlijn Tanah Abang—Weltevreden voorloopig nog uit te stellen, is gelegen in den veranderden toestand op spoorweggebied, die geboren zal worden, wanneer het denkbeeld tot uitvoering mocht komen, om de thans aan den Staat toebehoorde lijn Batavia—Krawang met den Preanger-staatsspoorweg te verbinden. In dat geval toch zou eene verbinding van Tanah Abang met het station Pasar Senin van eerstgemelde lijn, verreweg de voorkeur verdienen boven de geprojecteerde verbinding met Weltevreden.

De kosten van exploitatie der Staatsspoorwegen zijn geraamd op *f* 7,361,000 (tegen *f* 7,270,000 voor 1899), waaronder *f* 3,729,000 voor de Oosterlijnen, *f* 2,733,000 voor de Westerlijnen en *f* 899,000 voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust.

Met betrekking tot de werken in de Solovallei kunnen bij deze begrooting nog geen voorstellen worden gedaan. De arbeid der commissie van advies, en bepaaldelijk die van de leden dier commissie welke het plaatselijk onderzoek in Indië verrichten, is gebleken van nog grooter omvang te zijn dan men zich had voorgesteld, en het projectiewerk, dat verricht moet worden om de basis van een vertrouwbare raming der kosten van voortzetting te leveren, is op zijn beurt een zeer omvangrijke arbeid. De leden der commissie die in Indië vertoefden (de heeren Kraus en de Meijjier) zijn eerst in het begin van October hier te lande teruggekeerd en verder moet nog het voorstel

der commissie in pleno worden opgemaakt alvorens een nieuw voorstel kan worden gedaan.

Het eindcijfer van Oorlog blijft *f* 2,178,727 beneden dat der loopende begrooting, niettegenstaande voor de uitbreiding van het korps maréchaussée in Atjeh ruim *f* 200,000 wordt aangevraagd en in het belang van de verdediging van Soerabaja *f* 66,000 en *f* 120,000 voor de aanschaffing van snelvuurgeschut zijn uitgetrokken.

De uitbreiding van het korps maréchaussée houdt verband met de vaststelling van eene nieuwe formatie voor de bezetting van Atjeh. die teruggebracht is tot ongeveer het cijfer der bezetting van de in 1886 betrokken geconcentreerde stelling. Wel geeft de gunstige wending, die de zaken in Atjeh hebben genomen, aanleiding om het overcompleet bij het leger ook verder geleidelijk in te smelten en worden dan ook voor uitzending van suppletietroepen en voor werving aanzienlijk lager bedragen uitgetrokken, maar niettegenstaande door de Indische Regeering een voorstel in het vooruitzicht is gesteld om, door reorganisatie van de garnizoensinfanterie, met gelijktijdige uitbreiding van het aantal veldbataljons, ook de normale formatie van het leger in te krimpen, komt het voorshands niet geraden voor den zooeven bedoelden post tot bestrijding der kosten van het bij het leger bestaande overcompleet nog lager te ramen.

Voor de buitengewone uitgaven ten behoeve van de in Atjeh gelegerde troepen is intusschen *f* 128,000 meer uitgetrokken dan voor 1899.

De voor de verdediging van Soerabaja uitgetrokken gelden hebben ten doel de in het vooruitzicht gestelde open batterijen aan te leggen ter bestrijking van het Westervaarwater, den westelijken toegang tot Soerabaja, en de reede, en een begin te maken met de aanschaffing van 15 c.M. snelvuurgeschut voor de bewapening dier open batterijen, waarvoor slechts ten deele gebruik zal kunnen worden gemaakt van het door het departe-

ment van Marine beschikbaar gestelde scheepsgeschut.

Voor de aanschaffing van zoodanig snelvuurgeschut met de daarbij behoorende uitrusting zal op volgende begrootingen nog een bedrag van ruim *f* 200,000 noodig zijn, en de minister meent zich, in afwachting van de nadere gegevens betreffende de nog in onderzoek zijnde plannen tot verdediging op soortgelijke wijze ook van het Oostervaarwater, te moeten onthouden van het noemen van een bepaald cijfer voor den aanleg dier werken. Het blijft intusschen de bedoeling de kosten dier werken binnen redelijke grenzen te beperken.

Voor aanbouw, uitrusting en uitzending van schepen is *f* 287,000 en voor de aan het departement van Marine hier te lande te restitueeren uitgaven ten behoeve van het bij de Indische zeemacht gedetacheerde personeel der Nederlandsche marine *f* 95,000 meer geraamd moeten worden dan ten vorigen jare. Bovendien is er *f* 201,000 aangevraagd voor verbetering van kustverlichting, haven- en loodsdienst.

De hoogere raming voor het personeel der zeemacht leidt feitelijk niet tot vermeerdering van uitgaven, vermits de nieuwe regeling der inkomsten van dat personeel, waarmede zij verband houdt, gepaard zal gaan met de intrekking der zoogenaamde Atjeh-toelagen, die als tijdelijke uitgaaf niet op de begrooting voorkwamen, maar in 1897 toch *f* 109,000 vorderden.

Verkoop van koffie. Onder de middelen in Nederland wordt de in 1900 in Nederland te veilen hoeveelheden geraamd op 115,000 pikols, dat is 80,000 pikols minder dan waarop voor 1899 werd gerekend.

De opbrengst, die op de veilingen van dit jaar gemiddeld $32^3/_4$ cent per half kilogram bedroeg, wordt op 28 cent begroot. Ten vorigen jare werd op 33 cent gerekend.

Onder de middelen in Indië is voor Java de raming der opiumpacht (*f* 356,000 lager dan die van het vorige

jaar) gegrond op de voor 1900 bedongen pachtsommen, vermeerderd met *f* 15,000 wegens aanzuivering van achterstallige pachtpenningen over vroegere jaren.

In verband met het voornemen om de thans bestaande belasting op den invoer van opium in de onderhoorigheden van Atjeh te vervangen door eene verpachting van het recht van invoer van ruw opium, en binnen de gouvernements-etablissementen van het recht van verkoop van ruw en bereid opium, wordt de opbrengst van de opiumpacht in de buitenbezittingen op *f* 3,902,000 begroot, dat is *f* 216.000 meer.

Het voornemen bestaat om in de residentie Riouw en onderhoorigheden, zoo mogelijk met 1 April 1900, nieuwe reglementen in te voeren voor de pacht van het slachten van varkens en de speelpacht.

Met het oog op de in dit jaar in werking getreden verhooging van den petroleum- en den lucifersaccijns, is in afwachting van meer ervaring de vorige raming der accijnzen behouden.

Ten einde eene daling van de opbrengst te voorkomen bestaat het voornemen om in de ordonnantie op den lucifers accijns maxima voor de afmetingen der doosjes vast te stellen en in overeenstemming daarmede den maatstaf bij berekening van den accijns naar kubieken inhoud der verpakking te wijzigen.

De steenkolenproductie — voor 1899 op 170,000 ton geraamd — wordt voor 1900 op 200,000 ton begroot.

Spoorwegen. De inkomsten van de Staatsspoorwegen, worden in verband met het in exploitatie brengen van nieuwe lijngedeelten voor 1900 op *f* 11,770,000 geraamd, waarvan *f* 6,272,000 voor de Oosterlijnen, *f* 4,157,000 voor de Westerlijnen en *f* 1,341,000 voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust.

Gelijkstelling van Vreemde Oosterlingen met Europeanen.

Nalezing.

't Heeft niet mogen baten mijne „*Waarschuwing*", het vorige jaar in *De Avondpost* van 21 October, noch mijne toelichting daarvan onder den bovenvermelden titel in het November-nummer van dit Tijdschrift. Niet dat ik geene lezers of zelfs geene waardeering heb gevonden, maar mijne pogingen stuitten — zooals velen, daarmede wel bekend, trouwens dadelijk propheteerden en ook wel mijne eigene verwachting was, al liet ik mij daardoor niet weerhouden te doen wat ik plicht achtte — op het bederf af in onzen staatkundigen toestand.

Hoe groot het staatsbelang ook zij, zonder schroom wordt dit, worden ook de beginselen van recht en moraliteit opgeofferd waar dit met het zoogenaamd partijbelang overeenkomt, al bestaat dit laatste dan ook maar in het steunen *à tout prix* van een' minister. Men zou oppervlakkig wellicht kunnen meenen dat de vrij sterke drang door den minister van Buitenlandsche Zaken daartoe uitgeoefend het aannemen van dit wetsvoorstel als eene zaak van werkelijk overwegend politiek belang tot het behoud eener goede verstandhouding met Japan kan hebben doen beschouwen en zoo daarop veel invloed

heeft gehad. Dit was echter geenszins het geval. Duidelijk werd het in de volksvertegenwoordiging zeer goed doorzien dat die aandrang louter ten doel had het plaats gegrepen diplomatiek beleid en de daarbij betrokken personen te sauveeren; wat natuurlijk dan ook een veel grooter belang vertegenwoordigt dan de staatsorde van Ned.-Indië! Hoe zou het anders te verklaren wezen dat de stemming zulk eene sterke partijkleuring vertoonde? Dan zouden immers voorzeker ook wel meer leden der anti-liberale partijen voor dien aandrang zijn gezwicht. Neen, het was wel louter de partijkwestie; geen enkel lid der zoogenaamde liberale partijen stemde daarom tegen, toch waren er daaronder, die den maatschappelijken toestand in Ned.-Indië kenden, anderen, die zeer goed de rechtskwestie konden bevatten; en hoewel het hier niets minder gold dan de vernietiging van een hoofdbeginsel van het Indisch Regeeringsreglement, van het voornaamste werk alzoo op wetgevend gebied in der tijd door de liberale partij tot stand gebracht, scheen evenwel geen enkel liberaal die zoo ingrijpende verandering te kunnen verdedigen; niet één trad toch als spreker daarover op, hoewel het ontwerp duchtig werd bestreden en de verdediging der ministers van Koloniën en van Buitenlandsche Zaken, aan wie zij geheel bleef overlaten, een allertreurigst figuur maakte. De eerste was al dadelijk genoodzaakt toe te geven, dat, goed bezien, het met Japan gesloten tractaat dit wetsvoorstel toch eigenlijk niet noodzakelijk maakte, maar begaf zich toen — daarin ook gevolgd door zijnen ambtgenoot, die echter, wel begrijpende hierin zijn' eenigen steun te kunnen vinden, het toch als een' noodzakelijken maatregel tot uitvoering van dat tractaat bleef voorstellen — in een allerzonderlingst beweren omtrent zekeren onvermijdelijken tweeslachtigen rechtstoestand waarin de Japanners in Ned.-Indië, indien de voorgestelde maatregel niet genomen werd, zouden geraken. Alsof namelijk, waar

toch vaststaat dat door een tractaat zelf de kracht van bestaande wetten en dus ook van het reglement op het beleid der Regeering niet kan worden aangetast, en ook geene Kon. Besluiten noch Koloniale Ordonnantiën voor Ned.-Indië anders bestaanbaar zijn dan krachtens dat reglement en dus overeenkomstig de daarin bestaande quasi-grondwettige voorschriften, dat tractaat evenwel, zoolang dat reglement nog bestaat, toch op zulke Besluiten of Ordonnantiën, die na het sluiten daarvan, maar altijd als uitvloeisels van dat reglement, tot stand kwamen, ooit eenigen invloed zou mogen uitoefenen. Eene staatsrechtelijk onhoudbare stelling, die nu verder bleek ook al de aanleiding te zijn geweest tot die fraaie aanschrijving ten opzichte der verscherpte contrôle bij reizen van en naar Atjeh, welke de Indische Regeering voor zulk een onmogelijk dilemma stelde, dat zij, om daaruit te geraken, geen ander middel heeft gezien dan het voorstel, dat nu als wetsvoordracht door den minister is ingediend. Een voorstel derhalve welks verantwoordelijkheid niet ten laste dier Regeering komt, maar dat louter het gevolg is der vermelde staatsrechtelijke onzinnigheid, eener grove onkunde op dit terrein — immers indien die gansche verdediging in ernst moet worden opgevat en niet slechts als advokaterij, als drogreden om zoo de domheid der onderhandsche toezegging aan de Japansche Regeering en het beweerde feit, dat op deze hare bedoeling bij het sluiten van het tractaat berustte, te verbergen. De geschiedenis der spoedig na dit voorstel behandelde en onder gelijke omstandigheden tot stand gekomen Indische mijnwet geeft toch ten volle recht om zulke drogredenen te mogen onderstellen. Indien trouwens die Regeering zoo geheel als door den minister beweerd werd, ook wat volkenrecht en staatsrecht betreft, op een westersch standpunt staat, moet zij waarlijk toch ook noodzakelijk begrijpen, dat eene bloote toezegging bij de onderhandelingen over een

tractaat gedaan, die echter niet in dat tractaat is opgenomen en dus daaruit niet blijkt, geene volkenrechtelijke rechtskracht kan hebben, bovenal niet wanneer eene der partijen door eene grondwet wordt beheerscht, die alle kracht aan een tractaat ontzegt zoolang het niet door hare volksvertegenwoordiging is goedgekeurd en aan deze dus volledig bekend is gemaakt. Alsmede dat waar zelfs bij burgerlijke overeenkomsten de goede trouw meer aandacht voor de bedoeling dan voor de bewoordingen eener daarvan opgemaakte akte eischt, toch ook wel bij zulk een tractaat voorzeker altijd met de bedoeling van beide partijen rekening moet worden gehouden, en het nu volstrekt onaannemelijk is dat door de Ned. Regeering bedoeld kan zijn geweest zoo maar ter loops Japan boven alle andere natiën, die ook aanspraak hebben om als de meest begunstigde behandeld te worden, te gaan bevoordeelen. En dit zoo zijnde, kan dan niet worden ingezien waarin wel de moeielijkheid zou hebben bestaan om Japan over te halen van zijn verlangen te dezen afstand te doen. Overigens zou zelfs, naar hetgeen de minister verder mededeelde, die Staat eigenlijk alleen daarom die gelijkstelling van zijne onderdanen met Europeanen verlangd hebben omdat nu verschillende andere Europeesche mogendheden toch ook niet het minste bezwaar meer hadden gemaakt om hunne onderdanen onder de Japansche jurisdictie te brengen. Ware het dan zoo moeielijk geweest aan die Regeering te doen begrijpen, dat de Vreemde Oosterlingen in Ned.-Indië ook wel degelijk onder Nederlandsche jurisdictie staan, nog daargelaten, dat dit punt zelfs zoo noodig nog zeer belangrijk gewijzigd had kunnen worden, zonder dat daarom het staatsrechtelijk beginsel had behoeven te zijn aangetast. Ook nu reeds zijn toch de Vreemde Oosterlingen burgerrechtelijk en handelsrechtelijk al bijna geheel aan dezelfde rechtspraak als de Europeanen onderworpen. Maar — dan had die domheid moeten worden erkend

bij de onderhandelingen begaan. En liever dan dat.....

En wat een curieus beweren ook van den minister, dat, indien vreemde mogendheden met Aziatische onderdanen voor dezen dezelfde gelijkstelling kwamen te verlangen als nu aan Japan is toegestaan, de Ned. Regeering zou kunnen volstaan met haar op het feit te wijzen dat ook zij zulke onderdanen heeft en dat, zoolang zij die van zulk eene vreemde mogendheid met de hare gelijkstelt, er dus van ongelijkheid geene sprake kan wezen; dat de plaatsing der Japanners in de groep der Europeanen dan ook louter classificeering is en geen voorrecht. N.B.! Alsof daarop niet koelweg zou worden geantwoord, dat geene redeneeringen werden verlangd, maar eenvoudig dezelfde rechten, die thans aan de te dien opzichte meest begunstigde natie, Japan, zijn toegekend. Of zijne stelling, dat de inboorlingen van Formosa en de op twee millioen in aantal geschatte Chineezen aldaar als onderdanen van Japan onder de op Europeesche leest geschoeide Japansche wetten en derhalve onder westersch recht zouden leven! Op denzelfden grond zou men ook wel kunnen beweren dat alle inboorlingen van Ned.-Indië als onderdanen van Nederland aan het Regeeringsreglement, het reglement op de rechtsorganisatie, het strafwetboek voor Inlanders enz. onderworpen, dientengevolge onder westersch recht leven; want voorzeker die wetboeken zijn ook op Europeesche leest geschoeid. En in sterker mate nog alle de Vreemde Oosterlingen, op wie zelfs wat het burgerlijk en handelsrecht betreft de Europeesche wetboeken bijna geheel van toepassing zijn. Zonder er nog op te wijzen dat het wel niet te betwijfelen valt of de bedoelde inwoners van Formosa gelijk ook de Aino's, moeten wel grootendeels zeker feitelijk in hun' eigen rechtstoestand zijn gebleven. Waarlijk hier moet wel elk jurist Heine's verzuchting naar aanleiding van het vreemdelingenboek op den Bloksberg in de gedachte komen: „*In diesem Buche sieht man*,

welche Greuel entstehen, wenn der grosse Philistertross bei gebräuchlichen Gelegenheiten sich vorgenommen hat poetisch zu werden."

Zoo verergerde ook een Chamberlain de Transvaalkwestie door een even onnoodig als onjuist spreken over *suzereiniteit.*

Hetgeen in werkelijkheid door Japan wordt nagestreefd is zijne volkomene volkenrechtelijke gelijkstelling met de Europeesche natiën; het was echter eene dwaling, eene juridische verwarring, daartoe ook zekere staatsrechtelijke gelijkstelling voor zijne onderdanen in vreemde landen te gaan rekenen. Zij pleit niet voor het standpunt in Europeesch-juridische ontwikkeling reeds door die natie bereikt, zeker echter ook alles behalve voor die der Nederlandsche onderhandelaars, welke haar te dien opzichte niet beter wisten voor te lichten. De gevolgen der onkunde dezer laatsten zullen nu op Ned.-Indië komen te drukken, en misschien zeer zwaar, wanneer soms andere volken nu hetzelfde mochten gaan verlangen. Want dat mijne vrees hiervoor niet ongegrond was toen ik in mijne „Waarschuwing" daarop wees, bleek maar al te ras. Al spoedig toch bevatten verscheidene bladen de vertaling van een' brief in de *Maloemat* van 13 en de *Servet* van 14 Maart 1899 verschenen, waarin verscheidene klachten over de behandeling van vreemde Mohammedanen en andere Aziaten in Ned.-Indië voorkwamen, en verder werd gezegd dat de Japanners van die kwellingen thans zijn bevrijd, aangezien Japan, door met weerwraak te dreigen, Nederland overreed om een tractaat te sluiten krachtens hetwelk zijne onderdanen gelijk worden gesteld met die der Europeesche mogendheden; terwijl eindelijk de sultan van Turkije wordt aangespoord voor zijne onderdanen hetzelfde te bewerken. Met zulk een krantenschreeuwerijtje is die zaak, zooals ik in mijn vorig opstel mededeelde, in Japan ook begonnen; men

stelle zich nu de gevolgen maar eens voor, indien Turkije eens denzelfden weg wil opgaan. De Ned. Regeering heeft zeker niet geaarzeld om, ten einde maar goede vrienden met „den Grooten Turk" te blijven — zooals het een paar eeuwen geleden heette — ter gelegenheid van het Haagsche Vredescongres eene houding aan te nemen vrij algemeen en ook openlijk in de pers als onnederlandsch en onwaardig gebrandmerkt, en een beetje schijnt deze politieke *baqsjïsj* wel geholpen te hebben; sedert dien tijd bevatte toch het genoemde Turksche schendblaadje niets van dien aard. Maar zulke expedienten helpen uit den aard der zaak maar tijdelijk. Vroeg of laat zal men wel weder op datzelfde aanbeeld willen gaan hameren; nog altijd vrees ik b. v., dat op de reeds in mijn vorig opstel aangewezen wijze, eene venijnige quaestie met Turkije kan ontstaan. Ik moet daarom op dit feit nog eens terugkomen, aangezien toch te dien opzichte nu door den minister eenige mededeeling is gedaan.

In den aanvang van mijn vorig opstel besprak ik namelijk de zaak der zonen van Abdul Aziz en moest daarbij toen verklaren, dat, hoewel blijkens het *Staatsblad van Ned.-Indië* die personen nooit met Europeanen zijn gelijkgesteld, ik echter op grond van alleszins vertrouwbare mededeelingen moest aannemen dat de Indische Regeering hen met dat al toch in de meening heeft gebracht dat dit wèl het geval zoude wezen, en hun zelfs de verschuldigde successie-belasting heeft kwijtgescholden. Alsmede, dat blijkbaar ook aan de Turksche Regeering eene gelijksoortige mededeeling moet zijn gedaan, en deze alzoo in de meening is gebracht dat aan hare vertoogen te dien opzichte tot de Ned. Regeering gericht gevolg is gegeven en dientengevolge daarmede heeft opgehouden. Doch dat dit dus alles onwaar moet wezen en derhalve wel niet dan eene onwaardige knoeierij, daarbij uiterst gevaarlijk omdat zij vroeg of laat zal moeten

uitkomen, daar toch bij het eerste het beste rechtsgeding, hoe onbeduidend ook, waarin die zonen van Abdul Aziz komen betrokken te zijn, de rechter, louter naar de wet oordeelende, hen toch niet als Europeanen zal kunnen erkennen. En dat dan de Turksche Regeering wel zal moeten denken door de Nederlandsche platweg bedrogen te zijn. In de zitting der Tweede Kamer van 28 Februari 1899 zeide nu de minister, dat zich ten opzichte van de gelijkstelling van Turken alleen ééns eene moeielijkheid heeft voorgedaan ten opzichte van zonen van een' Europeeschen Turk en de opvatting toen is geweest, dat ook dezen in Indië in den wettelijken zin Europeanen zijn, onverschillig welke hun godsdienst moge wezen. Er kan hiermede geen ander dan het vermelde geval zijn bedoeld. Inderdaad wordt dit dan daardoor ook geheel opgehelderd. Er heeft dus werkelijk geene gelijkstelling plaats gehad, maar de betrokken personen zijn eenvoudig door de Indische Regeering als Europeanen beschouwd en dit is hun en ook der Turksche Regeering medegedeeld. En dit op grond, dat, aangezien een Turk uit Europeesch-Turkije naar de geographische hoofdonderscheiding van art. 109 R.R. in Ned.-Indië staatsrechtelijk Europeaan is, dus zijne te Batavia geboren kinderen dienzelfden staatsrechtelijken staat moeten voeren. Evenwel, zuiver is dit niet, en in geenen zin ben ik dan ook zeker dat eventueel de Indische rechter dezelfde zienswijze zal zijn toegedaan en dat dus hieruit later nooit moeielijkheden zullen kunnen ontstaan. Want zulk een' staatsrechtelijken staat door geboorte als die b. v. in art. 1 en 2° der wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap is aangenomen, kent art. 109 van het Regeeringsreglement eigenlijk niet. Noch deze, noch eenige andere bepaling van dat reglement maakt van dit beginsel melding, en in het algemeen laat dan ook de daarin aangenomene verdeeling naar geographische en godsdienstige verschillen zulks niet toe. Met

dat al wees ik er toch in dat opstel (blz. 28) op, dat niet tot eenig kerkgenootschap behoorende kinderen van Europeanen in Ned.-Indië, hoewel dus noch het geographisch noch het godsdienstige kenmerk bezittende, daar toch altijd door den rechter als Europeanen worden beschouwd. Wat kinderen van Nederlanders betreft kan dit tegenwoordig inderdaad moeielijk anders, zij zouden anders volgens de evenaangehaalde wet op het Nederlanderschap van 12 Decemder 1892 Nederlanders zijn, en dan toch in Ned.-Indië geene Europeanen? Dit zou toch wel al te absurd wezen. Maar vóór die wet bestond die tegenstrijdigheid niet altijd zoo sterk en ook nu is dit nog niet het geval met de in Ned-Indië geboren kinderen van Europeanen, die geene Nederlanders zijn. Toch bestaat ook voor hen naar de wetten hunner natiën altijd dat natuurlijke beginsel dat het kind den staat van zijnen vader of eventueel van zijne moeder volgt en beheerscht hun gansche rechtsleven, ook voor zoover zij aan de Ned.-Indische wetten onderworpen zijn; zoodat ook te hunnen opzichte eene andere opvatting practisch zoo goed als onmogelijk is. Op dezelfde zienswijze, op datzelfde beginsel in hun nationaal of godsdienstig recht heerschende berust het ook, dat de in Ned.-Indië uit inlandsche moeders geboren Chineezen en Arabieren de zoogenaamde *peranakan's*, steeds geacht worden den staatsrechtelijken staat van hunnen vader als Vreemde Oosterlingen te volgen en niet als hunne moeders tot de klasse der Inlanders te behooren. Men kan wel zeggen hier gaat de natuur boven de leer.

Indien dus inderdaad de Indische Regeering ditzelfde beginsel ook met opzicht tot de zonen van eenen Europeeschen Turk heeft toegepast, wil ik haar daarvan, niettegenstaande mijn' twijfel aan de volkomen juridische juistheid dezer opvatting, geene grief maken en moet ik voorzeker de krasse afkeuring, welke ik over haar optreden te dezen, naar hetgeen ik toen moest vermoeden,

heb uitgesproken, terugnemen. Evenmin als ik schroom, waar ik dit in het algemeen belang noodig oordeel, misbruiken en afkeuringswaardige handelingen aan te vallen, vrees ik toch ook mijn ongelijk te erkennen als het blijkt dat ik te ver ben gegaan, ook al was dit louter het gevolg van het gemis aan betere gegevens waar ik het toch verkieslijker moest achten van die, welke mij ten dienste stonden en die mij vertrouwbaar voorkwamen, gebruik te maken, dan de zaak en het belang, dat zich daaraan vastknoopt, maar onbesproken te laten. Maar alvorens ik nu hiertoe kan overgaan is het nog noodig dat één punt, ééne tegenstrijdigheid, worde opgehelderd. De minister sprak van de zonen van een' Europeeschen Turk. En hoewel, zooals nu wel blijkt, ik zeker vrij nauwkeurige inlichtingen omtrent deze zaak heb verkregen, heb ik nooit anders vernomen dan dat, gelijk ik ook in mijn vorig opstel opgaf, Abdul Aziz zelf te Bagdad was geboren, doch zijn vader een Europeesche Turk was. En opmerkelijk is het dan ook in verband hiermede dat prof. mr. L. W. C. van den Berg in zijn door mij vroeger aangehaald dagbladartikel, den Turk „een vroeger bewoner van Baghdad" noemt. Mocht dit nu echter juist zijn, mocht het blijken dat Abdul Aziz inderdaad geen Europeesche Turk was maar in Aziatisch Turkije geboren, dan zou de door mij uitgesproken afkeuring als volkomen terecht gedaan in volle kracht moeten blijven bestaan. Want de boven door mij besproken opvatting kan voorzeker nimmer verder dan tot in Ned.-Indië geboren kinderen worden uitgestrekt; aan te nemen dat een in Aziatisch Turkije geboren Turk in Ned.-Indië ook als Europeaan zoude moeten gelden als zijn vader een Europeesche Turk was — wat was wellicht weder zijn groot- of overgrootvader? — dit kan als uitlegging van het Regeeringsreglement door een Indisch staatsman niet te goeder trouw geschieden. Het mag dus nu ten hoogste gewenscht héeten dat de minister hierover nog eens eene aanneme-

lijke opheldering geve. Persoonlijk kent hij deze zaak natuurlijk niet. Zijn hem dan te dien opzichte uit Indië wellicht onware gegevens verstrekt? Hij zal thans, meen ik, wel moeten begrijpen dat nu niet alleen meer klare wijn wordt verlangd, maar dat men recht heeft te weten dat geen kunstwijn geschonken is.

Het geldt hier immers de vraag of het uit de vermoede knoeierij dreigend politiek gevaar al dan niet bestaat; moet die vraag toestemmend worden beantwoord, dan eischt 's lands belang dringend dit, nu het nog tijd is, af te wenden.

Hoe dit echter zij, het bedoelde wetsvoorstel is tot wet geworden; de geschiedenis zal het opteekenen als een der gedenkstukken van het wanbeheer, van het gebrek aan kunde en moraliteit, dat Nederlands politiek betreffende Indië in 1899 kenmerkte. Ik heb er tegen gedaan wat ik kon, maar te vergeefs. En dat viel te verwachten. Verklaarde toch de minister in de Tweede Kamer-zitting van 1 Maart 1899, zijn oordeel omtrent mijn streven uitsprekende, dat ik mij wel over vele zaken heb uitgelaten, maar dat, naar hij gelooft, niet alles wat ik schrijf voor de Regeering leiddraad behoeft te wezen, dan meen ik — daargelaten overigens dat ik geenszins op onfeilbaarheid aanspraak maak — dat de minister toen juister zou hebben gesproken indien hij in de plaats van „*behoeft te*" het woordje „*kan*" had gelieven te bezigen. Hetgeen ik over dit onderwerp schreef droeg toch zeker de kenmerken van eene zeer voldoende kennis daarvan en van geen ander streven dan om die kennis zoo goed en zoo eerlijk mogelijk louter aan het algemeen belang dienstbaar te maken. En dat zoo iets nu eene Regeering, zooals deze minister die begrijpt, niet tot leiddraad kan strekken, acht ik inderdaad zeer natuurlijk.

Als de goden iemand willen verderven ontnemen zij hem eerst zijn verstand, luidt een oud spreekwoord. Het

tot stand komen dezer wet staat niet op zichzelf; het neemt plaats nevens tal van andere daden van grof wanbeheer der kolonie en ontwikkelt zich evenals die natuurlijk uit den bedorven toestand van het Nederlandsch staatsleven. De logische gevolgen daarvan zullen, helaas, wel niet uitblijven. En het schijnt wel onmogelijk de nederstortende lawine nog tegen te houden.

Ook ik maak mij daarvan nog maar weinig illusie. Maar het moreel beginsel, het gevoel van plicht, noopt mij om toch dat te doen wat aan een der Oranje's ten opzichte van 's lands verdediging in den mond wordt gelegd, het vol te houden tot het sneuvelen bij de verdediging der laatste gracht.

Juist die onverwinbare hardnekkigheid was toch van ouds eene der voornaamste deugden van den waren Nederlander. Hoe weinig succès ik dan ook van zoovele pogingen tot verbetering van den Indischen Staatsdienst heb mogen beleven, nooit toch, zoolang ik er de kracht toe gevoel, zal ik ophouden daarvoor te strijden. *Fais ce que dois advienne que pourra.*

Daarom kom ik ook weder op deze zaak terug. Eene schendige hand heeft in het voetstuk van het groote monument, hetwelk in Ned.-Indië den roem der Nederlandsche natie verkondigt, een groot gat gebroken, er eene vernieling in teweeggebracht, die, wanneer de tijd haar nog doet verergeren, voor het ganschelijk instorten van dat bouwwerk rechtmatige vrees doet ontstaan. Welnu, dan maar aan het werk om te trachten die breuk te heelen. Is het mij zelf al niet vergund dit uit te voeren, ik kan er toch weder toe opwekken, de wijze aangeven waarop dit kan geschieden, de materialen aanvoeren, die tot het herstel kunnen worden benuttigd. En dat is al veel meer dan de meesten kunnen doen. Vernielen is gemakkelijk, maar opbouwen en zelfs maar het vernielde herstellen, daartoe is wel iets meer noodig.

Zelfs waar alleen ten gevolge van eenen het geheele maatschappelijk leven beheerschenden godsdienst een deel der bevolking van een land te dien opzichte van de overige bewoners aanmerkelijk verschilt, kan dat leven niet bij alle die bewoners door dezelfde wettelijke regelingen worden geordend, zullen die aan het doel om èn het algemeen belang èn, zooveel daarmede vereenigbaar is, ook het grootst mogelijk welzijn en geluk der individuen te bevorderen, kunnen beantwoorden. Daarom beweerde prof. L. W. C. van den Berg in zijne uitstekende verhandeling *Les réformes législatives en Turquie* [1]) dan ook te recht dat voor Muzelmannen en voor hen, die niet den Islam belijden, in het Turksche Rijk niet dezelfde wettelijke regelingen bestaanbaar zijn; en wees hij er bij die gelegenheid op, dat zoo ook het regeeringssysteem van het Nederlandsch Gouvernement in Oost-Indië om diezelfde reden, en dat wel met de best mogelijke practische uitkomsten, geene gelijkheid van wetgeving voor alle ingezetenen zonder onderscheid heeft aangenomen. Aldaar bestaat namelijk, zooals ik dit in mijn vermeld opstel uitvoerig heb uiteengezet, dat onderscheid in maatschappelijken toestand nog in veel hooger mate, omdat het daar nog minder dan in Turkije alleen uit het verschil in godsdienst voortvloeit maar de vormen en trappen van beschaving der bewoners er bovendien zeer sterk uiteenloopen. De staatkundige verdeeling der ingezetenen in twee klassen is derhalve een op den natuurlijken toestand berustend beginsel, en als zoodanig, gelijk dit dan ook de ondervinding heeft getoond, ook de eenige regeling waarop aldaar eene gezonde, voor 's lands en 's volks ontwikkeling gunstig werkende staatsregeling kan worden gegrondvest. Waar dit beginsel dan op zoo treurige wijze als thans heeft plaats gehad is aangetast en ook verder wordt bedreigd,

1) *Revue de droit international et de législation comparée*, 1896.

moge een werkelijk staatsbeleid trachten dit weder te herstellen en in allen geval zoo veel mogelijk tegen verdere aantasting te verdedigen. Zooals ik nu reeds in mijn vorig opstel zeide, laat de wijze waarop dit beginsel in het Regeeringsreglement is geregeld veel te wenschen over; eene wijziging daarvan ware dus immer zeer noodig geweest. En dit zoo zijnde ligt het, mijns inziens, voor de hand den bedoelden arbeid ook aan eene herziening van dat reglement vast te knoopen. Want waar deze plaats grijpt, zal, vooral na het gebeurde en de gevaren die daaruit voortvloeien, eene ernstige overweging van dit onderwerp ook niet kunnen uitblijven. Maar om bij die nieuwe regeling dan het vermelde beginsel te kunnen behouden en daarop wederom, doch thans beter en krachtiger georganiseerd, het Indisch staatswezen te kunnen grondvesten, is het nu noodig geworden zich daarover vooraf met andere mogendheden te verstaan, het in het internationaal recht te laten erkennen en alzoo te voorkomen dat daaruit weder — zooals thans geschied is — door onkunde en wanbegrip, eventueel door kwade trouw geëxploiteerd, andere mogendheden eene grief tegen de Ned.-Indische staatsinstellingen kunnen maken, en zoo de Ned. Regeering wellicht gedwongen kunne worden andermaal daarin wijzigingen te brengen, die het wezen daarvan ganschelijk ondermijnen. Hiertoe bestaat nu, meen ik, alleszins de mogelijkheid. Feitelijk bestaat wel bij alle koloniale mogendheden, door den natuurlijken drang der omstandigheden in meerdere of mindere mate het een of ander in dien geest; in dier voege dat hunne niet-Europeesche onderdanen niet geheel en al aan dezelfde wettelijke regelingen onderworpen zijn als de Europeesche. En waar zij hiermede niet voldoende rekening hebben gehouden, beginnen zij het verkeerde daarvan, door de ondervinding geleerd, soms ook al wel in te zien. Zoo wordt het b.v. in Frankrijk al wel erkend hoe onjuist het is geweest de Algerijnsche

Israëlieten, omdat zij geene Mohammedanen zijn, in wettelijken zin geheel als Franschen te gaan beschouwen. Want al zijn zij geene Mohammedanen, Oosterlingen, onder oostersche vormen van beschaving levende, zijn zij toch even als de Arabieren. Dit zoo zijnde, kan ik nu niet inzien welke bezwaren het in zou hebben, indien nu door de Ned. Regeering eens het initiatief wierd genomen tot onderhandelingen met andere koloniale mogendheden om tot eene overeenstemming te komen omtrent de wijze waarop de volkenrechtelijke gelijkstelling met de meest begunstigde natie behoort te worden opgevat ten opzichte van onderdanen eener het Europeesche volkenrecht huldigende mogendheid, welke niet den Europeeschen vorm van beschaving volgen, wanneer zij zich in het koloniaal gebied eener andere Europeesche mogendheid bevinden, alwaar de ingezetenen naar gelang van hunnen vorm van beschaving onder verschillende rechtsinstellingen leven. En dat wel op den grondslag dat alsdan, gelijk die vreemdelingen, welke wel den genoemden vorm van beschaving volgen, in den vreemde behoudens hun *statutum personale* aan de rechtsinstellingen der in hetzelfde geval verkeerende bewoners onderworpen worden geacht, evenzoo zulke vreemdelingen daar dan ook in het algemeen in dien rechtstoestand zullen komen, welke daar voor de bewoners geldt, die in eenen anderen beschavingsvorm leven; waarbij dan verder de kenmerken zouden moeten worden vastgesteld naar welke in het algemeen dit verschil zal worden beoordeeld.

Een ministerleven is in Nederland niet overmatig lang; binnen eenigen tijd kan daar dus weder een minister van Koloniën, wat dit onderwerp betreft met schoone handen, aan het roer zijn. Het komt mij voor, dat aan dezen dan zulk een initiatief ten zeerste mag worden aanbevolen, want dat dit na het gebeurde en met het oog op het wenschelijke eener herziening van het Regeerings-

reglement inderdaad noodzakelijk moet worden geacht. Zoo aangetast als zij nu is, kan toch de bedoelde basis daarvan niet blijven bestaan; zij moet hersteld worden of vervallen; maar daar het laatste volkomen in strijd zou wezen met den natuurlijken toestand, zou daaruit, naar ik geloof, geen welzijn voor land en volk kunnen voortvloeien Mocht men echter te dezen tot eene internationale overeenstemming geraken, dan zou het weder optrekken van die basis, zij het wat gewijzigd, geen overwegend bezwaar inhebben, ja, zou indien dan tevens van den geographischen term Europeanen en van eene tot zulke verkeerde opvattingen leidende uitdrukking als „gelijkstelling" voor goed werd afgezien, zelfs het nu aan Japan verloren terrein weder kunnen worden herwonnen. Immers bij zulk eene overeenstemming omtrent dit punt van Europeesch volkenrecht zou ook Japan daarin moeten medegaan. Eene duidelijke uiteenzetting van de in Ned.-Indië te dezen opzichte thans bestaande regeling, op eene dusdanige wijze als ik dit voor Turkije beproefd heb, zou, meen ik, daarvoor ook bij vreemde koloniale mogendheden voldoenden eerbied en belangstelling kunnen opwekken om haar in elk geval tot eene welwillende aandacht voor de Ned. voorstellen en naar aanleiding hiervan wellicht tot medewerking in dien geest over te halen. Vooral indien dan ook op het feit, dat de ondervinding daarvan de goede werking heeft aangetoond met nadruk werd gewezen. Immers vele dier mogendheden zijn thans op dit terrein inderdaad zeer aan het zoeken naar goede regelingen en zullen te dien opzichte dus vermoedelijk wel wat willen leeren. Alleen schijnt de ondervinding het wel aanbevelenswaardig te maken, de behandeling dezer zaak niet uitsluitend aan het beleid der Ned. diplomatie over te laten. Er is daartoe te veel speciale kennis onmisbaar.

Alvorens dit opstel te eindigen zij het mij vergund

daaraan nog eene korte waarschuwing toe te voegen, naar aanleiding van iets waarop bij de bespreking van het meergemelde wetje in de volksvertegenwoordiging herhaaldelijk werd aangedrongen, en wat dus, indien het er nu eens toe komen mocht dat het bedoelde onderwerp op nieuw wettelijk werd geregeld, zeker te berde zal worden gebracht — maar daarom dan ook te voren nog wel eens zeer ernstig mag worden overdacht. Ik bedoel den rechtstoestand der Inlandsche Christenen.

Ik durf beweren ook te dezen opzichte veel recht van spreken te bezitten. Ik ben toch wel de eerste Indische jurist geweest, die de studie van het recht van en voor den Inlander met kracht ter hand heb genomen; heel wat heb ik tot de kennis en betere beoordeeling daarvan bijgedragen, veelmalen ook getracht tot de verbetering daarvan op te wekken. Er bestaan onderwerpen als de politierol, de priesterraden, in welke ik het wel ben geweest, die het eerste licht heb ontstoken; vele andere waarin ik daaraan heb medegewerkt. Zoo ontsnapte dan ook de treurige, uiterst onzekere rechtstoestand der Inlandsche Christenen niet mijne aandacht, te minder daar ook de politieke noodzakelijkheid om deze klasse als tegenwicht tegen het politieke Mohammedanisme te bezigen eerder door mij dan door de algemeene opinie werd ingezien. In mijn in 1884 verschenen werk *Macht tegen Recht*, wees ik hier uitdrukkelijk op; 't was echter toen geheel tegen de publicke opinie — iets, wat mij al zoo dikwijls gebeurd is, dat ik wel vreezen mag er wat verwaand door te zijn geworden — men lachte met fanatisme onder de Javanen; tot dat eenige jaren later het gebeurde te Tjilegon die wijsheid als kaf voor den wind verdreef en men het toen ook anders begon in te zien. Vandaar dat ik dan ook reeds onder de vier eerste der onderwerpen, die ik bij de oprichting der Ned.-Indische Juristenvereeniging in 1885 haar ter behandeling aanbeval, het recht der Inlandsche Christenen te berde bracht; dat het ook

vooral van mij uitging toen in 1887 een onderwerp waarbij dit eene belangrijke rol speelde door die vereeniging werd besproken, welke behandeling, gelijk ook het praeadvies daarop door mr. L. W. C. van den Berg uitgebracht, het uitgangspunt kan worden genoemd van wat te dier zake sedert in Indië en in Nederland, ook in de volksvertegenwoordiging hierover is voorgekomen. Wel mag. ik dus zeggen dat het hier eene zaak betreft met welke ik niet alleen goed bekend ben, maar die mij ook ten zeerste ter harte gaat; het heeft mij altijd leed gedaan dat men mij in Indië niet in de gelegenheid heeft willen stellen tot hare hervorming practisch werkzaam te zijn. Welnu, onder deze gegevens aarzel ik dan niet het als mijn gevoelen te dezen opzichte uit te spreken dat de gewenschte verbetering niet is te verkrijgen, gelijk dit nu weder verscheidene Kamerleden wel schenen te meenen, door eene bloote gelijkstelling der Christen-Inlanders met Europeanen. Daarmede zou hun geen weldaad worden bewezen. De verkeerde meening, dat dit wèl het geval zou wezen, gaat duidelijk uit van personen met de staatsrechtelijke beteekenis der beide groote Indische klassen niet bekend, die in het door mij in mijn vorig opstel zoo bestreden wanbegrip verkeeren, dat die gelijkstelling eene verheffing zou bevatten. Voorwaar, vrienden en steun wensch ik den Inlandschen Christenen van harte toe, maar voor onhandige vrienden mogen zij bewaard blijven; zulke doen soms al even veel kwaad als vijanden. Voorzeker kan hun godsdienst op vele punten regelingen voor hen geschikt maken, overeenkomende met die, welke ook voor Europeanen gelden, maar toch *zijn* en *blijven* inlandsche Christenen, inlanders, Oosterlingen, en elke wettelijke voorziening, die voor hen weldadig zal kunnen werken, behoort hiermede rekening te houden.

MR. M. C. PIEPERS.

Uit het Koloniaal Verslag.

In zake agrarische en kadastrale opnemingen wordt gemeld, dat de herdruk van het eerste deel van het „Résumé betreffende het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden op Java en Madura door de inlandsche bevolking op den grond worden uitgeoefend" gereed kwam.

De commissie, aan welke door den gouverneur van Sumatra's Westkust, was opgedragen een voorbereidend onderzoek in te stellen nopens de wijzigingen, welke in de regelingen van het grondbezit in genoemd gewest en in de daarop betrekking hebbende bepalingen zouden behooren te worden aangebracht, heeft — in verband met het vertrek van twee harer leden — hare taak niet kunnen volbrengen. Echter is ter zake rapport uitgebracht door het overgebleven lid der commissie, den sedert tot resident van Riouw en onderhoorigheden benoemden resident van Tapanoli W. C. Hoogkamer.

De op Lombok werkzame commissie voor het onderzoeken van geschillen over grondbezit tusschen Baliërs en Sassaks (welke commissie bestaat uit den controleur voor de agrarische zaken, twee Balische en twee Sassaksche adviseurs) zette met vrucht haren arbeid voort.

Bij het einde van 1898 bedroeg de actieve sterkte van het personeel bij den kadastralen dienst 50 Europeesche ambtenaren en 401 mantri's.

Met het oog op den weinig bevredigenden uitslag der in de laatste jaren in Indië afgenomen examens voor plaatsing bij het Europeesch personeel van den kadastralen dienst aldaar, is voor de aanvulling van het korps eene nieuwe regeling getroffen. Dientengevolge zijn voortaan tot adjunct-landmeter 3de klasse in de eerste plaats benoembaar zij, die geslaagd zijn in het eerste gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst (zooals het thans geregeld is of nader geregeld zal worden); daarna gedurende ten minste één jaar, op door den Gouverneur-generaal te regelen wijze, werkzaam zijn geweest als „tijdelijk ambtenaar bij het kadaster" en als zoodanig blijken van geschiktheid voor de betrekking van adjunct-landmeter hebben gegeven. Voor eene aanstelling tot tijdelijk ambtenaar zullen echter slechts in aanmerking komen zij, die hun 24ste jaar nog niet zijn ingetreden, tenzij zij ook in het tweede gedeelte van het groot-ambtenaars-examen geslaagd zijn, in welk geval zij in aanmerking kunnen komen zoolang zij hun 26ste jaar nog niet zijn ingetreden. In de tweede plaats, namelijk wanneer geene personen als hiervóór bedoeld beschikbaar zijn, kunnen, als tot dusver, tot adjunct-landmeter worden benoemd zij, die voldaan hebben aan voormeld programma van 1883, dat bij de besproken nieuwe regeling voor dat geval gehandhaafd is gebleven, echter behoudens deze uitbreiding, dat niet enkel, zooals tot dusver, eenige kennis van de Maleische, maar ook van de Javaansche taal verplicht is gesteld.

Het kadasterpersoneel verstrekte, daar waar het gewenscht en mogelijk was, tevens de noodige gegevens voor de herziening van de topografische kaarten van Java en verleende belangrijke adsistentie bij de militaire terreinonderzoekingen, welke vanwege de genie in de Preanger-Regentschappen plaats vonden.

Ook werden door het kadasterpersoneel, op verzoek van de hoofden van gewestelijk bestuur, verschillende

kaarten vervaardigd, die door de commissie voor de aanstaande internationale tentoonstelling te Parijs werden gewenscht tot samenstelling van eene cultuurkaart van het eiland Java.

Met de stoomvaartmaatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* is dezerzijds onderhandeld over eene reductie op het algemeen gouvernements-passagetarief voor de gouvernements-passagiers der 1ste of der 2de klasse, die — van of naar Indië met hare stoomschepen de reis gedaan hebbende — binnen het jaar terugkeeren. Dientengevolge is in Januari 1899 eene additioneele overeenkomst gesloten, waarbij de reductie is vastgesteld op 25 pct. van de passageprijzen over het traject dat ten tweeden male per stoomschip wordt bereisd, en verder bepaald is: a. dat wanneer voor retourpassage binnen het jaar aan particulieren eene grootere reductie mocht worden toegestaan, die grootere reductie ook zal gelden voor de gouvernementspassagiers; b. dat de terugreis mag worden aanvaard met een schip van een der beide maatschappijen, en c. dat, wanneer gebrek aan plaats op de stoomschepen oorzaak is dat de terugreis niet binnen het jaar kan worden aanvaard, de reductie op de passageprijzen ook bij latere terugreis wordt toegepast. Het overeengekomene is in werking getreden ten aanzien van de passagiers die de terugreis naar Nederland of naar Indië aannemen, nadat zij op of na 1 Februari 1899 de reis in tegenovergestelde richting hebben volbracht.

Daartegenover is aan beide reederijen, van 1 Februari 1899 af, meer vrijheid gelaten om aan zekere categorieën van particuliere passagiers met betrekking tot de kosten van overtocht voordeelen toe te staan, zonder dat dit tot eene verlaging van het algemeen gouvernementstarief leidt.

Daar de ondervinding tot dusver geleerd heeft dat de tegenwoordige regeling van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst dien tak van dienst

niet geheel tot zijn recht doet komen, doordien het van de gouvernementsveeartsen, als tot hiertoe niet staande onder centrale deskundige leiding, te trekken nut in gewone omstandigheden geheel afhankelijk is van de inzichten van het niet-deskundige hoofd van bestuur in het gewest of de gewesten die het ressort van den veearts uitmaken, ligt het in de bedoeling om de hoofdleiding van het korps, onder het algemeen toezicht van den directeur van binnenlandsch bestuur, in deskundige handen te stellen, door één der gouvernementsveeartsen, zonder diens plaats in de formatie aan te vullen, als inspecteur te doen optreden. De Regeering stelt zich voor, deze regeling in het aanstaande jaar te kunnen doen in werking treden. Tot de voorbereiding behoort voor een deel de herziening van de bepalingen op veeartsenijkundig gebied. Speciaal voor deze taak zijn in commissie gesteld de met den titel van adviseur te Batavia bescheiden eerstaanwezende veearts en de controleur van het binnenlandsch bestuur, die in den aanvang van 1898, na het ophouden van de runderpest-epizoötie in een deel van dat gewest, voorloopig nog aan den resident is toegevoegd gebleven ten behoeve van het toezicht op den veestapel in het algemeen en in het bijzonder op den buffel- en runderstapel in het gewest.

Het aantal inlandsche veeartsen bleef 17 bedragen.

Volgens opgaven zouden op Java en Madura, tegen 24,555 in 1897, in het geheele jaar 1898 door mond- en klauwzeer slechts zijn aangetast 7379. Bij dit totaal nog tellende de 174 beesten, die op ultimo 1897 ziek waren, klimt het cijfer tot 7553 beesten.

Bij het einde van 1898 telden de gezamenlijke Europeesche openbare lagere scholen 14,955 leerlingen (8633 jongens en 6322 meisjes).

Het getal leerlingen op de particuliere scholen klom van 3114 tot 3122 (891 jongens en 2231 meisjes).

Het grootste gedeelte van de 1ste klasse-scholen trad in werking; enkele — die te Kediri, te Pasoeroean en

te Sumanap — werden eerst in het begin van 1899 geopend. Aan een groot aantal scholen 2de klasse werd een uitgebreid leerplan ingevoerd.

Als een van de maatregelen, voortvloeiende uit de reorganisatie van het inlandsch onderwijs, is aan te merken de herziening van de bezoldiging der inlandsche taal- en teekenonderwijzers aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers.

Met betrekking tot de inrichting voor de opleiding van aanstaande inlandsche ambtenaren, was in overweging de vraag of het wenschelijk was den maatregel van 1893 te handhaven, krachtens welken bij de school te Magelang als voermiddel bij het onderwijs het Nederlandsch werd vervangen door de landstaal of het Maleisch. De overweging van die vraag heeft geleid tot de conclusie dat het in het belang van het onderwijs wenschelijk is op dien maatregel terug te komen en dus het Nederlandsch weder als voermiddel bij het onderwijs te bezigen. In verband daarmede zijn door de Indische Regeering de noodige stappen gedaan voor eene nadere herziening van de in 1893 ten behoeve van de reorganisatie der school te Magelang in het leven geroepen bepalingen, in dier voege dat de inrichting niet aan de inlandsche, maar aan de Europeesche school behoort aan te sluiten.

In verband met de klassificeering van de openbare inlandsche scholen nam het aantal dier scholen op Java en Madura met 18 toe.

Eene circulaire dd. 4 April 1899 had ten doel er de aandacht van de inlandsche schoolcommissiën op te vestigen, dat bij voorstellen tot vermeerdering van onderwijzend personeel aan eene inlandsche school rekening moet worden gehouden met de omstandigheid, dat dit personeel wordt berekend, niet naar het aantal ingeschreven leerlingen, maar naar het aantal leerlingen dat de school gemiddeld bezoekt.

De kosten van het openbaar onderwijs voor inlanders

(met inbegrip van de lager te vermelden subsidiën aan particuliere inlandsche scholen), en de daartegenover staande ontvangsten wegens schoolgelden en verkoop van leermiddelen aan particulieren bedroegen over 1898 (volgens voorloopige opgaven) resp. *f* 1,458,050 en *f* 104,290.

Kunsten en wetenschappen. Nadat de ambtenaar voor de beoefening van Indische talen dr. J. L. A. Brandes van verlof uit Europa was teruggekeerd, hield hij zich in de eerste plaats bezig met het verder in druk bezorgen van het door wijlen dr. H. N. van der Tuuk bewerkte Kawi-Balineesch-Nederlandsch woordenboek. Overigens wijdde dr. Brandes zijne aandacht zoowel aan het verdere onderzoek van de door hem in 1894 van Lombok medegebrachte handschriften, als aan dat van een aantal sedert toegankelijk geworden en voor de kennis van de nieuwere Javaansche litteratuur belangrijke manuscripten.

Aangezien dit door prof. dr. A. C. Vreede te Leiden wenschelijk werd geacht, bleef de ambtenaar dr. J. G. H. Gunning nog hier te lande werkzaam gesteld, ten einde dien hoogleeraar hulp te verleenen bij de bewerking van de nieuwe uitgave van zijn Javaansch-Nederlandsch woordenboek.

De adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht, ook tijdelijk belast met de functiën van adviseur voor inlandsche zaken, dr. C. Snouck Hurgronje, hield zich, voor zooveel zijne overige ambtsbezigheden zulks toelieten, weder bezig met studiën betreffende de Atjehsche taal- en letterkunde en met het verzamelen van gegevens betreffende de instellingen van den Islam in Nederlandsch-Indië.

De in de laatste jaren tijdelijk met studiën op het gebied der Madureesche taal belast geweest zijnde controleur der 1ste klasse H. N. Kiliaan werd, toen het door hem bewerkte Nederlandsch-Madureesch woordenboek ter lands-

drukkerij te Batavia de pers had verlaten, in December 1898, overeenkomstig zijn verzoek, voorloopig weder teruggevoerd bij het kader zijner ranggenooten bij het binnenlandsch bestuur. In verband daarmede moet nog opgeschort blijven het aanvankelijk bestaan hebbende plan om genoemden controleur herwaarts in commissie te zenden, ten einde, aan de hand der door hem verzamelde en reeds hier te lande ontvangen bouwstoffen, in samenwerking met prof. Vreede voornoemd, verder de uitgaaf voor te bereiden van een Madureesch-Nederlandsch woordenboek.

De door den inspecteur van het inlandsch onderwijs Ch. A. van Ophuijsen ondernomen arbeid betreffende de samenstelling van eene Maleische woordenlijst met toelichtingen was niet voltooid.

Ook in 1898 werden door een aantal Nederlandsche en vreemde geleerden, gedurende korteren of langeren tijd, in Nederlandsch-Indië wetenschappelijke onderzoekingen ingesteld; zooals gewoonlijk namen daaronder botanische studiën bij 's lands plantentuin te Buitenzorg eene eerste plaats in. Wetenschappelijke reizen werden o. a. gedaan door den Oostenrijkschen natuuronderzoeker Grossmann, die zich ten behoeve van de Nederlandsch Nieuw-Guinea Handelmaatschappij onledig hield met het verzamelen van ethnologische voorwerpen op de Batandoea-eilanden (residentie Ternate), welke slechts geringe resultaten opleverende arbeid echter spoedig werd gestaakt. De heer Dumas, die voor verschillende musea in Europa collecties had gemaakt op het gebied der fauna en flora van het eiland Halmaheira en van de noordkust van Nieuw-Guinea, exploreert thans voor de evengenoemde Maatschappij De heer J. P. Niermeijer, leeraar aan het Erasmiaansch gymnasium te Rotterdam, bereisde verschillende gewesten van Java in het belang van eene nieuwe uitgave van wijlen prof. Veth's werk over dat eiland.

De voorloopige uitkomsten van het onder leiding van

den Amsterdamschen hoogleeraar dr. M. Weber, in te stellen onderzoek naar de fauna en flora van de verschillende zeeën en diepe bekkens in den Indischen Archipel waren volgens de van prof. Weber ontvangen berichten zeer gunstig te noemen; er was reeds veel belangwekkend materiaal van diepzee-vormen bijeengebracht.

Ten aanzien van de in April 1898 van Regeeringswege met een politiek doel naar de Dajakstammen in het stroomgebied van de Boven-Mahakkam en van de Boven-Kajan (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) gezonden commissie, welke hare zending ook zou doen strekken tot het doen van wetenschappelijke onderzoekingen, valt aan het dienaangaande vermelde nog toe te voegen, dat één der gecommitteerden, dr. A. W. Nieuwenhuis, in den aanvang van Juni jl. te Samarinda (Koetei) aankwam en nog in dezelfde maand zijn tocht naar de Kajan-rivier dacht te ondernemen.

De bij zijn korps voor memorie gevoerde officier van gezondheid der 2de klasse van het Indisch leger dr. M. E. F. T. Dubois bleef zich wijden aan de hem van Regeeringswege opgedragen vergelijkende studiën betreffende de door hem op Java en Sumatra verzamelde fossielen.

Op de Landsdrukkerij doet zich de behoefte gevoelen om, door ruimere toepassing van de nieuwste vindingen op machinaal-typographisch gebied, de capaciteit der inrichting te vergrooten.

Bij het einde van 1898 waren er van de toen organiek toegestane 39 predikanten 35 in Indië in functie.

Bij het einde van 1898 waren met inbegrip van den provicaris, in Indië aanwezig 46 R.-K geestelijken.

Voor de bedevaart naar Mekka van 1898 werden bij ons consulaat te Djeddah ingeschreven 8966 inboorlingen van Nederlandsch-Indië, tegen 7100 voor de bedevaart van 1897, en 11,909 voor die van 1896. Van bovenbedoelde 8966 pelgrims, waaronder zich 4 inlanders

van aanzien bevonden en verder 753 vrouwen en 489 kinderen, waren er 3330 (in 8 reizen) of ruim 37 pct. aangebracht met stoomschepen onder Nederlandsche vlag, en daaronder 264 die zich van een retourbiljet hadden voorzien. De overigen werden met schepen onder Britsche vlag aangebracht. Voorspoediger dan in 1897 was het verloop der bedevaart in 1898 en de afvoer der hadji's, die reeds op 7 Mei van laatstgenoemd jaar aanving, had zonder eenige stoornis en vrij regelmatig plaats. Van de voor de bedevaart van 1898 aangekomen Nederlandsch-Indische inboorlingen gingen er 7525 in dat jaar terug.

De reeds sedert langen tijd gevoelde dringende behoefte aan verbetering en vermeerdering van de geneeskundige hulp en speciaal ook van de verloskundige hulp in Nederlandsch Indië heeft geleid tot het ontwerpen van verschillende maatregelen in die richting. Ten aanzien van het reorganisatie-plan, waaraan, in afwachting van het gereed komen van het nieuwe gebouw, zij het ook slechts partiëel, met den aanvang van den nieuwen cursus (einde Februari 1900) uitvoerig zal kunnen worden gegeven, wordt het volgende aangeteekend. Het ligt in de bedoeling het tegenwoordige nominaal aantal van 100 leerlingen geleidelijk uit te breiden tot 200, waardoor de jaarlijksche aflevering van dokters-djawa van 8 tot 18 zal kunnen stijgen, hetgeen intusschen niet eer zal plaats hebben dan na afloop van den eersten gereorganiseerden cursus, die op 9 jaren berekend is.

Tot de uitbreiding van den eigenlijken geneeskundigen cursus zal moeten worden overgegaan, o. a. ten einde tijd te vinden voor het verloskundig onderwijs, dat wel op het leerplan voorkomt, doch wegens gebrek aan tijd nooit is kunnen gegeven worden. In verband met een en ander zal ook de formatie van het onderwijzend personeel zijn te herzien.

Het overleg aangaande de te nemen maatregelen in het belang van de verbetering van de verloskundige

hulp in Indië, heeft geleid tot de slotsom, dat het geen aanbeveling verdient om over te gaan tot de oprichting van afzonderlijke kweekscholen voor de opleiding van inlandsche vroedvrouwen, maar dat het wenschelijker is de bestaande, van 1891 dateerende regeling te behouden, welke regeling de bedoelde opleiding opdraagt aan Europeesche geneeskundigen. Terwijl echter die regeling de opleiding slechts toelaat van een gezamenlijk maximum van 18 leerlingen door ten hoogste 9 geneesheeren, zal voortaan aan ieder geneesheer, die zich daartoe aanmeldt en geschikt wordt geoordeeld, worden vergund tot 6 leerlingen toe gelijktijdig in opleiding te nemen. De tot invoering van de nieuwe regeling noodige voorschriften worden in Indië vastgesteld.

Omtrent den algemeenen gezondheidstoestand wordt medegedeeld: Het jaar 1898 was minder droog en warm dan het daaraan voorafgegane en vertoonde eene minder scherpe afscheiding tusschen de beide moessons, in verband waarmede de gezondheidstoestand over bijna geheel Indië zeer bevredigend was. Alleen in den Riouw-archipel en in de residentiën Timor en onderhoorigheden en Bali en Lombok liet deze te wenschen over. De meest voorkomende ziekten waren o. a. moeraskoortsen, pokken, beriberi, cholera, lepra en oogaandoeningen.

Dezerzijds is de aandacht van den Gouverneur-generaal gevestigd op de vraag of het bestaande toezicht op de lepra-lijders niet behoort te worden verscherpt.

In verband met de gedeeltelijke staking van de werken tot bevloeiing van de Solo-vallei werd in het personeel van den geneeskundigen dienst bij die werken vermindering gebracht.

Krankzinnigenwezen Bij het einde der jaren 1897 en 1898 waren in het permanente gesticht voor krankzinnigen te Buitenzorg en in de twee hulpgestichten te Semarang en Soerabaja het volgende aantal patiënten

opgenomen (mannen en vrouwen zijn daarbij te zamen gerekend, doch het aantal der laatsten is tusschen haakjes vermeld):

	Buitenzorg.	Semarang.	Soerabaja.	Totalen.
ultimo 1897	378 (126)	119 (34)	125 (34)	622 (194)
ultimo 1898	486 (167)	117 (31)	125 (33)	728 (231)

Met de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van het nieuwe krankzinnigengesticht met landbouwkolonie nabij Lawang, waarbij gerekend is op plaatsing van 560 lijders (300 inlandsche en 86 Europeesche mannen en 150 inlandsche en 24 Europeesche vrouwen), met gelegenheid tot uitbreiding met nog 400 plaatsen door bijbouwing van eenvoudige bamboezen semi-permanente verblijven, was een aanvang gemaakt.

Met de herziening van de vaccine-regelingen op Java werd voortgegaan en dientengevolge kon het aantal vaccinateurs aldaar weder eenige vermindering ondergaan.

Koloniale Litteratuur.

In een open brief aan de leden van de Eerste en de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft „Wong Tanie" de denkbeelden medegedeeld van een bekwaam en trouw inlandsch ambtenaar omtrent de veranderingen in het Binnenlandsch Bestuur volgens de voorstellen van den oud-Raad van Ned.-Indië den heer Mullemeister, — welke reorganisatie, door den minister van Koloniën met zooveel vuur verdedigd, naar het algemeen gevoelen in Indië eene ramp voor Java en zijn bevolking zou wezen.

Wong Tanie dringt er op aan, dat andermaal eene commissie zal worden benoemd, bestaande uit de degelijkste Europeesche en inlandsche hoofd- en subalterne ambtenaren van het B. B., ten einde inderdaad eene reorganisatie voor te bereiden, waarbij echter bezuiniging alsdan als bijzaak, verbetering in het heerschende ongezonde systeem van voorbereiding en practische opleiding onzer ambtenaren (v. n. niet te vergeten de inlandsche), en eene behoorlijke bezoldiging dier ambtenaren en ons regime van besturen hoofdzaak moeten zijn.

Deze open brief, die bij den uitgever H. J. W. Becht te Amsterdam in druk is verschenen, verdient in hooge mate de aandacht. De denkbeelden, door den inlandschen

ambtenaar in den vorm van vragen en antwoorden medegedeeld, getuigen van een helder verstand en een goed inzicht. Dat de aandrang om eene nieuwe commissie van onderzoek te benoemen, waarlijk niet ongemotiveerd is, blijkt uit de wijze waarop de vorige commissie (Mullemeister c. s.) zich van hare taak heeft gekweten.

De heer J. R. P. F. Gonggrijp, hoogleeraar aan de Indische Instelling, heeft onder den titel *Kitab Amtsal* een voortreffelijk bewerkt Maleisch-Hollandsch lees- en leerboek in het licht gegeven, tot zelfonderricht voor Europeanen, die op gemakkelijke wijze de noodige kennis van het Maleisch willen verwerven, en eveneens voor hen, die gewoon zijn Maleisch te spreken en Hollandsch willen leeren. (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink.)

In zijn Voorbericht wijst de geleerde schrijver er op, dat er in den laatsten tijd eene groote belangstelling is ontstaan in de studie der Maleische taal. Velen, die in Ned.-Indië een bestaan zoeken, hetzij op landelijke ondernemingen of fabrieken of bij de spoorwegen enz., dan wel derwaarts vertrekken in militairen dienst, gevoelen de noodzakelijkheid behoorlijk te leeren spreken met de inlanders, waarmede zij in hunne betrekking dagelijks in aanraking komen.

Zoo is omgekeerd ook bij de meer ontwikkelde inlanders, vooral bij de *hoofden*, grooter verlangen ontstaan naar eenige kennis der Hollandsche taal, om het een en ander te kunnen lezen en verstaan. Konden wij het eenmaal zóo ver brengen, zegt prof. Gonggrijp, de meesten — zij het ook slechts een groot deel van die meest beschaafden — Hollandsch te leeren spreken, althans zich met de beste voortbrengselen onzer letterkunde en onze denkwijze bekend te maken, dan zou de hechtste band tusschen ons en die heerlijke overzeesche bezittingen ontstaan — een band van sympathie.

Het is een treurige waarheid, dat velen, die jaren lang in „onze Oost" hebben gewoond en door den handel of als planters daar rijk geworden zijn, bijna niets, hoogstens een paar honderd van de meest gebruikelijke woorden uit de meest gebezigde taal — het Maleisch — hebben geleerd. Zij *kunnen* geen sympathie gevoelen voor den „bruinen broeder", evenmin als deze voor den ongeloovige, den „Kafir", die hem overheerscht. Om elkander te waardeeren, is het noodig dat men beginne elkander te leeren verstaan.

Hiertoe kan *Kitab Amtsal* zeer veel bijdragen. De door prof. Gonggrijp gevolgde mothode: eerst de taal zelve, dàn de taalregels en hunne toepassing, verdient inderdaad den naam van practisch.

Vier bladen achter in het boek dienen om de Arabisch-Maleische letters en klankteekens te doen kennen en den leerling een voorbeeld te geven van handschrift.

BOEKAANKONDIGING.

Max van Heelstra luidt de titel van een onlangs verschenen roman van Jafir, den schrijver van *Loulou*, waarop dit werk een vervolg is. (Amsterdam, H. J. W. Becht). De band, die beide boeken vereenigt, is, naar de schrijver in een voorbericht opmerkt, door den tijd tamelijk los geworden; toch is het, om een juist begrip van de hoofdpersonen en de ongewone situatie te verkrijgen, noodig, dat men eerst *Loulou* hebbe gelezen. *Max van Heelstra* is, ondanks zijne ijdele zelfbespiegelingen, een belangwekkende persoonlijkheid, tegenstrijdig en grillig voor den oppervlakkigen waarnemer, sympathiek voor wie zijne stemmingen begrijpt, en die, evenals hij, gestadig te worstelen heeft tegen vlagen van moedeloosheid. Hij is een van de velen in dezen tijd van ontaarding en moreele ellende, die door het Leven zijn overwonnen reeds vóór dat de strijd ernstig is begonnen. De fout van het boek is, dat er te veel in wordt gephilosopheerd en te weinig in gehandeld. Het is dan ook, strikt genomen, geen roman; daartoe is de handeling te zwak en ontbreekt het aan de vereischte logische ontwikkeling. Toch zijn wij, op grond van de goede

qualiteiten die het werk vertoont, overtuigd dat, als de schrijver zich niet laat terneerslaan door de scherpe critiek waaraan zijn *Max* zich heeft blootgesteld, hij ons eenmaal superieur werk zal leveren. Aan het daartoe noodige talent ontbreekt het hem niet, gelooven wij.

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co.,

ROKIN 72,

AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN

Indische Comestibles,

Specerijen voor de Rijsttafel.

VERKOOP EN DETAIL.

TAILLES DE SANTÉ

(VINDING ELISE MURKENS)

in 3 kwaliteiten.

Kousophouders

niet belemmerend den bloedsomloop.

Opgave van Taillewijdte en Kwaliteit voldoende.

Firma Elise Murkens,

LEIDSCHE KADE 69

— Amsterdam. —

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen,** welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2 Scheurburgstraat 2 Den Haag

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs **voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen** *ƒ* ***1.25***, **Delft** *ƒ* ***1.40***, **voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p.** *ƒ* ***1.65***.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *ƒ* ***15.—***

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BĚLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,
voorheen STUMPFF & KONING,
Spui 2, Amsterdam.

Eenig Depôt voor Nederland van
BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,
VAN
PAUL DECOURCELLE, Nice,
van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,
Hofleverancier. **DEN HAAG.**

Specialiteit in
Vitrauphanie (Glaspapier)
voor Horren, Serres, enz.,
even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco

W. P. JAULUS,
Hd. Tailleur,
uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,
ELEGANTE COUPE.
17 Nieuwe Spiegelstraat,
AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,
ALBUM- EN
PORTEFEUILLEFABRIEK.
Elias P. van Bommel,
53, KERKSTRAAT 53,
AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

SINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen **MATIGE PRIJZEN,** benevens **GEWONE SIGAREN**
van *f* ***30.***— tot *f* ***150.***— per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco toegezonden, ook naar Indië.

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Ingang: **HEILIGENWEG 53.**

LORGNETTEN, PINCE-NEZ, VERRE en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

JAN 13 1919

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

NOVEMBER 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. Djambi. Door L. W. A. KESSLER. 695

II. De begrooting van Ned.-Indië voor 1900. Het Algemeen Verslag en de Memorie van antwoord. 721

III. De toestand van Suriname in 1898 748

IV. Koloniale Litteratuur 755

V. Varia 760

Geen koffieveilingen in Indië meer? — Onze taal in Indië. — Ons consulaatwezen. — Pestgevaar. — Subalterne waterstaatsambtenaren in Indië.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1^{en} en den 15^{en} van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Djambi.

Naar aanleiding van het telegram: „Er loopen geruchten, dat Djambi bedreigd wordt door honderden gewapende inboorlingen. In den laatsten tijd is veel zout naar het binnenland gezonden," werd in het *Algemeen Handelsblad* van 1 October het volgende aangeteekend:

„Vermoedelijk is onder dit naar het binnenland verzonden zout gesmokkeld zout te verstaan, dat als voorraad voor de kwaadwilligen moet dienen, omdat wij den invoer van het zout in handen hebben. Sedert de contracten namelijk, in 1833 en 1834 met Djambi gesloten, is het zoutmonopolie in onze handen. In het binnensmokkelen van aanzienlijke hoeveelheden zout kan dus een bewijs van vijandige gezindheid worden gezien, wanneer reeds geruchten omtrent vijandelijke handelingen de ronde doen, gelijk het geval blijkt te zijn.

„Overigens zouden vijandelijkheden niet zoo geheel onverwacht komen. Reeds in Juli werden alarmeerende geruchten verspreid, die echter later weer werden tegengesproken. En wij hebben in ons nummer van 16 Augustus er op gewezen dat in Djambi, doordien de pretendent Taha nog altijd in de binnenlanden huist en de regeerende sultan zeer zwak is, vrijwel regeeringloosheid heerscht."

Met deze aanteekening kunnen wij geenszins instemmen, daar het zoutmonopolie in het Rijk van Djambi niet in onze handen, maar in die van den regeerenden vorst is. Evenals in de havens van Si-Boga, Baros en Singkel, wordt ook te Moeara-Kompeh de invoer van zout, niet afkomstig uit de gouvernements-pakhuizen, tegen betaling der rechten toegelaten *).

Op grond hiervan is het volkomen onjuist te veronderstellen, dat het in den laatsten tijd naar het binnenland verzonden zout vermoedelijk gesmokkeld zout zoude zijn, om als voorraad voor de kwaadwilligen te dienen. Veeleer mogen wij aannemen, dat het slot van het telegram: „In den laatsten tijd is veel zout naar het binnenland gezonden," herkomstig is van het recherchekantoor te Moeara-Kompeh. En is dat zoo, dan kan die groote invoer best mogelijk het gevolg zijn geweest van gebrek aan zout in de pakhuizen, waartoe eene steeds gevreesde hooge waterstand wel aanleiding kan geven. Het is tenminste een feit, dat in 1867, toen de hoofdplaats Djambi veel last van het rivierwater had, er een massa zout in het destijds primitieve pakhuis van den sultan verloren is gegaan.

Bij de geruchten, dat Djambi door honderden gewapende inboorlingen bedreigd wordt, is het natuurlijk zaak steeds op zijn *qui vive* te blijven, maar dat neemt niet weg, dat men met een oordeel over het bestuur van den vorst en over den ex-sultan Taha toch voorzichtig moet wezen, en wel:

1°. omdat het zeer goed mogelijk is, dat die alarmeerende berichten van heden en eenige maanden vroeger, een gevolg kunnen zijn van de woelingen in Midden-

*) Zie *Regeerings-almanak voor Ned.-Indië* 1899. Eerste deel, bladz. 296.

Beneden Moeara-Kompeh verdeelt de rivier zich in twee takken, de Niver en de Barba, die in zee stroomen. Aan beide mondingen heeft men ondergeschikte recherche-kantoren.

Sumatra, daar de bevolking die tot hiertoe hare onafhankelijkheid bewaarde, zeer goed gevoelt voorbeschikt te zijn om aan het Nederlandsch gezag onderworpen te worden; en

2°. omdat de geschiedenis van Djambi nog zeer onvolledig bekend is, hetgeen onomstootelijk blijkt uit ons schrijven in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Augustus 1885, dat wij ter kennisneming hier laten volgen:

Nog eens Sultan „Taha".

Mijnheer de Redacteur!

Als toelichting op het stuk van den heer Joh. J. Snelleman, getiteld „*Sultan Taha*" en voorkomende in uw blad van 26 dezer, *) deel ik u mede dat ik als gewezen politiek agent van Djambi, in Augustus 1879 aan Zijne Excellentie den minister van Koloniën het volgende schreef:

„Het *Weekblad van het Recht* deelt een vonnis mede waarbij den 28sten Februari jl. door den landraad te Palembang een inboorling van Djambi tot 10 jaren dwangarbeid in den ketting werd veroordeeld, omdat hij den 19den November verleden jaar te Djambi twee Europeesche zeelieden van de *Barito*, die in eene sloep waren, al zwemmende van uit het water met een klewang heeft aangevallen en op verschillende plaatsen licht verwond onder den krijgskreet van den heiligen oorlog: *Zabil Allah!* De aangevallenen hebben den man zelven gearresteerd.

„De aanvaller heeft bekend, door den gewezen sultan Taha, die aan de bovenarmen der Djambi-rivier nog

*) De heer Joh. J. Snelleman was in 1877 aan de Sumatra-expeditie van het Natuurkundig Genootschap toegevoegd. Omdat zijn artikel voor den toekomstigen geschiedschrijver mogelijk niet van waarde ontbloot is en de dagbladen zelden worden bewaard, zoo voegen wij dat schrijven als bijlage hier aan toe.

groote macht heeft, ter afkooping van eene schuld van hem aan dien sultan, in een wit gewaad te zijn gestoken en afgevaardigd te zijn om zooveel mogelijk Europeanen te vermoorden.

„Het *Weekblad van het Recht* ziet zeker verband tusschen de belemmering die de verdreven sultan Taha aan de Djambi-expeditie op de bovenrivier in den weg gelegd heeft en de bijzonderheid, dat de aangevallen zeelieden aan de expeditie op de bovenrivier ijverig aandeel hadden genomen, en spreekt het vermoeden uit, dat de gehuurde moordenaar niet zoozeer tegen alle Europeanen als wel tegen de bepaalde twee aangevallenen was uitgezonden.

„Daar mij in den laatsten tijd, bij het lezen der nieuwsbladen, is gebleken dat men het mislukken der Djambi-expeditie op de bovenrivier toeschrijft aan de belemmeringen die door den verdreven sultan Taha in den weg werden gelegd, komt het mij niet ondienstig voor Uwe Excellentie te herinneren dat gedurende mijn verblijf te Djambi, in de jaren 1866 en 1867, door den regeerenden sultan van Djambi, oom van den in 1858 gevluchten sultan Taha, een schrijven is aangeboden, dat het verzoek om vergiffenis bevatte van zijn neef, en toe te willen staan dat hij zich als gewoon burger in des sultans nabijheid zou mogen vestigen. Voor zijn gedrag stelde de sultan zich geheel en al verantwoordelijk. Op dat verzoekschrift, dat door mij destijds den resident van Palembang is toegezonden, heb ik nooit antwoord gekregen en geloof ook niet dat er later regard op is geslagen.

„Is deze mijne redeneering juist, dan komt het mij ook zeer natuurlijk voor, dat de verdreven sultan zich tegen het bezoek der Djambi-expeditie ernstig en met kracht heeft verzet, als bevreesd dat men hem zou arresteeren en zijn eigendommen vernielen.

„Voor de wetenschap, maar voornamelijk omdat kleine oorzaken in Indië soms groote gevolgen hebben, is het mogelijk goed, zoo deze zaak alsnog onderzocht werd."

Op dit schrijven kreeg ik ten antwoord dat de mededeeling niet geheel overeenkwam met hetgeen in 1867 over den ex-sultan Taha aan de Indische Regeering was bericht. In het rapport door den resident uitgebracht over zijn reis naar Djambi, in November 1867, kwam namelijk het volgende voor:

„Volgens mededeeling van den politieken agent moet het voornemen bij den sultan, de Pangeranratoe en de overige rijksgrooten bestaan om vergiffenis voor den ex-sultan Taha te vragen, welk eventueel in te dienen verzoek ondersteuning en aanbeveling zoude verdienen. Volgens den politieken agent stellen zich de sultan en de rijksgrooten aansprakelijk voor de handelingen van den ex-sultan Taha, wanneer hij slechts in genade door de Regeering wordt aangenomen en ophoudt een balling te zijn."

Hier was dus slechts sprake van een voornemen om vergiffenis voor den ex-sultan Taha te vragen en niet van een ter zake ingediend onderzoek, en in een later rapport van den resident, uitgebracht nadat hij in November 1869 nogmaals eene reis naar Djambi gemaakt had, vindt men wederom slechts melding gemaakt van plannen van den ex-sultan Taha om zich te onderwerpen. Mocht ik echter bij mijne verklaring blijven persisteeren, dan waren nadere bijzonderheden omtrent het voorgevallene niet onwelkom.

Hierop schreef ik den 2en September daaraanvolgende:

„Dat door mij persoonlijk het schriftelijk verzoek van den regeerenden sultan van Djambi om vergiffenis te schenken aan den ex-sultan Taha, in 1867 met geleidemissive den resident van Palembang is toegezonden, waar ik nimmer antwoord op kreeg.

„Waarschijnlijk is dat verzoekschrift in het archief te Palembang blijven liggen en achtte de resident het voldoende in het verslag over Djambi er op zijne wijze melding van te maken.

„Op grond dat mij het welzijn van de afdeeling Djambi nog steeds ter harte gaat, vind ik het niet ondienstig Uwe Excellentie nog het volgende mede te deelen:

„Toen ik in 1866 tot politiek agent van Djambi benoemd werd, kwam ik te Palembang en vernam daar dat men den toestand in het Djambische in het geheel nog niet vertrouwde. Het was er nog steeds onrustig; nu en dan werden door fanatieke inboorlingen Europeesche en inlandsche militaireu aangevallen en vermoord; men kwam met de bevolking niet in aanraking; de ex-sultan was nog steeds voortvluchtig en de regeerende sultan was ons in het geheel niet genegen. Hij had nog nooit ons etablissement bezocht en bracht dus ook geen contravisites; hij had daarom ook zijn verblijf eenige uren boven de hoofdplaats en liet alles over aan zijn schoonzoon, die in de kampong Djambi woonde.

„Met dien indruk nu kwam ik op mijne bestemming en hopende iets in dien toestand te kunnen verbeteren, sprak ik over een en ander menigmaal breedvoerig met verschillende rijksgrooten.

„Al spoedig kwam ik daardoor tot de overtuiging, dat men van den waren toestand in het Djambische nog weinig wist, want het bleek mij dat de vroeger gepleegde moorden op rekening moesten komen van enkele fanatieke personen, die zich ten doode hadden gewijd; dat het volk over het algemeen met ons daarzijn was ingenomen, en het niet-bezoeken van ons etablissement door den sultan aan geen onwil, maar alleen aan valsche schaamte *vis à vis* ons en de bevolking was toe te schrijven.

„Immers, zoo hij, sultan, op ons etablissement een bezoek bracht, dan betrad hij den grond waar men voor de rechten der dynastie gestreden had en hij geblesseerd was geworden; dan bezocht hij de plek waar de kraton had gestaan, die wij door kracht van wapenen hem hadden ontnomen. Dat te doen uit vrijen wil was voor hem niet mogelijk. Men moest zich vergenoegen dat hij, als het

noodig was, zijn verblijf tijdelijk in de kampong Djambi hield, waar men hem kon spreken en hij steeds volgens den adat met de meeste onderscheiding behandeld werd.

„Had men hem dadelijk na de troonsbeklimming er toe gedwongen, mogelijk ware het dan gelukt, doch later was dat voor de gezaghebbers niet meer mogelijk er op terug te komen.

„Dat ik dien toestand zeer goed inzag, bleek mij ten volle door een bezoek van de twee jeugdige zoons van den sultan onder geleide van den pangeran ratoe, alsmede van verschillende familieleden.

„Ook werd mij de verzekering gegeven dat ons daarzijn een heele steun was voor het wettige gezag en de sultan daarom niet gaarne zoude zien dat de bezetting werd weggenomen.

„Verder heeft de schoonzoon van den sultan, die in de kampong Djambi woonde en met mij de gewone dagelijksche zaken afhandelde, mij wel eens medegedeeld dat de sultan en rijksgrooten het betreurden dat men in 1858 niet dadelijk had toegegeven, en als destijds de Gouvernements-commissaris het ultimatum nog maar 24 uren had willen verlengen, dat er dan van verzet in geenen deele sprake was geweest. Men begreep de bedoeling van het Gouvernement niet met het nieuwe contract en vooral was men tegen het artikel dat de invoer van de vaccine verplichtend maakte, waarvan in het oude contract niets bekend was. Men begreep het nut er niet van; men was op dat punt erg wantrouwend en beschouwde het vaccineeren als djap (merk) van de Compagnie (regeering).

„Ik deel Uwe Excellentie het bovenstaande mede om aan te toonen dat er voor den ex-sultan wel verschoonende omstandigheden te vinden zijn, vooral wanneer men bedenkt dat hij niet zelfstandig kon handelen, maar zich schikken moest naar den wil der rijksgrooten.

„Wil men nu den fanatieken en gespannen toestand

op de bovenrivier van Djambi doen ophouden, dan vermeen ik dat men wèl zal doen met alsnog op de zaak van den ex-sultan Taha terug te komen, want het pardon geven na zooveel jaren kan niet anders dan zeer gunstig werken op land en volk en onze politieke verhouding."

Bij het einde van Januari 1880 werd mij hierop door den Minister medegedeeld, dat door een in Indië ingesteld onderzoek de juistheid mijner inlichtingen was bevestigd.

In de Palembangsche archieven was namelijk het door mij bedoelde schrijven van den sultan van Djambi gevonden met de missive waarbij het door mij aan den toenmaligen resident van Palembang werd aangeboden. Eene reis van dien resident naar de Pasoemah schijnt oorzaak te zijn geweest dat het stuk niet dadelijk in behandeling is genomen.

Waarom het ook later buiten behandeling is gebleven, is niet kunnen worden nagegaan.

Treurig dat dit zoo moest zijn, want was dat smeekschrift doorgezonden, had het Gouvernement met het oog op de omstandigheden en den onhoudbaren toestand op de bovenrivier, goedgunstig er op beschikt, dan genoten het land en het volk reeds jaren eene ongestoorde rust en ware hoogst waarschijnlijk de Djambi-expeditie met een volkomen succes bekroond geworden.

Uit het schrijven van den heer Snelleman zie ik echter met genoegen dat na den dood van sultan Amad, de rijksbestierder tot sultan is uitgeroepen en een boeder van Taha tot pangeran-ratoe is benoemd.

Dergelijke handelingen schenken meer vertrouwen en verplichten het Djambische bestuur tot eene oprechte aansluiting bij het Gouvernement, het eenige middel om zonder kracht van wapens het fanatisme en de daaruit voortvloeiende moorden te kunnen tegengaan."

Toen het later bleek, dat de Regeering, door *plichtverzuim en ondoordacht handelen harer ambtenaren*, zelf

de schuld van dat verzet droeg, oordeelde zij het billijk dit te erkennen met den ex-sultan alsnog te doen weten, dat hij bij toenadering op eene welwillende bejegening kon rekenen.

Zooals wij reeds vroeger hebben geschreven *), leidde die afwachtende houding en het blijven vertrouwen op de goede gezindheid van het Djambische bestuur, er dan ook toe, dat bij den dood van sultan Ahmad, de pangeran ratoe Tjakra Negara hem onder den naam en titel van Sultan Ratoe Achmad Draimoedin bin, sultan Mohamed Paharoedin opvolgde, en de derde zoon van den ex-sultan Taha, die nog minderjarig was, tot pangeran ratoe werd gekozen.

Dat het volgen van dien ridderlijken weg dan ook het schitterendste resultaat heeft opgeleverd, bewijst het rapport van den resident van Palembang in het laatst van 1886, waarbij hij de Indische Regeering kennis geeft:

*) Zie ons opstel: „De ware oorzaak van den ondervonden tegenstand der bevolking bij het wetenschappelijk onderzoek in het rijk van Djambi en de vallei van Kountji, door de Sumatra-expeditie van het Natuurkundig Genootschap," in dit tijdschrift, jaargang 1890.

Het artikel „De uitbreiding van het Nederlandsch gezag op Sumatra" van E. B. Kielstra, en voorkomende in *De Gids* van November 1887, gaf ons ook aanleiding op de scheeve voorstellingen van Djambi de aandacht te vestigen. [*Kamper Courant* van 20 November 1887]. De heer Kielstra schreef ons hierop:

„Bij gebrek aan andere vertrouwbare bronnen heb ik geput uit de Koloniale Verslagen, door De Waal geresumeerd. Het is mijne schuld niet wanneer die verslagen niet juist zijn. Ik heb trouwens in den aanvang van mijn opstel gezegd dat de geschiedenis, o. a. van Palembang, nog zeer onvolledig bekend is. Men kan niet meer geven dan men heeft."

Hij eindigde dat schrijven met te zeggen: dat, zoo wij hem de bewijzen konden leveren, dat de officieele voorstellingen omtrent Djambi niet juist waren, hij zich dan zeer verplicht zou rekenen.

Dientengevolge verwezen wij den heer Kielstra naar het ministerie van Koloniën en koesterden daarmede de hoop, dat hij zijn schrijven in *De Gids* zou retracteeren, maar tot heden is ons daarvan nog niets gebleken.

„dat door het sluiten van een contract met den nieuwen sultan, het Rijk van Djambi weêr tot de orde was teruggekeerd."

In het *Algemeen Handelsblad* van 16 Augustus j.l., waarvan hierboven gesproken wordt, geeft de Redactie eene beschrijving van de verhouding in Djambi. Zij is het daarbij met de beschouwing van de *Java-Bode* niet eens, dat de beweging in Djambi *) verband houdt met die van de V Kota's en zegt: „Wie de kaart van Sumatra voor zich neemt en dan opmerkt, dat de V Kota's geographisch behooren tot de „bovenlanden" van Siak, dat het Siaksch gebied van het Djambische gescheiden is door het uitgestrekte en schaars bewoonde Rijk van Indragiri, zal het verband zeker moeilijk kunnen vatten!"

Verder schetst zij den toestand van het land en de gebeurtenissen van vroegere jaren, waarvan veel met de waarheid niet is overeen te brengen.

Zoo lezen wij o. m. dat de Regeering den sultan Taha, die in 1855 op den troon kwam, ten *onrechte* wilde dwingen tot het aangaan van een nieuw, gewijzigd contract; dat Taha weigerde, met het gevolg dat in 1858 eene militaire expeditie de hoofdplaats innam en Taha, die naar de binnenlanden vluchtte, vervallen verklaard werd van den troon. Verder, dat in latere jaren door ons bestuur langs verschillende wegen getracht is, de in 1859 begane fout jegens Taha zooveel mogelijk uit te wisschen. Het is duidelijk dat de Redactie hier de geschiedenis van 1858 verwart met die van het jaar 1866, toen Taha aan de Regeering vergiffenis verzocht, welk stuk, zooals wij boven gezien hebben, jaren lang onafgedaan in het archief te Palembang is blijven liggen. In 1858 beging ons Bestuur geen fout, want het toen

*) Er was een alarmeerend bericht — later al weer tegengesproken — dat 500 gewapende Djambiërs Djambi afliepen.

bestaande contract moest gewijzigd worden tengevolge van het gebeurde met den Amerikaan Walter Gibson en den Brit Wilson *).

Ook lezen wij: „In 1885 overleed de sultan, en gedurende het daarop volgend tusschenbestuur liet Taha weder van zich hooren; zijne benden bedreven velerlei vijandelijkheden, en overrompelden zelfs een gewapende kruisboot bij Moeare Saba." Maar is dit wel de juiste voordracht van hetgeen er is gebeurd? Houden die woelingen geen verband met een door ons Bestuur begane fout in vroegere jaren, door na het overlijden van den sultan Ahmah, het kind van een prostituée tot pangeran ratoe aan te stellen? Eene fout die in 1886 hersteld is.

Dat Taha zich in 1896 achteraf hield, toen zijn zoon, de troonopvolger, met zijn broeders aan den resident werd voorgesteld, schrijven wij ook niet toe aan zijne — volgens meergenoemd *Handelsblad* — bekende hooghartigheid, maar aan het bewustzijn, dat het hem, den gewezen banneling, volstrekt niet paste op eene officieele receptie te verschijnen.

Moesten wij, in het belang der waarheid en der geschiedenis, nogmaals wijzen op de aanhoudend scheeve voorstellingen in de pers in zake Djambi, de billijkheid brengt ook mede hier te wijzen op het slot van het artikel, waar gezegd wordt, dat het Nederlandsch Bestuur zich niet bijzonder ongerust behoeft te maken wanneer er af en toe berichten komen van plaatselijke troebelen in Djambi.

Volgt de gouvernements-ambtenaar, de politieke agent,

*) Walter Gibson wilde in 1852, volgens een onderschepten brief, gericht aan den sultan, geheel de bovenlanden van Djambi en Palembang in orde brengen en de Hollanders vernietigen.

Wilson hielp in 1856 den sultan van Siak met geworven krijgslieden en trachtte toen den sultan over te halen, zijn Rijk aan hem af te staan.

die voor de behoorlijke nakoming van het contract moet zorgen en den sultan als raadgever ter zijde staat, den wijzen raad van wijlen generaal Michiels, dan hebben wij, evenals de Redactie van het *Algemeen Handelsblad*, de vaste overtuiging, dat geene expeditiën noodig of gewenscht zijn om die troebelen te bedwingen. *)

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.I. L.,
oud-Politiek Agent van Djambi.

Breda, October 1899.

---

*) Voor hen die niet met de woorden van wijlen generaal Michiels bekend zijn, laten wij ze hier volgen:

„Het is voor den bestuurder en voor den bestuurde van gelijke waarde, een onwankelbaar vertrouwen te kunnen stellen op 's Gouvernements kracht en macht.

„Vele, het grootste gedeelte, der onheilen van vroegere tijdstippen geloof ik te moeten toeschrijven aan het gemis aan zelfvertrouwen bij de bestuurders, omdat dit gemis het denkbeeld deed geboren worden om langs slinksche wegen te zoeken wat men niet rechtstreeks dacht te kunnen bereiken.

„Vandaar onwaardige, overdreven toegevendheid of ontijdige en niet zelden onrechtvaardige strengheid; vandaar in het algemeen de valsche houding en de onoprechtheid in onze handelingen, waardoor het publiek vertrouwen werd geschonden en alle toenadering van den inlander tegenwerkt."

Sultan Taha,

de Djambische Vos Reinaerde.

Nu gaet hier up ene claghe.

Eene treurige tijding, de bevestiging van een kort telegrafisch bericht, heeft met een der jongste Indische brievenmalen Nederland bereikt. Op den avond van den 23sten Mei ll. drongen twee gewapende inlanders de sociëteit te Djambi binnen, waar zich de controleur, de militaire commandant, de officier van gezondheid Van Heycop ten Ham, de luitenants Bueninck, Jacobs en Lucher, benevens de ontvanger Jackson bevonden. Van Heycop ten Ham werd door de beide inlanders gedood, Bueninck overleed een paar dagen daarna aan zijne wonden, Jackson kreeg eenige gevaarlijke klewanghouwen, doch bleef in 't leven.

De *Javasche Courant*, het blad der officieele waarheid, sprak van amokmakers. Dat woord begint, zooals *De Locomotief* terecht deed opmerken, in de officieele terminologie eene zeer uitgebreide beteekenis te krijgen en wordt toegepast overal, waar het erkennen van moord of van poging tot moord soesah zou kunnen na zich slepen. Zoodra men spreekt van een amokpartij is men er af: amok wordt gerangschikt onder *force majeure*. Elke andere benaming brengt het opsporen en bekend maken van oorzaken mede: bij amok kunnen de beweegredenen buiten beschouwing blijven.

Door van amok te spreken, meent de Regeering de politieke beteekenis van het feit te kunnen bedekken.

Het duurde dan ook niet lang of het *Dagbl. v. Ned.-Indië* kwam berichten, dat „het voorval wordt gezegd geen politieke beteekenis te hebben." De *gesetzlich vorgeschriebene* rustige rust doet deze uitdrukking als van zelf uit de pen vloeien van den rapporteerenden ambtenaar. Vrij zonderling komt de volgende opmerking van het *Dagblad* de bovenstaande achterna geloopen: „de eenige politieke beteekenis is, dat de aanval toevallig altijd Europeanen geldt!" Dat toeval geeft te denken!

De rijksgrooten van Djambi verklaarden niet te weten, waaraan zij den moord moesten toeschrijven, en zeiden, dat noch het Gouvernement, noch een der gouvernementsdienaren tot dergelijke verraderlijke handelingen hadden aanleiding gegeven. Hoewel zij beweerden ook niet te weten, wie de daders waren, werd door den resident met den meesten nadruk op uitlevering der moordenaars aangedrongen.

Zoo schreef alweder de officieele *Javasche Courant.* Alsof de daad op zich zelf stond en met de terechtstelling der moordenaars — zij zijn inmiddels gepakt — de toestand in Djambi tegelijkertijd ware terechtgebracht! Alsof men niet integendeel de telkens terugkeerende aanslagen te Djambi, de voortdurende onveiligheid, zelfs in de onmiddellijke nabijheid der hoofdplaats, de gespannen verhouding tusschen het Europeesch en het inlandsch element heeft te beschouwen als uitingen van eene machtige, het Gouvernement vijandige partij, die, spottend met het oppergezag, dit gezag ongestraft blijft uittarten en die haar haat tegen het Gouvernement koelt door, waar zij de kans schoon ziet, klewanghouwen uit te deelen onder de orang Kompani.

Des Gouvernement's dienaren boeten telkens weder voor de fout, die het Gouvernement beging, door in Djambi een toestand te bestendigen, welke overal elders onhoudbaar zou geacht worden: een dubbel bezette sultans-troon.

De geschiedenis van Djambi leert ons den oorsprong van het kwaad. Niet verder dan het jaar 1835 behoeven wij terug te gaan, toen het Gouvernement een contract sloot met Djambi, omdat de sultan zelf bij de Regeering bescherming zocht tegen de wederspannigheid zijner eigene vazallen *). Hij erkende het oppergezag van Nederland, en ter hoofdplaats Djambi kwam een civiel-gezaghebber en eene kleine bezetting onder een militairen commandant. In 1855 was het uit met de rust; het gezag ging over op een sultan, die met het oppergezag van Nederland niets te maken wilde hebben, op Sultan Ratoe Taha Tsafioe'd-dîn, dien ik bij verkorting sultan Taha zal noemen. Zelfs na herhaalde aanmaning was hij niet te bewegen tot erkenning van het Nederlandsch oppergezag. Noch een persoonlijk bezoek van den resident van Palembang in '57, noch een brief van den Gouverneur-generaal Pahud in '58 mochten baten. Taha bleef weerbarstig. Een militaire expeditie naar Djambi volgde op een manifest, waarbij Taha vervallen werd verklaard van de regeering. Den 6den September '58 werd, na een hardnekkig gevecht, de kraton genomen, terwijl Taha naar het binnenland vluchtte. Spoedig daarop werd een nieuwe sultan gekozen, en wel een oom van den vluchteling, onder den titel van Sultan Ratoe Ahmad Natsaroe'd-dîn; het is van dezen *chevalier de la triste figure*, dat mijn reisgenoot, de heer D. D. Veth, een photografische afbeelding maakte, die in het album der Sumatra-expeditie is opgenomen. Aan den nieuwen sultan werd een politiek agent toegevoegd, die voor de naleving der gesloten overeenkomst had te waken.

Wie meent dat sultan Taha werd vervolgd, gevangen genomen en met een jaargeld naar de eene of andere buitenplaats verbannen — hij vergist zich. Taha werd aan zijn lot overgelaten en zit op dit oogenblik nog hoog en

*) *Midden-Sumatra. Reizen en onderzoekingen der Sumatra-expeditie.* I 19.

droog in het binnenland. Dat hij het Gouvernement niet aan zijn lot overliet, zal spoedig blijken.

De kuststreek alleen bleef zich in „de aanhoudende zorg der Regeering" verheugen. Meende men met de vervanging van den sultan ook de gehoorzaamheid der hoofden in het binnenland aan den door ons ten troon verheven vorst verzekerd te hebben? Dan bedroog men zich geheel in den aard van een Maleischen staat. Prof. Veth vergelijkt den toestand in Djambi met dien in Atjeh. Evenmin, zeg hij, als in Atjeh de verovering van den kraton die van het land verzekerde, was dit ook hier het geval. In het binnenland *) bleef Taha het oude gezag oefenen en werden door de plaatselijke hoofden alleen zijne bevelen geëerbiedigd, voor zooverre zulke eerbiediging in 't geheel met de Maleische gewoonten overeenkomt. Daarvan waren evenwel de opvolgende Nederlandsche ambtenaren te Djambi geheel onkundig, tenzij men liever mocht aannemen, dat zij, zoolang de toestand dragelijk bleef, het niet noodig oordeelden de rust der Regeering door hunne klachten te storen.

In hoeverre de Regeering werd ingelicht omtrent den waren toestand, kan blijken uit de Koloniale Verslagen; vooral in die van de laatste jaren wordt telkens van sultan Taha besproken op eene wijze, die voor hem, „de man van het lijdelijk verzet", een geschikte titel zou doen zijn; feitelijk was dat verzet echter van zeer actieven aard, zooals o. a. de leden der Sumatra-expeditie ondervonden.

In het verslag van '60 leest men, dat Taha zijn invloed bezigde tot het belemmeren van het vervoer van vee, ivoor, was en andere handelsartikelen uit het Djambische

*) Taha's juiste adres is: Telokh Rendah, nabij de samenvloeiing van de Tabir en de Batang Hari; het dorpje waarheen hij zich bij wijlen terugtrekt, indien hij vreest overvallen te zullen worden, heet Pematang en ligt aan den rechteroever van de Tabir, twee dagen opvarens met een prauw van de monding af.

naar Rawas. „Met het Rijk van Djambi —, zoo lezen we verder — hadden geenerlei verwikkelingen plaats. De sultan betoonde zich gewillig in het nakomen zijner verplichtingen, en de bevolking, voor zoover zij in '58, bij de inneming der hoofdplaats, de wijk naar de bovenlanden had genomen, keerde langzamerhand terug." Hier wordt Taha en zijn invloed dus geheel genegeerd.

In '61 nogmaals klachten over belemmering van den doorvoer-handel en in '62 de geruststellende mededeeling, dat Taha zich niet met de rijksaangelegenheden bemoeide.

De volgende Verslagen kenmerken zich door groote oppervlakkigheid der mededeelingen omtrent den toestand in het binnenland. Wij doen dus een sprong en komen te land in het Verslag van '77, waarin van Schouw Santvoort's reis dwars door Sumatra wordt gewag gemaakt; ik herinner mijne lezers, dat Santvoort het slagen van dien tocht alleen heeft te danken gehad aan het feit, dat hij als 't ware weggemoffeld in eene prauw werd vervoerd en aan de omstandigheid, dat hij een anderen weg koos, dan hij oorspronkelijk voornemens was. Ware dit niet geschied, dan zou hij zeker nooit te Djambi zijn aangekomen. Het officieele Verslag zet dit in officieele taal over en spreekt van „de bescherming die hij overal van de hoofden had ondervonden." Dezelfde waarheidsliefde spreekt uit de volgende woorden van genoemd Verslag: „De bevolking in de binnenlanden van Djambi zou, volgens geruchten, zeer verlangend zijn om onder rechtstreeksch Gouvernements-gezag te komen, daar het sultansbestuur hier verre van bemind moet zijn." Kort en bondig heeft prof. Veth in eene kantteekening op deze mededeeling de misleiding die zij bedoelt, aangetoond. Grooter miskenning van den waren toestand dan uit deze woorden spreekt, zegt hij, is nauwelijks denkbaar. Zeker, het sultansbestuur, d. i. het bestuur van den door ons aangestelden sultan, was in de binnenlanden niet bemind; maar juist de aanhankelijkheid aan den ouden sultan,

sultan Taha, was daarvan de oorzaak, en wel verre dat eenige zucht om onder Gouvernements-gezag te komen, bij de bevolking bestond, was het juist de door sultan Taha gevoede afkeerigheid van dat gezag, die haar, of althans hare leiders, tot vijanden maakte van den door ons aangestelden sultan, die als het creatuur der Nederlandsche Regeering werd beschouwd.

Na de moeielijkheden die de Sumatra-expeditie op verschillende plaatsen van de zijde der bevolking ondervond, hier en daar weggejaagd, elders niet toegelaten, ging het niet aan, in de officieele verslagen den toestand zoo bevredigend te noemen als vroeger geschiedde. Van ons wedervaren spreek ik hier niet uitvoerig; de belangstellende lezer vindt het in ons Reisverhaal beschreven; genoeg zij het te vermelden, dat de geheele aanhang van Taha, verbolgen door het gelukken van de reis van den „kapitan-laoet" (kapitein ter zee) Santvoort, en in ons, evenals in hem, ten onrechte ambtenaren der Regeering ziende, ons het bereizen van het onder Taha's gezag staand territoor wilde beletten. Ja, zelfs ver uiteenliggende streken bleken op dit punt voeling met elkander te hebben. De Padangsche couranten, waarin de onderneming herhaaldelijk met vermelding van namen werd besproken, worden overal in de Bovenlanden gelezen, en inlandsche hoofden en ambtenaren bleven niet onbekend met de berichten. Dat er gemeenschap bestaat tusschen onafhankelijke districten en het zuidelijk deel van de Bovenlanden, bleek ons daarenboven, toen wij in dorpjes, bijna geheel van de buitenwereld afgesloten, in de onmetelijke wildernis gelegen, vernamen — nog vóór dat een telegram ons Santvoort' behouden aankomst meldde — dat hij goed en wel te Rantau Ikir was ingescheept.

Nadat ons zoo herhaalde malen de voet was dwars gezet, kon het niet anders of ook de officieele berichten moesten anders luiden. In het Verslag van '78 werd erkend, dat Taha zich in de binnenlanden van Djambi

nog altijd voordeed als oppermachtig bestuurder, geheel onafhankelijk van sultan Ahmad, die door de Regeering werd aangesteld; terwijl deze laatste nimmer moeite deed of kans zag, om tegenover zijn voorganger zijn gezag te handhaven. De pangéran ratoe, de rijksbestierder, een schoonzoon van Taha en verplicht om het gezag van sultan Ahmed in de binnenlanden te vertegenwoordigen, had, naar het Verslag meldde, met laatstgenoemde sinds lang op gespannen voet geleefd en aan Taha reeds van '58 af vrij spel gelaten! Eigenlijk hadden Taha en zijn schoonzoon het Rijk gedeeld, van welke deelen de grenzen vrij nauwkeurig waren aangewezen. Is het niet kostelijk?

„De spanning in de Djambi'sche Bovenlanden, die men op grond van den in Febr. '78 ongehinderd volbrachten tocht des residents, als geweken meende te mogen beschouwen, openbaarde zich weder, toen kort daarop eene hervatting beproefd werd van de onderzoekingen, welke het *Aardrijkskundig Genootschap* zich ten doel had gesteld." Met deze woorden beschrijft het Verslag van '79 den toestand; het geeft een overzicht van de ondervonden moeielijkheden, van de pogingen tot verzet der inlandsche bevolking; en dat alles geschiedde, zoo lezen we, niettegenstaande in die streken des sultans (Ahmad) gezag ongestoord heette te werken en niettegenstaande voorname hoofden getoond hadden de reizigers te willen helpen! De naïeve verbazing die uit deze woorden spreekt, zou bijna in staat zijn opnieuw verbazing te wekken bij den lezer, die meent dat de Regeering wel erg laat op de hoogte komt van gindsche toestanden; want sedert Taha's vlucht waren thans twintig jaren voorbijgegaan. Welnu, van die voorname hoofden zijn op Taha's last de woningen verbrand, tot belooning voor hunne welwillende hulp. Tegen het einde van Augustus — wij zijn aan het Verslag van '79 — werd de Palembangsche afdeeling Rawas door kwaadwilligen bedreigd, in den

omtrek van de controleurswoning aldaar werden schoten gelost, en op den weg naar Djambi vond men versperringen van in den grond gestoken, scherp aangepunte bamboe's. Sultan Ahmad vond, dat het toen tijd werd, althans te trachten zijn gezag te handhaven. In persoon — *ce n'est pas juré gros* — begaf hij zich naar Limoen, ten einde de kwaadwilligen tot rede te brengen en uitlevering der voornaamste schuldigen te vorderen. Zijn optreden had — altijd volgens het Regeeringsverslag — gunstige gevolgen; de hoofden die tegenover de leden der Sumatra-expeditie eene vijandige houding hadden aangenomen, kwamen meerendeels den sultan vergiffenis vragen en beweerden op last van Taha gehandeld te hebben. En deze zelf? Hem werd later door sultan Ahmad eene akte van onderwerping ter teekening gezonden; maar hij zond het stuk terug en gaf in een ongeteekenden brief eene gezochte reden op voor zijne weigering.

Na dat alles zou men een krachtig optreden van het Gouvernement hebben verwacht, opdat voorgoed een einde mocht komen aan de aanmatiging en het streven naar zelfstandigheid van potentaten als sultan Taha en den radja van Sigoentoer. Het antwoord op die onderstelling luidt aldus: „Van de vestiging van een tweeden bestuurspost in Djambi, door den resident aanbevolen, is intusschen voorloopig afgezien." De bezetting van Djambi werd vermeerderd van 115 tot.... 120 man; dat was alles.

Het zal dan ook niemand verwonderen, dat het Verslag van '80 aanving met de verzuchting: „In Djambi kwam nog geen verbetering in den politieken toestand". Taha bleef zich aan alle aanraking met het Bestuur onttrekken; de resident van Palembang liet hem wel een paar malen weten, dat hij (Taha) op eene welwillende bejegening rekenen kon, indien hij toenadering zoeken wilde, maar overigens werd van Bestuurswege eene afwachtende

houding aangenomen, in de hoop dat de stemming in de binnenlanden mettertijd van zelf verbeteren zal, als de hoofden de overtuiging erlangen, dat de Regeering geene andere dan vredelievende bedoelingen koestert.

Tengevolge van deze afwachtende houding is, volgens het Verslag van '81, de staat van zaken in Djambi nog altijd „eenigszins gespannen". Taha en zijne aanhangers gingen voort, den wettigen sultan het regeeren in de binnenlanden onmogelijk te maken en „schijnen er bij voortduring op uit", onder de bevolking zekere gisting gaande te houden. De resident van Palembang deed opnieuw allerlei voorstellen: het Gouvernement zou te vinden zijn voor verschillende concessiën, indien Taha toch maar wat meegaande wilde zijn. Maar Taha lachte om die geruststellende verzekeringen en ging voort met het Gouvernement te dwarsboomen. In het bovengenoemde Verslag komt het volgende verhaal voor, waaruit blijkt, dat de stemming nog altijd niet „van zelf" verbeterd was. Terwijl in de bovenlanden de kwaadwilligen in Augustus 1880 weder vermetel genoeg waren om, evenals in '78, ons grens-etablissement in de Palembangsche onderafdeeling Ramas te Soeroelangoen te beschieten, waagde eene bende uit de benedenlanden in den nacht van 5 November eene inbraak in de bijgebouwen van de controleurswoning ter hoofdplaats Djambi, om de aldaar in voorraad zijnde wapenen (20 tirailleur-geweren en 10 sabels) te ontvreemden. Men zette de bende „met de aanwezige maritieme middelen" na, doch de roovers waren — de lezer raadt het reeds — niet meer te achterhalen. Daar er kans bestond, dat de geroofde wapenen ter beschikking zouden komen van Taha en allicht een nieuwe aanslag tegen het etablissement te Soeroelangoen kon worden ondernomen, achtte men het raadzaam, die plaats van eenig garnizoen te voorzien.

Het volgende Koloniaal Verslag, dat van '82, had het bekende Palembangsche opstootje te vermelden, waarbij

47 samenzweerders, bijna allen afstammelingen der vroegere Palembangsche sultans, werden gevat. De Regeering geeft wel blijk langzamerhand een beter inzicht te krijgen in den stand van zaken, zooals uit deze woorden valt af te leiden: „In de bovenlanden van het Djambische Rijk, waar Taha nog altijd voortging zijn aangematigd gezag te handhaven, ten spijt of wellicht met stilzwijgende goedkeuring van den wettigen sultan, bleef het mislukken van de woelige Mohammedaansche partij, die ook onder de ontevredenen in Boven-Djambi hare vertakkingen had, natuurlijk niet onbekend". Het blijkt echter niet, dat Taha's gedrag daardoor verandering onderging. „Toch is", zegt het Verslag, „in de Djambische zaken wellicht eene verandering ten goede te wachten". Ik geef den lezer in tienen te raden, op welke wijze. In Juli '81 stierf sultan Ahmad, en de pangéran ratoe, de rijksbestierder, Taha's schoonzoon en diens handlanger, „verklaarde zich bereid, de sultanswaardigheid, voor welker vervulling hij de aangewezen persoon was, te aanvaarden." Eene zijner voorwaarden luidde, dat een broeder van Taha tot pangéran ratoe zou worden verheven. Aldus geschiedde; beiden werden met veel luister ter hoofdplaats Djambi door den resident geïnstalleerd. In gewoon Hollandsch noemt men dit: van kwaad tot erger.

Niet alzoo dacht de Regeering. „Het nieuwe Djambische bestuur", verklaarde zij in het Verslag van '83, „legde herhaaldelijk het streven aan den dag naar eene oprechtere aansluiting bij het Gouvernement, dan waarvan de dubbelhartige sultan Ahmad had blijk gegeven." Inmiddels bleef Taha zich in de bovenlanden het bewind aanmatigen, maar de resident vleide zich, dat de gunstige voorwaarden, van bestuurswege voor eene onderwerping van Taha gesteld, dezen eindelijk tot eene ontmoeting met het Gouvernement zouden bewegen. Maar Reinaert kwam niet.

Hi hadde te hove so vele mesdaen,
Dat hire niet ne dorste gaen:
Die hem sculdich kent ontsiet.
Also was Reinaerde ghesciet;
Ende hier omme scuwedi sconinx hof.

Na deze reeks van feiten, waaruit de eigenaardige houding der Regeering in zake Djambi ten duidelijkste spreekt, verrast de officieele mededeeling ons niet meer, dat de bijzondere inrichting en werking van het inlandsch bestuur in Djambi geen plaats laat voor een „krachtig centraal gezag." Immers, dat was sedert jaren op de meest overtuigende wijze gebleken; en evenzoo — wat ons terzelfder plaatse wordt medegedeeld — dat aan de boven-Batong Hari en hare zijrivieren het gezag van den sultan en van den pangéran ratoe zich niet meer uitstrekt, en dat sommige onderdeelen van dat gebied zich van lieverlede als geheel onafhankelijk zijn gaan beschouwen, terwijl andere gedeelten het gezag van Taha erkennen.

Of het aanbeveling verdient, dergelijke verdeelingen van een gebied, waarover Nederland het oppergezag heet te bekleeden, te laten bestaan — dat zegt het Verslag niet.

Eindelijk zijn wij genaderd tot het jongste Koloniaal Verslag, tot dat van 1884. Eerst in November '83 kweet het nieuwe bestuur zich van de in het begin van dat jaar gedane belofte, om Taha in wetenschap te stellen met de voorwaarden, waarop het Gouvernement zijne onderwerping zou willen aannemen. Of zulks opnieuw een streven verraadde „naar eene oprechtere aansluiting bij het Gouvernement", blijft thans in het midden. Taha heeft laten weten, dat hij de voorstellen in overweging had genomen en zond een zijner zonen in Mei '83 naar Djambi. Het was „een stug en beschroomd jongmensch", wiens komst geen ander karakter bezat dan een .... „beleefdheidsbezoek, dat echter de sultan als een bewijs van Taha's toenadering meende te mogen opvatten." De resident ontmoette dat stugge jongmensch ook een paar

malen, maar zonder iets naders omtrent de bedoelingen van Taha te kunnen vernemen.

Ziedaar dan het resultaat, waartoe men sedert 1858 was gekomen! Buiten de drie nederzettingen, Djambi, Moeara Kompeh en Saba, staat het geheele Djambische Rijk onder het bestuur van den door de Nederlandsche Regeering aangestelden sultan — maar feitelijk is een gedeelte onafhankelijk, en bevindt zich een ander deel onder het gezag van Taha, die, waar hij kan, het Gouvernement afbreuk doet.

Waar hij kan — en hij kan dit niet alleen in de dorpen, te midden van eene schier ondoordringbare wildernis gelegen, langs de rivieren, die vaak nog de beste wegen zijn door die woeste bosch- en berglanden, maar hij kan dat ook, zooals meermalen en nu weder onlangs gebleken is, op de hoofdplaats zelve. De aanraking tusschen Europeanen en de eigenlijke Djambische bevolking is op de hoofdplaats en hare onmiddellijke omgeving zeer gering; met uitzondering van den politieken agent begeeft zich nog zelden een Europeaan buiten het kleine plekje gronds, dat onder onmiddellijk Nederlandsch gezag staat, en nog weinige jaren geleden waagde men ook daar nog zich zelden zonder gewapend geleide buiten zijne woning. Op zeer korten afstand van de hoofdplaats ligt Salok, een dorpje welks bevolking bekend staat als zeer afkeerig van het Nederlandsche gezag, en meestal waren het zijne bewoners, die de moorden bedreven, nu en dan op soldaten van de bezetting gepleegd. Het dorp wordt zelden of nooit door Europeanen betreden, en het werd indertijd, toen mijn reisgenoot Van Hasselt te Djambi vertoefde, als een voorbeeld van goed vertrouwen en koelbloedigheid beschouwd, dat de vrouw van den politieken agent, mevrouw Niesen, alleen vergezeld van eene Djambische koopvrouw, daar durfde gaan rondwandelen.

Geholpen door de afwachtende houding door de Re-

geering sedert 1858 aangenomen, is het Taha en de zijnen gelukt, in Djambi tot op de hoofdplaats zelve een geest van verzet tegen het Gouvernement aan te kweeken en te onderhouden, die niet zoo gemakkelijk uit te roeien zal zijn en zeker niet bij Taha's dood plotseling zal verdwijnen. Onze allengs verzwakte positie in Atjeh, de opruiende zendbrief vóór korten lijd verspreid, de lotgevallen van het Engelsch leger in Soedan, de toenemende verspreiding der Maleische bladen, waarin men dikwijls den weerklank vindt van den toon der niet altijd even regeeringsgezinde Hollandsch-Indische bladen, de samenzwering te Palembang, het opstootje te Solok in de Padangsche Bovenlanden — dit alles werkt samen om aan het streven naar onafhankelijkheid meer tastbare vormen te geven en tegelijk daarmede te doen groeien den afkeer van een deel der inlandsche bevolking van alles wat des Kompani's is.

Nauwelijks was de moord te Djambi geschied, of men wist te zeggen — op welken grond? — dat het voorval geen politieke beteekenis had; met eenige zekerheid kan men thans reeds zeggen, dat in een volgend Koloniaal Verslag zal gesproken worden van een op zich zelf staand feit, door een paar fanatieke inlanders bedreven.

Maar hoe men de vork aan den steel wringt — welke beteekenis men aan deze treurige gebeurtenis zal toekennen de ongelukkige toestand in dit halfslachtige Rijk verbetert daardoor niet. Djambi, dat onlangs terecht een kwaadaardig broeinest van muiterij is genoemd, heeft sedert 1858 langzamerhand eene niet te miskennen politieke beteekenis gekregen.

Men heeft het een onschatbaar voordeel genoemd, dat de Sumatra-expeditie den waren politieken toestand der niet rechtstreeks onder het beheer van Nederlandsche ambtenaren gestelde deelen van Midden-Sumatra heeft aan 't licht gebracht, en een einde gemaakt aan de gevaarlijke illusiën die daaromtrent, tengevolge der te

rooskleurige voorstellingen, waardoor sommige ambtenaren zich aangenaam plachten te maken, zelfs bij de hooge Regeering te Batavia bestaan hebben. Het komt mij voor, dat er eerst dán van eenig voordeel sprake kan zijn, wanneer de Regeering toont de haar verstrekte gegevens op prijs te stellen, door ze te gebruiken tot verbetering van gindsche toestanden, tot het beramen van maatregelen om haar gezag krachtig te handhaven, waar het thans met voeten wordt getreden.

JOH. F. SNELLEMAN.

Rotterdam, 24/7 '85.

De Begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1900.

VOORLOOPIG VERSLAG.

Algemeene beschouwingen.

Het beleid des ministers vond geen onverdeelde goedkeuring. Verscheidene leden verklaarden, ook in verband met de door den minister als lid der Kamer verkondigde denkbeelden, teleurgesteld te zijn door het uitblijven van voorstellen tot het tot stand brengen van verschillende, reeds lang in overweging zijnde hervormingen. Men had mogen verwachten dat thans, nu ook de toestand in Atjeh minder zorg eischt, voorstellen omtrent belangrijke aangelegenheden zouden zijn ingediend.

Enkele leden drongen aan op het geven van meerdere zelfstandigheid aan groote onderdeelen van Indië, met name aan Sumatra, Borneo en Celebes.

Voorts kwam ter sprake het gouvernementsbesluit van 31 Mei jl., waarbij op de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaja commissiën zijn benoemd om te dienen van advies over de vraag of niet, in afwachting van eene beslissing over de instelling van plaatselijke besturen, reeds aanstonds plaatselijke belastingen geheven kunnen worden ter voorziening in uitgaven van zuiver locaal belang. Eenige leden wenschten den minister de vraag gesteld te zien, of de benoeming dezer commissiën beschouwd moest worden als een middel tot voorbereiding

van de invoering van decentralisatie. Anderen betoogden, dat de maatregel allerminst geschikt is om het denkbeeld van decentralisatie bij de burgerij van de hoofdplaatsen ingang te doen vinden.

Met betrekking tot de herziening van het Regeeringsreglement werd van verschillende zijden in verband met den rechtstoestand der inlandsche christenen aangedrongen op wijziging van art. 109. Men vertrouwde, dat de thans afgetreden Gouverneur-generaal vóór zijn vertrek zijne denkbeelden omtrent deze aangelegenheid aan het opperbestuur zal hebben medegedeeld en drong op spoedige afdoening van deze wel moeilijke, doch ook reeds lang in overweging zijnde zaak met nadruk aan. Gaarne ontving men eene onomwonden verklaring omtrent de voornemens des ministers.

Andere leden konden zich met de geopperde grieven tegen het beleid des ministers niet vereenigen en wezen op de verschillende belangrijke maatregelen, die op voorstel des ministers zijn tot stand gekomen en op de groote moeilijkheden aan invoering van decentralisatie en herziening van het Regeeringsreglement verbonden. Ook werd betoogd, dat de minister blijkbaar in de eerste plaats doende is om de noodige verbetering te brengen in den financieelen toestand van Indië en eerst daarna voorstellen tot andere hervormingen wenscht in te dienen. Intusschen werd ook van deze zijde, in verband met de Troonrede van 1898, de hoop uitgesproken, dat spoedig voorstellen tot invoering van decentralisatie van bestuur zouden worden gedaan.

Enkele leden kwamen op tegen de kapitalistische en imperialistische richting der algemeene politiek, die huns inziens in Indië gevolgd wordt, en drongen daartegenover aan op eene politiek, meer gericht op bevordering van de welvaart der inlandsche bevolking. Gewezen werd op de afschaffing van het uitvoerrecht op suiker, welke alleen ten goede zou zijn gekomen aan enkele Europeanen

en Chineezen; op de hooge accijnzen op petroleum en lucifers, welke hoofdzakelijk op de inlanders drukken; op de Indische mijnwet, die, naar men beweerde, de kapitalisten bevoordeelt en niet genoeg rekening houdt met de eischen der schatkist; op de inwisseling van de duiten, die groote geldelijke offers eischt zonder daaraan geëvenredigd nut voor de inlandsche bevolking. Daartegenover werd gesteld, dat voor bevloeiingswerken betrekkelijk weinig wordt gedaan; dat de zorg voor het verleenen van geneeskundige hulp aan de inlandsche bevolking, ondanks hetgeen tengevolge van de vrijgevigheid van enkele particulieren verricht wordt, te eenenmale onvoldoende is; dat de heerendiensten drukkend en belemmerend voor den vrijen arbeid blijven, terwijl de vraag, welke gedragslijn ten aanzien van de gedwongen koffiecultuur zal worden gevolgd, nog steeds in het stadium van overweging verkeert

Van imperialistischen zin getuigden, naar de meening dezer leden, de strijd in Atjeh, die meer en meer de invoering van rechtstreeksch gezag in die landstreek beoogt; de invoering van zoodanig gezag op Lombok; de vestiging eener bestuursinrichting op Nieuw-Guinea; de expeditie naar de V Kotta's, die men onnoodig achtte; het willekeurig optreden van het bestuur ter wille van den mijnbouw op Celebes; de voorgenomen uitbreiding van het tolgebied. Betoogd werd, dat de imperialistische richting der politiek leidt tot groote uitgaven voor oorlog en marine; tot uitbreiding van het korps Europeesche ambtenaren en tot voortdurende stijging van het bedrag, vereischt voor traktementen en pensioenen, terwijl de tot dekking der uitgaven vereischte gelden hoofdzakelijk moeten worden opgebracht door de inlandsche bevolking van Java en Madura, welke bij de uitbreiding van ons gezag in den archipel niet het minste belang heeft.

Deze leden waren van meening, dat de Nederlandsche wetgever niet voldoende op de hoogte is van de toe-

standen in Indië en de behoeften der bevolking, en dat het daarom verkeerd is de vaststelling der Indische begrooting door den wetgever te doen geschieden. Zij wenschten de begrooting in Indië vastgesteld te zien.

Deze beschouwingen vonden bij vele andere leden tegenspraak. Zij konden niet toegeven, dat de op financieel gebied genomen maatregelen uitsluitend het belang van kapitalisten zouden beoogen. Bepaaldelijk kon dit niet gezegd worden van de afschaffing van het uitvoerrecht op suiker.

Vervolgens werd aangevoerd, dat de inwisseling van duiten wel degelijk van groot belang is voor de inlandsche bevolking.

Erkend werd, dat de aanleg van bevloeiingswerken wenschelijk is. Men wees er op, dat de minister van dezelfde meening is en dat hervatting der werken in de Solo-valei en een paar andere irrigatiewerken in uitzicht zijn gesteld.

Vaststelling van de begrooting in Indië zou naar de meening dezer leden niet zijn in het belang van de inlandsche bevolking. Zoolang die bevolking en hare hoofden niet genoegzaam ontwikkeld zijn om daartoe te kunnen medewerken, zou het recht tot vaststelling der begrooting moeten worden gegeven aan regeeringspersonen, al dan niet bijgestaan door ambtelooze Europeanen, wier belangen dikwijls in strijd zouden zijn met die der inlandsche bevolking. Men achtte de contrôle van de Wetgevende Macht vooralsnog onmisbaar. Indië heeft trouwens aan de bemoeiing van den Nederlandschen wetgever menigen nuttigen maatregel te danken. Ook het zitting nemen van vertegenwoordigers van de inlandsche bevolking in de Staten-Generaal zou, afgescheiden van andere bezwaren, zoolang de inlanders niet tot de verkiezing kunnen medewerken, geenszins aan de daarvan door enkele gekoesterde verwachtingen beantwoorden.

Terwijl sommige leden hunne ingenomenheid betuigden

met de betrekkelijk gunstige cijfers der ingediende begrooting, die een geraamd tekort oplevert van ongeveer 33 ton, waartegenover te wijzen valt op eene desnoods door leening te dekken uitgave van 54 ton voor den aanleg van spoorwegen, betoogden anderen, dat de toestand der Indische financiën nog steeds als zorgwekkend moet beschouwd worden, ook in het licht der ingediende begrooting. Wel is het voor 1900 geraamd tekort veel lager dan in de laatste jaren het geval was, maar dit is voornamelijk het gevolg van de veel hoogere raming der opbrengst van Banka-tin en van het aandeel in de winst der Billiton-maatschappij, terwijl ook de opbrengsten van de exploitatie der Staatsspoorwegen en van verschillende middelen op aanzienlijk hooger bedragen geraamd zijn.

Is de stijging der tinprijzen van grooten invloed geweest op de geraamde uitkomsten der ingediende begrooting, in de tweede plaats is op te merken, dat die begrooting eigenlijk slechts een voorloopig karakter draagt, in zooverre daarop niet voorkomen verschillende belangrijke uitgaven voor de toepassing van in de Memorie van Toelichting vermelde maatregelen.

Een lichtpunt in den financieelen toestand schijnt de mindering der geraamde uitgaven in verband met Oorlog en Marine met een bedrag van ruim *f* 1,780,000.

Opnieuw werd, ook in verband met de wenschelijkheid om in ruime mate gelden beschikbaar te stellen voor bevordering van de welvaart der inlandsche bevolking, aangedrongen op bezuiniging ter zake van voor dat doel niet noodige uitgaven. In het bijzonder werd wederom de aandacht gevestigd op verlaging van de traktementen en vooral van de pensioenen van hooge Europeesche ambtenaren. Voorts werd door sommigen aangevoerd, dat voor vermeerdering der inkomsten verdere aanzetting van de belastingschroef, bepaaldelijk tegenover de bevolking van Java en Madura, hoogst ongewenscht is te achten. Anderen meenden, dat zoodanige vermeerdering gevoege-

lijk ware te verkrijgen door herstel van het uitvoerrecht op suiker.

Bij de behandeling der Indische financiën kwam in verscheidene afdeelingen ter sprake een artikel van mr. C. Th van Deventer, getiteld „Eene Eereschuld" en voorkomende in *De Gids* van Augustus jl. Op grond van de in dit artikel vermelde redenen achtten sommige leden het billijk, dat Nederland althans de uitgaven voor rente en aflossing der ten laste van Indië gesloten leeningen voor zijne rekening zou nemen.

Andere leden verklaarden, dat zij zich met de beschouwingen, in vermeld tijdschriftartikel vervat, niet konden vereenigen en meenden de zedelijke verplichting tot het restitueeren van batige saldo's te moeten ontkennen. Met betrekking tot de scheiding van de Indische en Nederlandsche financiën werd verder betoogd, dat, al moge dergelijke scheiding tot op zekere hoogte gewenscht en gewettigd zijn, zij toch in beginsel strijdt met de Grondwet en de inrichting van ons geheele staatsrecht.

Met groote voldoening en instemming hadden vele leden kennis genomen van de met vaste hand doorgevoerde maatregelen tot bedwang van het verzet en tot pacificatie in Atjeh. Waardeering vond het met eene krachtige houding tegenover verzet en met oplegging van hooge boeten aan wederspannigen en onwilligen gepaard gaande streven om de troepenmacht zooveel mogelijk te beperken. Sommigen meenden echter tegen te ver gaande inkrimping der legerformatie te moeten waarschuwen. Men vertrouwde dat in de thans gevolgde gedragslijn door het optreden van den nieuwen Gouverneur-generaal geene verandering zal worden gebracht. Hulde werd gebracht aan den man, die in Atjeh op voortreffelijke wijze leiding en kracht aan ons optreden geeft en zijne taak op uitnemende wijze vervult.

Eenige andere leden bepaalden zich tot de opmerking, dat, huns inziens, de Kamer niet anders kon doen dan

afwachten, welke uitkomsten de thans gevolgde gedragslijn verder zou opleveren. Ook betoogden enkelen opnieuw, dat de kosten van den strijd voor rekening van Nederland behooren te komen.

Met de benoeming van den heer Rooseboom tot Gouverneur-generaal waren sommige leden niet onverdeeld ingenomen, in zooverre de heer Rooseboom met de toestanden en behoeften van Indië niet zoo van nabij bekend kan zijn, als huns inziens met het oog op de vele gewichtige quaestiën, die op oplossing wachten, gewenscht moet worden geacht.

Andere leden juichten de benoeming van den heer Rooseboom toe, onder opmerking, dat zijn lidmaatschap van de Kamer hem toch gelegenheid heeft gegeven zich ernstig met Indische zaken bezig te houden, terwijl bovendien als een voordeel is te beschouwen, dat hij buiten de Indische ambtenaarswereld heeft gestaan.

De omstandigheid, dat de nieuwe Gouverneur-generaal een hoogen militairen rang bekleedde, gaf aanleiding tot de vraag, of zijne benoeming in verband staat met eene voorgenomen betere regeling der defensie van Indië. Sommigen zouden dit toejuichen.

Deze beschouwingen gaven andere leden aanleiding tot het uitspreken der hoop, dat de benoeming niet zou leiden tot het opdrijven van uitgaven voor militaire doeleinden in Indië.

Verscheidene leden waren zeer teleurgesteld over het uitblijven van maatregelen tot wegneming van de hinderpalen, die nog steeds aan de uitbreiding van het Christendom in Indië in den weg staan. Zij hadden daarbij vooral het oog op de reeds boven besproken regeling van den rechtstoestand der inlandsche christenen.

De welwillende wijze, waarop de minister zich herhaaldelijk over de zending heeft uitgelaten, waardeerende, vroegen deze leden, op welke wijze hij tegemoet dacht te komen aan de bezwaren, die de zending nog altijd drukken.

Verscheidene leden waren van oordeel, dat niet genoeg gedaan wordt om door bevordering van den handel met Oost-Azië de hulpbronnen van Nederlandsch-Indië tot meerdere ontwikkeling te brengen.

De wensch werd uitgesproken, dat een of meer deskundigen door de Indische Regeering zouden worden aangesteld, ten einde haar omtrent handelsaangelegenheden voor te lichten. Uitzending van deze ambtenaren naar China en Japan zou, naar men meende, kunnen leiden tot het aanknoopen van voordeelige handelsbetrekkingen in die landen.

Andere leden erkenden het belang van bevordering der handelsverbindingen met China en Japan, maar zagen niet in, dat de Indische Regeering ten deze het initiatief zou moeten nemen. Wel wenschten zij, dat de pogingen van particulieren tot ontwikkeling van den handel door de Regeering zouden worden gesteund.

Enkelen verlangden, dat de wedde van den Gouverneur-generaal bij de wet zou worden geregeld.

* * *

De hoofdstukken en andere onderdeelen.

Door eenige leden werden verschillende gevallen vermeld, waarbij sprake is van misbruik van macht door autoriteiten.

In de eerste plaats werd medegedeeld, dat een gewezen assistent-resident van Brebes (Tegal), verscheidene inlanders, die door den landraad waren vrijgesproken, onder allerlei voorwendsels tot krakal zou hebben veroordeeld, en dat anderen, die door het Hooggerechtshof waren vrijgesproken, door hem ter zake van dezelfde feiten met drie maanden gevangenisstraf waren gestraft.

In de tweede plaats werd de aandacht gevestigd op het ergerlijke misbruik van gezag, gepleegd door den voormaligen controleur van de contrôle-afdeeling Batjan Stormer. Men kwam er tegen op, dat tegen genoemden

ambtenaar, die later tot assistent-resident was bevorderd, geen strafrechtelijke vervolging was ingesteld.

In de derde plaats werd beweerd, dat sommige landraden herhaaldelijk, wanneer een misdrijf is gepleegd, niet alleen den verdachte, maar ook de getuigen in hechtenis doen nemen en geruimen tijd gevangen houden.

De aandacht werd gevestigd op de schromelijke misbruiken, die bij de tabakscultuur in Djember en Bondowoso plaats hebben.

Verder werd aangedrongen op voorziening ter zake van het in brand steken van droogloodsen en pakschuren.

De wenschelijkheid werd betoogd om bij de rechtbanken van Soerakarta en Djokjokarta rechtskundige griffiers aan te stellen en aangedrongen op bezoldiging van de inlandsche leden van de landraden.

Geklaagd werd over de weinige voortvarendheid der wees- en boedelkamers.

Opnieuw werd van verschillende zijden de inrichting der geldelijke administratie in Indië, en in het bijzonder de regeling der contrôle op de ontvangsten ter sprake gebracht.

Van verschillende zijden werd wederom gewezen op de onrustbarende stijging der burgerlijke en militaire pensioenen van Europeanen.

Verscheidene leden betoogden opnieuw, dat de pensioenen der hoogere ambtenaren en opperofficieren te groot zijn.

Naar aanleiding van Indische berichten werd gevraagd of de Regeering voornemens is den diensttijd van ambtenaren en officieren, vereischt voor het erlangen van pensioen, op 25 in plaats van op 20 jaren te stellen.

Verscheidene leden achtten de regeling van de gagementen der inlandsche soldaten onvoldoende.

Door sommige leden werd gewezen op de ongelijkheid van de bezoldiging der residenten.

Ten einde eene ruime keuze voor de benoeming van

residenten te hebben, behoorde naar de meening dezer leden hunne wedde zeker niet lager, maar althans even hoog te zijn als die der residenten 2de klasse op Java.

Andere leden waren niet voor verhooging van deze traktementen, en meenden, dat aan de geuite wenschen zou kunnen worden tegemoet gekomen door verplaatsing, gepaard met rangsverhooging.

Sommige leden hadden met voldoening gezien, dat ter zake van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur een nader onderzoek is ingesteld. De wensch werd geuit, dat dit onderzoek vooral gericht zou zijn op het verkrijgen van bekendheid met de meeningen der inlandsche hoofden omtrent veranderingen in de positie van inlandsche ambtenaren.

Andere leden hadden met leedwezen en teleurstelling kennis genomen, dat van invoering der reorganisatie met Juli jl. niets is gekomen en dat in Indië omtrent deze, naar het scheen zoo deugdelijk voorbereide, zaak door den Gouverneur-generaal een geheel nieuw onderzoek is ingesteld.

Gevraagd werd of het nader rapport van de Indische Regeering thans is ingekomen, en zoo ja, of dan de minister in staat is aan de Kamer mede te deelen, welke nu zijne plannen ten aanzien van de voorgenomen reorganisatie zijn.

Verscheidene van deze leden merkten op, dat de gemaakte bedenkingen, welke tot het toezeggen van nadere overweging aanleiding gaven, hoofdzakelijk de reorganisatie van het inlandsch bestuur betroffen, maar dat de behoefte aan spoedige verbetering van de positie der Europeesche ambtenaren ten vorigen jare algemeen werd erkend. Daarom wenschten deze leden, dat de op de ingediende begrooting uitgetrokken gelden voor zooveel noodig zouden worden bestemd om aan de voorgestelde reorganisatie, voor zoover die op het Europeesch personeel betrekking heeft, uitvoering te geven.

Eenige andere leden verklaarden, dat zij zulk eene beperking van de reorganisatie tot het Europeesch personeel als een zeer impolitieke daad zouden beschouwen.

Overigens werd de wenschelijkheid van lotsverbetering van het Europeesch personeel geenszins betwijfeld.

Weer andere leden hadden bezwaar tegen het voteeren van eene som van *f* 220,000 voor de reorganisatie, ingeval der Kamer niet bekend is welke maatregelen ten deze zullen worden genomen.

Enkele leden achtten de regeling der overneming van de Solosche enclaves in de residentie Samarang uit een financieel oogpunt vrij bezwarend. Vele andere leden hadden met ingenomenheid van dezen maatregel kennis genomen.

Met ingenomenheid hadden vele leden van de mededeelingen des ministers over de gunstige resultaten van de landrente-onderzoekingen en van de laatstelijk in de Preanger regentschappen gevolgde methode kennis genomen. Men wenschte, dat op deze wijze met voortvarendheid zou worden voortgegaan. Enkele andere leden vreesden, dat de kosten van de invoering niet zouden meevallen en hadden daarom tegen dezen memoriepost wel eenig bezwaar.

Enkele leden vreesden dat hetgeen in de overgelegde circulaire van den Gouverneur-generaal over beperking der gedwongen cultuur gezegd wordt, ten gevolge zou kunnen hebben, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zich aan de cultuur minder gelegen lieten liggen.

Vele andere leden hadden met genoegen vernomen, dat definitieve voorstellen omtrent de gouvernements-koffiecultuur waarschijnlijk spoedig uit Indië te wachten zijn. Men wenschte, dat met de mededeeling van die voorstellen aan de Kamer niet zou worden gewacht tot de volgende begrooting.

Andermaal werd door sommigen aangedrongen op opheffing van de betrekking van adviseur voor de koffiecultuur.

Omtrent de opleiding van Oost-Indische ambtenaren werd gevraagd, hoever de voorbereiding van de regeling dezer aangelegenheid thans gevorderd is en of de minister niet eenige nadere mededeeling omtrent zijne plannen zou kunnen doen. Ook drongen eenige leden er op aan dat de minister alsnog wettelijke regeling zou toezeggen.

Omtrent het rapport der ter zake benoemde commissie werden verschillende opmerkingen gemaakt.

Sommige leden betuigden hunne instemming met de leidende gedachte van het rapport, maar konden de voorstellen der commissie in verschillende opzichten niet goedkeuren. Voor eene behoorlijke opleiding in de vakken, omschreven in art. 2 van het ontwerp-besluit der commissie, is de tijd van een jaar te kort. Voorts werd onderwijs in de Javaansche taal voor de aanstaande ambtenaren dringend noodig geacht. Vooral zag men bezwaar in de toepassing van artt. 8—10 van het ontwerpbesluit. Men vreesde, dat de daarbij aan de in art. 4 bedoelde commissie toegekende bevoegdheid tot willekeur en nepotisme zou leiden.

Ter zake van de bevloeiingswerken in de Solo-vallei werd opgemerkt dat de contrôle van het departement van Openbare Werken zeer veel te wenschen laat.

Er waren leden, die meenden, dat ook het opperbestuur ten deze niet de noodige zorg heeft in acht genomen.

Men vroeg, wie voor de oorspronkelijke raming aansprakelijk is en drong op gestrenge bestraffing van den schuldige of de schuldigen aan. Bij hun ontslag uit den dienst en het verleenen van pensioen dient met het onverantwoordelijk gemis van behoorlijk onderzoek en voorbereiding rekening gehouden te worden.

Ook werd met nadruk aangedrongen op maatregelen tot verbetering van de contrôle aan het departement van Openbare Werken.

Ten slotte werd opgemerkt dat de in den laatsten tijd herhaaldelijk gebleken onbetrouwbaarheid der ramingen

het voor de Kamer zeer moeilijk maakt gelden toe te staan voor de uitvoering van openbare werken in Indië.

Van verschillende zijden werd de aandacht gevestigd op het belangrijke werk van den ingenieur Homan v. d. Heide, en gevraagd of de toestand van den Javaan naar de meening der Regeering inderdaad zoo treurig is als door dien schrijver wordt beweerd.

Op krachtige voortzetting van den aanleg van irrigatiewerken werd door vele leden aangedrongen.

Eenige leden verzochten ingelicht te worden omtrent den tegenwoordigen toestand van het vaarwater in het Westgat van Soerabaja, zoomede omtrent de uitkomsten van de opnemingen in het Oostervaarwater.

Niet zonder bezorgdheid hadden eenige leden opgemerkt, dat de raming van de opbrengst der telegrafen op grond van de ontvangsten in 1898 met *f* 116,000 is verminderd.

Over de vraag, in hoeverre overneming of aanleg van telephoonlijnen door het Gouvernement raadzaam is, vroeg men het gevoelen des ministers.

Van verschillende zijden werd de bestrijding van het misbruik van sterken drank in het Indische leger ter sprake gebracht.

Men vroeg den minister, of hij in de uit Engeland ontvangen inlichtingen geene aanleiding vindt om in Indië aan te dringen op eene aanvulling van het verstrekkingsvoorschrift, zoodat de bevelvoerende officier vrijheid erlangt om in het geheel geen jenever te verstrekken.

Verder kwam de inrichting der cantines ter sprake.

Toegejuicht werd de in Juli 1898 aan de verschillende militaire autoriteiten gerichte aanbeveling om in de cantines eenige localiteit af te zonderen, waar met buitensluiting van den verkoop van sterke dranken voor de militairen gelegenheid bestaat zich met lectuur, spelen

enz. bezig te houden. Men drong er op aan, dat van verbetering der inrichting van de cantines werk gemaakt zou worden.

In het feit dat in den laatsten tijd enkele hoogst verdienstelijke en kundige hoofdofficieren, van wie nog uitstekende diensten te wachten waren, op betrekkelijk jeugdigen leeftijd het Indische leger verlaten, vonden eenige leden aanleiding om twijfel te uiten omtrent de vraag, of de rechtspositie der Indische officieren wel voldoende gewaarborgd is. Zij wenschten dat de minister hieromtrent een ernstig onderzoek zou instellen.

Voorts werd door een der leden op opheffing van het geheim der conduitelijsten aangedrongen.

Met eenige bezorgdheid hadden eenige leden gezien, dat niet alleen het overcompleet bij het Indische leger geleidelijk zal worden ingekrompen, maar dat men ook de normale formatie van het leger wenscht te verminderen en dus de sterkte van het leger, dat op 31 December 1898 ruim 42,000 man telde, beneden 33,735 man wil doen dalen. Deze leden meenden den minister voorzichtigheid ter zake van de vermindering der sterkte te moeten aanraden.

Verder werd geheele insmelting van het overcompleet door deze leden bedenkelijk geacht.

Andere leden waardeerden het streven des ministers naar bezuiniging en hadden met instemming kennis genomen van het voornemen tot inkrimping van het overcompleet.

Eenige leden drongen aan op verbetering der positie van de Europeesche onderofficieren bij het Indische leger, welke, naar zij meenden, ongunstiger is dan die hunner ambtgenooten in Nederland.

Eenige leden, die overigens niet gekant waren tegen uitbreiding van het korps marechaussee in Atjeh, achtten het niet boven bedenking die uitbreiding zoo snel te doen plaats hebben als geschiedt.

Andere leden hadden met instemming van de uitbreiding van het korps kennis genomen.

Er waren leden, die meenden, dat dit korps in de toekomst in Atjeh het leger zou kunnen vervangen.

Vele leden verklaarden bezwaar te hebben tegen het toestaan van gelden voor de werken tot het maken van batterijen voor de verdediging van het Wester- en Oostervaarwater van Soerabaja en aanschaffing van kostbaar snelvuurgeschut, voordat een volledig plan daarvan met begrooting van kosten aan de Kamer zou zijn overgelegd en gebleken is hoevele kanonnen men wenscht aan te schaffen en welke de constructie van deze kanonnen zijn zal. Men gaf den minister in overweging de aanvrage van gelden op deze begrooting terug te nemen, of daarop enkel een memoriepost te plaatsen.

Met belangstelling hadden sommige leden kennis genomen van het voornemen om de tractementen der gezaghebbers en stuurlieden der gouvernementsmarine te verbeteren.

Opnieuw werd aangedrongen op openbare aanbesteding van diverse goederen.

Door eenige leden werd betoogd, dat, wanneer het aantal suppletietroepen, dat voor 1889 1150 man bedroeg, voor 1900 op 800 man gesteld wordt, het volgend jaar weder veel meer suppletietroepen uitgezonden zullen moeten worden, wil men het Europeesche gedeelte van het Indische leger niet desorganiseeren.

In overweging werd gegeven om bij een zoo gering contingent als voor 1900 wordt voorgesteld, het aantal vreemdelingen te beperken.

* * *

Middelen in Indië.

Eenige leden wenschten, dat de Regeering het mogelijke zou doen om het gebruik van opium te beperken.

Tegen verpachting van het recht van verkoop binnen de gouvernementsetablissementen werd bedenking geopperd.

Verscheidene leden hadden ernstig bezwaar tegen de invoering der speelpacht in de residentie Ternate. Zij meenden dat de invoering van die pacht het spelen bevordert.

Door eenige leden werd, met het oog op de lage prijzen van koffie en indigo, aangedrongen op afschaffing van het uitvoerrecht op die artikelen.

Nu de hoeveelheid gouvernementskoffie sterk gedaald is, meenden eenige leden, dat het quantum, voor verkoop in Indië aangewezen, verminderd behoort te worden.

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Met bevestiging, dat de minister er in de eerste plaats naar streeft om de noodige verbetering te brengen in den financieelen toestand van Indië, waarbij voornamelijk is gewerkt in de richting om de buitenbezittingen meer tot de middelen te laten bijdragen, omdat zij in vergelijking met Java te weinig belast zijn, wordt anderzijds door den minister krachtig gestreefd naar bezuiniging, die echter op groote schaal alleen te verkrijgen is door verbetering van den toestand in Atjeh, waardoor de groote uitgaven, die dat gewest verslindt, belangrijk zullen afnemen en de inkomsten er geleidelijk zullen stijgen. De in de laatste jaren in Atjeh gevolgde politiek heeft in dit opzicht al goede vruchten gedragen en het valt niet te betwijfelen of de gunstige gevolgen er van zich meer en meer zullen doen gevoelen. De minister beseft levendig dat eene politiek van hervormingen niet mogelijk is zonder goede financiën.

Versterking van de gewone middelen acht hij onvermijdelijk om de begrooting geleidelijk onafhankelijk te

maken van de verminderde inkomsten uit de gouvernements-koffiecultuur, maar evenzeer om minder angstvallig te zijn ten aanzien van de afschaffing van heerendiensten op Java en Madura tegen matige verhooging van het hoofdgeld, zoodat daarmede sneller kan worden voortgegaan dan in den laatsten tijd mogelijk was, — om verbetering te brengen in het onderwijs, vooral in de richting van het vakonderwijs, — om krachtig voort te gaan met den aanleg van irrigatiewerken, — om beter te zorgen voor het verleenen van geneeskundige hulp aan de inlandsche bevolking en om te voorzien in zooveel meer nooden en behoeften, waaraan groote uitgaven verbonden zijn, die alleen dàn kunnen gedaan worden wanneer de middelen er voor aanwezig zijn.

Heeft alzoo het streven naar verbetering in den financieelen toestand van Nederlandsch-Indië den meesten tijd van den minister in beslag genomen, hij heeft ook gearbeid aan andere maatregelen, die deels met medewerking der Staten-Generaal zijn tot stand gekomen of nog aan hunne goedkeuring moeten onderworpen worden, deels zonder die medewerking zijn of nog moeten worden ingevoerd. Wat deze laatste betreft, meent hij te mogen wijzen op verschillende maatregelen betreffende het rechtswezen, meer bepaald op de algeheele herziening van het reglement op het rechtswezen ter Sumatra's Westkust, alsmede op de regeling der parelvisscherijen, de regeling van het grondgebied op het land Bloeboer (Buitenzorg), de herziening der bepalingen betreffende de concessiën voor spoor- en tramwegen, enz.

De minister verliest de decentralisatie niet uit het oog. Thans is de voorbereiding van dit gewichtige onderwerp zoover gevorderd, dat de minister hoopt een wetsontwerp daaromtrent te zullen kunnen indienen op zoodanig tijdstip, dat spoedige behandeling er van mogelijk zal zijn. De rapporten der commissiën, die op de drie hoofdplaatsen van Java benoemd zijn om te dienen van advies

over de heffing van plaatselijke belastingen, zullen als bouwstoffen dienst kunnen doen bij het in werking zijnde wetsontwerp of bij de regelingen die het eventueel in Indië zal moeten volgen.

Herziening van het Regeeringsreglement wordt ter hand genomen naarmate de bouwstoffen daartoe uit Indië ontvangen worden. Een wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 92 tot en met 103 (betreffende het Hooggerechtshof) van dat reglement is bij den Raad van State aanhangig.

Van de Indische Regeering is tot dusver nog niet ontvangen eene mededeeling van hare denkbeelden betreffende de verbetering van den rechtstoestand der inlandsche christenen. De minister heeft laatstelijk nog in de maand April jl. aan den Gouverneur-generaal spoedige toezending van zijn advies verzocht. Zonder voorafgaande kennisneming van de inzichten der Indische Regeering nopens deze zaak is de minister niet in staat om eene onomwonden verklaring omtrent zijne voornemens in deze zaak te geven.

Dat wijziging noodig zou zijn van de artikelen 45, 47 (ontzegging van bedrijf in Indië), 110 en 111 (drukpersmisdrijven) van het Regeeringsreglement, kan de Minister niet toegeven.

Zich vereenigende met hetgeen door vele leden werd aangevoerd tegen de beschouwingen van enkelen ten aanzien van wat dezen de kapitalistische en imperialistische richting der algemeene politiek noemen, ontkent de minister dat bij de ontwikkeling van de vele hulpbronnen in Indië niet genoeg gelet zou worden op bevordering van de welvaart der inlandsche bevolking, en hij wijst tot staving daarvan op de nadere voorzieningen tot bescherming van de economische belangen der inlandsche bevolking in de cultuurcentra op Java en Madura.

En betreffende de zoogenaamde imperialistische richting, geeft de minister te kennen, dat de politiek, die thans in Atjeh gevolgd wordt, dient om een einde te maken

aan den onhoudbaren toestand, die daar allengs ontstaan was, en die nu al merkbaar verbeterd is. Het land verlaten zou een ramp zijn zoowel voor Atjeh zelf als voor de aangrenzende landstreken, een stap, die vroeg of laat Europeesche interventie zou noodig maken, zoodat ook uit dit oogpunt de Atjehsche bevolking er niets bij zou winnen. Daarentegen staat de minister een krachtig optreden voor, dat op den duur leidt tot rust en orde in een landstreek, waar van ouds een centraal gezag zich niet wist te doen eerbiedigen of kon voorkomen dat er aanhoudend strijd bestond tusschen naburige landschappen, en waar op de belangen eener arbeidzame bevolking niet werd gelet, maar dwinglandij en rooverij vrij spel hadden; het schept veiligheid voor personen en goederen en goede verbindingen voor den afvoer van producten van landbouw en vlijt, en het zal eindelijk, zij het langzaam, de bevolking brengen tot de erkenning dat ons bestuur haar tot zegen strekt.

Het eiland Lombok komt geleidelijk tot een normalen toestand. De bezetting is in September jl. verminderd tot één compagnie, in afwachting dat — evenals reeds sedert vele jaren op Bali — soldaten er kunnen worden ontbeerd.

De reeds sedert langen tijd bestaande slechte gezindheid van de hoofden der V Kotta en de zeer dreigende houding, die zij in de laatste maanden aannamen, moord en roof op ons gebied, maakten in het belang der veiligheid van ons grensgebied, volgens het eenparig gevoelen der Indische autoriteiten, eene expeditie naar dat landschap onvermijdelijk. Zonder bloedvergieten is er thans ons gezag erkend, wat zonder eenigen twijfel den toestand in dat landschap en zijne omgeving zal ten goede komen.

De voorgenomen uitbreiding van het tolgebied is een maatregel van billijkheid; zij beoogt een gelijke behandeling van de verschillende deelen van den archipel en dient tevens om niet steeds de noodige inkomsten te

verkrijgen in de eerste plaats van de bevolking van Java en Madura.

Het gevolg van hetgeen men de imperialistische richting der politiek noemt is, dat de bevolking van onder ons gezag staande streken niet met woorden, maar met daden wordt beveiligd tegen moord, slavernij, onderdrukking en roof. Vandaar o. a. onze vestiging op Nieuw-Guinea en uitbreiding van onzen invloed in het uitgestrekte binnenland van Borneo, waar, dank zij den arbeid van weinige ambtenaren en door het bestuur ondersteunde onderzoekingsreizigers, zouder gebruik van bajonetten sneltochten ophouden, nuttige gewassen worden geplant en ons gezag geroemd en geëerd wordt.

Dat daarvoor bestuursuitgaven noodig zijn, mag ons niet terughouden van op dezen weg voort te gaan.

Men moge deze richting in de politiek imperialistisch noemen, dit is den minister onverschillig, mits zij maar daartoe leidt dat de naam van Nederland bij de bevolking van den uitgestrekten Indischen archipel met eerbied en dankbaarheid genoemd worde.

Met de bezwaren tegen het denkbeeld om de begrooting in Indië te doen vaststellen en om aan de bevolking van Indië gelegenheid te geven tot het zenden van afgevaardigden naar de Staten-Generaal, kan de minister zich geheel vereenigen.

Tot de hoogere raming van de opbrengst van het Banka-tin en van het aandeel in de winst der Billiton-maatschappij heeft niet uitsluitend de hoogere tinprijs bijgedragen, maar ook de grootere hoeveelheid te verkoopen Banka-tin.

De begrooting kan niet onafhankelijk worden gemaakt van de wisselvallige opbrengsten der producten zonder aanmerkelijke versterking der middelen, dus door verhooging van bestaande of de invoering van nieuwe belastingen. Wat de koffiecultuur betreft, is dit inderdaad het streven der Regeering; doch er zal waarschijnlijk nog een

geruime tijd mede gemoeid zijn voordat de inkomsten uit die cultuur geheel kunnen ontbeerd worden.

De minister bevestigt de opmerking, dat de begrooting nog verhoogd zal moeten worden voor de eventueele voortzetting van de werken in de Solovallei en voor den aanleg van irrigatiewerken, van eene drinkwaterleiding voor Soerabaja en van een tramweg in Atjeh.

Naarmate de toestand in Atjeh verbetert, zullen de militaire uitgaven kunnen verminderen.

Alles te zamen genomen, acht de minister den financieelen toestand nog niet in alle opzichten bevredigend, al is verbetering merkbaar Hij blijft dan ook bedacht op versterking der gewone middelen, en wanneer die versterking voor een deel mocht blijken te verkrijgen te zijn door herziening en aanvulling van sommige directe belastingen, met name van het patentrecht en van de personeele belasting, zal die niet uit het oog worden verloren.

Wat betreft de aanbevolen verlaging van de traktementen van de hooge Europeesche ambtenaren, verwijst de minister naar zijn vroegere antwoorden daaromtrent.

Het denkbeeld om het uitvoerrecht van suiker weder in te voeren, acht hij volstrekt verwerpelijk.

Evenmin bestaat er, volgens zijn oordeel, aanleiding om van de Sumatra-tabak meer uitvoerrecht te heffen dan van andere tabak.

Met de strekking van het tijdschriftartikel, getiteld: *Een Eereschuld*, kan ook de minister zich niet vereenigen.

Aangenaam gestemd door de mededeeling in het Verslag dat het in Atjeh met vaste hand doorgevoerde stelsel van actieve beheersching, waaraan wel in de eerste plaats de verbetering van den toestand is toe te schrijven, bij vele leden waardeering en instemming vindt, stemt hij in met de hulde, die gebracht wordt aan den man die in Atjeh op inderdaad voortreffelijke wijze leiding en kracht aan ons optreden geeft en op zoo uitnemende wijze zijne

taak vervult als legeraanvoerder en tevens als civiel bestuurder. Daarom is tot de reorganisatie en vermindering der troepenmacht, waartoe voor eenigen tijd besloten werd en die sedert door eene reorganisatie ook van het bestuur gevolgd is, niet alleen met volkomen instemming, maar ook op voorstel van den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden overgegaan.

Wat de aanbevolen vermeerdering van het aantal recherche-vaartuigen betreft, is de minister van oordeel, dat, alvorens hieromtrent te beslissen, eenige ondervinding dient te zijn opgedaan met de sedert kort in dienst gestelde vaartuigen.

Verandering van gedragslijn in Atjeh, als gevolg van het optreden van den nieuwen Gouverneur-generaal, is niet te duchten.

Aan den wensch om wederom eenige mededeelingen te ontvangen omtrent de in Atjeh plaats gehad hebbende gebeurtenissen, welke nog niet in het Koloniaal Verslag konden worden vermeld, wordt door den minister voldaan, doch hij laat aanteekeningen voorafgaan omtrent de bestuursorganisatie. Bij de nieuwe, met den tegenwoordigen toestand rekening houdende administratieve indeeling, is het gewest verdeeld in twee afdeelingen, Groot-Atjeh en Onderhoorigheden van Atjeh, staande onder assistent-residenten, die beide hunne standplaats hebben te Kotta Radja, en dus in den regel in rechtstreeksche aanraking zijn met den gouverneur. De in de begrooting nog voor memorie uitgetrokken betrekking van resident voor de Atjehsche zaken en de scheepvaartregeling komt daarmede definitief te vervallen en het aantal van 3 assistent-residenten wordt tot 2 teruggebracht. De afdeeling Groot-Atjeh wordt verdeeld in 9 onderafdeelingen, waarvan de onderafdeelingen Kotta Radja en Voorwerken door den assistent-resident der afdeeling, bijgestaan door een controleur, wordt bestuurd, de onderafdeeling Gebied buiten de sagi's een controleur tot hoofd heeft en de andere onderafdeelingen worden

gesteld onder officieren van de landmacht, met den titel van civiel gezaghebber. De afdeeling Onderhoorigheden van Atjeh bestaat uit 7 onderafdeelingen, waarvan alleen de nieuwe onderafdeeling Tapa Toean (Tampat Toewan) door een officier met den titel van civiel gezaghebber wordt bestuurd. De overige, waaronder is een nieuwe onderafdeeling Bajan ter Oostkust, staan onder het bestuur van controleurs, van wie er drie (namelijk de controleurs der onderafdeelingen Pedië (Pedir), Idi (Edi) en Meulaboh (Melaboeh) door een aspirant-controleur worden bijgestaan. Instede van 9 controleurs en 1 ambtenaar ter beschikking, zooals laatstelijk in het gewest werkzaam waren, zal de nieuwe organisatie dus vorderen 8 controleurs en 3 aspirant-controleurs.

Met de nieuwe indeeling is, wat de afdeeling Groot-Atjeh betreft, gepaard gegaan de organisatie van het inlandsch bestuur en de toekenning van traktementen aan de daarvan deel uitmakende hoofden, uitgaande van het stelsel dat eene billijke belooning de beste waarborgen oplevert voor eene getrouwe nakoming van onze bevelen.

Als resultaat der reorganisatie blijft eene vermindering van de begrooting met *f* 20,365 over.

Omtrent de gebeurtenissen na het afsluiten der mededeelingen in het Koloniaal Verslag, wordt o. a. thans vermeld:

De gunstige, van voortdurenden vooruitgang blijk gevende toestand, die als de staat van zaken in 1898 is geschetst, bleef ook in de sedert verloopen maanden in Groot-Atjeh voortduren en gedoogde in April jl. zoowel het zoogenaamde gebied buiten de sagi's, als de sagi's der XXV en XXVI moekims en het landschap Lepong voor mijnbouwkundige onderzoekingen open te stellen, waarvoor reeds door verschillende personen vergunningen waren gevraagd. Alleen werd in de sagi der XXV moekims in Mei de rust enkele dagen verstoord door eene kleine bende die, uit Lhong (Lehong) komende, door

Leupoeëng (Lepong) in de IV en VI moekims doordrong om sabilbijdragen machtig te worden. Vooral in deze oeleëbalangschappen was duidelijk de invloed merkbaar van het sneuvelen van Toekoe Oemar.

De gang van zaken in de sagi der XXII moekims leert opnieuw hoe, naarmate de overtuiging bij de bevolking veld wint dat het ons ernst is ons gezag te vestigen, ook de toestanden verbeteren. Onrustig is het daarentegen nog in het contrôle-ressort Indrapoeri-Seulimeum (Selimoen) en onrustig zal het daar ook nog wel blijven, zoolang niet Panglima Polim onschadelijk is gemaakt of zich onderworpen heeft. Toch kan ook hier de geest der bevolking over het algemeen niet vijandig aan ons gezag genoemd worden, want ook hier ziet men uitgewekenen terugkeeren, en de pogingen van Panglima Polim, om door brieven de bevolking tot deelneming aan zijne vijandige actie op te wekken en van haar bijdragen te krijgen voor het onderhoud van zijne benden, hebben geen groot succes kunnen behalen.

Van de rustelooze actie onzer troepen is thans voornamelijk de Pidiëstreek het tooneel, omdat de vijandelijke benden, onder leiding van Panglima Polim, den pretendent-sultan en Toeankoe Moehamat zich daarheen teruggetrokken hebben.

In de verloopen maanden werd krachtig aan de verbetering der wegen gearbeid. De weg van Padang Tidji (VII moekims Pidië) naar Seulimeum in Groot-Atjeh (XXII moekims) kan thans te paard in 7 uren worden afgelegd.

Wat de Noord- en Oostkust betreft verdient bijzondere aandacht de voortzetting van het verleden jaar aangevangen werk om de gezindheid te leeren kennen in de van de kust verwijderde landschappen der van ouds als fanatiek bekende Pasé-streek, waar men wel de voordeelen van de scheepvaartregeling genoot, maar zich weinig om ons gezag bekreunde en, zooals verleden jaar bij de

Tapa-beweging op de Oostkust bleek, bewegingen tegen ons gezag krachtdadig steunde.

Aangezien het doel dezer mededeelingen alleen is den gang van zaken in Atjeh in breede trekken te schetsen, onthoudt de minister zich van een geregeld overzicht van de operaties die uit deze bivaks werden ondernomen en wordt nog vermeld, dat tegen het einde van Augustus, toen nog slechts enkele hoofden zich niet hadden aangemeld, een gedeelte der colonne werd verplaatst naar de (rivier) Djamboe-Ajer, waar bij Teupin di Bajoe een bivak werd betrokken.

Uit het voorafgaande wordt de conclusie getrokken, dat in de voor zooveel ontwikkeling vatbare afdeeling Noord- en Oostkust van Atjeh, de toestanden zich meer en meer bevredigend laten aanzien en dat men over het algemeen ons gezag niet vijandig gezind is. Daar waar eerst nu de kracht onzer wapenen gevoeld is, zal de vijandige gezindheid, die van de hoofden uitgaat, wel niet met een tooverslag veranderen, maar het besef dat onze troepen komen kunnen waar zij willen, zal zeker in de toekomst moeilijkheden voorkomen. Zal echter de thans door ons gevestigde, voor de ontwikkeling des lands onontbeerlijke rust en orde behouden blijven, dan dient elke poging om daarin, hetzij door verzet tegen ons gezag, hetzij door onderlinge twisten verandering te brengen, in de geboorte te worden gestuit, en daarom heeft de gouverneur van Atjeh er met klem op aangedrongen, dat het nu niet bij den tot stand gebrachten wegaanleg blijve, maar dat thans de voortzetting van den tramaanleg van noord naar zuid krachtig worde ter hand genomen. De minister die dit denkbeeld reeds lang heeft gekoesterd, is thans in staat om voor de verwezenlijking ervan de medewerking van de Staten-Generaal in te roepen.

De expeditie toch naar de Noord- en Oostkust is op zijn verzoek ook dienstbaar gemaakt aan het zoeken van een geschikt tracé voor een tramweg ter verbinding van

Segli met Lho Seumawé, en daarbij is gebleken, dat dit een vlaktelijn kan zijn, die geen technische bezwaren van belang oplevert en in een tijdsverloop van 3 jaren voor omstreeks 5 millioen kan worden gebouwd (150 K.M. à ƒ 32,000 per K.M.)

Om aan te toonen wat voor deze uitgaaf, aanvankelijk in hoofdzaak uit een militair oogpunt, maar gaandeweg ook uit een oeconomisch oogpunt zal worden verkregen, geeft de min. terug wat de gen.-maj. Van Heutsz zelf daarover schrijft om te doen uitkomen dat zoowel op militair als op oeconomisch gebied een groot voordeel zal worden verkregen.

Bij nota van wijzigingen in het IIde Hoofdstuk der Uitgaven wordt alsnu voorgesteld om bij deze begrooting eene som van ƒ 1,700,000 tot voortzetting van den tramweg-aanleg langs de noordkust van Atjeh beschikbaar te stellen.

De spoorwijdte zal gelijk zijn aan die van de reeds aangelegde lijnen in Atjeh, namelijk 75 cM., en de kosten zijn globaal geraamd op ƒ 32,000 per K.M.

Over de gebeurtenissen ter Westkust valt niet veel mede te deelen. De hoofdleiding van het verzet schijnt thans in handen te zijn van Tjoet Nja Din, Oemars's weduwe, die zich met een aantal bendehoofden in de bovenstreken der verschillende kustlandschappen ophoudt, waar onze, thans in verband met de opheffing in Maart van het bivak in Daja en de vestiging van een post te Tapa Toean over drie posten verdeelde troepen (Poeloe Raja, Meulaboh en Tapa Toean) hen door veelvuldig patrouilleeren, ook uit tijdelijke bivaks binnenslands, onschadelijk trachten te maken.

Dat in de benoeming van den heer Rooseboom tot Gouverneur-generaal bedenking gelegen zou zijn, in zoover hij met de toestanden en behoeften van Indië niet zoo van nabij bekend kan zijn als met het oog op de vele gewichtige quaesties, die op oplossing

wachten, gewenscht moet worden geacht, kan de Minister niet toegeven.

De hooge militaire rang, dien de heer Rooseboom bekleed heeft, heeft geen gewicht in de schaal gelegd bij zijne benoeming tot Gouverneur-generaal, en er behoeft dan ook volstrekt geen vrees te bestaan, dat deze benoeming zal leiden tot het opdrijven van uitgaven voor militaire doeleinden in Indië, al zal de militaire kennis van den Gouverneur-generaal aan de regeling der defensie ten goede komen.

De minister is de uitbreiding van het Christendom in Indië gunstig gezind. Ook met het oog hierop acht hij een goede regeling van den rechtstoestand der inlandsche christenen wenschelijk en zal hij dien gaarne zooveel als in zijn vermogen is bevorderen.

Gaarne zal de minister er toe medewerken om bezwaren die de zending mocht ondervinden op te heffen, indien daaraan geen nadeelen zijn verbonden van een staatkundig standpunt.

De minister kan niet toegeven dat het op den weg der Regeering zou liggen ambtenaren als handelsagenten China en Japan te laten doorreizen.

De minister is er ten sterkste van overtuigd geraakt, dat het traktement van den Gouverneur-generaal niet dan tot schade van de gewichtige belangen, die bij een goede keuze betrokken zijn, zou kunnen worden verminderd.

De toestand van Suriname in 1898.

In het Koloniaal Verslag van 1899 vinden wij het volgende met betrekking tot Suriname opgeteekend:

De bevolking, in den loop van het jaar met 1205 zielen vermeerderd, bestond op den 31en December 1898 uit 68,972 personen, onder wie 36,362 van het mannelijk geslacht; het aantal Europeanen bedroeg op dat tijdstip 833.

Rust en orde werden niet gestoord.

De verhouding tot de naburige koloniën liet niets te wenschen.

Geproduceerd meer dan in 1897: 545,824 KG. suiker, 56,860 L. rum, 175,350 L. melasse, 108,513½ KG. koffie, 2047 KG. rijst en 279,049 stuks kokosnoten.

De gewapende burgermacht in de districten bestond uit 60 officieren en 1594 onderofficieren en manschappen.

De sterkte der troepen was op 31 December 1898: 19 officieren en 327 onderofficieren en manschappen.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

Sedert het afzonderlijk marinestation in Suriname opgeheven is, zijn de stations Curaçao en Suriname thans vereenigd tot één station West-Indië, met Curaçao als hoofdstation voor het in West-Indië gestationneerde oorlogschip.

Eens per jaar zal de stationscommandant in overleg met de gouverneurs van Curaçao en Suriname met zijn

bodem een bezoek brengen aan de kolonie Suriname om daar eenigen tijd te vertoeven. Bovendien zullen de Nederlandsche koloniën in West-Indië door oorlogschepen van groot charter worden bezocht, voor zoover andere diensten dit toelaten. Gedurende het verblijf van het stationsschip in Suriname zal de stationscommandant in overleg met en onder goedkeuring van den gouverneur van Suriname zooveel mogelijk de verschillende rivieren der kolonie bevaren, of wel de naburige kolonën en eilanden bezoeken, tot het vertoonen der vlag en het bevorderen der belangen van den Nederlandschen handel.

De sterkte van de in de kolonie aanwezige buitengewone agenten van politie bedroeg 28 man.

Op 31 December 1898 waren in de kolonie, evenals op ultimo December 1897, 40 zendelingen werkzaam, waarvan 20 te Paramaribo.

De gezamenlijke scholen werden bezocht door 2791 kinderen, waarvan 1993 in de stad.

De scholen der roomsch-katholieke gemeente werden bezocht door 2623 kinderen, waarvan 2176 in de stad.

Op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs bedroeg het getal leerlingen 377 (254 jongens en 123 meisjes).

Er waren 54 scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs (die bij de Boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten niet medegerekend), waarvan 25 te Paramaribo en 29 in de districten, terwijl het aantal schoolgaande kinderen 7189 (3706 jongens en 3483 meisjes), van welke te Paramaribo 5548 (2742 jongens en 2806 meisjes), of ruim 77 pct. bedroeg.

Het schoolbezoek was in 1898 beter dan in 1897.

De normaalschool telde 58 kweekelingen.

De geldsomloop in de kolonie ondervond geene stremming. Ter voorziening in de behoefte aan pasmunt werd in het begin van het jaar eene hoeveelheid tiencentstuk-

ken en bronzen pasmunt uit Nederland naar de kolonie verzonden.

De uitvoer van zilvergeld naar het buitenland met de pakketpost nam langzamerhand zoodanig toe dat moeielijkheden werden gevreesd voor den geldsomloop in de kolonie. Daarom werd de verzending van gemunt geld met de pakketpost verboden.

De Surinaamsche Bank beschikte over een metaalvoorraad gemiddeld groot *f* 717,000, of gemiddeld *f* 219,000 meer dan noodig was voor de voorgeschreven dekking der opvraagbare verbintenissen, die gemiddeld *f* 1,439,000 hebben bedragen.

Een overzicht van de opbrengst van de voornaamste belastingen in de laatste tien jaren wordt in een staat aangegeven.

Omtrent dezen staat valt o. a. het volgende aan te teekenen:

De opbrengst van de invoerrechten is belangrijk meer, een gevolg van het invoeren van groote hoeveelheden van de artikelen waarvan het invoerrecht werd verhoogd.

Met het oog op het in werking treden op 1 Januari 1899 van de verhooging van den accijns van 60 cent tot 80 cent per liter, werden door de verkoopers van gedistilleerd in de laatste maanden van 1898 groote hoeveelheden binnenlandsch gedistilleerd ingeslagen; vandaar het groote verschil tusschen de opbrengst van 1897 en die van 1898.

De opbrengst van huren, erfpachten, verkoopingen van domeinen en afkoop van zakelijke rechten was *f* 22,397.20; die van het concessierecht tot ontginning van delfstoffen op domeingrond *f* 101,379.32 en die van het concessierecht tot het ontginnen van balata op domeingrond *f* 9124.32½.

De oppervlakte van de in 1898 verleende en hernieuwde concessie tot ontginning van balata is belangrijk minder.

Gedurende 1898 werden ingeschreven 208 borderellen

van hypothecaire schuldvorderingen tot zekerheid van een totaal bedrag van *f* 531,880.74.

Er kunnen geene betrouwbare gegevens omtrent de Koloniale Spaarbank verstrekt worden wegens in het begin van dit jaar aan het licht gekomen malversaties van den in 1898 afgetreden kassier-boekhouder van de Spaarbank.

Wat ten aanzien van de Koloniale Spaarbank moet worden gedaan en hoe bij eventueele liquidatie van die spaarbank in de behoefte van eene dergelijke inrichting in de kolonie zal kunnen worden voorzien, maakt nog een punt van overweging bij het koloniaal bestuur uit.

Het aantal aangevraagde arbeiders voor het verschepeningsseizoen 1898/1899 bedroeg:

557 uit Britsch-Indië, en

320 uit Nederlandsch-Indië.

Op 1 Januari 1898 waren in de kolonie onder contract verbonden 5919 immigranten uit Britsch-Indië.

Tengevolge van mutatiën, bedroeg op 31 December 1898 het getal onder contract verbonden immigranten uit Britsch-Indië: 3409 mannen, 1185 vrouwen, 500 jongens en 435 meisjes, te zamen 5529 hoofden.

Er waren in de kolonie onder contract verbonden 1509 immigranten uit Nederlandsch-Indië.

Volgens opgave van de Europeesche kolonisten en hunne afstammelingen in den omtrek van Paramaribo gevestigd, was hunne getalsterkte 192 personen.

Er werden kosteloos 7 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek gedurende vier maanden naar de aanwezigheid van delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 110,850 H.A.

De maatschappij *Suriname* meent spoedig tot den spoorwegaanleg te kunnen overgaan met het oog op de opbrengst, die zelfs bij den tegenwoordigen stand van de goudindustrie, dus zonder de uitbreiding die met en door een spoorweg met zekerheid mag worden tegemoet gezien,

kan worden verwacht. Naar eene matige berekening zal die opbrengst voldoende zijn om de exploitatiekosten te dekken.

Er zijn onderhandelingen tusschen het bestuur der kolonie en de maatschappij aanhangig om eenige zekerheid ten aanzien van eene minimum-opbrengst te verkrijgen, welke zekerheid zij noodig meent te hebben ter verkrijging van het vereischte kapitaal voor den tramaanleg.

Naar de aangiften door belanghebbenden gedaan, bedroeg de hoeveelheid goud gevonden aan of in de nabijheid van de Boven-Suriname 441,125, Saramacca 120,873,5, Marowijne 78,444,2, Lawa 224,547,7, totaal 864,990,3 gram, hetgeen, berekend tegen den prijs van *f* 1.37 per gram, eene waarde vertegenwoordigt van *f* 1,185,036.85.

Gedurende het eerste kwartaal 1899 werd, volgens aangiften, gevonden 249,878 gram, hetgeen éene waarde vertegenwoordigt van *f* 342,332.86. 829,639,3 gram goud werd uitgevoerd, eene waarde vertegenwoordigende van *f* 1,136,605.84.

Hiervan werd uitgevoerd naar Nederland 729,844,8 gram; naar Groot-Brittannië 69,545 gram; naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika 6840 gram; naar Frankrijk 7109,5 gram en naar Fransch-Guyana 16,300 gram.

Daarenboven werd uitgevoerd naar Nederland 140,487,5 gram goud; naar Groot-Brittannië 68,256,5 gram goud en naar Frankrijk 9,8 gram goud van Fransch-Guyana in Suriname ingevoerd.

De waarde van het uitgevoerde goud van den aanvang der industrie tot en met 1897 bedroeg *f* 21,872,449.93.

Dit cijfer klimt alzoo door den uitvoer in 1898 tot *f* 23,009,055.77.

Van 1 Januari tot 30 April 1899 bedroeg de uitvoer 237,619 gram, eene waarde vertegenwoordigende van *f* 325,538.03.

De gezamenlijke oppervlakte van verleende en hernieuwde concessiën tot exploitatie van balata bedraagt alzoo 95,350,764 H.A.

Tot exploitatie van balata zijn gedurende de eerste vier maanden van 1899 verleend 10 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 36,768,75 H.A., tegen betaling van 10 cent per H.A. per jaar.

Omtrent handel en scheepvaart valt te vermelden:

Gedurende 1898 kwamen in de kolonie 25 schepen meer aan dan in 1897, metende 36,785 ton meer.

Het aantal schepen, dat uit de kolonie vertrok, was 18 meer, met eene inhoudsmaat van 33,016 ton meer dan in 1897.

In 1898 zijn in de kolonie aangekomen 273 schepen, metende te zamen 143,938 ton, waarvan uit Nederland 113 schepen, metende 69008 ton, en uit de kolonie vertrokken 271 schepen, metende te zamen 142,004 ton, waarvan naar Nederland 113 schepen, metende 68,270 ton.

Nog blijkt uit staten, dat de aangegeven getaxeerde of volgens officieele prijscourant getarifeerde waarden van den invoer heeft bedragen totaal *f* 5,703.427, waarvan uit Nederland voor eene waarde van *f* 3,101 859, en voorts dat de aangegeven waarde van den uitvoer van producten heeft bedragen *f* 5,211 123, waarvan naar Nederland voor eene waarde van *f* 1,553.494.

De waarde van den uitvoer bedroeg in 1898 *f* 30.548 minder dan in 1897 en die van den invoer *f* 409.003 meer dan in 1897.

De invoer bedroeg in 1898 *f* 5,703.427.

De uitvoer bedroeg aan geldswaarde in 1898 *f* 5,211.123.

De opbrengst van den verkoop van frankeerzegels, briefkaarten, enz., en de huur van briefkasten bedroeg *f* 57,301.61.

Door het postkantoor te Paramaribo werden afgegeven te zamen 2885 stuks postwissels, tot een bedrag van *f* 124,421.56.

Met den pakketpostdienst werden naar het buitenland verzonden 689 pakken. Ontvangen werden 2013 pakketten.

Het tarief voor regeeringstelegrammen werd in den

loop van dit jaar verlaagd. Voor een regeeringstelegram van Suriname naar Nederland werd vroeger betaald *f* 2.85 per woord; thans *f* 2.51 per woord.

Het beheer van het telephoonwezen werd ook in 1898 gevoerd door den eerste-luitenant der artillerie F. Smith. Het personeel bestond op 31 December geheel uit militairen, ten getale van 14.

Het aantal particuliere aansluitingen is van 65 tot 73 geklommen.

Het aantal kilometers lijndraad dat in gebruik is, steeg van ongeveer 300 tot ongeveer 335.

De totale opbrengst beliep *f* 5033.89.

Koloniale Litteratuur.

Dr. L. W. G. de Roo, oud-directeur van Financiën, heeft in den vorm van brieven bij de firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage eenige beschouwingen uitgegeven over *Indische dienst en Europeesch personeel.* Zijne denkbeelden formuleert hij in den laatsten brief in de volgende stellingen:

1. De positie der inlandsche hoofden en ambtenaren behoort zooveel mogelijk verhoogd en van inlandsche werkkrachten zooveel mogelijk gebruik gemaakt te worden.
2. Het binnenlandsch bestuur behoort zoodanig te worden gereorganiseerd, dat kan worden volstaan met een betrekkelijk klein aantal controleurs.
3. Gestreefd moet worden naar een formatie der verschillende takken van den administratieven dienst, waarbij voor de hoogere rangen in den regel gebruik kan worden gemaakt van ambtenaren, die in Nederland zijn opgeleid.
4. Benoeming van hoofden van plaatselijk en gewestelijk bestuur behoort te geschieden bij keuze.
5. Het aantal hoofden van plaatselijk en gewestelijk bestuur behoort zóo groot te wezen, dat elk hunner zijn werkkring behoorlijk overzien en alle takken van dienst zooveel mogelijk controleeren kan.
6. Aan de hoofden van plaatselijk bestuur, die niet in aanmerking komen voor bevordering tot hoofd van gewestelijk bestuur, behoort eene periodieke tractements-

verhooging te worden toegelegd tot het minimum van den hoogeren rang.

7. Behoudens in enkele gevallen behooren de Europeesche ambtenaren bij het verkrijgen van buitenlandsch verlof verzekerd te zijn van handhaving in hunne positie, door tijdelijke opdracht der betrekking aan jongeren, onder genot der daaraan verbonden inkomsten.

8. Als ambtenaren ter beschikking van den Gouverneur-generaal voor den administratieven dienst in zijn geheelen omvang behooren te worden uitgezonden de candidaat-ambtenaren, die in het bezit zijn van het diploma van met goeden uitslag afgelegd faculteits-examen voor den Indischen dienst, dan wel na het doorloopen van een cursus in de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië aan eene Rijksinstelling geslaagd zijn in het daarna af te leggen examen.

9. Als candidaat-ambtenaren voor den administratieven dienst worden aangewezen jongelieden, die in het bezit zijn van een der dertien doctoraten in de faculteit der rechtsgeleerdheid, der wis- en natuurkunde of der letteren en wijsbegeerte, en overigens die in het eindexamen van een gymnasium of eene hoogere burgerschool geslaagde leerlingen, welke bij een vergelijkend examen het best hebben voldaan.

10. Voor de bureaux der hoofden van plaatselijk en gewestelijk bestuur worde een kader van ambtenaren gevormd, waarbij behoorlijke vooruitzichten worden gegeven aan Europeesche ambtenaren, die geen speciale opleiding voor den Indischen dienst hebben gehad.

11. Pensionneering van alle Europeesche ambtenaren, die den ouderdom van 60 jaren hebben bereikt, behoort regel te zijn.

12. Vermindering der tegenwoordige Indische tractementen en pensioenen is niet vereenigbaar met het belang van den dienst.

Bij de heeren Van der Werf en Hubrecht, te Amsterdam, is op aanvrage verkrijgbaar eene brochure, getiteld: *Beschouwing over de toekomst van Deli*, waarvan de heer W. Balcke, oud-Deli-planter, de schrijver is en waarin de vraag wordt behandeld: „Hoe kunnen wij de superioriteit der Sumatra-tabak oprecht houden, en tevens de geregeld na verloop van een zeker aantal jaren terugkeerende crisissen voorkomen?"

De heer Balcke zegt, bij zijn laatste bezoek in Amsterdam zeer verbaasd te zijn geweest toen hij vernam, dat verscheidene tabaksmaatschappijen van plan waren om het volgende jaar hun aantal velden te verminderen. Op zijn vraag, welke reden daarvoor bestond, ontving schr. ten antwoord, dat inkrimping van de productie door den sterken achteruitgang der tabaksprijzen hoogst noodzakelijk werd geacht.

Wel werden de lagere prijzen voor een deel toegeschreven aan de minder gunstige weersgesteldheid, waardoor de oogst minder goed is uitgevallen, maar men nam toch vooral aan, dat de markt voor Sumatra-tabak in zeker opzicht begrensd is als men loonende prijzen wil maken.

Men is dus bevreesd voor overproductie; maar hiermee is de heer Balcke het volstrekt niet eens. Hij wijt de slechte tabaksprijzen van dit jaar aan den miserabelen uitval van den 1898er oogst. Voor een slecht product worden slechte prijzen gemaakt, en hij geeft den directeuren dan ook in overweging om, in plaats van de velden te verminderen, te zorgen, dat alleen superieure tabak geleverd wordt. Hij acht het daarvoor noodig, dat al de zwarte, donkere tabak en het korte goed niet aan de markt worden gebracht. Gemiddeld bevat elke oogst ongeveer 30 pct. van dat bocht en daardoor wordt, volgens schr., de markt bedorven.

Werd dit bocht niet meer verscheept, maar vernietigd, dan zou Sumatra's Oostkust in plaats van 200 à 230.000

balen, 140 à 160.000 balen tabak leveren, maar van superieure kwaliteit.

Welk een gouden tijd, zegt schr., voor planters, aandeelhouders, makelaars en consumenten, met één woord voor iedereen, die met Sumatra-tabak te maken heeft!

Want als partijen zonder bocht of zonder strop, zooals men in Amsterdam zegt, de groote meerderheid op de inschrijving vormen, dan is ook de markt voor onze Sumatra-tabak zoo goed als onbegrensd en zouden zelfs oogsten van 250,000 balen en meer grif genomen worden.

Schr. vernam reeds vroeger bezwaren tegen het plan.

Men beweert, dat al sluit men de slechte lengte in eerste hand uit, die toch in Indië verkocht zou worden en langs een omweg Holland bereiken, en dat bovendien samenwerking van alle maatschappijen in dit opzicht niet te verwachten is, vooral niet van de grootere, daar deze tegen een paar jaar verlies opgewassen zijn en er zeker geen belang bij hebben de kleinere op de been te houden.

Schr. is echter van oordeel dat er geen onoverkomelijke bezwaren bestaan, maar dat er ook nog geen poging is gedaan om het voorgestelde doel te bereiken.

Het eene middel „geen donkere tabak meer", wordt reeds toegepast door den heer Tiele bij de *Amsterdam-Deli-Compagnie*, door bij het afrimpelen en bundelen in droogschuren de bovenste topbladen weg te gooien. Deze maatschappij maakte 152 cents per $^1/_2$ KG., het hoogste cijfer van dit jaar.

Het tweede middel „geen inferieure derde lengte meer" — de vierde lengte noemt schr. veegsel — is, voor zoover schr. weet, nog niet toegepast. Zelfs is men in makelaarskringen van meening, dat men inferieure lengten moet produceeren. Schr. oordeelt, dat dit zoo onjuist mogelijk is en wil in de droogschuren de kleine lengten wegdoen en van de lange derdelengte alleen verschepen wat op de Amsterdamsche markt *lako* is.

De rest moet met de zwarte merken worden vernietigd.

Hierdoor zou veel tijd en arbeid bespaard worden, en geen balen zouden worden verscheept, die met verlies moeten worden verkocht.

Want het is niet waar, verzekert schr., dat als van een oogst van 1000 balen b. v. 800 balen zoo worden verkocht dat zij den oogst dekken, alles wat verder ontvangen wordt, winst is. Die andere 200 balen hebben den ondernemer evenveel gekost als de goed verkochte, en leveren dus tegen lager prijs verlies. Als men alleen de 800 goede balen geleverd had, had men alle kosten voor de andere uitgespaard.

Bij de voordeelen van kleiner oogst en beter prijzen, minder kosten en doelmatiger bewerking, zou dan nog komen dat de Koelie beter zal oppassen, als hij weet, dat het kleine goed niet ontvangen wordt, dat de oogst spoediger afgehandeld zal zijn en men weer vroeger aan een nieuwe zal kunnen beginnen.

Als drie of vier oude maatschappijen uit eigenbelang conservatief willen blijven, waarom moeten dan 20 of meer nieuwe maatschappijen aan hun leiband loopen, vraagt de heer Balcke, en de tabakscultures op Sumatra's Oostkust helpen bederven?

VARIA.

Geen koffieveilingen in Indië meer?

In het October-nummer van *De Economist* vindt men een opstel van mr. N. P. van den Berg over den „Verkoop van gouvernementsproducten", tot het schrijven waarvan aanleiding gegeven heeft de in het verslag der Kamer van Koophandel en Nijverheid te Batavia over 1898 voorkomende briefwisseling met de Indische Regeering over den verkoop, in Indië of in Nederland, van de aan den lande geleverde Java-koffie. Dit is, naar de heer Van den Berg herinnert, niet bepaald een nieuw vraagstuk: het kan gezegd worden nu weldra een halve eeuw aan de orde te zijn. Thans, nu uit de bedoelde briefwisseling gebleken is dat er over gedacht wordt „met betrekking tot den verkoop van gouvernementskoffie een weg in te slaan", dien de heer Van den Berg voor verkeerd en in elk geval voor „hoogst ontstaatkundig" houdt, acht hij „zich volkomen verantwoord" te publiceeren wat door hem in 1893 verhandeld is in eene particuliere correspondentie met den toenmaligen minister van Koloniën Van Dedem. In die correspondentie blijkt de heer Van den Berg ten aanzien van het consignatiestelsel steeds bij zijne vroeger verkondigde meening te zijn gebleven „dat het belang van den Staat medebrengt om in Indië te doen verkoopen al datgene, waarvoor

aldaar een geregelde, goed gevestigde markt te vinden is." Dit is het geval met de artikelen koffie en tin. „Waar het in deze op aankomt", — schreef de heer Van den Berg den minister — „is het bewijs te leveren, dat ooit eene veiling van Gouvernements-koffie of van het door de Billiton-maatschappij in Indië aan de markt gebrachte tin beneden de pariteit van de Nederlandsche markt, op het oogenblik dat de veiling plaatsgreep, is afgeloopen. Op grond van mijne in den Indischen handel gedurende ruim dertig jaren opgedane ervaring betwijfel ik het, of dergelijk bewijs kan geleverd worden, en staat het werkelijk vast, dat tot dusver al de in Indië te gelde gemaakte producten ten volle hebben opgebracht wat zij op het oogenblik van verkoop waard waren, dan ligt de gevolgtrekking ook voor de hand, dat het financieele belang van den Staat niet bij de bestendiging van het consignatiestelsel betrokken kan zijn, en dat het onttrekken aan de Indische markt van de Gouvernements-producten, waarvoor in Indië eene gevestigde en door de geheele handelswereld bekende markt bestaat, een zuiver protectionistische maatregel is, die ter bescherming van den nationalen koffie- en tinhandel in Nederland misschien zeer heilzaam en gewettigd wezen kan, maar dien men dan ook alleen als zoodanig behoort te verdedigen, gelijk dit door de oude garde van de voorstanders van het cultuur- en consignatiestelsel steeds onverholen en onverbloemd heeft plaats gevonden." De heer Van den Berg erkende dat voor enkele fancy-soorten van koffie in Nederland eene betere markt kan worden gevonden dan in Indië, en dus het financieele belang van den Staat kon medebrengen, dat die soorten herwaarts werden geconsigneerd, maar daar stelde hij de verwachting tegenover, dat zich voor zulke soorten „gaandeweg gegadigden in Indië zullen opdoen, evenals dit het geval is met de fancy-soorten van de te Padang aan de markt komende Gouvernements-koffie, waarvoor meermalen buitensporig

hooge prijzen betaald worden." Maar ten opzichte van tin kan van dergelijke overwegingen geen sprake zijn: „tin is tin, en er moge misschien eenig verschil in qualiteit tusschen het Banka-tin en het Billiton-tin zijn op te merken, — dat het eene schuitje Banka-tin meer waard zou zijn dan een ander, is nooit gebleken, en voor de consigneering van het Banka-tin naar Nederland kan dus inderdaad geen andere reden bestaan dan om der Nederlandsche markt den toevoer van een zeker quantum tin te verzekeren."

„Die toeleg nu", vervolgde de heer Van den Berg in 1893, „paste volkomen in het vroeger gehuldigde stelsel van bescherming en differentieele rechten, maar verdraagt zich niet met een regeeringsbeleid, dat er op bedacht is om ook een eind te maken aan de bescherming die onze beetwortel-suikerindustrie tot dusver ten nadeele van de schatkist heeft genoten.

„Zal nu door den verkoop van het Banka-tin in Indië, waartoe de Indische Regeering het voorstel schijnt gedaan te hebben, onze tinmarkt verloopen? Ik maak er mij volstrekt niet bevreesd voor, want verreweg het grootste deel van het hier aan de markt komende tin wordt weder uitgevoerd naar Duitschland, en hierin ligt een waarborg, dat het tin een van de stapelartikelen van den handel van Nederland blijven zal, al mocht al het ter beschikking van den lande komende Banka-tin in Indië in publieke veiling worden te gelde gemaakt. Reeds nu toch spelen de geheel ongedwongen en vrije aanvoeren van Straits en Australisch tin een niet onbelangrijke rol op onze markt."

De heer Van den Berg vestigt er nu de aandacht op, dat volkomen dezelfde gedachtengang terug wordt gevonden in den brief van 29 October 1898, door de Bataviasche Kamer van Koophandel gericht aan den directeur van Binnenlandsch Bestuur, om de bezwaren der Kamer uiteen te zetten tegen eene eventueele verlegging van de Indische

veilingen naar Nederland, waarvan de mogelijkheid werd afgeleid uit een schrijven dd. 1 Augustus van den genoemden directeur, o.m. behelzend dat in den loop van 1898 weder de gewone hoeveelheid koffie in veiling zou worden gebracht, doch voor de volgende jaren geen toezeggingen konden worden gedaan. In haren brief van den 29en October beroept de Kamer, het betreurende dat de Regeering nog steeds niet is gekomen tot de overtuiging, dat de haar geleverde producten in Indië zelf te gelde moesten worden gemaakt, niettegenstaande „eene ondervinding van zes en dertig jaren geen twijfel overlaat omtrent den juisten te volgen weg", zich op hare veelvuldige vroegere betoogen in het belang eener uitbreiding der veilingen op Java, die voor zoover zij heeft kunnen nagaan nooit op afdoende wijze zijn weerlegd, en waarin zij gelooft „op deugdelijke gronden te hebben aangetoond: dat in de eerste plaats het belang van de schatkist gebaat wordt door een vermeerderden verkoop van Gouvernementsproducten in Indië;

„dat zulks voor den geregelden gang van de financieele huishouding in Ned.-Indië niet dan zeer gewenscht kan zijn; en

„dat de vroeger meermalen geuite vrees omtrent de machteloosheid van den handel in Ned.-Indië geen reden van bestaan meer hebben kan."

De Kamer blijft dus een verkoop in Indië van de Gouvernements-koffie aanbevelen, en mr. Van den Berg verklaart:

„Het is te hopen, dat de Regeering de raadgevingen van de Bataviasche Kamer van Koophandel niet zal in den wind slaan, want om hoogere belangen nog dan het bij de zaak eventueel betrokken geldelijk voordeel van den Staat, zou ik het zeer betreuren, indien de Regeering het goed mocht vinden een anderen dan den door de Kamer opnieuw aanbevolen weg te volgen."

Onze taal in Indië.

In het Voorloopig Verslag over de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1900 vindt men het volgende:

„Door eenige leden werd de wenschelijkheid betoogd om bij voorkeur de Nederlandsche taal in Indië en vooral op Java te bezigen voor de ambtelijke gedachtenwisseling tusschen Europeanen en inlanders. De aandacht werd gevestigd op eene redevoering, door een beschaafden Javaan op het jongste letterkundig congres te Gent gehouden en op uitingen in de pers, bepaaldelijk in het orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond *Neerlandia*, waarin dit punt werd besproken. Men drong er op aan, dat de Regeering in dezen zin zou medewerken, met name door vermeerdering van het aantal scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders; door aanmoediging van bezoek aan die scholen, ook door kinderen van minder gegoede hoofden, en door het verleenen van krachtigen steun aan particulieren. Men betoogde, dat deze medewerking zou zijn in het belang van het moederland en de koloniën, en op de ontwikkeling der inlanders gaandeweg een gunstigen invloed zou oefenen. Dat door de inlanders behoefte gevoeld wordt aan meerdere ontwikkeling, bleek, meende men, uit het feit dat 10 pct. van de scholieren der openbare lagere scholen voor Europeanen kinderen van inlanders of vreemde Oosterlingen zijn. Gaarne zou men de verzekering ontvangen, dat het Algemeen Nederlandsch Verbond bij het doen van pogingen in Indië tot bevordering van het gebruik der Nederlandsche taal op den steun der Regeering zal kunnen rekenen."

De minister heeft hierop het volgende geantwoord:

„De pogingen van het Algemeen Nederlandsch Verbond tot bevordering van het gebruik der Nederlandsche taal in Indië zullen door de Regeering zonder twijfel met

sympathie worden bejegend. Op de vraag in hoever het wenschelijk is bij voorkeur de Nederlandsche taal te bezigen voor de ambtelijke gedachtenwisseling tusschen Europeanen en inlanders, zal hij de aandacht vestigen van de Indische Regeering, en dan tevens ter sprake brengen de vermeerdering van het aantal scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders."

Ons consulaatwezen.

De redacteur van *Hoyman & Schuurman's Exportblad*, de heer O. Kamerlingh Onnes, klaagt in no. 42 van zijn blad over de schromelijke verwaarloozing van onzen consulairen dienst. Eene behoorlijke organisatie, waarvan reeds 25 jaar geleden door Regeering en Volksvertegenwoordiging de dringende noodzakelijkheid werd erkend, is nog altijd niet tot stand gekomen.

„De behoefte aan eene goede consulaire vertegenwoordiging — schrijft de heer Onnes — heeft, sedert wij van deze plaats de belangen van de Nederlandsche nijverheid, handel, landbouw, visscherij en scheepvaart meer en meer hebben leeren overzien, zich toenemend aan ons opgedrongen. Door de kostelooze toezending van ons *Exportblad* aan alle Nederlandsche consuls, die Nederlandsch verstaan, of van de *Supplementen* aan allen, die deel uitmaken van dit corps, hebben wij getracht de Nederlandsche zakenbelangen voortdurend onder de oogen te brengen van het geheele nederl. consulair corps. Van verschillende zijden is ons daarbij gebleken hoe welwillend, hoe ernstig vele nederlandsche consuls uitzien naar de gelegenheid om nuttig te zijn. Aan de consulaire verslagen wordt door tal van consuls veel meer zorg besteed dan vroeger en de resultaten zijn dientengevolge ook loonender voor de duizenden in Nederland die deze ver-

slagen lezen. Dit alles geeft reden en reden te over om de persoonlijke inspanning van verschillende consuls te prijzen. Wijzelven hebben daartoe in de laatste jaren verschillende malen aanleiding gevonden. *Maar men begrijpe wel dat daarmede nimmer wordt opgewogen* het zoovele jaren gecritiseerde gebrek aan eenig systeem *als leidende gedachte*, volgens hetwelk op bepaalde en veelal zelfs gewichtige posten eene vertegenwoordiging in den zin van eene *betrouwbare* en *actieve* vertegenwoordiging totaal ontbreekt.

„Met de gewijzigde eischen die zijn ontstaan sedert meer en meer de kleine nijverheid en onvermogende handelslieden op elk terrein, gehouden zijn in den vreemde verbindingen te zoeken, is in de Regeeringszorg voor ons consulair corps geene rekening gehouden. Nog altijd beheerscht de verderfelijke geest van bureaucratie en wanbegrip de houding van een Departement dat zoo nu en dan opgeschrikt *nolens volens* wel eens wat heeft toegegeven, maar, *wat de consulaire organisatie betreft*, nog evenals vroeger met alle kracht der traagheid staat tegenover de dagelijks wisselende zakenbelangen van het Nederlandsche volk.

„Aan zoodanige scheeve positie behoort eindelijk een einde te komen."

Pestgevaar.

In Juni jl. wees dr. Ruysch in het *Tijdschrift voor sociale hygiène* op het gevaar dat Europa uit Voor-Indië en Alexandrië bedreigde om door de pest besmet te worden en gaf hij de middelen aan, welke z. i. genomen moeten worden om zoowel langs de zee als langs de landzijde de verspreiding der ziekte in Europa te voorkomen.

Hij besprak daarbij zoowel de maatregelen, welke

krachtens de internationale sanitaire conventies, aan welker totstandkoming hij een ijverig deel nam, beraamd kunnen worden, als die, welke liggen op den weg der landsregeering, van de provinciale en de gemeentebesturen en van het particulier initiatief.

Uit het gegeven overzicht bleek dat er nog zeer vele leemten zijn en dat er vooral voor de provinciale en de gemeentebesturen nog zeer veel te doen overblijft.

Hij riep daarvoor in de eerste plaats het geneeskundig staatstoezicht en de geneeskundige Raden in het geweer om ieder in eigen kring die toestanden op te sporen die in strijd zijn met de volksgezondheid en om zooveel mogelijk de gemeentebesturen te overtuigen dat het onder de gegeven omstandigheden vooral plicht is krachtige maatregelen te nemen voor zuivering van bodem, lucht en drinkwater, en hun gezondheidsdienst zoodanig in te richten dat deze ten allen tijde — als de brandweer — snel en krachtig kan optreden om epidemieën te voorkomen, door tijdige afzondering der zieken en een goeden ontsmettingsdienst.

Ook wees hij op de groote verantwoordelijkheid van de chefs van den geneeskundigen havendienst en van den quarantaine-dienst en gaf hij daarbij de middelen aan, welke langs internationalen weg kunnen worden genomen om de overbrenging der ziekte van het eene naar het andere land te voorkomen.

Thans ongeveer een half jaar later heeft dr. Ruysch opnieuw een overzicht gegeven van de verspreiding der ziekte die thans reeds Europa heeft bereikt. Uit dat overzicht blijkt, dat de toestand niet is verbeterd, de epidemie daarentegen bijna overal waar zij voor een half jaar was, nog bestaat en dat zij zich in de laatste maanden vooral ernstig heeft uitgebreid.

De gunstige wending bij de epidemie, in Juni in Voor-Indië vooral in het presidentschap Bombay waargenomen, hield niet aan. Integendeel, in de laatste maanden nam zij

zoowel te Bombay als in andere gedeelten van Voor-Indië toe.

Voor-Indië is en blijft door en door besmet en een gevaarlijker brandpunt dan ooit, en uit dat brandpunt, van waar uit in de laatste jaren reeds meermalen Perzië, Turkestan, Arabië, Achter-Indië, Mauritius, Reunion, Madagascar, Egypte en vermoedelijk de Straits Settlements, Magoeda nabij de Delagoabaai en laatstelijk vermoedelijk Portugal werden besmet, — zijn thans met duizendtallen de soldaten ingescheept en over Zuid-Afrika verspreid.

Wanneer men daarbij bedenkt, dat een der gunstigste factoren voor ontwikkeling van epidemie is de opeenhooping van groote massa's op enkele punten, en vooral de oorlogen, dat in vele gevallen dezer epidemie de verschijnselen der ziekte weinig karakteristiek zijn en deze dus een des te meer verraderlijk karakter vertoont, waardoor de eerste gevallen niet altijd worden herkend, en dat er een voortdurend scheepvaartverkeer tusschen de talrijke Engelsche havens uit alle werelddeelen met de Zuid-Afrikaansche havens plaats heeft, thans koortsachtiger dan ooit, en dat de ondervinding sinds eeuwen leert dat in dergelijke gevallen maar al te vaak de eischen der hygiène worden achtergesteld bij die van den oorlog, dan is het duidelijk, dat thans een nieuw en ernstig gevaar dreigt.

Dat gevaar acht dr. Ruysch des te ernstiger, omdat het Europa bedreigt van eene zijde, die maar al te vaak blijk gaf van minachting van de rechten en belangen van anderen, ook op sanitair gebied, waar die in strijd zijn met haar eigenbelang.

Weliswaar dreigt ook uit andere landen, waarover de ziekte zich verspreidde, gevaar, zoo uit Perzië, Egypte, Mauritius, Reunion, Madagascar, Brazilië en Portugal, maar nergens — misschien alleen Oporto uitgesloten — zijn de omstandigheden zoo ernstig als in Zuid-Afrika.

Reeds sinds Augustus en September worden geruchten over het bestaan van pest te Magoeda nabij de Delagoabaai vermeld en ofschoon deze nog niet officieel zijn bevestigd, is het gevaar groot dat zoowel deze als de andere Zuid-Afrikaansche havens door haar levendig verkeer met Voor-Indië, van daar uit door pest worden besmet, en dan is het gevaar voor het ontstaan eener epidemie niet te miskennen, vooral bij het terugkeeren der uit alle landen aangeworven Engelsche troepen.

Subalterne waterstaats-ambtenaren in Indië.

De heer B. H. W. Willebrands, O.-I. ambtenaar met verlof, heeft een open brief aan de leden der Staten-Generaal gezonden over de positie van de subalterne waterstaats-ambtenaren in Indië. De toestand van dat corps wordt er in blootgelegd, zonder overdrijving, zonder jacht naar effect, juist zooals die werkelijk is.

Of een openbare behandeling van de zaak noodig is, meen ik met alle bescheidenheid volmondig met „ja" te moeten beantwoorden, schrijft de heer Willebrands.

„Reeds langen tijd werden af en toe rekwesten door leden van bedoeld corps gezonden naar de Regeering van Nederlandsch-Indië met verzoek om lotsverbetering. Deze werden beantwoord met „niet voor inwilliging vatbaar".

„Meermalen werd gedacht over een collectief adres met hetzelfde doel, doch dit schijnt strafbaar te zijn en als rebellie aangemerkt te kunnen worden.

„Toen is eene Vereeniging opgericht, waarvan alleen leden mogen zijn, zij, die in het bezit zijn van een diploma als architect of opzichter van den waterstaat in Ned.-Indië of een daarmede gelijkgesteld getuigschrift.

„Reeds spoedig na de oprichting werd een rekwest aangeboden aan de Regeering, welk verzoekschrift, als

bijlage A, in dezen brief is opgenomen. Dit rekwest van 2 October 1898 bleef tot heden onbeantwoord, zoodat velen onzer ontmoedigd zijn. Den minister van Koloniën werd kort geleden een soortgelijk rekwest gezonden; het is niet overhaast dat Uwe bemiddeling wordt ingeroepen.

„Dat onze wenschen bescheiden zijn, zal een ieder die met de Indische toestanden op de hoogte is, toestemmen.

„Slechts *één* reden is er, dat *niet* gezegd kan worden, dat ik spreek uit naam van alle architecten en opzichters, en die reden is: dat velen onzer die wenschen *te* bescheiden vinden."

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co.,
ROKIN 72,
AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN
Indische Comestibles,
Specerijen voor de Rijsttafel.
VERKOOP EN DETAIL.

TAILLES DE SANTÉ
(VINDING ELISE MURKENS)
in 3 kwaliteiten.
Kousophouders
niet belemmerend den bloedsomloop.
Opgave van Taillewijdte en Kwaliteit voldoende.
Firma Elise Murkens,
LEIDSCHE KADE 69
— Amsterdam. —

EEN PRACHTIG BOEK.

Heden verscheen:

SLAMAT

Oorspronkelijke Roman door NJI—SRI,
Schrijfster van
„CLARA WILDENAU".
Prijs 2 Deelen . . . . . f 6.50.
Amsterdam. H. W. J. BECHT.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs **voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen** *ƒ 1.25*, **Delft** *ƒ 1.40*, **voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p.** *ƒ 1.65*.

Voor O: & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *ƒ 15.—*

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

Delftsche Roomboter-Inrichting.

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG. per week

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SÖHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BÉLOHLÁVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,

voorheen STUMPFF & KONING,

Spui 2, Amsterdam.

Eenig Depôt voor Nederland van

BREITKOPF & HÄRTEL, Leipzig,

VAN

PAUL DECOURCELLE, Nice,

van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,

Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,

even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,

Hd. Failleur,

uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,

ELEGANTE COUPE.

17 Nieuwe Spiegelstraat,

AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,

ALBUM- EN

PORTEFEUILLEFABRIEK.

Elias P. van Bommel,

53, KERKSTRAAT 53,

AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

SINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen MATIGE PRIJZEN, benevens GEWONE SIGAREN van *f* **30.**— tot *f* **150.**— per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERKLEEDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

---

verkrijgbaar.

HARVARD COLLEGE
JAN 13 1919
LIBRARY

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

3e JAARGANG.

DECEMBER 1899.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

I. De Indische begrooting voor 1900 771

II. Spoorwegaanleg op Noord-Sumatra. Door *** 817

III. Het Atjehsch sultanaat. Door L. W. A. KESSLER. 821

IV. Varia 829

Vergelding van tijdelijke diensten met pensioen. — Weermiddelen tegen het pestgevaar. — Sterke drank in tropische legers.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing ƒ 1.50; ƒ 2.50; ƒ 4.50; ƒ 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde ƒ 12.—; ƒ 20.—; ƒ 35.— en ƒ 60.—.

De Indische begrooting voor 1900.

Het noodzakelijk gevolg van algemeen of nagenoeg algemeen kiesrecht: dat het peil der vertegenwoordiging daalt, is ook in ons land niet achterwège gebleven. Voor al wat ligt buiten den engen gezichtskring van het gros der kiezers, is de belangstelling uitermate gering. Op treurige wijze bleek dit weder bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1900. Het onbeduidend gehalte der beraadslagingen ontlokte een der bekwaamste en degelijkste afgevaardigden, den heer De Savornin Lohman, de klacht:

„Er zijn bijkans geen Kamerleden meer, op wier kennis van Indische toestanden en politiek doorzicht genoeg vertrouwen wordt gesteld, om die Kamerleden, die voornamelijk op gezag van anderen zich moeten verlaten, tot standhouden tegenover de Regeering te bewegen.

„Ook vroeger waren er niet zooveel „Indische specialiteiten", schoon toch meer dan tegenwoordig. Maar onder hen die nimmer Indië gezien hadden waren er die, zooals baron Van Goltstein, door aanhoudende studie zich toch geheel in de Indische vraagstukken hadden ingewerkt.

„Thans worden zulke mannen steeds zeldzamer". *)

Is het dan te verwonderen, dat de stemming in Indië

*) *De Nederlander* van 2 December 1899.

ten opzichte van het Moederland gaandeweg vijandiger wordt; dat er verbittering heerscht tegen een Parlement, dat zich zoo weinig laat gelegen liggen aan de nooden en behoeften van Indië?

* * *

De algemeene beraadslaging werd geopend door den heer De Waal Malefijt, die er over klaagde dat de regeling van de rechtspositie der inlandsche christenen zoo tragen voortgang heeft. Hij drong aan op wijziging van de instructie voor de regenten op Java en Madura, ten einde den overgang tot het christendom te vergemakkelijken.

De heer Pijnacker Hordijk besprak voornamelijk den financieelen toestand, en in verband daarmede de voorgestelde verbinding van Segli met Lho-Seumawé door eene trambaan. „De minister — zeide spreker — geeft voor dat kostbare werk geen andere toelichting dan een passage uit een brief van den generaal-majoor Van Heutsz, en hoe gaarne ik de hulde onderschrijf, die zoowel in het Voorloopig Verslag als in de Memorie van Antwoord aan dien voortreffelijken legeraanvoerder wordt gebracht, meen ik toch de juistheid te moeten betwijfelen van zijn meening, dat bij dit werk een voordeelige exploitatie in uitzicht staat. Cijfers worden ons niet gegeven, voor-ontwerpen zijn niet overgelegd en wij kunnen dan ook niet nagaan of de raming der kosten — globaal ƒ 32.000 per K.M. — op een eenigszins nauwkeurige berekening is gegrond en of, zooals de gouverneur van Atjeh meent, de exploitatiekosten weldra door de opbrengsten zullen worden gedekt. Was er gelegenheid geweest om dat plan in de afdeelingen te onderzoeken, dan zou in het Voorloopig Verslag o. a. de vraag kunnen zijn opgenomen, op welk bedrag de kosten per K. M. van den tramweg Segli—Gehdé Breuë oorspronkelijk zijn

geraamd en hoe groot de opbrengst is van het vervoer van reizigers en goederen.

„Nu zal de Minister die vraag wel niet kunnen beantwoorden. Wij mogen echter wel aannemen, dat de tegenspoed ondervonden bij den aanleg van dat slechts 19 K.M. lange lijntje zich in nog grooter mate zal doen gevoelen bij de 150 K. M. lange strandlijn met, zooals de generaalmajoor Van Heutsz schrijft, bruggen over de vele niet doorwaadbare rivieren en kreken.

„Ik behoor tot de leden, die zich bij het afdeelingsonderzoek tot de opmerking hebben bepaald, dat de Kamer, haars inziens, niet anders kan doen dan afwachten welke uitkomsten de thans in Atjeh gevolgde gedragslijn verder zal opleveren.

„Ik betreur de ellende die de Atjeh-oorlog ten gevolge heeft gehad, de duizenden menschenlevens aan onze zucht tot uitbreiding van gezag ten offer gebracht en de millioenen guldens, die zoo nuttig hadden kunnen worden besteed om de welvaart in onze koloniën te bevorderen, maar ik erken, dat wij thans aan de noodlottige gevolgen van dien krijg niet anders kunnen ontkomen dan door alle middelen aan te wenden, die binnen den kortst mogelijken tijd tot pacificatie kunnen leiden.

„De Regeering meent dat die met de thans gevolgde tactiek te bereiken is, en al meen ik dat zij in dat opzicht te optimistisch gestemd is, ik heb vooralsnog geen reden om haar in de uitvoering van haar stelsel te bemoeilijken.

„Daarom schijnt de aanleg van de tramlijn Segli—Lho Seumawé noodig te zijn, en, hoe ongaarne ook, zal ik in het ten offer brengen van de voor dat werk geraamde *f* 5.000.000 berusten. Intusschen zal de raming van de uitgaven in verband met oorlog en marine voor 1900 door de thans aangevraagde *f* 1.700.000 voor de trambaan tot hetzelfde cijfer stijgen als voor 1899 is vastgesteld.

„Die uitgaven zijn de kanker voor de Indische financiën. Zoolang daarin geen belangrijke vermindering komt zal het ons, meen ik, niet gelukken om het evenwicht tus schen ontvangsten en uitgaven te herstellen. Indien de raming voor 1899 niet wordt overschreden, dan bedragen die uitgaven gemiddeld over het vijfjarig tijdvak 1895/1899 49 millioen, zijnde ongeveer 33,7 pct. van het totaal der uitgaven en ruim 37 percent van de ontvangsten. Voor het jaar 1780, dus 25 à 30 jaren vroeger, werden die geraamd op 32 millioen, en toch werd in het Voorloopig Verslag over de begrooting van dat jaar ernstig geklaagd over de in het oog vallende verhooging van de uitgaven bij de militaire departementen, over het *verslinden* van jaarlijks 32 millioen. Dat verslinden is sedert met 17 millioen 's jaars toegenomen. Ik las dan ook met genoegen in de Memorie van Toelichting, dat het overcompleet bij het leger verder geleidelijk zal worden ingekrompen en dat de Indische Regeering een voorstel in het vooruitzicht heeft gesteld om de normaal-formatie van het leger te verminderen. Ik deel de bezorgdheid van de leden, die daaraan uiting gaven in het Voorloopig Verslag, voor die maatregelen niet en vertrouw dat de Minister zich niet zal laten influenceeren. Van zijn standpunt, aannemende dat de toestand in Atjeh bijzonder gunstig is, is voor die bezorgdheid dan ook geen reden. Zijne Excellentie mag toch verwachten dat de troepenmacht in Atjeh binnen een betrekkelijk korten tijd belangrijk zal worden verminderd Voor ernstige verstoring der rust op Java en Madura behoeft niet te worden gevreesd, indien wij ons van de gehechtheid der bevolking aan ons bestuur verzekeren door alle middelen aan te wenden, die ons ten dienste staan om haar welvaart te bevorderen. En een voorzichtige en beleidvolle politiek van de besturende ambtenaren in de Buitenbezittingen zal expeditiën naar andere streken kunnen voorkomen.

„Het is weer de financieele toestand die bij de behan-

deling van de Indische begrooting op den voorgrond treedt. Wel zijn de eindcijfers van deze begrooting veel gunstiger dan die van het voorgaande jaar, maar dat is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de buitengewoon hooge tinprijzen. Daarop mag op den duur niet worden gerekend, en ik vrees dat de Minister ook in dat opzicht te optimistisch is gestemd. Zijne Excellentie wijst althans in de Memorie van Antwoord op de voortdurende stijging van de productie der tinmijnen op Banka en schijnt het vinden van andere mijnen, die door het Gouvernement geëxploiteerd kunnen worden en wier product het Bankatin zal remplaceeren nog vóor dat dit eiland uitgeput raakt, niet onwaarschijnlijk te achten.

„Het is mogelijk, dat de Minister te dien aanzien gegevens heeft, die wij niet kennen, en het zou zeker een uitkomst zijn voor onze financiën indien het ons gelukte om ook in andere streken van den Archipel rijke ertsen aan den bodem te ontrukken. Maar zekerheid bestaat daaromtrent niet, en de jaarlijks stijgende productie van de tinmijnen op Banka moge tijdelijk meer inkomsten en ons ook gunstiger eindcijfers voor de begrooting geven, zij zal ons ook spoediger voor het feit stellen, dat die bron van inkomsten is uitgeput.

„De inkomsten uit de gouvernementskoffiecultuur zijn eveneens afloopend en er moet dus gestreefd worden naar een sluitende begrooting, die niet afhankelijk is van de wisselvallige opbrengst der producten."

De heer Pijnacker Hordijk resumeerde zijne beschouwingen over den financieelen toestand aldus:

„dat zooveel mogelijk bezuinigd moet worden in het kostbaar administratief beheer, waarbij het vervangen in de lagere rangen van Europeesche ambtenaren door behoorlijk onderlegde en voldoende ontwikkelde inlanders ernstige overweging verdient;

„dat voortgegaan moet worden met het zoeken naar nieuwe bronnen van inkomsten, die zoowel door de

inlandsche bevolking als de particuliere industrie gemakkelijk kunnen worden gevoed, niet belemmerend zijn voor de ontwikkeling van landbouw en nijverheid noch andere belangen al te zeer schaden;

„dat, ten einde de algemeene welvaart te bevorderen en dus de draagkracht der bevolking te verhoogen, de aanleg van spoor- en tramwegen en bevloeiingswerken krachtdadig moet worden voortgezet;

„dat bovendien middelen beraamd moeten worden om den landbouw van de inlandsche bevolking intensiever en dus ook productiever te maken dan hij tot nu toe is;

en dat in de eerste plaats, zij het dan ook geleidelijk, de uitgaven in verband met oorlog en marine moeten worden verminderd."

Wat het beleid van den Minister betreft verklaarde spr. in vele opzichten teleurgesteld te zijn in zijne verwachting omtrent de voor Indië zoo noodige hervormingen, waarop door Zijne Excellentie als Kamerlid zoo herhaaldelijk en krachtig is aangedrongen.

De heer Kuyper begon met een woord van gelukwensch aan den Minister. De energie en doortastendheid, waarmede deze zijn actie in Atjeh heeft doorgezet, is met den gewenschten uitslag bekroond, en Van Heutsz, ons legerhoofd, is gebleken *the right man on the right place* te zijn.

De heer Kuyper bracht, na een woord van hulde aan den Minister wegens zijn beleid in zake Atjeh, ter sprake de wijziging die er allengs is gekomen in de positie onzer koloniën ten gevolge van de verandering welke de algemeene toestand in Oost-Azië heeft ondergaan. Hij betoogde dat het noodig is, dat wij in Oost-Azië onzerzijds tot *grootere activiteit* komen, die niet van Buitenlandsche Zaken, maar van Koloniën moet uitgaan.

President Mac Kinley zeide tot spr. vóór twee jaren: „we have become neighbours". En hij had gelijk; door de verovering van de Philippijnen zijn wij buren ge-

worden; maar die nabuurschap is voor ons niet zonder bedenking. „Zoolang Spanje op de Philippijnen gezag voerde, liepen wij geen gevaar; Spanje was een stille partij. Maar herhaaldelijk heb ik een jaar geleden in Amerikaansche bladen gelezen, hoe de *expansion*-politiek ten opzichte van de Philippijnen dáarom van zoo groot belang was, omdat deze politiek niet alleen het bezit van dien Archipel verzekerde, maar ook om de nabuurschap van Borneo enz. — en dan worden meerdere van onze eilanden genoemd — waar groote landstreken gevonden worden, waarop, zoo stond er, niemand rechten kan doen gelden. Het idee om van de Phillippijnen uit naar onze eilanden te dringen, bestaat dus nu reeds — ik zeg niet bij de Amerikaansche Regeering — maar bij de Amerikaansche commercieele wereld. In Japan bestaat ook zekere *insulomanie*, als ik mij zoo mag uitdrukken, dat is om het rumoer op alle eilanden, die als een gordel om Oost-Azië liggen, te beschouwen als toekomstmuziek voor Japan.

„Doet het nu geen afbreuk aan onze koloniale positie — en uit dit oogpunt bespreek ik deze quaestie — dat, waar zelfs kleinere landen, als België en Denemarken, reeds een zoo invloedrijke positie wisten te veroveren, wij zoo verre ten achter blijven?

„Ik heb hierover meer dan eens gesproken met mannen die op scheepvaartgebied hun sporen verdiend hebben, en die allen erkenden dat een stoomschip van onze koloniën naar China en Japan, een eisch van het oogenblik is, maar dat zij daartoe geen stappen konden doen, zonder den krachtigen steun der Regeering. Nu geloof ik, wanneer ik de Memorie van Beantwoording goed begrepen heb, dat de Regeering niet ongeneigd is deze zaak te bevorderen, maar afwacht tot de particulieren er mede zullen beginnen. Zoo gaat het dan als met den jongen en het meisje; de jongen durft het meisje niet vragen, en het meisje wacht totdat de jongen zich ver-

klaren zal, en er komt van het engagement niets.

„Daarom wensch ik aan de Regeering te vragen, of zij thans, bij dit mondeling debat, niet een meer pertinente verklaring zou willen afleggen, dat zij bereid is het particulier initiatief, zoo het zich aanmeldt, ten deze ernstig, krachtig en afdoende te steunen?

„Zoo ben ik ook niet geheel tevreden met het antwoord in de Memorie gegeven over de consulaire quaestie in zake Oost-Azië, noch over wat daar gezegd is over de „commercial and industrial agents".

„Onze consulaten kunnen hierarchisch natuurlijk niet anders staan dan onder Buitenlandsche Zaken, omdat zij hun exequatur moeten hebben van de Regeeringen, maar ik zou wel wenschen dat èn de instelling van consulaten èn de benoeming van consuls in Oost-Azië, niet unilateraal van Buitenlandsche Zaken uitging, maar in overleg met Koloniën werd geregeld.

„Maar behalve een bevestiging en versterking van onze consulaire positie, dring ik ook aan op het aanstellen van *commercial agents*, en zelfs wensch ik dat dit breed door de Regeering moge opgevat worden, opdat onze industrie van de zijde der Regeering steun en leiding moge ontvangen. Onze handel en industrie, vroeger op internationaal gebied zoo sterk, ziet zich thans de loef afgestoken niet alleen door Engeland, maar ook door Duitschland en kleinere landen.

„Bij deze zwakbeenigheid onzer industrie beschouw ik wel als de roeping eener goede Regeering, en tevens als van het hoogste belang voor onze koloniale veiligheid, om in Oost-Azië het particulier initiatief niet alleen te beschermen, maar ook uit te lokken en te prikkelen, kortom *het op de been te helpen.* Alleen zóo kunnen wij in Oost-Azië allengs een positie verkrijgen, die overeenkomt met onze waardigheid als tweede koloniale mogendheid."

De rede van den heer Kuyper leverde den heer Van

Kol welkome stof voor eene scherpe philippica tegen de bestaande imperialistische strooming.

„Wij lezen zoo dikwijls van het „Greater Britain", wij zien de wording van een „Nieuw Rusland", wij zien dat Duitschland gedwongen is een maritieme mogendheid te worden om een „ander Duitschland" te kunnen veroveren, en Nederland volgt hen op dien weg.

„Wij Nederlanders hebben in stilte, met de macht waarover wij konden beschikken, getracht een „grooter Nederland" te vormen. Dikwijls is dit geschied zonder langdurige oorlogen; alleen op Atjeh hebben wij meer dan 26 jaar ten bate van onze imperialistische en kapitalistische politiek een veroveringsoorlog moeten voeren. Wij Nederlanders, die er trotsch op zijn dat de publieke opinie zich eendrachtig heeft verklaard tegen het onrecht en de gruwelen, die in de Transvaal geschieden, aan de Zuidpunt van Afrika, wij hebben gezwegen bij het gebeurde in Atjeh op de Noordpunt van Sumatra. Wij waren begeerig naar het gebied en zijn rijkdommen, wij wenschten een nieuwen parel te hechten aan de „Nederlandsche kroon".

„Wij hebben, evenals Chamberlain, toen onze nederlagen moesten gewroken worden, nieuwe geweren, nieuwe kanonnen, nieuwe snelvurende wapenen gezonden, om krachtiger te kunnen optreden.

„Ook wij, vrees ik, zullen onzen Rhodes, onzen Jameson zien opstaan; het voorbeeld daarvan hebben wij reeds gezien bij de Paketvaartmaatschappij en de goudmijnmaatschappijen van Celebes. Wij hebben onze Jamesons reeds in Borneo en Sumatra die in de petroleum een rol hebben gespeeld.

„De voortdurende uitbreiding van het Nederlandsche koloniaal gezag in deze eeuw, heeft prof. De Louter de rechtmatige klacht in den mond gelegd, dat wij niet eens in staat zijn om ons tegenwoordig bezit behoorlijk te beheerschen en „dat Nederland ongetwijfeld de grenzen

van deugdelijke koloniale heerschappij reeds heeft overschreden." (*Handleiding*, bladz. 26).

„Nog zijn wij niet in botsing geraakt met de groote mogendheden, die de hand uitstrekken naar nieuw bezit, en dat alleen omdat wij onze annexatiën meer in het binnenland hebben gedaan of bogen als groote mogendheden met ons in aanraking kwamen. Toch is het gevaar voor oorlog met andere koloniale machten voor ons niet gering. Vooral *Amerika* is voor ons gevaarlijk, daar van zijn bezittingen de zuidelijke Philippijnen onze Sangir- en Talaut-eilanden bedenkelijk naderen. Duitschland's bezit nadert met zijn Carolinen-eilanden onze goudmijnen van Celebes, terwijl Engeland in Noord-Borneo vasten voet heeft, en wij reeds te Serawak, Broenei, enz. het veld moesten ruimen. Ook Nieuw-Guinea met zijn Mapia-eilanden had een twistappel kunnen worden tusschen ons en het Duitsche Keizerrijk. Het gevaar voor botsing is dan ook geenszins denkbeeldig te noemen nòch op Timor, nòch naast Engelsch Nieuw-Guinea.

„De Atjeh-oorlog, die thans reeds zes en twintig jaren duurt, kan ons gevaarvol worden, en met hetzelfde recht als Amerika heeft ingegrepen op Cuba, kan Engeland dat doen in Atjeh en zijn deel nemen van Noord-Sumatra.

„Wellicht zullen eerlang de tegenwoordige tinmijnenbezitters op de kust van Malakka iets meer dan begeerige blikken werpen, en de hand gaan uitstrekken naar de rijke tinmijnen in Siak en Singkep. En indien blijkt dat in het Nederlandsche gedeelte van Nieuw-Guinea rijkdommen in delfstoffen en andere zaken worden aangetroffen, dan loopen wij zeer zeker gevaar in botsing te komen met de Engelsche kapitalisten in Australië, die al lang op den loer liggen. Op dergelijke wijze, door het volgen van zulk een imperialistische politiek, leven wij op een vulcaan, zich verheffende te midden der woedende baren, waarvan het inwendig smeulende vuur altijd tot uitbarsting kan komen. Want evenals de Rhodessen en de

Barnato's voor Witwatersrand een gevaar bleken te zijn, zoo bedreigen de Rockefellers, de *Standard-Oil-Company* en andere kapitaal-magnaten onze oliebronnen op Sumatra en de goudmijnen in Menado. En waar het de ondergang is geweest van de Transvaal, dat zoovele rijkdommen in den boezem der aarde aanwezig waren, die de hebzucht der kapitalisten hebben opgewekt, daar zal het eveneens gaan met onze rijkdommen, daar wij deze aan de kapitalisten overleverden in plaats van deze te beheeren van Staatswege, ten bate der gemeenschap."

Ook den tocht naar de V Kota's beschouwde de heer Van Kol als een staaltje van onze kapitalistische politiek; immers, de drijfveer tot deze expeditie was de begeerte naar de rijkdommen die in den bodem verborgen zijn.

Gewagende van de toenemende verarming van den Javaan, stelde spr. de vraag: Wat deed tegenover dien treurigen toestand de Minister Cremer, op wien zoovelen hun hoop hadden gevestigd? „Alle illusiën dienaangaande zijn verdwenen. Hij stelde allen die het wèl meenen met Indië en zijn bewoners droevig te leur, en logenstrafte de leuze kort nà zijn optreden als Kamerlid op 18 Mei 1885 aangeheven, toen hij er op wees „dat wij ons welwillen voor Indië moeten toonen op practische wijze door *daden* en niet alleen door woorden."

De heer Verhey legde terstond een pleister op de wond, door den heer Van Kol geslagen, door met ingenomenheid te wijzen op hetgeen Minister Cremer op wetgevend gebied heeft tot stand gebracht: de versterking door hem aangebracht in de gewone middelen, de vastberaden wijze waarop hij het brengen van rust en orde in Atjeh bevordert, de toezegging, het indienen van een wetsontwerp betreffende decentralisatie, omtrent de herziening van het Regeeringsreglement, enz. Een en ander wettigt het vertrouwen dat de Minister hervormen wil en zal, zooveel in zijn vermogen is, meende de heer Verhey.

De heer Van Vlijmen betoogde nog eens, dat er met kracht moet worden gestreefd naar verbetering van den financieelen toestand. De gewone uitgaven moeten geheel door de gewone inkomsten worden gedekt. En daartoe is vóór alles noodig: Vrede in Atjeh! De vraag of wij thans op den goeden weg zijn om tot dat doel te geraken, meende hij bevestigend te moeten beantwoorden.

De heer Van der Zwaag souligneerde in eene korte, vlotte rede enkele punten uit de rede van zijn geestverwant Van Kol.

In zijn antwoord aan de verschillende sprekers verklaarde Minister Cremer gulweg dat hij zelf gevoelde de critiek, welke sommigen hem niet bespaard hadden, min of meer te hebben verdiend. „Als die leden het betreuren dat de Minister niet meer heeft kunnen tot stand brengen, dan mag ik verklaren, dat ik zelf dat in nog meerdere mate betreur.

„Ik voeg er echter bij, dat een minister van Koloniën bij het aanvaarden van zijn portefeuille niet vermoeden kan, dat de werkzaamheden aan zijn ambt verbonden zóó omvattend zijn, dat voor het rustig nadenken over groote vraagstukken bijna geen tijd beschikbaar blijft, althans niet zooveel, als hij wenschen zou ter beschikking te hebben.

„Ik werk evenwel, naar de mate mijner middelen, zoolang het dag is, en meer kan ik niet doen. En daarom te meer ben ik dankbaar aan die leden die een warm woord van erkenning gesproken hebben voor wat ik gedaan heb. Het zal mij een aansporing zijn om op den ingeslagen weg voort te gaan."

Ten aanzien van het door den heer De Waal Malefijt besproken punt: de regeling van de rechtspositie van de inlandsche christenen, deelde de Minister mede, dat hij de mogelijkheid had overwogen om zich los te werken uit den grooten stapel papieren, die omtrent deze zaak

reeds is verzameld, en tot eene gedeeltelijk oplossing van de quaestie te komen.

„Ik durf natuurlijk te dezen opzichte nog geen belofte af te leggen, maar ik heb de behandeling van dit denkbeeld opgedragen aan een zeer bekwaam Indisch rechterlijk ambtenaar, die zich daartoe beschikbaar heeft gesteld, ten einde te trachten gedaan te krijgen wat in deze te doen valt."

Of de oplossing geheel of partieel zal zijn, durfde de Minister op het oogenblik nog niet zeggen. Hij hoopte dat de Indische Regeering zeer spoedig haar gevoelen zal mededeelen; mocht dit het geval niet zijn, dan zal hij, in afwachting daarvan, de zaak toch ter hand nemen.

De vraag of wijziging van de instructie der regenten wenschelijk is, zal de Minister gaarne overwegen.

Uitvoerig verdedigde Z. Exc. den voorgestelden tramaanleg in Atjeh tegen de opmerkingen dienaangaande van den heer Pijnacker Hordijk. De Minister gaf toe, dat de raming uitvoeriger had kunnen zijn, als zij later ware ingediend; maar zou zij daarom betrouwbaarder zijn geweest?

„Wat is de grondslag van de raming? Datgene wat wij onder gelijke omstandigheden in het Pedirsche reeds hebben betaald. Nu kan men wel een brigade in het veld zenden om een betrouwbare raming te maken, maar wie staat er ons borg voor, dat na het daarmede gepaard gaande tijdverlies, de ijzerprijzen bijv. niet zullen stijgen of dalen met bijv. 50 pct., waardoor de raming weder bijna zonder waarde zou zijn. Ik kom er rond vooruit, dat deze raming zeer globaal is, maar toch in zooverre vertrouwen verdient, dat de ondervinding bij het bouwen in Atjeh in aanmerking genomen, deze raming ruim is genomen."

Wat betreft de vermoedelijke uitkomsten der exploitatie, kan men een vergelijking maken met de opbrengst van de bestaande tram in Groot-Atjeh. De Minister ver-

wees daaromtrent naar het Koloniaal Verslag van dit jaar, bladz. 136—137, waaruit blijkt, dat de tram van Olehleh naar Selimoen, 67 kilometer lang, in het afgeloopen jaar vervoerde 667,530 personen en 61,821 ton vrachtgoederen, en dat van die tram ook door particulieren een ruim gebruik wordt gemaakt. De netto opbrengst — dat zijn de ontvangsten verminderd met de uitgaven — was in 1897 *f* 46,000, in 1898 *f* 36,000, derhalve reeds een kleine rente van het daarin gestoken kapitaal. „Van de tram die de Regeering thans voorstelt aan te leggen, zal mijns inziens een vrij ruime opbrengst te wachten zijn. Zooals uit de overgelegde kaartjes blijkt, loopt de tram midden door de vallei van Pedir, een vallei die zeer goed bebouwd en dicht bevolkt is.

„Wij hebben het Pedirsche gelukkig onder onzen invloed gekregen, zonder in de noodzakelijkheid te zijn gebracht, die de heer Van der Zwaag meende dat in Atjeh noodig was, om het land ten onder te brengen, eerst de meerderheid van de bevolking te moeten uitmoorden. Integendeel, de bevolking van Pedir heeft zeer weinig geleden door den oorlog, zeer weinig offers zijn onder die arbeidzame menschen gevallen, woningen of kampongs zijn niet verwoest en de velden zijn alle bebouwd. Ik geloof dan ook, dat voor tramaanleg Pedir zeker een van de goede streken in Nederlandsch-Indië kan worden genoemd, en verder gaat die tram ook door de verschillende Noordkuststreken, die over het algemeen vrijwel bevolkt en vrij welvarend zijn en waar de oorlog slechts weinig offers heeft geëischt, zoodat ik zonder in berekeningen daaromtrent te vervallen, in het algemeen met mijn kennis van tramwegen in Nederlandsch-Indië in streken ongeveer bewoond als deze, gerust durf te voorzien, dat deze tram geen blijvende last op de begrooting zal leggen, maar dat dit werk, ofschoon het nog wordt aangelegd voor rekening van het departement van Oorlog, toch eigenlijk er een is, dat men gerust onder Burgerlijke Openbare

Werken kan brengen. Dit werk wordt door de genie gebouwd, omdat deze beter dan het departement der Burgerlijke Openbare Werken in staat is het tot stand te brengen."

Op de van verschillende kanten geuite klacht over opdrijving van de militaire uitgaven antwoordde spreker:

„De hoofdzaak is: worden die uitgaven zoo nuttig mogelijk besteed. Wij hebben nu in Indië als Gouverneur-generaal een deskundige, en in Atjeh heeft men een man aan het hoofd, die als krijgsman hoog staat, maar van wien ik tevens zeker weet, dat zijn streven altijd is om de militaire uitgaven zooveel mogelijk te verminderen, en dat hij zijn roem daarin tracht te vinden om met kleine middelen zooveel mogelijk tot stand te brengen. Die geachte generaal is een van de gelukkigste leerlingen van de Krijgsschool hier te lande en wel van den tegenwoordigen Gouverneur-generaal. Van dien tijd af is een groote achting van die mannen voor elkanders kunde en ijver ontstaan. Nu heb ik het vertrouwen, dat ook de Gouverneur-generaal als deskundige op militair gebied er juist voor zal waken, dat geen onnutte militaire uitgaven gedaan worden. Door mijn voorgangers is wel eens opgemerkt, dat zoo dikwijls van hier uit voorstellen gedaan worden om de militaire uitgaven te verminderen, men op zekeren tegenzin stuitte. Men behoefde slechts van vermindering te spreken of in Indië werden de voelhorens uitgestoken. Ik geloof, dat dit veranderd is en dat de invloed dien de betere militaire opvoeding heeft uitgeoefend er toe heeft medegewerkt, dat men begrijpt, dat men moet woekeren met de middelen die men heeft. Zoo is o. a. het streven van het militair bestuur op Atjeh, en nu ook te Batavia, om de bezettingstroepen op Atjeh zoo min mogelijk uit Europeanen te doen bestaan. De maréchaussée is tegenwoordig het wapen dat in de onderworpen landstreken, waar reeds betrekkelijk orde en regelmaat bestaat, dienst doet. Dit brengt een enorme besparing van Euro-

peesch personeel teweeg en men werkt alzoo in de ook hier in het algemeen aanbevolen richting, dat men in Indië zoo veel mogelijk inlanders moet gebruiken voor het werk dat zij goed kunnen verrichten.

„Een andere bron van uitgaven voor het Indisch leger is het verspreid zijn in de Buitenbezittingen van kleine posten, die op zich zelf weinig krijgswaarde hebben; of het moest zijn tegen inlanders, die weinig in getal waren. Nu wordt overwogen — en het eindvoorstel zal wel spoedig komen — om waar men het aantal veldbataljons op Java tijdelijk met twee heeft moeten vermeerderen, deze te behouden voor de verdediging van Java, door inkrimping van die kleine bezettingen, die weinig militaire waarde hebben. Daardoor zou het actieve leger grooter en sterker worden door die te zamen goed geoefende manschappen, die men alzoo uitstekend zou kunnen gebruiken tegen een vijand uit den vreemde, zonder dat de totaal-uitgaven voor het leger zouden vermeerderen. Zoodoende zouden, met een grootere strijdkracht, de kosten van het leger verminderen."

Op de overige beschouwingen ging de Minister niet diep in. De financieele desiderata van den Pijnacker Hordijk verklaarde hij bijna geheel te kunnen onderschrijven.

Wat de vraag van onze positie in Oost-Azië betreft, meende de Minister dat de krachtigste waarborg voor ons gezag wel altijd zou zijn de gehechtheid van de inlandsche bevolking aan ons bestuur, en dat alles wat wij kunnen doen om de genegenheid van die bevolking te verwerven of te behouden, indirect bijdraagt tot het behoud van onze koloniën.

„Daarbij komt nog, dat, wanneer die gehechtheid er is, en wanneer in onze koloniën toestanden heerschen, die geenerlei aanleiding geven tot interventie van buiten, de kans op die interventie ook zeker gering zal zijn. Waar dergelijke interventie in den laatsten tijd heeft

plaats gehad, heeft men altijd naar goede redenen daarvoor gezocht, — oorzaak daarvoor gehad, kan men misschien zeggen in sommige gevallen. Maar een interventie, een invallen, een ingrijpen zonder eenige oorzaak, dat is toch iets wat wij, geloof ik, in onze koloniën niet zoo licht zouden kunnen verwachten; waarbij nog komt, dat onze koloniën een bezitting vormt, die niet licht door de eene macht aan de andere zal worden gegund.

„Waar wij dus hebben bij voorbeeld een vloot, die niet opgewassen is tegen die van een groote mogendheid, dan zullen wij aan den anderen kant de vraag moeten stellen, of een eskader van een zestal goede schepen, al zijn zij niet van het grootst kaliber, voor iemand, die er aan denkt om te hulp te komen, om een woordje mede te spreken in ons belang, niet een welkome steun zal zijn. Wanneer wij niets deden voor een vloot of zeer weinig, dan wordt het voor hem, die het goed met ons meent veel moeilijker om ons te hulp te komen, dan wanneer hij weet, dat reeds een kern van verdediging aanwezig is.

„En nu wat het leger betreft, ik heb het bij een vorige gelegenheid reeds gezegd, dat waar een veldleger is als wij weldra op Java zullen hebben, goed geoefenden uitstekend bewapend, tegenwoordig teruggetrokken in de binnenlanden op zeer gezonde plaatsen en op een hoogte van gezondheid gebracht, zooals langzamerhand ons Indisch leger bereikt heeft, op het eerste oogenblik gereed om uit te rukken en krachtig op te treden, daar zal een landing van vijandelijke troepen — vooral op Java — geen gemakkelijke onderneming zijn.

„Die troepen zullen langs de kust moeten optreden, daar met klimaatinvloeden hebben te worstelen, geharceleerd worden door onze troepen, die met het terrein bekend zijn en uit het gezonde binnenland komen".

De vraag of de uitzending van den heer Rooseboom

mede gemotiveerd was door de defensie beantwoordde de Minister ontkennend:

„Toen ik dacht aan den heer Rooseboom voor deze belangrijke positie, heb ik hem mij meer herinnerd als Kamerlid dan als generaal. Als Kamerlid heb ik een hoogen dunk gekregen van zijn bekwaamheden; als generaal ben ik minder met hem in aanraking geweest, en kan ik hem minder beoordeelen.

„Nu eenmaal de keuze gevallen is op een generaal van de bekwaamheden van den heer Rooseboom, zal de benoeming ook zeker dienen, om dit belangrijk vraagstuk zoo spoedig mogelijk tot oplossing te brengen.

„Er zijn over de verdediging van Indië reeds allerlei plannen en stukken gemaakt, maar zooals bij diergelijke zaken meestal gaat — en de krijgswetenschappen staan niet stil — de meeningen van opvolgende commandanten van leger en vloot wisselen telkens af.

„De tegenwoordige legercommandant is iemand, die het vraagstuk der verdediging allerminst uit het oog verliest; bij alle daden of voorstellen die hij doet, staat de verdediging tegen een buitenlandschen vijand op den voorgrond.

„Er zijn in den laatsten tijd verschillende daarop gebaseerde plannen overwogen en gemaakt. Het zal een van de eerste plichten van den nieuw opgetreden landvoogd zijn daarover zijn licht te doen schijnen; en aangezien hij op dit gebied een man van groote bekwaamheid is, hoop ik, dat die zaak met eenigen spoed door hem zal behandeld worden.

„Op de vraag: weet men op Java wat men zal doen, in geval van een vijandelijken inval, kan ik beslist een bevestigend antwoord geven.

„Wat de communicatie betreft met het moederland in geval van oorlog is de eerste vraag geweest of de communicatie over zee over de Kaap zal kunnen geschieden, of de schepen daarop zijn ingericht. Op die vraag van

groot belang zou ik geen bevestigend antwoord durven geven: want wanneer het eenmaal zóo ver is, dat wij gewikkeld zijn in een Europeeschen oorlog, zoodat het Suezkanaal gesloten is, zou ook de weg om de Kaap eigenaardige bezwaren aanbieden, waarover ik thans maar liever niet zal uitweiden. Ik geloof dat, wanneer dergelijke oorlog mocht uitbreken, Indië zich zelf zou moeten verdedigen; daarop wordt door aanschaffing van voldoend oorlogsmaterieel en andere middelen steeds gewerkt.

„De telegraafquaestie (door den heer Kuyper ter sprake gebracht) heeft reeds zeer de aandacht getrokken, niet alleen van mij, maar ook van mijn ambtgenooten van Waterstaat en van Buitenlandsche Zaken. Overleg tusschen de Departementen daarover is al aangevangen, en wat mij betreft heb ik den ambtenaren, die met deze zaken op mijn bureau belast zijn, reeds voor eenigen tijd opdracht gegeven om haar te bestudeeren.

„Wat de vraag betreft of wij tegenover Engeland niet een troef in handen hebben met de lijn, die van Engeland naar Australië voor een deel over Java loopt, kan ik mededeelen, dat in de telegraafkabelconcessie der *Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company* voor de telegraphische verbinding van Java en Sumatra met de Strait-Settlements en met Australië een art. 3 voorkomt, dat aldus luidt:

„„Op elk der geleiddraden van den ondernemer wordt door zijn zorg en te zijnen koste in de gouvernements-telegraafkantoren, waarin zijn telegraafverbindingen worden gebracht, een toestel geplaatst en onderhouden.

„„In de gouvernements-telegraafkantoren geschiedt de afwerking der correspondentie op de lijnen des ondernemers, door zijn beambten, alleen voor zooveel de bediening der toestellen op die lijnen betreft.

„„De Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië is

echter te allen tijde bevoegd om ook de bediening der toestellen op de lijnen des ondernemers aan personen behoorende tot het corps der gouvernements-telegrafen in Nederlandsch-Indië op te dragen.

„„Het personeel van den ondernemer dat in de gouvernements-telegraafkantoren dienst doet is gehouden zich te onderwerpen aan, en zich te gedragen naar alle bepalingen van orde en contrôle, die aldaar voor het personeel van de gouvernementstelegrafen geldend zijn.""

„Of deze bepaling voldoende zal wezen om tegen alle eventualiteiten gewapend te zijn, dat, men houde het mij ten goede, zal ik nader dienen te overwegen; in elk geval blijkt er uit, dat de bediening van die lijn in Nederlandsche handen kan worden gebracht. Of het noodig zal zijn, en, zoo ja, wat er gedaan zal moeten worden, om een van Engeland onafhankelijke lijn te krijgen, is ook nog een open vraag.

„Of wij verder aan de actie, bijv. in China, behooren deel te nemen, om door aankoop of pacht of op andere wijze stukken grond in bezit te krijgen, is een vraag die door ijverige ambtenaren reeds bij de Departementen van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën opgeworpen is, doch in dat opzicht sta ik meer op het standpunt van den heer Van der Zwaag, die meent dat wij beter doen met daar af te blijven. Ik zou meenen, dat als wij in China of elders aan die politiek gingen mededoen, wij daarmede een zeer gevaarlijken weg zouden opgaan en dat men ons dan wel eens zou kunnen voorhouden de spreuk: Wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe dat ook aan een ander niet. Wat de opmerking betreft omtrent het steunen van een lijn op China en Japan, van Europa uit, ben ik van oordeel, dat dit geen speciaal koloniaal belang is. Zulk een verbinding zou strekken tot bevordering en ten bate van den Nederlandschen handel en nijverheid, en een daarvoor te verleenen subsidie zou meer eigenaardig uit de Nederlandsche schatkist verstrekt moeten worden.

„De Indische schatkist betaalt de verbindingen in den Indischen Archipel. Zij heeft ook twee verbindingen mogelijk gemaakt, die te zamen een wekelijksche verbinding tusschen Nederland en Indië geven. Verder in dit opzicht te gaan, verbindingen te maken, die zelfs Indië niet zouden aandoen òf misschien een uiterst puntje, daarvoor geloof ik niet dat geld uit de Indische schatkist, die toch al niet zoo bijzonder gevuld is, zou mogen beschikbaar worden gesteld.

„Een andere vraag is het, of het mogelijk zou zijn om lijnen te steunen, die van Indië uitgingen naar China of Japan, waarop de heer Verhey de aandacht gevestigd heeft; daaromtrent zou ik mij op het oogenblik niet wenschen uit te laten; dit zal afhangen van de voorstellen, die daaromtrent worden gedaan en van de belangen, die de Indische handel en industrie daarbij zullen hebben. Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat, wanneer kans bestond op een zeer goede verbinding, het op den weg der Regeering zou kunnen liggen om daartoe mede te werken. Ik herinner er aan, dat, buiten de medewerking van de Regeering, niet lang geleden er een verbinding is geopend met China en Japan, maar ten gevolge van de weinige hulp, die zij mocht ondervinden van den handel aan weerszijden, is die verbinding weder ingetrokken.

„Ik kan dus omtrent deze zaak geen belofte doen.

„Wat betreft het hebben van *commercial agents* in vreemde landen, die zouden moeten te gemoet komen aan het gebrek aan energie van onze kooplieden, geloof ik, dat daarvan weinig te verwachten is. Engeland heeft zijne groote handels- en scheepvaart-extensie verkregen zonder *commercial agents*. Dergelijke personen worden meer gebruikt door landen, die weinig koloniën hebben, die hun handel, coûte que coûte, moeten dringen naar zekere streken, zooals bijv. België en Duitschland; maar het komt mij voor, wat Nederland en Nederlandsch-Indië

betreft, dat wij een enorm veld van arbeid hebben, ook in onze eigene bezittingen, zoodat het met kunstmiddelen dringen van den handel naar het buitenland nu niet zoo zeer op den voorgrond behoeft te komen.

„Onze consulaire ambtenaren krijgen een opleiding en hebben een examen afgelegd, die hen geheel geschikt moeten maken voor het vak van *commercial agents*. Niet alleen dat zij een theoretische opvoeding in die richting krijgen, maar zij ontvangen ook een practische opvoeding, want vele van die jongelieden gaan een tijdlang op buitenlandsche handelskantoren. Of nu de Indische of de Nederlandsche Regeering betere *commercial agents* zou kunnen vinden dan die jongelieden, betwijfel ik. Ik heb zelf voor eenige jaren medegedaan om te trachten in het verre Oosten groote inrichtingen op het gebied van handel en bankwezen in het leven te roepen, maar men is steeds gestuit op het gebrek aan bekwame jongelieden. Hoe men aan dit euvel te gemoet kan komen door het aanstellen van *commercial agents*, verklaar ik niet te begrijpen. Ik kan echter de verzekering geven, dat, wat de consulaire vertegenwoordiging in het Oosten betreft, er steeds overleg plaats vindt tusschen de Departementen van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën. Ik wijs bijv. op de aanstelling van consuls in Zuid-China en te Kobé.

„In het algemeen wensch ik den geachten afgevaardigde dit te zeggen omtrent mijne denkbeelden betreffende onze internationale positie in Nederlandsch-Indië, dat wij niet genoeg kunnen doen, om onze positie in Indië te consolideeren en te versterken. Geen angstvallige politiek moeten wij voeren, noch bang zijn om ons te vestigen waar dat noodig is. Onze vestiging op Nieuw-Guinea bijv., waarover de heer Van Kol weder heeft gesproken, heeft ook ten doel gehad om onze vlag te planten in een streek, die internationaal erkend was onder onze Regeering te staan. Wij hebben daarmede een dubbel doel bereikt; in de eerste plaats, dat de bevolking de vruchten

van ons bestuur trekt, en in de tweede, dat het nu vaststaat voor iedereen, dat die streek behoort tot de Nederlandsch-Indische bezittingen.

„Zoo zullen wij uit den aard van ons koloniaal bezit zelf genoodzaakt zijn om ons gezag voortdurend uit te breiden binnen de grenzen van ons bezit, het te consolideeren en het te doen strekken ten bate van den inlander. Hoe meer dat geschiedt, hoe meer de kans op vreemde interventie vermindert.

„Ik mag hier bijvoegen, dat het mijns inziens op den weg van het moederland ligt om te zorgen, dat de opleiding van de jongelieden in dien geest geschiedt; dat wij menschen krijgen, die geschikt zijn in den vreemde onzen handel en scheepvaart te brengen; dat krijgt men niet door Regeeringsmaatregelen, maar door de kracht van het volk zelf."

Bij de replieken liet de heer Van Kol zich in bittere bewoordingen uit over het gemis aan belangstelling bij de Kamer, waar het Indië geldt, blijkende o. a. uit de geringe opkomst der leden. De voorzitter had — wat zeer zelden gebeurt — dien dag de vergadering moeten uitstellen tot 's middags, omdat het vereischte aantal leden niet aanwezig was. Op dit punt vond de heer Van Kol bijval bij den heer De Waal Malefijt.

De afgevaardigde van Enschedé gewaagde, in verband met de wijze waarop Indië's belangen hier worden behartigd, ook van de manier waarop de begrooting tot stand komt.

„Is het niet treurig — riep hij uit — dat de begrooting van Indië wordt opgemaakt door een man die zijn Indische bekwaamheden heeft opgedaan in de forten van de stelling van Amsterdam; dat zij afhangt van een man die zijn kennis van Indië heeft moeten opdoen op de banken van het Voorhout bij het ministerie van Financiën, en ten slotte van een Minister, die Indië alleen kent uit de tabaksschuren van Deli?"

Hierop antwoordde de Minister:

„Ik geloof, dat er geen Gouverneur-generaal ooit te vinden zal zijn die over de honderden onderwerpen en vraagstukken van allerlei beteekenis, die hij te behandelen zal hebben, op de hoogte kan zijn door persoonlijke ervaring. Als Kamerlid heb ik, als er sprake was van Indische specialiteiten, dikwerf gezegd, dat ik zulke soort van specialiteit niet erken, eyenmin als ik Nederlandsche specialiteiten ken.

„Of een Gouverneur-generaal, die een grooter of een kleiner deel van Indië heeft bezocht en daar vertoefd heeft, daarom bekwamer en geschikter zal zijn voor zijn taak, is nog nimmer bewezen. Wij hebben onder onze Gouverneurs-generaal die Indië bestuurd hebben, mannen gehad, die te voren nooit in Indië geweest waren en wier namen toch in één adem genoemd mogen worden met hen, die er vroeger wel een werkkring hadden gehad.

„Ofschoon het voor een Minister moeilijk is uit een oogpunt van discretie om over personen te spreken, wil ik den geachten afgevaardigde toch antwoorden op het noemen in dit verband, van den vice-president van den Raad van Indië.

„En dan kan ik mededeelen, dat ik juist eergisteren een gesprek had met een afgetreden Gouverneur-generaal, die waarschijnlijk door den geachten spreker niet als leek in Indische zaken wordt beschouwd, die met grooten lof en hooge waardeering sprak over de adviezen, die tegenwoordig door den Raad van Indië worden gegeven en die door hem voor een groot deel mede worden toegeschreven aan den invloed van den heer De Meester. Het zij mij vergund mijn eigen persoon hier niet te verdedigen als specialiteit in Indische zaken."

Bij de behandeling van de onderdeelen der begrooting ontspon zich een kort debat bij den post van *f* 4.522.000 voor verlofs- en nonactiviteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, pensioenen en gagementen.

De heer Van Kol drong aan op verlaging van de hoogere pensioenen en op verhooging van de lagere pensioenen. Tevens — zoo meende hij — hebben inlandsche ambtenaren en soldaten aanspraak op een billijker en rechtmatiger verdeeling der pensioenuitgaven dan thans het geval is.

Ook de heer Verhey meende dat de hoogere Indische pensioenen best wat konden worden verminderd zonder dat aan de billijkheid werd te kort gedaan.

De Minister wilde er echter niet van hooren. Zich beroepende op de berekeningen van prof. Van Geer, betoogde hij, dat het niet zoozeer de hooge pensioenen zijn, die op de begrooting drukken, dan wel de lagere pensioenen, die personen op jeugdigen leeftijd ontvangen. Menschen die voor den Indischen dienst afgekeurd worden en op vrij jeugdigen leeftijd naar Europa vertrekken, blijken in het Europeesche klimaat dikwijls ongeveer even gezond als de overige menschen. Dergelijke personen genieten soms gedurende bijna een menschenleeftijd pensioen voor luttele jaren dienst in de tropen. Daarom is in overweging gegeven om aan hen die minder diensttijd hebben dan die welke recht geeft op pensioen, het pensioen te vervangen door wachtgeld, dat ingetrokken wordt zoodra de titularis een andere betrekking, hetzij in Indië of elders, gevonden heeft.

Een dergelijke maatregel zal op den duur veel meer invloed op den pensioenslast hebben dan het aantasten van de hooge pensioenen.

De heer Van Vlijmen vond bij onderafd. 35 gelegenheid, den meer en meer achteruitgaanden oeconomischen toestand van den Javaan ter sprake te brengen en nogmaals aan te dringen op het nemen van eene proef met landbouwcredietbanken ten behoeve van den inlander.

De Minister maakte er zich van af door te verklaren, dat hij de zaak aan een gezet onderzoek zal onderwerpen.

Onderafd. 37*a*: *f* 220.000 voor invoering van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, leidde tot eene hervatting van het ten vorigen jare over dit punt gevoerd debat.

De heer P ij n a c k e r H o r d ij k opende het vuur door aan te dringen op overlegging van het nader rapport der Indische Regeering en de adviezen van de hoofden van gewestelijk bestuur.

„Wil de Minister dat niet doen," zeide spr., „dan zou ik bezwaarlijk kunnen medegaan met den opnieuw op deze begrooting voorgestelden post van *f* 220.000. Ik meen dat de Kamer het volle recht heeft om inzage van de stukken te verlangen."

De heer M a c k a y, herinnerend aan de verleden jaar door hem geopperde bezwaren tegen de voorgestelde zeer beperkte reorganisatie, gaf den Minister in overweging den post van de begrooting af te nemen, omdat de Kamer in de onmogelijkheid was thans over de zaak eene beslissing te nemen. Het uitstel zou niet van langen duur behoeven te zijn. Binnenkort zou de post dan bij suppletoire begrooting opnieuw kunnen worden voorgesteld. Maar éérst moest de Kamer in de gelegenheid worden gesteld, zich een oordeel te vormen, door overlegging van de desbetreffende stukken.

De heer T y d e m a n stelde naar aanleiding van het feit, dat, in afwachting van een nader onderzoek, de tegen 1 Juli van dit jaar bepaalde invoering van de reorganisatie was opgeschort, de twee volgende vragen: Hebben zich zulke nieuwe gezichtspunten geopend bij deze Regeering of ook bij de Indische Regeering — spr. bedoelde hiermede *in casu* den sedert afgetreden landvoogd — dat de Regeering van overtuiging is veranderd? En is dat *niet* het geval, zal de Minister dan de reorganisatie invoeren onmiddellijk nadat deze begrooting in de beide takken der volksvertegenwoordiging is aangenomen?

De heer Geertsema achtte zich, ondanks al de stemmen die deze reorganisatie ten stelligste ontraden, gerechtigd den Minister toe te roepen: voer den maatregel gerust in; hij zal ten zegen zijn van regenten en bevolking.

De heer Van Vlijmen verklaarde zich ten zeerste gekant tegen de voorgenomen reorganisatie, die groote ontevredenheid zal verwekken onder de inlandsche hoofden.

De heer Van Karnebeek ondersteunde den aandrang tot overlegging van de eerst dezer dagen ontvangen stukken.

De heer Van Kol wees nog eens met allen ernst en nadruk op het hooge gewicht van de zaak, welke het hier geldt. Hij waarschuwde zijn medeleden, niet de verantwoordelijkheid op zich te nemen van den maatregel, die, in stede van het inlandsch element meer invloed te verzekeren op het bestuur, juist het tegenovergestelde beoogt. De reorganisatie is een totaal fiasco geworden, omdat men met bewimpelde adviezen van regenten en Europeesche ambtenaren te doen heeft gehad.

De heer De Waal Malefijt versterkte den aandrang tot terugneming van den post, opdat de Kamer de gelegenheid zou hebben beter ingelicht te worden dan thans het geval was.

Het antwoord van den Minister luidde zeer beslist.

„Men vraagt thans — in het Eindverslag en bij dit debat — opnieuw overlegging van het nadere rapport van de Indische Regeering en van de adviezen van de hoofden van gewestelijk bestuur. Verleden jaar, toen het Regeeringsvoorstel omtrent de organisatie werd aangenomen, is dergelijke overlegging niet gevraagd; toen is alleen overgelegd de Nota van den heer Mullemeister, niet de rapporten van de Indische Regeering of van de residenten, niet de gewestelijke verslagen of andere stukken.

„Thans is de zaak in een andere phase. De beslissing der Kamer is gevallen en de zaak is thans bij de Uit-

voerende Macht. De heer Mackay zeide, dat wat hij in de Tweede Kamer niet kan doen, namelijk de zaak in een volgens hem betere richting drijven, in de Eerste Kamer wel geschied was, en dat de Minister daar gedrongen was tot een belofte. Maar heeft de Tweede Kamer dan zelfs niet meer macht ten opzichte van een onderdeel der begrooting dat haar niet aanstaat dan de Eerste? Ik wijs er op dat in de Eerste Kamer verschillende sprekers, die zich verklaard hebben tegen de motie van den heer Fransen van de Putte, daarbij hebben te kennen gegeven, dat zij verder de verantwoordelijkheid voor de te nemen maatregelen met vertrouwen overlieten aan den Minister; en zij konden toen niet verwachten, dat deze zaak in deze Kamer nog eens zou worden besproken.

„Ik heb slechts beloofd de bezwaren in de Eerste Kamer geopperd nader te toetsen aan de practijk, alvorens tot de definitieve invoering der reorganisatie mede te werken.

„Daarom heb ik nadere aan de practijk ontleende mededeelingen aan den Gouverneur-generaal gevraagd en ontvangen, later dan ik gedacht had. In dat opzicht is de teleurstelling van den heer Tydeman de mijne geweest. Waren die adviezen vroeger ingekomen, dan had de zaak reeds lang haar beslag gehad. Inmiddels zijn die nadere adviezen ingekomen en sedert ik de Memorie van Antwoord schreef heb ik met aandacht daarvan kennis genomen. Voor zoover de beslissing van mij afhangt is die genomen. Ik ben tot het besluit gekomen dat mijn plicht medebrengt de koninklijke machtiging te vragen tot reorganisatie van het binnenlandsch bestuur op de bij de loopende begrooting aangenomen wijze, maar zoodanig dat de reorganisatie slechts geleidelijk zal worden ingevoerd wat betreft de opdracht aan de patihs van de werkzaamheden van wedono-kota en ook geleidelijk wat betreft de imkrimping van het aantal districten, die volgens de bedoeling van het vorig jaar in eens zoude geschieden. Die geleidelijkheid kan te beter ook ten opzichte

der districts- en onderdistrictshoofden worden betracht, in het belang van hen die de op te heffen posten nu nog bekleeden, omdat een groot aantal van de op te heffen districten reeds door waarnemers is bezet.

„Ik doe dit na rijp overleg en in het volle besef mijner verantwoordelijkheid, op het dringend verzoek der Indische Regeering, die, na overweging van al de adviezen die zij ter zake heeft ontvangen en met de ruime ervaring van de sedert vier jaren bij wijze van proef genomen maatregelen opgedaan, met nadruk op een eindbeslissing aandringt, omdat het hoog tijd wordt, waar geruimen tijd de lasten der reorganisatie gedragen zijn door hen die werkzaamheden hebben waargenomen zonder de bij de reorganisatie daaraan verbonden traktementsverhooging te ontvangen, de lusten daarvan eindelijk door allen genoten zullen worden. Ik doe dit in het volle besef mijner verantwoordelijkheid en met volle instemming met de motieven die geleid hebben tot de in het vorig jaar gevallen beslissing, die nog altijd onveranderd gelden. De heer Tydeman heeft gevraagd: zijn er nieuwe gezichtspunten, nieuwe elementen in het debat gebracht, hebben zich nieuwe feiten voorgedaan die tot uitstel nopen. Ik antwoord: *neen*, die zijn niet in het debat gebracht, van nieuwe feiten is geen sprake.

„De opheffing, het vorig jaar in de Eerste Kamer bestreden van de onbeduidende regentschappen Djoewana en Bezoeki is ook, volgens de Indische Regeering, niet van politieke beteekenis en niet strijdig met beloften of met het Regeeringsreglement. De Regeering die deze beloften indertijd deed, droeg aan een Regeeringscommissaris op, het aantal regentschappen in de overgenomen Vorstenlanden te verminderen. Het gevolg was dat een aantal regentschappen werd ingetrokken. Men kan de détails vinden in Van Deventer, *Bijdragen tot de kennis van het landelijk stelsel*, deel 2, bladz. 141—142.

„Ik kom tot de conclusie, dat noch de historie, noch

de billijkheid met de bestaande stemming onder de regenten eenig bezwaar oplevert tegen de opheffing. Waar men wel bezwaar zag, en dat was ten opzichte van de door den heer Mullemeister voorgestelde opheffing van het regentschap Poerbolinggo in Banjoemas, is geen voorstel er toe gedaan en is de ontstane vacature dan ook weer vervuld.

„Wat nu betreft het opdragen aan de patihs van de functiën van wedono-kota, daaromtrent stelt de Indische Regeering met meer overtuiging dan te voren op den voorgrond hoe, naast de belangen van den lande en de belastingbetalende inlanders, vooral dat voorstel noodig is als politieke opvoedingsmaatregel.

„De heer Geertsema heeft daaromtrent een juist woord gesproken. Die maatregel is in het belang der regenten en van hun geslachten, en slechts door toepassing van dien maatregel zal een gezonde, doeltreffende en breede toepassing van art. 69 van het Regeeringsreglement mogelijk zijn. Door mij is daarop bij de discussie in het vorig jaar uitvoerig gewezen. Ik zal er nu niet veel meer van zeggen, maar houd met den heer Geertsema de bewering vol, dat wanneer een regent ziet, dat zijn opvolger ook zal moeten voldoen aan de bij het Regeeringsreglement gestelde voorwaarden van bekwaamheid, ijver, eerlijkheid en trouw, hij bij het opvoeden van zijn zonen daarop zal letten, en zoo is de maatregel in het belang van het streven om meer regeerkracht bij de inlandsche ambtenaren te ontwikkelen.

„De Regeering zal dan meer kans hebben een goede keuze te doen uit de zonen of nabestaanden van de regenten en alzoo zich wel kunnen houden aan het voorwaardelijk toegestane erfelijkheidsbeginsel.

„Thans is de Regeering dikwijls gedwongen van dat groote principe af te wijken, en een gevolg is, dat vele inheemsche familiën vervangen moeten worden door niet-inheemsche en dat van de 69 regentschappen er 25

bestuurd worden door familiën van elders afkomstig.

„De ervaring, waarnaar men gevraagd heeft, is dat de voorloopige toepassing van den maatregel geen bezwaar heeft opgeleverd.

„De proef is sinds het einde van 1895 genomen. In bijna de helft der regentschappen, in meer dan 30, nemen de patihs reeds de wedono-functie waar.

„Het vorig jaar had dit reeds in 20 regentschappen plaats, nu kunnen wij met nog meer ervaring spreken.

„En dan kan worden verklaard, dat er weinig bezwaar is ondervonden, en waar bezwaar ondervonden werd, is daaraan gemakkelijk te gemoet te komen.

„De Indische Regeering is tevens van plan om, zooals ik een jaar geleden reeds mededeelde, geleidelijk tot de verdere toepassing van den maatregel over te gaan.

„Waar regenten zijn die, hoe trouw en goed ook, door ouderdom of zwakte in werkkracht verminderd zijn en daarom nog een patih geheel tot hun beschikking wenschen te houden, is de Indische Regeering van plan hun de beschikking over dien helper te laten; evenzoo waar het geldt een jongen, nog weinig ervaren regent; maar overigens is er geen reden aan de practijk ontleend om het overtollige ambt als zoodanig te handhaven.

„Met de inkrimping der districten en onderdistricten is het evenzoo gegaan. De opheffing van de cultures heeft in verschillende districten gemaakt dat een districtsreorganisatie in den zin van vermindering van het aantal wedono's en assistent-wedono's noodzakelijk was, wilde men niet onnoodig een te groot aantal plaatsen handhaven. Ook daar heeft de practijk gesproken.

„Met de administratieve indeeling van de gewesten zijn natuurlijk geen proeven kunnen genomen worden, maar daaromtrent zijn geen nieuwe gezichtspunten geopend, geen nieuwe bezwaren op den voorgrond getreden.

„Nu hebben velen gesproken over de minder gunstige ontvangst, die het voorstel bij vele ambtenaren, genoemde

en ongenoemde, in de pers en in andere openbare geschriften, had gevonden. Wat is daarvan de oorzaak? Laten wij het ronduit zeggen, dat in deze zaak ook een zekere hypnose geldt, en waar door mannen van naam op luiden toon woorden geuit worden, deze allicht een weerklank vinden in Indië, vooral ook in de pers, die dan weer meerderen in die stemming brengt. Daar heeft men trouwens in den regel, vooral voor de bezwaren aan een maatregel verbonden, het oog het meest geopend, terwijl men de gunstige zijde gewoonlijk voorbijziet.

„Voor de verbetering van de positie van zoovele inlandsche ambtenaren, voor het feit, dat allen, van den laagste tot den hoogste, hun pandjengelden als traktement zullen genieten en hun pensioen daardoor zal vermeerderen, — daarvoor hebben die critici in den regel geen oog. De verantwoordelijkheid van de pers in Indië is niet gelijk aan die van de pers hier te lande. Wie daaromtrent een interessante studie wil lezen, verwijs ik naar het boekje van den heer Theodore Morris over *Imperial Rule in India*, waarin hij er op wijst, dat, waar schrijvers of de partij waartoe zij behooren, nooit, als in Europa, kunnen gezet worden voor de toepassing van hun denkbeelden, de verantwoordelijkheid geheel ontbreekt en de breidel gering is. Over de pressie van den heer Mullemeister door den heer Van Vlijmen en anderen in herinnering gebracht, is dan ook veel gesproken en geschreven, wat den toets der critiek niet kan doorstaan.

„Al de door hem in overleg met de plaatselijke ambtenaren en inlandsche hoofden opgemaakte en door hen allen onderteekende voorstellen zijn, na zijn vertrek naar Nederland, nog eens in handen gesteld van diezelfde ambtenaren, om hun gelegenheid te geven hun bezwaren nader te kennen te geven. Terwijl dus de heer Mullemeister als ambteloos burger te Haarlem woonde, hebben die hoofden zonder eenige pressie hun opmerkingen en

bezwaren over voorstellen, die wij toen al een jaar kenden en overdacht hadden, te kennen gegeven, en waar die bestonden, werden zij bijna zonder uitzondering weggenomen. Dat neemt niet weg, dat misschien ook nu nog eenige verbetering in dit stelsel zal kunnen worden aangebracht, en wanneer de toestand van onze Indische financiën, wat zich wel eenigszins laat aanzien, eenigermate gunstiger wordt, zal ik genegen bevonden worden — ik heb het verleden jaar reeds gezegd — eenige verbeteringen voor te stellen; vooral heb ik daarbij het oog op de positie van de assistent-residenten en niet minder op die van de districtsschrijvers, die door den Minister wel wat stiefmoederlijk zijn behandeld, maar toch in zooverre zijn vooruitgegaan, dat zij iets krijgen tegen vroeger niets, want volgens de reorganisatie zullen zij *f* 10 per maand ontvangen. De Indische Regeering zou wenschen dat die som eenigszins werd verhoogd; later kan daarover beslist worden. Maar in hoofdzaak is de reden van de minder gunstige stemming, die bij een deel van het publiek in Indië heerscht, dat men tot nu toe alleen de nadeelen van de reorganisatie heeft gevoeld en de voordeelen niet heeft opgemerkt, daar zij nog niet is ingevoerd.

„De Regeering is met ernst gewezen op het belangrijke van deze beslissing, omdat het hier geldt de positie van inlandsche hoofden. Men zij overtuigd dat de Indische Regeering en de Minister dat ten volle beseffen, maar ik wil wijzen op de geschiedenis in dit opzicht. In 1867 is er een einde gemaakt aan het ambtelijk landbezit van de regenten en hun onbeperkte beschikking over de diensten van de bevolking. In 1882 zijn de pantjendiensten afgeschaft. Door die beide maatregelen is zeer sterk ingegrepen in den luister en het prestige van het inlandsche bestuur, en de bezwaren daartegen hebben nog sterker geklonken dan tegen den maatregel die nu wordt voorgesteld. De maatregelen in 1867 voorgesteld zijn

zelfs. ofschoon zij reeds in het *Staatsblad* waren afgekondigd, moeten geschorst worden, omdat de gelden daarvoor nog niet op de begrooting waren uitgetrokken. Toen was daarover vreugde bij vele regenten, maar de Regeering heeft zich niet laten weerhouden haar plicht te doen, en ik vraag, of nu nog iemand op die belangrijke maatregelen zou willen terugkomen.

„Dit zeer in het kort waarom de bezwaren tegen de reorganisatie, die niets nieuws bevatten, bij de Regeering niet overwegend zijn. Een spoedige invoering wordt door haar noodzakelijk geacht; de zaak is nu niet meer in het stadium van overleg, maar moet komen in het stadium van uitvoering. Daarvoor heb ik natuurlijk noodig de Indische stukken, en kon ik ook overigens niet besluiten die over te leggen, te zijner tijd zal ik ter aanvulling van de nu verstrekte mondelinge inlichtingen, zeer uitvoerige verdere mededeelingen omtrent de invoering der reorganisatie aan de Kamer niet onthouden.

„De heer Geertsema heeft mij den raad gegeven nu niet terug te trekken. Neen, terugtrekken kan ik dezen maatregel niet; ik zou daarvan zeer ernstige nadeelen in Indië voorzien.

„Ik wensch er aan te herinneren wat na het voorstellen van de motie-Fransen van de Putte in de Eerste Kamer verschillende sprekers daar hebben gezegd.

„De heer Viruly was overtuigd, dat de minister van Koloniën met voorzichtigheid en wijs beleid in de zaak handelen zal, en was dus tegen de motie. De heer Van Asch van Wijck verklaarde o. a. dat de Minister het recht zou hebben de motie naast zich neder te leggen, en dat, wanneer de Minister dat deed, hij toch niet tegen de begrooting zou stemmen, omdat hij geen reden had den Minister zijn vertrouwen te ontzeggen. De Minister, zeide hij, zou ook na aanneming van de motie, volkomen vrij zijn te handelen zooals hij meent dat 's lands belang dat medebrengt. De heer Rengers zou ook tegen de motie

stemmen, daarmede het vertrouwen uitende in hetgeen door de Regeering bij de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur zal worden in acht genomen. In dien geest sprak ook de heer Van Zinnicq Bergman.

„Welnu, met dat vertrouwen heb ik dat nadere onderzoek naar de uitspraken der practijk geëntameerd. Voor mij heeft dit geen enkele reden opgeleverd om terug te gaan op den door mij ingeslagen weg. Wenscht de Kamer terug te komen op de beslissing die zij het vorige jaar genomen heeft, dan is dit natuurlijk haar zaak, doch ik wensch aan zulk monnikenwerk niet mede te doen."

De heer Mackay gaf uiting aan het gevoel van teleurstelling, door deze verklaring bij hem en vele andere leden der Kamer gewekt.

„De Minister weigert dus de inlichtingen, die wij vragen", zeide hij. „Had de Minister nog gezegd: ik weiger de inlichtingen uit hoofde van Staatsbelang, dan zou ik mij daarbij moeten neerleggen en de verantwoordelijkheid daarvan aan de Regeering overlaten, maar wij vragen inlichtingen omtrent een punt waaromtrent men verschillen kan wat het gewicht ervan betreft, maar in elk geval betreft het toch een gewichtig punt waarover wij hier hebben te beslissen.

„De Minister zegt dat men hem in deze moet vertrouwen. De Minister weet zeer goed, dat ik hem mijn vertrouwen niet ontzeg, dat heb ik getoond bij de behandeling van de verschillende begrootingen die hij hier heeft verdedigd, maar ik ben ten volle overtuigd dat wanneer de Minister op mijn plaats zat en ik op de zijne, de Minister juist hetzelfde van mij zou verlangen wat ik nu wensch, n.l. dat de Minister ons het licht niet mag onthouden, waar hij in staat is zulks te geven. Het spijt mij dat de Minister nu komt met de quaestie van vertrouwen; ik vraag slechts kennisneming van de inlichtingen die hij zelf heeft ontvangen, opdat wij met

vertrouwen kunnen overgaan tot de beslissing die van ons gevraagd wordt."

De heer De Savormin Lohman wenschte den Minister een positieve verklaring te ontlokken.

„Is 't het voornemen van den Minister — vroeg hij — om, wanneer dit artikel wordt afgestemd, met de verdediging van deze begrooting niet verder door te gaan — meerdere leden hebben dit uit de woorden van den Minister afgeleid — of is dit niet de bedoeling van Zijn Excellentie geweest? Ik vraag dit niet voor mij zelf, want hoe ook het antwoord van den Minister moge zijn, mijn stem over dit artikel is bepaald. Wel moet ik verklaren, dat het mij zeer leed zoude doen, wanneer de Minister aan de stemming over dit artikel een politieke beteekenis hechtte. Hij weet zeer goed dat zeer vele Kamerleden — de heer Mackay heeft dit nog gezegd — niet gaarne den Minister zien heengaan. Ik voor mij heb allerminst reden om in mijn stem eenige vijandelijke bedoeling tegenover den Minister te leggen. Doch ik wensch mij de vrijheid niet te laten ontnemen mijn stem over een zoo gewichtige zaak als deze geheel vrij te doen blijven van ministerieelen invloed. Dit is een recht dat elk Kamerlid voor zich moet handhaven. Hadden wij te doen met een zaak van minder gewicht, dan ware er wellicht reden om te zeggen: men moet soms zijn oordeel over een zaak opofferen aan de begeerte om een Minister te behouden. Maar wij weten allen dat het hier geldt een voor Indië bij uitstek gewichtige zaak. Wie in deze zaak gelijk heeft, ik zal mij daarover geen oordeel aanmatigen, maar het blijft een quaestie die verband houdt met de rust en de toekomst van Indië. Hetgeen daaromtrent door een van onze eerste staatslieden op koloniaal gebied in de Eerste Kamer is gezegd, is van te groot gewicht, dan dat wij dit lichtvaardig zouden kunnen voorbijgaan. Het gewicht van zulk een quaestie weegt niet op tegen het behoud van welken Minister ook.

„Wanneer het na eenigen tijd mocht blijken dat de nu genomen beslissing ten nadeele is geweest van Indië, dan zijn wij niet verantwoord met te zeggen: wij hebben wel zoo moeten handelen, want anders ware de Minister heengegaan. Dat zijn geen gelijksoortige grootheden die met elkander mogen vergeleken worden.

„Nu vragen wij niets anders, dan dat wij zullen ontvangen dezelfde inlichtingen die ten slotte den Minister hebben bewogen te zeggen: ik blijf bij mijn voorstel.

„Hebben wij niet het recht dezelfde inlichtingen te ontvangen als de Minister? Mag de Kamer bij zulk een gewichtige zaak eenvoudig beslissen op gezag van dezen Minister, wanneer zij in staat is zich dezelfde inlichtingen te verschaffen?

„Zegt art. 94 van de Grondwet niet uitdrukkelijk, dat de Regeering verplicht is om inlichtingen te geven, tenzij zij dit in strijd acht met 's lands belang? Maar dit laatste heeft de Regeering niet beweerd. Zij heeft alleen gezegd: ik had verleden jaar den begrootingspost kunnen uitvoeren, ik heb het niet gedaan en dit is mijn zaak, maar de quaestie is nu afgedaan.

„Maar dit is feitelijk niet zoo. De Minister heeft den post niet uitgevoerd, niet om een toevalligheid, maar als gevolg van de aarzelingen en twijfelingen bij den Minister zelven gerezen. En wij mogen nu, waar wij opnieuw moeten voteeren, wel degelijk zeggen: Zijn die twijfelingen gegrond of niet? De Regeering weigert de inlichtingen te geven aan de Tweede Kamer, maar dan moet zij ze, ook weigeren aan de Staten-Generaal. De Eerste Kamer schijnt dus de inlichtingen ook niet te zullen bekomen. Maar moeten dan de Staten-Generaal een begrootingspost voteeren zonder dat zij de kennis bezitten noodig om daarover te kunnen oordeelen?

„Ik kan in een zaak als deze mijn stem niet laten bepalen door een dreigement van welken Minister ook, zelfs niet van dezen. Het zou mij leed doen, indien deze

Minister heenging, maar de zaak is te gewichtig, dan dat ik mijn stem daarvan kan laten afhangen. Uit een constitutioneel oogpunt zou ik het betreuren als de Kamer om die reden niet vrijelijk stemde.

„Hoe het zij, laat de Minister klaren wijn schenken. Men zegge niet: ik kan niet mededoen aan dit monnikenwerk, maar men verklare dan ronduit: ik wil niet langer met deze Kamer medewerken, dus ik ga heen."

Ook de heer De Waal Malefijt herhaalde den aandrang om meer licht alvorens over deze allergewichtigste aangelegenheid een decisie te nemen.

De heer Pijnacker Hordijk kwam den Minister in zoover te gemoet, dat hij verklaarde, zich bij den post te zullen nederleggen, als de Minister de verzekering gaf dat het besluit om de reorganisatie te handhaven, zooals die het vorig jaar is voorgesteld en goedgekeurd, niet alleen berust op het advies der Indische Regeering, maar ook op de adviezen zoo niet van alle, dan toch van de meerderheid der hoofden van gewestelijk bestuur.

De Minister hield voet bij stuk.

„De heer De Savornin Lohman heeft mij gevraagd een pertinente verklaring te geven," sprak Z. Exc.

„Mijnheer de Voorzitter, niets is mij aangenamer.

„Ik heb in mijn eerste redevoering mij misschien wat lichtvaardig uitgelaten door te spreken van monnikenwerk. Ik hecht niet aan dat woord, maar wensch er dit aan toe te voegen.

„Na het ten vorigen jare gevoerde debat en na de toen genomen beslissing — een beslissing waarop de Regeering heeft voortgewerkt en krachtens welke zij zelfs het recht heeft nu maatregelen te nemen — is het mij niet mogelijk er mij bij neder te leggen, indien een jaar later, zonder afdoende reden, die beslissing weder ongedaan zou moeten worden gemaakt. De Regeering heeft de overtuiging van het nut der reorganisatie en daarom wil ik mij niet onttrekken aan de verplichting

die ik in de Eerste Kamer zeer duidelijk heb gezegd dat op mij rust, om die reorganisatie ten uitvoer te brengen.

„Ik kan mij werkelijk niet op de bres stellen voor de handhaving van een aantal inlandsche ambtenaren, die niet noodig worden geacht door hen, die daarover het best kunnen oordeelen, dat is door de Indische Regeering. Sinecures in het bestuur — mogen zij zijn van hooge of lage rangen — in Indië of in Europa zijn nooit in het belang van de belastingbetalende bevolking.

„Ik kan mij ook niet onttrekken aan de verplichting om zoo spoedig het mij gegeven is, aan andere nuttige ambtenaren, zoowel Europeesche als inlandsche, de verbetering van positie te bezorgen, die hun in het vooruitzicht is gesteld en die noodig is voor den goeden gang van zaken in Indië. Men stelt nu op den voorgrond de weigering van den Minister om op dit oogenblik stukken aan de Kamer over te leggen, en, mij op het standpunt der Kamer stellende, kan ik mij begrijpen dat er steeds iets onaangenaams in kan gelegen zijn om een weigering in dien geest van den Minister te ontvangen. Maar ik vraag het aan de heeren in gemoede of het daarom gaat. Weet men niet dat, wanneer ik de stukken, welke natuurlijk noodig zijn voor de toepassing van de maatregelen, nu aan de Kamer overleg, dit beteekenen zou schorsing van de maatregelen zelve? Welnu, schorsing van die maatregelen beteekent voor een Regeering, welke daarin toestemt, de verplichting om nieuwe maatregelen te beramen of de oude, die zij goed en urgent acht, voor geruimen tijd uit te stellen. Deze zaak is al veel te lang opgehouden, langer dan goed is voor de belangen der bevolking en der Europeesche en inlandsche ambtenaren.

Men verlange van mij niet die zaak nu niet tot stand te brengen. Ik zou niet weten op welke wijze haar opnieuw aan te vatten, welke betere waarborgen te geven dan die ik het vorige jaar heb verstrekt. Waren in de

overgelegde rapporten nieuwe gezichtspunten geopend, welke aanleiding konden geven tot nieuwe beschouwingen, dan ware de zaak anders, maar, zooals ik in mijn eerste rede zeide, is er niets van dien aard in. Men blijft eenvoudig op het standpunt dat men het vorig jaar heeft ingenomen, en waar de heer Pijnacker Hordijk heeft gevraagd, of de adviezen van de Indische Regeering niet alleen steunen op de opiniën van de hoogere ambtenaren, — ik meen dat hij daarmede bedoelde den Raad van Nederlandsch-Indië, den directeur van bet binnenlandsch bestuur, den hoofdinspecteur der cultures, die allen eenstemmig zijn ten aanzien van deze maatregelen, — maar ook of de meerderheid der residenten vóór de invoering daarvan geadviseerd heeft, daar wil ik hem dit antwoorden, dat het maken van een meerderheid en minderheid van de residenten in deze moeilijk valt, omdat over verschillende maatregelen wordt geoordeeld, waarover de opinie van de residenten verschillend is, maar dat in de belangrijkste quaestie die in de Eerste Kamer is geopperd, zeer zeker de meerderheid van de residenten op de hand van de Regeering is."

De heer Pijnacker Hordijk had gezegd, dat de Minister in de Eerste Kamer was gezwicht voor den aandrang, daar op hem uitgeoefend. De Minister ontkende dit.

„Ik ben in de Eerste Kamer niet gezwicht voor den drang van den heer Fransen van de Putte. Ik geloof dat al degenen, die de discussie daar hebben bijgewoond, wel een eenigszins andere meening daaromtrent zullen zijn toegedaan. Integendeel heeft die afgevaardigde toen zijn motie ingetrokken, nadat hem gebleken was dat verschillende leden zich daartegen zouden verklaren, omdat zij vertrouwen hadden in den Minister, dat hij den maatregel niet zou invoeren, tenzij hij overtuigd was dat daarmede 's lands belang niet zal worden geschaad.

„Het vertrouwen, dat mij daar geschonken is, zou ik achten in deze Kamer verloren te hebben, wanneer deze

post werd afgestemd, en het spreekt vanzelf, dat, wanneer men het vertrouwen der Kamer als gouvernementeel persoon in een zoo belangrijke zaak niet meer acht te hebben, men dan het werk niet kan voortzetten. Ik zeg dat niet om op de stemming te influenceeren, want degeen die er naar gevraagd heeft, heeft bij voorbaat gezegd, dat hij zich niet door een dergelijke verklaring zou laten afschrikken, waarvoor ik hem te meer hoogacht. Voor mij zou te meer de taak onmogelijk gemaakt worden, omdat ik in deze belangrijke zaak in een impasse zou zijn gekomen, waarvan ik den uitweg niet zou kunnen vinden."

Deze stellige verklaring gaf den doorslag.

Onderafd. 37*a*, in stemming gebracht zijnde, werd met 41 tegen 24 stemmen aangenomen.

Voor stemden de heeren Everts, Van Kerkwijk, Van Deinse, Houwing, Geertsema, De Visser, Pijnappel, Van den Berch van Heemstede, Schaepman. Van Bylandt (Gouda), Schaafsma, Kool, Travaglino, Fokker, Goeman Borgesius, Goekoop, Pijnacker Hordijk, Van Gijn, Bouman, Bastert, Drucker, Groen van Waarder, Roessingh, Veegens, Tydeman, Michiels van Verduynen, Heldt, Harte van Tecklenburg, Van Karnebeek, De Klerk, De Boer, Rethaan Macaré, Lieftinck, De Beaufort, Rink, Vermeulen, Lely, Mees, Verhey, Ferf en de voorzitter.

Tegen de heeren Van Vlijmen, Van Bylandt (Apeldoorn), De Waal Malefijt, Ketelaar, Van Heemstra, Merckelbach, Krap, Van Kol, Van der Zwaag, Pyttersen, De Savornin Lohman, Van de Velde, Kolkman, Truijen, Troelstra, Brummelkamp, Mackay, Van Kempen, Schaper, Van Alphen, Seret, 't Hooft, Donner en Nolens.

Bij onderafd. 58: „Onderwijs voor Europeanen, *f* 2.700.300" drong de heer Van de Velde aan op behoud van de gelegenheid tot opleiding van onze administratieve ambtenaren ook in Indië. Hij vroeg daarbij van den Minister overlegging aan de Kamer, ter inzage voor

de leden, van de adviezen der Indische Regeering of van den directeur van Onderwijs te dezer zake, zoo deze te eeniger tijd mochten inkomen of reeds ingekomen zijn.

De heer Van de Velde sprong tevens op de bres voor het behoud van de Indische Instelling te Delft. Met cijfers aantoonende dat de directe nadeelen voor de gemeente Delft van jaar tot jaar zijn gestegen en thans reeds een totaal bedrag van *f* 142.000 hebben bereikt, drong hij aan op verhooging van het subsidie met $^1/_8$, dus met *f* 4000, in afwachting van de definitieve regeling der zaak.

De heer Pijnacker Hordijk betwijfelde of een verhoogd subsidie voor de Indische Instelling te Delft op dit oogenblik gewettigd zou zijn, met het oog op de voorgenomen reorganisatieplannen.

De Minister verklaarde het daarmede geheel eens te zijn. Het subsidie aan de gemeente Delft ten behoeve van de Indische Instelling is eene vaste bijdrage, aan verhooging waarvan niet te denken valt.

In antwoord op eene vraag van den heer Van Kol, of de Minister de scholen in Indië wil openstellen voor onbemiddelden, hen kosteloos onderwijs wil verschaffen en ook aan arme kinderen de gelegenheid geven om van de schoolvoeding te genieten, herinnerde de Minister aan de bestaande bepaling, dat, wanneer er 20 kinderen van Europeanen op eene plaats op Java zijn, er eene school voor lager onderwijs kan worden geopend. Wat het kosteloos onderwijs betreft, dit bestaat reeds; de vraag of er verder moet worden gegaan en of er ook schoolvoeding moet worden ingevoerd, zal de Minister overwegen.

De heer Van Kol bracht bij onderafd. 65 de in Indië genomen maatregelen tegen het pestgevaar ter sprake; hij meende dat de Indische Regeering niet met genoeg kracht was opgetreden.

De Minister ontkende dit, er op wijzende dat er reeds lang vóor het uitbreken der ziekte op Penang maatregelen zijn genomen.

Naar aanleiding van eene opmerking van den heer Van Kol over de behandeling van lepra-lijders wier aantal van jaar tot jaar toeneemt, deelde de Minister mede, dat bij de Indische Regeering de vraag in overweging is, of ten aanzien van die lijders afzondering noodzakelijk is of niet.

Bij onderafd. 73 had de afgevaardigde van Enschedé gelegenheid een woord te spreken ten gunste van de opzichters van den waterstaat, in verband met het door hen ingediend request om lotsverbetering.

De Minister beloofde de belangen van deze categorie van ambtenaren te zullen bespreken met den directeur der B. O. W., die in zijne qualiteit van lid der commissie voor de Solo-vallei-werken dezer dagen hier te lande werd verwacht. Omtrent de vraag om toekenning van pensioen aan de ambtenaren van den waterstaat voor den tijd in tijdelijken dienst doorgebracht, deed Z. Exc. de toezegging spoedig met eene regeling dienaangaande te zullen komen.

Bij onderafd. 75: „bevoeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen enz., *f* 4.598.000," betoogde de heer Van Kol de wenschelijkheid van de benoeming eener commissie voor een algemeen irrigatieplan voor Java, evenals enkele jaren geleden in Nederland is benoemd. Bij zijn warm pleidooi voor het krachtig voortzetten van irrigatie-werken vond de afgevaardigde van Enschedé steun bij den heer Pijnacker Hordijk.

Omtrent de werken in de Solo-vallei, waarvoor een memoriepost op de begrooting is uitgetrokken, deelde de Minister mede, dat het de bedoeling is om, wanneer het rapport der commissie *ad hoc* daartoe aanleiding mocht geven, een voorstel te doen om de werken te hervatten.

De heer Van de Velde sprak bij onderafd. 89 over het geval van den chef van den staf der Pedir-expeditie, die, ondanks de zeer gunstige beoordeelingen van zijne

superieuren, zijn ontslag nam omdat de commandant van het leger in zijn conduitelijst eene aanteekening stelde, welke zijne positie in gevaar bracht, eene aanteekening nl., dat hij twijfelde aan de geschiktheid van dien officier voor het voeren van een bataljons-commando.

De Minister bestreed de opvatting als zou de bedoelde officier door de bewuste aanteekening in zijn conduitestaat *genoopt* zijn geworden zijn ontslag te nemen; zijn ontslag aanvraag was geheel vrijwillig. Reden tot het instellen van een onderzoek naar de zaak, waarop de heer Van de Velde had aangedrongen, achtte de Minister niet aanwezig.

Verschillende sprekers brachten de misstanden in het Indisch leger ter sprake. De Minister ontkende niet, dat er vele gebreken zijn, maar kwam op tegen het breed uitmeten van die verkeerdheden, waardoor de indruk werd gewekt als zou men te doen hebben met een vervallen, zwak en machteloos leger. Het gebruik van sterken drank zoo maar met een pennestreek uit het leger te verwijderen, zooals de afgevaardigde van Den Helder, de heer Staalman, wenschte, is natuurlijk onmogelijk. Men moet in den strijd tegen drankgebruik geleidelijk, zonder overhaasting te werk gaan, wil men niet het doel voorbijstreven.

Wat de proefnemingen met suiker als opwekkend middel aangaat, verklaarde de Minister dat ook hij niet zooveel hecht aan de proeven in Atjeh genomen. Het volgend jaar zal te Parijs een congres worden gehouden omtrent de verschillende wijzen van uitrusting en verpleging van expeditionnaire troepen te velde en wetenschappelijke expeditiën. De gewezen chef van den geneeskundigen dienst bij de expeditionnaire troepen in het Pedirsche is aangewezen om naar dat congres te worden afgevaardigd. Deze nu is reeds in overleg getreden met den heer Birnie, den grooten voorstander van het gebruik van suiker als opwekkend middel bij inspannenden arbeid. De Minister hoopte dat de wetenschappelijke behandeling

dezer zaak hier te lande, in verband met de kennis die wij hebben van de toestanden van het leger in Indië, tot resultaat moge hebben, dat er in den vervolge meer practische proeven zullen worden genomen. Niets zou hem aangenamer zijn dan dat de suiker andere stimulantia zou kunnen vervangen.

Zich beroepende op de statistiek, hadden de heeren Van Kol en De Visser gewezen op het schrikbarend aantal gevallen van venerische ziekten en syphilis in het Indische leger De Minister meende dat het niet verstandig zou zijn, zich op grond van die statistische gegevens al te ongerust te maken over den toestand. Immers, in de statistiek telt de man, die voor dezelfde kwaal b.v. drie malen achtereen in het hospitaal komt, ook voor drie gevallen.

Een bij onderafd. 101 door den heer Seret voorgesteld amendement om den post voor het aanlegen van batterijen tot verdediging van de toegangen naar Soerabaja ad *f* 66.000 te schrappen, op grond dat de zaak niet in alle opzichten behoorlijk onderzocht en toegelicht was, — werd na eenige discussie met 41 tegen 30 stemmen verworpen.

De heer Pijnacker Hordijk kwam op tegen de verleden jaar ingevoerde accijnzen op lucifers en petroleum. De Minister bleef haar verdedigen.

De heer Bastert drong aan op afschaffing van uitvoerrechten op koffie op Java, daar de verhouding van de naar Nederland vervoerde koffie geheel veranderd is.

De Minister betreurde het, dat hij het geld voor de afschaffing van het uitvoerrecht niet kan missen. Wat den verkoop op Java betreft, wees hij er op, dat de handel op Java geheel is ingericht op den verkoop van zeker quantum, terwijl op de Nederlandsche markt nog andere koffiesoorten worden verkocht. Het is van belang voor Indië, dat de handel daar niet verzwakt wordt.

Na de Indische begrooting, die zonder hoofdelijke stemming werd aangenomen, kwamen gelijktijdig in behandeling het wetsontwerp tot nadere wijziging van art. 6 der wet van 17 Nov. 1872 (*Staatsblad* no. 130), houdende vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch-Indië; het wetsontwerp tot nadere regeling van het invoerrecht van zout in Nederlandsch-Indië, en dat tot aanvulling der wet van 17 Nov. 1872 (*Staatsblad* no. 130), houdende vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch-Indië.

Op het eerste wetsontwerp was door den heer Pyttersen en vier andere leden een amendement voorgesteld, strekkende om in het eenig artikel, luidende:

„Artikel 6 der wet van 17 November 1872 (*Staatsblad* no. 130) wordt gelezen als volgt:

De Gouverneur-generaal is bevoegd om, met inachtneming van Onze bevelen, in de gedeelten van Nederlandsch-Indië, niet opgenoemd in artikel 1 dezer wet, in- en uitvoerrechten vanwege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te doen heffen, onder hetzelfde voorbehoud als ten aanzien van Moeara Kompeh in de laatste alinea van het voorgaand artikel is gemaakt,"

na het woord „wet" in te voegen de woorden: „met behoud van Makassar als vrijhaven".

Na een vrij uitvoerig debat, waarbij de Minister bij de heeren Pijnacker Hordijk en Geertsema steun vond, werd dit amendement met 52 tegen 25 stemmen verworpen en de drie genoemde wetsontwerpen zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Voorts werd het wetsontwerp tot verhooging van het eerste hoofdstuk der Indische begrooting voor 1899 (crediet van *f* 60.000 voor uitzending van den nieuwen Gouverneur-generaal) aangenomen.

Spoorwegaanleg op Noord-Sumatra.

Volgens eene verklaring van den minister van Koloniën aan de Tweede Kamer is de expeditie naar de Noord- en Oostkust van Sumatra ook dienstbaar gemaakt aan het zoeken van een geschikt tracé voor een tramweg ter verbinding van Segli met Lho-Seumawé *).

Na *blokkade* en *sluiting der kust* en daarna de *scheepvaartregeling* te hebben beproefd als middel van pacificatie, gelooft men thans blijkbaar dat *spoorwegen* Atjeh tot rust zullen brengen. IJdele waan! Eerst vechten en het volk door de bajonet en het kanon tot onderwerping brengen en daarna — indien de behoefte daartoe blijkt, uit een *oeconomisch* oogpunt gezien — spoorwegaanleg. Thans en in de eerste jaren zijn buiten Groot-Atjeh, d. i. buiten de sfeer der tactisch beheerschende punten, *gewone wegen* voldoende en moet zelfs spoorwegaanleg alleen voor *militaire* belangen geldverspilling worden genoemd, omdat de spoorweg *buiten* de zone der *beheerschende punten* (defenisive kampementen en mobiele colonnes) over groote afstanden, zooals van Segli naar Telok-Seumawé, tegenover een nog niet onderworpen volk, dat de guerilla voert, door de krijgsmacht dag en nacht

*) Zie Memorie van Antwoord op het Voorloopig verslag der begrooting voor Nederlandsch-Indië voor 1900.

zal moeten worden bewaakt, — wil men de kostbare bruggen en andere kunstwerken tusschen Segli en Telok-Seumawé (om ons slechts tot dit baanvak te bepalen) niet aan herhaalde vernieling blootstellen. Voor zoodanige bewaking is de tegenwoordige troepenmacht in Atjeh en Onderhoorigheden — ondanks de uitbreiding van het uitmuntende korps maréchaussée — veel te zwak. De aanhoudende vernieling door den vijand, waaraan de voormalige ceintuurbaan en enkele straalbanen der sedert tot de geschiedenis behoorende geconcentreerde stelling in Groot-Atjeh, ondanks eene bewaking dag en nacht door sectorpatrouilles en hinderlagen, blootstonden, zij ons eene leerzame les!

„Toegegeven", zal geantwoord worden; „maar de bewaking der spoorwegen door onze troepen zal *buiten* de zone der beheerschende punten niet noodig zijn. De spoorweg loopt door het gebied van hoofden, *die zich reeds aan ons gezag hebben onderworpen*, en de generaal Van Heutsz stelt die hoofden aansprakelijk voor elke schade die aan den spoorweg mocht worden toegebracht! Hij heeft hen immers in bedwang door de toepassing der straf van *geldboeten*, waardoor hij nog een winstje bezorgt aan 's lands kas. Hij zit immers door de scheepvaartregeling, waarbij ook de belangen dier hoofden betrokken zijn, *op de geldkist van den geldzuchtigen Atjeher?* Mein Liebchen, was willst du noch mehr?..."

Zeker, antwoorden wij, die boeten zullen worden betaald; het Gouvernement zal bij eventueele spoorwegvernieling geene *financieele* schade behoeven te ondervinden, maar de boeten zullen die vernielingen niet kunnen *voorkomen* en vooral niet de *gevolgen* van die aanhoudende vernielingen kunnen beletten. Die gevolgen vertegenwoordigen andere schaden, die het geliefkoosde boetestelsel, zelfs wanneer het zeer streng wordt toegepast, nooit kan vergoeden. Op het *voorkomen* der vernielingen komt het aan! Dat kunnen de *boeten* niet. Dat kunnen

ook de zich reeds aan ons gezag onderworpen adat — of wereldlijke hoofden niet, van wie dr. C. Snouck Hurgronje — een zoo bevoegd beoordeelaar en groot kenner van Atjehsche toestanden — getuigt, dat zij „een gezag van twijfelachtige waarde voeren, dat zeker geheel onvoldoende is om rust en orde in en buiten hunne landpalen te herstellen, laat staan om ons van den overlast der sabilbenden te verlossen."

„Niet *die* hoofden moeten dat doen, maar onze soldaten. Nog altijd zijn de hoofden van die benden, de oelama's, de personen, van wie het feitelijk verzet in Atjeh uitgaat. Zij vormen de partij van actie", scheef dr. S. H., maar sinds hij nu $3^1/_2$ jaar in Atjeh en Onderhoorigheden werkzaam is, heeft hij nog geen enkelen oelama door woord of daad kunnen vangen.

Men denke dus vooreerst aan geene spoorwegen buiten onze beheerschende punten in Atjeh. *Binnen* die punten kunnen zij voor *militaire* doeleinden dienen, maar voor andere zeker nog niet.

Toen de generaal Van der Heyden in 1880 Groot-Atjeh heette onderworpen te hebben, wilde hij in 1881, evenals generaal Van Heutsz nu, aan spoorwegaanleg doen, en stelde hij aan de Indische Regeering voor, den onder generaal Pel gebouwden spoorweg van Oleh-leh naar Kota-Radja van hier te verlengen over Lambaroe tot Gleh-Kambing.

In eene vergadering van den Raad van Indië geroepen om de behoefte en het nut van dezen spoorwegaanleg uit een *oeconomisch* oogpunt toe te lichten, vroeg men in die vergadering vóór alles aan den generaal of de bevolking der XXII Moekims talrijk was

Op deze vraag kon de generaal geen bevredigend antwoord geven, en daarmede viel het voorstel tot spoorwegaanleg. Gelukkig! want nog geen *vier* jaar later hadden wij ons teruggetrokken in de geconcentreerde stelling, alle daarbuiten liggende kostbare wegen en

kunstwerken, zooals de fraaie brug over de Atjeh-rivier te Anagaloeëng, den vijand cadeau gevende. Toen heette het: „Treur maar niet over de tonnen gouds, aan de van nu af aan voor *ons* improductieve openbare werken besteed; wij gaan de politiek van *reculer pour mieux sauter* toepassen!"

Ik gun generaal Van Heutsz de eer om in Atjeh in zake spoorwegaanleg hetzelfde tot stand te brengen, wat de Russische generaal Annenkoff in Siberië heeft gedaan, maar indien de spoorweg langs de Noordkust van Atjeh wordt aangelegd om *oeconomische* belangen te dienen, mag wel worden gevraagd: hoe sterk dat land bevolkt is en of niet de ondervinding sedert April 1896 ons geleerd heeft, dat het gros der bevolking buiten Groot-Atjeh, na $3^1/_2$ jaar vechten, ons nog even vijandig is als vroeger....? In zulk een land legt men geen spoorwegen aan *zonder voldoende militaire bewaking*, waartoe de tegenwoordige militaire bezetting van Atjeh en Onderhoorigheden machteloos is.

Wie moeten dan met die bewaking worden belast? Wie zullen de spoorbaan en de daartoe behoorende kunstwerken tegen de aanvallen der sabilbenden moeten beschermen? De adathoofden, die zich reeds aan ons gezag hebben onderworpen? Wel neen! Dat kan alleen, zooals dr. Snouck Hurgronje in 1895 verklaarde, door onze troepen geschieden.

* * *

Het Atjehsch sultanaat.

Onder bovenstaand opschrift wordt — ten gevolge van het geopperde denkbeeld, om, ter pacificatie van Atjeh, daar het sultanaat te herstellen — in het *Algemeen Handelsblad* van 4 December jl. gezegd, dat de kolonel De Stuers den 20sten Augustus 1825 aan de Indische Regeering schreef:

„Voorts is men op eene onverklaarbare wijze bezorgd geweest om den troon van Menangkabau weder te herstellen, ofschoon deze bij de tegenwoordige generatie genoegzaam als vergeten kan worden aangemerkt en het belang van het Gouvernement zoozeer medebrengt, dat de bestaande tronen niet worden vereenigd, veel minder gevallen Rijken worden opgebeurd".

Volgens onze overtuiging gaat het niet aan, eene vergelijking te maken tusschen het Rijk van Menangkabau, dat bij de herstelling van ons gezag ter Westkust van Sumatra in 1819 niet meer bestond, en het Atjehsche sultanaat.

In Atjeh staat om zoo te zeggen nog altijd het geheele volk vijandig tegenover ons *) en in onze strijd tegen de

*) Zie Brieven uit Atjeh in de *Java-Bode* van 1 November.

Padri's waren wij van den moreelen en materieelen steun verzekerd van een zeer groot gedeelte der Maleische en Bataksche bevolking.

Wij kunnen in Atjeh den sultan onmogelijk wegcijferen. Met hem moeten wij rekening houden, want hij is nog steeds de banier, het vaandel van het verzet.

Bij de beoordeeling van de Atjeh-zaak verliest men te veel uit het oog, dat men met een *volksoorlog* te doen heeft, dien men met geen anderen gevoerden oorlog in den Indischen archipel kan vergelijken.

Aan het slot van bovenvermeld artikel zegt de schrijver, dat wijlen de generaal Van Swieten in 1874 het sultansbestuur in Atjeh voor goed afschafte. Dat dit echter wêer geheel bezijden de waarheid is, kan den lezer blijken uit de hieronder volgende briefwisseling, die ik ter algemeene kennisname liet opnemen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 September 1886, Derde Blad.

Ginneken, 22 September 1886.

Hooggeachte Generaal!

Elk oogenblik kom ik in aanraking met personen die beweren dat u in 1874, bij uwe proclamatiën, het sultanaat in het rijk van Atjeh hebt vervallen verklaard.

Daar ik dit nergens las, heb ik het steeds met de gegevens van den overste De Rochemont en kapitein Niclou wederlegd, maar in den laatsten tijd viel het mij moeielijk tegen den stroom op te werken.

Het is daarom, dat ik de vrijheid neem mij tot u te wenden met het beleefd verzoek mij met een enkel woord te willen doen mededeelen, of die bewering waarheid bevat, en zoo niet, hoe die proclamatiën dan begrepen moeten worden?

In de hoop dat u mijne vrijpostigheid, ter liefde van de waarheid, zult willen vergeven, noem ik mij.

UHEds. dienstvaardige,
(w. g.) KESSLER.

Aan
Zijne Excellentie J. VAN SWIETEN,
oud-luitenant generaal O.-I. leger,
adjudant des Konings i. b. d.,
Grootkruis der M. W. O. enz.
te 's Gravenhage.

Den Haag, 23 September 1886.

Geachte Majoor!

Gaarne voldoe ik aan uw verzoek om u de gewenschte opheldering te geven. Het doet mij zelfs genoegen dat gij u tot dit einde aan het goede kantoor, de goede bron, gericht hebt.

In geen mijner proclamatiën is ooit de vervallenverklaring van het sultanaat, of, zooals men beweert, de inlijving of anexatie van Atjeh bij ons gebied uitgesproken. Men heeft dat eerst in de latere jaren gezegd, om er een wettig motief voor de agressie, toen deze niet gegeven had wat men er van verwachtte, aan vast te knoopen. Mijne instructie aan den kolonel, later generaal Pel, door den Gouverneur-generaal goedgekeurd, schreef hem voor zijne aandacht te vestigen op de verzekering van den veiligen weg met de zee, en het uitbreiden naar de Zuid te vermijden. In April 1875 rapporteerde hij, dat het programma van generaal Van Swieten was uitgevoerd, dat wij in het bezit waren van de hartader van het land en het zoogenaamd Sultansgebied, dat onze positie volkomen veilig was, dat het aan weerszijden veel bloed en inspanning had gevorderd, maar dat de onderwerping van het volk er niet door was verkregen.

Noch in die instructie, noch in de proclamatiën aan het Atjehsche volk was het beginsel van annexatie bedoeld.

Men heeft dat wel willen afleiden uit mijne proclamatie van 12 Februari 1874, waarin ik verklaarde het bestuur op mij te nemen, maar die verklaring vond hare rechtvaardiging in het feit, dat de hoofden van mij verwijderd bleven en mij beletten in de plaats van den sultan een ander hoofd aan te stellen, aan wien het bestuur over de drie Sagie's kon worden opgedragen.

Het doel van den oorlog was ook niet om het sultanaat op te heffen of het rijk van Atjeh rechtstreeks door ons te doen besturen. Integendeel. De bedoeling was, om evenals met Siak, een tractaat te sluiten, waarbij de souvereiniteit van Nederland zou worden erkend en aan den sultan de integriteit, de instandhouding van zijn rijk zou worden gewaarborgd.

Voor de verwezenlijking van dat oogmerk zijn ons de omstandigheden niet gunstig geweest. Door den dood van den sultan en het wegblijven der hoofden, kon het gewenschte tractaat niet gesloten worden. Er bleef mij dus geen andere keuze over, dan te verklaren, dat ik wegens den onwil der hoofden, het bestuur zelf op mij zou nemen. Dat dit feitelijk niet mogelijk zou zijn, als volk en hoofden verwijderd bleven, wist ik zeer goed. Maar uit een staatsrechtelijk oogpunt was ik verplicht het recht van den veroveraar op de souvereiniteit van het land te verkondigen. Dit was dan ook tevens onze titel om vreemde tusschenkomst en vestiging te weren, hetgeen het hoofddoel van den oorlog was en bleef.

Is nu de vervallenverklaring van het sultanaat bij geene der proclamatiën uitgesproken, feitelijk is dit toch het gevolg geweest door den onwil der hoofden om met mij in overleg te treden voor de keuze van een anderen sultan, of een regentschap, gedurende de minderjarigheid van Toeanko Daoed, den wettigen opvolger van den overleden sultan.

De anarchie, die door de houding van de hoofden en kiesheeren van een sultan in het leven was geroepen, mocht ik niet laten voortwoekeren. Een sultan of wettige regent was er niet. Wie was dan gerechtigd over de drie Sagie's en de onderhoorigheden het gezag te voeren? Niemand; en de gevolgen daarvan konden bedenkelijk worden. Ik sloot dus met de onderhoorigheden akten van erkenning, waarbij hun het bestuur over die staatjes gewaarborgd werd, mits zij wederkeerig de souvereiniteit van Nederland erkenden en te zee en te land geen andere vlag dan de Nederlandsche voerden.

Vrijwillig of niet, het gevolg was, dat allerwege de Atjehsche vlag verdween en plaats maakte voor de Nederlandsche, en hiermede feitelijk de integriteit van het Atjehsche rijk verbroken was, want de onderhoorigheden stonden nu niet meer onder het bestuur van Groot-Atjeh, maar onder het Nederlandsche gezag. De zoogenaamde sultan van Kemala voert slechts gezag, aangenomen dat hij zulks voert, over de niet aan ons onderworpen districten van Groot-Atjeh.

De positie van Toeanko Daoed zou voor hem aanmerkelijk beter worden, als hij stappen deed om onder onze souvereiniteit in genade te worden aangenomen. De Regeering zou wel bereid worden bevonden om het sultanaat, echter beperkt waarschijnlijk tot Groot-Atjeh, te herstellen. Zijne positie zou dan onder de bescherming onzer vlag vrij wat beter worden dan zij onder de laatste sultans geweest is; want het gezag dat zij in de drie Sagie's en over de onderhoorigheden uitoefenden, was zeer gering.

Wij zelf zouden er ook door in betere conditie komen. De vijandelijkheden zouden ophouden, en de toestand in N. Sumatra zou worden wat hij in de andere buitenbezittingen is, waarmede dan ook eene niet geringe vermindering der troepenmacht zou kunnen gepaard gaan.

De vraag die u mij gedaan hebt, geeft mij aanleiding,

het er voor te houden, dat mijne proclamatiën ten uwent niet bekend zijn. Zij zijn te vinden in het werk van Kielstra. Het kon echter zijn dat dit werk niet in uw bereik is. Ik zend u daarom, onder kruisband, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van den 12 Mei jl., waarin ze voorkomen, en door u zouden kunnen worden afgeschreven. Ik heb geen duplicaat van die courant en verzoek u daarom vriendelijk ze mij na gemaakt gebruik te willen terugzenden. Van den overdruk van *Friso Constant* bezit ik nog een tweede exemplaar. U kunt daarom het u toegezondene behouden als het u interesseert.

Nu nog een paar woorden over onze tegenwoordige geconcentreerde positie. Zie hier wat de heer Fransen van de Putte er van zegt in het voorwoord van zijne onlangs uitgekomen parlementaire redevoeringen betreffende Atjeh (blz. XVI.)

„Naarmate de hoofden en bevolking tot het begrip „komen dat concentreeren geen retireeren, maar integen„deel versterken onzer blijvende vestiging is, zullen zij „zich er rekenschap van geven, en daarin eindelijk be„rusten, bij de overtuiging dat ons te verdrijven onmogelijk „is. Zij zullen als voorheen onderling gaan twisten en „strijden, en een der partijen zal hulp en steun komen „zoeken onder onze heerschappij.

„Op die wijze, zij het na verloop van jaren, zal aan „de Noordkust van Sumatra, gelijk elders in den Indischen „archipel, het Nederlandsche gezag zich blijvend vestigen.

„De bevolking zal eindelijk tot de overtuiging komen, „dat zonder de uitoefening van een gematigden „Europeeschen invloed in Atjeh geen veiligheid voor „zeevaarders, maar ook geene veiligheid voor personen „en goederen, geen welvaart in één woord, te verkrijgen en te bestendigen is."

Terugkomende op de door u gestelde vraag, antwoord ik: In mijne proclamatiën is het sultanaat niet opgeheven. De proclamatiën van Februari en April 1874 hebben

zelfs de strekking om de Atjehers uit te noodigen met mij of met kolonel Pel in overleg te treden tot het kiezen van een hoofd of regent, die het bestuur van de drie Sagie's op zich neemt. Hun onwil om daaraan te voldoen is oorzaak, dat het rijk verbrokkeld is geworden en de onderhoorige Staten van Groot-Atjeh gescheiden zijn en onafhankelijke besturen hebben bekomen. Ik moest immers rekening houden met de toestanden die ik vond of die mij uit vijandigheid waren voor de voeten gelegd.

Hadde men mijn stelsel blijven volgen, dan waren wij thans vrij wat verder dan wij nu zijn. Na twaalf jaren van een vruchtelooze agressie, die millioenen schats en duizenden menschenlevens heeft gekost, is men tot mijn stelsel moeten terugkeeren, dat met p. m. 3000 man troepen eene uitgave van niet meer dan ongeveer één millioen 's jaars zou gevorderd hebben. Demmeni was eenigen tijd geleden geen aanhanger van mijn stelsel, doch wat de Minister thans uit Demmeni's rapporten over de doelmatigheid der concentratie op de interpellatie van den heer Elout in de Eerste Kamer der Staten-Generaal medegedeeld heeft, mag ons doen aannemen, dat hij door betere overtuiging het betere van de geconcentreerde stelling heeft leeren kennen.

Ontvang, waarde majoor, de betuiging van onderscheiding, waarmede ik ben,

Uw. dw. Dr.

(w. g.) J. VAN SWIETEN.

Aan

den heer KESSLER, *oud-majoor*

O.-I. leger, te Ginneken.

Dezen brief, dunkt ons, is tevens het bewijs, dat de generaal, zoo hij nog leefde, ook nu nog heil zou zien in eenig sultansbestuur.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, December 1899.

VARIA.

Vergelding van tijdelijke diensten met pensioen.

Overwegende dat het wenschelijk is het Reglement op het verleenen van pensioenen aan Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië (*Indisch Staatsblad* 1881 n°. 142 en 1892 n°. 175) te herzien met betrekking tot de vergelding van tijdelijke diensten met pensioen, is bij Koninklijk besluit van 25 November jl. het volgende bepaald:

Art. 1. Punt V van het Koninklijk besluit van 13 Mei 1892 n°. 20 (*Indisch Staatsblad* no. 175) wordt gewijzigd als volgt:

1°. Paragraaf *c* wordt aangevuld met de woorden:

„of, wanneer hij niet onmiddellijk door zoodanige aanstelling gevolgd is, ten minste één jaar achtereen heeft geduurd;"

2°. Paragraaf *e* wordt gelezen:

„*e*. de tijd, doorgebracht in eenige betrekking of eenigerlei dienst, die op zich zelf geen uitzicht gaf op pensioen als bedoeld in het eerste lid van paragraaf *d*, maar die, na eene latere benoeming tot eene betrekking, wel uitzicht gevende op dergelijk pensioen, voor de berekening daarvan zou hebben medegeteld of daarvoor geldig zou kunnen zijn of worden gemaakt. Deze diensttijd

komt in aanmerking onder dezelfde beperkingen als gesteld zijn voor het in aanmerking komen van den in paragraaf *d* genoemden tijd en op de wijze vermeld in het laatste lid van die paragraaf".

Art. 2. De bij art. 1 gewijzigde paragrafen *c* en *e* van punt V van het Koninklijk besluit van 13 Mei 1892 n°. 20 (*Indisch Staatsblad* n°. 175) zijn in dien vorm mede toepasselijk op hen voor wie ingevolge het Koninklijk besluit van 24 December 1895 n°. 5 (*Indisch Staatsblad* 1896, n°. 36), de artt. 3 en 4 van het reglement op het verleenen van pensioen aan burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië, vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 10 April 1881 n°. 11 (*Indisch Staatsblad* n°. 142), geacht worden onveranderd van kracht te zijn gebleven.

Art. 3. Tusschen het tweede en het derde lid van art. 20 van het reglement op het verleenen van pensioenen aan Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië, zooals dat artikel luidt ingevolge punt X van het Koninklijk besluit van 13 Mei 1892 n°. 20 (*Indisch Staatsblad* n°. 175), wordt als nieuw lid ingelascht:

„Voor zooveel wegens de in het vorige lid bedoelde inkomsten niet voldaan is wat over den tijd, gedurende welken ze genoten werden, voldaan zou moeten zijn of worden om dien tijd te doen medetellen voor pensioen volgens de bepalingen, in verband waarmede hij voor Indisch burgerlijk pensioen in aanmerking komt, moet ook dat bedrag worden betaald. Inkomsten, genoten gedurende tijdelijke diensten, die buiten den Indischen burgerlijken dienst niet door eene vaste aanstelling gevolgd zijn, worden voor de toepassing dezer bepaling beschouwd als krachtens vaste aanstelling genoten."

Dit besluit treedt in werking in Nederland met de opneming in de *Ned. Staatscourant* en in Indië met de afkondiging in het *Staatsblad voor Ned.-Indië*.

Weermiddelen tegen pestgevaar.

In het tweede gedeelte van zijne belangrijke verhandeling over de pest, in het *Tijdschrift voor sociale hygiëne*, behandelt dr. Ruysch onze weermiddelen tegen die ziekte in onze havens en in het binnenland.

Ofschoon hij reeds in zijne voorafgegane mededeelingen verklaarde, dat het gevaar niet groot is, dat, wanneer de noodige waakzaamheid wordt betracht, Nederland door een epidemie zal worden geteisterd, zoo is toch de aanvoer van enkele gevallen, vooral langs de zeezijde, en dientengevolge het ontstaan van kleine brandpunten der ziekte ook ten onzent geenszins buitengesloten, — dit laatste vooral wegens het sluipend verloopen der ziekte, waardoor het zeer moeielijk is de eerste gevallen te herkennen.

Onze geheele verdediging tegen de pest wordt beheerscht door de ontdekking van Yersin en Katisato, namelijk de aantooning van den pestbacil voorkomende in het sap der bubonen, het sputum der lijders aan pest-pneumonie en in het bloed van lijders aan pest die een septicaemisch karakter draagt.

Door deze ontdekking, opgevolgd door het vinden van dezelfde pestbacillen bij ratten, muizen, vlooien, luizen en ander ongedierte, en door de dientengevolge genomen proeven tot immuniseering van dieren en de daarbij ontdekte pest-vaccin's, bestemd om bij den mensch de ziekte te voorkomen, weet men thans waarop men te letten heeft en is de voorheen geheimzinnige onzichtbare vijand bekend, zichtbaar en treffbaar geworden.

Ons stelsel van verdediging berust dientengevolge thans op afwering van den pestbacil uit ons land, op zijn onschadelijkmaking zoo spoedig mogelijk, wanneer hij toch daar binnendringt, en op toepassing der private hygiëne in eigen huis en immuniseering van ons organisme in tijden van epidemie.

Er zijn dus drie liniën van defensie; de eerste is die der internationale hygiëne, door de Conventie van Venetië beheerscht, die de Regeeringen der toegetreden Staten wederzijds verplicht elkaar te waarschuwen zoodra in hun gebied de ziekte wordt waargenomen en die prophylactische maatregelen voorschrijft bij vertrek der schepen uit de besmette havens, op reis en bij aankomst, en die vooral de afwering van besmette personen en goederen uit het buitenland beoogt.

De tweede linie ligt aan deze zijde onzer grenzen. Zij omvat de zuivering en het zuiver houden van bodem, lucht en water, de oprichting van ziekenhuizen en barakken en van een goed geregelden en snelwerkenden ontsmettingsdienst en van een behoorlijk geneeskundig toezicht op alle bewoonde plaatsen.

Terwijl de verdediging der eerste linie rust in handen der Regeering en van hare ambtenaren, berust die der 2de linie vooral in handen der provinciale en gemeentebesturen, en dit te recht, daar de handhaving der openbare gezondheid evengoed provinciale- en gemeentelijke- als Rijks-zorg behoort te zijn.

Een burgemeester en een gemeenteraad, die de hygiënische belangen der ingezetenen willen behartigen, vinden in de geneeskundige wetgeving en vooral in de epidemiewet een groote kracht, mits zij durven toe te tasten, zonder zich te storen aan verschillende impedimenta van allerlei aard, die het eigenbelang van enkelen op hun weg legt.

Menig gemeentebestuur, zegt dr. Ruysch, heeft met die hem toevertrouwde krachten gewoekerd en met uitmuntend succes dreigende epidemiën bestreden en de volksgezondheid volijverig gediend. Ook Amsterdam heeft dat bij het dreigen van cholera en pokken-epedemie meermalen getoond. Toch ontbreken in vele gemeenten, waar zij hoog noodig zijn, nog altijd gelegenheden voor verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten en een goede ontsmettings-

dienst, tén spijt van art. 7 der epidemiën-wet, dat op Ged. Staten de verplichting legt daarvoor te zorgen. Ook laten de sanitaire toestanden in vele gemeenten nog zeer veel te wenschen over.

De geregelde afvoer van vuil wordt maar al te vaak verzuimd, verschillende rivieren worden door faecaliën, afval van slachterijen en fabrieksvuil schromelijk verontreinigd en de ondergrond van vele steden door gebrekkige rioleering, ophooping van mestvaalten en ander vuil besmet. Verzamelingen van vuil, als lompenpakhuizen, magazijnen voor vodden, huiden en andere voor ontwikkeling van groot en klein ongedierte bijzonder geschikte kweekplaatsen worden in de kom van menige gemeente niet alleen niet opgeruimd, maar vaak in grooten getale opgericht. Toch toonde de ondervinding het groote gevaar dezer broeiplaatsen van vuil en ongedierte duidelijk aan. Vooral wijst dr. Ruysch ook op de hooge noodzakelijkheid van strenge medische surveillance in de havensteden tot in hare diepste schuilhoeken, waarbij hij aantoont hoe zoowel te Hongkong als te Bombay, als te Alexandrië, als te Oporto de ziekte epidemisch optrad, omdat de eerste gevallen niet werden herkend, terwijl daar, waar de ziekte tijdig werd herkend, als te Weenen, Londen, Plymouth (hij zou er thans aan kunnen toevoegen: Triëst en New-York) en tijdig de noodige maatregelen genomen werden, de ingevoerde ziekte-gevallen geïsoleerd bleven of althans geen aanleiding gaven tot eene epidemie. Om zeker te zijn van dergelijk succes is echter noodig een krachtig, volijverig dagelijksch bestuur als verantwoordelijk hoofd van den gezondheidsdienst, eene uitmuntende *medische politie*, waarbij een staf onafhankelijke, eerlijke, en bekwame medici, die elk oogenblik kunnen beschikken over deskundige voorlichting op bacteriologisch gebied.

Dit is te meer noodig door de zeer uiteenloopende verschijnselen, waaronder de ziekte zich openbaart. Bij

de hevige vormen, die onder verschijnselen van septicaemie snel doodelijk verloopen en bij het duidelijk beeld der bubonenpest moge niet herkenning der ziekte minder te vreezen zijn, bij de pneumonie en pestis minor, bestaat het gevaar van verwisseling met andere ziekten ongetwijfeld.

Wenschelijk acht dr. R. voorts, dat als de ziekte zich in groote gemeenten vertoont een bekwaam epidemioloog met de leiding van dezen geneeskundigen dienst worde belast, die tevens de vrije beschikking heeft over het gebruik van een hospitaal, met ambulance-wagens en personeel voor transport der zieken en den ontsmettingsdienst, en voorts, dat in dergelijke tijden, zoowel bij dag als bij nacht, steeds een der artsen op een of meer punten de wacht betrekke, aan wie gedurende den nacht, ingeval onmiddellijke hulp noodig is, de leiding der zaken is toevertrouwd.

In dergelijke gevallen is snel en krachtig handelen eene eerste vereischte en dat kan alleen geschieden als de gezondheidsdienst tijdig volledig is georganiseerd en op alles voldoende is voorbereid.

De derde linie is de verdediging van *eigen haard.*

Ook hier staan onder de weermiddelen bovenaan reinheid en zuiverheid van bodem, huis en lichaam.

Uitvoerig staat dr. R. stil bij de waarnemingen gedaan en proefnemingen genomen met ratten, ten bewijze dat deze de ziekte overbrengen, wat men reeds sinds eeuwen in verschillende werelddeelen had opgemerkt, maar dat thans ook langs wetenschappelijken weg is aangetoond.

Ook het kleine ongedierte, de vlooien en de luizen, zijn gevaarlijk voor de overbrenging der ziekte.

Terwijl dr. Simons in Voor-Indië de door pest besmette vlooien, die hadden geleefd op pestzieke ratten en dus vermoedelijk haar bloed hadden opgezogen, opsloot met gezonde ratten en deze daardoor pestziek maakte, constateerde dr. Yersin te Nhatrang, dat, wanneer zich daar

een geval van pest voordeed en de familieleden uit hetzelfde huis naar een eiland waren gebracht, dezen gezond bleven, terwijl de bewoners van aangrenzende huizen vaak werden besmet, hetgeen hij toeschrijft aan de vlooien, die het verlaten sterfhuis verwisselen met de aangrenzende huizen, waar zij beter prooi vinden.

Dr. Thiroux vond pestbacillen bij 3 en 5 vlooien, gevangen op een door pest besmette rat.

Aan deze omstandigheid schrijft men ook toe, dat de ziekte het meest in de vuilste huizen der inlanders optreedt en veel minder in de goed onderhouden woningen der Europeanen.

Ook de vliegen zijn in tijden van pest verdacht, althans dr. Yersin maakte muizen pestziek, door ze in te spuiten met besmette vliegen, in gedistilleerd water fijn gewreven.

Men zal dus wel doen in tijden van pestepidemie niet alleen zijn riolen en den ondergrond zooveel mogelijk van ratten te zuiveren en zijn huis van alle ander ongedierte vrij te houden, maar ook eetwaren en drinkwater in vliegenkasten tegen insecten af te sluiten.

Daarbij zorge men voor zuivere kleeding en schoon linnen, houde men de huid zuiver en gaaf, spare het dagelijksch sproeibad niet, houde men de slijmvliezen zuiver en leve overigens zoo hygiënisch mogelijk, opdat het lichaam den noodigen weerstand beware en desnoods bieden kan.

Ten slotte bespreekt dr. R. de inenting tegen de pest en de daarvoor aangewende stoffen. Betreffende de genezende kracht van het serum meent hij voor het oogenblik nog geen beslist oordeel te kunnen uitspreken. De uitkomsten, door de verschillende geneesheeren die het genezingsserum toepasten, verkregen, loopen toch nog al te zeer uiteen.

Wat betreft de prophylactische beteekenis — vooral bij de toepassing van het serum tot immuniseering van de aan infectie meest blootgestelden — staat de algemeene

waardeering der serumtherapie echter hooger. Hier strijden om den prijs vooral het serum van Yersin-Roux, bereid door inspuiten van paarden met langzaam stijgende doses van tot 70° verhitte en daardoor gedoode cultures van pestbacillen, met het vaccin van Haffkine, uit gesteriliseerde oude bouillon-culturen van pestbacillen bereid.

Deze laatste methode verdiende haar sporen vooral in Voor-Indië, waar met Haffkine's vaccin, op verschillende plaatsen uitstekende resultaten werden verkregen. Ook met serum van Yersin werden echter gunstige resultaten bereikt vooral op Madagascar en te Oporto. Het werkt sneller maar misschien op minder krachtige wijze.

Vermoedelijk verdient de gecombineerde toepassing van beide vaccins de meeste aanbeveling.

Dr. R. deelt mede, dat door de Regeering reeds maatregelen genomen zijn om ingeval van nood beide entstoffen te harer beschikking te hebben, en eindigt zijn opstel met te wijzen op de noodzakelijkheid van krachtige samenwerking van allen wie de gezondheidsbelangen zijn toevertrouwd, om den gemeenschappelijken vijand te weren.

Sterke drank in tropische legers.

In het antwoord van den minister van Koloniën op het Kamerverslag der Indische begrooting komen de volgende officieele mededeelingen voor van de Britsche Regeering ontvangen, omtrent drankverstrekking bij harerzijds sedert 1884 bevolen krijgsoperatiën.

De eenige voorschriften, die op het stuk van drankverstrekking bestaan, luiden als volgt:

„In dienst mogen alcoholische dranken alleen bij voorkomende gelegenheden worden verstrekt, wanneer de eerstaanwezende officier van gezondheid het noodig oor-

deelt en de commandeerende officier der troepen het goedkeurt."

In het algemeen zijn de bezwaren, verbonden aan het medevoeren van groote hoeveelheden alcoholische dranken ten behoeve van de troepen, op zichzelve reeds een beletsel tegen drankverstrekking. Bovendien leert de ondervinding, dat het gebruik van sterken drank gedurende zwaren arbeid, dan wel op marsch of bij inspannende diensten (zooals die te velde gevorderd worden), onder de tropische zon van Afrika voor de manschappen schadelijk is. Vandaar dat aan onzen troep daarginds meestal slechts thee en cacao werden verstrekt. Het is echter gebleken, dat het gebruik af en toe van een borrel (klein wijnglas met) sterken drank des nachts of in den vroegen morgen vóór zonsopgang zeer heilzaam werkt („is very benificial"). De chef van den geneeskundigen dienst bij de laatste expeditie tegen Khartum, generaal W. Tayler C. B., zegt hieromtrent het volgende: „Ik ben er ten volle van overtuigd, dat de verstrekking des nachts van een glas rhum zeer heilzaam is bij expedities in klimaten als bijv. in Soudan, waar uitputting — d. i. de krachtigste factor tot het veroorzaken of blootstellen aan ziekten van allerlei aard, maar voornamelijk aan enteritis (ontsteking van de ingewanden) — een onvermijdelijk gevolg is van de inspanning, die van de troepen gevergd wordt."

Zululand 1884. In 1884/85 (toen 2 bataljons infanterie en een regiment cavalerie de reserve vormden) werd in Zululand soms sterke drank tegen betaling verkrijgbaar gesteld. Het bleek, dat, zoodra de voorraad verminderde, de manschappen het gemis er aan wel gevoelden, doch zij gewenden zich spoedig aan den nieuwen toestand.

Bij regenachtige nachten werd rhum verstrekt. De gezondheidstoestand was uitstekend.

Bechuanaland 1885. Bij de expeditie tegen Bechuanaland kon geen sterke drank gekocht worden, maar ongeveer om den anderen nacht werd een glas rhum aan de officieren

en manschappen verstrekt. Ook werd een extra-ration bijspijzen (Grocery) uitgegeven, terwijl veel gebruik werd gemaakt van thee. De gezondheidstoestand bleef voortdurend zeer goed, maar het klimaat was daar dan ook buitengewoon gunstig.

Nijl-expeditie 1884/85. Bij de expeditie tot ontzetting van Gordon werd bijna geen sterke drank aan de troepen verstrekt. Evenmin bestond voor hen de gelegenheid om spiritualiën te koopen.

Slechts 3 of 4 maal tijdens den veldtocht, die 10 maanden duurde, werd een glas rhum uitgegeven. Er bevonden zich onder de soldaten weinig geheelonthouders; toch was de gezondheidstoestand voortdurend uitmuntend.

Dongola 1896. In 1896 was het North Staffordshire-bataljon bij het begin van den veldtocht gewoonlijk in de gelegenheid om bier te koopen. De werkelijke operatiën hebben echter te kort geduurd om beslissend aan te toonen, of dit een goeden dan wel schadelijken invloed op de gezondheid van den troep heeft gehad. Waarschijnlijk was dit laatste het geval.

Uganda 1898. Bij de operatiën, die onlangs in Uganda plaats hadden, was slechts eene kleine hoeveelheid sterke drank in voorraad ten behoeve van den geneeskundigen dienst, en in werkelijkheid heeft de verstrekking daarvan zich dan ook tot de gewonden beperkt. Waarschijnlijk heeft de gezondheid der Europeesche soldaten ten gevolge van het gemis aan prikkelende middelen geleden. De man verlangde nu en dan naar een glas sterken drank.

Khartum expeditie 1898. Bij de laatste Khartum-expeditie was de verkoop van sterken drank aan de troepen verboden, terwijl slechts een zeer beperkte hoeveelheid bij de colonne werd medegevoerd. Slechts zelden werd een half glas rhum, en zulks alleen op last van den opperbevelhebber, verstrekt. De manschappen schenen er niet veel om te geven, of liever zij onderwierpen zich aan het

onvermijdelijke. De gezondheidstoestand bleef inmiddels voortdurend goed.

Bij geen enkele der bovenvermelde expeditiën werd eenig speciaal voorschrift betreffende drankgebruik uitgevaardigd. Ook bevond zich onder de troepen geen naar verhouding groot aantal geheelonthouders.

Dat het Ned.-Indisch legerbestuur zijnerzijds reeds een geopend oog had voor dit gewichtig belang der troepen, is nog vóór de ontvangst in Indië van het zooeven genoemd stuk opnieuw gebleken bij de vaststelling van een nieuw voedingstarief voor Atjeh (3 Sept. 1898), waarin woordelijk het volgende voorschrift werd opgenomen:

„Aan de Europeesche militairen, gelegerd op plaatsen waar geen cantine of hulpcantine gevestigd is, kan een ration jenever van 0.05 L. per man en per dag verstrekt worden.

„Aan de Europeesche militairen, overal elders in het gewest, gelegerd, mag alleen dan de vorenstaande hoeveelheid jenever worden verstrekt, wanneer zij, hetzij voor eenige excursie, hetzij voor andere vermoeiende diensten, langer dan een dag buiten het kwartier werkzaam zijn geweest".

Nauwgezette overweging van de nogal uiteenloopende mededeelingen omtrent drankverstrekking aan de Britsche troepen te velde, heeft daarop o. a. geleid tot het gouvernementsbesluit van 10 Febr. 1899. Maar verder meende het legerbestuur voor het oogenblik niet te moeten gaan. „Zoo ooit dan geldt tegenover de bestrijding van het drankeuvel in het Indische leger wel het „haast u langzaam": niet dan voet voor voet kan in dezen strijd gewonnen worden zoolang het waar blijft, dat in de burgermaatschappij, waaruit het leger gerecruteerd wordt, in hoogere en lagere standen het aantal afschaffers en geheelonthouders, ofschoon steeds aangroeiende, niet dan een betrekkelijk klein cijfer aantoont. Redenen om den opperbevelhebber in Atjeh meer vrijheid te laten, be-

stonden er bovendien niet, omdat deze opperofficier — erkend tegenstander van het gebruik van sterken drank — zelf geadviseerd had den Europeaan in den regel eene hoeveelheid spiritualia van 0.05 liter per dag niet te onthouden."

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

AMSTERDAM.

Ameublementen en Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: SPUI 10a.

Fabriek: Looyersgracht 88-90.

E. BOSWINKEL & Co.,
ROKIN 72,
AMSTERDAM.

IMPORTEURS VAN
Indische Comestibles,
Specerijen voor de Rijsttafel.
VERKOOP EN DETAIL.

TAILLES DE SANTÉ
(VINDING ELISE MURKENS)
In 3 kwaliteiten.
Kousophouders
niet belemmerend
den bloedsomloop.
Opgave van Taillewijdte
en Kwaliteit voldoende.
Firma Elise Murkens,
LEIDSCHE KADE 69
— Amsterdam. —

EEN PRACHTIG BOEK.

Heden verscheen:

SLAMAT

Oorspronkelijke Roman door NJI—SRI,
Schrijfster van
„CLARA WILDENAU".
Prijs 2 Deelen . . . . . f 6.50.
Amsterdam. H W. J. BECHT.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische Schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mail-berichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs **voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen** *ƒ 1.25*, **Delft** *ƒ 1.40*, **voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p.** *ƒ 1.65*.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *ƒ 15.—*

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage

Abonneert u voor uw vrouwen of dochters op:

„LENTE"

Weekblad voor Jonge Dames.

ONDER REDACTIE VAN:

EGB. C. VAN DER MANDELE.

(Mevrouw DE WIJS).

LENTE is bestemd voor jonge meisjes en jonge vrouwen.

LENTE behandelt **geen politieke** en **godsdienstige** vraagstukken.

LENTE bevat opstellen over: **Muziek, Beeldende Kunst, Litteratuur, Bouwkust**, over **Hygiëne** en **Sport**. over **Ethiek** en andere wetenschappen; **Koken, Handwerken, Mode, Vormen**, etc.

LENTE bevat **oorspronkelijke** bellettristische bijdragen.

LENTE bespreekt en geeft toelichtingen van betrekkingen voor meisjes en vrouwen.

LENTE kost per jaargang van 52 nummers *ƒ* **4.50, franco per post** *ƒ* 5.—. Buitenland. *ƒ* 6.—.

Vleugelpiano's en Pianino's

C. Kettner, * Amsterdam.

GROOTE MAGAZIJNEN

KALVERSTRAAT 52, SPUISTRAAT 231.

HOOFDVERTEGENWOORDIGERS van: STEINWAY en SONS, New-York. C. BECHSTEIN, Berlin. — STEINGRAEBER & SöHNE, Bayreuth. — CARL ECKE, Berlin. — JOSEF BěLOHLáVEK, Iglau.

N.B. Instrumenten voor Indië worden daartoe expresselijk ingericht en gegarandeerd.

De Algemeene Muziekhandel,

voorheen STUMPFF & KONING,

Spui 2, Amsterdam.

—o—

Eenig Depôt voor Nederland van

BREITKOPF & HäRTEL, Leipzig,

VAN

PAUL DECOURCELLE, Nice,

van **ENOCH & Co., Parijs.**

HOFMUZIEKHANDEL. — UITGEVERS.

H. J. T. MATVELD,

Hofleverancier. DEN HAAG.

Specialiteit in

Vitrauphanie (Glaspapier)

voor Horren, Serres, enz.,

even mooi als het in lood gezette Glas, doch veel billijker.

Voor Indië Monsterboekjes en Prijscouranten gratis en franco.

W. P. JAULUS,

Hfd. Failleur,

uitsluitend ENGELSCHE STOFFEN,

ELEGANTE COUPE.

17 Nieuwe Spiegelstraat,

AMSTERDAM.

BOEKBINDERIJ,

ALBUM- EN

PORTEFEUILLEFABRIEK.

Elias P. van Bommel,

53, KERKSTRAAT 53,

AMSTERDAM.

De „Havana Import Company",

SINGEL 490, AMSTERDAM,

levert de meest bekende

geïmporteerde Sigaren

tegen MATIGE PRIJZEN, benevens **GEWONE SIGAREN**

van *f 30.—* tot *f 150.—* per mille.

Monsters en prijscouranten worden op aanvrage franco

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M. den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERKLEEDEN naar Maat.

MAGAZIJN

„DE BLAUWE BRIL",

GRAVENSTRAAT 1 en 3,

Amsterdam,

het eerste huis links van af den Nieuwendijk.

Filiaal: HEILIGENWEG 53.

BRILLEN, PINCE-NEZ, VERRE- en TOONEELKIJKERS, BAROMETERS enz.

W. J. LAUWERS, Opticien.

P. HASSOLDT,

Kalverstraat bij den Heiligenweg 198,

AMSTERDAM.

SPECIALITEIT IN:

Sigaren-, Sigaretten- en Tabakspijpen,

WANDELSTOKKEN.

KUNSTIVOORDRAAIER.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.